א. ישראלי

שלום
שלום ואין
שלום

שלום,

שלום,

ואין שלום.

(ישראל-ערב 1948-1961)

א. ישראלי (ע. אור ו מ. מחובר)

לזכרו של צביקה תמיר [ליפסקי] (1995-1935) חבר, ומאייר הכריכה.

הוצאה ראשונה, ירושלים 1961

הוצאה שניה, ירושלים 1999

אפשר להזמין את הספר מ: ת. ד. 3050 הרצליה 46104

הקדמה שניה אחרי 38 שנים

ספר זה נכתב בשנים 1961-1957 וראה אור לראשונה בשנת 1961.
היינו סטודנטים למתמטיקה באוניברסיטה העברית בירושלים וכתבנו אותו בשעות הפנאי שלנו. החלטנו לפרסם אותו עתה שנית כמסמך היסטורי - ללא שינוי, למעט תיקוני טעויות דפוס והוספת הנספחים - למרות שדעותינו כיום על נושאים אחדים שונות מאלה המשתקפות בספר.
בסוף 1962 השתתפנו בהקמת הארגון הסוציאליסטי "מצפן". במסגרת ארגון זה פיתחנו יחד עם חברינו ביקורת עקרונית על הציונות, ביקורת המרחיקה לכת הרבה יותר מזו שבה נקטנו בספר. בניגוד למה שמשתמע מהנאמר בספר, אין אנו רואים עוד את מלחמת 1948 כמאבק שחרור ישראלי נגד האימפריאליזם הבריטי, אלא כהמשך המפעל הקולוניזאטרי של הציונות. גם עמדתנו כלפי ברית-המועצות הפכה -משנת 1962 ואילך - ביקורתית הרבה יותר מזו המשתקפת בספר, אבל שורשי וקווי היסוד של עמדתנו הביקורתית כלפי המדיניות הישראלית והציונות ניכרים היטב כבר בספר זה.
תוכניתנו המקורית הייתה להראות כי השתתפות ישראל בפלישת בריטניה וצרפת למצרים ב- 1956 לא הייתה "מלחמת אין-ברירה" כפי שהתעקשה ממשלת ישראל -ורוב הציבור בישראל, אלא מלחמה יזומה, חלק אינטגרלי ממדיניות בן-גוריון: הוא העדיף בריתות עם מעצמות קולוניאליות על פשרה עם הערבים.
במהלך איסוף החומר לספר נתבררו לנו עובדות נוספות ובייחוד חשיבות ההסכם הסודי בין בן-גוריון לעבדאללה ב- 1948 הסכם זה הוא הפרת החלטת החלוקה של האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947, שקראה להקמת שתי מדינות בפלסטין. אחת ליהודים ואחת לפלסטינים, והביאה להקמת מדינת ישראל.
בחתמו על הסכם זה גזל בן-גוריון חצי מהשטח שתכנית החלוקה הועידה לפלסטינים. עבדאללה גזל את החצי השני. הפלסטינים נותרו בלא כלום.
הסכם בן-גוריון - עבדאללה נועד למנוע הקמת מדינה פלסטינית והפך את ישראל למפירת החלטת החלוקה של האו"ם" ולעושקת ישירה של אדמות הפלסטינים ועצמאותם.
הסכסוך הישראלי-ערבי החל לא ב- 1967 וגם לא ב- 1948 הוא החל ב-1897 ברגע שהציונות תבעה ריבונות יהודית על ארץ שרוב תושביה היו - למעלה מאלף שנה - ערבים.

אין זה סכסוך בין יהודים לערבים וגם לא בין יהדות לאיסלאם. מאות שנים חיו יהודים בירושלים, חברון, צפת וטבריה, ללא כל סכסוך רציני עם הרוב הערבי-מוסלמי בארץ.

זהו סכסוך בין תנועה פוליטית - הציונות המדינית - לבין הלאומיות הערבית. 'אחד-העם' במאמרו "אמת מארץ ישראל" (1894) חזה סכסוך זה מראש עוד בטרם ייסד הרצל את הציונות המדינית. ז'בוטינסקי במאמרו "קיר הברזל" (1923) הבהיר כי כל עם היה מגיב לציונות כפי שהגיבו ערביי פלסטין.

הציונים היגרו לארץ שרוב תושביה ערבים במטרה להקים בה מדינה ליהודים. האם הפלסטינים (שמנו ב- 1920 600 אלף כנגד 60 אלף יהודים בארץ) אמורים היו לקבל בתרועות גיל תנועת הגירה המצהירה על שאיפתה להקים בפלסטין מדינה ליהודים ,בה נועד להם ,במקרה הטוב ,סטטוס של מיעוט נסבל ,ובמקרה הרע סטטוס של פליטים שגורשו מאדמותיהם ומארצם ? איזה עם היה מסכים לדבר כזה?

למרות שהסכסוך בין הציונות לפלסטינים היה בלתי נמנע היו מספר הזדמנויות לפשרה. הזדמנות אחת הייתה ב- 1956 לאחר שנאצר הלאים את תעלת סואץ וממשלות בריטניה וצרפת תכננו פלישה למצרים כדי לכבוש מחדש את תעלת סואץ בכוח צבאי. דעת הקהל העולמית התנגדה לפלישה כזאת. ממשלות בריטניה וצרפת תכננו להטעות את דעת הקהל. הן חתמו הסכם סודי עם בן-גוריון לפיו תפלוש ישראל למצרים ותספק תירוץ לצבאות צרפת ובריטניה לפלוש לתעלת סואץ כדי להפריד כביכול בין ישראל למצרים ,ולהבטיח חופש שיט בתעלת סואץ. נאצר חשש מאפשרות זו והיה מוכן להסכם שלום עם ישראל. הוא היה המנהיג הערבי הראשון שהציע שלום לישראל (בוועידת בנדונג ב- 1955) הוא התנה זאת בכך שישראל תציית להחלטת החלוקה של האו"ם מכ"ט בנובמבר 1947 ותחזיר לפלסטינים את השטח שהאו ם הועיד להם .בן-גוריון דחה את הצעת השלום של נאצר וכינה אותה "קטרוג מתחסד". בהיות נאצר מנהיג נערץ בכל העולם הערבי היה הסכם שלום אתו עשוי להביא לפתרון הסכסוך. אך בן-גוריון העדיף שיתוף פעולה צבאי עם צרפת ובריטניה ודחה את הצעת השלום של נאצר. בן-גוריון הכחיש תמיד שחתם הסכם לשיתוף פעולה צבאי עם צרפת ובריטניה. גם רוב תושבי ישראל ב- 1956 הכחישו קיום שיתוף פעולה צבאי ישראלי-צרפתי-בריטי למרות שהיה זה סוד גלוי כי שריון צרפתי נפרק בנמל חיפה ומטוסי קרב צרפתיים חנו בשדה התעופה לוד שבוע ימים לפני פלישת ישראל למצרים ב- 29-10-1956. במקורו נועד ספר זה להסביר מדוע העדיף בן-גוריון ב- 1956 לפלוש למצרים עם צרפת ובריטניה על שלום עם נאצר. מטרת הספר הייתה להסביר זאת מבלי

להשתמש במידע סודי אלא אך רק בחומר שנדפס בעיתונות הישראלית בין 1948 ל- 1956. הקורא ישפוט באיזו מידה הצלחנו לעשות זאת.

רוב הציבור היהודי בישראל הכחיש שיתוף פעולה ישראלי-צרפתי-בריטי גם הרבה שנים לאחר שהתפרסמו ספרי זיכרונות של גנרלים ופוליטיקאים צרפתים ,ובריטים, שדיווחו כי ב- 23.10.1956 בא בן-גוריון לסבר שליד פאריס וסיכם שם הסכם סודי לשיתוף פעולה ישראלי-צרפתי-בריטי לפיו תפתח ישראל במלחמה (שכונתה בישראל "מבצע קדש") נגד מצרים ב- 29.10.1956 ובעקבותיה יפלשו צבאות צרפת ובריטניה למצרים, יפילו את נאצר, ויחזירו את תעלת סואץ לבעליה הבריטים/צרפתים. בתמורה קיבלה ישראל מצרפת, מטוסים, טנקים, תותחים, והגנה אווירית צרפתית על ת"א. בן-גוריון גם תכנן לספח את חצי האי סיני לישראל ,הוא טען שסיני אינו חלק ממצרים. כך חשבו גם רוב הישראלים לאחר הניצחונות הצבאיים במלחמות 1956 ו 1967 . כשיצא ספרנו לאור ב- 1961 הוא התקבל בשתיקה. כל העיתונאים, המזרחנים, וההיסטוריונים, נמנעו מלסקור אותו.

רוב הישראלים הגיבו לספר לפי העיקרון :"עובדות לא ישנו את דעותיי" הם התעקשו ש "מבצע קדש" היה מלחמת 'אין-ברירה' שנכפתה על ישראל בגלל שאיפת נאצר להשמידה .בן-גוריון הכחיש עד יום מותו שביקר בצרפת ערב המלחמה וחתם על הסכם לשיתוף פעולה צבאי עם צרפת ובריטניה .גם שמעון פרס ,ששימש ב- 1956 שליח בן-גוריון במגעיו עם צרפת המשיך להכחיש שיתוף פעולה זה משך 30 שנה. אך באוקטובר 1986, במלאת 30 שנה לפלישת ישראל למצרים, חגג פרס ,עם עמיתיו הצרפתיים מ- 1956 , בטקס פומבי באוניברסיטה ע"ש בן-גוריון בבאר-שבע, את שיתוף הפעולה אותו הכחיש משך 30שנה.

כדי להסביר את פלישת ישראל למצרים ב 1956 -היה עלינו להסביר את הרקע לפלישה, את "פעולות התגמול" הישראליות בשנות ה- '50 וגם את מלחמת 1948. במהלך איסוף החומר התברר לנו כי שורש הסכסוך הישראלי-ערבי אינו בסכסוך שבין ישראל למדינות ערב אלא בסכסוך שבין ההתנחלות הציונית לפלסטינים על אדמות פלסטין ועצמאותה .עובדה בסיסית זו הוכחשה נמרצות מ- 1950 עד האינתיפאדה ב -1987 כמעט כל המנהיגים, המורים, העיתונאים, ההיסטוריונים, והמזרחנים, של הממסד הישראלי, וגם רוב הציבור היהודי בישראל, כולל רבים מאלה שלחמו 1948.

נדרשו שש שנות אינתיפאדה ,והרבה קורבנות אדם בטרם הסכימו רוב הישראלים להודות בקיום עם פלסטיני ובצדקת תביעותיו.

40 שנה התעקשו רוב הישראלים ש"אין עם פלסטיני",ולכן אין סיבה פוליטית לסכסוך הישראלי-ערבי.

בגלל התעקשות זו הסיקו רבים ש "הסיבה לסכסוך הישראלי-ערבי היא "שנאת-יהודים מצד הערבים" . מכאן התבקשה מסקנה שאין ברירה לישראל אלא להמשיך ולהגן על עצמה מפני השמדה. הרבה בני נוער ישראלים היו מוכנים להקריב - ואף הקריבו - את חייהם , בהאמינם שהם מגינים על עצמם מפני השמדה כיוון ש"אין ברירה". האמת היא שהייתה ברירה ב- 1938 לתמוך במרד הערבי נגד הבריטים וליצור ברית עם הפלסטינים. הייתה ברירה ב-1948 להישאר בגבולות החלוקה של האו ם ולא לגזול את החלק של פלסטין שהאו ם הקצה לפלסטינים. הייתה ברירה,נוספת ב- 1956 לחתום הסכם שלום עם נאצר, ולא לפלוש למצרים עם צרפת ובריטניה . הייתה ברירה ב- 1967 שלא לתקוף את מצרים ,ירדן ,וסוריה. הייתה ברירה ב- 1971 להחזיר את סיני למצרים תמורת הסכם שלום עם מצרים ולמנוע את מלחמת יום הכיפורים 1973, הייתה ברירה ב- 1982 שלא לפלוש ללבנון, והייתה ברירה לאחר פרוץ האינתיפאדה ב- 1987 לדון עם הפלסטינים בהסדר פשרה ולא "לשבור להם את הידיים והרגלים" כפי שציווה רבין.

אך הציונות העדיפה ,מאז שנות ה- 30' לנקוט כלפי הפלסטינים בכוחניות ולא בפשרה. כל הפשרות שהציונות עשתה עם הערבים לא באו מיוזמתה אלא נכפו עליה ע"י מעצמות זרות. הנסיגה מסיני ב- 1956, והשלום עם מצרים ב-1977 נכפו על ישראל ע"י ארה"ב. הסכם אוסלו הוא תגובה ישראלית ללחץ אמריקאי להמשיך את שיחות מדריד .מימוש הסכם אוסלו מתבצע בלחץ אמריקאי על ישראל. הסכם הוגן עם הפלסטינים אפשרי אך מחייב וויתורים שאין הציונות מוכנה להם. כל עוד מונחית מדיניות ישראל ע"י עקרונות הציונות לא ייתכן שלום אמת עם הפלסטינים.

תנאי הכרחי להסכם שלום - ששני הצדדים תומכים בו מרצון ולא מכפיה - הוא שישראל תהפוך ממדינת יהודי העולם כולו למדינת תושביה, ערבים כיהודים. מי שמתנגד לכך אל יתלונן על המשך הסכסוך.

הסכם אוסלו אינו שלום אמת אלא פתרון של "אפרטהייד", אונאה שנועדה להקים מכלאה פוליטית לפלסטינים בנוסח בנטוסטאן כדי לעקוף פתרון צודק לסכסוך. במוקדם או במאוחר יסתיים ניסיון זה כפי שהסתיים ניסיון הבנטוסטאן בדרום-אפריקה.

בדרום-אפריקה נפתר סכסוך ממושך ועקוב מדם בהקמת מדינה משותפת ,זה מלמד כי יש סיכוי סביר לחיים משותפים תוך שוויון גם כאן.

* * *

למהדורה זו צורפו נספחים הכוללים מידע שהיה חסוי בשעתו ונחשף רק עשרות שנים לאחר שכתבנו את הספר. שיערנו שניתוחינו יקבלו לימים אישור נוסף. ואכן, העובדות שנחשפו מאז, שאחדות מהן הפתיעו גם אותנו, מאשרות את ניתוחינו .אין פירוש הדבר שכל המידע החסוי מאותה תקופה כבר נחשף.

ע. אור, מ. מחובר, 1999.

אם יתן לנו הוד-מלכותו השולטאן את פלשתינה, נוכל להתחייב בתמורה להסדיר את מצב הכספים של תורכיה הסדר שלם. בשביל אירופה עשויים אנו להוות שם חלק מחומת-המגן בפני אסיה, אנו עשויים לספק את משמר-החלוץ של התרבות נגד הבארבאריות.

בתור מדינה נייטראלית נוסיף לעמוד בקשר עם כל אירופה, שתצטרך לערוב לקיומנו.

(תיאודור הרצל "מדינת היהודים", 1896. הוצ' הספריה הציונית שליד הנהלת ההסתדרות הציונית, ירושלים, תשל"ג, ע' 24)

ב- 12 ביולי[1920] נתקיימה ב"אלברט הול" שבלונדון אסיפה ענקית, שבה השתתפו 12,000 איש. באסיפה זו נוכחו על הבמה מר באלפור, המרקיז קרזן, לורד רוברטססיל, חברים אחרים של הממשלה האנגלית, צירי המורשון, אנשי המדיניות. לאחר שהביעו המיניסטרים מלים בלתי ברורות של אהדה ועידוד לעם היהודי, נשאו האדונים וייצמן וסוקולוב את נאומיהם. זה היה להגם הרגיל, השגור בפיהם זה שלוש שנים, פראזות נפוחות, שנאמרות בדברנות, שאין לזכור מהן כלום.

אחר כך הגיע תורי לדבר. אמרתי, כשאני פונה אל המיניסטרים הנוכחים :

ברגע מסוכן במלחמת העולם חשבתם, שאנו היהודים, נהא יכולים להביא תועלת לעניינכם, ואתם פניתם אלינו, תוך נתינת הבטחות [הצהרת בלפור] שאמנם היו כלליות מאד, אלא שהיו עשויות לקבל פירוש משביע רצון. אנו התחשבנו בהשקפותיכם והיינו לויאליים כלפי הצעותיכם. אין אנו רוצים אלא להמשיך הלאה. כרתנו עמכם ברית. אנו מבררים לעצמנו היטב את הסכנות וההתחיבויות שבברית זו.אנו יודעים היטב מה אתם מקווים לקבל מעמנו. עלינו לעמוד על המשמר של תעלת סואץ בשבילכם. אנו נהא הזקיפים בדרככם להודו, שעוברת באסיה הקדמית. מוכנים אנו למלא שרות צבאי קשה זה, אבל נחוץ שתרשו לנו להגיע לידי כוח כדי שנהא יכולים לעמוד בתפקידנו.

לויאליות בעד לויאליות ! נאמנות בעד נאמנות !

(מכס נורדאו, "צוואה לציונות", מתוך "מכס נורדאו, כתבים ציוניים" בהוצ' הספריה הציונית שעל יד הנהלת ההסתדרות הציונית, ירושלים תשכ"ב, ספר ד', ע' 203)

N. ISRAELI

PEACE, PEACE, AND NO PEACE

הדפסה ראשונה — ספטמבר 1961

Printed in Israel
Published by „Bokhan"; Jerusa'em

נדפס בישראל 1961, דפוסויינפלד, ירושלים

כי מקטנם ועד־גדולם כלו בוצע בצע, ומנביא ועד־כהן כלו עושה שקר. וירפאו את־שבר עמי על־נקלה, לאמור: „שלום, שלום״ — ואין שלום. הובישו כי־תועבה עשו? — גם בוש לא־יבושו, גם־הכלים לא ידעו; לכן יפלו בנופלים, בעת־פקדתים יכשלו, אמר יהוה.

(ירמיה, פרק ו, 15—13)

כה אמר יהוה על־הנביאים המתעים את־עמי, הנושכים בשיניהם וקראו „שלום״, ואשר לא־יתן על־פיהם — וקדשו עליו מלחמה. לכן, לילה לכם מחזון, וחשכה לכם מקסום; ובאה השמש על־הנביאים וקדר עליהם היום. ובושו החוזים, וחפרו הקוסמים ועטו על־שפם כלם — כי אין מענה אלהים. ואולם אנכי מלאתי כח, את־רוח יהוה, ומשפט וגבורה, להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו.

(מיכה, פרק ג׳ 8—5)

פרקי הספר

הקדמה

מייחסים לבן גוריון את המימרה: „מה זה עיתונם? עיתונם קוראם ושוכחם!"

נכון הדבר. שבעתיים נכון הוא בייחס לבעייתה המרכזית של מדינת ישראל: בעיית יחסיה עם הערבים. עובדות רבות הנוגעות לבעייה זו, אשר נתפרסמו בדפוס בישראל, נשמטו זה מכבר מזכרון הקוראים.

ספר זה בא לרענן את הזכרון.

פרטים בודדים המתפרסמים בעיתונות זעיר־פה, זעיר־שם, ברווחי זמן שונים, אינם מצטרפים במוחו של הקורא לתמונה אחידה בעלת משמעות.

ספר זה בא לצרף את פסיפס הפרטים לתמונה שלמה.

אין זה ספר הסטוריה במובן המקובל. שכן הוא מטפל רק בעובדות שכבר ראו אור בדפוס; ואילו מדיניות החוץ והביטחון הישראלית משולה לקרחון — תשע עשיריות ממנה משוקעות תחת פני־השטח, מוסתרות מעין האזרח. כאשר יותר לפרסום החומר השמור עתה בתיקים סודיים, אפשר יהיה לתת תיאור מפורט יותר של ההיסטוריה. אך גם המעט שנדפס כבר, דיו להאיר בבהירות את הקווים העיקריים של התמונה.

אין בספר זה גילויי סודות מרעישים. הכל כבר נדפס, פורסם, נקרא ו... נשכח.

אם בכל זאת יופתע הקורא, הרי זה אך ורק משום שהפרטים בהצטרפותם מגלים תמונה ברורה ומפתיעה.

נמנענו מלגעת בבעייה החשובה של האוכלוסיה הערבית בישראל. לבעייה זו יש, לדעתנו, להקדיש מחקר מפורט נפרד.

אם יעוררו הדפים הבאים את הקורא לשקול מחדש את גישתו לבעייה — והיה זה שכרנו.

תל אביב, אוגוסט, 1961

הערה: לעתים ראינו צורך לשלב בתוך ציטטות הערות משלנו. הערות אלה נתונות בסוגריים מרובעים ואין ליחסן לבעל המובאה.

פרק א.

„אחרי השתתפות קלייטון בישיבות הליגה"

„מעשה האיבה החריף ביותר"

הססכוך הישראלי־ערבי הוא, מבחינת תוכנו, תולדתה של „בעיית פלשתינה (ארץ ישראל)", אולם צורתו המיוחדת הנוכחית עוצבה תוך מלחמת 1948 ואחריה. „בעית פלשתינה", כלומר מכלול היחסים בין היהודים, הערבים והשלטון הבריטי בארץ־ישראל, נתגלגלה ב־1948 בבעיית היחסים בין מדינת ישראל לערבים.

אין, איפוא, כל אפשרות להבין סכסוך זה לאשורו — מה גם להציע דרכים לפתרונו — מבלי לדעת מה היה אופייה המדיני של מלחמת 1948, אשר — כמו כל מלחמה אחרת — היתה בראש ובראשונה התנגשות מזויינת בין שני מחנות בעלי שאיפות מדיניות מנוגדות.

מי היה המחנה שהתייצב נגד היישוב היהודי בארץ ישראל בשנת תש"ח?

ממי שחררה את יהודי ארץ ישראל מלחמת השחרור?

נראה כיצד עונים על שאלה זו כיום, וכיצד ענו עליה בעת המלחמה ומייד לאחריה.

השנה הראשונה לקיום מדינת ישראל היתה תקופת מלחמת השחרור והעצמאות. מדינות ערב שלחו את מחנות צבאותיהן לכבוש את מדינת ישראל, אולם צה"ל והיישוב כולו התייצבו בגבורה שהפ־ליאה את כל עמי תיבל והדפו את אויביהם אחור.

(ד"ר מ. אבידור וי. ספיבק, „עם ישראל בארצו ובניכר", 1954, עמ' 219)

דברים אלה לקוחים מספר לימוד לשנת הלימודים השמינית, אשר אחד ממחבריו היה במשך שנים רבות המנהל הכללי של משרד החינוך והתרבות, וחזקה עליו שהוא מכיר את ההיסטוריה ויודע מה יש להורות לתלמידים.

מייד עם פרסום החלטת האו"ם פתחו הערבים בהתקפה מרוכזת

על היישוב העברי בכל הארץ. כנופיות גדולות בהדרכת מפקדים מאומנים וחמושים בנשק חם התנפלו בגלוי על היישובים העבריים וחסמו את דרכי התחבורה. כוחות הביטחון העבריים נאלצו לצאת להגנה בתנאים קשים ביותר ומתוך הפרעות מצד השלטון הבריטי. עם הכרזת מדינת ישראל ביום סיום המנדט הבריטי (ה׳ באייר תש״ח 14.5.48) החלה פלישת צבאות מדינות ערב השכנות לארצנו... עליהם נוספו ערביי ארץ ישראל ומתנדבים מסעודיה, תימן ועוד.

(ד. שיפמן, „מולדתי ישראל", ספר לימוד לביה"ס העממי, „יבנה", 1958, עמ׳ 17)

למחרת ההכרזה על תקומת המדינה קמו שבע מדינות ערב, השכנות הקרובות והרחוקות... ופלשו לארץ על מנת להכרית את תקוות ישראל ולהשמיד בכוח הזרוע את מפעל התחייה של עמנו.

(נ. רזיאלי, „ארצי ישראל", ספר לימוד לביה"ס העממי, „קרני", 1956, עמ׳ 14)

ב־15.5.48, מיד לאחר ההכרזה על תקומת מדינת ישראל, פלשו לארץ צבאות מצריים, סוריה, לבנון, עבר־הירדן ועירק...

בגבורה נפלאה הדפו חיילי ישראל את הפורעים הערביים שהת־ייחסו באכזריות אל הלוחמים היהודיים ולא הכירו בחוקי מלחמה בינלאומיים. **(ד"ר קירשנבוים, „תולדות עם ישראל בדורנו", ספר לימוד לביה"ס התיכון, 1957, עמ׳ 373.)**

כך מורים ספרי הלימוד.

אחד ממבקרי המדיניות הישראלית בשדה היחסים עם ארצות ערב, א. אבנרי, כותב:

האמת הפשוטה היא, כי מלחמת תש"ח היתה מלחמה לאומית — מלחמה בין שני לאומים שחיו בארץ אחת ושכל אחד מהם האמין בלב שלם כי שאיפותיו הלאומיות יכולות להתגשם רק אחרי מיגור מוחלט של הלאום השני.

(„העולם הזה", 19.8.59, מאמר ראשי)

במבוא ל„שנתון הממשלה תש"ך" (1960), כותב ראש הממשלה ושר הביטחון ד. בן־גוריון:

ארגון האומות המאוחדות... לא עשה חובתו כשמדינות ערב התקיפו את ישראל מייד לאחר היווסדה.

...מעשה האיבה החריף ביותר וברוך התוצאות מאין כמוהו (?!) היתה התקפת שליטי ערב על מדינת ישראל ביום קומה. אחרי קרבות שנמשכו בשלוש הפסקות 61 יום, הכריע צה"ל הצעיר את כל צבאות ערב והרחיב תחומי המדינה.

בתשובה לנאום של שר החוץ הבריטי א. אידן, אמר ד. בן־גוריון בכנסת ב־15.11.55 :

המדינה היחידה במזרח התיכון, הזכאית לגמול על ההתקפה הפושעת של מדינות ערב בשנת 1948, היא מדינת ישראל. היא הותקפה על־ידי שכניה. מצרים, עבר הירדן, עיראק, סוריה, לבנון וסעודיה היו התוקפות, ומדינות אלו עדיין ממשיכות במלחמתן נגד ישראל באמצעים אחרים — בחרם, בהסגר ובגיוס חבורות מחבלים ומרצחים, הנשלחות מזמן לזמן לתחומי ישראל. עובדה זו של התקפה על ישראל מצד מדינות ערב, היא עדיין שמורה בזכרון דורנו בכל ארצות העולם.

(שנתון הממשלה תש"ך, עמ' ח')

„לאיזה צורך יש לחזור ולהעלות דברים ידועים משכבר?" ישאל הקורא הישראלי, „הרי ידוע שערביי ארץ ישראל והארצות השכנות התנגדו להחלטת האו"ם בדבר הקמת המדינה היהודית, וצבאות ערב פלשו לארץ ישראל במטרה לכובשה ולמנוע על־ידי כך את ביצוע ההחלטה."

„לעולם לא אבין"

ומה בדבר בריטניה, ששלטה בארץ ישראל מסוף מלחמת העולם הראשונה עד ה־15.5.48?

איזה תפקיד מלאה היא במערכות תש"ח?

שתי גירסאות רווחות כיום בציבור בשאלה זו:

א. מלחמת 1948 היתה מלחמה בין יהודים לערבים, ולבריטניה לא היה כל חלק בה.

ב. היתה זו מלחמה בין יהודים לערבים, ובריטניה תמכה בערבים והפריעה ליהודים.

המובאות דלעיל נוטות ברובן לגירסא הראשונה.

ומה נכתב בנושא זה ב־1948?

מעצמת המנדט סירבה ליתן לוועדת האו"ם רשות כניסה לארץ, סירבה להרשות ארגון צבא אזרחי יהודי כדי שיטול לידיו את ההגנה, סירבה למלא אחרי המלצת האסיפה (עצרת האו"ם) לפתוח נמל בשביל עלייה, סירבה למסור כל שירות ממשלתי למוסד יהודי; היא הוציאה את ארץ ישראל מאיזור השטרלינג, פירקה את ציוד השלטון בלי למסור ממנו כלום ובאותו זמן הרשתה לבטל כמה משירותי הממ־שלה. אך בו בזמן שארץ ישראל היתה נעולה בפני ועדת האו"ם, היו גבולותיה פתוחים לפלישת כוחות ערביים בלתי סדירים, שעברו את גשר אלנבי שעל הירדן, נקודה שקל היה להפקיד עליה משמר! במסיבות אלה מה פלא שהתקפות הערבים היו מתרבות והולכות.

(ח. ויצמן, „מסה ומעש", עמ' 453)

היתה לי הכרה עמוקה, כי לא זו בלבד שהיהודים מסוגלים בהחלט להתגונן, אלא שכל הסכנה המוכרזת בקולי קולות בדבר תוהו ובוהו גמור בשלטון של ארץ ישראל, לאחר הסתלקות הבריטים, היתה רק אשלייה שנוצרה בעיקר על ידי קו הפעולה הבריטי והוכחשה למעשה על ידי המבנה המוצק של היישוב היהודי.

(שם, עמ' 454)

היש צורך בעדות טובה מזו?

ח. ויצמן, נשיאה הראשון של מדינת ישראל, בוקר קשות על־ידי יהודים רבים בארץ על עמדתו הפרו־בריטית. „הלאה פטן ויצמן" כתבו על קירות רבים מחתרות אצ"ל ולח"י בשנים שלפני קום המדינה, בהשוותן את שיתוף הפעולה של וייצמן עם הבריטים לשיתוף הפעולה בין פטן לנאצים.

אם ויצמן, שאבן הפינה בהשקפתו הפוליטית היתה שיתוף פעולה של היישוב בארץ עם בריטניה, כתב בזכרונותיו דברים אלה, הרי שאין להטיל בהם ספק.

לעולם לא אבין איך יכלה ממשלת המנדט להרשות לכוחות ערביים זרים להיכנס לארץ ישראל באין מעצור על גבי גשרים ודרכים ולהתכונן ללא הפרעה וללא עונש למלחמה נגד היהודים ונגד ההחלטה שנתקבלה באומות המאוחדות. תמיד הרימותי על נס את המעשה המדיני הרב של בריטניה הגדולה, שהיתה הפותחת בהכרה הבין לאומית על זכותנו להיות לעם. אך בהפקירה את כל הנמצא בארץ ישראל, אדם ורכוש, להרס בידי פולשים זרים, פעלה ממשלת המנדט נגד מיטב מסורתה היא והניחה ירושה טראגית לעתיד הארץ.

(שם, עמ' 456)

טראגית היא גם העובדה, שמנהיג מדיני מרכזי, אשר נבחר לנשיאה הראשון של ישראל, לא היה מסוגל להבין את עמדת בריטניה ב־1948.

נוכח בהירותן של העובדות אותה שעה, צריך היה ח. ויצמן לומר: „לעולם לא אבין איך יכולתי תמיד להרים על נס את המעשה המדיני של בריטניה הגדולה בשאלת היישוב היהודי בארץ ישראל". אך דוקא בשעה הקריטית ביותר לאומתו, לא יכול היה להודות בפני עצמו ובפני אחרים כי נתמוטט יסוד השקפתו המדינית.

אלא שאנו, לא בוייצמן עסקינן.

מדינאי אחר כתב:

...הממשלה (הבריטית) הפרה את החלטת או"ם וחיללה את הבטחתה (לעזוב את הארץ מבלי לגרום קשיים), ואין זה יותר בגדר סוד, שממשלה זו מנסה בכל התחבולות ובכל הדרכים לשים לאל את החלטת האו"ם בדבר הקמת המדינה היהודית, והיא עושה זאת בשתי דרכים. הדרך האחת — היא מגדילה את הקשיים על דרך ועדת הביצוע (של האו"ם)... והדרך השנייה — אימוץ התקפות הדמים הערביות, אם לא במישרין הרי בעקיפין, על־ידי מתן נשק לארצות השכנות, על־ידי התרת הפלישה של כנופיות מזויינות מארצות ערב לארץ למעשה, על־ידי הפרעת הקמת מיליציה יהודית, על־ידי מניעת מתן נשק להגנה היהודית ועל־ידי ניטרליות מדומה כלפי ההתקפות הער־

ביות על יישובים יהודיים.

(ד. בן גוריון, „דבר" 8.1.48)

לבריטניה היה, איפוא, תפקיד מסויים במלחמת תש"ח. נשאלת רק השאלה:

האם הצטמצם תפקידם של הבריטים במתן תמיכה ועידוד, או שמא באה גם היוזמה מצידם?

אחת מעובדות היסוד במצב, ואולי העובדה המכרעת היא, שאין לנו דין ודברים עם ערביי ארץ ישראל, ולא כל שכן הסכסוך שבינינו ובין מדינות ערב השכנות... אינו אלא סכסוך מלאכותי. יש צד שלישי המעוניין בסכסוך והעושה את הכל בגדר האפשרי כדי לחרחר ריב וכדי להרחיב את התבערה. לכאורה יודע העולם מיהו צד שלישי זה אבל דוקא בימים אלה של הפוגה לא הפוגה, הולכת עובדה זו ומשתכחת מן הלבבות בעולם החוץ. במידה גדלה וגוברת מצליחה לונדון לבודד את עצמה בנתיבי התעמולה בעולם מתוך כל הסכסוך ולהציגו בפני דעת הקהל העולמית כסכסוך בין יהודים לערבים.

(„הארץ" 29.6.48, מאמר ראשי)

העתון הליברלי אהד את בריטניה לפני מלחמת השחרור וגם אחריה; את מלחמת 1948 ותקופת המאבק הוא רואה כיום כהפסקה בלתי נעימה ומקרית בתוך רציפות היחסים הטובים והידידות בין יהודי ארץ ישראל לבריטניה. יש, איפוא, להצטער, שלרשות בעל המאמר לא עמדו ספרי הלימוד, אשר כיום הם נחלת תינוקות של בית רבן.

„מלחמה מוסויית ודו־פרצופית"

במלחמת השחרור אפשר להבחין שלושה שלבים מבחינת ניהולה על־ידי הצד שכנגד.

השלב הראשון, שנפתח מיד לאחר שנתפרסמה החלטת האו"ם על ארץ ישראל, נוהל על־ידי „הוועד הערבי העליון" של ערביי ארץ ישראל. בשלב זה נערכו התקפות על התחבורה היהודית וכן התנפלויות על יהודים בודדים ועל יישובים, על־ידי ערבים מקומיים.

השלב השני, שהחל כחודשיים לאחר מכן, הודרך על־ידי „הליגה הערבית" — מוסד־גג של מדינות ערב. בשלב זה פלש מסוריה „צבא השחרור", שהיה מורכב ממתנדבים ערביים בפיקודו של קאוקג'י ותקף יישובים יהודיים (טירת צבי, משמר העמק ואחרים).

השלב האחרון, שנפתח למחרת צאת הבריטים מהארץ, ב־15.5.48, תואם גם הוא על־ידי „הליגה"; אז פלשו צבאות סדירים של עיראק סוריה, עבר הירדן ומצרים לארץ ישראל.

מה היה אז טיבה של „הליגה הערבית", שהדריכה את שני שלביה האחרונים של המלחמה?

אחרי כריתת הברית בין סאלח ג'אבר (שר החוץ העיראקי) ובווין ואחרי השתתפות קלייטון בישיבות הליגה, נפתחו הגבולות לפלישת סורים, עירקים ואחרים. בפעם הראשונה אנו עומדים בפני ניסיון רציני של שליטי הארצות השכנות להילחם בכוח נגד תקומת ישראל בוודאי יש מישהו הלוחש להם: אל תדאגו! יהיו לכם מגינים! תוכלו להיות חברים באו"ם ולהילחם בהחלטותיה. המלחמה ביהודים — כדברי צ'רצ'יל — מתועבת והיא מתועבת מפני שהיא מוסווית ודו־פרצופית ומתנהלת על־ידי כוחות שכירים. החולשים על המדיניות הבריטית מוכרחים להשתמש נגדנו בכוחות שכירים. ספק אם היה עוזי לליגה הערבית בלבד, שלא הוכיחה כושר פעולה בדבר קטן וגדול הנחוץ לערבים, לא בהפרחת ארצותיהם ולא בריפוי מחלותיהם ולא בחיסול הבורות, למרוד באו"ם ולצאת למלחמה בנו. אנו עומדים לפני מערכה המתנהלת על־ידי מעצמה גדולה, שכוחה להזיק עדיין גדול, וטוב שנדע אשר לפנינו.

(ד. בן גוריון, דברים בכנס מגבית ההתגייסות, „דבר" 18.2.48)

דברים כדורבנות: המלחמה נגד היישוב היהודי בארץ ישראל מתנהלת על־ידי „מעצמה גדולה". „החולשים על המדיניות הבריטית מוכרחים להשתמש נגד היהודים בכוחות שכירים", מפני שאין הם יכולים להרשות לעצמם להופיע קבל עולם כמפירי החלטת האו"ם. הם משתמשים בצבאות מדינות ערב ומנהלים „מלחמה מוסווית". שר

החוץ של ממשלת בריטניה מנהל שיחות אישיות עם שר החוץ העירקי, ולא אתו בלבד. בישיבות הליגה הערבית משתתף אחד האנשים הקובּ־עים והמסתוריים ביותר במזרח התיכון באותה תקופה, בריגדיר קלייטון, איש הקשר בין משרד החוץ הבריטי והליגה הערבית. הליגה — המשמשת (כפי שהתבטא בן גוריון באותו נאום) „כלי משחק" בידי בריטניה — מארגנת פלישת אספסוף לארץ.

„בריטניה אחראית לכל טיפת דם"

הקולוניאליזם הבריטי מופיע לפנינו בדמותו הקלאסית: כמסכסך בין עמי הקולוניות; לא כניטרלי או כ„מסייע" לערבים, אלא כמושך בחוטים. לא בריטניה עומדת מאחורי היוזמה הערבית, אלא הערבים משמשים כלי משחק בידי היוזמה הבריטית.

יום אחד לפני הפלישה הערבית לארץ ישראל כתב ד"ר הרצל רוזנבלום:

מה נשתנה? הלילה עוזב הנציב את ירושלים על מנת להפליג מחיפה לארצו, ונשאלת השאלה: מה נשתנה? מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? זאת היא הקושייה, והתשובה היא זו: ש„בכל הלילות" נלחמו בנו הערבים בעידודם של האנגלים ואילו עכשיו יהיה להיפך. עכשיו ילחמו בנו האנגלים בעידודם של הערבים... לגיונו של עבדאללה הפך לצבא בריטי גם להלכה: הגנרל מק מילן נצטווה על־ידי בריטניה להניע את הקצינים הבריטים בלגיון להמשיך במילוי תפקידיהם (במלחמה נגד היהודים) — כך מודיעים היום מלונדון. גלוי, פשוט וללא מסווה. הכוחות המצריים הנעים לעברנו גם הם — כוחות בריטיים מזויינים, והם כוחות שמפקדי בריטניה שכרום מאצל המלך פארוק — שכרום במפורש ולאור היום לאחר שפארוק עמד להסתייג מכל העסק הארצישראלי. בראש הגדודים המצריים צועד הבריגדיר קלייטון. וכאן בארץ קם מק מילן, גם הוא גנראל אנגלי, כידוע, ו„איזור הכיבוש" שלו בארצנו מתפקידו לעזור להם. לפנינו אנגליה הצבאית המנסה את מה שלא יכלה האזרחית. ולא חשוב

שהחיילים — ברובם „ערביים" הם. גם מונטגומרי פקד בשעתו על הודים ועל פולנים באיטליה, אך כל אחד הבין יפה שהללו — צבא בריטי הם. וצבא בריטי פועל מהיום גם במזרח הקרוב.

(„ידיעות אחרונות", 13.5.48)

ביום פלישת הצבאות הסדירים לארץ ישראל אמר שר החוץ מ. שרת:

...השלטון הבריטי סיים אמש בחצות את פרשת קיומו בארץ, אולם לא סיים את קיומו ברחבי המזרח התיכון. החשבון בינינו ובין אנגליה לא נגמר. אנגליה עודנה כוח במזרח התיכון ויש לה מכשירי פעולה והשפעה. הלגיון הערבי עודנו מכשיר צבאי של בריטניה, קצין בריטי הוא שעמד בראש הלגיון שהכריע את כפר עציון, הלגיון עדיין מתקיים בכספי אנגליה ובתוקף בריתה הצבאית מחוייב מלך עבר הירדן להימלך בבריטניה לפני שהוא יוצא למלחמה. הבטחת נציגי בריטניה כי הלגיון הירדני יוצא מן הארץ לפני סיום המנדט — נשארה מעל. אך גם אילו נתקיימה, אחריות אנגליה קיימת ועומדת, כל עוד קיים החוזה וכל עוד היא משלמת את הקיצבה. ואין זו רק שאלת הלגיון. „הליגה הערבית" היא מכשיר להשפעת בריטניה במזרח. כל חוטי הרשת הענפה של משענותיה הפוליטיות של אנגליה במזרח קשורות בליגה, שהינה אויבתנו בנפש ושאסרה עלינו את המלחמה אנגליה לא תוכל להשתמט מאחריות להתקפה הערבית עלינו כל עוד קשריה עם הליגה הינם כאשר הם.

(„דבר", 16.5.48)

ומי שהיתה עתידה להיות שרת החוץ אחריו, אמרה: אנו קובעים שהבריטים אחראים לכל טיפת דם שנשפכה בארץ זו. הם אחראים לכל תגבורת שמקבלות הכנופיות הערביות. בכוחו של הצבא הבריטי להפסיק מיד את הפלישה המתמדת, אולם הבריטים רוצים שיגברו הכוחות האויבים לנו, שיצומצם שטח הארץ המיועד לנו ושנבצע במו ידינו את תוכנית מוריסון. (הדגשה שלנו)

(ג. מאירסון, „דבר" 28.3.48)

„בעצם, רציתי להסתלק"

אחרי תום המלחמה, בעת חתימת הסכמי שביתת הנשק עם ארצות ערב, התווכח שר החוץ עם נציגי „תנועת־החירות" על השאלה מי גירש את הבריטים מהארץ, והסביר תוך כדי כך את השיקולים הציניים של המדיניות הבריטית:

לבסוף פנה השלטון הזר לאו"ם. לשם מה הלך לאו"ם? הן הוא הודיע בלכתו לאו"ם: „אין אני מתחייב לקבל את דעתכם, אני רק שואל עיצה ונראה מהי העיצה". הוא היה בטוח שלא תיפול הכרעה באו"ם, לא בשני שלישים ולא בפחות משני שלישים, שאו"ם יתפורר בשאלה זו בין מזרח ומערב, שאיש לא ידע עיצה, ואז בלית ברירה יבואו ויאמרו לו: „אין עיצה בפינו, אתם מוכרחים לנהל את הארץ הזאת" והוא יענה „בעצם רציתי להסתלק מן הארץ, אבל אם הוטל עלי לנהל, אעשה זאת כפי שאני מבין". ואז שוב יהיה ספר לבן, או תוכנית מוריסון, או מין גלגול אחר של אותה השיטה, ואז סוף סוף ירתע הישוב המרדני ויכנע.

(מ. שרת, 20.6.49, „דברי הכנסת" כרך 1, עמ' 761)

שנה לאחר מכן, בעת שהכריז המלך עבדאללה על סיפוח כיבושיו בגדה המערבית של הירדן לממלכתו, תקף חבר הכנסת מ. בגין מנהיג „תנועת החירות", את מדיניות הממשלה וסקר אגב כך את מלחמת העצמאות:

עבדאללה, כמצוות גלאב וקליייטון, שלח את גייסותיו נגדנו, השמיד את גוש עציון, הסתער על ירושלים ורצה לכובשה ולהרסה, לעבור את הרי יהודה, להתאחד עם כוחות הלגיון שעמדו בקו רמלה — לוד, להתאחד אחר כך במבואות תל אביב עם הטור המשוריין המצרי ול־הביא עלינו כלייה, כדי שאחר כך יוכל בווין „להתערב" למען הצל את שארית הפליטה של ישראל לאחר מסע ההשמדה ולהכניסו לגיטו.

(מ. בגין, 3.5.50, „דברי הכנסת" כרך 5, עמ' 1282)

ובכן, בריטניה הביאה את שאלת ארץ ישראל לאו"ם בגלל לחץ דעת הקהל העולמית שנסערה אחר השמדת יהודי אירופה, ובגלל

פעולות תנועות המחתרת בארץ, בסוברה כי האו"ם יחזיר לה אר המנדט לשלטון בפלשתינה. להפתעתה נוצר רוב של שני שלישים בעצרת הכללית בעד הקמת שתי מדינות — יהודית וערבית, — בארץ ישראל. היתה זו הפעם הראשונה אחרי מלחמת העולם השנייה, בה הצביעו ברית המועצות וארצות הברית בזכות אותה הצעה. בגלל מספר הנמנעים הגדול (10) נוצר הרוב הדרוש של למעלה משני שלישים (33 בעד, לעומת 13 נגד).

אז החלה בריטניה לנהל מלחמה מוסווית נגד היישוב היהודי תחילה הסיתה את ערביי הארץ, באמצעות „הוועד הערבי העליון" לאחר מכן הציע בריגדיר קלייטון, נציגה הרשמי של ממשלת בריטניה ב„ליגה", פלישת אי סדירים לארץ ישראל, ומשנכשלה פלישת קאוקג'י עיבד קלייטון בכנס הרמטכ"לים הערביים בבלודאן שבסוריה את פרטי תוכנית הפלישה הצבאית הערבית לארץ, שעיקריה היו הסתערות הלגיון בקו ירושלים־רמלה־לוד ממזרח, הסתערות טור משוריין מצרי בקו עזה־יפו מדרום ופגישת שני הטורים במבואות תל אביב במטרה לכובשה. בשלב זה צריך היה להופיע ה„מושיע" בריטניה הטובה, „להציל" את יהודי ארץ ישראל מצפורני „הברברים הערביים" ולחדש את שלטונה בארץ. בהערכה זאת אין מחלוקת בין יריבים מדיניים כד. בן גוריון ומ. בגין.

„הנשק הבריטי, הפיקוד הבריטי, הממון הבריטי וה־דיפלומטיה הבריטית"

בכל זאת, ישאל הקורא, האם לא היתה זו מלחמת הערבים נגד היהודים? — לא.

א. משום שפתיחת מלחמה היא קודם כל צעד מדיני, עליו מחליט לא החייל אלא המדינאי. אופייה של כל מלחמה נקבע לא לפי לאו־מיותם של **החיילים** המשתתפים בה, אלא לפי הגישות המדיניות של **המדינאים** בשני הצדדים הלוחמים. נכון הוא שערבים נלחמו ביהודים ב־1948, אך החיילים הערביים פעלו לפי הוראות ובאינטרסים

של מדינאים בריטיים. ב־1948 לא היו ממשלות מצרים, עבר הירדן, סוריה ועיראק, מסוגלות לקבל החלטה בעלת חשיבות, מבלי שמשרד החוץ הבריטי יאשרנה, וההחלטה על הפלישה לארץ היתה בעלת חשיבות ראשונה במעלה.

ב. לא רק המדינאים, אלא גם חלק ניכר מהקצונה הטכנית, במרכזי הקשר, בתותחנות, במטות האזוריים וכו' היתה בריטית, בעיקר בצבא הלגיון, אך גם בצבאות מצרים ועיראק.

עם כל נסיונותינו המרים בעבר, לא שיערנו את כל האופי הממאיר והעיקש של רשעות הממשלה הבריטית. כל הרשעות שנתגלתה בספר הלבן, כל אשר היה עד כה,מחוויר לעומת המערכה הזדונית המתנהלת עתה ונגדנו במטרה להצמית את עצמאותנו וקיומנו בכוח הנשק הב־ריטי, הפיקוד הבריטי, הממון הבריטי והדיפלומטיה הבריטית.

(מ. שרת, „דבר" 20.6.48 נאום במועצת מפא"י)

בריטניה הגדולה היתה הגורם, אשר נטל חלק ראשי בהמרצת המלחמה נגדנו ובהרחבת היקפה. הכוח הצבאי העיקרי שנלחם נגדנו נלחם בפיקוד בריטי, ולא רק בשלב העליון של הפיקוד אלא גם בכמה וכמה מקומות בפיקוד קצינים בריטיים שניצחו על גזרות רבות של החזית, ניהלו פעולות קרב, ובלי ספק פעלו לפי תכנון מרכזי שגם הוא מקורו היה ביוזמה צבאית בריטית. הנשק שבו נלחמו נגדנו כל אויבנו מסביב הוא כמעט כולו נשק בריטי, שסופק אם בשנים הקוד־מות או בחודשים האחרונים, והמכונה הפוליטית והדיפלומטית של בריטניה הובאה לידי מלוא הפעולה כדי להצדיק את המלחמה נגדנו, כדי להרשיע אותנו כמתקיפים, כמתגרים, כמתנפלים על אחרים וכ־מתחילים בריב. . .

(מ. שרת, „דבר" 18.6.48, מתוך דברים במועצת המדינה)

איך אפשר לשכוח, כי ב־22 בפברואר 1948 הכניסו שוטרים בריטיים במו ידיהם מכוניות טעונות חומר נפץ לרחוב בן יהודה בירושלים, גרמו להתפוצצות שהפילה 50 הרוגים ומאות פצועים? בריטים הם שפוצצו באותם ימים גם את דפוס ה„ג'רוזלם פוסט".

יש להזכיר עוד, כי בריטניה הקפיאה את יתרות השטרלינג של

יהודי ארץ ישראל, חיבלה באספקת הדלק ליהודים והגבילה אותה. היו אלה צעדים מובהקים של מלחמה כלכלית, שגרמו קשיים גדולים למדינה החדשה. בריטניה וארה"ב הטילו אמברגו על אספקת נשק למזרח התיכון ומנעו בכל כוחן אספקת נשק ליהודים, בעוד שלעבר־הירדן, מצרים ועיראק סופקו כמויות עצומות של נשק „לצורך הגנה מפני הקומוניזם".

יוצאים מהדלת, חוזרים מהחלון

מעניין לבדוק כיצד הבינו את אופייה של המלחמה לא רק המדינאים, אלא גם אזרחים וחיילים. סופר „אובזרבר" הלונדוני, שראיין פצועים ישראליים ב־1948, כותב:

שאלתי בחור שחרחר וזעום פנים באיזו חזית נפצע. „בנגב" ענה הבחור, „בקרב נגד הערבים?" הוספתי לשאול „כן, הפעם נגד הערבים, אך לא היינו מתפלאים אילו התנגשנו בקרב עם האנגלים". דברי הבחור הפצוע משקפים את הלך הרוחות השורר ביישוב העברי — שנאה לבריטניה בצד מסירות ללא גבול למדינתם הקטנטונת. שנאה זו עזה מאוד משום שהיא אהבה שהפכה לשנאה. לפעמים מתגלה הדבר בדברי בוז מפי חיילים פצועים אלה, שאין בפניהם כל בת צחוק. כמעט כל דבר המתרחש בארץ מפרנס רגשות איבה אלה. למשל: העובדה שהטייסים הערביים שהפציצו את תל אביב דברו אנגלית בשיחות האלחוט שלהם, העובדה שבריטניה מסרה מראש לעבר הירדן, לפני תום המנדט, אספקה צבאית לשמונה חודשים, העובדה שהגנרל מק־מילן לא קיים הבטחתו להוציא את הלגיון, מארץ ישראל לפני סיום המנדט, כי בריטניה מסרה את מחנה סרפנד לערבים על אף התחייבותה למוסרו ליהודים, או שאינה מרשה לעולים לרדת בנמל חיפה והם נשלחים לנמל תל אביב ומסתכנים בהפצצות. קשה לברר אם יש אמת בכל העובדות הללו, העיקר הוא שהציבור היהודי מאמין באמיתותן ומגיב לפי זה. אך לעתים רחוקות ישמע מפי קשישים כי אשמים בכל אלה לא בני העם הבריטי אלא מנהיגיהם.

(„דבר", 22.6.48)

פרט לכך, שרבים בארץ הבדילו היטב בין מנהלי המדיניות הקולוניאלית הבריטית לבין העם הבריטי, וכן שלא אצל כולם היתה זו „אהבה שהפכה לשנאה". מתארים דברים אלה יפה את הלך הרוחות ברחוב היהודי בימים ההם. „הבריטים יצאו דרך הדלת [נמל חיפה] ורוצים לחזור דרך החלון [גבולות היבשה]" היה אז ביטוי שגור בפי כל, ששיקף נאמנה את המציאות המדינית.

ח. גרנדוס, שהיה ב־1948 נציג גואטמלה באו"ם ואחר כך נציגה בישראל, מספר על המסיבה שערך ב־26.4.48, הסינטור וורן אוסטין, נציג ארה"ב באו"ם, בה ניסה הסינטור להסביר את נסיגת ארה"ב מתוכנית החלוקה ולגייס תמיכה לעמדתה החדשה:

מר סינטור, אמרתי, אתה האיש העוקב אחר המתרחש יום יום. יודע אתה מה היתה השתלשלות המאורעות הפוליטיים בחודשים האחרונים. אני נכון לערוב לכך, כי ביום 15 במאי תסתלק בריטניה מן המנדט שלה וביום שיעדה אותו תוציא את צבאותיה מן הארץ. המצב ברור למדי. הממשלה הבריטית לא תוכל להמשיך במצב העניינים הזה... מדוע תמשיך אנגליה את הטרגדיה הזאת כשיש לה מפלט נוח הימנו שלא יעלה לה בפרוטה ושכרו גדול מהפסדו? אין אני כסיל עד כדי שאומר, שאנגליה תיטוש את ארץ ישראל לגמרי. אם מותר לי לנחש משהו על תוכניותיה, אומר כי תצא בגלוי מארץ ישראל כדי לחזור אליה מבעד לדלת האחורית, בשולי גלימתו של עבדאללה שישתדל לכבוש כל מה־שיוכל משטחה של ארץ ישראל. על־ידי כך נמצאת אנגליה נהנית מכל היתרונות התכסיסיים והכלכליים שהיא חותרת אליהם, ועם זה משתחררת מכל אחריות ומן הצורך לבזבז סכומים עצומים ולהקריב את חיי אזרחיה.

(ח. גרנדוס, „כך נולדה מדינת ישראל",
„אחיאסף" 1949, עמ' 283)

עצם העובדה, שדיפלומט זר בניו־יורק והאיש הפשוט בישראל הגדירו את המדיניות הבריטית באותן המלים ממש, מעידה כי מצב העניינים היה בשעתו מעבר לכל ספק.

כשפינה הצבא הבריטי את הארץ, נפוצו שמועות שאניות הפינוי

לא הפליגו לקפריסין, אלא חיכו בלב־ים מספר ימים, כדי לחזור במהירות „ולהציל את היהודים". בין אם היתה זו אמת, בין אם לאו, השמועות הללו מלמדות שברחוב היהודי הבינו יפה את המשחק המדיני הבריטי.

„נפלתם קורבן למזימה אימפריאליסטית"

נחטא לאמת, אם לא נבדוק מה התרחש בתקופה ההיא בעולם הערבי, ואיך תואר המצב שם על ידי ערבים ויהודים כאחד.

ידועה עוצמת השנאה לציונות, שטופחה בעיראק במשך שנים על־ידי כל הזרמים (ורק השנאה לאנגליה התחרתה בה). אולם מי שעוקב אחרי תאורי ההפגנות של הפועלים בעיראק בזמן האחרון נוכח לדעת, כי „המלחמה הגדולה" בציונות, כאמצעי להסחה מהמצב הפנימי המקומי, נכשלה כישלון גמור. המלחמה באימפריאליזם מזה ובניצול המעמדי מזה, היא התופשת את לבות בני עיראק המדוכאים והסובלים, כי אומנם חמור מאוד המצב הכלכלי־חברתי שם.

(מ.א., „דבר" 7.5.48)

כותב דברים אלה, איש מפא"י מיכאל אסף, הוא מוותיקי המומחים הרשמיים בארץ לעניינים ערביים.

אגב, המושגים „אימפריאליזם", „קולוניאליזם", „שלטון זר", „משעבד בריטי", היו בשימוש נפוץ מאוד בישראל ב־1948, בהקשרים שונים וללא מרכאות.

מנהיגי המפלגה הקומוניסטית העיראקית — פהד, חאזם וסארם — נתלו בפברואר 1949 בכיכר השוק בבגדאד, בין היתר בגלל התנגדותם למלחמה ביהודים ודרישתם לנהל מאבק לא נגד ישראל אלא נגד בריטניה.

(ב־15.1.48) נחתם בפורטסמות שבבריטניה הסכם חדש בין ממשלות עיראק ובריטניה (הסכם צאלח ג'באר־בווין), שמשמעותו המעשית היתה המשך שלטונה של בריטניה בעיראק. בבירה ובערי השדה נערכו הפגנות, שהגיעו לשיאן ב־19 בינואר בבגדאד ובהתנגשות נהרגו 4 מאנשי המשטרה, 4 מהמפגינים ורבים נפצעו. המפ־

גינים ניסו לתקוף את הצירות הבריטית, נגרמו נזקים למשרדי „טיימס" הבגדאדי, לסוכנות הידיעות הערבית (בריטית) ולשירות המודיעין האמריקני. תלמידי בתי הספר הגבוהים והתיכוניים הכריזו שביתה למשך 3 ימים. „המפלגה הלאומית הדמוקרטית", מפלגת „הליברלים" ומפלגת „אל איסתקלאל", פירסמו גילוי דעת משותף נגד החוזה החדש. בליל 21.1.48, כינס העוצר בארמונו התייעצות של מי שהיו ראשי הממשלה, נשיאי הפרלמנט וחברי הממשלה; לאחר התייעצות פורסמה הצהרתו של העוצר הקובעת כי אין בחוזה החדש כדי הבטחת השאיפות הלאומיות של עיראק ולא יחתם חוזה שאינו מבטיח את זכויות הארץ. הרוחות נרגעו, אך בהפגנות שנערכו בבגדאד, באנ־נג'אף ובמקומות אחרים הועלתה הדרישה לפזר את בית הנבחרים ולהקים ממשלה לאומית.

ב־26 בינואר חזרו מלונדון צאלח ג'אבר, פאדל ג'מאלי ונורי סעיד. ג'אבר הצהיר הצהרה מעורפלת („המו"מ התנהל על יסודות נאמנים", „האומה תעיין בחוזה ותוציא משפטה", „העוצר כבר הודיע כי לא יחתם חוזה בלי שיבטיח את משאלות העם") וקרא לעם „לשוב לחיים תקינים". למחרת נתחדשו ההפגנות ברחבי הארץ. כוחות הבי־טחון נצטוו לנהוג בחומרה. בהתנגשויות המפגינים וכוחות הממשלה נהרגו עשרות אנשים. אזהרת ג'אבר ששודרה ברדיו והופצה בכרוזים לא הועילה. ההפגנות נמשכו ומספר הקורבנות הלך וגדל. המפגינים הציתו בנייני הממשלה, ניסו להגיע לביתו של ג'אבר ולהתנקש בשני חברי הממשלה (שלא נפגעו). עיתונים שתמכו קודם בממשלה עברו למחנה האופוזיציה. צירים מתומכי הממשלה החלו להתפטר מביה"נ. 32 שעות אחרי שובו מלונדון נאלץ ג'אבר להתפטר. למחרת הורכבה ממשלה חדשה בראשותו של מוחמד־אצ־צידר — ממשלה קואליציונית, בלי „הלאומים הדמוקרטיים" וה„ליבראלים". מושב בית הנבחרים נדחה לחודשיים, הוקמה וועדה לחקירת מאורעות הדמים (נפלו מאות הרוגים ויותר מ־400 פצועים). הותרה פעולת המפלגות, בוטלה הצנ־זורה של העיתונות המקומית ו־15 עיתונים הורשו להופיע מחדש. צאלח ג'אבר ברח מעיראק.

(א. כהן, „תמורות מדיניות בעולם הערבי" עמ' 101)

תיאור מרתק זה אינו מותיר כל ספק, כי לא „שחרור פלשתין מהציונים" ו„השלכת היהודים לים" העסיקו את העם העיראקי ב־1948.

עד כאן עיראק. ובמצרים?

בהקמת שתי המדינות העצמאיות בפלשתינה, הערובה לאחדותה בעתיד. אצלנו במצרים נמשכת היום מדיניות ההסחה מהבעיות הער־ביות הקיימות לרוב בשעת שבתי הכלא מתמלאים עם אלה הקוראים למאבק נגד האימפריאליזם, אותה שעה גופא עוברות המכוניות הרו־עשות של הפשיסטים תחת משמר המשטרה, במסע תעמולה לתרום לא למען המלחמה נגד האימפריאליזם במצרים ובפלשתינה, אלא למען מלחמה גזעית, המנוגדת לאינטרסים של מצרים ופלשתינה. בשעה שמפרקים את הנשק מהעם המצרי, מתוך פחד כי ישתמשו בו נגד האימפריאליזם, בה בשעה נחפזים להוציא את הנשק לערבים וליהודים בפלשתינה, על מנת להגביר את ההתנגשות ביניהם, לחיזוקו של הבסיס האימפריאליסטי הבריטי.

(„אל גמאהיר" 7.3.48, מצוטט ב„קול העם" 14.3.48)

התנועה הלאומית המצרית לשחרור מן הכיבוש הבריטי, החלה מגבירה אונים ומתפתחת במהירות לאחר מלחמת עולם השנייה. העם המצרי עמד בעקשנות על ביטול החוזה מ־1936 ופינוי הצבאות הב־ריטיים ללא תנאי או סייג. האנגלים ניסו לכפות על הארץ חוזה חדש בטרם יפנו את מצרים, באמצעותן של ממשלות מיעוט, אולם מאבק העם סיכל את כל נסיונותיהם. על כן תכננו הם, בשיתוף סוכניהם ושכיריהם, בין היתר, את מלחמת ארץ ישראל, כדי שעמי הארצות הללו, והעם המצרי בפרט, יעסקו בה וישכחו את תנועותיהם הלאומיות התובעות שחרור מלא מהתלות האימפריאליסטית. וכי לא תמוה הוא הדבר, שצבא יעזוב את ארצו אל מחוץ לגבולותיה כדי להילחם בצד שלא עולל לו דבר, בהשאירו מאחוריו צבאות זרים, הכובשים את אדמת ארצו ומגינים על האינטרסים של המנצלים הזרים?! ואכן, היתה זו קנוניה נפלאה שנרקמה באמנות רבה! וכאן חובה היסטורית היא להצביע על גילוי הראוי לציון. הדמוקרטים המצריים, שהופיעו אחרי מלחמת העולם השנייה בראש המאבק הלאומי, הצהירו ללא פחד

וללא היסוס על זכות הקיום של מדינת ישראל דמוקרטית ועצמאית, בצידה של המדינה הפלשתינאית הדמוקראטית והעצמאית. כן הכריזו כי זו מלחמה מזוהמת, אשר מטרתה להטות את התנועה הלאומית מדרכה ולהכריז תקנות חירום צבאיות כדי לדכא אותה. בימים ההם עשו המלך הבוגד ומשטרתו הפוליטית, כשמאחוריהם שירותי המודיעין הזרים, שמות בדמוקרטים אלה, והובילום באלפיהם לבתי הסוהר ולמחנות ריכוז. מעט קט לאחר מכן הלכו בעקבותיהם אלפים נוספים של „האחים המוסלמים", אותם „אחים מוסלמים" שהלכו שולל אחרי תעמולת המלחמה והשליכו את פלוגותיהם אל תוכה. כך מבין העם המצרי את המלחמה הארצישראלית, כך הבינו אותם קצינים שביצעו את ההפיכה הצבאית, הדיחו את המלך, חיסלו את שלטונה של שושלת מוחמד עלי והכריזו על רפובליקה...

(יוסף חלמי, נשיא תנועת השלום המצרית, בכרוז „לשלום ישראלי ערבי", מצוטט ב„קול העם" 2.12.55)

לחיזוק דברים אלה, שנאמרו על־ידי מצרי שמאלי ב־1955, תובא כאן הסטנוגרמה של שיחה שנתקיימה בימי מלחמת השחרור בין מפקד הצבא המצרי שכותר ב„כיס פלוג'ה" בדרום הארץ, לבין מפקד הכוח היהודי, אלוף יגאל אלון:

אלוף אלון פתח ואמר: „קולונל, הרשה לי להביע את התרשמותי מכושר הלחימה של חייליך האמיצים. כיבוש מצודת עיראק סוידאן ומחצית ה„כיס", עלתה לנו במאמץ רב, אם כי לא בקורבנות מרובים".

„רב תודות אדוני" השיב הקולונל טהא „עלי לציין שחייליך המצטיינים בגבורתם הפליאו עשות, והעמידוני במצב קשה למדי".

אלוף אלון: „האין זה טראגי, ששני צדדים, אשר אין להם כל סיבה להתקוטט קוטלים זה את זה ללא רחמים?"

„אכן טראגי הדבר" השיב המצרי „אך זה מנהגו של העולם. גורל הוא, אדוני, ואין להתחמק ממנו".

אלוף אלון: „אני מקווה, כי שמת אל לבך שהמלחמה הוטלה עלינו בעל כורחנו, שהרי היא מתנהלת בארצנו ולא במצרים. סבורני כי הקרב כבר הוכרע וטוב להחיש את קץ המלחמה".

ענה המצרי: „נכון הדבר. אולם אני כקצין אין לי דרך אחרת אלא למלא את פקודת ממשלתי".

אלוף אלון: „כדאי שתשימו אל לבכם: בעוד שרובו של צבאכם מרותק למלחמה חסרת תקווה בארץ ישראל, הרי בארצכם שלכם שולט הצבא הבריטי שזה לא כבר התפטרנו ממנו. כלום אינך חושב שנפלתם קורבן למזימה אימפריאליסטית זרה הנתמכת על־ידי בעלי בריתה במצרים?"

קולונל טהא בהתעוררות מיוחדת: „הפלאתם עשות בגרשכם את הבריטים. לא יארכו הימים ונוציאם גם ממצרים". „אולם כיצד תגרשום?" שאל אלוף אלון, „אם כל צבאכם תקוע כאן לאחר מפלה גדולה וערב מפלה סופית. כלום אינך סבור כי מוטב לכם לשוב מצרימה ולדאוג לענייניכם שלכם במקום להסתבך בהרפתקאות בארץ לא לכם?" על פניו של ג'מאל (עבד־אל־נאצר), שעקב כל הזמן בהתעניינות מיוחדת, נסתמנה תגובה עירנית. קולונל טהא, שנלחץ לקיר, נראה כשוקל בדעתו איך להיחלץ מן המיצר, ואומנם לא היתה לו דרך אחרת מאשר התשובה השיגרתית: „כל עוד תצווה עלי ממשלתי ללחום כאן, אלחם. משיצווני לכרות שלום, אכרות שלום, משיצווני לחזור מצרימה ולהילחם בבריטים, אעשה זאת ברצון וכראוי".

(„תולדות מלחמת הקוממיות", עמ' 332, הוצאת „מערכות" 1959)

דברים אלה לקוחים מספר, שנערך על־ידי האגף להיסטוריה של המטכ"ל, ספר שראש הממשלה ושר הביטחון חיבר לו מבוא והעניק לו בזה את הגושפנקא שלו.

מתברר כי בשדה הקרב, בעיצומה של המערכה הצבאית, היו אלוף אלון מזה, וקולונל טהא („הנמר השחור" הסודאני, שמפקדי צה"ל גמרו עליו את ההלל כחייל) מזה, תמימי דעים ביחס לאופייה המדיני של המלחמה. לא ניכר בדבריו של המפקד המצרי כי הוא „צמא לדם יהודי", אלא כי הוא „נלחץ אל הקיר" ו„שוקל בדעתו איך להיחלץ מן המיצר".

ב־1948 היה „מיצר" בנפשו של מפקד מצרי, ולא של אחד בלבד; מיצר בין ידיעתו הברורה כי הוא משמש כלי משחק בידי האימפריי־

אליזם הבריטי לבין חובתו כחייל לציית להוראות ממשלתו, חובה אותה מילא באי רצון בולט.

נאצר כתב באותו ענין:

כשאני מנסה לסקור את פרטי נסיונותינו בפלסתין, נתקל אני במשהו מוזר: היינו נלחמים בפלשתין — אך כל חלומותינו היו במצרים. לועי תותחינו כוונו אל האוייב שרבץ בעמדותיו לעינינו אך ליבותינו המו למולדת הרחוקה אשר נטשנוה לעדת זאבים לרעות בה.

בפלשתין התנהלה פעילותם של הקצינים החפשיים, אשר עיינו דנו ונפגשו בעמדות ובמישלטים.

בפלשתין באו אלי לפאלוג׳ה צאלח סאלם וזכריא מוחי א דין לאחר שפרצו את טבעת הכיתור ובמצור זה שלא ידענו לו תכלית וסוף ישבנו ושוחחנו על הנושא שהדריך את מנוחתנו — על מולדתנו שקראה לנו להצילה.

בפלשתין ישב פעם לידי כמאל אל דין חוסיין ואמר לי כשכולו אחוז הרהורים:

יודע אתה מה אמר עבד אל עזיז לפני מותו?

מה אמר? — שאלתי

במבט קפוא ובקול עמוק השיב כמאל אל דין חוסיין:

הוא אמר לי: „שמע כמאל, שדה הקרב הגדול, הוא במצרים״....

לא הידידים בלבד היו אלה ששוחחו עמי בפלשתין על עתיד מולדתנו, ולא רק המבחנים והנסיונות הזעיקו ועוררו את מחשבתנו על גורלה. האויב מילא אף הוא תפקיד בזכירת מולדתנו ולבטיה.

לפני חודשים מספר קראתי סדרת מאמרים שכתב אודותי קצין ישראלי בשם ירוחם כהן ואשר פורסמה ב„ג׳ואיש אובסרבר״. במ־אמרים אלה מתאר הקצין היהודי את פגישתו עמי בעת המשא ומתן והשיחות על שביתת נשק. בין היתר כתב הקצין היהודי:

„הנושא אותו גולל ג׳מאל עבד אל נאצר תכופות בשיחותיו עמי היה מאבקה של ישראל נגד הבריטים וכיצד ארגנו את תנועת המאבק

החשאי נגדם בפלשתין ואיך הצלחנו לגייס את דעת הקהל בעולם לצדנו במאבקנו נגד-הבריטים.

(נאצר, „הפילוסופיה של המהפכה"
הוצאת „גדיש" 1959, עמ' 14, 15)

כלומר, נאצר מסכים כי „שדה הקרב הגדול הוא במצרים" ומתעניין אצל הקצין הישראלי — כיצד גרשו היהודים את האימפריאליזם הבריטי מארץ ישראל. האין זה שונה במקצת מהתמונה של ערבים צמאי דם המתנפלים על מדינת ישראל הרכה ביום תקומתה, תמונה אותה מציירים ספרי הלימוד הישראליים בפני התלמידים?

מצב דומה לזה שבעיראק ובמצרים, אם כי בדרגות שונות של חריפות, שרר גם בשאר ארצות ערב. אותן „שבע מדינות ערב שהתנפלו על מדינת ישראל הצעירה", והוא שתרם לא מעט למפלתן הצבאית והוליד אחר כך תמורות מרחיקות לכת בעולם הערבי. יש לזכור כי ג'מאל עבד־אל־נאצר היה אחד המפקדים המצריים הנצורים ב„כיס פלוג'ה" והבריגדיר קאסם היה אחד ממפקדי הצבא העיראקי שחנה ב„משולש" בסביבות תול כרם.

טוענים, שהיה לממשלות הארצות הערביות אינטרס עצמאי ופרטי להסיר את זעם ההמונים מעליהן והן עשו זאת על־ידי הפנייתו נגד היהודים. אולם איך אפשר, מבחינה מדינית, להפריד בין האינטרסים של פארוק, עבדאללה, נורי סעיד ודומיהם בארצות ערב האחרות, שלא שלטו אלא בחסד בריטניה, לבין האינטרס של בריטניה עצמה?

לבריטניה היה בארצות אלה אינטרס להפנות את זעם ההמונים מעליה ומעל סוכניה לעבר מטרה אחרת.

כשיש בובה ומושך בחוטים מאחוריה, קשה לדבר על אינטרס עצמאי של הבובה. לעיראק, מצרים, סוריה, לבנון ועבר הירדן, ובוודאי לסעודיה ולתימן, לא היו כל סכסוכי גבולות עם ישראל. תוכנית החלוקה לא פגעה בהן ולא גזלה מהן מאומה. בעיקר נפגעה מתוכנית זו בריטניה, שהפסידה בארץ ישראל שלטון מדיני וכלכלי ובסיס איסטרטגי, בהם החזיקה מאז תום מלחמת העולם הראשונה.

אכן, החוגים הימניים בעולם הערבי השתתפו בהתלהבות במבצע הבריטי של „הצלת פלסטין”, וחלק מן ההמונים נטה אחריהם תחילה. אולם עד־מהרה הבינו המרומים כי הם משמשים כלי־שרת בידי המדיניות הבריטית וכי צדקו חוגי השמאל שהתנגדו למלחמה מראשיתה.

„עובדה פוליטית חשובה מאוד”

מה היה חלקם של ערביי ארץ ישראל במלחמת תש״ח? הנה דעתו של דוד בן גוריון:

הוכרזה עלינו מלחמה כפולה — האחת מלחמת דמים גלוייה ומוצהרת על ידי שליטים ומנהיגים פרו־נאציים בארצות ערב, השנייה מלחמה פוליטית מוסווית ודו פרצופית של ממשלת בווין, ויש קשר בין שתי המלחמות. זה יותר משני חודשים נערכות התקפות דמים על התחבורה שלנו, על היישובים החקלאיים שלנו, על הערים שלנו. מלחמה זו הוכרזה מבלי שהעם הערבי, אשר בשמו כאילו היא נעשית, נשאל, ולא עוד, אלא שעד עכשיו רוב מניינו ורוב בניינו של העם הערבי בארץ מסרב להשתתף במלחמה, למרות הלחץ הגדל והולך ולמרות הכפייה שרוצים לכוף אותו, בכל האמצעים הבדוקים של הנאציזם: בהסתה דתית וגזעית, בהפחת כזבים, בעלילות שווא, בתעמולת זוועה, בליבוי אינסטינקטים שפלים, בהבטחת שלל, באיומים ובטרור. למרות כל אלה, עוד החלק הגדול של ערביי ארץ ישראל מסרב להיכנס למערכה, אם כי היא נמשכת כבר למעלה מחודשיים...

(ד. בן גוריון, „דבר” 8.1.48)

כעבור למעלה מחודש שוב מדגיש בן גוריון:

גם נציגי „הליגה הערבית” מודים שערביי ארץ ישראל לא התקוממו למרות כל הלחץ, מלבד מספר זעום של כנופיות. רוב מניינם של ערביי הארץ סירב ומסרב להיכנס למערכה, ואותו משרד החוץ הבריטי והליגה המשמשת כלי משחק בידו (!) היו נאלצים לפתוח לרווחה את כל הגבולות למען יזרמו קלגסים מוסווים שיקחו בידם את המלחמה נגד האו״ם והיישוב. זוהי עובדה פוליטית חשובה מאוד... נבואה אחת שהפחידונו בה — התקוממות ערביי ארץ ישראל התד

בדתה. מיפו, מחיפה ומירושלים ביקשו שלום. הכפר ברובו הגדול נשאר עומד מן הצד.

(ד. בן גוריון, דברים בכנס מגבית ההתגייסות, „דבר", 18.2.48)

וכתום הקרבות מסכם שנתון „דבר":

...עובדה היא שרוב האזורים הכפריים שבשכנות עם יהודים או בקרבתם היו משך החודשיים הראשונים שקטים בהחלט (איזור יאזור־סלמה־יהודייה הוא כמעט היחיד היוצא מכלל זה); עובדה היא שברוב המקומות נמשך מגע כמעט רגיל עם השכנים היהודים; עובדה היא שאף האיזור הבדואי בנגב, שהראה בשבועות הראשונים סימניה של התעוררות אוייבת חזקה, נרגע אחר כך במידה מרובה. ואף כפרי איזור ההרים, הרחוקים מיהודים — והם היו בעבר הראשונים שנחלצו לפעולות וליצירת כנופיות — נתנו אך מעט אנשים והראו אך מעט פעילות.

(י. שמעוני, „מחנה הלוחמים הערבי" שנתון „דבר" תש"ח—תש"ט, עמ' 171)

ומה אירע אחרי פברואר 1948?

אם נשתנתה התמונה באביב 1948, הרי נראה שלהתפתחות זו גרמו ארבע סיבות — וסיבה חמישית ראשית.

א. הסתה ופעילות מתמדת, מנקרת, קודחת של החוסיינים, בצירוף התפרקות המנגנון הממשלתי הרגיל והתפרעות המצב הכללי

ב. העובדה שגם הכפריים, שלא היו מוכנים להקים כנופיות ולצאת למעשי תוקפנות, עמדו מזויינים וחמושים על משמר הגנתם; מכאן נבעו לא מעט התנקשויות שיסודן ב„טעות", בהיות הכפרייה סבורים שיחידת סיור יהודית או יחידה בדרכה למקומות אחרים באה לתוקפם.

ג. העובדה שגם לכפר הערבי השקט והנמנע ממעשי תוקפנות קשה להתאפק ולהבליג, כשניתנת לו הזדמנות להראות את גבורתו ואת זריזותו, ולשדוד ולהרוג ללא עונש.

ד. ה„פזעה" — היזעקות המונים כפריים לעזרה, כאשר פורץ

קרב במקום קרוב, או במקרה שיש מי שממציא מכוניות וקורא לעזרה, אף במקום מרוחק; זהו מנהג עתיק, הטבוע בדם, ששום אהבת שלום ושום רצון להימנע מהסתבכות במלחמה עם היהודים אלא יוכלו לשרשו. כאשר עוברת בכפרים השמועה — והיא עוברת במהירות מפליאה — שבמקום פלוני נטוש קרב בין ערבים ללא ערבים (והוא הדין: בין בני השבט, או בני הכפר או החמולה, או בני ברית ואויביהם), נוהרים הכפריים מכל הסביבה אל מקום המערכה, ועל הרוב ללא סדר וללא תוכנית וללא תיאום מלחמתי (דוגמא טובה: מערכת כפר עציון).

והסיבה החמישית, הראשית: עצם התפתחותם של ענייני הביטחון בארץ מוכרחה היתה בטבע הדברים להביא לידי הרחבת המערבולת. לא יתכן שלאורך ימים ישררו שקט ושלווה בחלק של הארץ, בעוד שבחלק השני נטושה מערכה לחיים ולמוות. גם הכפרי השקט ורודף השלום — אחיו או קרובו נהרג בעיר, ומתחילה פרשת הנקמה; הוא עצמו נזדמן במקום בו הגיבו יהודים ונפגע; ההתפרקות הכללית של הביטחון בארץ, של המשטרה וכל מנגנון הממשלה כולו, הצורה ה„חוקית" למחצה בה השתלטו על הארץ המשמרות החוסייניים, ואחר כך „צבא השחרור" הזר, הכנסת אמצעי התחבורה ודרכי התחבורה כאובייקטים לפגיעות — כל אלה מוכרחים היו לאט לאט להכניס גם את הכפר הערבי למערבולת הדמים, על אפו ועל חמתו וללא רצון ופעילות מצדו. ואין לשכוח שגם אחרי כל אלה, מרבית הכפריים שהברירה בידם אינם משתתפים בפועל במלחמה.

(שם, עמ' 171)

כותב דברים אלה, י. שמעוני, היה עורך „המזרח החדש" (רבעון החברה המזרחית הישראלית שליד האוניברסיטה העברית), ובמשך מספר שנים ניהל את מחלקת המזרח התיכון במשרד החוץ הישראלי.

בבואו להעריך את „חיל השחרור" — אותן כנופיות שאורגנו על ידי קלייטן, הודרכו בסוריה והונהגו לארץ ישראל על ידי קאוקג'י — קובע י. שמעוני, כי בחייל זה, שמנה כ־8,000 איש, היו 3,000 —2,500 סורים, 2,500 — 2,000 עיראקים, 2,000 (!), ארץ ישראלים מאות

אחדות של לבנונים, מצרים, דרוזים ואחרים (שם, עמ' 175).

העם הערבי הפלשתינאי, שמנה, כאמור, כמיליון נפש והיה היחיד שיכול היה אולי לטעון כי האינטרסים שלו נפגעו על ידי החלטת האו"ם, תרם 2,000 איש בלבד ל„חיל השחרור", שמטרתו היתה לשחרר את מולדתו שלו! כל 500 איש תרמו חייל אחד בלבד!

א. אבנרי מסביר עובדה תמוהה זו בכך, כי:

בעוד ששני הצדדים היו בלתי מוכנים בראשית המלחמה, הרי החברה העברית המפותחת הצליחה להתגבר על כך במהירות רבה יותר מן החברה הפלשתינית הנחשלת. לכן ניצח הצד העברי ניצחון שלם — לפני פלישת צבאות ערב.

(„העולם הזה", 19.8.59)

הסבר זה אינו משכנע. האמת היא, כי למרות שרוב ערביי ארץ ישראל ראו עצמם נפגעים מתוכנית החלוקה והתנגדו לה, לא היתה מרירותם חריפה עד כדי הבשלת החלטה נחושה להילחם ביהודים, משום שבסופו של דבר, גם להם הובטחה עצמאות מדינית בתוכנית החלוקה. הם עמדו, אמנם, לקבל רק 45% משטח הארץ למרות שמספרם היה כמיליון נפש, בעוד שהיהודים זכו ב־55% ומספרם היה כ־600 אלף. אך בכל זאת, עצמאות לאומית, ולו גם בשטח מצומצם, אחרי 30 שנות שלטון קולוניאלי בריטי — אף זהו הישג הראוי להתכבד בו. לא היה כל הכרח שישררו יחסי איבה בין שני העמים אחרי שהבריטים יסולקו.

היו כפרים, כערבה וסכנין, שתושביהם יצאו בהתנגדות מזויינת לצבא קאוקג'י. במג'דל־כרום היכו אנשי „צבא השחרור" את המוכתר על סירובו לשתף אתם פעולה, ובאבו־סינאן, ירקא, בולס וג'ת, לא יכלו הם להישאר בגלל התנגדות התושבים. „הליגה לשחרור לאומי" (המפלגה הקומוניסטית של ערביי ארץ ישראל) הפיצה כרוזים, אשר אחד מהם שודר ב„קול ישראל", שהוקיעו את הפלישה לארץ ישראל כפעולה באינטרס האימפריאליזם וקראו להקמת מדינה ערבית פלשתינאית בצד מדינה יהודית, ולתמיכה בתוכנית החלוקה. אנשי קאוקג'י איימו בתליות על מפיצי כרוזים אלה, „למען למד לקח את

תושבי הגליל", ובתרשיחא אף הוצאו איומים אלה לפועל. המפלגות הקומוניסטיות של עיראק, סוריה־לבנון וארץ ישראל הוציאו כרוז משותף, הקורא לחיילי צבאות ערב לחזור לארצותיהם ולהילחם שם נגד מנהיגיהם המכורים לבריטניה. הפצת כרוז זה בקרב הצבאות הפולשים דרשה אומץ בלתי רגיל וכמה מהמפיצים שילמו בחייהם על פעולה זו. כל העובדות האלה אינן מוסברות על ידי הנחשלות היחסית של החברה הפלשתינית.

אין מנוס מן המסקנה, כי ההערכה ש„מלחמת השחרור היתה מלחמה בין יהודים לערבים", היא בלתי מדוייקת ומטעה, מאחר שהיא מסתמכת על הצד החיצוני־צבאי ולא על התוכן הפנימי־מדיני. ניסוח זה מטשטש את ההבדל בין לאומיותו של החייל לבין המדיניות אותה הוא מבצע.

מלחמת השחרור היתה במהותה מלחמתם של יהודי ארץ ישראל בשלטון הבריטי, וכך היא הובנה ב־1948 על ידי יהודים וערבים כאחד, ולא רק על ידי אלה שהיתה להם מסורת של מאבק נגד הקולוניאליזם.

העם הערבי הפלשתינאי, אשר ישב בארץ מאות בשנים, איכלס מאות כפרים ועשרות ערים ועיירות — כמעט ולא נטל חלק פעיל במלחמה.

כיצד קרה כי עובדות ומסקנות, שהיו ב־1948 מעבר לכל ויכוח, מפתיעות כיום רבים ?

כיצד קרה שמנהיגים ומונהגים, מחייבי המדיניות הרשמית ושוליה, מורים ותלמידים, היו משוכנעים כבר ב־1950 (ולא כל שכן ב־1960), כי מלחמת תש"ח היתה „מלחמה בין שני לאומים שחיו בארץ אחת" ?

כיצד קרה שחלקה של בריטניה במלחמה זו ניטשטש עד שנעלם כמעט לגמרי ?

פרק ב.
גבולות ופליטים

סכסוך ישראל־ערב פנים רבות לו: שאלת הדייג בכנרת, חלוקת מי הירדן, מעמדו של הר־הצופים, מעבר אניות ישראליות בסואץ, החרם הכלכלי הערבי, ההסתננות ופשיטות התגמול (שהגדולה בהן ידועה בארץ בשם „מבצע קדש"), מרירות ושנאה בין יהודי לערבי — כל אלה, ורבים אחרים, אינם אלא גילוייו של סכסוך זה. עם זאת, שניים הם צדדיו, אשר להם נודעת חשיבות פוליטית ראשונה במעלה: השאלה הטריטוריאלית ובעיית הפליטים.

נתחיל בשאלה הטריטוריאלית.

החלטת עצרת או"ם (29.11.47) על חלוקת א"י לשתי מדינות — יהודית וערבית — נתקבלה (אם בהתלהבות ואם תוך הסתייגות) על ידי רוב רובו של היישוב היהודי בארץ ישראל. הבריטים הם ששאפו להכשיל החלטה זו ופתחו נגדה במלחמה בהשתמשם במדינות ערב כבכלי משחק. אולם עד מהרה נסוגה גם הנהגת הצד היהודי מהס־תמכותה המפורשת על החלטת העצרת. על הסיבות לכך נעמוד להלן.

במבוא לספר „תולדות מלחמת הקוממיות" מתאר ד. בן־גוריון ישיבה של „מינהלת העם" (המוסד שקדם לממשלה), שנערכה שלושה ימים לפני ההצהרה על עצמאות ישראל:

חבר אחד עורר בעיית הגבולות — כי אי אפשר להכריז על מדינה בלי לפרש גבולותיה... התנגדתי לפרש הגבולות. „בהכרזה על עצמאות ארצות הברית לא היה כל ציון על תחומים טריטוריאלים. ולמה לא להגיד כלום על הגבולות? כי איננו יודעים אם או"ם יעמוד על שלו. לא נילחם נגד או"ם, אבל אם או"ם לא יהיה קיים בנוגע לענין זה, ויעשו בנו מלחמה, ואנחנו נכשיל אותם — נתפוס אז את הגליל המערבי ואת הדרך משני עברי הכביש לירושלים, וכל זה יהיה חלק של המדינה, אם יספיק לנו הכוח. למה להתחייב..." ברוב של 5 נגד 4 הוחלט לא לכלול בהכרזה עניין הגבולות.

(„תולדות מלחמת הקוממיות" עמ' 58)

כלומר, עוד לפני הכרזת המדינה נתנה הממשלה את דעתה על הרחבת הגבולות. במקום אחר כותב ראש הממשלה:

אחרי קרבות שנמשכו בשלוש הפסקות 61 יום, הכריע צה"ל הצעיר את כל צבאות ערב והרחיב תחומי המדינה.

(שנתון הממשלה תש"ך, עמ' ב)

מה הם „תחומי המדינה"? מי תחם אותם, ועל חשבון מי הם הורחבו? תשובה עקיפה לכך נתן בתקופה מאוחרת יותר ראש הממ־שלה עצמו, בהגיבו על המהפכה במצרים:

אין כל ספק שלא היתה אז (ב־1948) ואין גם עכשיו כל סיבה ויסוד לריב בין מצרים ובין ישראל: בין שתי המדינות משתרע מדבר רחב וגדול, ואין כל מקום לסכסוכי גבולות, ולא היתה שום עילה לניגוד מדיני, כלכלי או טריטוריאלי בין שתי השכנות.

(„שנתון הממשלה תש"ך, עמ' ב)

דברים ברוח דומה יכולים להיאמר גם על עיראק, שאין לה גבול משותף עם ישראל, וכן על סוריה ולבנון, שקווי שביתות הנשק שלהן עם ישראל זהים כמעט עם גבולות ארץ ישראל המנדטורית.

שונה לחלוטין המצב בין ישראל לממלכת ירדן האשמית. הגבול בין ארץ־ישראל לעבר־הירדן היה נהר הירדן, ואילו קו שביתת הנשק בין ישראל לממלכת ירדן עובר עמוק בתוך שטחה של ארץ־ישראל המנדטורית, ובמקומות מסויימים הוא מרוחק כ־15 ק"מ בלבד מן הים התיכון.

האם עקב זאת, ממלכת ירדן היא היריב העיקרי של מדינת ישראל?

איך נוצר קו שביתת הנשק בין שתי המדינות? האמנם רק בשדה הקטל?

כאמור, מקור הסכסוך הישראלי־ערבי הוא ב„בעיית פלשתינה" הישנה. עיקרה היה בכך שהמתיישבים היהודיים לא באו לשטח שומם, אלא לארץ מיושבת על־ידי עם אחר — העם הערבי הפלשתינאי. תל־אביב הוקמה בראשית המאה ה־20 בצדה של יפו הקיימת מאות שנים,

בדומה לחיפה העתיקה, ירושלים, עכו, בית־שאן, באר־שבע וכיוצא בהן מאות עיירות וכפרים.

כשהחליטה עצרת האו"ם על תוכנית החלוקה, הקציבה למיליון ומעלה ערביי ארץ ישראל 45% משטח הארץ ול־600 אלף היהודים 55% משטחה. בארץ־ישראל צריכות היו לקום **שתי מדינות עצ־מאיות מאוחדות באיחוד כלכלי.** כתוצאה ממלחמת 1948 קמה המדינה העברית; אך אחותה, המדינה הערבית הפלשתינאית, לא קמה.

מה קרה למדינה העצמאית של ערביי ארץ ישראל?

„אחרי הפגישה עם עבדאללה"

עוד ב־1948 בשעת הקרבות ומיד אחריהם, מסרו סוכנויות הידי־עות רויטרס, יו.פי., סוכנות הידיעות הצרפתית ואחרות, על משא ומתן סודי המתנהל בין ממשלת ישראל לעבדאללה מלך עבר־הירדן, בדבר התקנת היחסים בין שתי המדינות והתנאים לכך. ממשלת ישראל הכחישה בתוקף ידיעות אלה, חזרה על הכחשותיה עד 1950, ומאז ואילך שוב לא עלה העניין על הפרק ונשכח כמעט.

אגב, למה מתכוונת השורה בהימנון להקת הצ'יזבטרון: „אחרי הפגישה עם עבדאללה...."?

רק עשר שנים לאחר מכן החלו להתגלות הפרטים על המשא והמתן הסודי בין ישראל לירדן, מתוך ספרו של ד"ר ו. איתן וכן מתוך מאמרים ומסמכים שפורסמו ב„ידיעות אחרונות". כשנתפרסמו זכרו־נותיו של עבדאללה־אל־תל, מפקד לשעבר בלגיון הירדני וכיום גולה במצרים, גילה עיתון זה פרשיות הקשורות בזכרונות אלה, בצרפו אליהם את הערות מ. דיין — אחד ממשתתפי המשא והמתן.

בתקופת המלחמה, ובייחוד לאחר תום הקרבות, הרבה עבדאללה להיפגש עם מנהיגים ישראליים שונים. פגישות אלו נערכו לרוב ברבת עמון, או בארמון החורף של המלך באל־שונה שבעמק הירדן. בין משתתפי הפגישות הללו מן הצד היהודי היו מנהל משרד החוץ ד"ר וולטר איתן, השגריר הנוכחי באיטליה אליהו ששון, רב אלוף משה דיין, אלוף משנה יהושפט הרכבי ואחרים. השליחים הישראליים

היו מגיעים לרבת־עמון במכוניות או במטוסים, שהוסוו כמטוסים בריטיים. לפי עדותו של עבדאללה־אל־תל היתה נוכחות הישראלים בארמון ידועה לרבים מתושבי רבת עמון, ובפרט לאלו שנמצאו במגע קרוב עם המלך עבדאללה.

(י. חלמיש, „ידיעות־אחרונות", 29.5.59)

באחד הביקורים בעבר־הירדן בו השתתפתי, החל המלך שואל כדרכו, לפי סדר החשיבות, לשלום הנשיא, שלום ראש הממשלה ושלום שר החוץ (מ. שרת) וכשהגיע לגולדה מאיר ונאמר לו שהיא במוסקבה (שם כיהנה באותה עת כשגריר), השיב בעצימת עיניים ובעזרת תנועת יד „חלוה הונאק, חלוה הונאק" (השאירוה שם, השאירוה שם). . .

(מ. דיין, „ידיעות אחרונות", 29.5.59)

על תוכן השיחות אנו למדים מפי עבדאללה־אל־תל עצמו, אשר מ. דיין וו. איתן, בגילוייהם על המשא־והמתן, משבחים אותו על יושרו. הוא מספר על אחת הפגישות, שהתקיימה עוד לפני פלישת צבאות ערב (וירדן בתוכן) לשטח ארץ־ישראל:

המועד שנקבע לפגישה זו היה ליל 11/12 במאי 1948. המלך שלח את מוחמד־אל־דבאטי במכונית „פיק־אפ" לעמק הירדן, כדי להעביר לרבת עמון את גולדה מאירסון, שהמתינה במקום שנקבע בין העצים. אל־דבאטי יצא מרבת עמון לעמק הירדן והגיע לחוותו בשעה תשע בלילה. הוא מצא את גולדה מאיר שהמתינה לבואו כשעל ראשה כפיה ועגאל. הוא הושיבה במכונית לצדו ואת המתרגם שבא בלווייתה הושיב בתא שמאחור. הם נסעו לרבת עמון, כשאיש אינו יודע על כך, זולת מעטים משומרי החווה הנאמנים. . . . . . ויכוח ממושך התקיים בין המלך לגולדה מאירסון, מאחר שהיא העלתה בפניו את דרישות הסוכנות היהודית, שנראו בעיני המלך ככבדות וקשות לביצוע, בצורה בה הובאו על ידה.

להלן תמצית דרישותיה, כפי שסופרו לי על ידי אלה שנכחו בפגישה זו:

1. שהמלך יכריז על שלום עם היהודים ולא ישלח לחלוטין את צבאו לפלשתין.

2. שהמלך ישגר מושל כדי לשלוט על החלק הערבי של פלשתין בהתאם להחלטת החלוקה.

3. תמורת זאת תסכים הסוכנות היהודית לצירוף החלק הערבי של פלשתין לכתר האשמי.

המלך סרב לתנאי הראשון, מאחר שבכך הוא יוצא כפורש מה־החלטה פה אחד של הערבים ומדינות ערב, אשר גמרו אומר לשלוח את צבאותיהם להצלת פלשתין, אלא שהמלך התחייב ששני הצבאות, הירדני והעיראקי, לא יכנסו למלחמה נגד היהודים, וכי שני צבאות אלה יעצרו ליד הגבול שהותווה בהתאם לתוכנית החלוקה ולא יחצוהו. לאחר דין ודברים ואיומים מצד גולדה מחד גיסא, והבטחה מטעם המלך מאידך גיסא, הסכימה גולדה לדעתו של המלך וקיבלה ממנו התחייבות על כך. הפגישה נסתיימה בשעה שלוש לפנות בוקר, אל דבאטי הסיע את גולדה ואת מלווה חזרה אל החווה ליד הגבול, לשם הגיעו בשעה שש בבוקר. פגישת גולדה עם המלך לא נשארה סוד, באשר המלך עצמו גילה זאת. (ההדגשה שלנו)

(זכרונות עבדאללה־אל־תל, „ידיעות אחרונות", 29.5.59)

השיחות החשאיות נמשכו גם בזמן שנוהלו ברודוס שיחות רשמיות על שביתת נשק. מספר על כך ד"ר ו. איתן:

הם (המשלחת הירדנית) נראו אבודים וחסרי ישע. לפי הנראה לא היו בטוחים בהוראות שבידיהם. ואכן, מסתבר כי באמת לא נתנו להם כל הוראות ברורות. לא עבר זמן רב ואדונם ומלכם המלך עבדאללה רמז, כי אין הוא בוטח בהם שינהלו בשמו את המשא ומתן וכי בדעתו ליטול את העניינים בידיו שלו, הוסכם כי כלפי חוץ אמנם תימשכנה השיחות ברודוס, אך כי המשא ומתן הממשי יתנהל בחשאי עם המלך עצמו בארמון החורף שלו בשונה. רק אנשי סודו הקרובים ביותר של המלך ידעו על כך ואילו הבריות הוסיפו לעקוב אחרי

ההצגה ברודוס. יתכן כי זו היתה מלכתחילה כוונתו של המלך והיא אשר קבעה את הרכב משלחתו.

(ו. איתן, „בין ישראל לעמים", עמ' 42, 41)

כלומר, לפני פלישת צבאות ערב, בזמן המלחמה וגם אחר־כך, בשעת המשא והמתן הרשמי על שביתת הנשק שנערך בחסות האו"ם, נוהלו שיחות חשאיות בין ישראל לעבר־הירדן, אשר תוכנן המדיני היה: המלך עבדאללה יכרות שלום עם ישראל, ותמורת זאת תכיר ישראל בסיפוח המדינה הערבית הפלשתינאית לעבר־הירדן, לא תת־ערב צבאית ולא תעלה את העניין באו"ם.

המדינה הערבית הפלשתינאית הפכה סחורה עוברת לסוחר בהת־מקחות בין בן־גוריון לעבדאללה על תנאי השלום המבוקש, בנגוד בולט להחלטת החלוקה.

כל זה לא הפריע לראש הממשלה, בענותו לחבר הכנסת ת. טובי (מק"י) לומר תוך דיון בכנסת:

חבר הכנסת תופיק טובי התאונן על הסכמת הממשלה לסיפוח החלק הערבי של הארץ לפארוק ולעבדאללה. הסכמה זו בדויה היא. הממשלה הזאת, העומדת בפניכם לאישור או לאי אישור, עוד לא דנה בכלל בשאלה זו, ובממשלה הזמנית אין החלטה כזאת. חבר הכנסת תופיק טובי התאונן שוב על כך, שאנו מוותרים על הקמת מדינה ערבית עצמאית בחלק השני של הארץ. גם טענה זו אין לה שום יסוד במציאות... אם צריכה להיות שם ממשלה — ברגע זה אין אני קובע את דעתי — הרי צריכה זאת להיות מלאכת הערבים היושבים שם... כי אנחנו מאמינים בהגדרה עצמית. בכל אופן, בשבילנו נילחם על הגדרה עצמית, ואנחנו מכירים שזכות זאת ישנה לאחרים, אם לאחרים יש זכות למדינה.

(ד. בן גוריון, 10.3.49, דברי הכנסת כרך 1, עמ' 13)

יתכן כי הממשלה לא דנה ולא החליטה בדבר, אך מי יפה את כוחם של גולדה מאיר, משה דיין ואחרים לנהל משא־ומתן בשם מדינת ישראל? הם בוודאי לא נסעו על דעת עצמם לעבר הירדן...

„התגברות על החלוקה"

ב־3.4.49 נחתם ברודוס הסכם שביתת הנשק הרשמי עם „הממלכה הירדנית ההאשמית". הממשלה הראשונה שכינתה את עבר־הירדן בשם זה היתה ממשלת ישראל, והיא החלה בכך שנה תמימה לפני שהוכרז רשמית על סיפוח הגדה המערבית לעבר הירדן. אפילו ממשלת בריטניה, שביוזמתה ובחסותה בוצע הסיפוח, הקפידה לכנות את ממלכת עבדאללה בשם „עבר־הירדן" עד ההכרזה הרשמית על הסיפוח. צעדה הנ"ל של ממשלת ישראל היווה הכרה למעשה; כטענת האופוזיציה משמאל ומימין, בשלטון עבדאללה על הגדה המערבית ונטישת תוכנית החלוקה של האו"ם גם פורמאלית.

למחרת החתימה (לא לפניה!) הובא הדבר על ידי ראש הממשלה לדיון בכנסת, תוך הדגשה חוזרת ונשנית (המקדימה רפואה למכת האופוזיציה?), כי „אין הסכם זה קובע שום דבר מבחינה פוליטית או טריטוריאלית, ואין הוא אלא הסכם צבאי בלבד..."

האופוזיציה תקפה את הממשלה על שלא הביאה את הדבר לדיון בכנסת, והדגישה, כולה כאחד, את אופיו הפוליטי של ההסכם, המעניק בעקיפין את הסכמת ישראל לסיפוח שטחים מארץ־ישראל לעבר־הירדן, את הכרתה ב„ממלכת הירדנית ההאשמית" משני עברי הירדן, ואת השלמתה עם החזקת כוחות בריטיים בארץ־ישראל המערבית, ממנה גורשו זה עתה, בתוקף החוזה בין עבר־הירדן לבריטניה.

ההתקפה נומקה, כמובן, בצורות שונות על־ידי דוברי הסיעות השונות בכנסת.

„תנועת החרות" הדגישה את „הפקרת שטח עצום של המולדת בידי מלך עבד ובידי אדוניו הבריטיים":

ההסכם לפי משמעותו איננו צבאי, הוא הסכם פוליטי ממדרגה ראשונה. משמעות ההסכם הזה היא, שלמעשה שיעבדנו היום הזה את מדינתנו לבווין, אחרי מלחמת שחרור שהתנהלה נגד המשעבד...

(מ. בגין, דברי הכנסת כרך 1, עמ' 289)

„מפלגת הפועלים המאוחדת", שכללה אז את מפ"ם ו„אחדות

העבודה" של היום, עמדה על החמצת ההזדמנות להחזיר את „שלמות הארץ".

...זוהי הכרה בסיפוח ששום מדינה ושום גוף בינלאומי טרם הכירו בו... הואיל וסיפוחים אלה משמעם השתלטות של האימפרי־אליזם האנגלו אמריקני על חלק מארץ ישראל... הואיל וחוזה זה מייצג את עובדת חלוקת הארץ, דוחה הכנסת את חוזה שביתת הנשק שנחתם ברודוס ביום 3.4.49.

(הצעת החלטה של ד. בר־ניר,
דברי הכנסת כרך 1, עמ' 290)

אני בטוח, שלא רק היישוב היהודי והעם היהודי והתנועה הציו־נית בעולם אינם מוותרים על הסיכוי של שלמות ארץ ישראל ורואים בהצעה של ברית בין מדינת ישראל ובין מדינה ערבית דמוקרטית עצמאית סיכוי להחזרת שלמות הארץ, אלא גם הכוחות הערביים הדמוקרטיים, אשר הם בני הברית שלנו...

(י. ריפטין, שם, עמ' 290)

...האם באמת היה איזה הכרח בשבילנו לבטל תכניות ומב־צעים, אשר יכלו להניז את גבולנו למקומו המתאים ולהביא יחד עם זאת שחרור להמוני ערבים מעול שעבודם?

(י. בן אהרון, שם, עמ' 292)

הקורא שם בוודאי לב להבדל בין מובנו של הביטוי „שלמות הארץ" בדברי ריפטין לבין המשמעות שיש לאותו בטוי בדברי בן אהרון.

איש „השומר הצעיר" קיווה להגיע לשלמות הארץ דרך ברית בין שתי המדינות שהיו צריכות לקום לפי תוכנית החלוקה, ואילו לגבי איש „אחדות העבודה", שלמות הארץ אין פירושה אלא הזזת גבול ישראל ל„מקומו המתאים", קרי, מזרחה, עד לירדן.

„הציונים הכלליים" גילו הבנה מקיפה של מצב העניינים החדש, ועם זאת התקשו בנקיטת עמדה לגבי ההסכם:

...אין שום ספק בדבר, שההסכם עם הממשלה של עבר־הירדן, או ההאשמית, או הממשלה של עבדאללה, הוא בעל גוון ואופי השונה

לגמרי מהסכמים אחרים. מבחינת עתידנו הלאומי והמדיני ישנה חשי־בות גדולה, שבחלק הזה של הארץ, שלפי החלטת האו״ם צריכה לקום בו מדינה ערבית, תקום מדינה ערבית עצמאית. דעתי היא, שממשלר עצמאית ערבית היתה מכמה וכמה בחינות הרבה יותר נוחה לנו מאשר צירוף חלק זה לעבר־הירדן... יש להטיל ספק בדבר, אם (על אף השיקולים היסודיים — ארשה לעצמי לומר — מרחיקי לכת, של ההכרה שלנו במציאותו של כוח זר, של מדינה זרה בתוך הגבולות של הארץ), אין בדבר משום ויתור על כל אפשרות של הקמת מדינה ערבית עצמאית בחלק זה של הארץ... מתוך ראיית הצורך של יציבות בסביבתנו, אין אנו מתנגדים להסכם זה של שביתת נשק.. מבחינה זו לא נביע אי אמון בממשלה, אבל לאור כל הנתונים שציינתים בדברי, אין אנו רואים גם אפשרות להביע אמון בממשלה (י. ספיר, שם, עמ׳ 296)

המפלגה הקומוניסטית תבעה את זכותו של העם הערבי הפלש־תינאי למדינה משלו, זכות ששני הצדדים הלוחמים — עבדאללה־בריטניה מחד וממשלת ישראל מאידך — חיבלו בה ביודעין:

הסכם זה, הנקרא בשם הסכם על „הממלכה הירדנית ההאשמיות״, מכיר למעשה בשלטון מושבה בריטית זו על החלק השני של ארץ ישראל, שבו היתה צריכה לקום מדינה ערבית עצמאית בהתאם להחלטת האו״ם... מסירת חלק זה לעבדאללה לא באה רק עקב הסכם זה, אלא היא תולדת מדיניות אשר בה נקטה ממשלת בן גוריון במשך מלחמת השחרור — מדיניות אקטיבית נגד הקמת המדינה הערבית העצמאית בארץ ישראל, ואין הסכם זה עם עבדאללה אלא גולת הכותרת למדיניות זו וצעד משלים לה.

... הלוחמים למען הקמת מדינה עצמאית זו — אותם הלוחמים שנאסרו על ידי שלטונות מצרים ועבדאללה בשעה שמילאו את תפ־קידם למען סיום המלחמה וביצוע החלטות האו״ם — יושבים עתה במחנות הריכוז הישראליים, לאחר ששוחררו על ידי כוחות צבא ההגנה לישראל באבו עגילה... ההסתלקות, איפוא, מן הצורך לעזור בהקמת מדינה ערבית עצמאית בארץ ישראל לפי ההסכם האחרון עם

עבדאללה, היא בניגוד לעניין עצמאות ישראל ולשלום קבע במזרח התיכון...

(ת. טובי, שם, עמ' 302)

...הערבים לוחמים בכוח ההולך וגדל למען מדינתם בחלקה השני של ארץ ישראל. ממשלת ישראל — וזוהי האשמתנו הכבדה ביותר — עשתה את הכל במשך השנה האחרונה כדי לחסל בכל האמצעים את המאמצים של אותם הכוחות הערביים, שלחמו למען מדינה ערבית עצמאית. הבעייה לא היתה ואיננה זו שצריך לשפוך דם בשביל מישהו אחר, הבעיה היא שממשלת ישראל הפריעה, דכאה, ויצרה מצב, שלוחם חופש נגד הפולשים הערביים מוכרח היה לסכן את חייו פעמיים בעוברו את קו הגבול: פעם אחת בצד הישראלי ופעם אחת בצד של הפולשים, של האוייב. זהו אבסורד שעוד לא קרה בהיסטוריה... לא זו בלבד שמדינה ערבית עצמאית דמוקרטית וידידותית היא חגורת הביטחון הבטוחה ביותר למדינת ישראל. הדבר צריך היה להיעשות (תמיכה בהקמת מדינה זו) משום שאם לא כן — לפי ההסכמים הנוכחיים עם עבדאללה־בווין — ניאלץ להיות במצב של כוננות מלחמתית מתמדת וסכנה מתמדת תהא צפוייה במישרין למדינת ישראל...

(מ. וילנר, שם עמ' 298)

אישור לדברים אלה אנו קוראים בספרו של א. כהן:

כשכבש צה"ל את אבו־עגיילה מידי המצרים ב־1948, מצא שם במחנה ריכוז קבוצה גדולה של אסירים מאנשי השמאל מירושלים העתיקה וסביבותיה ומאנשי יפו, שנתפשו בעזה ובמגדל...

(א. כהן, „תמורות מדיניות בעולם הערבי", עמ' 105)

אסירים אלה נלכדו בשעת חלוקת כרוזים, עליהם מספר א. כהן:

בכרוזי השמאל הערבי, שהופצו בשטחי הכיבוש המצריים, העי־ראקיים והירדניים בארץ ישראל, נאמר כי ערביי ארץ ישראל לא ביקשו את התערבותה של הליגה הערבית, כי על חיילי המדינות הערביות לשוב לארצותיהם ולהפנות את נשקם נגד מבעירי המלחמה

בארץ ועושי דברם. כן קראו הכרוזים למלחמה משותפת ערבית־יהודית לשחרור הארץ מהאימפריאליזם וגרוריו ולבניית ארץ ישראל חדשה, תוך שיתוף עם העם היהודי.

(שם, עמ' 105)

אך צה"ל, שכבש את מחנה הריכוז, לא הזדרז לשחרר העצורים, שפעולתם היתה גם באינטרס של מדינת ישראל, אלא העבירם למחנה מעצר ישראלי, בו הוחזקו קרוב לשנתיים נוספות.

דברים מפורשים, כתשובה למתקיפי ההסכם בכנסת, הביא בשם מפא"י חבר הכנסת א. לבנה:

מהי המטרה של כולנו? המטרה של כולנו היא — התגברות על החלוקה, על חסרונות החלוקה, על כל חסרונות החלוקה... מה השגנו מבחינה פוליטית בפרשה זו של משא ומתן? השגנו רמיזה מהפולש המרחיק לכת ביותר מבחינה טריטוריאלית, שהוא מוותר על גבולות כ"ט בנובמבר 1947, לפחות למטרות של שביתת נשק. האם אין זה שווה משהו למי שרוצה להתגבר על החלוקה? אם אומרים, כי מאחורי המלך עבדאללה עומדת בריטניה, האם אין זה מקשה על מצדדי החלוקה המקורית מבין יריבינו להגן על קווי החלוקה ההם?

(א. ליבנה, דברי הכנסת, כרך, ע' 297)

אכן, כשנזקקים לאמצעים מפוקפקים, כהסתמכות על בריטניה בטרם עברה שנה אחת מיום צאתה את הארץ, אין בכך עדות לכשרותן וטוהרן של המטרות, אותן משרתים אמצעים אלה. בדרך אגב מבשר לנו חבר סיעתו של ראש הממשלה, כי היו הישגים פוליטיים (ולאו דוקא צבאיים) בפרשה זו של משא־ומתן.

הוויכוח ננעל בדברי בן־גוריון, שטען כי החתימה על הסכמי שביתות הנשק (וביניהם ההסכם עם עבר־הירדן) הגדילה „את האפשרויות של חיים, של שלום ושל ידידות עם הערבים" וקידמה אותנו לקראת שלום עמם.

כל ההצעות לאי אימון בממשלה נדחו.

כאן נשאלת השאלה, מה היה רצוי לישראל — קיומה של מדינה ערבית פלשתינאית, או כריתת שלום עם עבדאללה ולו גם תמורת ויתור על הקמת המדינה הערבית, והאם עמדה ישראל לפני ברירה כזאת.

הבאנו כבר את עמדתם של „השומר הצעיר", הצה"כ ומק"י, אשר תקפו את ההסכם עם עבדאללה וצדדו בהקמת מדינה ערבית עצמאית. גם הממשלה הבינה את חשיבות הברירה. הנה דבריו של מ. שרת בעניין זה:

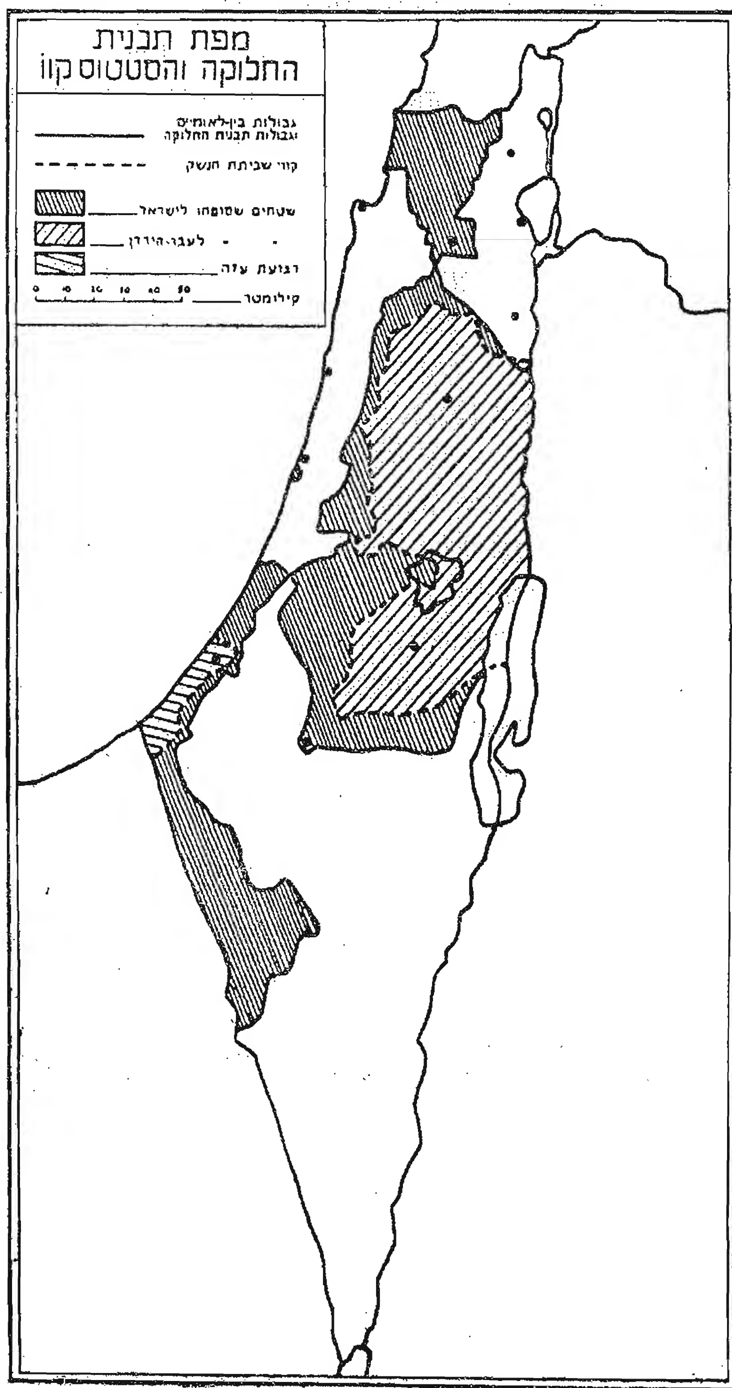
השאלה שהיא אולי הסבוכה ביותר, המורכבת ביותר וגם המכ־רעת ביותר משאלות השלום עם סביבתנו, היא שאלת עתידו של החלק הערבי של ארץ ישראל, מה שעכשיו הינהו החלק הערבי, ובכן, אמרנו זאת לא פעם ואני אחזור גם כאן, כי אם אנחנו נשאלים מה רצוי לנו לגבי החלק הזה, במסגרת התנאים הקיימים, הרי הרצוי הוא, הדבר שאנו מעוניינים בו ביותר הוא, שיהא חלק זה חטיבה מדינית בפני עצמה (א. בן אליעזר: ששמה ישראל! האמנם זה לא רצוי?). איני מוכן להתחיל את תורתי תמיד מבראשית. בהרצאתי אמרתי כי פנינו עכשיו לשלום. אני יודע כי ישנה הצעה מעשית, שאנו נצא עכשיו למלחמה לכבוש את החלק ההוא. אני דוחה אותה. אני מדבר מתוך ההנחה, שבתקופה שאנו יכולים לראות אותה מראש, החלק הזה ישאר חלק ערבי. עומדת השאלה, האם יעמוד החלק הזה בפני עצמו, או יסופח לאיזו מדינה אחרת. אני מדבר מתוך ההנחה שזוהי הברירה ועלינו לקבוע לעצמנו מה עדיף ממה (א. בן אליעזר: למה אתה יוצר ברירה זאת?). מתוך הנחה זו רצוי, שהחלק הזה יהווה חטיבה נפרדת מפני שלושה טעמים. ראשית: מפני שאם החלק הזה יהווה חטיבה נפרדת, יש יותר סיכויים לעידוד הקשר והזיקה בין החלק הזה ובין מדינת ישראל. שנית: מפני שלפי הנחתי יש בזה יותר ביטחון למדינת ישראל. ושלישית: מפני שאנחנו מראש נחלצים אז מהסבך של ההתקשרויות הקיימות — ואל נתעלם מהן — בין מדינה שכנה מסויימת ובין מעצמה מסויימת. זהו הפיתרון שעלינו

להעדיף. אך אם ישאלו אותי: האם בידינו להביא את הדבר הזה לעולם? אני אומר: אינני יודע, אני מסופק... ולכן גם אמרתי בס־קירתי בקיצור נמרץ שכמקודם כן עתה, זהו הדבר הרצוי, אך כתנאי איננו יכולים להציג זאת. לא הצגנו זאת כתנאי לשביתת הנשק ולא נוכל להציג זאת כתנאי לשלום. הצענו בפני וועדת הפיוס לערוך משאל בחלק זה של הארץ ואנו עומדים על כך. ייערך משאל והעם היושב בחלק הזה יביע את רצונו... לא נוכל להתעלם מן האפשרות שהעניין הזה של חטיבה מדינית נפרדת לא יהיה מעשי ונצטרך לדון גם על אפשרות אחרת. נצטרך לדון עליה מפני שמדינת ישראל מזו־ייבת עכשיו שלום ויציבות. זה היה השיקול המכריע לגבי שביתת הנשק. כאשר כרתנו שביתות נשק לא היינו בררנים לגבי מיהותו של הצד שכנגד. מה שעמד על הפרק היה עניין שביתת הנשק ולא מיהותו של מי שיחתום או לא יחתום על שביתת נשק אתנו.

(ההדגשות שלנו) („דברי הכנסת" כרך 1, עמ' 758, 20.6.49)

אם נצרף דברים אלה לדברי המתווכחים בכנסת בחודש אפריל שהובאו לעיל, ולעובדת קיום המשא ומתן הסודי עם עבדאללה, תצ־טייר בבהירות התמונה הבאה: המציאות העמידה בפני ממשלת ישראל את הברירה בין עמידה על בסיס החלטת עצרת האו"ם, הכרה בזכות העם הערבי הפלשתינאי למדינה משלו וסיוע פוליטי להקמתה, לבין נטישת החלטת 1947, התעלמות מזכות ההגדרה העצמית של ערביי ארץ־ישראל והימנעות מנקיטת צעדים מדיניים נוכח אקט הסיפוח של חלק מארץ־ישראל המערבית לעבר־הירדן, וזאת — תמורת הבטחה לכריתת שלום והסכמה עבר ירדנית לסיפוחים הישראליים. ממשלת ישראל בחרה באפשרות השנייה, שנראתה לה ריאלית וכדאית יותר, ובכך קבעה את גורל מדינת ישראל ואת גורל השלום עם ארצות ערב עד עצם היום הזה. עבדאללה ובן גוריון חילקו ביניהם כמעט שווה בשווה את מדינתם של ערביי ארץ־ישראל. במקום 55% משטח ארץ ישראל, שהוקצו לפי החלטת האו"ם למדינה היהודית, משתרעת מדינת ישראל על כ־75%, ואת השטח הנותר (פרט לרצועת עזה, שמצרים מחזיקה בה, אך לא סיפחה אותה עד היום), צירף לעצמו עבדאללה, בהסכמתו של בן־גוריון.

כיצד חולקה המדינה הערבית הפלשתינאית

מי יריב ומי שותף?

ערביי ארץ ישראל נשארו ללא מדינה, וכפי שדרש נאה שר החוץ דאז, זוהי „...**השאלה שהיא אולי הסבוכה ביותר, המורכבת ביותר וגם המכרעת ביותר משאלות השלום עם סביבתנו...**" היא „סבוכה ביותר ומורכבת ביותר", לגבי שר חוץ של מדינה קטנה, שהחליט לעקוף ולזנוח החלטה, אשר העניקה לעמו הכרה בינלאומית בזכות לעצמאות מדינית. גם כיום, ב־1961, זוהי עדיין בעייה מכרעת בדרך לשלום. זוהי צורתה החדשה של „בעיית פלשתינה", זהו מוקד הסכסוך הישראלי־ערבי.

מבחינה אובייקטיבית, הבעייה העיקרית היא בעיית העם הערבי הפלשתינאי, שזכותו להגדרה עצמית נשללה ממנו בכוח ובר־עורמה, ומכאן נובעות כל יתר הבעיות השנויות במחלוקת בין ישראל לערבים. הפליטים הם בני עם זה, שנשארו לא רק חסרי בית אלא גם חסרי מולדת ומדינה. בעייתם עולה בחשיבותה על הרבה עניינים אחרים השנויים במחלוקת, אך אין היא אלא חלק מבעייה רחבה יותר: בעיית ערביי פלשתינה.

הסכסוך הטריטוריאלי של ישראל אינו עם ארצות ערב, אלא עם ערביי פלשתינה. במצב הנוכחי ירדן אינה יריב לישראל, אלא שותפה לשלל.

פלשתין והפלשתינאים

בתקופה שבין קבלת תוכנית החלוקה באו"ם (29.11.47) לבין הכרזת עבדאללה על סיפוח הגדה המערבית לממלכתו (24.4.50), לא ישבו ערביי ארץ־ישראל בחיבוק ידים. תחילה, אומנם, הושפע חלק מהם מהסתת „הוועד הערבי העליון" והחוסייניים — משפחה ששלטה בעמדות מפתח פוליטיות, אדמיניסטרטיביות וכלכליות בחסד הברי־טים, התנגדה לתוכנית החלוקה וקראה לעריכת פרעות ביהודים. אך כפי שראינו ההסתה לא הבשילה, ברוב המקרים עד כדי מעשים. אחרי תקופה קצרה בה הוקעו אנשי „הליגה לשחרור לאומי", שתמכו בתוכ־

נית החלוקה, כבוגדים, נהפכה הקערה על פיה. כשהוברר לערביי הארץ שבריטניה משסה אותם ביהודים ומתכוונת להשתלט עליהם מחדש באמצעות עבדאללה, קמה תנועה עממית חזקה אשר קראה להקמת המדינה הערבית. „הליגה לשחרור לאומי" הפכה לגוף הפו־ליטי רב ההשפעה ביותר ברחוב הערבי. באספות והפגנות שאורגנו על־ידה השתתפו אלפי אנשים, וסיסמאותיה „הלאה האימפריאליזם הבריטי ועבדו עבדאללה", „תחי פלשתין עצמאית ודמוקרטית" הפכו לפופולריות ביותר. עבדאללה אירגן ברמאללה, שכם, חברון וערים אחרות כנסים של נכבדי המקום, שהזמינוהו, כביכול, לקבלם תחת חסותו; אולם מיד לאחר מכן, באותם מקומות, נערכו הפגנות עממיות המוניות ביוזמת „הליגה לשחרור לאומי", שסתרו לחלוטין את הרושם המזוייף הקודם. במטרה לקבל גושפנקה עממית לסיפוח, הכריז עב־דאללה על בחירות לפרלמנט משותף לעבר־הירדן והגדה המערבית. לפי ידיעה של סוכנות הידיעות הצרפתית מ־12.4.50, השתתפו בבחי־רות אלה רק 24% וכך היתה השאיפה לעצמאות לאומית זו שקיבלה גושפנקה עממית. כתגובה מינה עבדאללה צירים פלשתינאיים לפר־למנט. בישיבה הראשונה של „פרלמנט" זה הוצע חוק על סיפוח הגדה המערבית לעבר־הירדן, שאושר כמובן, אך נתקל בהתנגדות צירי הגדה המערבית, אשר חששו מזעם ערביי ארץ־ישראל.

„אחד המומנטים הגורליים והמדאיגים לגבי העתיד"

שנתיים לאחר המלחמה, ב־24.4.50, הכריז עבדאללה על סיפוח הגדה המערבית. ארבעה ימים לאחר מכן הצהירה ממשלת בריטניה כי: א. היא מכירה בסיפוח הגדה המערבית לעבר־הירדן. ב. הברית הצבאית בין בריטניה לעבר־הירדן הופכת לברית בין בריטניה ל„ממלכת ירדן ההאשמית" וחלה גם על השטח המסופח. ג. בריטניה מכירה „דה יורה" במדינת ישראל, אך מבלי להכיר בקווי שביתת הנשק כבגבולות קבע. בהצהרתה זו, פרשה בריטניה את חסותה על אקט הסיפוח ועל צורתו המיוחדת, שהיא עצמה יזמה בסתר.

מספר ימים אחרי ההצהרה הבריטית תקפה האופוזיציה בכנסת

את הממשלה, על עמדתה נוכח עובדת הסיפוח שיצר עבדאללה. בוויכוח שנערך על נושא זה, אמר י. ספיר (צ"כ):

הועמדנו לפני עובדה, שכל החלק הנותר של ארצנו מערבה לירדן וירושלים העתיקה, הוא כיום למעשה חלק ממדינה זרה המשתרעת משני עברי הירדן. עמדתנו היתה תמיד והיא גם כיום: העדפת הקמת מדינה ערבית עצמאית בחלק הנותר של ארצנו על צירופו וסיפוחו אל אחת המדינות השכנות, ולא נעמוד כאן על הנימוקים הרבים שהצדיקו עמדה זו. אבל עובדה היא, שהיוזמה בשטח זה הוצאה מידינו. במשך חודשים רבים הוכנו ההכנות לקראת האקט הפוליטי חזה, ולא יכול היה הדבר להיות בגדר סוד בשביל משרד החוץ שלנו. האם עלינו להבין מתוך עובדה זו כי לא רק לאחר הכרזת הסיפוח אלא גם לפניה היתה עמדת משרד החוץ עמדה של הסכמה לגבי הסיפוח? האין להניח כי חוסר כל תגובה במשך החודשים האחרונים מצד הממשלה נתפרש באופן ברור ביותר כנכונות להסכמה לסיפוח, או לפחות לקבלתו מתוך שתיקה כהודאה וללא כל תגובה רצינית?

...הרי כידוע, התנהל משא ומתן עם בא כוח עבר הירדן לפני זמן מה, שנפסק על ידי הצד השני תחת לחץ המדינות האחרות. כיום אנו נתונים במצב של חלל ריק, של ואקום, שהדבר האחד הבולט בו הוא עובדת הסיפוח... יחסינו לעבר הירדן ודאי שהוא מושפע לא במעט מיחסינו לבריטניה ולהיפך... אין בידי הממשלה שום סיכוי בטוח שהמשא ומתן שהוחל בו עם המדינה השכנה יסתיים בעתיד הקרוב או בעתיד הרחוק יותר בשלום המתקבל על הדעת ועל הלב. היש לממשלה אמון כה גדול ברצון הטוב של המדינה השכנה שלנו שהיא יכולה להרשות לעצמה מפרעה כה גדולה על חשבון הבטחה מפוקפקת?... אנו התנגדנו ומתנגדים לסיפוח ותובעים פעילות מדינתנו באו"ם נגד הסיפוח. (הדגשה שלנו)

ובסיום דבריו נזרקה מפיו נבואה:

ההכרזה על הסיפוח של חלק מארצנו ושל ירושלים העתיקה סותמת את הגולל לתקופת זמן בלתי ידועה על האפשרות של הבנה עם הערבים הדרים בחלק זה של ארצנו ועל ייצוב גבולותינו, לפחות

לאורך בקעת הירדן. בתהליך ההתפתחות ההיסטורי של מדינה יש סימני דרך שונים, שרק מתוך פרספקטיבה של הזמן אפשר להגדיר בדיוק את משמעותם ואת השפעתם על מהלך המאורעות הבאים. בתולדות מדינתנו נצטרך לצערנו לרשום את עמדת הממשלה בעניין הסיפוח כאחד המומנטים הגורליים המדאיגים לגבי העתיד.

(י. ספיר, 3.5.50, דבה"כ כרך 5 עמ' 1286)

הדיבורים האכספנסיוניסטים אודות „ייצוב גבולותינו לאורך בקעת הירדן" ראויים לביקורת חמורה לא פחות מאשר הסכמת ישראל לסיפוח הירדני, אך לזכותו של חבר הכנסת י. ספיר יש לומר, שהיתה לו הפרספקטיבה הנכונה כבר באותו יום. העדר השלום כיום הוא תוצאה ישירה של הקנונייה עם עבדאללה וההסכמה לסיפוח ב־1950.

אחריו דיבר חבר הכנסת מ. וילנר (מק"י):

הנושא שאנו דנים עליו היום הוא בעייה מכרעת בפתרון הבעייה הארץ ישראלית לשנים רבות. בניגוד לשאלות אחרות שיכולות להי־קבע זמנית כך או אחרת, בהתאם לצורכי השלום והעצמאות של ישראל, ובהתאם לצורך להרחיק ככל האפשר את הפולשים של המ־דינות הערביות ואת הפולשים הבריטיים מארץ ישראל, בניגוד לש־אלות הזמניות... בעיית הסיפוח היא בעייה רחבה יותר וקובעת יותר לשנים רבות את גורל בטחוננו ואת גורל המצב הפוליטי בארץ ישראל.

(שם, עמ' 1286)

כתגובה וכהתגוננות קרא שר החוץ מ. שרת את הודעת משרד החוץ על הסיפוח:

זהו צעד חד צדדי אשר אינו מחייב בשום פנים את ישראל. אנו קשורים עם ממשלת הירדן ההאשימית בהסכם שביתת נשק ומנוי וגמור עמנו למלא אחריו בהקפדה. אבל הסכם זה אינו כולל שום הסדר מדיני סופי, וכל הסדר סופי לא יתכן בלי משא ומתן לכריתת שלום בין שני הצדדים. מן הצורך, איפוא, שיהיה ברור, כי שאלת מעמדם של האזורים הערביים ממערב לירדן נשארת לדידנו פתוחה.

כאשר נתפרסמה ההודעה הבריטית באותו עניין חזרה הממשלה והו־דיעה — אני קורא רק את הפסקות השייכות לעניין הנדון — „בשאלת סיפוח האזורים הערביים שממערב לירדן לממלכת הירדן ההאשימית כבר הודיעה הממשלה כי היא רואה את שאלת מעמדם של האזורים האלה כפתוחה". הממשלה רשמה לפניה כי אין בדעת הממשלה הברי־טית להקים בימי שלום בסיסים צבאיים באזורים שממערב לירדן תחולת החוזה שבין בריטניה לבין עבר הירדן על האזורים האלה מעוררת תימהון והסתייגות ממשלת ישראל. (שם, עמ' 1282)

נתן ילין־מור ניתח את הודעת הממשלה:

עבדאללה הבין היטב את עמדתו של משרד החוץ בקריה, והוא עשה את מעשה הגזל. כיצד הגיבה על כך ממשלת ישראל לאחר מעשה? ההודעה שנתפרסמה מטעם ממשלת ישראל למחרת ראוייה להיות סמל לתעודה הממיטה חרפה על מחבריה. ההודעה אומרת כי מעשה הסיפוח „אינו מחייב בשום פנים את ישראל". „אינו מחייב"! וכי סיפח עבדאללה את שכם או יריחו לישראל, שממשלת ישראל צריכה להודיע אם הוא מחייב אותה או לא? והרי השאלה היא אם מעשה הגזל מחייב את שטחי המולדת הכבושים! האם ממשלת ישראל רואה במעשה זה פעולת איבה או לא? על שאלה זו משיבה ההודעה ברורות: „לא מעשה איבה" יותר מזה „אנו משלימים", כי מייד מזכיר משרד החוץ את החוזה לשביתת הנשק ומודיע: „מנוי וגמור עמנו למלא אחר ההסכם בהקפדה" כלומר: אל פחד עבדאללה, אתה יכול לישון בשקט, אין אנו מתכוננים לנקוף אף אצבע קטנה כנגד מעשיך. האם נאמר „עבדאללה"? לא! ההודעה מדברת על ממלכת ירדן ההאשימית, ולא במסמך רשמי כמו בנוסח ההסכם לשביתת הנשק, הפעם מתוך יוזמת משרד החוץ, בלי שיהיה אנוס אף אונס־מסיבות קל ביותר. עוד בטרם תחליט הממשלה שהסיפוח מחייב אותה להלכה כבר היא מכירה בו למעשה, כי ממלכת הירדן היא מדינה שהירדן שוטף בתוך תחומיה והיא משתרעת מימינו ומשמאלו. לאחר שה־ממשלה העניקה את הכרתה בפועל היא קובעת את המחיר בעד ההכרה להלכה: משא ומתן וכריתת שלום בין הצדדים. עד אז השאלה

נשארת לדידנו פתוחה. איזו שאלה? שאלת מעמדם של האזורים הערביים ממערב לירדן. (שם, עמ' 1298)

תמיכה מנומקת במדיניות הממשלה הביע יושב ראש ועדת־החוץ־והביטחון, ז. ארן:

ביחסינו עם עבר הירדן עמדו לפנינו ארבע אפשרויות: סטאטוס קוו לפי הסכם שביתת הנשק עם עבר הירדן; אפשרות של הקמת מדינה ערבית עצמאית בחלק המזרחי של מערב ארץ ישראל; אפשרות של מלחמת כיבוש מצידנו; אפשרות של סיפוח.

כשלעצמי הייתי מעדיף את המצב של סטאטוס קוו ביחסינו עם עבר הירדן על יסוד הגבולות שנקבעו בחוזה שביתת הנשק — אילו היה הסטאטוס הקיים יציב. אולם עובדה היא שהסטאטוס קוו התחיל להתנועע; לא רק לרגל מגמות הסיפוח של עבר הירדן ולא רק לרגל מגמות שונות של מעצמות מסויימות, אלא גם לרגל השפעת מצרים, המופתי והליגה הערבית כולה. הכיוון נסתמן באופן ברור: הקמת מדינה ערבית עצמאית על יסוד הגבולות שנקבעו בעצרת האו"ם בנובמבר 1947... אני מתנגד להקמתה באופן מוחלט וללא כל הס־תייגות ואגיד מדוע. מדינה ערבית עצמאית, אילו הוקמה, אין לה נושא כלכלי. מבחינה כלכלית היא בר מינן. היא תוכל להתקיים רק בתור טפיל על גופה של מדינת ישראל. מדינה ערבית עצמאית, אילו קמה, אין לה נושא חברתי־פוליטי. הסיכוי הוודאי הוא — השתלטות המופתי. המדברים על הכוחות המתקדמים מתכוונים לקומוניסטים הערביים. אני חושב אותם לאויבים לגופה של מדינת ישראל ולנפשה.

אילו קמה עכשיו מדינה ערבית עצמאית היינו עומדים לפני החזית של הליגה הערבית ולחצה בעצרת האו"ם להחזיר אותנו לגבולות של נובמבר 1947, אותם הגבולות שאילו כפו אותם עלינו בכוח היינו לוחמים נגדם בנשק, כשם שהיינו לוחמים בנשק אילו כפו עלינו בכוח לנטוש את ירושלים... (שם, עמ' 1288)

רק שנה עברה מאז הכריז מ. שרת כי רצוי לישראל שהחלק הערבי של ארץ ישראל יהיה „חטיבה בפני עצמה"!

בדרך אגב, בצד ההודאה המפורשת בכך, שממשלת ישראל הס־

כימה לסיפוח מפני שגם לה חלק בשלל, מודיע ז. ארן (כבר ב־1950 כי ישראל תתנגד בנשק להחזרתה לגבולות החלוקה.

„אפשר לבוא לאו"ם בשם מסמך אחד בלבד"

מה יכלה ישראל לעשות נוכח אקט הסיפוח, אחרי שהיא הועמדה בפני עובדה?

שלוש סיעות בכנסת הציעו לפנות לאו"ם. בשם הציונים הכלליים אמר י. ספיר:

אנו התנגדנו ומתנגדים לסיפוח, ותובעים פעילות מדינתנו באו"ם נגד הסיפוח... (שם, עמ' 1286)

בשם מפ"ם הביא ח. רובין הצעת החלטה, ששני סעיפיה הראשונים אופייניים לנסיונותיה של מפ"ם לזווג את „שלמות המולדת" עם „אחוות העמים":

א. הכנסת רואה בסיפוח השטחים ממערב לירדן פגיעה:

1. בשאיפתו ההיסטורית של העם היהודי להחזיר את שלמות המולדת.
2. בזכות האוכלוסיה הערבית בחלק זה של הארץ, שעל סיפוחו הכריזה עבר הירדן, לעצמאות מדינית במסגרת של אחדות כלכלית עם מדינת ישראל...

ב. הכנסת מכריזה שמדינת ישראל לא תכיר ולא תשלים עם הסיפוח. ומבקשת מאת הממשלה להגיש תלונה למועצת הביטחון.
(שם, עמ' 1302)

בשם מק"י הציע מ. וילנר את ההחלטה הבאה:

1. הכנסת מחליטה על אי הכרתה והתנגדותה של מדינת ישראל לסיפוח חלקי ארץ ישראל הערביים לממלכת עבר הירדן;
2. הכנסת מחליטה לפנות למועצת הביטחון בתביעה לנקוט באמצעים נגד בריטניה ועבר הירדן על מעשה הסיפוח הבלתי חוקי של חלק ארץ ישראל לעבר הירדן, המהווה בסיס בריטי;
3. הכנסת מחליטה לתמוך במלחמת ההמונים הערבים בחלק

השני של ארץ ישראל להקמת מדינתם העצמאית והדמוקרטית, שוחרת שלום וידידותית לישראל. . . . (שם, עמ׳ 1303)

על הצעות אלו הגיב פ. לבון:

. . . אני משתומם מאוד שאנשים רציניים המייצגים מפלגות שלמות בישראל הרשו לעצמם להציע לנו להביא את העניין בפני מוסדות האו״ם . . .

אפשר לבוא לאו״ם בשם מסמך אחד בלבד. מבחינת או״ם פוגע הסיפוח רק בדבר אחד: בהחלטת העצרת משנת 1947 על הקמת מדינה ערבית עצמאית, רק בזאת אפשר לנמק את המחאה ואת הפנייה שלנו. האם אנו מעוניינים להחזיר את הגלגל אחורנית בנקודה זו? . . . אם אנו מטילים את העניין על שולחן או״ם — האם יטפלו בו רק בגבולות השאלה הנוחה לנו (הסיפוח הירדני) ולא בגבולות הרצויים לאחרים (הסיפוח הישראלי)? ובמקרה זה האם אנו מעוניינים לחדש את האקטיביות של או״ם שהראה את יכולתו הרבה בפתרון שאלותינו ולעשות אותו על פי תביעתנו אנו פוסק בהלכות ארץ ישראל, גבולות, מצבים וסיפוחים? האם אין זה מעשה של שטות ואיבוד עצמנו לדעת אם נלך בדרך הזאת? מהי התבונה המדינית בכך שאנו נזמין מרצוננו את הגורם השלישי המפוקפק ונמנה אותו שופט בכל העניינים וביחס לכל העובדות שנתהוו ונוצרו בתקופה זו, שברובם אינם לרעתנו? . . .

(פ. לבון, 3.5.50, דברי הכנסת כרך 5 עמ׳ 1294)

בדבריו הגלויים הצליח פ. לבון (אח״כ שר הביטחון ומזכיר ההסתדרות הכללית) למצות את עיקר הבעייה. לפנות למועצת הבי־טחון? הלא ידונו שם לא רק ב־54 האחוזים משטחה של המדינה הערבית שסופחו לעבר הירדן, אלא גם ב־44 האחוזים משטחה שסופחו לישראל!

רק שנה קודם לכן, ביוני 1949, הגן שר החוץ על החלטות האו״ם מ־29 בנובמבר 1947, בהתווכחו עם פ. ברנשטיין (צ״כ), שביקר אותו על הנכונות שגילתה ממשלת ישראל (תחת לחץ אמריקאי) לקלוט 100 אלף פליטים ערביים בהתאם לדרישות האו״ם:

. . . ובמשא ומתן על שביתת נשק ברודוס, במחיר של ויתור ידוע, על ידי פירוז איזור קטן על יד עוג׳ה, השגנו קו המשתרע לאורך כל

הגבול בואכה אילת. עשינו זאת בעזרת האו"ם. מדוע ? מפני שהמקום היה שלנו לפי כ"ט בנובמבר. לכתחילה היה עוד מישהו בסביבה ההיא, ואותו מישהו הסתלק. מדוע הסתלק ? מפני שידע שאם הדבר יבוא לדיון על שולחן מסויים הוא לא יוכל להצדיק את היותו שם, ואילו אנו נוכל להצדיק את היותנו שם מפני שיש פסק הלכה לטובתנו. יכולתי להביא עוד דוגמאות להוכיח שלא היה מוצדק למהר כל כך לנתק את הקשר עם כ"ט בנובמבר, ועל כל פנים כ"ט בנובמבר פירושו החלטה של או"ם האומרת כי בשנת 1948 צריכה לקום מדינה עברית בארץ ישראל !

(מ. שרת, 20.6.49, דברי הכנסת כרך 1, עמ' 762)

מ. שרת ידע להגן על החלטת עצרת האו"ם כשהדבר דרוש לו, ולהזכיר שבזכות החלטה זו קמה מדינת ישראל ובזכותה הסתלקו הבריטים מאילת, אך באותה מידה ידע חבר מפלגתו, פ. לבון להזהיר מפני הסתמכות על אותה החלטה כשהדבר נראה לו בלתי רצוי ולכנות את האו"ם כ„גורם שלישי מפוקפק".

„האוייבים הידידותיים"

אישור להבנה ההדדית ששררה בין עבדאללה לממשלת ישראל, בכל הנוגע לפרשת ארץ־ישראל, מצוי במספר מקורות נוספים. ב־9.1.50 מוסר ה„ניו־יורק־טיימס" רב־ההשפעה בשם סופרו מתל אביב :

האויבים הידידותיים — ממשלות ישראל ועבר הירדן — הגיעו למצב כזה ביחסיהם, שכל דבר הנוגע להם במישרין צריך שיוכרע על ידי שניהם ולא על ידי אחד מהם בלבד.

הכוונה, במקרה זה, היא בעיקר לעמדת „האויבים הידידותיים" לגבי הצעת ההחלטה האוסטרלית באו"ם, המאשרת את הפיכת ירושלים לגוף נפרד בפיקוח מועצת הנאמנות. בהחלטה זו תמכו מדינות ערב פרט לעבדאללה, שגישתו היתה דומה מאד לגישה הישראלית. שרת מצדו הסתמך בנאומו באו"ם על התנגדות עבדאללה, בהכריזו : „הכוח הערבי היחיד אשר שולט עתה בחלק חשוב ביותר של ירושלים, ואשר גישתו לעניין הבינאום היא, איפוא, בעלת חשיבות ראשונה במעלה,

היא עבר הירדן. ממשלה זו התנגדה לבינאום ללא פשרה וללא רתיעה".

ב־24.11.49 כתב ה„טיימס" הלונדוני:

חוגים דיפלומטיים בירושלים סבורים כי ממשלת ישראל באה לידי הסכם עם עבדאללה בענין עיר הקודש... עובדה זו באה לרמוז כי מנהיגי ישראל החליטו סופית להעמיד את החלק השני של ארץ ישראל תחת שלטון עבדאללה.

מכאן ניתן לשער איזה גורל הוקצה לירושלים במו"מ החשאי בין ה„אויבים הידידותיים".

טיפוסי הדבר, כי מי שהיה מפקד כוחות הלגיון הערבי בגזרת ירושלים, קולונל עבדאללה־אל־תל מאשים בזכרונותיו את המלך עבדאללה ומפקד הלגיון גלב־פחה בנפילת השכונות הערביות בירו־שלים החדשה (קטמון, בקעה ואבו טור) לידי הישראלים, ובהכשלת התוכניות לכיבוש האיזור היהודי בעיר. מאידך, מאשימים רבים ביש־ראל את בן־גוריון בנפילת השכונה היהודית בירושלים העתיקה לידי הערבים ובהכשלת התוכניות לכיבוש האיזור הערבי בעיר. היות ומסמכים רשמיים בעניין זה טרם ראו אור, נסתפק בציון העובדה, כי ההאשמות שהבאנו לעיל, המבוססות על שפע של חומר עובדתי, אינן בהכרח סותרות זו־את־זו ויש כל היסוד להניח כי אכן חילקו ביניהם עבדאללה ובן גוריון את ירושלים ודאגו לכך שצבאותיהם לא יפרו הסכם זה.

יום אחד לפני הכרזת בריטניה על הכרתה בסיפוח (ובמדינת ישראל) הועלו בפרלמנט הבריטי שמותיהם של ח. ויצמן ועבדאללה בנשימה אחת, כידידיה המסורים של בריטניה. סיר וינסטון צ'רצ'יל אמר בשם האופוזיציה: „גם ד"ר ויצמן וגם המלך עבדאללה היו ידידים נאמנים של בריטניה בשלושים השנים האח־רונות" (יו. פי, רויטר, 27.4.50).

„האויבים הידידותיים", „ידידיה הנאמנים של בריטניה", זהו מעט המכיל את המרובה.

כשנרצח עבדאללה מלאה העתונות הישראלית קינות על „השליט הנבון", „היחיד מבין הערבים שאהד את הציונות", וש„טרח להגיע

להבנה עם ישראל". צ'רצ'יל הביע את צערו העמוק על הטרגדיה שבמות מושל ערבי חכם ונאמן זה „שלא בגד מעולם בעניין הבריטי" מובן שממשלת ישראל, מדינאיה ומזרחניה הרשמיים ראו, ובצדק אבידה גדולה במותו של עבדאללה, כשם שעתידים היו לראות אבידה בסילוקם של נורי סעיד, שמעון, פארוק ואחרים.

„כָּרָה בּוֹר וַיַּחְפְּרֵהוּ וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת פָּעָל"

פרשת המשא ומתן האומלל בין קברניטי ישראל לעבדאללה, על התקוות שתלו בו, על סופו המר ותוצאותיו הרות האסון, ראוייה שיהפכו בה ויהפכו בה. מקפלת היא בתוכה את מרבית הכשלונות (בעבר, בהווה, ובוודאי גם בעתיד) של ההנהגה הציונית וממשלת ישראל במדיניותן הערבית.

כי אומנם כישלון נורא היה זה, אין כמעט צורך להוכיח. ממשלת ישראל תרמה להכשלת הקמתה של מדינה ערבית בחלק האחר של פלשתינה — דבר שהיה גם לפי דעתה המוצהרת הפיתרון הרצוי ביותר ל„שאלה המכרעת ביותר משאלות השלום עם סביבתנו" (מ. שרת) — ובתמורה לכך לא קבלה שלום (אף לא עם ירדן!) ולא הכרה בין־לאומית בקווי שביתת הנשק כבגבולות קבע. יתר־על־כן, עקב קנונייה זו הפכה ממשלת ישראל לאחד המעוניינים העיקריים בהמשך המצב הקיים בירדן, לשומרת ראשו של השלטון ההאשמי — תפקיד הרה אסון שנדון מראש לכישלון כשם שהמשטר ההאשמי נדון לכיליון. ההיסטוריה, כשטף מיים גועשים, אינה יודעת מעצורים, ואוי לו למתייצב בדרכה.

מדוע עלו בתוהו החישובים הישראליים?

בארצות ערב נכנס לפעולה גורם, שהמדיניות הישראלית לועגת לו בקביעות ובעקרוניות, והוא ההמונים הערביים, אותם פלאחים ועירונים שאינם יושבים בשום ממשלה ואינם משתתפים בוועידות. אך הצליחו לסלק את פארוק, את נורי־סעיד ואת גלאב. „מדינאים ריאליסטיים" אינם מתחשבים בהם, אך בספו של דבר הם הקובעים

מצבים ריאליים חדשים. אין הם חתומים על שום חוזה, אך הם החות־מים את גורלו של כל חוזה.

ההמונים הערביים הללו גרמו לעבדאללה קשיים מרובים מבית ומחוץ ויצרו מצב, בו כל תומך בסיפוח הוקע כבוגד בעם הערבי הפלשתינאי.

בריטניה, שחששה כי תגובת ההמונים הללו תערער את מעמדה במצרים ובעיראק, יעצה לעבדאללה להכריז על הסיפוח מבלי לחכות לסיום המו"מ ומבלי לקבל את הסכמתה המפורשת של ישראל. הסכמה מפורשת כזאת היתה מאשרת בגלוי את קיומה של קנונייה בין עבדאללה ובן גוריון.

תשע שנים לאחר מכן כתב אחד הישראלים שהשתתפו במו"מ הסודי עם עבדאללה:

כאשר נראה היה שהנה מסתמנת תוכנית מסויימת, ביקש (עבדאללה) שהות של ימים מספר כדי להיוועץ עם „ידידיו" (בעצמו חייך באירוניה כשכינה כך את הבריטים). בפגישה הבאה ראינוהו כשעל פניו צער ודאגה והוא אמר לנו מייד: „הם" אינם מסכימים.

(משה דיין, „ידיעות אחרונות", 11.6.59)

משתתף אחר בשיחות, א. אילת, שהיה לאחר מכן שגריר ישראל בבריטניה, מסר בראיון לכתב „מעריב":

קירקברייד שימש יד־ימינו של המלך עד הירצחו, ואני יכול לומר בלי הגזמה, כי הוא מילא תפקיד די שלילי בסיכול המו"מ שניהלנו בזמנו עם שליטה של עבר הירדן...

(„מעריב", 9.12.60)

סיר אלק קירקברייד, בשעתו שגרירה של בריטניה בירדן, היה לאמיתו של דבר שליט המדינה. הוא מילא בשטח המדיני, תפקיד דומה לזה של גלאב בשטח הצבאי.

כדי למנוע התערבות צבאית ישראלית, הרחיבה בריטניה את החוזה הצבאי שלה עם עבר הירדן גם על השטח המסופח. למרות „אמצעי זהירות" זה, נרצח עבדאללה בירושלים כשנה ורבע אחרי הסיפוח, והשנאה לבריטניה ברחבי העולם הערבי גברה.

ממשלת ישראל נשארה קרחת מכאן ומכאן.

גם אילו לא נרצח, לא היה עבדאללה מסוגל לתת לממשלת ישראל את התמורה עליה השליכה את יהבה:

הטראגי במצבו היה, כי נמצא במבוי סתום, ללא מוצא, עוד לפני שנרצח. מדיניותו לא היתה מקובלת על עמו, ומאידך לא יכול היה להשתמש באמצעים קיצוניים כדי לשלוט בניגוד לרצון העם... העם לא רצה ללכת עמו, ואילו הוא, ספק אם יכול היה, לו גם רצה, להינתק ממדיניותו הצמודה לבריטים ומאחריותו לתוצאות מלחמת השחרור ולהסדרים עם ישראל. אפילו לו רצה לוותר על כסאו ולו פרש, לא היה זוכה באהדת הערבים, שכן מוכתם היה בעיניהם כבוגד, כתלוי ומכור לבריטים וכפועל לפי האינטרסים שלהם ולא של העם הערבי. כשירה בו הנגר מירושלים במסגד אל־אקצה ב־20 ביולי 1951, כבר היה עבדאללה חלל פוליטי.

(מ. דיין, „ידיעות אחרונות", 19.6.59)

דברים אלה נכתבו בתבונה. חבל רק כי זו היא תבונה שלאחר מעשה. כאשר עמדה ממשלת ישראל לפני הברירה בין תמיכה בשאי־פות העם הערבי הפלשתינאי, בזכותו להגדרה עצמית, לבין חתירה לקנוניה עם עבדאללה, השליט בחסד בריטניה השנוא על נתיניו, בחרה בדרך השנייה.

בגישה זו לא היה משום חידוש. יש לראות את כריתת ההסכם בין ההנהגה הציונית של היישוב היהודי לבין עבדאללה, על חשבון העם הערבי הפלשתינאי, כהמשך טבעי למדיניות הציונית של רכישת אדמות מאפנדים, מבלי להתחשב בפלאחים שישבו עליהן דורות על דורות ושנתבשרו על המסחר שהתנהל מעל לראשיהם רק בעת שנושלו מאדמתם בעזרת המשטרה הבריטית.

בעוד שהעיסקות הקודמות התנהלו בקנה מידה מקומי, היתה העיסקה החדשה בעלת היקף ממלכתי; בעוד שאז נשארו פלאחים רבים חסרי קרקע, נשאר עתה עם שלם חסר עצמאות מדינית.

„שלוש הממשלות מכירות כי..."

חודש אחד אחרי הסיפוח, ב־26.5.50, ניתנה הצהרה משותפת של ממשלות בריטניה, צרפת וארצות הברית, המתייחסת למזרח התיכון.

רבות הסיבות שהביאו את שלוש מעצמות המערב לפרסום הצ־הרתן. הסיבה העיקרית היתה רצונן לתת ביטוי לחלוקה מחדש של אזורנו לאזורי השפעה ושווקים, אולם כאן נבחן הצהרה זו בעיקר מצד המשמעות שהיתה לה לגבי שאלת הגבולות.

שני הסעיפים העיקריים בהצהרה זו אומרים:

1. שלוש הממשלות מכירות כי מדינות ערב ומדינת ישראל זקוקות להחזקת כוחות צבא מסויימים לשם הבטחת בטחונן הפנימי ולשם הגנתן כחוק, וכן כדי לאפשר להן למלא את **התפקיד שנועד להן בהגנת האיזור כולו**, כל בקשה לנשק או חומרי מלחמה למשלוח לארצות אלו תיבדק לאור העקרונות הללו.

2. ...אם תגלינה שלוש הממשלות כי אחת ממדינות אלו מתכ־ננה הסגת גבול או **הסגת קווי שביתת הנשק**, הן תפעלנה — בהתאם להתחייבויותיהן כחברות או"ם — הן במסגרת או"ם **והן מחוץ לה**, כדי למנוע הסגות מעין אלו. (ההדגשות שלנו)

(ספר החוזים למזה"ת, הוצאת „מערכות", עמ' 69)

ב־31.5.50 הודיע ראש הממשלה בכנסת:

...ממשלת ישראל קיבלה בסיפוק מיוחד הכרזת שלוש המעצמות על התעניינותן העמוקה ושאיפתן לקדם השלום והיציבות במדינות ערב וישראל, ועל התנגדותן הנמרצת לשימוש בכוח או לאיום בשי־מוש בכוח מצד אחת המדינות בחלק זה של העולם.

שלוש המעצמות הבטיחו לפעול נגד כל פגיעה בגבולות או בתחומי שביתת הנשק, בהתאם להתחייבויותיהן כחברות או"ם. הבטחה זו חלה במידה שווה על גבולות מדינות ערב ועל תחומי ישראל, כפי שנקבעו בהסכמי שביתות הנשק עם מצרים, עבר הירדן, סוריה והלבנון.

(ד. בן־גוריון, דברי הכנסת, כרך 5 עמ' 1572)

לא יפלא סיפוקה המיוחד של ממשלת ישראל נוכח הצהרה זו. כשם שלא תיפלא יוזמתה של בריטניה להצהרה משותפת עם שתי בנות בריתה העיקריות.

כבר ב־1948 נשאל בן גוריון על ידי כתב סוכנות הידיעות הצר־פתית ל. פרנק, עד כמה מתכוונת ישראל להרחיב את גבולותיה. על כך ענה:

„מבחינה צבאית ככל שנוכל. מבחינה פוליטית נציית להחלטות בינלאומיות. אנו מאמינים אמונה חזקה בחוק הבינלאומי, ובין שטח גדול יותר שנרכש בכוח הנשק ושטח קטן יותר שניתן אם לפי החלטה בינלאומית או באמצעות הסכם עם הערבים, אנו בוחרים בדרך השנייה...

(„דבר", 4.8.48)

שנה לאחר מכן אמר ראש הממשלה בכנסת:

האומות המאוחדות עוד לא נתנו את הגושפנקה לגבולותינו המורחבים — ואל נשלה עצמנו, המערכה טרם נסתיימה, וגם המדינות שהכירו במדינתנו, ואלה הן רוב המדינות בעולם, טרם הכירו בגבו־לותינו החדשים.

(דבה"כ, 2.8.49, כרך 2, עמ' 1230)

למרות החשיבות הרבה שיש לגושפנקה בינלאומית לגבולות מדינת ישראל, נמנעה הממשלה מפנייה לאו"ם בענין הסיפוח, ובכך איבדה את ערבות הארגון הבינלאומי לגבולות ישראל. מאז הסיפוח הירדני, שלא הביא בעקבותיו את השלום ואת ההכרה הירדנית בגבו־לות ישראל, נעשתה השגת גושפנקה בינלאומית לקווי שביתת הנשק בתור גבולות קבע, למשימה מרכזית של מדיניות החוץ הישראלית.

הסיפוח הירדני, אשר יצר מצב לא נוח לישראל, הכניס גם את בריטניה, שעמדה מאחוריו, למצב „עדין", כי למעצמה כבריטניה חשוב מאוד להופיע בעולם כמצייתת להחלטות האו"ם (גם ב־1956, עם פלישתה למצרים, הצהירה בריטניה כי היא עושה זאת רק עד שיספיק האו"ם להתארגן וליטול את היוזמה בידיו).

כך גולדה הצהרת השלוש. בריטניה יזמה אותה, בין היתר, כדי

לתת תוקף לסטטוס קוו באיזור, מבלי שתהיה היא המעצמה היחידה המתנכלת למרות האו"ם, ואילו ארה"ב וצרפת נענו ברצון להזמנה הנותנת להן דריסת־רגל במזרח התיכון.

ממשלת ישראל ששה, כמובן, למעין הכרה של המעצמות הגדולות בשטחה המורחב, שנראתה בעיניה כתחליף נאות לערבות האו"ם לגבולותיה. בהודעת הממשלה צויינה במיוחד נקודה זו, מבלי שיוזכר כלל הסעיף בהצהרה, הרואה את ישראל יחד עם שכנותיה, כחלק ממערך צבאי של הגוש המערבי במלחמה הקרה.

ארצות ערב דחו את הצהרת השלוש בהכרזה שפורסמה ב־25.6.50 ונחתמה על ידי מצרים, סוריה, סעודיה, תימן, עיראק וירדן (זו האחרונה לא יכלה, כנראה, להתחמק מלחתום עליה, ולהופיע על ידי כך מול כל העולם הערבי).

בוויכוח בכנסת ניתח י. ספיר (צ"כ) את משמעותה המדינית של ההצהרה המשולשת:

יש בהודעה זו, באקט פוליטי זה, כמה צדדים חיוביים וכמה שלי־ליים. אני אתחיל בשליליים. למעשה נקבעה עובדה פוליטית, מבלי שאנחנו היינו שותפים לה בכלל. שלוש המעצמות הכריזו, שאיזור מסויים נמצא במידה מסויימת — ולא אקבע כעת את המידה — באיזור השפעתם. ועל ידי כך הם קבעו את העובדה, שאנחנו נתונים בפועל ובמעשה בתוך איזור מסויים, שהן תובעות לעצמן השפעה עליו; והמצב שנוצר בשבילנו אינו נוח כמובן... המעצמות האלה קבעו לגבי חלק זה של תבל מדיניות משלהן, והן רואות את עצמן אחראיות למדיניות הזאת, ובמידה מרובה גם לאיזור הזה — בין אם זה נמצא במסגרת הסדר והיחסים בתוך האו"ם, או אם מחוצה לו. הדברים האלה, כמובן, מעמידים אותנו במצב העדין, שאנחנו נתונים בו בכל המצב המדיני הבינלאומי — במצב לא כל כך נוח. ולעומת זה — כמה צדדים חיוביים... עובדה היא שגורמים בעלי יכולת ישירה של פעולה מעוניינים לשמור על השלום באיזור זה, והם מעוניינים להתנגד בכל הכוח שבידם להפרת הסטטוס קוו כמו שנו־צר... וזה כמובן אינו יכול להתפרש לרעתנו... כאן נוצרה למעשה

גם כתובת מסויימת — בין אם נפנה אליה ובין אם לא נפנה אליה — שהיא עובדה מציאותית: נוצרה כתובת מסויימת שתוכל לפעול. וחן הצד השלישי אנחנו צריכים להביא בחשבון, שהיא עלולה לפעול בשעת הצורך, ובשעת הצורך שלה, ולא בשעת הצורך שלנו.

(י. ספיר 31.5.50, דבה"כ
כרך 5, עמ' 1578)

· ברור מאוד. המצב אינו נוח, כי ישראל מוצאת את עצמה, שנתיים אחרי מלחמת העצמאות, בתחום השפעה של שלוש המעצמות, ובהן בריטניה שזוממת להשמידה (מול ברית המועצות שפעלה רבות להקמתה). אלא שיש „חיוב" בהצהרה, והוא הכרה בינלאומית חלקית בסטטוס קוו („שאינו לרעתנו") — מילוי החלל הריק בערבות הבינלאומית. לא עוד עצרת האו"ם, אלא משרדי החוץ של בריטניה, צרפת וארה"ב, הם הכתובת לתלונות על הפרת הסדר באיזור.

מפ"ם ומק"י תקפו בעיקר את העובדה שישראל, בהסכמתה להצהרה, הצטרפה למלחמה הקרה נגד ברית המועצות. „חירות" תקפה בעיקר את הסתפקותה של ישראל בגבולותיה הנוכחיים. על עמדת הממשלה היגן פ. לבון (מפא"י):

... עצם ההודעה של שלוש המעצמות והתחייבותן להבטיח את הגבולות הקיימים, היא הודעה חשובה... נדבר ברורות: רצונכם שלא יהיה ביטחון לגבולות הקיימים, כדי שאפשר יהיה להפר את המצב הקיים? או רצוננו שהמצב הקיים ובטחוננו ימשכו? אל נסתובב סחור־סחור, אלא נדבר ישר לענין. ובכן, לעצם ההתחייבות הזאת יש ערך רב.

(פ. לבון, שם, עמ' 1585)

„ככל שנמשך המצב הקיים מתגברת הנטייה לערער אותו"

שיקולה של ממשלת ישראל התבסס על הנחה, כי הגוש המערבי יהיה הכוח הקובע במזרח התיכון במשך שנים רבות; בשנים אלה תקלוט ישראל כמה מיליוני יהודים, תקים יישובים חקלאיים ותעשיי־

תיים בכל שטחה ותיצור עובדות חברתיות, כלכליות וצבאיות מוג־מרות, שאי אפשר יהיה לשנותן. הערבים, מצדם, יתייאשו, ערביי ארץ ישראל ישכחו את מולדתם, יתיישבו בארצות השכנות, והבעייה תיעלם נוכח המציאות החדשה.

ב־4.2.52 אמר בכנסת מנהיג הציונים הכלליים פ. ברנשטיין:

ביטויי האיבה, ואפילו ההכרזות הגלויות לחדש את המלחמה נגדנו, נשארו ללא תגובה. ואולי מדהים ביותר הדבר מצד אותן המ־עצמות אשר בתקופה מסויימת הכריזו על רצונן להגן על הסטטוס קוו באיזור זה. אפילו בנוסח שנתקבל על ידי העצרת (במושב האחרון של עצרת או״ם), לאחר כל ההמתקות, נמצאת בחמישה סעיפים הס־תמכות על כל ההחלטות של או״ם, תוך הדגשת החובה שה־חיפושים להסכם ייעשו על יסוד החלטות אלו. אפשר, כמובן, לומר, שהחלטות אלו אינן בעלות חשיבות, יש מצב קיים והחלטות לא ישנו אותו — הלא צבא לא ישלחו כדי לכפות אותן עלינו...

(שר החוץ מ. שרת: רק אם יהיה הסכם, יצטרך להיות על יסוד החלטות אלה).

...מדוע מצב שנמשך זמן כה רב (הסטטוס קוו) אינו מקובל עוד על כל המעוניינים כפי שחשבנו, ומדוע ההיפך מזה הוא נכון — יותר שנמשך המצב הקיים יותר מתגברת הנטייה לערער אותו.

(פ. ברנשטיין 4.2.52, דבה״כ, 11/1164).

המשפט האחרון מבטא בתמציתיות את ההתפתחות הנוספת שחלה בשאלה זו עד עצם היום הזה — וקרוב לוודאי שכך ימשכו הדברים גם להבא: ככל שיימשך המצב הקיים תגבר הנטייה בקרב הערבים לערערו ותחזק הנטייה הבינלאומית ליישוב הסכסוך על בסיס החלטות האו״ם.

„הדבר העומד בניגוד להחלטות או״ם"

ב־9.11.55 נשא ראש ממשלת בריטניה את נאומו המסורתי בעיריית לונדון. כדי לרכוש מחדש את הפרסטיז׳ה שאיבדה בריטניה

במצרים אמר, בין היתר, כי „האיבה בין ישראל לשכנותיה הערביות היא ללא מרפא והזמן במקרה זה לא הופיע כנושא מרפא", והוסיף כי על ישראל לוותר על חלק משטחה למען פשרה, כי מדינות ערב עומדות על החלטת או"ם מ־1947 וכי „אין זה מן הצדק להתנכר להחלטות או"ם". הצעתו היתה למצוא פשרה בין קווי שביתת הנשק לבין גבולות החלוקה של או"ם. בניגוד להנחות ממשלת ישראל, כי הזמן ירפא את הבעייה, צפה ועלתה השאלה מחדש, ולא עוד, אלא שדווקא המערב, שצריך היה לעמוד על קיום הסטטוס קוו בהתאם להצהרתו. הוא שהחזיר את הוויכוח לנקודת המוצא, על מנת לרכוש בצורה זו את לב הערבים. כדי למנוע ויכוח בשאלה עדינה זו בכנסת, השיב ד. בן־גוריון לשאילתא מוזמנת של חבר מפלגתו חה"כ ב. אזניה:

... עצרת או"ם לא החליטה אף פעם לעשות מה שסיר אנטוני הציע בנאומו — להגדיל שטחן של הארצות השכנות (מצרים, עבר הירדן, סוריה ולבנון) על חשבון ארץ ישראל. זוהי הצעה פנטסטית שלא עלתה על דעת שום איש בעצרת או"ם... הדבר העומד בניגוד להחלטות או"ם הוא מציאות צבא מצרי ברצועת עזה. הדבר השני העומד בניגוד להחלטות או"ם הוא סיפוח חלק ניכר של מערב ארץ ישראל על ידי ממשלת עבר הירדן — ירושלים העתיקה, חברון, שכם ועוד, והממשלה הבריטית, ונדמה לי רק היא, הכירה בסיפוח זה באפריל 1950 מתוך התעלמות גמורה מהחלטות או"ם. אם סיר אנטוני אידן אינו רואה את הסכמי שביתת הנשק משנת 1949 כמחייבים את כל הצדדים, ואם נכונים דבריו כי אין זה מן הצדק להתנכר להחלטות או"ם — על מצרים לזוז מיד מרצועת עזה ועל עבר הירדן לפנות כל מערב ארץ ישראל.

(ד. בן־גוריון, 15.11.55, מצוטט במבוא לשנתון הממשלה תשי"ד, עמ' ח').

נכונים הדברים. החלטת החלוקה של או"ם לא דנה במצרים, עבר הירדן, סוריה או לבנון, אלא ביהודי וערביי ארץ ישראל. כמו־כן, נכון כי מציאות צבא מצרי ברצועת עזה וסיפוח הגדה המערבית לירדן מהווים הפרת החלטה זו.

אולם ביקורתו של ד. בן־גוריון כלפי בריטניה, ירדן ומצרים על הפרת החלטת החלוקה היא חסרת ביסוס מוסרי ומדיני, בזמן שישראל עצמה אינה עומדת על בסיס אותה החלטה. בצטטו דבריו מ־1955 בשנתון הממשלה לשנת תש״ך (1960) אישר ד. בן־גוריון כי הוא עדיין רואה אותם כנכונים. אולם בעמוד אחר באותו מבוא הוא כותב:

לפי החלטת עצרת או״ם ביום 29 בנובמבר ניתנו למדינה היהודית 14,920 קמ״ר. ברשותנו יש עכשיו 20,662 קמ״ר, כחמשת אלפים קילומטר (4,912) נכבשו ושוחררו על ידי צה״ל בפרוזדור ירושלים, בגליל המערבי והתיכון, בדרום יהודה ובנגב הצפוני. כחמש מאות קילומטר (467) נוספו לנו בדרכי שלום בהסכמי שביתת הנשק עם עבר הירדן.

... במערבה של ארץ ישראל נשארו רק 6,940 קמ״ר מחוץ ליש־ראל, רצועת עזה ששטחה הוא 258 קמ״ר והשטח שצורף לעבר הירדן 6,682 קמ״ר.

(ד. בן־גוריון, שנתון הממשלה
תש״ך, עמ׳ ב׳)

בתשובתו לאידן בשנת 1955 ציין ראש ממשלת ישראל כי סיפוח 6,682 קמ״ר, שנועדו למדינה הערבית, לעבר הירדן עומד בנגוד להח־לטת האו״ם, ו„שכח" להזכיר את היחס בין סיפוח של 5,742 קמ״ר למדינת ישראל לבין אותן החלטות.

לאמיתו של דבר חולקה מדינתם של ערביי ארץ־ישראל, עוד טרם נולדה, בין בן־גוריון ועבדאללה לשני חלקים כמעט שווים. אשר לרצועת עזה: מצרים מעולם לא סיפחה אותה, אלא חזרה תמיד על הכרתה בזכותם של ערביי פלשתין עליה.

על נאום גילדהול של ראש ממשלת בריטניה הגיב גם נאצר:

הדבר מצטמצם בכך כי בפעם הראשונה למן שנת 1947 מצביע ראש ממשלה בריטי על החלטות האו״ם מ־1947, שלא הוזכרו כלל משך 8 השנים האחרונות. הצבעת אידן על החלטות אלה היוו הכרה בזכות העם הפלשתיני שארצו נשדדה בהימצאה תחת הכיבוש הבריטי. הערבים ניסו באו״ם להחיות את החלטות האו״ם לשמירת זכויות העם

הפלשתיני אך האו"ם לא נענה להם. הערבים הצליחו להשיג בועידת באנדונג החלטה פה אחד המביעה תמיכה בזכויות הפליטים וקוראת לביצוע החלטות האו"ם. אף על פי כן זנח האו"ם והמעצמות הגדולות את ההחלטה וסירב לעורר כל עניין הקשור בזכויות העם הפלשתיני שנשללו בשנת 1948.

בשנה זו נטשה בריטניה את פלשתין והניחה את זכויות העם הערבי בפלשתין לחסדיהן של כנופיות ציוניות מזויינות. היא לא ניסתה להיזכר כי קיימות החלטות שנתקבלו באו"ם בנוגע לזכויות הערבים בפלשתין. הזכרת החלטות אלה על ידי אידן מעידה כי זכויות ערביי פלשתין לא יופקרו כפי שחשבו כמה מעצמות והגיע הזמן להחיותן.

...שאלת הפליטים נוגעת לכל מדינות ערב ואף אחת אינה רשאית לדון בה בנפרד (ירדן). מצרים תעמוד בכל תוקף על זכויות העם הפלשתיני הערבי ואינה רואה צורך בדיונים, מאחר שהאו"ם קיבל החלטות בשנת 1947 בנוגע לפלשתין ובשנת 1949 בנוגע לזכויות העם של פלשתין. על האו"ם, כדי שישמור על כבודו, לפעול לביצוע החלטות אלה שנשארו על נייר בלבד...

עתה הגיע הזמן להזהיר את האו"ם ואת המעצמות השולטות עליו, כי התעלמות מהחלטות אלה והזנחת והפקרת זכויותיהם של ערביי פלשתין לא יביא להשכנת השלום כפי שהם רוצים, על חשבון פלשתין והזכויות של ערביי פלשתין.

(נאצר, 25.11.55, ראיון לכתב רדיו קהיר)

דברי נאצר מסלפים את מהותה של מלחמת 1948, אך מבליטים את הבעייה המהותית בסכסוך הישראלי־ערבי — בעיית ערביי פלש־תין ומולדתם.

העלאת החלטות או"ם מעמידה את ישראל (אשר קמה בעקבו־תיהן) במצב לא נוח:

לנו זה ברור שכל הסתמכות על החלטת העצרת משנת 1947 לגבי הגבולות, או על החלטת העצרת משנת 1949 לגבי ירושלים — זאת נעיצת חרב בבשרנו. לנו דבר זה ברור, אך לקוראי מסיבות

עיתונאים ב„פאלה דה שאיו" זה לגמרי לא ברור ובאוזניהם דגילה בסמכות האו"ם מצלצלת כדברי שלום ודברים המתקבלים על הדעת.
(מ. שרת, 4.2.52, דבה"כ 11/1183)

וכך הוא המצב גם ב־1961.

„עובדות נוקבות עד התהום"

יש להדגיש, שאחרי מלחמת סואץ, ובעיקר אחרי המהפכה בעי־ראק, החלו מצרים ועיראק להעלות בקביעות את הדרישות להקים את מדינת ערביי פלשתין, להקים צבא פלשתיני, ממשלה פלשתינית גולה וכד׳. בין אם הדבר נעשה בכוונה לנגח את חוסיין ובין אם יש כאן דביקות בעיקרון, עובדה היא שמאז 1958 עולה הבעייה מחדש, וביתר חריפות מאשר אי פעם; „יותר שנמשך המצב הקיים יותר מתגברת הנטייה לערער אותו".

העובדה, שישיבות הליגה הערבית מתפזרות לרוב ללא קבלת החלטות בשאלת פלשתין, מעידה כי השאלה לא ירדה מסדר היום וכי מצרים ועיראק דורשות להגשים את החלטות האו"ם ואילו ירדן — מסיבות מובנות — מסרבת. השמחה בישראל, נוכח חוסר האחדות של הערבים בשאלה זו, היא מגוחכת ומעידה רק על חוסר התמצאות מוחלט בחומרת הבעייה.

תכניתה של ממשלת ישראל היא, כאמור, שמירת הסטטוס קוו על ידי איכלוס הארץ, בעיקר באזורים שנועדו למדינה הפלשתינאית, הקמת יישובים לאורך קווי שביתת הנשק, התנגדות מדינית וצבאית נמרצת לכל צעד המכוון לפגוע בסטטוס קוו, וניהול תעמולה ו„הס־ברה" בארצות־חוץ בזכות הקפאת המצב הקיים.

על הסיכוי לפתור את הבעייה בדרך זו ידובר בהמשך. אשר לפעולת ה„הסברה" בחוץ־לארץ, שישראלים כה רבים רואים בה את עוגן ההצלה העיקרי לייצוב הסטטוס קוו, יוזכרו כאן דבריו של ראש הממשלה ושר החוץ דאז מ. שרת:

אל נפריז בערכה של הסברה ואל נטיל יהבנו על הסברה בלבד.

לא כל דבר יכולה לפעול ולתרץ ההסברה. ישנן עובדות נוקבות עד התהום, ששום הסברה לא תוכל להסתיר את הרושם שהן עושות. זה פועל לצד זה ולצד זה. כבר נזדמן לי להשוות את המצב, שבו הקו המיוחד המציין את מעמדו של העם היהודי, היה שיש לו מחנות עקורים, ניצולי תופת, שאינם מגיעים למנוחה ונחלה, ועובדה זו משוועת ואינה נותנת מנוח למצפון האנושי — עם המצב שבו קיימת מדינת ישראל, חוסלו כל המחנות של העקורים היהודיים, אבל קמו מחנות של פליטים ערביים, ושום הסברה שבעולם — וישנה הסברה, וזה אחד הנושאים המרכזיים של אלפי הנאומים האלה ושל עשרות חוברות הפרסומים האלה — לא תשנה עובדה ניצחת זו שמחנות אלה קיימים. **(מ. שרת, 7.12.53, דבה"כ 15/320)**

דברים אלה, הראויים שייחרתו בזכרון כל ישראלי, מביאים אותנו אל הצד החשוב השני של סכסוך ישראל־ערב — בעיית הפליטים.

בעוד אשר מ. שרת מייחס את כשלון ההסברה הישראלית לחומרת העובדות הנוקבות עד התהום, תולה מי שהיה משך שנים רבות מנהל משרד החוץ את האשמה בתעמולה הערבית:

התעמולה הערבית קפצה על בעיית הפליטים כמוצאת שלל רב. על ידי סילוף העובדות הצליחה להפוך את הבעייה הזאת למכשול המדיני החמור ביותר בדרכה של ישראל בעשור הראשון לקיומה. כל הרגשות האנטי־ישראליים הרווחים בעולם המערבי מקורם בראש וראשונה בפליטים הערביים. למרות כל מאמציה לא הצליחה ישראל מעולם להפריך את האשמה שהוטחה נגדה על ידי התעמולה הער־בית — כי היא אשר גרשה את הפליטים וכי היא אשר מאז שוללת מהם באכזריות את זכות האדם הראשונית „לשוב הביתה", וכי בע־שותה כן היא „ממרה את פי האו"ם", העולם קיבל את טענתן המת־חסדת של מדינות ערב כי הן חרדות לשלום הפליטים הערביים ודורשות את טובתם. אף כי ישראל לא נלאתה מעולם לחזור על העובדות כהווייתן, לא עלה בידה להפיג את האימון ביושר הערבים, וזה שגרם באורח בלתי נמנע למסקנות מדיניות שהזיקו לה.

(ו. איתן, „בין ישראל לעמים", עמ' 123)

ו. איתן מתריע נגד „סילוף העובדות". נשמע, איפוא, מפיו „עוב־דות כהוויתן":

מדינות ערב גמרו אומר לפלוש לישראל ברגע בו יבוא המנדט הבריטי לקיצו. הן רצו להרחיק את ערביי הכפרים והערים ממקומות הלחימה. הן דרשו מהם לחפש מקלט במדינות השונות עד יעבור זעם. כן הבטיחו להם כי המלחמה לא תימשך זמן רב וכי מייד עם סיומה לא זו בלבד שהבורחים יחזרו לבתיהם, אלא שאף יקבלו את בתי היהודים אשר — בלשון הערבים — ייהדפו בינתיים לתוך הים. כמה מבין פשוטי הערבים סרבו ללכת, אולם רובם צייתו לפקודת הפינוי ויצאו באנדרלמוסיה ובבהלה. אלה שלא שמעו בקול מנהיגיהם ונשארו בבתיהם עוד יושבים בהם עד היום הזה. קיימים בישראל עשרות כפרים ערביים ואלפי ערבים עודם יושבים בערים; הללו הלכו אחר קול לבם ולא שעו לפקודת מנהיגיהם... אכן זוהי טרגדיה אנושית נואשה, והיא נואשה שבעתיים הואיל ופתרונה אינו נראה לעין. לא שאין פתרונות, פתרונות אפשר ואפשר למצוא אילו היו מדינות ערב נכונות לשתף פעולה ביישוב הפליטים מחדש, וזוהי בלי ספק חובתן, הואיל והן הן האחראיות לכך שהפליטים נעשו כאלה. בעיית הפליטים לא היתה קיימת כלל לולא היו מדינות ערב פותחות במלחמה ב־1948 ולולא היו פוקדות על האנשים הללו לעזוב את בתיהם. (ההדגשות שלנו)

(ו. איתן, „בין ישראל לעמים" עמ' 112)

תוכנית ד' מ־10.3.48

במשך שתים עשרה שנה יש לישראל נימוק אחד בלבד לעמדתה בעניין פליטי ארץ־ישראל שישבו ביפו, חיפה, ירושלים, בית־שאן, לוד, רמלה, מגדל, אשדוד ומאות העיירות והכפרים הערביים הנטושים הנמצאים בשטחה: מדינות ערב יצרו את הבעייה כשהפרו בפלישתן את החלטות האו"ם וקראו לערביי א"י לברוח ממקומם, ולכן רובצת עליהן האחריות לפתרונה. ישראל מוכנה לסייע בכסף ליישוב הפלי־

טים בארצות הערביות אך אין היא יכולה לקבלם חזרה לשטחה מסי־בות בטחוניות, כלכליות ולאומיות.

העולם, כאמור, אינו משתכנע ונימוקיו עמו. כדי להבין חלק מנימוקים אלה, נעמיק מעט בשאלה המורכבת של היווצרות בעיית הפליטים.

יש החולקים על ה„עובדות כהווייתן" של מר איתן. הנה למשל, דברים שהעז לומר אחד מ„ערביי מפא"י" בכנסת הראשונה:

שאלת הפליטים הערביים איננה שאלה של פיצויי כסף בלבד. זוהי שאלה של אנשים שהוגלו ממשכנותיהם, מאדמותיהם וממולדתם במסיבות של פחד, טרור ושימוש בכוח ישיר ולא ישיר. היאחזות האנשים במולדתם היא דבר ידוע וגלוי ואינו צריך לחקירה ולהוכחה. דבר זה טבעי הוא, ולא רק לאדם אלא גם לחיה ולעוף. אם העם היהודי נאחז בזכותו לחזור לפלשתינה ולחיות בה לאחר אלפיים שנה, כיצד זה לא יהיה מזכותם של הפליטים הערביים לחזור אל אדמותיהם ואל עריהם וכפריהם, והרי הם לא אולצו לעוזבם אלא לפני חודשים אחדים ובנסיבות אונס ידועות. וכאן הכרחי לענות על הדברים שבנ־אומו של מעלת כבוד שר החוץ, שעקירת הפליטים באה כתוצאה מהתקפתם של צבאות ערב השונים על פלשתינה. והרי מוכח לחלוטין שהערבים הוגלו מיפו, מחיפה, מטבריה, מעכו, מבית־שאן וממקומות שונים לפני ה־15.5.48 ולפני פינוי הארץ מצבאות ממשלת המנדט ולעיני צבאות אלה, ואף בלחצם ובהסתתם את הערבים לברוח ולהציל את נפשם. אין קשר בין עקירת הפליטים ובין כניסת צבאות המדינות הערביות לגבולות פלשתינה, שכן מה עניינן של המדינות הערביות לכאן, בעוד שהאסונות, ההרס ושפיכת הדמים שבאו על הארץ הזאת הם סיומו של תפקיד המנדט וגם תוצאתו. והאם היה המנדט יותר מאשר מוקש זמן שהתפוצץ בצורה איומה זו? והאם היתה הנאמנות של בריטניה על פלשתינה יותר מאשר פסק דין להרג רב, להרס ולמ־חיקת כל סימני הטוב והתרבות? והרי כזה היה המנדט וכזו היא הנאמנות שלו.

(א. ג'רג'ורה, 20.6.49, „דברי הכנסת" כרך 1, עמ' 753)

שר החוץ דאז חילק מחמאות למר ג׳רג׳ורה על יושרו, אך לא השיב עניינית לדבריו. מסתבר שחלק לא־קטן מערביי ארץ־ישראל הפך לפליטים עוד לפני תום המנדט, ולבריטניה היה חלק נכבד לא רק בארגון הפלישה אלא גם ביצירת בעיית הפליטים.

כשהחלה בריחת הערבים, המתוארת בדברי חבר הכנסת ג׳רג׳ורה, השתדלו יהודים רבים להרגיעם ולשכנעם כי ישארו במקומותיהם, כי לא יאונה להם כל רע, וכי הם יהיו אזרחים שווי זכויות במדינה הדמוקרטית החדשה.

אך היו גם מעשים מנוגדים.

ב־9 באפריל 1948, 5 שבועות לפני פלישת צבאות ערב, תקפו כוחות אצ״ל ולח״י את הכפר דיר־יאסין (כיום „קרית שאול״) שליד ירושלים. „התקפה״ זו היתה למעשה **פוגרום**, בו נטבחו 200 מתושבי הכפר, ביניהם כ־150 נשים, ילדים, תינוקות וזקנים, אשר גופותיהם הושלכו לבאר עמוקה. את הנותרים בחיים הובילו המתקיפים ב„תה־לוכת ניצחון״ בחוצות ירושלים, כשבגדי השבויים ושוביהם מוכתמים בדם. בהודעת ה„הגנה״ על פעולה זו נאמר:

מפקד ההגנה בירושלים מודיע כי הכפר דיר־יאסין שהותקף על ידי אצ״ל ולח״י לא השתתף בהתקפה על ירושלים העברית והיה אחד המקומות הערביים המעטים שלא נתן דריסת רגל לכנופיות הפולשים. מאחר שהכפר לא תקף, נמנעה ה„הגנה״ מלהרחיב את המערכה גם על קטע זה. ארגוני הפורשים (אצ״ל ולח״י) ידעו כי אין כל תכלית צבאית לתוכניתם וכי ההתקפה בנסיבות הנוכחיות אינה משתלבת בתוכניות הגנת ירושלים. להתקפה זו לא היה, איפוא, ערך צבאי אלא היתה זו התקפה לראווה, לצורכי תעמולה,... ה„הגנה״ סבורה שהצגת שבויים, ביניהם נשים וילדים, לעיני הקהל בחוצות העיר, משפילה את כבוד הנשק העברי.

(„דבר״, 12.4.48)

עתונם של לח״י, שיצא באותם ימים במחתרת, מתפאר:

כיבוש דיר־יאסין הפיל מורא ופחד על הערבים בכל הכפרים מסביב, במלחה, קולוניה, ובית איקסא החלה מנוסת בהלה המקילה

על חידוש התחבורה ועורק החיים שלנו בין הבירה ויתר חלקי הארץ

(לוחמי חרות ישראל, כתבים

כרך ב׳, עמ׳ 992—991)

באותו ענין כותבים כעבור 11 שנה היסטוריוני צה״ל:

ב־9.4.48 תקף אצ״ל יחד עם חברי לח״י את הכפר, ההתנגשות בו היתה קלה. עם זאת היו אבדות לתוקפים, במיוחד בקרב על בית המוכתר החולש על הכפר. תוך מהלך כיבוש הכפר נהרגו (ניסוח עדין מאוד!) כ־200 מאנשיו, כולל נשים וילדים.

פרשת דיר־יאסין נתפרסמה בעולם כולו כ„טבח דיר־יאסין" וגרמה נזק לשמו של היישוב בתקופה ההיא. כל צינורות התעמולה הערביים הפיצוה ברבים ומפיצים אותה עד היום, אך אין ספק שהיא שמשה גם גורם מסייע להתמוטטות העורף הערבי בתקופה שלאחר מכן (קרי: סייעה לבריחת הערבים). יותר מן המעשה עצמו עשה זאת הפרסום שניתן לו על ידי דוברי הערבים עצמם. הם התכוונו להוכיח לעמם את אכזריות היהודים ולהפיח על ידי כך אש מלחמת קודש בקרבם, אך למעשה הביאו מורך בלבם.

(„תולדות מלחמת הקוממיות", עמ׳ 117)

תאור רשמי זה של הטבח ותוצאותיו מגיע אל שיאי ההתחסדות: הערבים ש„ניצלו" את השחיטה לצורכי תעמולה, גרמו בעצמם לבריחת רבים מערביי ארץ־ישראל...

אך מי סיפק להם עובדות מסוג זה ל„ניצול תעמולתי"? והם — כלום צריכים היו לשתוק נוכח מעשה הזוועה של דיר־יאסין? ותושבי כפרים אחרים הצריכים היו לחכות בשקט לתורם?

ובכן, גם זו סיבה שתרמה להיווצרות בעיית הפליטים הערביים. לא מעטים בישראל הסבורים, כי הטבח, שהם מגנים אותו כלפי חוץ, הביא, בספו של דבר, טובה בהמריצו יציאת הערבים מישראל.

באחת הישיבות של הכנסת הראשונה קרא חבר הכנסת מסיעת „חירות" קריאת ביניים בזכות הפוגרום בדיר־יאסין, עליה השיב לו יושב ראש ועדת החוץ והביטחון, מ. ארגוב (מפא״י):

בתור חבר הכנסת חייב אני להגיב על קריאת ביניים אחת שנש־

מעה פה אתמול מספסלי „חירות". הקריאה היתה „איננו מתביישים בדיר־יאסין".

(א. בן אליעזר: כמה דיר יאסינים אתם עשיתם?)

לזכותכם אני רוצה לומר, שאינני מאמין כי אינכם מתביישים בדיר־יאסין.

(א. בן אליעזר: אינך צריך להשתמש בדבר אשר אתם בעצמכם עשיתם).

אני אינני יודע על כך שאנו עשינו דיר־יאסינים.

(א. בן אליעזר: אתה יכול לשאול את שר הביטחון אם אינך יודע).

אומנם יש לנו פה חופש דיבור אבל אין לנצל אותו בצורה מחפירה כזו. אילו חשבתי שמדינת ישראל תהיה מסוגלת לדיר־יאסינים, לא רק שלא הייתי רוצה להיות בה ערבי — לא הייתי רוצה להיות בה יהודי.

(מ. ארגוב, 2.8.49, דבה"כ 2/1219)

דברים כדורבנות. אך למען הבהירות וכדי לספק את סקרנותו המוצדקת של הקורא, עלינו לפרש כאן את קריאות הביניים הנרגשות של חה"כ בן־אליעזר. למה התכוון, למשל, בשאלה „כמה דיר־יאסינים עשיתם?"

הודעת הלח"י על כיבוש דיר־יאסין מסרה:

ולמסיתים המטיפים לנו מוסר נזכיר: בשעה שה„הגנה" התקיפה את הכפר טוביאס בגליל העליון שבו נהרגו נשים וילדים בלבד, לא ניתנה כל אזהרה מוקדמת.

כן כדאי להזכיר לצבועים את התקפותיהם בפרדס אבו־לבן, במלון סמירמיס, בוואדי־ג'וז, וכו'.

(לח"י, כתבים, כרך ב' עמ' 990—989)

ממדי הבריחה לא סיפקו, כפי הנראה, את ה„הגנה" והיא ראתה צורך לבצע מצידה גירושים מתוכננים. על כך מחה „על המשמר" בעיצומה של המלחמה:

צרכים דחופים של המלחמה לחוד, וצרכים של מדיניות מרחיקת

ראות לחוד. אם צורכי החזית דורשים מאתנו לא אחת הרחקת תושבים ערביים משכנות יישובים יהודיים, הרי זה הכרח שלא יגונה, אך סמי מכאן כל חשבון פוליטי. הכרח צבאי זה שאינו אלא תקנת חירום ארעית, אין לערבב אותו עם מחשבות על טרנספר — על עקירת ערבים בכוח. את התוכניות האלו יש לדחות בכל כוח, הן מבחינת סילופן המוסרי, הן מפאת הנזק המדיני הכרוך בהן והן בגלל אי מעשיותן. את הערבים אין לעקור מארץ ישראל. עם הערבים הוטל עלינו לחיות יחד במולדת אחת, ומכיוון שכך, עלינו לקבוע את יחסנו אל שכנינו הערביים לאור סיכוי זה של חיים משותפים. כי גם עכשיו ישנם ערבים שוחרי שלום וידידים, דבר זה הוא מן המפורסמות. יישובים יהודיים יודעים אילה כפרים ערביים בשכנותם רוחשים לנו ידידות ואילה החורשים מזימות, וכן מכירים הם את הערבים ששומרים לנו אמונים בתוך כפרים פרועים. הייתכן כי גורל אחד ימונה לאלה ולאלה, לידידים ולשונאים? כפר ערבי אחד שוכן ליד רחובות — הוא זרנוגה. כפר זה הסתייג מפעולות נגד היהודים הן במאורעות 1936—9 והן עכשיו. לא אחת פורסם על מלחמתם של תושביו בנשק נגד אנשי כנופיות שרצו לחדור לכפר ולהשתלט עליו. אנשי הכפר היו תמיד מדגישים את ידידותם כלפינו ומפגינים את התרחקותם ממעשי איבה. כפרים ערביים אחרים ראו בהם בוגדים מועדים. היתכן, איפוא, שלגבי כפר כזה נהגה ה„הגנה" כך כמו לגבי הכפר האוייב יבנה? נקטנו רק דוגמה אחת...

(„על המשמר", 8.6.48, מאמר ראשי)

זוהי דוגמה אחת מני־רבות לעקירת ערבים בכוח, ללא הבחנה בין ידיד לאוייב, שלא היתה פעולה של כוחות „אי־סדירים" אלא מדיניות מחושבת של המוסדות היהודיים המוסמכים.

ועוד באותו נושא, הפעם מפי ה„עולם הזה":

ספר „גבעתי" אינו משאיר ספק, כי ערב פלישת צבאות ערב הפך גירוש הפלאחים הערביים למטרה צבאית חשובה של הפיקוד העברי ב־10 במרס 1948 פרסם אג"ם/מטכ"ל את תוכנית ד' שלו לקראת הפלישה: תוכנית זו כוללת בין השאר

את הסעיף הבא: „השמדת כפרים (שריפה, פיצוץ ומיקוש חורבות) בעיקר לגבי יישובים שאין באפשרותנו להשתלט עליהם בקביעות". כן מדובר בה על גירוש האוכלוסיה הערבית משכונות עירוניות מסויימות. (ההדגשה שלנו) („העולם הזה", 19.8.59, מאמר ראשי)

פקודה זו ניתנה בטרם פלשו צבאות ערב לישראל.

„מה לעזאזל אנחנו עושים במקום הזה?"

התאור המזעזע ביותר של פעולה מסוג זה, והמחאה הבוטה ביותר נגדה, אינם מצויים בתחום העתונות, אלא דווקא בתחום הספרות היפה, באחד הסיפורים העזים ביותר מימי מלחמת העצמאות.

כך מתאר ס. יזהר בספרו, שנשכח מאז, את לבטי מצפונו של חייל ישראלי שנצטווה למלא פקודת גירוש:

אולם, אפשר, מוטב לפתוח אחרת ולהזכיר מיד את זו אשר מל־כתחילה היתה תכלית כל אותו היום, אותה „פקודת המבצע". מספר כך־וכך, בכך־וכך לחודש, ואשר בשוליה, בסעיף האחרון, המכונה סתמית „שונות", היה אמור על פני שורה וחצי שאם כי יש לבצע את המשימה בהחלטתיות ובדיקנות, הרי, מכל מקום „אין להרשות התפרצויות — כך היה כתוב — והתנהגות פרועה" וזה בא ללמדך מיד כי יש דברים בגו, ושהכל יתכן (ושהכל עם זאת, מתוכן וצפוי מראש) ואין להעריך נכונה סיפא נכוחה זו אלא לאחר שתחזור אל הרישא ותסקור גם את הסעיף הנכבד ישהתריע מיד על סכנה מוז־עצמת של „מסתננים" ושל „גרעיני כנופיות" ושל (וזה יופי של ביטוי) „שליחים במשימות אויבות" וגם את הסעיף שלאחריו, הנכבד ממנו, שהיה מדבר בפירוש על כך שיש לאסוף את התושבים החל מנקודה פלונית (עיין במפה המצורפת) ועד לנקודה פלונית (עיין אותה מפה) — להעמיס על המכוניות ולהעבירם מעבר לקוינו — לפוצץ את בתי האבן ולשרוף את בקתות החומר, לאסור את הצעירים ואת החשודים ולטהר את השטח מ„כוחות עוינים" וגומר וגומר — שכן עתה יסתבר כמה הרבה תקוות טובות ונכוחות נטענו היוצאים

כשהושם עליהם כל ה„לשרוף—לפוצץ—לאסור—להעמיס—ולשלוח" הזה, שיקומו וישרפו ויפוצצו ויאסרו ויעמיסו וישלחו ברב ארך ארץ ומתוך מתינות שבתרבות דוקא, וזה לך אות לרוחות מנשבות, לחינוך טוב, ושמא גם לנשמה היהודית, זו הגדולה.

(ס. יזהר, „סיפור חירבת חזעה",

ספריית פועלים, 1949, עמ' 10)

. „אתה שמע מה שאומר לך" אמר מוישה ועיניו ביקשו את עיני „לחרבת מה שמה זאת, יבואו עולים, אתה שומע, ויקחו את האדמה הזאת, ויעבדו אותה, ויהיה כאן יופי".

- „כמובן, וכי מה? אדרבא! כיצד לא שיערתי מראש. חרבת חזעה שלנו. שאלות שיכון ובעיות קליטה. והידד ושכן ונקלוט, ועוד איך: נפתח צרכניה, נקים בית חינוך, אולי גם בית כנסת. יהיו פה מפלגות, יתווכחו על המון דברים, יחרשו שדות ויזרעו ויקצרו ויגדילו מעשים. יחי חזעה העיברית! מי יעלה על לב שהיתה פעם איזו חרבת חזעה אשר גרשנו וגם ירשנו, באנו, ירינו, שרפנו, פוצצנו, הדפנו ודחפנו והגלינו.

מה לעזאזל אנחנו עושים במקום הזה!"

...לא זכותנו היא, וכי לא כבשנוה היום? הרגשתי שאני על פי חלקלקות, התגברתי לשלוט בעצמי. כל קרבי צעקו. קולוניזאטורים, צעקו קרבי. שקר, צעקו קרבי. חרבת חזעה אינה שלנו. מעולם לא הקנה השפנדאו זכות כלשהי. חה, חה, זעקו קרבי. מה לא סיפרו לנו על פליטים. הכל הכל למען הפליטים, שלומם והצלתם... כמובן, פליטים שלנו. אלה שאנו מגרשים — זה ענין אחר לגמרי. המתן: אלפיים שנות גלות. מה לא. הורגים יהודים. אירופה. עתה אנחנו האדונים.

כלום אלה שיגורו בכפר הזה — לא יצעקו הקירות באזניהם? כלום אותם המראות, זעקות שנזעקו ושלא נזעקו, התמימות המבוהלת של צאן המום, כניעתם של חלשים, וגבורתם האחת, של החלשים, שאינם יודעים מה לעשות ואינם יכולים לעשות, חלשים נאלמים — כלום לא ירחישו את האויר כאן צללים וקולות ומבטים. רציתי לעשות דבר. ידעתי שלא אצעק. מדוע, לעזאזל, רק אני מתרגש כאן. מאיזה

חומר נפסד קורצתי. הסתבכתי הפעם. היה בי דבר מרדני, מנפץ הכל, כופר בכל, מקלל הכל. אל מי אדבר וישמע. רק יצחקו לי. היתה בי מפולת מהממת, היתה בי ידיעה אחת כמסמר תקוע שאי אפשר להש־לים עם כלום, כל עוד מנצנצות דמעות ילד בוכה ההולך עם אמו המאופקת בזעם של דמעות אין קול, יוצא לגולה, נושא עמו שאגת עוול וצווחה כזאת שלא יתכן שאין בעולם מי שיאספנה לעת מצוא — אז אמרתי למוישה: „אין לנו, מוישה, שום רשות להוציא אותם מכאן" ולא רציתי שקולי ירעד ומוישה אמר לי „אתה שוב מתחיל" וידעתי שכלום לא יצא מזה. **(שם, עמ' 86)**

הכפר לא התנגד, לא נורתה אפילו ירייה בודדת לעבר חיילי צה"ל:

היה ברור: לנו לא תהיה זו מלחמה היום, ואם יש למישהו לחשוש משהו — לא לנו הוא, יהי אלוהיו עמו, לנו זה יום טיול.

(שם, עמ' 11)

„ולמה לנו כל העסק הזה" פרץ מפי בהתרסה יותר משפיללתי. „נכון" הסכים לי שלמה, „מוטב לי עשרה קרבות מהעסק הזה". „מה יש לכם" רגן יהודה, מגרד בצפרנים רבדים של בוץ נקרש „מה עושים להם? הורגים אותם? מעבירים אותם לצד שלהם. שישבו שם ויחכו. וזה יפה מאד מצידנו. בשום מקום בעולם לא היו נוהגים בהם ככה. וחוץ מזה אף אחד לא ביקש מהם להתחיל בעניינים" שהה רגע והוסיף לאחר שהרהר „מה יהיה להם שם? שישאלו את המנהיגים הנחמדים שלהם. מה יאכלו ומה ישתו? על זה היו צריכים לחשוב לפני שהתחילו" „התחילו מה?" אמרתי. „אתה אל תעשה פני צדיק גדול" אמר יהודה בכעס גדול, „עכשיו עשינו פה סדר בסביבה הזאת".

(שם, עמ' 82)

ואילו רגשות פעמו בקרב המגורשים? יאוש? פחד? זעם?

ראינו אז אשה אחת שעברה בתוך קבוצה של שלוש ארבע אחרות. אחזה ידו של ילד כבן שבע. היה בה דבר מיוחד. נראתה תקיפה, מתאפקת, סמורה ביגונה. דמעות שכאילו אינן שלה התגלגלו על לחייה. וגם הילד היה מיבב מעין „מה עשיתם לנו" חשוק שפתים.

נראה היה פתאום שזו היחידה היודעת מה יש כאן בדיוק. עד כדי שהרגשתי שבוש אני בפניה והשפלתי עיני. זה היה כאילו צעקה שוועה מהליכתם מעין „ארורים" שונא. ראינו גם איך היא גאה מהראות לנו קורטוב של תשומת לב. הבינונו שהיא אם לביאה, וראינו שקמטי התאפקות ורצון לשאת בגבורה הקשו תוי פניה, ואיך עתה, כשאבד עולמה, לא רצתה להישבר לעינינו. ומרוממים בכאבם ובצערם מעל הוייתנו שלנו — המרושעת — עברו דרכם, ועוד ראינו איך מתרחש לו בלבו של הילד משהו, אשר כשיגדל לא יוכל להיות אחרת מאשר נחש צפעוני, אותו זה שהוא עתה בכי ילד אין אונים".

(שם, עמ' 84)

יתכן שהסופר ס. יזהר, חבר סיעת מפא"י בכנסת, שכח את „ספור חרבת חזעה" שלו, שכן לא הביע התנגדות להצעות חוק שהוגשו על ידי הממשלה ואשר פירושן המעשי הוא: שלילת זכויות האזרח והבעלות על הקרקע מאת חלק מערביי ישראל, ומתן תוקף חוקי למעשים בנוסח „חרבת חזעה".

אך הילד המתואר בסיפורו הוא כיום בן עשרים. הוא וחבריו לא שכחו, ואין כל סיכוי כי ישכחו אי־פעם, לא הם, לא המבוגרים מהם ואפילו לא אלה שנולדו במחנות הפליטים. הללו לא ישכחו את בתיהם, שדותיהם ומולדתם.

אם היהודים לא שכחו את ארץ־ישראל במשך אלפיים שנות גלות, מדוע ישכחוה הערבים במשך שלוש־עשרה שנה?

„עזבו מרצונם החופשי"

„חרבת חזעה" היתה רק ביטוי ספרותי למעשים והווי, שהיו רווחים בתקופה ההיא ועת רבה אחריה.

במחצית פברואר 1949 אולצו כפריי **פרדי** ו**עינן** שבכביש עכו־צפת, כ־500 במספר, לעזוב את כפריהם. חציים נשלח למשולש ואולך לחצות את קווי החזית.

ב־28 בפברואר 1949 גורשו 700 פליטים מ**כפר־יאסיף**. (הם

באו לכפר זה אחרי שעזבו את כפריהם השכנים בעת המלחמה בגליל). רובם נלקחו במכוניות משא לחזית העיראקית והוכרחו לעבור את הקווים.

ישראל מלאה שרידי כפרים ערביים, אשר רבים מהם נהרסו חודשים ואפילו שנים אחרי תום מלחמת תש״ח, ולא כולם היו ריקים מתושבים כשהגיע אליהם צה״ל.

ב־7.7.50 בוצעה סריקה אכזרית באבו־גוש, ומאה מתושביו הועברו ל„כיוון בלתי־ידוע״. „הארץ״ ו„על־המשמר״ הביעו אז את התמרמרותם על המעשה; וכך נודע ברבים, כי בעיית הפליטים לא רק „נוצרה״ אלא גם „יוצרים״ אותה.

ב־17.8.50 קיבלו 2,000 תושבי מג׳דל (כיום „מגדל־אשקלון״) צווי גירוש, והוחל ב„העברתם״ לרצועת עזה. מנעו מהם עבודה ומזון, ובנוכחות צבא החתימו אותם על הצהרות, כי הם „עוזבים מרצונם הטוב״. מהאחרונים שגורשו בכוח, ב־11 באוקטובר, כבר לא טרחו לקבל הצהרות על „עזיבה מרצון חופשי״. כשהגישה מצרים תלונה למועצת הביטחון בענין זה, וכן בעניין גירוש שבטי בדווים מישראל, הגישה ישראל תלונה נגדית על איומי השמדה וחרם כלכלי מצד מצרים, כדי לגרום לדיון בתלונות הדדיות ולא בתלונת צד אחד בלבד. נציג ישראל באו״ם, נתין מלכת בריטניה א. אבן קבע בדיון שנערך, כי תושבי מג׳דל „עזבו מרצונם הטוב״ והסתמך על הצהרו־תיהם החתומות.

משפחות שגרו במג׳דל מאות שנים, תושבים שחלק מהם נולד במקום עוד בטרם נולדו בארצות אחרות רוב תושבי ישראל היהודיים, אנשים שעיבדו במו ידיהם את שדות מג׳דל, כרמיה ופרדסיה, שדורות על דורות קברו באדמתה את אבותיהם והולידו בה את ילדיהם „עזבו מרצונם החופשי״. אשרי המאמין. כל זה אירע בשנת 1950, שנה אחרי חתימת הסכמי שביתות הנשק עם ארצות ערב.

בתחילת פברואר 1951 גורשו כל התושבים של 13 כפרים ערביים שבין ואדי ערה לאום־אל־פאחם אל מחוץ לתחומי ישראל.

דו״ח משקיפי האו״ם בארץ מ־2.7.57, מגלה כי ב־30.10.56 (!)

גורשו 103 תושבי הכפרים בקארא וגנן לסוריה, ושדותיהם הועלו באש. משקיפי האו"ם לא יכלו לבצע חקירה בגלל סירוב שלטונות ישראל לאפשר להם גישה למקום.

ב־1959 היו עוד גירושים של בדווים מישראל לירדן ולמצרים, שבוטלו רק בעקבות לחץ האו"ם.

עצתנו לקורא שישוב עתה ויעיין ב„עובדות כהוייתן", פרי עטו של י. איתן, אשר הובאו לעיל.

נכון הדבר, כי רבים מהפליטים ברחו מבתיהם בעטייה של המלחמה שלא ישראל פתחה בה. היתה זו תופעה טבעית, כיוון שפגזי שני הצדדים נפלו בסמוך לבתיהם. נכון, כמו כן שרבים ברחו כתוצאה מהתעמולה של החוסיינים, „הוועד הערבי העליון" וממשלת המנדט הבריטי: אך האם זאת היא כל האמת? כלום לא היו דיר־יאסינים ו„חרבות־חזעה" ופקודות מטכ"ל עם הסעיפים הידועים?

אפילו היו מדינות־ערב בלבד אשמות ביצירת בעיית הפליטים (ובשום פנים אין הדבר כך) כלום יש בכך כדי לבטל את זכותם של הפליטים לשוב למולדתם?

פרק ג.

ישראל והמעצמות (1948—1955)

המדיניות אשר מנהלת ממשלת ישראל בגיזרה המזרח־תיכונית אחוזה, שלובה ודבוקה במדיניותה הגלובאלית, ובמיוחד ביחסיה כלפי המעצמות הגדולות, או — כפי שרגילים לכנות זאת באוריינטציה שלה.

לא יהיה זה, איפוא, משולל עניין לסקור בקצרה את התפתחות האוריינטציה הפוליטית הישראלית ואת תולדותיה, עד הגיעה לצורתה הנוכחית.

אם כי מן הדין היה לחזור שנים רבות אחורנית, הרי מפאת קוצר היריעה נתחיל את סקירתנו מימי מלחמת השחרור.

„מכת מוות לתקוותינו"

על יחסה של בריטניה להקמת מדינת ישראל עמדנו כבר בפרק הראשון; נוכחנו לדעת כי באותם ימים ראה היישוב היהודי את בריטניה כאת אוייבו המדיני הראשי, היא אשר יזמה במישרין, וביצעה בעקיפין, את פלישת מדינות ערב לישראל.

מה היתה אז מדיניותה של ארצות הברית?

ידוע לכל, כי ארה"ב תמכה בקבלת תוכנית החלוקה ב־29 בנו־במבר 1947 וכי הזדרזה להכיר דה־פקטו במדינת ישראל. זוהי אמת. אך האם זו כל האמת? מה היתה מדת העקביות בתמיכה האמריקנית בתקומת המדינה?

ב־19 במארס (דהיינו כחודשיים לפני הכרזת העצמאות ותחילת הפלישה) הודיע הסנאטור וורין אוסטין, הנציג האמריקאי במועצת הביטחון על שינוי מדיניותה של אמריקה. הוא הציע לדחות לפי שעה את ביצוע החלוקה, להכריז על הפוגה בארץ ישראל ולכנס מושב מיוחד של האסיפה הכללית כדי להחליט על משטר נאמנות לארץ ישראל שיכנס לתוקפו עם סיום המנדט, כלומר ב־15 במאי. עם כל האזהרות ששמענו, היתה הפגיעה פתאומית, מרה, ובסקירה שטחית — מכת מוות לתקוותינו שטיפחנו ימים רבים.

(ח. וויצמן, „מסה ומעש", עמ' 455)

ברבות הימים נשכחה (או הושכחה) פרשה זו, אך בשנת 1951 עוד היו הזכרונות טריים. הנה כיצד תיאר מ. שרת את התפנית האמריקאית:

...הדבר היה בתחילת שנת 1948, כאשר היתה נסיגה רבתי של מדיניות ארצות הברית, נסיגה מפוצצת מאוד. כל הכוחות (היהודיים בארה"ב) היו מגוייסים אז — והם לא עמדו בפרץ.

...הוכינו באותו שלב מכה ניצחת... אז לא היתה עוד מדינה, חשבנו שהגענו למימוש דברים ופתאום היתה תפנית של 180 מעלות ושוב נזרקנו לתוך בור של נאמנות — של מנדט מחודש,... במידה שהדבר נגע למדיניותה הרשמית והמוסמכת של ארה"ב — היתה זאת מכה אנושה מאוד. (שר החוץ מ. שרת, דה"כ 9/1909, 30.5.51)

תוכנית הנאמנות לא זכתה להצלחה באו"ם. היא נתקלה בהת־נגדות ברית המועצות ושאר מדינות שתמכו בהחלטת החלוקה, והורדה מעל הפרק. בעלי ההצעה פנו, איפוא, לשימוש בדרכים אחרות: לחץ, איומים, הפחדה.

לפני ההכרזה על עצמאות ישראל התכנסה ישיבת מרכז של מפלגת פועלי ארץ ישראל. בא ראש הממשלה אז משליחותו וממאבקיו הגדולים באו"ם ואחרי הנסיגות של אמריקה מתוכנית החלוקה וסיפר על שיחה עם האיש האחראי למדיניות החוץ של ארה"ב, אשר אמר לו: „שמע, אני חייל ותיק, אל תתרשמו מנצחונות ראשונים, בצר לכם אל תבואו אלינו לעזרה". זה היה גנראל מרשל, שר החוץ.

(ח"כ בן־אשר (מפא"י), דה"כ 16/2116, 16/7/54)

אך מסתבר, שלא רק במניעת עזרה איימו קברניטי ארה"ב:

ג'והן קמחי, אשר פירסם ב„ריינולדס ניוז'" כי אמריקה איימה **בסנקציות חמורות** נגד היהודים אם יכריזו על מדינתם, מגלה ששרתוק קיבל הוראה להשיב לאמריקה שדבר זה יטיל את המדינה היהודית לזרועות ברית המועצות. „ריינולדס ניוז" מוסיף, כי יתכן שברגע האחרון יחולו שינויים בעמדת היהודים. (ההדגשה שלנו)

(„ידיעות אחרונות" 9/5/48)

לא פחות מהאיום מעניין האיום־שכנגד. היו זמנים... היו זמנים שהיה לממשלת ישראל כושר תמרון מסויים.

ועמדת צרפת?

מר פארודי נציג צרפת, בא לסעוד עמנו וחזר על נימוקי המש־לחת האמריקנית.

(ח. ויצמן, „מסה ומעש", עמ' 457)

אגב — העמדה הצרפתית לא השתנתה גם אחרי הקמת המדינה. בחודש אוגוסט 1948 ראה דוד בן־גוריון צורך להצהיר בראיון עם הכתב הראשי של סוכנות הידיעות הצרפתית, כי הוא „מצטער מעומק הלב על שהממשלה הצרפתית לא ראתה צורך עד כה לקבוע יחסים תקינים אתנו" („דבר", 4.8.48). ובאוקטובר, עת הגישה ישראל את בקשתה להתקבל לאו"ם „... ההכרעה היתה נתונה בידי קנדה וצרפת,

והיום קשה להעלות זאת על הדעת — הצרפתים לא היו מוכנים לתמוך בנו" (א. אבן, „ידיעות אחרונות" 28.9.59).

ובכן, באביב 1948 התנגדו להחלטת האו"ם, שלפיה הוקמה מדינת ישראל, לא רק הבריטים אלא גם ארה"ב וצרפת.

תמיכת ארצות הברית בהקמת מדינת ישראל מפוקפקת, איפוא, במקצת. ובאשר ל„ידידות הנצח" הישראלית־צרפתית, שכה הרבו להכריז עליה בימי מלחמת סואץ ואחריה, הרי שלנצח זה יש ראשית ותכלית.

אשר לברית המועצות:

מן המעצמות שתמכו בהחלטת נובמבר, רק ברית הסובייטים עמדה עדיין על קיום סמכותן של האומות המאוחדות.

(ח. וייצמן, „מסה ומעש", עמ' 455)

מענין להביא כאן את המלים הבאות, שנדפסו בעיתון הידוע ב„חיבתו" לבריה"מ:

מולוטוב, ידידו של סטאלין, הכיר במדינתנו. נציגו המובהק ביותר של הקרמלין חתם את שמו לעד בדברי ימי עם ישראל. וויאצ'סלב מולוטוב הוא מיניסטר החוץ הראשון שהכיר רשמית ביש־ראל. טרומאן הכיר במדינה רק כעובדה קיימת.

(„ידיעות אחרונות" 18.5.48)

„נס" הנשק

העמדות שנקטו המעצמות בעניין תוכנית החלוקה באביב הגורלי של שנת 1948, אינן ממצות את גישתן להקמת המדינה. איומו של הגנארל מרשאל, אותו השמיע באוזני שרת, לא נשאר בחזקת איום בלבד, למרות שבריטניה סיפקה ללא הרף נשק רב לצבאות ערב, למרות שצרפת לא חדלה מלספק נשק לסוריה (ומנעה אותו מישראל) הטילה ארצות הברית אמברגו על משלוחי נשק למזרח התיכון. אמ־ברגו זה פגע רק בישראל. נשאלת, איפוא, השאלה, אשר כה היטיב לנסחה מ. שרת:

מדינה זו שקמה מנחלי דם ומלהבות אש, אשר עיצבה סדר מתוהו, מי הושיט לה יד ביום עברה? ארגון האו"ם עמד מנגד חדל אונים להושיע. ארצות הברית אספה ידיה וגזרה איסור הוצאת נשק על המתקיף והתוקף כאחד... (דה"כ 1/721, 15.6.49)

מ. שרת השאיר שאלה רטורית זו ללא מענה ונמנע מלהזכיר, כי באותו „יום עברה" נחתמה העיסקה הצ'כית לאספקת הנשק הנכ־ סף — על בסיס מסחרי, ללא תנאים פוליטיים או הגבלות אחרות — והוא החל זורם ארצה.

מספר דוד בן־גוריון על מבצע פתיחת הדרך לירושלים (מבצע נחשון):

גם הערבים וגם האנגלים הופתעו למראה כוח המחץ ועוז הרוח היהודי שנתגלה לפתע פתאום. הם לא ידעו כמה מן ההעזה הנואשת היתה בהסתערות זו. דרך נס הגיע באותו לילה (סוף מארס) המשלוח הראשון של מכונות יריה דרך האוויר לשדה תעופה מוסתר שלנו — והנשק נשלח מייד לחזית ירושלים.

(בן־גוריון, הקדמה ל„תולדות מלחמת הקוממיות", עמ' 49)

סתם האיש, ולא פירש, מהיכן בא הנשק הגואל והסתפק בתיאור בואו כ„נס". אולם, בגוף הספר כותב היסטוריון, אשר אינו רגיל להסתמך על נסים:

ככל שקשה היה ריכוז כוח האדם לפעולת מבצע נחשון, חימושו היה קשה שבעתיים... המחסור בנשק היה עלול לסכל את הפעולה. אולם בליל 31.3, בעת ההחלטה על „נחשון", הגיע במטוס המשלוח הראשון של נשק שנקנה בצ'כוסלובקיה — הנשק שעיני כל היו נשואות אליו.

...ההמשך לא בושש לבוא. עוד לפני שעת ה„ש" של המבצע הגיעה האניה „נורה" ובה 200 מגל"דים ו־4300 רובה. חלק מנשק זה הוקצה מייד אף הוא למבצע „נחשון" ונוקה משמן בדרך לבסיס היציאה. לא רק תוספת נשק עצומה היתה כאן, היה בכך גם משום מתן עידוד רב ליוצאים למבצע. עם משלוח זה והמשלוחים שבאו אחריו יצאה ה„הגנה" כולה למרחב מבחינת הנשק הקל, הוא הנשק

החשוב של חיל הרגלים.

(„תולדות מלחמת הקוממיות", עמ' 113—112)

כה מרשים היה דבר הגיע הנשק הצ'כי, עד כי מי שהיה הרמטכ"ל באותה תקופה, רב־אלוף יעקב דורי, הגדיר אותו, בשיחה עם כתב „ידיעות אחרונות" יותר משתים־עשרה שנים לאחר מעשה, כמאורע שהשפיע עליו בתפקידו את הרושם הגדול ביותר (ראה „ידיעות אחרונות", 29.4.60). אולם המקור ממנו הגיע הנשק לא עשה על המרואיין רושם רב. על־כל־פנים כך אפשר ללמוד מן העובדה, שהוא לא הזכיר אותו בשיחתו זו.

שנים אחדות לאחר־מכן, כשנחפז א. אבן לבקש בפעם המי־יודע־כמה נשק מבריטניה וארה"ב, והכריז ברוב להיטותו כי בידי ישראל אין אף כלי נשק או אביזר שלא ממקור מערבי, הזכיר לו משרד החוץ הבריטי בהודעה מתאריך 13.10.55, כי „ב־1948 קיבלה ישראל, כזכור, נשק מצ'כוסלובקיה". „כזכור"... אך מי זוכר?

חשוב לציין, שהנשק הצ'כי (אשר במו"מ על רכישתו מילאה המפלגה הקומוניסטית הארץ־ישראלית תפקיד מכריע) החל להגיע ארצה חודש וחצי לפני ההכרזה על הקמת המדינה. הנשק הזה סופק לא למדינה ריבונית, אלא לידי ארגון ה„הגנה", שהיה אז בלתי־ליגאלי.

המישלוחים נמשכו — ואף גברו — אחרי קום המדינה:

„הרכבת האווירית" מצ'כוסלובקיה ארצה לבשה ממדים שלא שוערו מראש... ב־1.7.48 הוקם לחה"א — „להק תובלה אווירית". הובאו ארצה „מסרשמידטים" נוספים ומספרם בארץ התקרב ל־20. 3 „מבצרים מעופפים" שנרכשו באמריקה המתינו אי־שם להטסתם ארצה. קבוצת טייסים ישראליים יצאה לאימונים בצ'כיה.

(„תולדות מלחמת הקוממיות", עמ' 282)

על מקמו של אותו „אי־שם" מלמדת העובדה, כי ב־28.7.48 הגישה ארה"ב לממשלת פראג מחאה רשמית על כך, שמטוסים מוברחים חנו בצ'כיה לשם תדלוק ותיקונים בדרכם לישראל ב־30.9.48 דחתה ממשלת צ'כוסלובקיה את המחאה והודיעה כי תוסיף לסייע לישראל.

בן־גוריון, שרת, ואחרים, טענו לא־פעם כי גם מארה"ב הגיע

לישראל נשק, ובעיקר נשק כבד — הכוונה למפציצים שנזכרו לעיל. זוהי אמת, אלא שהללו היו מוברחים, ופעולה זו היתה בניגוד מפורש לעמדת ממשלת ארה"ב. ממשלות מעצמות המערב לא רק סירבו למכור לישראל נשק, אלא אף עשו את כל המאמצים למנוע רכישתו והובלתו ממקורות אחרים. הממשלה הצ'כית היתה היחידה, שהסכימה, למרות כל המחאות המערביות, למכור נשק למדינה הנולדת, לאמן את. טייסיה וצנחניה ולאפשר חניית מפציצים שהוברחו מארה"ב. הדיבורים המושמעים עתה על כך, ש„גם מהמערב קיבלנו אז נשק" נועדו ליצור רושם מוטעה, בערבבם מדיניות רשמית של מעצמה עם פעולות (ואף פעולות בלתי חוקיות!) של אזרחיה. דבר זה כוחו יפה גם לגבי הטענה, שמארה"ב נתקבלו הדולרים שבהם שולם בעד הנשק; גם הללו לא נתקבלו מהממשלה אלא מיחידים.

יש טוענים, כי צ'כיה לא עשתה מעשה רב באספקת הנשק ליש־ראל, שכן קיבלה תשלום בעבורו. מבלי להיכנס כאן לבירור אם הנשק ניתן בתשלום או חינם, נציין רק כי עצם הנכונות למכור נשק, ולו גם בתשלום, היה מעשה רב. המערב לא היה מוכן למכור נשק בכל מחיר שהוא; ויתר על כן, הוא ניסה למנוע אספקת כל נשק לישראל, גם אם שולם עבורו.

„הפסקת האש הצילה את האוייב ממפלה מוחלטת"

אין לסיים את הדיון על יחס המעצמות לתקומת המדינה, מבלי להזכיר את הלחץ הכבד שהפעילו מעצמות המערב על ממשלת יש־ראל בשאלות טריטוריאליות וצבאיות.

עתה כמעט ואין זוכרים עוד את פרשת „קו 31", דהיינו את האולטימאטום האמריקאי, לפיו היה על ישראל לוותר על הנגב ול־השאיר את כל השטח שמדרום לקו הרוחב 31 (לרבות באר־שבע) מחוץ לתחומי המדינה. על־אחת־כמה־וכמה שאין מזכירים, כי ממשלת ישראל כמעט ונכנעה לתכתיב זה; אך בשעת הוויכוח בכנסת על תמיכת ישראל בעמדת ארה"ב בקוריאה, הטיח חבר־הכנסת ציזלינג

(אז איש מפ"ם — כיום איש אחה"ע) בפני משה שרת:

בממשלה הזמנית לא גילה שר החוץ את עוז רוחו כשהיה לחץ אמריקני לקבוע קו 31 כקו הגבול בארצנו, אחרים הכריעו לדחות את הלחץ ואת האולטימאטום. (דה"כ 7/108, 31.10.50)

הנואם הסביר גם את הגורמים שאיפשרו לישראל לדחות את נסיון הסחיטה:

מדיניות הממשלה הזמנית כללה למעשה הישענות על בריה"מ בעצרת או"ם להזמנת מדינתנו כצד לשולחן העצרת וחיפוש תמיכה וקבלתה מפולין ומצ׳כיה. אז ציפינו לווטו של ס.ס.ס.ר. בוועדת הבי־טחון בחששנו לביטולן של החלטות העצרת מ־29.11.47. (שם)

אם בפרשה זו נכשלה הסחיטה האמריקאית, הרי בפרשה אחרת הסתיים הדבר באופן שונה.

הנסיגה מסיני 1948

להלן קטעים מעדותו של האלוף יצחק שדה, שניתנה ב־20.2.51 במשפט התובע הכללי נגד „קול־העם" (פרטי המשפט פורסמו בשעתו בעיתונות).

הסניגור: „מה היה המצב בחזית עד תום 1948?"

י. שדה: „אל עריש היתה נקודת המפתח המצרית הסופית. אילו היינו מנתקים את מסילת הברזל היה הצבא המצרי נשאר במל־כודת. כן ידוע היה שלמצרים לא היתה ברזרבה כל תגבורת. כל צבאם היה מרוכז בשטח שהיה צפוי למלכודת. היו שם גם המתקנים העיק־ריים של הצבא המצרי. אילו כבשנום לא היו נותרים למצרים חומרי מלחמה. היינו יכולים גם לכבוש את אל־עריש כי היחידה שכותרה על ידינו היתה צריכה להגן על אל־עריש. לנו היה כוח שעלה על כוחם של המצרים, הם לא התכוננו כלל להחיש תגבורת ואף לא התכוננו להגן על אל־עריש שלא היתה מבוצרת".

לשאלת הסניגור „מה קרה בימים 30 ו־31 בדצמבר 1948?" עונה העד:

בימים אלה קיבלה כל חטיבת הנגב פקודת נסיגה מסביבות אל־עריש ואבו־עגיילה עד עוג'ה אל חפיר, כלומר עד הגבול הישן של א"י־מצרים. היתה זו נסיגה של 130 ק"מ שלא היה לה כל יסוד איס־טרטגי. אני קיבלתי פקודה להתכונן לקרב חדש בסביבות רפיח... זה אומנם היה צריך להיות קרב קשה, אך אני מעריך כי היינו מצ־ליחים בו. אך ברגע הקריטי ביותר קיבלנו פקודת הפסקת אש.

לאחר מכן הגיש הסניגור לעד ספר, המכיל פקודות־יום שניתנו בעת המערכה בנגב. הקטיגור התנגד לקריאת פקודה, הקובעת כי „הפסקת האש הצילה את האוייב ממפלה מוחלטת". אחרי דין־ודברים העיר השופט, כי משפט זה אינו אלא הבעת דיעה.

הסניגור: „מי חתם על הפקודה?"

י. שדה: „נחום שריג, מפקד חטיבת הנגב בדרגת סגן אלוף".

לשאלת הסניגור „האם דעתך מזדהה עם הדיעה שהובעה בפקודת היום הנ"ל?" עונה העד (לאחר שנדחתה התנגדות התובע):

המצב בחזית הנגב היה ידוע לי בכללותו, ולא רק בכל מה שנוגע לקטע שלי. השתתפתי יחד עם יתר המפקדים בהתייעצות במטה החזית, על כן יכול אני להגיד ללא כל פקפוק, כי בשני מקרים הצילה הנסיגה את האוייב המצרי ממפלה מוחלטת והם: בנסיגה מאל־עריש והפסקת האש בסביבות רפיח.

מה היתה, איפוא, הסיבה לנסיגה?

„אין לנו כל רצון לנקוט בפעולה חזקה"

נמסור את רשות הדיבור למי שהיה אותה שעה נציג ארה"ב בישראל:

ביום 31 בדצמבר כבר התקדמו הישראלים כל כך, עד שהשלטונות הישראליים היו משוכנעים כי תוך יום או יומיים תפונה לחלוטין כל אדמת הנגב, פרט ל„כיסים" מבודדים, מכל המצרים אשר בה. בשלב מכריע זה קיבלתי הוראה מוושינגטון למסור מייד לממשלת ישראל את עיקר תוכנה של טלגרמה, ששינתה את המצב מן הקצה אל הקצה.

זה היה איומה הדרמטי של אנגליה, וכעבור כמה ימים נתפרסם הדבר ברבים — כי אם לא יסוגו צבאות ישראל מאדמת מצרים, תעמוד אנגליה בהתחייבותה (על פי החוזה עם מצרים משנת 1936) לבוא לעזרת מצרים (אף כי מצרים לא ביקשה זאת) ותשתתף באורח פעיל במלחמה נגד ישראל. ממשלת ארצות הברית, בהעבירה דרישה קרי־טית זו, תמכה בתוקף בעמדתו של האו"ם שאסר על כל פעולות צבאיות תוקפניות בארץ ישראל ובמצרים והכריז במפורש כי ישראל חייבת להוציא את צבאותיה מייד, כדי למנוע את התפשטות הקרבות... הטלגרמה היתה חריפה כשם שהיתה בלתי צפוייה מראש ושבעתיים היתה חמורה על שום שנשלחה בשם הנשיא. בטלגרמה השתמשו בביטויים כגון „תוצאות חמורות", „נצטרך לבקר מחדש את עמדתנו", „אין לנו כל רצון לנקוט בפעולה חזקה" וכיוצא בהן...

(מקדונלד, „שליחותי בישראל", עמ' 115)

מייד עם קבלת ההוראה ניגש מקדונלד אל שר החוץ מ. שרת.

...קראתי באוזניו לאט־לאט את ההודעה והוא רשמה מילה במילה. בשעת כתיבתו לפתו אצבעותיו את העט ופניו החווירו מרוב מתיחות. כשסיימתי את קריאתי נשתתק כמה רגעים. **(שם, עמ' 116)**

השגריר העביר אישית את ההודעה גם לבן־גוריון (ששהה אז בטבריה) וגם לנשיא המדינה. בן־גוריון השיב כי:

כמה גדודים חצו את הקווים כחלק ממבצע תכסיסי(!) אך כבר קיבלו פקודה לחזור בהם. **(שם, עמ' 119)**

הסיום היה מהיר:

למחרת קיבלנו טלגרמה מוושינגטון הערוכה ברוח פשרנית, שה־ביעה את קורת רוחה על הבטחת הישראלים לסגת מאדמת מצרים. לקחתי עמי את התשובה לשרת. הוא היה באמת מרוצה והכרת פניו ענתה בו. לסיכום המשא ומתן **מסר לי את לוח הזמנים לנסי־גתם של הישראלים**. הפקודה הראשונה ניתנה ביום שישי אחר הצהרים (ביום בו הגיעה הטלגרמה!)...הנסיגה עצמה החלה ביום השבת, וביום הראשון 2 בינואר לא נותרה רגל ישראלית על אדמת מצרים. (ההדגשה שלנו) **(שם, עמ' 122)**

איזו אוריינטציה מדינית קבעה לעצמה ממשלת ישראל לאור עובדות אלה, לאור יחסן של המעצמות השונות לעצם תקומת המדינה?

בענותנו על שאלה זו עלינו לעמוד על ההבדל הגדול שהיה קיים בנידון זה, בתקופה שמהקמת המדינה ועד תחילת שנת 1951 (הווה אומר למעלה משנתיים וחצי), בין ההצהרות הממשלתיות הרשמיות לבין הודעות שניתנו בדלתיים סגורות ובאורח פרטי; בין הקו המוצהר לבין הקו המדיני בפועל.

ב־1948 נולדה מדינת ישראל, אך לא מנהיגיה. הללו פעלו כבר בזירה המדינית — בעיקר כמנהיגי התנועה הציונית — שנים רבות קודם לכן וגישתם לבעיות המדיניות הגלובאליות נקבעה זמן רב לפני התרחשות המאורעות שעליהם סופר בתחילת פרק זה.

לא נוכל לעמוד כאן על תולדות האוריינטציה המדינית של התנועה הציונית. נסתפק רק בציון העובדה, שבימי מלחמת העולם השנייה ואחריה גבר הקו האמריקאי על האוריינטציה הפרו־בריטית (שהיתה שלטת בתנועה הציונית מאז מלחמת העולם הראשונה), כדבריו של מזרחן מפא"י מיכאל אסף:

בעצם שנות המאבק ההוא (נגד בריטניה) חל תהליך של ראשית היצמדות חדשה: במקום אנגליה — ציון, אמריקה — ציון; תהליך שנשען על העובדה של חדירת ארה"ב למזרח התיכון ככוח עולמי מכריע.

(„דבר", 2.5.52)

יודעי דבר צפו, איפוא, שהמדינה היהודית העתידה לקום תמשיך בקו מדיני זה. סימוכין לכך אפשר למצוא בשפע בעתונות של ערב הקמת המדינה. הנה, למשל, ב„הארץ" מיום 6.4.1948 אנו קוראים על תזכיר שפורסם על ידי הרמטכ"ל האמריקאי דאז, הגנראל ברדליי. „הארץ" מציין:

ערך מיוחד יש לייחס לסעיפים מסויימים בתזכיר ברדליי הדן בפוטנציאל הצבאי של היישוב העברי... ככוח המהווה חלק של כוחות צבאיים רחבים יותר.

על פירוש הביטוי „חלק של כוחות צבאיים רחבים יותר" אפשר לעמוד מתוך המשך הידיעה:

ראש המטה האמריקאי מנתח ניתוח חיובי ומעודד את הפוטנציאל הצבאי של היישוב העברי כבעל ברית במלחמה עולמית עתידה... (הדגשת העיתון)

האם היה לו לברדליי על מה שיסמוך בתארו את היישוב היהודי כ„בעל ברית במלחמה עולמית עתידה?" האם התבסס על התחייבויות שניתנו על־ידי הסוכנות היהודית, או שמע הגיע למסקנה זו על דרך הסברא בלבד?

תשובה לשאלה זו אפשר למצוא, בין היתר, ב„הארץ" מיום 4.6.53. סופר העתון בארה"ב, מר אריה גלבלום, נפגש עם פקיד בכיר ב„סטייט דפרטמנט" לשם קבלת הבהרות על מדיניות ארה"ב לאור ביקורו של ג'והן פוסטר דאלס במזרח התיכון באביב 1953. בין היתר הוא מדווח לעיתונו:

הפקיד האמריקאי הזכיר שבשנת 1947 הוגש בשם מר בן־גוריון והסוכנות היהודית למיניסטר החוץ מר דין אצ'יסון תזכיר, בו נאמר שאם אמריקה תתמוך בהקמת מדינה יהודית, תהיה מדינה זו מוכנה להשתלב במסגרת אזורית.

הביטוי „מסגרת אזורית" בפי הסטייט דפרטמנט אינו אלא שם נרדף ל„כוחות צבאיים רחבים יותר" של הגנראל ברדליי, דהיינו לבריתות הצבאיות שארה"ב עמלה אז על הקמתן לקראת „מלחמה עולמית עתידה".

„אי־הזדהות"

עמדת ארה"ב ביחס לתקומת ישראל לא שינתה את תוכנית הנהגת הסוכנות — שהפכה בינתיים לממשלה — להעמיד את היישוב היהודי לרשות האסטרטגיה הפוליטית־צבאית האמריקנית. ניטיב לעשות אם נזכור את דברי מר פ. לבון:

... יהיו מה שיהיו אי־ההבנות, פעם קלות ופעם עמוקות בינינו

ובין המדינות הדמוקראטיות הגדולות בעולם, הקשר בינינו לבין לעולם לא יינתק, אין קשר אחר שבו נוכל להחליף קשר יסודי זה.
(דברי הכנסת 16/1610 10.5.54)

אין זה מקרה שדברים אלה נאמרו (בגלוי) בשנת 1954 ולא, דרך משל, בשנת 1949.

שתיים הן הסיבות העיקריות שהניעו את קברניטי המדיניות הישראלית להעלים את כוונותיהם ולהסתתר מאחורי הצהרות רשמיות שונות בתכלית.

ראשית, ראינו כבר שבצעדיה הראשונים הסתמכה ישראל באופן מכריע על תמיכה פוליטית וצבאית מן הגוש המזרחי. בתנאים אלה, מן הנמנע היה להופיע בגלוי כתומכי המערב במלחמה הקרה וכבני־ברית עתידים במלחמת עולם שלישית. שנית, דעת הקהל, אשר התרשמה עמוקות מהעזרה הצ׳כית והסובייטית להקמת המדינה מחד, ומן התכססנות העויינת ומעשי הסחיטה האמריקניים מאידך, הייתה עדיין „בלתי בשלה" ובלתי מסוגלת „לעכל" קו רשמי אנטי סובייטי. עד כמה גדולים היו באותם הימים האהדה שרחש הציבור לברית־המועצות ואי־האימון שלו במערב, תעיד העובדה, כי חבר הכנסת גולדראט מסיעת הדתיים, ברצותו ללמד סניגוריה על ידידות בין ישראל לבין בריטניה וארה"ב, נאלץ להודות שרעיון זה הוא „אפיקורסי" וש„אנו יודעים שאילמלא רוסיה לא היתה קמה מדינת ישראל". (דברי הכנסת 1/756 .20.6.49)

ואם חבר־כנסת מסיעת הדתיים כך — האופוזיציה השמאלית על־אחת־כמה־וכמה. בוויכוח שנערך בכנסת על קווי היסוד של הממשלה הראשונה (9.3.1949) דרשו הקומוניסטים, דוברי מפ"ם (יערי, ארם, חזן) וכן מר פרידמן־ילין (סיעת ה„לוחמים"), לצאת בהכרזה פרו־סובייטית גלוייה. מר חזן אף הרחיק לכת באומרו כי „ברה"מ היא מולדתנו השנייה". מסיבות אלה נקבע בקווי היסוד של הממשלה הראשונה כי מדיניות החוץ שלה תתבסס על „נאמנות לעקרונות המונחים ביסוד מגילת האו"ם וידידות עם כל המדינות שוחרות השלום ובמיוחד עם ארצות־הברית וברית־המועצות".

לשאלות שהועלו בוויכוח הנ"ל בכנסת בדבר עמדת הממשלה לבריתות הצבאיות, שעל הקמתן עמל אותה שעה הסטייט דפרטמנט, ענתה הממשלה: „אנו מנהלים מדיניות של אי הזדהות".

בראיון עם כתב סוכנות הידיעות והרדיו הצ'כיים, קראוס טרנר, נשאל מ. שרת „כיצד מתארת הממשלה החדשה לעצמה את הנייטר־ליות של מדינת ישראל לאור המצב הבין־לאומי הנוכחי?" התשובה היתה: „אי השתתפות בכל גוש המכוון נגד אחת המדינות החברות באו"ם; לא להרשות לשום מדינה להקים בסיסים בשטח מדינת ישראל..." („קול העם", 15.3.49)

אפשר למלא דפים רבים בהכרזות על „אי־ההזדהות" שהיו בפי נציגי ממשלת ישראל אותה תקופה. דפים רבים לא פחות אפשר למלא גם בהכרזות בנות מגמה הפוכה. אלה האחרונות ניתנו בדרך־כלל בדלתיים סגורות, או באורח בלתי רשמי, בעיתונים הקשורים עם הממשלה (ראה למשל „הדור" מ־18.2.49, המצדד בהצטרפות ישראל ל„ברית הים התיכון" שהוצעה על־ידי המערב). השגריר האמריקאי דאז, מספר בזכרונותיו כי:

בשיחה חשאית עם נוקס (יועץ שגרירות ארה"ב) התבטא פקיד ישראלי גבוה... בזה הלשון: במדינת ישראל יש לה לארצות הברית ידיד נאמן הנוטה, הן מבחינה פוליטית והן מבחינה תרבותית לאור־יינטציה כלפי המערב...

(מקדונלד, „שליחותי בישראל", עמ' 88)

ביום 18.4.49 מוסר „על המשמר":

המומחה לבעיות ישראליות א. א. סטרלסון, תעשיין ומהנדס אמריקאי אשר מאמריו על ישראל מתפרסמים לעתים ביומן הרשמי של הקונגרס האמריקאי, כותב באחד ממאמריו אלה לאמור: „בהס־תמך על מקור מהימן ביותר יכול אני לגלות כי... בישיבה סודית של מועצת המדינה הצהירה הממשלה בדברים אלה: ישראל רואה עצמה כאומה מערבית וגורלה קשור עם המערב..." סטרלסון מציין כי מנהיגי הממשלה, החל בראש הממשלה דוד בן־גוריון, וכלה במי־ניסטר המסחר פריץ ברנשטיין, הבליטו בשיחותיהם אתו את עמדתה האנטי קומוניסטית של ההנהגה הישראלית ואת התעניינותה של

ממשלת ישראל באוריינטציה פרו מערבית.

הפנקסנות הכפולה של הממשלה העמידה אותה לא אחת במצב „עדין" בכנסת. לדוגמא נזכיר כאן את עניין הכרזותיו של מר הנרי מורגנטאו, בשעה שעשה בישראל כאורח הממשלה. בנוגעו בעניין זה קבע חה"כ מ. וילנר (מק"י):

...לאחר שאורח זה, שהוא אורח רשמי של הממשלה נפגש עם ראש הממשלה ועם שר החוץ, הכריז הכרזה פומבית לפני סופר „אסושייטד פרס", הפוגעת באופן חמור באינטרס מדינת ישראל. הכ־רזתו של מר מורגנטאו אומרת, בין השאר, שהוא קורא „לכריתת ברית הגנה של ארצות המזרח התיכון, לרבות ישראל, כדי להכין מחסום חדש נגד התוקפנות הסובייטית". אותו מר ה. מורגנטאו הכריז בבי־קורו הקודם בארץ כי ישראל תשמש מבצר עוז נגד הקומוניזם ונגד הסובייטים. אני חושב שהכרזות כגון אלה מצד אורח רשמי של ממשלת ישראל הן פרובוקציה נגד המדינה, פרובוקציה העלולה לסבך את המדינה.

(דברי הכנסת 4/634 24.1.50)

מ. וילנר וכן י. בר־יהודה (מפ"ם; כיום אחה"ע) דרשו מהממשלה להסתייג בגלוי מהכרזה זו. הסתייגות רשמית מדברי מר מורגנטאו היתה עלולה לא רק לעמוד בסתירה עם הבטחות חשאיות שניתנו לו, קרוב לוודאי, בפגישותיו הנזכרות, אלא גם לסכן את המאמצים שנעשו אותה שעה בחשאי על ידי נציגי ישראל בוואשינגטון. מצד שני, תמיכה גלוייה בדברי מורגנטאו היתה מנוגדת למדיניות המוצהרת של ישראל וגם לאווירה הפוליטית במדינה ולדעת הקהל. לכן נקט מר בן־גוריון בתשובתו תכסיס אופייני:

במדינה זו חופשי כל אחד, גם אורח וגם מוזמן... להגיד את כל אשר בליבו ...מעניין אותנו האיש כיהודי, אך לא לאיזו מפלגה הוא שייך בארצו ומה דעתו על מדיניות העולם — אין זה עניינו. זה עניינו הפרטי בלבד... לא נענה מהו יחסינו לדעות פרטיות שמביע אורח על אחריותו האישית, בין אם הוא מביע דעות אלו באמריקה ובין אם הוא מביע אותן פה. (שם, 4/636)

במצב לא נוח נמצא מר בן־גוריון גם כשנשאל על ידי חה"כ י. בן־אהרון ב־18.7.49 על מעמדו של נתין אמריקאי, פרד האריס, אשר שמש יועץ צבאי ראשי לשר הביטחון ולרמטכ"ל, למרות שלא נשבע שבועת אמונים לצה"ל. בדיוק חודש ימים לאחר מכן פורסם ב„קול העם" מאמר ראשי על הנושא „מה עושה בישראל הגנראל האריס".

השאילתה של בן אהרון ותשובת בן־גוריון הושמטו מ„דברי הכנסת" ונתפרסמו בחומר פנימי של מפ"ם, יחד עם מכתב מחאה ליושב־ראש הכנסת בעניין ההשמטה. חומר זה נכנס לאחר מכן כמסמך לתיק של משפט היועץ המשפטי נגד „קול־העם" והובא לידיעת הצי־בור בחוברת „משפט ,קול־העם' — בן־גוריון" (הוצאת הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הישראלית, יוני 1951). משם אנו מביאים את נוסח השאילתה:

הנני מתכבד לבקש הסברים על מעמדו של נתין אחד של ארה"ב הנודע בשם פרד האריס.

1) הנכון שאין זה שמו האמיתי, הנכון שהוא עדיין נתין אמרי־קאי, שלא התגייס לצה"ל ולא נשבע שבועת אמונים למ־דינת ישראל?

2) האם נכון שפרד האריס משמש בפועל כיועץ צבאי ראשי של שר הבטחון והרמטכ"ל?

3) האם נכון שעל הרמטכ"ל והמפקדים הצבאיים למסור למר האריס כל אינפורמציה כשתידרש על ידו, אינפורמציה הכו־ללת ידיעות מלאות על רכש, תעש, כוח האדם, עוצמת היחידות, מבנים, בסיסים וכו'... ושאין בפניו סוד, בה בשעה שנאסר על חיילים למסור ידיעות לאזרחים כולל וועדת הביטחון של הכנסת?

4) האם נכון שמר האריס משתתף בישיבות של המטה ובכל הבירורים המכונסים על ידי שר הביטחון?

בתשובת ראש הממשלה לשאילתא נאמר בין היתר:

מכיוון שלא הסתפקת בבירור בע"פ הנני לתת לך תשובה בכתב.

כחברו של דוד מרכוס, ששינה את שמו לסטון, כן גם פרד האריס אינו אלא פסבדונים. פ. האריס הוא נתין אמריקאי ולא נדרש להישבע שבועת אמונים לצ.ה.ל. האריס עזר לראש אגף המבצעים וחיווה דעתו בשאלות צבאיות שונות. אני הזמנתיו כמה פעמים להשתתף בישיבת המטכ"ל. אינני מוכן לפקוד להפסיק שירותו. אני רואה ברכה בשירותו.

התחלת המדיניות ה„עצמאית"

מובן שמדיניות רשמית, העומדת בסתירה לכוונות הממשיות של מנסחיה ולפעולותיהם, אינה יכולה להתקיים זמן רב. את קיצה של מדיניות „אי־ההזדהות" בישרה כבר הודעת הממשלה בעניין הצהרת שלוש מעצמות המערב מחודש מאי 1950. בהצהרתן הכריזו למעשה ארה"ב אנגליה וצרפת על המזרח התיכון כעל תחום השפעה בלעדי שלהן, ומשמעותה זו של ההצהרה לא נעלמה מעיני מחייביה ושולליה (בפרק הקודם הבאנו את דברי מר ספיר בעניין זה). התגובה הישראלית שקיבלה את ההצהרה בחיוב (תוך הסתייגות ממשלוחי הנשק לארצות ערב) היתה, איפוא, הכרה במעמדן זה של מעצמות המערב.

מהו שהביא את ישראל לנקיטת עמדה זו, שפירושה המעשי היה זניחת „אי־ההזדהות" לא רק למעשה אלא גם להלכה? האם נשתנתה עמדת ברית־המועצות לגבי שאלת ארץ־ישראל ודבר זה הוא שדחף את ישראל לזרועות המערב?

לא ולא. בריה"מ נשארה יציבה בתמיכתה בתוכנית החלוקה. אך דווקא כאן נעוצה ראשית הקרע בינה לבין המדיניות הישראלית. הביטוי הגלוי הראשון למצב עניינים זה, קשור בהחלטה על בינאום ירושלים שנתקבלה באו"ם בחודש דצמבר 1949. ברית־המועצות תמכה בהחלטה זו בהיותה חלק מתוכנית החלוקה. באותה הזדמנות קרא הנציג הסובייטי באו"ם, מר צארפקין, להקמת מדינה ערבית עצמאית בחלק השני של ארץ ישראל, גם זאת בהתאם להחלטת החלוקה. יפה הסביר אז שר החוץ בכנסת את עמדת ברה"מ:

אני סבור שאם ברית המועצות תמכה בהחלטת 29 בנובמבר, היא

לא עשתה זאת, על כל פנים לא בראש וראשונה מתוך ידידות לעם היהודי או מתוך אהדה לישראל, ואני אומר זאת לא לגנאי. היא עשתה זאת מתוך שיקולים שלה ומתוך אינטרסים שלה ובזה שורש היציבות של עמדתה, ולכן יש לדבר ערך חיובי מבחינתנו דווקא מפני שעשתה זאת מתוך אינטרסים שלה. מה היה האינטרס? האינטרס היה לעקור את השלטון הבריטי מהארץ הזאת, וברית המועצות נוכחה לדעת שאי אפשר לעקור אותו אלא על ידי עצמאות, ואי אפשר לבסס עצמאות בארץ הזאת, ולא תיכון עצמאות בארץ הזאת אלא אם כן תהיה, או תכלול, עצמאות של העם היהודי. ולכן אמרה: „או ששני העמים יקיימו ויגבשו עצמאות זאת במשותף, או — אם נכון הדבר כי נוכח היחסים שביניהם, או עקב התנגשות שבין שאיפותיהם לא תיתכן עצמאות משותפת — כי אז יש לקבל את פתרון החלוקה". לא הם המציאו את פתרון החלוקה אבל הם קיבלו אותו כי ראו בו את הדרך היחידה בנסיבות הנתונות וכן את הדרך הקצרה ביותר להגיע לעצ־מאות, הווה אומר להגיע לידי עקירת השלטון הבריטי מהארץ. הם נשארו נאמנים לעמדה זו. במקרה ההוא (החלטת החלוקה) העמדה הזאת היתה לטובתנו ובמקרה הזה (ההחלטה המיוחדת על בינאום ירושלים) היתה לרעתנו. הם סבורים כי מי ששליט על החלק השני של ירושלים מזוהה עם שלטון בריטי (כאן חלה הפרעה בנאום עקב קריאת הביניים של י. באדר מ„חירות" כי לא רק הרוסים סבורים כך. מר שרת ממשיך:) אני חוזר ואומר, זה העיקר לדידם, לפי זה הם חותכים ולפי זה הם פוסקים. בשבילם יותר חשוב עקירת שלטון בריטי מסיפוק תביעתו של העם היהודי. לדידם קיים רק חשבון עולמי, זאת אמרתי בדברי שהם פוסקים בכל דבר לפי החשבון העו־למי ואינם סוטים מקו זה, וזה מתנקם בנו ויכול להתנקם בידידותינו.

(מ. שרת, דברי הכנסת 3/431, 4.1.50)

העניין הוא בכך שדווקא ישראל היא ששינתה בינתיים את עמדתה, הגיעה מעל לראשי ערביי פלשתינה להסכם עם עבדאללה בדבר חלוקת הארץ ובירתה.

והנה, מצב עניינים זה הוא שהביא גם להתייצבות ישראל בזכות

ההצהרה המשולשת, ברצותה לקבל אישור בין־לאומי לסטטוס קוו המנוגד להחלטות האו"מ. רואים אנו את הגיון הדברים: הקנונייה עם עבדאללה, שרמסה את זכויות העם הערבי הפלשתינאי, אילצה את הממשלה לזנוח את עיקרון החלוקה, ולהחליפו בעיקרון שמירת הסטטוס קוו; לזנוח את האו"ם כמוסד מוסמך לקבוע הלכה בשאלת ארץ־ישראל ולהחליפו בממשלות ארה"ב, בריטניה וצרפת. זהו אחד הגורמים (על גורם חשוב נוסף נעמוד להלן) שדחף את ממשלת ישראל לקבל את אפוטרופסות שלוש מעצמות המערב, אשר הכניסוה (לא נגד רצונה!) למלחמה הקרה נגד ברית המועצות.

בהיות הסטטוס קוו הטריטוריאלי, שנוצר תוך הסכם בין ישראל וירדן ואושר בהצהרת השלוש, תלוי בסטטוס קוו הפוליטי — דהיינו בקיום הממלכה ההאשמית בצורתה הנוכחית ובקיום השליטה המע־רבית במזרח התיכון — הפכה ישראל לגורם המשמר ביותר באיזור, לאחרון המוהיקנים של העניין המערבי האבוד.

אותה שעה טרם הבינו הכל את המשמעות המלאה של תמיכת ישראל בהצהרה המשולשת. נאומי חברי סיעות הקואליציה באותו עניין שזורים היו עדיין הכרזות על „אי־הזדהות".

נציג הדתיים הכריז:

אנו תומכים בכל תוקף במדיניות של נייטראליות גמורה, הן בנוגע לארצות המערב, וכן בנוגע לארצות המזרח.

(מ. נורוק, דה"כ 5/1584, 31.5.1950)

נציג הפרוגרסיבים אף הרחיק לכת:

...ניתוח של רצון הבית אומר שכמעט 99% מחבריו מאוחדים באי־הזדהות עם אחד משני הגושים, בנייטראליות ובעצמאות.

...יאמר ברורות על־ידי כל אחד מדוברי הסיעות בבית הזה, שאנחנו כיום נייטראלים, בלתי מזדהים... ונמשיך להיות כן כל עוד יש רוח באפינו. (י. הררי, שם, 5/1581)

מדיניות „אי־ההזדהות" הגיעה לסיומה גם מהבחינה הפורמלית בעת הוויכוח באו"ם בעניין קוריאה, אשר נערך בסוף ינואר 1951. ב„הארץ" מיום 29.1.51 כתב מ. מדזיני, שליח העתון באו"ם:

הוויכוח הנוכחי באו"ם ראה את מדיניות החוץ הישראלית כשהיא מסתלקת בהתמדה מעמדת אי־ההזדהות.

הוא שולל נסיגה זו מארבעה טעמים. החשוב שבהם הוא הרביעי:

אין זה מן התבונה לגבי ישראל להתרחק יתר על המידה מהקו של אומות אסיה אחרות ומהאוריינטציה הכללית.

ב־2.2.51 דווח א. גלבלום, סופר „הארץ" בארה"ב:

ישראל בהצבעתה לא זו בלבד שפרשה מרוב האומות האסייתיות ובזאת חיזקה את טענתם הישנה של הערבים שאנו זרים במזרח, אלא גדולה מזו: היא איבדה בידיה היא אותה מידה של פרסטיז'ה והתחשבות שזכתה בהן עד כה מצד הגוש הסובייטי. (ההדגשה שלנו)

הפסוק האחרון מדבר בעדו. ראוי הוא להיחרת היטב בלבו של כל ישראלי, למען ידע להעריך נכונה את הטענות, שישראל נדחפה כביכול לאוריינטציה מערבית עקב עמדתה העויינת של ברית־המו־עצות. שלושה שבועות לאחר מכן אנו שומעים מפי אריה גלבלום:

שתי הכרעות נפלו בימים האחרונים בזירה של מדיניות החוץ הישראלית, אשר מסיימים את מדיניות אי־ההזדהות הישראלית, שה־גיעה לשלביה האחרונים עם הצבעת ישראל באו"ם בעד ההצעה להכריז על סין כתוקפנית. ההכרעה הראשונה היא בעניין הזמנת ישראל להשתתף באירגון אספקת המזון והסחורות של „העולם החופשי" והשנייה היא פרשת ביקורו של הגנראל סיר ברייאן רובר־טסון. שתי הכרעות אלה מסמלות את סופה של אי ההזדהות והתחלה של המדיניות ה„עצמאית" שראש הממשלה הכריז עליה בתחילת השנה בכנסת בנאומו על חוק ההתגוננות האזרחית. שכן מדיניות זו תשקול את צעדיה מעתה רק ביחס למערב מבלי להתחשב בגורם המזרחי. („הארץ", 25.2.51)

אכן, פירוש מעניין למונח „מדיניות עצמאית". ומהיכן נובעת אותה „עצמאות"?

המציאות הכופתת את ישראל מבחינה כלכלית למערב תביא לכך שמידת נכונותה של ישראל להשתתף בתוכניות המערב תיקבע לפי

ממדי העזרה הכלכלית שתקבל. (שם)

תחי העצמאות! אנו מנהלים מדיניות „עצמאית": לא עוד נתחשב ב„גורם המזרחי" אלא רק בעזרה הכלכלית שנקבל מהמערב; כגודל העזרה כן גודל ההשתתפות בתוכניותיו. אנו „עצמאים" הננו, דהיינו כפותים למערב מבחינה כלכלית! הרי זה נתח הומור ישראלי טיפוסי.

„היצוא שלנו בביצים ובבשר עוף"

כאן אנו יורדים לסודו של הגורם החשוב השני אשר הביא לניפוץ אגדת אי־ההזדהות, הלא הוא הגורם הכלכלי.

שוב ניתן את רשות הדיבור למר גלבלום:

כמובן, היתה זו סברה מגוחכת שבהתקרב המשבר העולמי לשיאו המחריד, ואמריקה נוקטת את הקו שבו היא נוקטת, נוכל להרשות לעצמנו בעתיד איזו סטייה רצינית מן הקו האמריקאי ועם זה להשיג בארה"ב תרומות למיליונים, להפיץ בכל רחביהן את איגרות החוב של ממשלת ישראל, לבקש מן הקונגרס הענקה של כפליים ומעלה כסכום שסרב להעניק להודו... יתכן שעוד זמן מה לא ידרשו מישראל דרישות צבאיות ממש, אבל אפשר שבעתיד לא רחוק תעלה דרישה שתצטרף לאיזה ארגון אזורי. על כל פנים המצב נשתנה מיסודו ומנהיגינו אינם עושים בחוכמה אם במקום להכין את העם לקראת האמת המרה הם ממשיכים — לדבר גבוהה על „פעולתנו העצמאית והבלתי מזדהה". אשליית עצמאות כזאת — היא עצמה יוצרת לחץ ציבורי המונע את נציגינו בליק סכסס מלנקוט אותה עמדה שבלעדיה — כפי שנתברר לי מחוגים גבוהים של הקונגרס — אין שום סיכויים שאמריקה תיענה לבקשת ישראל ליתן לה הענקה.

(„הארץ", 2.2.51)

להלן נעמוד על גורלן של התוכניות להקמת „ארגון אזורי" בהשתתפות ישראל, אולם קודם לכן עלינו להתעכב על המשמעות הפוליטית של הסיוע הכלכלי האמריקאי בצורותיו השונות.

בסעיף י"ב של החוזה על מתן המלווה האמריקאי הראשון (1949) בסך 100 מיליון דולר אנו קוראים:

כל זמן ששטר משטרי החוב שהוצאו כראייה לסכומי המלווה, שניתנו לפי האשראי, יהיה תלוי ועומד ובלתי מסולק, תהיה ישראל חייבת, לפי בקשת הבנק בכל עת ומזמן לזמן — אך לעתים שאינן תכופות מאחת לשלושה חודשים — להמציא לבנק (האמריקאי) ליצוא וליבוא או לכל מחלקה או סוכנות של ממשלת ארצות הברית שתיקבע על ידיו, ידיעות ונתונים בנוגע לרמת מחירי הפנים, לאינדקסים של שיעורי השכר, לתקציב הציבורי הלאומי, להדפסת הכסף, לשיעורי הריבית המסחריים, להכנסות מניירות ערך ממשלתיים, לשערי החליפין למטבע חוץ, לתקנות הפיקוח על יבוא וחליפין, למלאי הזהב ומטבע חוץ שברשות ממשלתית ופרטית(!), למצב הקיים ולמצב המשוער לעתיד של מאזן התשלומים, למצבן של השקעות בינלאומיות ארוכות מועד וקצרות מועד, למעמדם של חובות החוץ, וכן בחינות צדדים אחרים של כלכלת ישראל בקשר ליכולתה לסלק את חובה לבנק ליצוא וליבוא ככל שתבוא על כך מצדו בקשה מתקבלת על הדעת; וכל הידיעות והנתונים האלה יומצאו ככל האפשר בצורה מפורטת ולא על פי השערות בלבד.

ממשלת ישראל העלימה סעיף זה כשפירסמה את יתר סעיפי החוזה. היקשה לנחש מדוע?

האיש הממונה על הוצאת הכספים האמריקאיים בישראל הוא ראש מנהל הסיוע. ללא חתימתו אי אפשר להוציא אף אגורה אחת מכספים אלה ועובדה זו מאפשרת לו לשלוט שליטה מלאה על כל שטחי כלכלת המדינה. בידו כוח לחץ כה עצום עד כי אין הממשלה (או גוף ישראלי אחר) יכולה לעשות צעד גדול או קטן בתחום הכלכלי בניגוד לרצונו של האזרח האמריקאי מר ג'והן הגרתי. הוא הינו שר האוצר האמיתי של ישראל. רק דבר אחד נבצר ממנו: מאחר שבוודאי ידיעותיו בבלשנות עברית הן אפסיות, איננו יכול להמציא שמות חדשים לבקרים למסים המוטלים על אזרחי המדינה. תפקיד זה הוא משאיר, בלית ברירה כנראה, למר אשכול.

ג'והן הגרתי איננו רק שר האוצר האמיתי, הוא גם שר הפיתוח האמיתי:

ראש מינהל הסיוע האמריקאי ג׳והן הגרתי, נוטה להתערבות מופרזת במדיניות הפיתוח בישראל. אין מחלוקת על עצם זכותו להת־ערב (כך!) אך כמה חוגים סבורים כי לעתים מידת ההתערבות היא מופרזת. („דבר", 10.2.58)

בלי אישורו לא יכול הרמטכ"ל שהפך לשר החקלאות, מר משה דיין, למכור אפילו ביצה ישראלית אחת או רבע־עוף ישראלי בחוץ־לארץ:

...החלטתי להיפגש כאן עם מר הגרתי — הממונה על הסיוע האמריקאי לישראל — על מנת לדבר אתו על הצורך בהגדלת מכסת(!)־היצוא שלנו בביצים ובבשר עוף...

(מ. דיין, „מעריב", 11.4.60)

שר החקלאות האמריקאי, עזרא בנסון, שביקר בישראל באמצע 1960 דחה את בקשתו זו של מ. דיין. הבקשה ודחייתה מגלמות בתוכן את מידת עצמאותה של ישראל.

מובן שההשפעה האמריקאית אינה מצטמצמת בשטח הכלכלי בלבד. כבר ראינו כי הכפיפות הכלכלית לארה"ב היתה אחת משתי הסיבות לחיסול „אי־ההזדהות" (הסיבה השנייה היתה הנסיגה מעיקרון החלוקה), אבל תמימות היא להניח שארה"ב מסתפקת בקביעת „אוריינטציה מערבית" מצד ממשלת ישראל. פיקוחה הפוליטי הוא מרחיק ומעמיק לכת יותר:

בישראל גופא אין יודעים אולי כיצד עוקבת בדייקנות ממשלת ארה"ב אחרי כל תופעה במדינה היהודית ומה ערה היא לגבי הלכי הרוח הפוליטיים בארץ. האמת היא כי לפני הסטייט דפרטמנט בוושינגטון אין כל סודות בישראל.

...ממשלת ארה"ב מעוניינת שעזרתה לישראל תיפול לידיים הנכונות... הרכב הכוחות הפוליטיים בישראל הוא דבר חשוב לה...: והיא מקדישה לו לכן תשומת לב רבה.

כך כותב העתון „פורוורטס" — המופיע בניו־יורק בשפה היהו־דית — בגליונו מיום 9.6.55.

עובדות אחיים המרות הללו מועלמות בשיטתיות על ידי מנגנוני

ההסברה הממשלתיים, הטורחים קשה כדי להסביר את המענקים וה־מלוות השונים כמעשי צדקה בלתי אנוכיים, שאינם כרוכים בתנאים פוליטיים ואינם משמשים מכשיר ללחץ מדיני. על העלמת העובדות מתריע „הארץ":

תיאור המענק האמריקאי על ידי מנהיגי הציבור כאילו היה בחינת גורם משקי בלבד, וקלות הדעת בה העלימו עין ממשמעותו המדינית ומחשיבותה של זיקה הדוקה ככל האפשר שתקשר בינינו לבין ארה"ב חייבים לעורר דאגה. („הארץ", 26.10.53)

אחת התוצאות המוזרות של התעמולה הרשמית היא, שמפיציה מתחילים כנראה להאמין בה בעצמם ונופלים לה קורבן. לכן, כאשר מתגלה בהזדמנות זו או אחרת הלחץ הפוליטי־כלכלי האמריקאי בכל גסותו, הם מופתעים (או לפחות מעמידים פנים כמופתעים). כך, למשל, כותב „דבר" במאמרו הראשי מיום 21.10.53:

מי לא ידע את הטענות של הקומוניסטים וגרוריהם נגד המלווה והמענקים ה„משעבדים" של אמריקה? לעומתם הכריזו והטעימו מנ־היגי ארה"ב לא פעם כי אין זה עולה על דעתה כלל להשתמש בה־ענקות אלה לשם לחץ מדיני כלשהו. שום סעיף ברוח זו לא היה ואין בהסכמים על מתן המענקים. והדבר נתקבל על הדעת יפה שהעזרה הקונסטרוקטיבית המוגשת על ידי ארה"ב לארצות נחשלות או לארצות השוקדות על פיתוחן מגמתה להעלות את רמת התרבות ואת רמת החיים של אותם העמים והארצות באופן שסכנת היגררות אחרי הקומוניזם תפחת מאליה.

...האם שקלה ממשלת ארה"ב כראוי את משמעות הכרזתה על עיכוב ההענקה לשם לחץ מדיני על ישראל?

דברים אלה נכתבו בעידנא דריתחא, כאשר ארה"ב הפסיקה את מתן המענק לישראל בכדי ללחוץ עליה לחדול מהעבודות בערוץ הירדן כדרישת ראש מטה משקיפי או"ם, הגנראל בניקה.

אולם ב„זמנים כתיקונם", כאשר התכתיבים האמריקאים עוברים בצינורות הדיפלומטיים המשומנים היטב ואינם דוקרים את העין חוזרת העיתונות המאולפת למסלולה.

כאן המקום להתעכב על פרשת מכתבו הסודי של נלסון רוקפלר לנשיא אייזנהואר. מכתב זה אשר חובר בינואר 1956 מכיל את השקפותיו והשגותיו של מר רוקפלר בעניין הסיוע האמריקאי לארצות חוץ ושופך אור בהיר על העקרונות המדריכים את ממשלת ארה"ב בשטח זה. חשיבות המכתב מרובה ביותר היות ומחברו הוא לא רק איש מדינה רב השפעה (מושל מדינת ניו־יורק ומתחרהו של מר ניקסון למועמדות הריפובליקאים לנשיאות) אלא גם נמנה על אחת המשפחות עתירות ההון המחלקות ביניהן את השליטה על כלכלת ארצו ומדיניותה.

המכתב הגיע לידי שירותי הביון המזרחיים ותצלומו נדפס ב„נויס דויטשלנד" המופיע בגרמניה המזרחית. ממשלת ארה"ב הכחישה כמובן את קיום המכתב, אך הוא זכה לפרסום נרחב בעולם: ה„טיימס" הלונדוני, „לה־מונד" הפריסאי והבי.בי.סי ציטטו ממנו ארוכות, ודבר זה עצמו דיו לאשר את מהימנות המסמך.

מובן ש„דבר" לא ראה צורך להזכירו אף במילה אחת, אך גם „הארץ" — הרגיל לצאת נגד השתקת העובדות הפוליטיות הכרוכות בסיוע — התעלם ממנו. להלן קטעים ממסמך זה:

נכון, על הנייר ומעל למפות, עושה ברית בגדד רושם טוב. היא מחברת ארבע ארצות של המזרח התיכון לגוש צבאי אחד בהתאם לרוחנו. ארצות אלה שוכנות ממש ליד הגבול הדרומי של העולם הקומוניסטי ויש בהן רזרבות יקרות של חומרי גלם אסטרטגיים וחומר אנושי. אולם ארץ אחת מארבע ארצות אלו, טורקיה, כבר מחוברת לשיטת ההגנה שלנו באמצעות נאט"ו, וארץ אחרת, פקיסטן, חברה בסיאט"ו, בו בזמן שרוב הארצות הערביות לא הצטרפו לברית מאחר שהן סבורות כי הברית, מעצם טבעה, נוגדת את האינטרסים הלאומיים שלהן. אינני רוצה להשתמש במשפט הידוע: „מה שטוב לסטנדרד אויל — טוב לארה"ב", אך מכל מקום אין אני יכול שלא לשים לב לעובדה, כי לא ברית בגדד ולא סיאט"ו אינן מבטיחות לנו את השימוש במקורות הגלם החשובים של ארצות אלו.

...הדוגמא המציאותית האופיינית הממחישה את הנחותי היא הניסיון האיראני, אשר בו, כזכור, עסקתי באופן ישיר. באמצעות השימוש בעזרה הכלכלית הצלחנו לקבל גישה לנפט האיראני ומעמדנו במשק הארץ הזאת הוא עכשיו בטוח. חיזוק מעמדנו הכלכלי באיראן איפשר לנו להביא תחת פיקוחנו את מדיניות החוץ שלה בכללותה ובמיוחד להביאה לידי הצטרפות לברית בגדד.

...המחשבות המובעות בזה הביאו את חברי ואותי לידי המסקנה, שהתוכנית הפוליטית שלנו חייבת להתבסס על ההנחות היסודיות הבאות:

(1) עלינו להמשיך בצעדים שמטרתם — הקמת הבריתות הצ־באיות שלנו וחיזוקן, כי בריתות אלו יעילות ביותר להדיפת תוקפנות קומוניסטית כלשהי ועשויות למנוע התפרצויות לאומניות ומחזקות את מעמדינו הכללי באסיה ובמזרח התיכון. אסור לנו לשכוח את העובדה החשובה, כי למעשה כל הגומי, המגנזיום, הכרום והצינק שלנו, כמו חלק ניכר של הנחושת והנפט שלנו ושליש או יותר מהבדיל והאלומיניום שאנחנו זקוקים להם, באים מעבר לים, ויתר על כן — הם באים קודם כל מהמחוזות הבלתי מפותחים של אסיה ואפריקה, הנמצאים באיזור השפעה של גוש צבאי זה או אחר מיסודה של ארה"ב. הדבר אמור גם לגבי חלק הארי של החומר ה„על־איסטרטגי" (קודם כל האורניום).

(2) למען חזק בריתות צבאיות אלה ולהרחיבן ככל האפשר, עלינו להציג תוכנית של פיתוח כלכלי שתספיק להבטיח לנו השפעה פוליטית וצבאית באסיה ובאפריקה ובאזורים בלתי מפותחים אחרים, השפעה שתהיה גדולה כזו שהשגנו באמצעות תכנית מרשאל באירופה ואף גדולה הימנה. על כן צריך חלק הארי של הסיוע הכלכלי שלנו לזרום בצינורות כאלה, אשר הונחו כדי לשרת את הבריתות הצבאיות שלנו. דבר זה חייב לתרום את תרומתו להפיכת הבריתות עצמן למוכ־שרות יותר. במידת הצורך יש להכניס שינויים מסויימים בצורתן של בריתות אלה. על כן הכרח הוא לנו שננהג בזהירות ובסבלנות ונצ־טמצם בשלב הראשון בהבטחת תנאים פוליטיים צנועים ביותר תמורת

עזרתנו הכלכלית (במקרים מסויימים אף ללא כל תנאי) אזי — אומנם בשלב מאוחר יותר — תיפתח בפנינו הדרך גם להשגת התמורה הפו־ליטית וגם למילוי תביעותינו הצבאיות.

בהמשך דבריו משבח מר רוקפלר את תוכניתו של אייזנהואר לממן את הקמת סכר אסואן על הנילוס וממשיך:

אם ממשלת נאצר תקבל עזרה זו יווצר מצב בו מצרים תתעכב באורח בלתי נמנע בביצוע תוכניות הבנייה שלה ותזדקק תקופה ארוכה לעזרתינו.

להלן מחלק המחבר את המדינות מקבלות הסיוע לשלושה סוגים. הסוג הראשון:

...ארצות בהן כבר שולטות ממשלות אנטי־קומוניסטיות ואשר כבר קשורות אתנו בהסכמים צבאיים ארוכי מועד ויציבים... במקרה זה יכולים המענקים והמלוות האזרחיים לקבל, בשורה ראשונה, צורה של הקצבות צבאיות. „בשביל הדג שעלה כבר בחכה אין צורך בפתיון". ...לארצות כאלה עלול סיוע נרחב להביא לחיזוק המגמה החותרת לעצמאות ולהחלשת הבריתות הצבאיות. לארצות כאלה מותר לתת גם עזרה כלכלית ישירה רק במידה הדרושה להחזקת ממשלות מתאימות בשלטון ולריסון גורמים אופוזיציוניים עויינים.

...בהתאם לכך יש גם לכוון השקעות פרטיות, שהרי בעזרתן אפשר להבטיח מטרות פוליטיות רבות. השקעות פרטיות אלה יכולות לאפשר לנו דרך קבע לסלק או לנטרל כל אופוזיציה בלתי לויאלית או כל התנגדות למדיניותנו ולהפעיל לחץ כלכלי חזק יותר נגד כל אינטרס כלכלי של חוגים מסויימים אשר תמיכתם בנו נראית הססנית ובלתי בטוחה. בו בזמן יש להבדיל את העזרה הכלכלית לשכבת אנשי העסק המקומיים אשר נכונה לשתף פעולה עם ארה"ב ובשביל אנשי עסק מסוג זה יש ליצור את התנאים הדרושים כדי להציבם בעמדות המפתח הכלכליות של הארץ המסויימת, כדי לחזק את הש־פעתם הפוליטית.

הסוג השני הן ארצות ניטראליות. לארצות אלה צריך להגיש בעיקר מענקים והלוואות אזרחיות אשר יצרו תנאים כאלה אשר בהם,

בסופו של דבר, הקשרים הכלכליים שהקמנו יפעלו למעננו ויעשו את ההצטרפות לבריתות ולגושים הצבאיים שלנו למובנת מאליה בשביל ארצות אלו. הרעיון היסודי של מדיניות זו הוא בכך, שהת־פתחות הקשרים הכלכליים שלנו עם ארצות אלה יאפשרו לנו בסופו של דבר לקבל לידינו את עמדות המפתח של המשק המקומי.

...ההשקעות הפרטיות בארצות אלה צריכות לתמוך באותן קבוצות של פרטים העומדות באופוזיציה לממשלות הקיימות. כך נניח את היסוד לאוריינטציה חדשה של מדיניות ארצות אלה בכיוון בריא יותר.

עם הסוג השלישי נמנות ארצות התלויות תלות קולוניאלית:

...במקרים מיוחדים ובגבולות מסויימים לתמוך באנשי עסק מקומיים הנאבקים נגד מעמדם הקולוניאלי... בסייענו לגורמים אלה עלינו לצאת מתוך העובדה, כי אם לא נתמוך בכוחות אלה נאבד כל תקווה להפעיל עליהם השפעה כלשהי ואם יקרה כך, תצמח מהרצון לעצמאות לאומנות עזה כזו, אשר תתחמק לא רק מהפיקוח של המ־עצמות הקולוניאליות הישנות אלא גם מפיקוחנו.

...עלינו להשתמש בכל האמצעים התעמולתיים העומדים לר־שותנו כדי לשכנע כל פעם מחדש, עד כמה בלתי אנוכי הוא אופי העזרה האמריקאית לארצות הבלתי מפותחות ואין אנו יכולים להר־שות לעצמנו לחסוך בעניין זה. אין אנו חוסכים בפעולתנו האנטי־קומוניסטיות. בו בזמן צריכים בעלי ההון שלנו, מומחים טכניים ומומחים אחרים לחדור לכל ענפי המשק הלאומי של הארצות הנח־שלות ולפתחם במשמעות הדרושה לאינטרסים שלנו. יחד עם זאת יש לעודד מגמות לאומניות של אנשי עסק מקומיים שאחריותם הפו־ליטית אינה מוטלת בספק.

(הובא ב„קול העם", 7.3.57—5)

אכן, חוסר אנוכיות למופת. קל לנחש את מקומה של ישראל בסיווגו של מר רוקפלר: עד 1948 נמנתה היא על הסוג השלישי, משנת 1948 ועד אמצע 1950 או תחילת 1951 נכללה היא בסוג השני, ה„בייטראלי".

בסקירת תולדות האוריינטציה הפוליטית של ממשלת ישראל הגענו עד לנקודה, בה הוחלף קו „אי־ההזדהות" בקו של „עצמאות" (במובנה המשופץ של מלה זו). נרים עתה מחדש את חוט העלילה.

כבר מדבריו של א. גלבלום שהובאו לעיל משתמע, כי בעת שהוחלט לזנוח את קו „אי־ההזדהות" הביאו יודעי־דבר בחשבון את האפשרות, שממשלת ארצות־הברית תפנה בתביעה לישראל, שתשתתף בברית צבאית איזורית.

לכאורה היה לציפייה זו על מה שתסמוך, לא רק משום שלכל איש מדינה בוגר בשכלו היה ברור למה מכוונת ה„עזרה הבלתי אנוכית" האמריקאית, אלא גם מפני שנשמעו רמזים ברורים מפי אנשי מדינה אמריקאיים בקשר לתפקיד שנועד לישראל באסטרטגיה האמריקאית.

ב־3.4.51 נימק מקקורמיק, מנהיג הסיעה הדמוקרטית בקונגרס האמריקאי, את הצעת המענק לישראל, שהוגשה על־ידו לבית:

הריני סבור כי הגיעה השעה לראות את מעמדה של ישראל כאומה דמוקרטית אמיתית וכבת ברית התלוייה בארה"ב. ... נוכח המאבק הנוכחי בין מזרח למערב דורשים האינטרסים ההגנתיים של ארה"ב לחזק את ישראל. בהיותה שוכנת על צומת דרכי עולם, יכולה ישראל לשמש בית יוצר לציודם של כוחות ההגנה המערביים במזרח התיכון על ידי התפתחותה התעשייתית הגדולה.

כחמישה חדשים לאחר־מכן, ב־28.8.51, הצהיר הסינאטור הרפובליקאי פול דוגלס הצהרה מפורשת בפני וועדת החוץ והכוחות המזויינים של הסינאט:

...הצבא הישראלי בתוספת זה של טורקיה ויוון יכול להוכיח התנגדות יעילה לכל ניסיון רוסי לכבוש את המזרח התיכון. הייתי רוצה לראות שהדולארים שלנו ילכו למקום אשר שם ישתמשו בהם כיאות. אין אני יכול לתאר לעצמי כל מקום אחר אשר שם יפעלו הדולארים שלנו ואשר שם ילחמו ביעילות מרובה בשביל הדמוקרטיה מאשר במדינה זעירה זו.

טעות היא לחשוב שקברניטי ישראל צפו לקראת הזמנתם להש־תתף בברית צבאית־אזורית בדאגה ובחרדה, או שראו השתתפות כזאת כמחיר הכרחי — אם־כי גבוה ומסוכן — בעד הסיוע האמריקאי. ההיפך הוא הנכון. עוד לפני שהוזמנו להשתתף בברית כל־שהיא, הכריזו שרי הממשלה פעמים רבות על נכונותם והסכמתם לכך.

כיצד להבין נכונות זו? האם אפשר להאמין ברצינות בכך, שהיה אז בלב מדינאי ישראל חשש — ולו גם הקל ביותר — שברית־המועצות עומדת לתקוף את ישראל? האם סברו שהצטרפות לברית צבאית מיסודו של האויב הפוטנציאלי של ברה"מ תפחית סכנה זו?

די להעמיד את השאלה כדי להיווכח כי היא מופרכת מעיקרה.

על מנת לרדת לעומקה של בעייה זו, יש לבחון את אחד הנימו־קים שהביא שר החוץ, לרצון הממשלה להצטרף ל„פיקוד המזרח־תיכוני המשותף":

שתי הנסיבות כאחד — הן היעדר השלום הפנימי באיזור והן תלישות הדמוקרטיה בתוכו מחייבות אותנו להגביר ביתר שאת את דאגתנו לגורל האיזור כולו במקרה של מלחמה עולמית, לביצור מעמדינו בתוכו, לגיוס עזרה וסעד למאמצי התבצרותינו הכלכלית והצבאית ולתפיסה יותר רחבת היקף ומרחיקת ראות של בעיות בטחוננו ועתידנו. מתוך תפיסה כזאת נתנה הממשלה דעתה על התוכ־ניות להגנה כוללת של איזור המזרח התיכון המנסרות זה מכבר בחוגי המעצמות המערביות.

(דברי הכנסת 10/280 4.11.51)

יש לשים לב לקשר שרואה שר החוץ בין „היעדר השלום" ו„תלי־שות הדמוקרטיה" באזורנו, לבין „דאגתנו לגורל האיזור הזה כולו במקרה של מלחמה עולמית". אפשר לקבוע בוודאות ש„התפיסה רחבת ההיקף ומרחיקת הראות" ביחס ל„פיקוד המשותף" אינה אלא המשך ישיר לעמדת הממשלה בעניין הצהרת השלוש. המניע העיקרי לש־תיהן הוא הניסיון להשיג גושפנקא מדינית או עֲרובה לסטטוס קוו. ממשלת ישראל קיוותה שהכללתה בברית צבאית איזורית תהווה ערובה לסטטוס קוו, הכרה בקווי שביתת הַנֶשֶק כבִגבולות של קבע,

ואילו ברית צבאית שתכיל את מדינות ערב ללא ישראל תסכן את הסטטוס קוו.

אני לדודי ודודי לא לי

במציאות התרחשו הדברים לא בדיוק לפי רצון מדיניות החוץ הישראלית; ההזמנה לבוא ולהשתתף ב„פיקוד המשותף" בוששה לבוא.

מדינות ערב, אשר עקב אוצרותיהן הטבעיים, ומשאבי כוח־האדם שלהן היו האובייקט העיקרי של האיסטרטגיה הכלכלית־צבאית האמ־ריקאית, השתמשו במצבן הנוח בכדי לדרוש תמורה פוליטית עבור השתתפותן בתוכניות האמריקאיות. אך ממשלת ישראל — בזנחה באופן גלוי את מדיניות אי־ההזדהות ובהתייצבה באופן חד־משמעי לצד המערב במלחמה הקרה — איבדה כליל את כושר התמרון. אם מדינאי ישראל ראו בחתימת חוזה צבאי עם ארה"ב לא מחיר שיש לשלמו אלא מטרה פוליטית רצוייה כשלעצמה, הרי הסטייט דפרט־מנט, ביוצאו מתוך העיקרון ש„בשביל הדג שעלה בחכה אין צורך בפתיון", לא שש לקראת חתימת חוזה כזה. ישראל הגיעה למצב של תלות כה גדולה בארה"ב, שחתימת חוזה גלוי אתה היתה רק מקשה על משיכת הערבים מבלי להקנות לארה"ב יתרונות אחרים.

הסטייט דפרטמנט פנה, איפוא, דווקא למדינות הערביות, בעיקר למצרים, ועל ישראל פסח. את השתתפותה של ישראל בפיקוד המוצע היתנו עתה האמריקאים בוויתורים נוספים.

על כך התריע נציג המפלגה הקומוניסטית בכנסת:

אתם מנהלים דיפלומטיה סודית, אתם מנהלים שיחות עם נציגי טרומאן בחדרי חדרים, אבל העיתונות האמריקאית מגלה משהו מה־שיחות האלה. הנה למשל הודיעה בסוף אוקטובר סוכנות „יונייטד פרס" כי מונט דייויס (שגריר ארה"ב בישראל) ביקש ממר בן־גוריון ארבעה דברים כתנאי להצטרפות לגוש הזה. הוא ביקש ממנו להעמיד לרשותו את הנגב, למסור לו את אילת, את נמל חיפה ולעשות רביזיה של גבולות ישראל ...שימעו מה כותב ה„טיימס" הלונדוני מסוף

אוקטובר. „הקמת הגוש אפשרית רק על בסיס צמצום דראסטי של שטח ישראל"... העיתונאי האמריקאי זולצברגר כותב בסוף אוקטובר ב„ניו יורק טיימס": „מרבים לדבר על הצורך לנסות ולהעלות מחדש את תוכנית ההסכם שהגה בסודיות המלך עבדאללה והיא — למסור לעבר הירדן את רצועת עזה ורצועה צרה מאדמת ישראל לשם גישה לנמל זה". (ש. מיקונים, דה"כ 10/290 4.11.51)

נציג „חירות" קבל על אובדן כושר המיקוח של ישראל:

בצער רב ראינו את העובדה שהמעצמות המעוניינות בהגנת האיזור הזה פנו למצרים; ולא משום שהיא חזקה יותר, לא משום שהיא ארץ דמוקראטית, לא משום שהיא ארץ שאפשר לסמוך עליה ולא משום שהיא ארץ שהצבא שלה הוכיח עוצמתו, או שהיא נכונה להילחם בכל פולש, אלא משום שמצבנו המדיני הוא כזה, שמעצמות המערב חושבות, שעם מדינת ישראל אפשר להן להסתדר בלאו הכי, מדינת ישראל תלוייה בהן יותר מדי.

(בן־אליעזר, דה"כ 10/289 4.11.51)

גם מפי פ. ברנשטיין (הצה"כ) נשמעו אותו יום דברים דומים:

עצם העובדה שהמעצמות הציעו דווקא למצרים להיות המדינה המייסדת של הפיקוד הזה, יש לראות בה לדעתי מידת הירידה של מצבנו הבינלאומי. (דה"כ, 10/282 4.11.51)

ואילו ראש הממשלה הכריז:

...פניית אמריקה ואנגליה מעוררות בנו דאגה וחרדה רבה וגם תמיהה, האומנם סבורות אמריקה ואנגליה שמצרים תילחם להגנת החירות והדמוקרטיה בעולם כשאין חירות ודימוקרטיה קיימת בתוכה היא? (דה"כ 10/327, 5.11.51)

מאז ועד 1955 חזר אותו מעשה פעמים הרבה. כל אותן שנים היו צצות ה„תוכניות להגנת האיזור כולו" כפטריות אחרי היורה. ממשלת ישראל היתה מזדרזת להביע את רצונה להשתתף בתוכניות ואילו ממשלות ערב באלצו, תחת לחץ עמיהן, להסתייג מהן, להתנגד להן, להעלות את מחיר ההשתתפות בהן ולאלץ את המערב להחליפן, לשנותן ולבטלן בזו אחר זו. מאמצי הסטייט דפרטמנט היו מכוונים

לרכישת הערבים; נשק מערבי רב וחדיש הוזרם למצרים, לסוריה, לירדן, לסעודיה ולעיראק, אך נמנע בדרך כלל מישראל. למערב היה ברור, שלא יהיה כל קושי לצרפה לברית אזורית לאחר שתוקם, ואילו צירופה כראשונה יוסיף מכשול למשיכת הערבים. ישראל הרבתה להתריע, ולמחות, להצהיר, להכריז ולהודיע, היא חזרה והסבירה, יעצה, הזהירה והתרתה — אך ללא הועיל.

אחרי כל ההתרעות, המחאות, ההצהרות, ההכרזות, ההסברות, העיצות, ההזהרות וההתראות מצד ישראל, הודיע שר החוץ האמ־ריקאי, ג'ון פוסטר דאלס בישיבת וועדת החוץ של הסינאט בסוף פברואר 1956:

ארה"ב מעולם לא שקלה ברצינות את דבר כריתת ברית צבאית עם ישראל, למרות המו"מ בנידון זה. לא על הנשק לבדו יכון הבי־טחון... אספקת נשק לישראל עלולה אך להרחיק את סיכויי ההסדר. אם ישראל תתקוף את ארצות ערב, היא לא תוכל לסמוך על עזרת ארצות הברית.

שמונה חודשים לאחר שנאמרו דברים אלה התאמת הסיפא שלהם. הדבר הבולט בפרשה זו הוא, שככל שהתברר יותר ויותר שארה"ב אינה מעוניינת לכרות חוזה צבאי רשמי עם מדינת ישראל או לציידה בנשק במסגרת „סיוע צבאי", היו הבקשות הישראליות נעשות גלויות יותר והחיזור אחרי ארה"ב „נועז" יותר. בכך הצליחו המחזרים רק להכ־תים עצמם בעיני הגוש המזרחי ולהוריד בכך את כושר המיקוח שלהם.

התזכיר הציוני — לנו וגם להם

בעת הגישושים להקמת „הפיקוד המשותף" היו נציגי הממשלה מביעים על דרך הרמז נכונותם להשתתפות בו, כגון:

אנו האומה היחידה דרומית לתורכיה המוכנה ומוכשרת להילחם להגנת חירות האדם.

(דברי בן־גוריון באסיפה מטעם המגבית בשיקאגו, „דבר", 29.8.51)

אחרי שענייו ה„פיקוד" נסתיים בלא כלום, נעשה ניסיון להשיג נשק מארה"ב על ידי פנייה עקיפה באמצעות גופים ציוניים. על כך אנו למדים משליח „הארץ" בארה"ב, מר גלבלום:

בקשה רשמית בדבר סיוע צבאי אמריקאי לישראל באה בתזכיר מאת המועצה הציונית, שהוגש היום לחברי הקונגרס בוושינגטון. אף שזהו מוסד אמריקאי, אפשר להניח שהצעד נעשה לא בלי התייעצות עם שלטונות ישראל. („הארץ", 11.4.52)

בישראל הובעה ההשערה (ראה, למשל, „על המשמר" מ־13.4.52), **שמחברו האמיתי של התזכיר אינו אלא א. אבן, שהיה אז שגריר ישראל בוושינגטון ונציגה באו"ם.**

פרטים נוספים על תוכן המסמך נתגלו במושב הועה"פ הציוני באמצע מאי 1952.

יושב ראש ההנהלה, ד"ר נחום גולדמן, אישר אתמול, בתשובה על שאילתה של י. בנקובר (מפ"ם) (כיום איש „אחדות העבודה") את פנייתה של „המועצה הציונית האמריקאית" אל ממשלת ארצות הברית בדבר סיוע מקביל לישראל ולמדינות ערב (!), במסגרת המדיניות האנטי סובייטית העולמית של ארצות הברית.

הפנייה הנ"ל נזכרה לפני ימים אחדים על ידי מ. וילנר (מק"י). עוד לפני ימים אחדים השיב ד"ר גולדמן על שאלה — ציין מר בנקובר — שההנהלה אינה יודעת דבר על קיום התזכיר של המועצה הציונית האמריקאית. בינתיים הגיע העתק התזכיר לישראל. מחבריו מציעים, כפי שמר בנקובר ציטט מן המסמך שהיה בידו, את שירות ישראל לאינטרסים הצבאיים של המערב תמורת סיוע צבאי וכספי מארצות הברית. התזכיר מגדיר את ישראל כאויב ברית המועצות ובעלות בריתה (!) ואת העולים ממזרח אירופה כבורחים מארצות מוצאם וכאויבי ארצות אלה, ומציע סיוע אמריקאי גם בשביל מדינות ערב — היינו, כפי שהטעים מר בנקובר, בשביל מדינות שעודן במצב מלחמה עם ישראל, ובזה מגבירים מחברי התזכיר את סכנת ה„סיבוב השני". יתר על כן, מגלה התזכיר מספרים מתוך תקציב הביטחון הישראלי, שהם בגדר סוד אף לגבי מליאת הכנסת. מר בנקובר דרש

מאת ההנהלה להסתייג בגלוי מ„תזכיר מכשיל זה".

ד"ר גולדמן אישר את קבלת העתק התזכיר והודה בקיומו, אך מפני שטרם קרא אותו בעיון הדרוש, וההנהלה לא הספיקה לדון בו, הוא לא היה נכון למסור הודעה על עמדתו או עמדת ההנהלה. כשחברי האגף האמריקאי של ההנהלה ישובו לניו־יורק, יבדקו את העניין תוך מגע עם מחברי התזכיר ורק אז יחרצו את משפטם על העניין ויחליטו אם יש מקום לפרסם הודעה מטעם הממשלה, ובמקרה חיובי — כיצד להגיב על התזכיר.

(„הארץ", 16.5.52)

מובן שלא ההנהלה הציונית ולא ממשלת ישראל מצאו לנחוץ להביע הסתייגות מהתזכיר, למרות העובדה, שבו מתבקשת ממשלת ארה"ב להושיט סיוע מקביל גם למדינות ערב. אומנם, הוכרז לא אחת ש„אם ממשלת מצרים תשתמש פעם בנשק שאמריקה ואנגליה עומדות להעניק לה — היא תשתמש בו נגד מדינת ישראל..." (בן־גוריון, דה"כ 10/327, 5.11.51), אך ברור שבקשה למתן נשק אמריקאי לישראל אפשר לנמק לא באינטרסים ישראליים אלא רק באינטרסים אמריקאיים והללו דרשו מסירתו גם לידי מדינות ערב.

„שר הביטחון של ממשלת ארה"ב יהיה ממונה על הפיקוח"

ב־30.7.52 כבר הכריז שר החוץ מ. שרת **בגלוי**:

לפני שיצאתי את ארצות הברית נשאלתי במסיבת עיתונאים אם אנו מעוניינים לקבל עזרה צבאית מאת ממשלת ארה"ב. עניתי כי אנו מעוניינים לקבל עזרה צבאית מכל מקור אפשרי. כאשר באתי לארץ נשאלתי במסיבת עיתונאים אם אנו ביקשנו או מבקשים עזרה צבאית מארה"ב. עניתי כי אנו ביקשנו, מבקשים ונבקש עזרה צבאית מכל מקור אפשרי, כמובן כולל גם ממשלת ארה"ב. נשאלתי אם ידוע לי כי קיים חוק הנקרא „חוק הסיוע הצבאי" או „חוק הביטחון ההדדי" בארה"ב. אמרתי כי מערכת החוקים הקיימת בנידון זה ידועה היטב לממשלה ולא יעלה על דעתה כי מוסדות התחיקה בארצות הברית

יחוקקו חוקים מיוחדים לאפשר את מתן העזרה לישראל.

(דה"כ 12/2774)

על מהותם של התנאים הכרוכים בסיוע הצבאי האמריקאי, תנאים אשר ממשלת ישראל הביעה את הסכמתה לעמוד בהם, אנו שומעים מפי חה"כ בן אהרון (מפ"ם; כיום אחדות העבודה):

...ב־23 ביולי 1952 חתם נציג ממשלת ישראל על הסכם עם נציג ארה"ב לרכישת נשק בתשלום. לפי הרושם שהממשלה או דובריה עוררו בציבור היתה זו טרנסקציה מסחרית רגילה... אך בוועדה (וועדת החוץ והביטחון) נמסרה אינפורמציה, שלפיה גם הרכישה הזאת שנעשתה בכסף מלא, קשורה בחתימת אמנה בין ממשלת ישראל ובין ממשלת ארה"ב. האמנה הזאת נחתמה בלי שתוכנה נמסר גם אחרי חתימתה לידיעת הכנסת ולידיעת הציבור...

האמנה הזאת... קובעת, בעיקרו של דבר, שגם הנשק שרכשו אותו בכסף מלא, בכספנו, לא יעמוד לרשות מדינת ישראל וממשלתה, אפילו הנשק הזה יש עליו יוריסדיקציה ראשונה לממשלת ארצות הברית לגבי השימוש בו.

...ישראל תהיה מחוייבת לספק ציוד ונשק מן הייצור שלה גם לצד שלישי, אם היא תידרש לכך על יסוד הסכם זה.

הציוד והנשק שרוכשים בדרך זו נועד לא רק להגנת ישראל, הוא נועד קודם כל לצורכי הביטחון הפנימי, להגנת האיזור או לכל איזור ביטחון קיבוצי, בהתאם להוראות שיבוא עליהם הסכם בין ממשלת ארה"ב ובין ממשלת ישראל. ממשלת ישראל, כמובן, לא תוכל להשתמש בנשק זה לפי הכרעותיה שלה.

...אך עוד לפני שחתמו על הסכם זה נתבשרנו שממשלת ישראל הגישה בקשה ליהנות מן האפשרות לסיוע צבאי בהתאם לחוק הבי־טחון ההדדי של ממשלת ארה"ב. אני מצטער שבהתחייבויות הכלולות בחוק לא נכללה לכל הפחות התחייבות אחת: שהמדינה והממשלה המקבלת נשק לפי חוק זה תהיה חייבת לתרגם אותו ולהמציאו לידיעת הציבור כדי שלא יהיה זה מתפקידו של איש אופוזיציה.

...בין השאר צריכה המדינה המקבלת את הסיוע הצבאי „להת־

חייב לאחוז באמצעים הדרושים, כפי שיוסכם הדדית, להשתתף בע־קירת הגורמים של מתיחות בינלאומית, לקיים את ההתחייבויות הצ־באיות שקיבלה על עצמה על ידי הסכמים דו־צדדיים או רב־צדדיים שממשלת ארה"ב היא צד בהם, לתרום את מלוא תרומתה בכוח אדם, מקורות כלכליים, שירותים, לפיתוח הכוח ההגנתי העצמי והכוח ההגנתי של העולם החופשי, להשתמש שימוש יעיל בעזרה הכלכלית והצבאית של ארה"ב. שום מדינה לא תקבל סיוע אלא אם כן תאחז בצעדים מכריעים כדי להעמיד את מלוא כוחותיה ומקורותיה לרשות שילובה והאחדתה בתוכניות הגנה איזוריות ולהשתתפות בתוכניות שתפקידן לקיים את הביטחון הקיבוצי באותו איזור". הסמכויות שניתנו על ידי החוק הזה לנשיא, לדיקטטור של הסיוע ולשר הביטחון של ממשלת ארה"ב כוללות בין השאר: לפקח על הפיתוח וההנהלה של התוכניות, גיוס מאמצה המלחמתי והגברתו, של המדינה המקבלת את הסיוע, לרבות הייצור, הקמת מתקנים, רכישת ציוד בכל מדינה או קבוצת מדינות הנהנות מסיוע צבאי של ארה"ב, לספק ציוד ונשק במידה וסוג הדרושים להגשמת תוכניות ההגנה המשותפות. מינהל הסיוע יבטיח שבמדינות המקבלות את הסיוע ייעשה כל הדרוש לקיים את התעשייה לצורכי ההגנה ההדדית וכו'; יבטיח שיגייסו את מלוא מקורותיהן הפיסקליים, התקציביים, המדיניים, הצבאיים וכן את ההון להגשמתן המיידית של מטרות החוק האמריקאי הזה לביטחון הדדי. שר הביטחון של ממשלת ארה"ב יקבע מה הם סוגי הציוד הצבאי הדרושים למדינה המבקשת את הסיוע. הוא יהיה ממונה על אספקת הציוד הצבאי ~~בצורה~~ שתאפשר את שילובו בתוכניות ההגנה הכלליות. שר הביטחון של ממשלת ארה"ב יהיה ממונה על הפיקוח ועל אופן השימוש בציוד על ידי המדינות המקבלות את הסיוע. הוא ימנה לצורך זה וועדה צבאית אמריקנית שתשב במדינה המקבלת את הסיוע ותפקח על השימוש בו, הוא יפקח על הכשרת אנשי הצבא של המדי־נות המקבלות את הסיוע, הוא יהיה אחראי לדרכי העברה ומקומות המסירה של הנשק ועל דרכי השימוש בו. (הדגשות שלנו)

(דה"כ 12/3163, 27.8.52)

מערכת החוקים הללו היתה ידועה לא רק לממשלת ישראל אלא גם לממשלת ברית המועצות. מותר להניח שהיא לא התייחסה לכך באהדה.

רק תשע שנים לאחר מכן (25.5.61) מצאה הממשלה לנכון לפרסם בפומבי במסמך רשמי („רשומות", כתבי־אמנה 374, כרך 12) את „חילוף האיגרות המהווה הסכם בין ממשלת ישראל ובין ממשלת ארצות־הברית של אמריקה בדבר עזרה הדדית בעינייני הגנה", אשר נחתם ב־1.7.52 ונכנס לתוקף ב־23.7.52.

על מידת הסיוע הצבאי הישיר שארה"ב הגישה למעשה לישראל, ניתן ללמוד מן הנתונים הבאים, המהווים חלק מלוח נתונים רשמיים של ממשלת ארה"ב, שנתפרסמו לראשונה בפברואר 1960 ונמסרו בישיבת הסינט האמריקאי ביום 14.3.60 ע"י הסינטור אלנדר מלואיזינה.

מתוך: תכנית הסיוע הצבאי, שווי התוכניות והמסירות (1)
לשנות הכספים 1950—1960 לפי שטח ומדינה
(אלפי דולארים)

	תכניות (2)			מסירה			
	1951	1950—59	1960	1959	1950—59	1960	משוער
עירק	—	49,761	—	974	49,761		—
ישראל (3)	900	936	35	385	385		518
ירדן	560	12,660	5,136	2,326	11,102		2,182
לבנון	1,366	7,806	(4)	3,853	7,050		612

(1) כולל תוכניות ומסירת סחורות עודפות של המחלקות הצ־באיות של ארה"ב, שהוערכו במחיר הקבלה, ומכירת ציוד צבאי ואספקה שמומנו תחילה על ידי קרנות הסיוע הצבאי. המסירה מקיפה גם הוצאות שירותים, לדוגמה „אימונים".
(2) העובדה שקיימת תוכנית סיוע צבאי למדינה, אין לפרשה כהתחייבות מצדה של ארה"ב.
(3) מימון באשראי חלקי.
(4) כלול ב„בלתי מחולק".

(5) כולו במימון אשראי

(קונגרשונל רקורד, 14.3.60 עמ' 4983)

עיון קל בלוח מלמד, כי ישראל קיבלה סיוע צבאי ישיר בסך 385 אלף דולר בלבד במשך השנים 1950 עד 1959, סיוע זה ניתן כולו ב־1959. מכאן שבשנים 1950 עד 1958 לא קיבלה ישראל, למרות כל תחנוניה, בקשותיה והבטחותיה לשתף פעולה ל„הגנת העולם החופשי", אפילו פרוטה אחת מהסיוע הצבאי האמריקאי. טעות היא להסיק מכאן שהתחייבויותיה של ישראל איבדו בגלל זאת את ערכן ומשמעותן המדינית. כל ההכרזות, החשאיות והגלויות, להגן על „איזור המזה"ת כולו" נשארו בתוקפן למרות שממשלת ארה"ב הע־ניקה סיוע צבאי רב לעיראק, ירדן ולבנון ולא לישראל. אמנם לא זכתה ישראל בסיוע צבאי אמריקני, אך נכונותה לקבל את התנאים שבו הוא כרוך קבעה את מדיניות הגוש המזרחי לגבי ישראל.

פצצה ובקשה

אותם ימים (ובעיקר אחרי „משפטי פראג") גאתה התעמולה האנטי־סובייטית בישראל ובפברואר 1953 הושלכה פצצה לבניין השגרירות הסובייטית בתל־אביב. שלושה ימים לאחר מכן ניתקה בריה"מ את יחסיה הדיפלומטיים עם ישראל. ממשלת ישראל הביעה את הזדעזעותה וצערה על ההתנגשות, אך שגרירה בוושינגטון אץ לנצל את ניתוק היחסים לשם חידוש הבקשה לנשק אמריקאי:

בעקבות ניתוק היחסים בין רוסיה הסובייטית לבין מדינת ישראל פנה היום שגריר ישראל בארה"ב א. אבן בקריאה למעצמות המערב להגיש סעד חומרי ורוחני(!) למדינת ישראל למען תוכל לעמוד בפני מערכת האיבה הסובייטית. אבא אבן אמר את דבריו בגילוי דעת מוכן מראש שקרא בפני העיתונאים. אבן ציין כי ישראל עוררה את חמתם של השליטים הסובייטים על ידי מדי־ניותה הדמוקראטית והפרו־מערבית הגלויה ודבר זה מטיל על המעצמות המערביות הראשיות חובה מוסרית להגביר את הסולי־

דריות שלהן כלפי המדינה העברית. (ההדגשות שלנו)

(„דבר" 15.2.53)

קולו של השגריר היה כקול קורא במדבר. ניתוק היחסים עם ברה"מ לא חיזק אלא החליש את עמדת המיקוח הישראלית. הצהרתו של מר אבן עמדה בניגוד גמור להבעת הצער של הממשלה.

בתחילת 1953 הועלו מחדש התוכניות להקמת ברית צבאית אזורית וכהכנה לקראתה נשלחו למצרים כמויות גדולות של נשק וציוד חדיש. שוב חזר המחזה המוכר, שוב הוכרזו ההכרזות היש־ראליות הרגילות, אלא הפעם בצורה גלוייה יותר:

„זו הפעם הראשונה מאז הקמת המדינה חוששת מדינת ישראל שמלחמה עם ברית־המועצות קרובה יותר, הן מבחינת האפשרות והן מבחינת הזמן, מאשר סיבוב שני עם מדינות ערב. לפיכך גברה בארץ ההתעניינות בצעדים להקמת הפיקוד האיזור וייצוב מערכת ההגנה של המערב במזרח התיכון" הכריז שר החוץ מ. שרת בפני כתב „סנד' טיימס" אריק סוסלאו. לדברי שרת אף מבינים בארץ שהמערב עושה יותר מאמצים לרכוש למטרה זו את ארבעים מיליון תושבי מדינות ערב מאשר את המדינה היהודית בעלת אוכלוסייה של מיליון ומחצה בלבד. אולם ישראל סבורה שבריטניה וארה"ב יוכלו להכין את צירופה היא לארגון ההגנה המוצע על ידי דיון מוקדם בעזרה כלכלית וצבאית לקראת כל התפתחות אפשרית ובזה יתאפשר גם ביצוע מיידי של ההשקעות האיסטרטגיות הגדולות שתידרשנה לכך, כגון סלילת כבי־שים ובניין נמלים ושדות תעופה. לדברי שרת יקשה על בריטניה וארה"ב לממש את תוכניותיהן האיסטרטגיות בשיתוף פעולה עם הערבים בלבד, באשר הללו פוסחים על שתי הסעיפים ומבססים את חישוביהם על ההנחה שיוכלו רק להרוויח ולא להפסיד דבר על ידי הארכת הדיחוי

(„דבר", 26.1.53)

אין פלא בכך, שבהצהרה זו מגלה שרת הבנה כה רבה למאמצי המערב לרכוש את הערבים ומסתפק בהצעה שהחישובים לא יתבססו עליהם בלבד. כאן, כמו בתזכיר ציוני ארה"ב וכמו בהצהרות אחרות

שהושמעו על־ידי בציגי הממשלה בהיותם בחו״ל או באוזני כתבים זרים, מכוונים הדברים אל כתובתן של מעצמות המערב ו„כללי המשחק״ דורשים, איפוא, לצאת מתוך נקודת הראות של האינטרסים המערביים. לעומת זאת, כאשר מגיעים אותם דברים לפרסום בישראל גופה, הם מעוררים רושם רע ביותר, בהיותם נוגדים במידת־מה את הכרזותיהם הרבות של דוברי הממשלה מעל במות שונות בתוך הארץ כי „מדי־ניות החוץ מנוהלת אך ורק בהתאם לאינטרסים ישראליים״. לכן, לצורכי פנים, יש לפעמים להכחיש לחלוטין או לחצאין את ההצהרות הניתנות לצורכי חוץ. זהו החלק השני של אותם „כללי משחק״.

גם במקרה דנן טען לאחר מכן שר החוץ, שדבריו לא הובנו כהלכה.

איגרות, פטריוטיזם ובחורים אמריקאיים

אפשר שבעיני קברניטי המדינה עצמם לא היתה, בחשבון סופי, כל סתירה בין האינטרס הישראלי לבין האינטרס המערבי; כבר נוכחנו כי — כתוצאה מההסדרים עם עבדאללה — היתה השאיפה לבצר את שליטת המערב במזרח התיכון לאבן הפינה של מאמציהם בזירה המדינית.

התעמולה המתנהלת בקרב יהודי ארה״ב למען המגביות ואיגרות החוב הישראליות למיניהן, יוצאת מתוך נקודת הראות של האינטרס האמריקאי; משתדלים להוכיח ליהודי ארה״ב שתמיכה בישראל היא בראש וראשונה תפקידם כפטריוטים אמריקאיים. בנידון זה אופייני הוא פרסומו של ה„צ׳יקאגו סטנסיל״ מחודש ינואר 1952, תחת הכו־תרת „מדוע תפקיד פטריוטי הוא לרכוש איגרות יש־ראליות״. בפרסום זה אנו קוראים:

ראשית וקודם לכל עומדת בעיית הביטחון של ארה״ב במזרח התיכון: הנפט הערבי, בסיסי האוויר האפריקאיים ומכרות האורניום של קונגו הבלגית, חיוניים הם לארצנו. הצבא האפקטיבי באופן יוצא מהכלל של ישראל, המונה למעלה מ־200 אלף איש, מהווה נשק אדיר

כוח להגנת אינטרסים אלה. השימוש בצבא הישראלי למטרה זו פי־רושו, כי חיילים אמריקאיים לא ישלחו למקומות אלה. זה ימנע סיכון של חיי אלפי בחורים אמריקאיים, נוסף על החיסכון של מיליוני דולארים אמריקאיים רבים.

הנמקות מסוג זה מרנינות ממש את הלב. תנו דעתכם על־כך: הושטת עזרה לישראל היא לא רק מעשה צדקה נאה אלא גם חיסכון ברכוש ובנפש!

„אני שומע זאת בפעם הראשונה"

ועוד באותו עניין. ב־9.3.53 נדפסה ב„הארץ" רשימה — שוב פרי עטו של מר אריה גלבלום — על וועידת מלווה העצמאות. בוועידה זו נשאו דבריהם אישים אמריקאיים (הרברט לאהמן, הנרי מורגנטאו, הסנאטור טאפט — לזה האחרון אף הוגשה בהזדמנות זאת מפת זהב של ישראל) וישראליים (שר הפיתוח ד. יוסף והשגריר א. אבן). באותה רשימה אנו קוראים:

מר הנרי מורגנטאו אמר כי גיאורגי מלנקוב הוא בוודאי גרוע יותר מסטאלין, וכאשר תבוא שעת המבחן תעמיד ישראל כ־200 אלף חיילים לצד ארה"ב.

שגריר ישראל מר אבא אבן הביע את הסכמתו המלאה להודעת מר הנרי מורגנטאו שישראל תוכל להעמיד 200 אלף חיילים לצד ארה"ב במקרה של מלחמה והוסיף שמר מורגנטאו לא העריך במידה מספקת את כושר הגיוס של ישראל...

בטאונה של מק"י, „קול העם", הגיב על ידיעה זו במאמר מערכת חריף, תחת הכותרת „ילך אבא אבן ויילחם לבדו". שר הפנים ציווה לסגור עיתון זה למשך 10 ימים, אך כפי שהעיר „הארץ" הידיעה עצמה לא הוכחשה רשמית. מ. סנה („שמאל"; כיום מק"י) ובן־אהרון (מפ"ם; כיום אמה"ע) הגישו בעניין זה שאילתות לראש הממשלה ושר הבי־טחון. חה"כ סנה שאל:

העיתונות מסרה כי שגריר ישראל בארה"ב מר אבא אבן אישר

במסיבה פומבית את דברי מר הנרי מורגנטאו יו״ר „המגבית היהודית המאוחדת" כי במקרה של מלחמה תוכל ישראל להעמיד לצד ארה״ב כ־200 אלף חיילים, אלא הסתייג מן האומדן של כוח הגיוס הישראלי, אשר מר מורגנטאו לא העריך אותו במידה מלאה. ידיעה זו לא הוכ־חשה על ידי שום מוסד ממשלתי. מכיוון שהכנסת לא אישרה מעולם ברית צבאית בין מדינת ישראל לבין ארה״ב של אמריקה, הריני מתכבד לשאול את מר ראש הממשלה: המוכן הוא להודיע מעל בימת הכנסת כי לא היתה כל סמכות לשגריר אבן להודיע את הודעתו הנ״ל וכי עם ישראל לא ימסוך את בניו כבשר־תותחים לארה״ב לצורכי מלחמה התוקפנית?

ראש הממשלה השיב:

שאלתו של חבר הכנסת הנכבד מיוסדת על בדותא עיתונאית בחלקה הראשון ועל תעמולה קומינפורמית בחלקה הסופי. השגריר שלנו אמר: „ממשלות העולם החופשי יודעות היטב על החלטתה המוצהרת של ישראל להגן על גבולותיה ומשטרה בפני כל הפיכה והתקפה". זוהי חזרה על הצהרות רבות שנמסרו בכנסת על ידי ממשלת ישראל בכמה וכמה הזדמנויות.

מ. סנה:

מכיוון שלפני שנה הודיע מי שהיה אז סגן שר המלחמה הבריטי מר וייט, על יסוד שיחה עם מר בן־גוריון, שממשלת ישראל תעמיד מאתיים אלף חיילים לרשות המערב, האם מכנה כבוד ראש הממשלה גם את מר וייט כבעל בדותות או כתעמלן קומינפורמי?

מר ד. בן־גוריון:

אני שומע זאת בפעם הראשונה מפיך ועלי לבדוק אם אמרת אמת או לא. **(דבה״כ 13/1096, 25.3.53)**

עדיין אנו מחכים לתוצאות הבדיקה.

אשר לדברי מורגנטאו משיב ראש הממשלה לבן־אהרון:

השואל יודע כמוני שאזרח אמריקני יכול להגיד כל אשר בלבו באמריקה וכמו כן יודע השואל ששום אזרח אמריקני אינו מייצג את מדינת ישראל (מר אבן עצמו קיבל אזרחות ישראלית רק בשנת

1959 !) ואילו גם היה הסיפור של עיתון „הארץ" בנוגע לדבר מר מורגנטאו נכון, אין זה נוגע לא לחבר הכנסת הנכבד ולא לממשלת ישראל...

מורגנטאו המשיך להשתמש בזכותו „להגיד אשר בלבו". בחודש ספטמבר אותה שנה שוב הופיע בוועידה מטעם מלווה העצמאות, גם הפעם בחברת א. אבן. סוכנות סט"א מסרה כי הוא „הטעים שמדינת ישראל מסוגלת לגייס לצד ארה"ב רבע מיליון [האומדן תוקן!] חיילים ממדרגה ראשונה המהווים לפי קנה מדה אירופי כוח מחץ שממנו אין ארה"ב רשאית להתעלם". („הארץ", 28.9.53)

האם הביאו כל אותן הכרזות ישראליות שהושמעו בתחילת 1953 (כוונתינו להכרזות בוועידה מלווה העצמאות בחודש מרץ, לדברי שרת באוזני כתב ה„סנדיי טיימס" בחודש ינואר, ואחרות) לכך שארה"ב תפנה לישראל בבקשה שתשתתף ב„פיקוד המזרח התיכון" שהועמד אז מחדש על הפרק? לא מניה ולא מקצתיה. לאחר שנתגלו קשיים בשכנוע מדינות ערב להצטרף לארגון זה, החליט שר החוץ האמריקאי ג'ון פוסטר דאלס לערוך, בחודש מאי 1953, סיור בארצות המזרח התיכון.

אבן היסוד במדיניות הישראלית

ב־2.6.53 עם שובו מסיורו, הופיע דאלס בטלביזיה בנאום אל אזרחי ארה"ב. בנאומו מסר את מסקנותיו מהסיור ותאר את המדיניות שבדעתו לנהל לשם קידום האינטרסים האמריקאיים באיזורנו. דאלס קבע כי תוכנית ה„פיקוד" נכשלה עקב התנגדות הערבים ולכן על ארה"ב לנקוט צעדים ממשיים לשם פיוסם וקירובם לאמריקה. הוא צידד בבינאום ירושלים, בהחזרת 800.000 פליטים לישראל וכינה את הנגב בשם — „שטחים בעלי ערך סנטימנטאלי המוחזקים על־ידי ישראל". „מנהיגיה של ישראל עצמה — קבע שר החוץ האמריקאי — הסכימו עימנו כי מדיניות ארה"ב חייבת להיות מדיניות ללא משוא־פנים, כדי לרכוש לא רק את הכרתם ותערכתם של הישראליים, אלא

גם של העמים הערביים. אנחנו נחפש מדיניות כזאת". הקו שקבע דאלס בנאומו היה למדיניות הרשמית של האדמיניסטראציה הרפובליקאית.

חודשים מספר לאחר־מכן מבאר העיתון הפריסאי רב ההשפעה „לה־מונד" את השיקולים שהביאו את דאלס לנקיטת קו זה:

מיניסטר החוץ האמריקאי „גילה" לפני חדשים מספר חלק זה של העולם (המזה"ת). הוא התרשם מכוחה של המדינה היהודית הצעירה ומהידידות שהפגינה כלפי ארה"ב. מאידך גיסא עוררה איבת מדינות ערב למערב ובמיוחד לאמריקה חרדה ברורה בליבו. בשובו לוושינגטון היסיק דאלס מסקנות בלתי צפויות מסיורו: בהיותו סמוך ובטוח בתמיכת ישראל החליט להפחית במידת מה את הסיוע האמריקאי למדינת ישראל („בשביל הדג שהועלה בחכה אין צורך בפיתיון"!) ולהקדיש את כל המאמצים למען רכישת ידידות מדינות ערב, בכל האמצעים האפשריים. מדיניות זו נדאתה לסטייט דפרטמנט נכונה במיוחד לאור העובדה כי בזמן ההוא נותקו היחסים הדיפלומאטיים בין ססס"ר לישראל ולמדינה היהודית אבדו על ידי כך כל היתרונות הנובעים מאיזון שני הגושים. („לה־מונד", 21.10.53)

מדיניות החוץ הישראלית הגיעה למבוי סתום. נעשה ברור יותר ויותר כי מעצמה שיש לה מה להפסיד במזרח התיכון אינה מוכנה לתמוך גלויות בישראל. לאחר מכן, בעת מבצע סיני, אפשר היה ללמוד את חלקו השני של שיעור זה, דהיינו שכאשר מעצמה מערבית נמצאת כבר במצב שבו אין לה מה להפסיד, אזי אין תמיכתה בישראל מועילה...

נאום דאלס עורר תגובה נרגזת בישראל. לא רק דוברי האופוזיציה אלא גם אנשי מפא"י התקיפו נאום זה בחרון אין־אונים.

„מנאומו של דאלס נודף ריח הנפט!" קרא חה"כ יונה כסה (דה"כ 14/1616, 16.6.53) ואילו חברו לסיעת מפא"י, חה"כ בן־אשר, הכריז: „כל הנאום הזה בטלביזיה, לאדם הפשוט מעלה בזכרוננו את תעודות האימפריאליזם הבריטי מימים עברו כלפינו". (דה"כ 14/1606, 16.6.53)

יחד עם זאת מצא שר החוץ לנחוץ להצהיר:

ידידות לארה"ב ומאמצים מתמידים לחזק ולטפח את הידידות הזאת — זוהי אחת מאבני היסוד של בניין המדיניות הישראלית.
(דה"כ 14/1642, 16.6.53)

בניסיון להחזיר לעצמו מעט כושר תימרון ומיקוח, פנה שרת אל שר החוץ הסובייטי בבקשה לחדש את היחסים הדיפלומאטיים. באיגרתו הבטיח שרת כי „ישראל לא תהיה שותפת לשום ברית או הסכם המכוונים נגד ברית־המועצות". ב־20.7.53 חודשו היחסים בין ברה"מ לבין ישראל.

הכרזתו הנ"ל של שרת כבר לא עוררה במערב רושם רב; היה ברור לכל בר־בי־רב כי אם אומנם „ישראל לא תהיה שותפת לשום ברית או הסכם המכוונים נגד ברית־המועצות" הרי זה אך ורק משום שמאמציהם הנמרצים של מר שרת וחבריו להצטרף לברית כזאת לא נשאו פרי.

נאומי ביירוד וההגיון

שוב נשלח נשק מערבי רב למדינות ערב וסגן שר החוץ האמ־ריקאי לענייני המזרח התיכון, מר ביירוד, הודיע כי ארה"ב מתכוננת להושיט לארצות ערב סיוע צבאי גדול בהרבה מאשר לישראל.

כמה חודשים לאחר מכן הכריחה ארה"ב את ישראל, באמצעות ביטול זמני של המענק, להפסיק את העבודות בערוץ הירדן, (את תגובת „דבר" בעניין זה הבאנו לעיל). היחסים בין שתי הממשלות המשיכו להדרדר. בחודש אפריל 1954 שוב דיבר ביירוד (הפעם בנאום בעיר דייטון שבמדינת אוהיו) בזכות הקו שנקבע על־ידי דאלס. הוא הכחיש את הדעה שארה"ב מנהלת מדיניות פרו־ערבית או פרו־ישראלית:

אם כבר צריכים להאשים אותנו בנקיטת עמדה „פרו" משהו, הבה נבהיר היטב ש—„פרו" זה יכול להת־יחס לדבר אחד בלבד — וזהו ראש דאגת מדיניותנו — פרו־אמריקאיות. (ראה „הארץ", 12.4.54)

„דבר" השמיט קטע זה בכתבתו על הנאום.

ביירוד קבע כי „אין עוד שטח חשוב יותר מבחינה איסטרטגית בכל העולם" מאשר המזרח התיכון, וכי „בלי הנפט של המזרח התיכון ישותקו תעשיותיהם של בעלי־בריתנו ושלנו".

ידוע היטב כי אחד הגורמים המדריכים את מדיניות ארה"ב באיזורנו היא אינטרס הנפט. הרוצה לעמוד על עליית משקל השליטה האמריקאית לעומת הבריטית די לו להציץ בטבלא הבאה:

חלקן של ארה"ב ובריטניה בתפוקת הנפט במזרח התיכון

(באחוזים)

השנה	בריטניה	ארצות הברית
1938	79.6	13.9
1939	76.0	17.0
1946	64.5	31.0
1950	52.9	44.4
1951	38.8	58.0
1952	33.0	59.0

לפי סקר כלכלי על המזרח התיכון, אשר פורסם ע"י האו"ם ב־6.7.1956, מצויים 64% מעתודות הנפט של האיזור בידי חברות אמריקאיות. היפלא, איפוא, שמאמצי ארה"ב היו מכוונים בעיקר לרכישת הערבים?

מסתבר שלא כל מה שברור לכל בר־בי־רב, ברור גם לאחראים על המדיניות הישראלית. הללו אוהבים מאוד להשיא עיצות לאמריקאים כיצד עליהם לנהל את ענייניהם; למשל:

...קשה למצוא בהופעותיו של מר ביירוד תועלת מעשית מבחינת המטרה אשר הוא עצמו מציב למדיניות ארצות־הברית. קשה למצוא בהן את ההגיון הפשוט. (דה"כ 16/1598, 10.5.54)

כך הגיב ראש הממשלה דאז על נאומי ביירוד.

חה"כ סנה שם לצחוק את דברי ראש הממשלה:

אם אתם לשליטי אמריקה עונים „כן" על ברית מזרח תיכונית, כי אז איך לרנות אותה הם יקבעו, לא משה דיין ובוודאי לא שמואל

דיין. הם קובעים את הציר קאראצ׳י—אנקארה, ואתם אומרים להם שבין קראצ׳י ואנקרה אין בגדאד, אך במפה שלהם ישנה בגדאד. צריך היה להתנגד לכינון ציר זה מלכתחילה, אולם כאשר אנחנו (סיעות מק״י והשמאל) הצענו כאן בכנסת להביע התנגדות לציר אנקרה—קראצ׳י בטרם ניתן נשק לעיראק, הציע שר החוץ להסיר את ההצעה מסדר היום מתוך הנימוק שאין זה עסקנו. מתי זה נעשה עסקנו? כאשר גילו באמצע הציר — בגדאד. מקודם הוא לא ידע כי היא תתגלה. (דה״כ 16/1625, 11.5.54)

השאת עיצות לסטייט־דפרטמנט הפכה מתחביב לדיבוק.

השגריר אבא אבן, אשר נקרא לארץ להתייעצות, „התריע [בי־שיבת הממשלה] על הלך הרוחות שמצא בארץ, המעמיד את ארה״ב בפולמוס המדיני אתה כמדינה אי־ידידותית״. לדעתו „צריכה ישראל להתייחס לארה״ב כאל מדינה ידידותית ועם זאת להוכיח לה מה מוטעית גישתה במזה״ת, להתריע נגד זיון הערבים ולהצביע עליו כעל צעד מדיני וצבאי שאינו נכון גם מבחינת האינטרסים האמ־ריקאים... עצם העובדה שהסטייט דפרטמנט הסכים לרכך את עמדתו ולהודות בצורך לתת ערובות לישראל נוכח ערעור מאזן הכוחות באיזור הוא הישג חשוב לישראל״ (ראה רוב עיתוני הארץ מיום 27.8.54).

„הקומוניזם... איננו הסיבה — הוא האמתלה״

ימים אחדים לאחר מכן התקיים דיון מדיני בכנסת. אותה שעה נאלצו הבריטים להסכים לפנות את בסיסם הצבאי בסואץ אחרי שלא יכלו לעמוד נגד מאבקו של העם המצרי ונגד הלחץ הדיפלומאטי של האמריקאים אשר קיוו לרשת את מקומם. לפי ההסכם הותר לבריטניה להפעיל מחדש את הבסיס במקרה של התקפה על אחת מארצות המזה״ת פרט לישראל. עם ביצוע ההסכם הועבר הנשק הבריטי הרב, שהיה אגור בבסיסי הסואץ לידי המצרים וגם האמריקאים הודיעו על מתן סיוע צבאי למצרים.

בפתחו את הדיון הזה אמר מ. שרת:

...מה שמטריד (מטריד! איזה ניסוח מעודן!) אותנו כרגע הו זו יוזמת ממשלת ארה"ב לשים משקלות נוספות על כף המאזניים המוכרעת ממילא נגדנו... רבות שמענו על ההבטחה להענקי סיוע צבאי וכלכלי למצרים בבוא מועד. סוף סוף נתפרסמה הבטחה זו ברבים ונוכחנו לדעת כי היא היתה מותנה בהשגת הסכם בין מצרים ואנגליה, אך לא היה בה שום תנאי לצידנו — לא תנאי שלום לגבי הסיוע הצבאי, אף לא תנאי על הפסקת ההסגר לגבי הסיוע הכלכלי (להיכן נעלמו הערובות של אבא אבן?) עיקרון שחל על אחרים אינו חל עלינו, ושוב ברור אופייה של ההבחנה.

(דה"כ 16/2540, 30.8.54)

האם מכאן נובע שישראל תנקוט עמדה תקיפה מול יחס כזה מצד אמריקה? חלילה וחס! מפי מ. שרת נשמעו רק העיצות הרגילות לסטייט דפרטמנט:

הוקענו ונוסיף להוקיע את האשלייה ואת חוסר השחר שבנתינת נשק למדינות אלה לשם הגנת הדמוקרטיה. איך תוגן הדמוקרטיה במקום שאיננה ואיך יגנו עליה שליטים הרומסים אותה ברגליהם והמונים שאין היא אומרת להם ולא כלום. גם נסתור את ההנחה המופרכת כי זוהי הדרך הקצרה לייצובן הפנימי של הארצות הערביות

...יתכן ויטענו נגדינו כי אנו מביאים את המדיניות הזאת עד לאבסורד. אבל הן מדיניות זו עצמה הביאה לידי אבסורד, בבואה להשתית את חזית ההגנה האיזורית על מצודות הדמוקראטיה המהוללת שבארצות הליגה הערבית ובהוציאה את ישראל בלבד מהכלל.

(שם)

הרי לכם הטפת מוסר נאה: אם ברצונכם, שליטי ארה"ב, לדעת כיצד יש „להגן על העולם החופשי" מפני „התוקפנות הסובייטית", לכו אל משה שרת והוא ילמדכם בינה.

הצרה היא, שלארה"ב יש שיקולים השונים מאלה של בעל העי־צה; זאת מנסה להסביר לו מ. בגין, אשר מפיו אנו שומעים גם האשמה נוראה כלפי אמריקה: זו האחרונה, כך הוא מודיע בחרדה, איננה

מתכוננת כלל להגן על המזרח התיכון מפני הקומוניזם:

האמת היא שסיבת זיונן של ארצות ערב היא אחרת לגמרי. היא אינה קשורה באיסטרטגיה עולמית אלא באיסטרטגיה מזרח תיכונית. היא נעוצה בהתחרות הנטושה בין אמריקה ובריטניה במזרח התיכון. בכך הודה ה„טיימס" שלפני זמן קצר כתב בלשון חריפה למדי, בלתי שכיחה על עמודיו, כי ארה"ב זוממות להוציא את בריטניה כליל מהמזרח התיכון, שלפי דעת העתון הלונדוני היה איזור השפעה מסורתי של חבר העמים הבריטי.

...לאמריקה יש היום סילוגיזם במזרח התיכון; הם רוצים להוציא את הבריטים כליל מהאיזור הזה, לשם כך הם רוצים לרכוש את לב הערבים; כדי לרכוש את לב הערבים צריך לפגוע במדינת ישראל, צריך לחזק את כוחם של אויביה.

...בזאת הלשון יכולים אנו לומר לאמריקנים: הקומוניזם, מבחינת המדיניות שלכם, איננו הסיבה — הוא האמתלה.

(דה"כ 16/2556, 30.8.54)

והוא מבקר את מדיניות הממשלה:

...שמעתי היום את ראש הממשלה מנסה לתת לעצמו ולנו עיצה מה לעשות, וכך שמעתי:

הכרזנו — ונוסיף להכריז; התרענו — ונוסיף להתריע; הוקענו — ונוסיף להוקיע, מי יתן ושר החוץ ידע מדיניות כפי שראש הממשלה יודע עברית (שרת מילא אז את שני התפקידים). איזו עברית — אבל איזו מדיניות! הכרזנו — והכרזתנו לא הועילה, התרענו — והתרעתנו לא עזרה, הוקענו — והוקעתנו לא סייעה. ואף על פי כן נוסיף להוקיע ולהכריז ולהתריע. **(שם)**

ואיזה פיתרון בפיו של מר בגין?

אני אומר במפורש: דרושים מבצעים צבאיים בעוד מועד כל עוד לא איחרנו את המועד האחרון. **(שם)**

אליבא ד„תנועת החרות" לא קיים כלל מועד אחרון. מאז היותה ועד היום היא חוזרת על אותה הצעה. באחד הפרקים הבאים עוד ידובר על מה שאירע עת ממשלת ישראל אימצה לעצמה את קו

„המבצעים הצבאיים״ של מר בגין.

בטרם נסיים פרק זה עלינו להצביע על הבושת והביזיון שנגרמו לישראל עקב חיזורה החד־צדדי אחרי ארה״ב. כאשר כלו כל הקיצין, וכל הניסיונות לשכנע את ממשלת ארה״ב כי מדיניותה מוטעית נכשלו, ניסתה ישראל ליצור עובדות שתשכנענה את האמריקאים. בהקשר זה יש להזכיר את „העסק הביש״ מסוף שנת 1954 שצץ ועלה לכותרות העיתונים בסוף שנת 1960. מטעמים ידועים לא נוכל לתאר כאן את „העסק הביש״ בפרוטרוט. הקורא המעוניין ימצא הערכה טובה למדי בגליון „ניוזויק״ מתאריך 9.1.61, עמ׳ 20. „העסק הביש״ הנ״ל היווה המשך עקבי, טבעי ורצוף לכל המדיניות שקדמה לו.

„אני חש בנוחות רבה״

דוגמא בולטת אחרת לביזיון כזה היתה פרשת ביקורו של הרמטכ״ל מ. דיין בארה״ב. ביולי 1954 הזמינה ממשלת ארה״ב את הרמטכ״לים הערביים לביקור בארצה. אין צורך בדימיון מפותח כדי לשער על מה דובר בשעת ביקור זה.

ההזמנה פסחה על הרמטכ״ל הישראלי. אותה שעה פנתה ממשלת ישראל ושאלה אם אפשר שראש המטה הישראלי יבוא לביקור פרטי, לא רשמי, על חשבונו הוא. מובן מאליו; כל קשר בין נסיעת מ. דיין לבין ביקור הרמטכ״לים הערביים הוא מקרי בלבד...

הרי ראש הממשלה בכבודו ובעצמו הכחיש קיום קשר כזה. סוכנות „יונייטד פרס״, (17.7.54) מתארת כך את העניין:

דיין נשאל על־ידי עיתונאים אם הוא חש בנוחות;

הוא השיב: „או! כן, אני חש בנוחות רבה, ארץ רחבת ידיים זו״. כמו כן ציין כי הוא שבע רצון לחלוטין נוכח קבלת הפנים שנערכה לו.

י. פ. מוסיפה ומדגישה כי:

דיין הגיע לארה״ב במטוס מסחרי והוא מסדיר בעצמו את נסיעותיו למחנות בהם הוא עומד לבקר. הוא הכחיש שיש משהו בלתי רגיל בהופעה זו.

גם השלטונות האמריקאיים מסרו קודם לכן הסבר דומה לכך בהודיעם כי הרמטכ״ל העיראקי, מוחמד עארף, בא בהזמנת מיניס־טריון ההגנה האמריקאי ואילו דיין בא לפי בקשתו הוא, וכי הם „שמחים למלא בקשה זו״...

בישראל יש אנשים, שתשובה זו היא להם כגשמי ברכה. לנו נראה שהיא דומה יותר ליריקה.

תחילתה של הידידות הנצחית

ההכרה בכשלון האוריינטאציה האמריקאית של המדיניות היש־ראלית הולידה לבסוף שני שינויים חשובים במדיניות זו.

כאשר התברר שהסטייט דפארטמנט מזלזל בערכה של ישראל, גברה הנטייה להעלות את כושר המיקוח של ישראל על־ידי הפגנות כוח ומבצעים צבאיים. כך אימצה לעצמה הממשלה את הקו הידוע בשם „אקטיביזם״, קו אשר מפלגת „חרות״ המליצה עליו ללא הרף זה מכבר. בביצוע קו זה הוחל זמן־מה אחרי ביקור ג׳ון פוסטר־דאלס במזרח התיכון והוא נמשך — בהפסקה אחת (עת פרש בן־גוריון מה־ממשלה) — עד שהגיע לשיאו ב„מבצע סיני״.

השינוי השני חל בשנת 1955. כשהבינו סוף־סוף קברניטי מדינת ישראל את חוסר התוחלת שבחיזור הנלהב, אחרי ארה״ב, החלו לחפש בעל ברית אחר, אוריינטאציה אחרת.

כבר עמדנו על הסיבות בגללן מופנות עיניה של מדיניות הממ־שלה לכיוון מערב. בתור מועמד לתפקיד בעל־הברית החדש יכלו, איפוא, לבוא בחשבון רק בריטניה וצרפת, שכן גרמניה המערבית עדיין לא היתה אז בחזקת מעצמה.

אך אוריינטאציה פרו־בריטית היתה מן הנמנעות, לא רק עקב זכרון הסכסוך בין בריטניה והיישוב היהודי בארץ־ישראל בשנות המאבק ומלחמת העצמאות, אלא גם ובעיקר, משום שגם לבריטניה שרדו, למרות הכל, כמה עמדות־השפעה בעולם הערבי. תמיכה גלויה בישראל לא היתה יכולה להיות לה לתועלת.

נשארה, איפוא, רק האפשרות השלישית: לצרפת כבר לא היה מה לאבד בעולם הערבי; מלחמת הדיכוי שלה בצפון אפריקה קוממה נגדה את הערבים עד־כדי־כך, שהיתה קיימת האפשרות כי מדינות ערב — ובמיוחד מצרים — יתערבו באופן פעיל בסכסוך. היה נדמה שצרפת לא תוכל להפסיד דבר מקשרים גלויים עם ישראל, ולהיפך — היא עוד יכולה להרוויח מריתוק כוחם של הערבים בחזית אחרת על־ידי ה„אקטיביזם". כך נולדה האוריינטאציה הצרפתית של ממשלת ישראל. גם בנידון זה הקדימה „חרות" את הממשלה ולא במקרה: ה„אקטיביזם" והקו הפרו־צרפתי ירדו כרוכים זה בזה.

פרק ד.

ישראל והשינויים בעולם הערבי

בפרק הקודם, בהתעכבנו על האוריינטאציה המדינית של ישראל בתקופה 1955—1948 הזכרנו לא אחת את המדינות הערביות, מבלי לעמוד על השינויים שהתחוללו בהן בינתיים.

לאמיתו של דבר, התקופה שמאז 1948 היתה תקופה של תמורות מרחיקות־לכת במזרח התיכון ובעיקר במדינות ערב.

אחד התהליכים החשובים ביותר בהיסטוריה של ימינו, בייחוד מאז מלחמת העולם השנייה, הוא התפוררותה והתמוטטותה של השיטה הקולוניאלית. מאלפת במשמעותה היא הטבלא הבאה:

הארץ	שנת קבלת העצמאות	השטח (באלפי קמ"ר)	האוכלוסיה (במיליונים)
וייטנאם	1945	330	26
קוריאה	1945	221	30
אינדונזיה	1945	1,492	84

הארץ	שנת קבלת העצמאות	השטח (באלפי קמ"ר)	האוכלוסיה (במיליונים)
סוריה	1946	181	3.7
לבנון	1946	10	1.4
ירדן	1946	97	1.3
פיליפינים	1946	229	22.3
הודו	1947	3,288	392
פקיסטאן	1947	944	84
בורמה	1948	678	19.2
ישראל	1948	20	1.8
ציילון	1948	66	8.5
סין	1949	9,898	626
לוב	1951	1,760	1.1
לאוס	1954	237	1.4
קמבודיה	1954	139	4.1
מארוקו	1956	410	9.6
סודאן	1956	2,506	8.9
טוניס	1956	156	3.7
גאנה	1957	238	4.6
מלאיה	1957	131	6.1

(„קול־העם", 21.10.57)

ויותר מעצם הטבלא מאלפת העובדה, שהיא הפכה למיושנת תוך זמן קצר. בשנים המעטות שחלפו מאז ערך חה"כ סנה טבלא זו, השיגו מדינות נוספות כה רבות את עצמאותן, עד כי טבלא דומה, אילו נערכה כיום, היתה כפולה באורכה.

אם נוסיף לכאן את המדינות אשר זכו עוד קודם לכן בעצמאות פורמאלית, אך ניתקו בינתיים את כבליו הכלכליים של הקולוניאליזם (כמו קובה ועיראק), או את המדינות שניסו לנתק כבלים אלה וזכו, לעת־עתה, במידה פחותה של הצלחה (כמו איראן, ירדן וגואטמאלה) ואת הארצות בהן מתחולל עדיין מאבק לעצמאות (כמו אלז׳יר וקנייה),

תתקבל תמונה של אחד התהליכים המקיפים ביותר בהיסטוריה האנושית.

„איך אתם מתארים לעצמכם”

כל אדם השפוי בדעתו יודה, כי הסיכוי שאלז׳יר תגיע לעצמאות כטוניס וכמרוקו גדול לאין ערוך מהסיכוי, שתוניס ומרוקו תחזורנה להיות קולוניות צרפתיות כאלז׳יר.

אך שיקולי ההסתברות אינם ממצים את העניין. לפנינו תהליך היסטורי **סיבתי**, שניתן לחזותו **בוודאות** מראש.

נאצר וקאסם הגיעו, אולי, במקרה לראשות התנועות הלאומיות שהעלו אותם לשלטון, אך שום מקרה לא יחזיר לגדולתם הקודמת אנשים מסוגם של המלך פארוק ונורי סעיד. יהיה זה מקרה אם המלך חוסיין ירצח כסבו וכבן דודו, אך שום מקרה (כולל התערבות ישראלית) לא יוכל למנוע לאורך ימים את השינויים העומדים לחול בממלכתו, כשם שחלו במצרים ובעיראק.

לכאורה יכול רק עיוור לכפור בחוקיות זו, אשר ההתפתחויות במזרח התיכון הן חלק ממנה; לכאורה, רק מי שטחו עיניו מראות יכול היה להניח לפני פחות מעשר שנים, כי המזרח התיכון ישאר לאורך ימים שטח השפעה פוליטית ושליטה כלכלית של המעצמות המערביות הקולוניאליות. ואם כך הדבר, הרי מוכה בסנוורים הוא מי שאמר:

איך תעמוד מדינת ישראל בתוך שטח, שהוא מערבי לא לפי החלטתנו, אלא לפי החלטה שנפלה בעולם לא ברשותכם ולא ברשותנו? איך אתם מתארים לעצמכם, שמדינת ישראל יכולה לנהל בשטח מערבי סגור מדיניות כזאת, כאילו היתה לפניה תוכנית ריאלית קרובה להחלפת כל הגורמים הקיימים באיזור גאוגרפי זה, להחלפת פארוק במצרים, להחלפת שאר פאודלי ערב, להחלפת המערב והשפעתו במזרח התיכון? איך תחליפום ובמי תחליפום?

אך דברים אלה נשמעו לא מפי אדם בור וחסר השכלה, אלא מפיו

של איש מפא״י ברוך אוגיה, מורה הוראה בישראל, ודווקא במקצוע הסוציולוגיה; והם נאמרו בפני בית־הנבחרים הישראלי בוויכוח על מדיניות החוץ בחמישי לחודש נובמבר, שנת אלף־תשע־מאות־חמישים־ואחת ונרשמו שחור־על־גבי־לבן בעמוד שלוש־מאות־ושמונה־עשרה בכרך העשירי של „דברי הכנסת״.

כל זאת — כארבעה חודשים אחרי שנגר ירושלמי ירה והרג את נציגה המובהק של בריטניה במזרח התיכון, המלך עבדאללה (והוא לא האחרון מבני משפחתו שמת מיתה משונה), שמונה חודשים לפני הפיכת „הקצינים החופשיים״ במצרים, פחות מחמש שנים לפני הלאמת תעלת סואץ ופחות משבע שנים לפני המהפיכה העיראקית.

אין זו טעות קלה בניחוש, אלא שגיאה מדינית כבדה והרת אסון.

„קוצר ראות איום״

ההחלטה לוותר על הדרישה להקמת מדינה ערבית בחלק השני של ארץ־ישראל ולהסכים לסיפוחו לממלכת הבובות של עבדאללה, לזנוח את הגושפנקא של האו״ם ולהחליפה בזו של מעצמות המערב, הכרעה גורלית זו היתה יכולה להסתמך אך ורק על ההנחה ששליטת המערב על המזרח התיכון תימשך זמן רב ושאפשר לראות כיציבים הסדרים הנעשים בתקופתנו ובאיזורנו, מבלי לקחת בחשבון את האינטרס והשאיפות הלאומיות של העמים (אשר בשמם, כביכול, נחתמו הסדרים אלה).

מדינאי ישראל מעולם לא תפסו את האמת הפשוטה כי במזרח התיכון, כמו באיזורים קולוניאליים וקולוניאליים־למחצה, מדיניות הנקבעת לפי המציאות הקיימת היא המדיניות הבלתי מציאותית ביותר. המצב במזרח התיכון מזכיר במידה רבה את הוויכוח המפורסם בין עליסה („מארץ הפלאות״) לבין המלכה:

„ובכן, בארצנו״, אמרה עליסה בעוד היא מתנשפת מעט, „מגיעים בדרך כלל למקום אחר — אם רצים מהר מאוד במשך זמן רב, כפי שעשינו אנו״.

„ארץ איטית היא!" אמרה המלכה, „הנה כאן, מבינה את, עלייך לרוץ ככל שתוכלי כדי להישאר באותו מקום. אם ברצונך להגיע למקום אחר עלייך לרוץ במהירות כפולה לפחות!"

(לואיס קרול, „מבעד לראי")

מגיני המדיניות הממשלתית לא יוכלו לנקותה מאשמה בטענה שאיש לא יכול היה לחזות מראש את ההתפתחויות באיזורנו.

היה מי שהתריע וחזר והתריע כי:

ממשלת ישראל, מתוך קוצר ראות איום, מתוך חוסר כל אחריות לאומית, מעמידה את מדינת ישראל בימים אלה נגד תנועת השחרור הלאומי במזרח התיכון. (ההדגשה שלנו)

(ש. מיקוניס, דבה"כ 10/291, 4.11.51)

ואפילו מנהיגי „חרות", התומכים היום במלחמת הדיכוי הקולו־ניאלית באלז'יריה, ידעו אי־פעם להכריז כי:

...עוד ישנם עמים משועבדים, מהם שכבר מתקוממים ומהם שעוד יבוא זמנם, והם ישתדלו להשתחרר מעולו של כובש זר. אני מקווה ומובטח שחלק חשוב וגדול של עמנו ירצה לעזור לעמים שילחמו נגד שלטון אימפריאליסטי בארצם.

(ש. מרלין, דבה"כ 2/1194, 1.8.49).

אין קברניטי המדינה יכולים להיאחז בטענה כי ההפיכות והשי־נויים בארצות ערב אירעו בפתאומיות.

אומנם נכון, כי מעטים האנשים שלא הופתעו על־ידי קצב ההת־פתחות הסוער, וכי בודדים בלבד ציפו לשינויים כה רבים ומהותיים בתקופה כה קצרה.

אך זהו רק צד אחד של המטבע. אם כי אין אדם בישראל שיכול היה, דרך משל, לנחש ב־13 ליולי 1958 כי דווקא למחרת ימוגר שלטונו של נורי סעיד, הרי כל אשר עיניים לו, יכול היה לדעת כי ימיו של השלטון ההאשמי הרקוב ספורים וכי המהפכה בעיראק סופה לנצח, גם אם נכשלה לא־פעם בעבר.

המהפכות במצרים (1952) ובעיראק (1958) אינן דומות להפיכות בסוריה בשנים 53—1948, שהיו בלתי יציבות ונבעו בעיקר מהתחרות בין המעצמות המערביות על ההשפעה באיזור.

מהפכות מצרים ועיראק היו תוצאה של מאבק עממי רב־שנים נגד האימפריאליזם הבריטי ותנופתן היתה תנופתה של התנועה הל־אומית הערבית. תנועה זו אינה פרי דמיונו או רצונו של אדם זה או אחר ובוודאי שאיננה פרי „הסתה" גרידא.

ב־14.11.52, בעת המאבק לסילוק הבריטים ממצרים, נערכה בקהיר הפגנה בה השתתפו כמיליון איש. אחרי הלאמת תעלת סואץ, נערכה — נוכח הלחץ המערבי על מצרים — שביתה כללית ברחבי העולם הערבי, מהאוקינוס האטלנטי עד למפרץ הפרסי. שביתת ה־16 לאו־גוסט 1956 הקיפה את מרוקו, לוב, מצרים, סודאן סוריה הלבנון, רצועת עזה ועיראק. בכל המדינות הללו וכן בירדן, אלז'יר ותוניס, נערכו אותה שעה הפגנות המוניות לפני שגרירות המערב, כמחאה על לחצן ואיומיהן נגד מצרים ; כל פעילות כלכלית חדלה וזרימת הנפט הופסקה.

שום דמגוגיה ריקה ושום „הסתה" אינה יכולה לגייס מיליוני ידיים, מוחות, רגליים, לבבות ופיות לשביתות ולהפגנות בארצות שונות באותה שעה עצמה. עומקן והיקפן של תופעות אלה הומעט, הופחת והוקטן על־ידי „קול־ישראל" והעיתונים היומיים, מ„חירות" ועד „על־המשמר"; אך בהתעלמות מעוצמת הכוחות הפוליטיים הגועשים סביב מדינת ישראל, יש לא רק איוולת, אלא גם אסון.

למהפכות שהוכתרו בהצלחה קדמו התקוממויות גדולות וקטנות רבות לאין־ספור. היו אלה תנועות עממיות במלוא מובן המילה. שום מפלגה בודדת לא היתה מצליחה, לרכז ולארגן מספר עצום כזה של אנשים בעלי דיעות שונות ; שום נואם או גאון, שום תעמולה רגשנית או שכלתנית, אין ביכולתם ליצור תנועות המונים כאלה. רק סבל קשה וממושך, עוול אשר אנשים חשו על בשרם וחזו במו־עיניהם, מסוגלים להוליד תנועת המונים כזאת. לא היו אלה אפיזודות חולפות נוסח

הפיכות החצר בדרום אמריקה (גם אלה האחרונות עבר זמנן) אלא תופעות בלתי נמנעות, היסטוריות. הפרי שנקטף בעיראק בשנת 1958 הבשיל משך ארבעים שנה; מאז השתלטו עליה הבריטים התחוללו בארץ זו התקוממויות בתדירות של אחת לארבע או חמש שנים. גם במצרים, ירדן, סוריה והלבנון, לא אתמול נולדה התנועה הלאומית. העובדה כי המהפכה הבשילה עד כי לא רק ההמונים הבלתי מאורגנים, אלא גם הצבא — המשענת האחרונה של כל שלטון רקוב תמך בה וביצע את מעשה תפיסת השלטון, עובדה זו מסבירה מדוע לא היתה הפיכת השלטון מלווה בדרך כלל בשפיכות דמים רבה, ומלמדת על עומק האיבה לשלטון הפרואימפריאליסטי. אפילו משענתו של השלטון הפכה לקנה שהיכה באוחז בו.

„שאיפות פגומות" ו„סלף טראגי"

כל התופעות הללו אינן אופייניות לעולם העדבי דווקא.

חשוב להבין, כי תנועות השחרור הללו מהוות חלק בתהליך הכולל והמקיף יותר של התפוררות השיטה הקולוניאלית.

במזרח התיכון — כמו באיזורים משתחררים אחרים — מופנית התנועה הלאומית בראש ובראשונה נגד האדונים של אתמול; היא קשורה קשר בל־ינתק במגמות הנייטראליסטיות, בסירוב לקחת חלק בתוכניות האיסטרטגיות של מעצמות השיעבוד. אך מדינאי ישראל מסרבים להודות בעובדות שאינן לרוחם. ב־30.1.52, בשיחתו עם עיתונאים אנגליים ואמריקאים בפאריס, הודיע אבא אבן כי „ישראל מתייחסת בחיוב לשאיפת העמים לעצמאות לאומית אולם שאיפותיהן הלאומיות של רבות מבין הארצות הערביות והמוסלמיות פגומות מבחינות שונות ובכלל זה חוסר הנכונות להשתלב במערכת האינטרסים הבינלאומיים, כולל הסדרי ביטחון". שמא סבור היה שתיתכן בארץ ערבית או מוסלמית תנועה לאומית של ממש, אשר תתמוך בברית צבאית מיסודן של המעצמות הקולוניאליות?

באיזה אור רואים העמים המשתחררים את מדינת ישראל?

הערבים רואים את שיבתנו בפחד ובשנאה, ולא רק עמי ערב, אלא גם כמה מעמי אסיה אחרים. עמי המזרח, שהיו מאות שנים משועבדים לאירופה, רואים כאילו אנו סוכני השיעבוד והניצול של שליטי אירופה, אירופה שפלטה אותנו מתוכה וכמעט שהשמידה אותנו בלי שארית — לה אנו שליחים כביכול, שליחי המשעבדים והמדכאים, ואף עמי־ערב נתפסו לראייה מסולפת זו, זהו סלף טראגי והרה סכנות ואל נזלזל בו.

(ד. בן־גוריון, דבה״כ 2/1230, 2.8.49).

עוד בשנת 1949 הודה, איפוא, ראש הממשלה כי ישראל נחשבת בעיני עמי המזרח כסוכנת הקולוניאליזם (הביטוי „השיעבוד והניצול של שליטי אירופה" הוא מטעה ובלתי מדוייק. לא כל ארצות אירופה הן מעצמות קולוניאליות, לא כולן חשודות על עמי ערב ולא רק באירופה שוכנות מעצמות קולוניאליות), אך אליבא דבן־גוריון, השקפה זו של עמי המזרח בטעות יסודה, „סלף" היא.

הבה ונראה מה עושה ישראל בתחום המדיני בכדי לסתור „סלף טראגי והרה סכנות" זה.

כחצי שנה לפני שאמר את הדברים המובאים לעיל, התפלמס בן־גוריון בכנסת עם אלה שהאשימוהו בקנוניה עם האימפריאליזם הבריטי — באמצעות עבדאללה „הבובה הבריטית" — על חשבון ערביי ארץ־ישראל, ואמר:

מה זה נוגע לי שאיזו מדינה היא בובה או לא בובה?... הבה אשתמש בדוגמה חריפה שתיתן חרב בידי מתנגדי: המלחמה באימפריאליזם. אין זה עיסקה של מדינת ישראל להילחם באימפריאליזם. עיסקה הוא להילחם לעצמאותה וגידולה, אך אין היא קברניט להילחם בעד האימפריאליזם או נגדו.

(דבה״כ 1/308, 4.3.1949)

מהבחינה התיאורטית, קיימות לפני כל מדינה באיזורנו שלש אפשרויות: להילחם נגד האימפריאליזם, בעדו, או לעמוד מהצד. בן־גוריון מצהיר כאן, כי הוא בוחר באפשרות השלישית. יש להביא בחשבון, כי באיזור כשלנו בו המאבק נגד האימפריאליזם הוא הנושא

העיקרי של ההיסטוריה בת־זמננו — רואה כל נאבק את העומד מן הצד כשותף ליריבו, ועל־כן הפורש מן הכלל מקשה על עצמו את ההבנה עם שכניו.

על־כל־פנים, אילו באמת ובתמים עמדה ממשלת ישראל מן הצד במאבק נגד האימפריאליזם, אפשר היה אולי להתאונן על הסלף שבתיאורה כסוכנת המערב.

נותר רק לבדוק אם אומנם עמדה מן הצד במאבק זה.

„מזרח תיכונים רעים"

עמי אסיה ואפריקה הופיעו ככוח עצום בזירה המדינית — זו הפעם הראשונה בתולדות הזמן החדש — בוועידה ההיסטורית שנערכה בבאנדונג בחודש אפריל 1955, בהשתתפות 29 מדינות מאסיה ואפריקה.

רוב עיתוני הארץ ניסו להפחית מחשיבותה של הוועידה ויחד עם זאת תקפו אותה בחריפות בשל אי הזמנת ישראל אליה ובשל החלטה שנתקבלה בה בשאלת ארץ ישראל. (בהחלטה זו, אשר נוסחה על־ידי נאצר, ידובר בפרק אחר).

בהזדמנות זאת ערך בטאון המפלגה הפרוגרסיבית (שהשתתפה בקביעות בכל הממשלות שהוקמו בישראל) את חשבון הנפש של יחס המדיניות הישראלית לשאיפות עמי אסיה.

עקב חשיבות הדברים, השופכים אור על הדרך שעברה מדיניות החוץ מאז הכריז בן־גוריון על נייטראליות במאבק נגד הקולוניאליזם, נצטט אותם בהרחבה:

אין זה סוד, כי בהתנגשות בין שתי האסכולות המחשבתיות הדרות אחת ליד רעותה בכפיפה אחת בכותלי משרד החוץ שלנו — האסכולה המערבית והמזרחית (במובן של אוריינטאציה גיאופוליטית עקרונית) — נתקבלה כמכרעת ומנחה האסכולה המערבית. בהתאם לכך נתגבשה ההשקפה כי מותר לנו, על אף היותנו חלק מן המזרח התיכון, להיות ,מזרח תיכוניים רעים' ובלבד שנהיה ,מערביים' לא

פחות מהמערב עצמו, וניראה בעיני מעצמות המערב כבעל ברית טבעי באיזור זה. אסכולה זו צמחה מן הדיעה, כי קל יהיה לנו להתחרות עם מדינות אסיה ב,מערביות' מאשר ב,מזרחיות' וכי יתרונותינו בהתחרות זו יועידו אותנו באורח טבעי לתפקיד של חלוץ ההשפעה המערבית (נכון יותר היה לומר: מאסף ההשפעה המערבית) במחוז מחייתנו. שתיים היו תוצאות נצחונה של אסכולה זו על האסכולה ה,מזרח־תיכונית'. בשטח המדיניות המעשית הושם הדגש על טיפוח קשרים עם העולם המערבי בעוד שעידוד יחסים עם עמי אסיה אינה אלא עובדה גיאוגרפית פורמאלית גרידא, כי השאיפה להשתלבות אורגאנית ביבשת־זו אינה צריכה כלל לתפוס את המקום המרכזי בין שאיפות מדיניות החוץ שלנו וכי הידוק קשרינו עם המערב הוא שיקבע ממילא את עוצמת עמדתינו על מפת המזרח. גם לאחר שאסכולה זו פשטה את הרגל במציאות הפוליטית על ידי העדפת הערבים מצד המערב, לא הורגש כל מפנה לקראת קבלת מתחרתה — האסכולה ה,מזרח תיכונית' — כקו מנחה למדיניות החוץ הישראלית. אי אילו צעדים שנעשו מתוך ניסיון לקשור קשרים דיפלומאטיים וכלכליים הדוקים יותר עם ארצות המזרח (ביניהם צעדים רבים שנכשלו ומעטים שהצליחו) לא נעשו אלא כדרך לית ברירה, ולא היו מלווים כל סימן של שינוי האוריינטאציה היסודית שלנו. האדישות שבה נתקבלה בחוגינו המדיניים אי־הזמנת ישראל לוועידת באנדונג סימלה בצורה אופיינית ביותר את חוסר ההערכה המספקת לחזית האסיאתית מצד קובעי מדיניות החוץ הישראלית. אולם גם אלה מראשי משרד החוץ הישראלי שהמעיטו עד־כה לחשוב על חשיבותה של חזית זו בשביל עתידנו, או שחשבו עליה מתוך זלזול מסויים וראוה כמשנית בערכה — נזדעזעו וודאי מן המחזה של וועידת באנדונג, שכן הגוש האנטי־ישראלי בבאנדונג (הכוונה לתומכים בהחלטה שלא נראתה בעיני ממשלת ישראל) לא הוקם מקרב מדינות ערב בלבד.

...הלקח הנובע בשבילנו מימיה הראשונים של וועידת באנדונג, אסור כי יתבטא רק באכזבה מעמדת תורכיה, אשר כה הרבינו לבטוח בידידותה וכה המעטנו לעשות בטיפוח ידידות זו מעבר לקשרי מסחר.

הלקח שעלינו ללמוד מן העמדה האנטי־ישראלית המשותפת של עמי אסיה חייב להיות מקיף ועמוק ולתת את אותותיו בשלושה כיוונים. ראשית, מדיניות החוץ שלנו מצווה לעלות על פסים פוליטיים ופסיכולוגיים חדשים של אוריינטאציה על עמי אסיה. שנית, טיפוח הקשרים עם המזרח המרכזי והרחוק... שלישית, בל ננסה לראות עצמנו צדיקים מבודדים בתוך ים של רשעים. משנוכחנו לדעת היווכח וחזור, כי בעיית הפליטים הערביים מוסיפה לשמש אחת הסיבות העיקריות ליחסן של מדינות אסיה אלינו, נפגין נא את רצוננו הכן לתרום לפתרונה של בעייה כאובה זו בדרך הומאנית וקונסטרוקטיבית, מבלי לפגוע באינטרסים הבטחוניים והחברתיים שלנו... ימיה הראשונים של וועידת באנדונג שימשו אילוסטראציה קודרת למידת הבדידות המדינית והרוחנית שלנו בעולם. בל נתעלם מלקח קודר זה ובל נקל בהערכתו. פריצת חומת הבדידות המוקמת סביבנו כמותה כתנאי בל־יעבור להמשך קיומנו באיזור זה.

(מאמר מערכת, „זמנים", 21.4.55)

בדידות וידידות

חזיון ועידת באנדונג חזר ונשנה — ביתר תוקף — בוועידת הסולידאריות האפרו־אסייתית שנערכה בקהיר כשלוש שנים לאחר מכן ושוב בוועידת אדיס־אביבה (יוני 1960) ובוועידת קזבלנקה (ינואר 1961).

אך מנהלי המדיניות הישראלית לא שעו אל דברי האזהרה ולא למדו את ה„לקח הקודר". במקום חתירה לצאת מן הבידוד המסוכן באה אידיאליזציה מוזרה של בידוד זה כהמשך להיסטוריה של „עם לבדד ישכון":

היינו העם היחיד במזרח התיכון שפילס לעצמו נתיב נפרד ועצמאי בתפיסתו הדתית והרוחנית ועמדנו במאבק רעיוני ומדיני מתמיד עם שכנינו עד חורבן בית שני. לאחר כך היינו העם היחידי שלא נכנע לנצרות ולאיסלאם, כששתי דתות אלו, היונקות ממקור האמונה

הישראלית, כבשו עמים גדולים ואדירים בתוכם חיינו. אנו בודדים בעמים מבחינת תרבותנו גזענו לשוננו ודתנו. העמים הקרובים אלינו ביותר קרבה גיאוגראפית, גזעית ולשונית — עמי ערב — הת־נגדו בכל כוחם לתקומת ישראל וזוממים להכחידנו.

(ד. בן־גוריון, „דבר", 1.6.56)

כך „מתקנים" את ההיסטוריה היהודית, מעלימים את ההפריה ההדדית המתמדת בין תרבות ישראל ותרבויות העמים (אשר אחד משיאיה היה תור הזהב של יהודי ספרד תחת שלטון הכליפים המוס־למיים), כך פונים אל הרגשות השוביניסטיים — בכדי להמתיק את גלולת הבידוד המדיני. כך מסתמכים על „מאבק רעיוני ומדיני מתמיד עם שכנינו עד חורבן בית שני" בכדי להצדיק את הדין על מדיניות הבידוד העלולה להביא לחורבן בית שלישי.

בתקופת מלחמת סואץ ואחריה תוקנה במקצת תורת הבדידות המזהירה. כבר איננו בודדים! הנה למשל — צרפת. ידידות ישראל־צרפת, כך אומרים, היא מעל ומעבר לשיתוף פעולה בין שני אינ־טרסנטים. היאך משלבים זאת עם „עם לבדד ישכון"? גם על כך השיב תיאורטיקן הבדידות באותו מאמר:

ישראל היא מדינה ים־תיכונית ולא מזרח־תיכונית בלבד, ושכניה הם לא רק עמי המזרח התיכון אלא כל העמים השוכנים לחוף הים התיכון, במזרח ובמערב, בדרום ובצפון.

(שם)

מי אמר שהכרח־חיים הוא לישראל לקיים יחסים תקינים עם המדינות שבשכנותה היבשתית דווקא? כלום אין כל מדינות הים התיכון שכנותיה? קשה להבין מדוע הגדרה זו, המפתיעה בפשטותה כביצתו של קולומבוס, מסתפקת בראיית ישראל כ„מדינה ים־תיכונית" בלבד — הרי הים התיכון מתחבר כידוע, לאוקינוס האטלנטי, ומיצר הגיבראלטאר בוודאי שאינו יכול לשמש מעצור להגדרת ישראל כ„מדינה אטלאנטית"; יתר־על־כן, הגדרה זו היתה משקפת ביתר נאמנות את המאוויים המדיניים של ממשלת ישראל.

„עמי המזרח... זרים למסורת התנ"ך"

אם לפני מלחמת סואץ ראה בן־גוריון את יחסם של מרבית מדי־נות אסיה ואפריקה למדיניותו כתוצאה של אי־הבנה או הולכת שולל, הרי לאחר המלחמה מצא הסבר חדש:

...אל נתרעם למעלה מהמידה על היחס הזר, העויין והבלתי צודק של כמה (?!) מעמי אסיה כלפי ישראל. עלינו לדעת כי עמי המזרח הרחוק מהודו ועד יפן זרים למסורת התנ"ך, ואין להם מושג מישראל, מעברו בארצו העתיקה, ממורשתו הרוחנית הגדולה, הידו־עים פחות או יותר לעמים הנוצריים. וגם זאת אל נשכח: עמים אלה יצאו רק לפני שנים מעטות משיעבוד לחירות, מאות בשנים היו כפופים לעמי אירופה וכל עם לבן חשוד בעיניהם. זוהי מחלת ילדים של עצמאות צעירה אשר תעבור במשך הזמן, ועלינו לשקוד בהתמדה על קביעת יחסים ומגעים אישיים עם נציגי עמים אלה — ועד כמה שאפשר — על שיתוף פעולה אתם ועמלנו זה לא יעלה בתוהו, אם כי לא יהיה קל. דברים אלה חלים גם על עמי אפריקה המשתחררים ועומדים להשתחרר.

(ד. בן־גוריון בפתיחת מועצת ההסתדרות ה־70, „דבר", 6.12.56)

הסלחנות שמגלה בן־גוריון לעמים הקולוניאליים „החושדים בכל עם לבן" איננה במקומה: ברוב המקרים יודעים העמים האפרואסייתיים להבדיל היטב בין מדכאיהם לבין אנשים בני הגזע הלבן סתם; וממש מגוחכים נשמעים הדברים בפי ראש ממשלה שמרבית אזרחיה אינם שונים בצבע עורם ותווי פניהם מתושבי שאר מדינות מערב אסיה וצפון אפריקה.

לא קל לפתוח בהפצה המוגית של התנ"ך בקרב המיליונים של אסיה ואפריקה. על כן עוסקים עתה ב„קביעת יחסים ומגעים אישיים" וב„שיתוף פעולה".

אשר ל„מגעים האישיים" — יש לקבוע בצער שהם מוגבלים ברוב המקרים למנהיגים בחסד המערב, למיניסטרים „מטעם" במושבות צר־

פתיות ובמקרה הטוב — לאנשי האגפים השמרניים ביותר של תנועות לאומיות.

„שיתוף הפעולה" מתבטא בעיקר בהושטת סיוע ישראלי לסוגיו השונים. (מעניין לציין, כי סיוע זה אינו מופיע בתקציב ההוצאות של ממשלת ישראל). בחלקו הנכבד אין סיוע זה אלא מעין מסווה חדש להשפעה הכלכלית המערבית.

אך גם אילו היה הסיוע מושט בתום־לבב גמור, לא היה בו כדי לקנות את אימון העמים המשתחררים, כל עוד מתייצבת ישראל בעקביות לצד המעצמות הקולוניאליות בכל השאלות הפוליטיות.

כשערך נציג גיניאה בעצרת האו"ם בשנת 1959 מסיבה, הוזמנו כל המשלחות, פרט למשלחת הישראלית. ישראלים רבים השומעים לא־מעט על המגעים הישראליים המצויינים באפריקה, אולי תמהו לשמע ידיעה זו, אך בשים לב לעובדה שבאותה עצרת הצביעה ישראל בעד הפיצוץ האטומי הצרפתי בסהרה, אין באי־הזמנתה למסיבות מעין אלה משום פליאה.

הופעות משלחות ישראל באו"ם, והצבעותיהן שם, משקפות בבהירות רבה את הרעיון שהשמיעו דוברים ישראליים לא פעם, אודות כך, ש„יש לראות בישראל לא את הקצה המערבי של אסיה, אלא את הקצה המזרחי של אירופה".

„עקביות ונאמנות"

ב־1949, כמחצית השעה לאחר שישראל נתקבלה כחברת הארגון הבינלאומי, היא נמנעה מהצבעה על ההצעה לדחות את הדיון בשאלת אינדונזיה לעצרת הבאה. זו היתה תמיכה פאסיבית בעמדת הולאנד נגד אינדונזיה, שנאבקה אז על חירותה. שר החוץ נימק את הימנעות ישראל בכך, שרק מדינות הגוש המזרחי הצביעו נגד ההצעה, והצטרפות ישראל אליהן היתה מכעיסה את המערב מבלי לשנות את גורל ההצבעה.

בסוף אוגוסט 1961, בעצרת המיוחדת של או"ם, היתה ישראל בין המדינות אשר לא הצביעו בעד הצעת ההחלטה של ארצות אסיה ואפ־

ריקה, שקראה לצרפת לפתוח במו"מ עם טוניסיה בדבר פינוי הבסיס הצרפתי בביזורטה. ההצעה נתמכה ע"י רוב המדינות — ביניהן כמה מחברות נאט"ו.

בין שני הקצוות הללו נמתח קו ישר ועקבי של הופעות ישרא־ליות באו"ם.

ב־1952, בעת מלחמת השחרור הטוניסית, הצביעה ישראל בוועדה הפוליטית יחד עם צרפת ודרום־אפריקה, נגד הטוניסים.

ב־1953 הצביעה ישראל נגד הצעת תיקון, שהמליצה על משא־ומתן בין צרפת וטוניסיה „כדי להבטיח את הגשמת זכות ההגדרה העצמית בידי העם הטוניסי". ב־1953, ושוב ב־1954, הצביעה ישראל נגד קבלת החלטה, שקראה לוועדת האו"ם בעניין האפלייה הגזעית בדרום־אפריקה להוסיף ולשים עין על המצב הגזעי שם. כתוצאה מהצבעה זו חוסלה הוועדה.

ב־1956 הצביעה ישראל בלא פחות משש הצבעות בעניין אלז'יריה נגד האפריקאים ולצד צרפת.

ב־1957, בשעת מאבק נוהלי מסובך בעניין המושבות הפור־טוגזיות באפריקה, תמכה ישראל בכמה הצעות־הצבעה אפריקאיות, אך בהצבעה הנוהלית המכרעת הצביעה נגד מדינות אפריקה. חלוקת הכוחות היתה כה מאוזנת עד כי ההצבעה הישראלית היא שהכריעה את הכף.

ב־1958 נמנעה ישראל מהצבעה בדבר הענקת עצמאות לטנ־גנייקה ורואנדה־אורונדי, והצביעה — יחד עם צרפת ודרום־אפריקה — נגד עמי אפריקה בשאלת אלז'יריה. גם בהצבעה זו היה דרוש קול אחד כדי להפוך את מפלת האפריקאיים לניצחון.

ב־1959, בדיון על עתיד קאמרון, הרימה ישראל את ידה נגד העניין האפריקאי ולא זו בלבד, אלא גם הופיעה נגדו בעת הדיונים.

ב־19 לנובמבר אותה שנה יזם הגוש האפרו־אסייתי באו"ם מערכה שנסתיימה בניצחון גדול: העצרת הכללית החליטה ברוב של שני שלישים לאסור על צרפת לערוך ניסויים אטומיים בסהרה. ישראל הצביעה יחד עם המיעוט, למרות העובדה שחברת „רנו" הצרפתית

נכנעה לחרם הערבי זמן קצר לפני כן, ועל־אף ההצבעה הצרפתית נגד ישראל בעניין ועדת הפיוס. יתר־על־כן, שר החקלאות מ. דיין, שלח מברק ברכה לגנראל הפאשיסטי שאל לרגל הפיצוץ האטומי בסהרה.

זהו רק לקט זעום מהופעות ישראל נגד עמי אפריקה.

בגיליון חגיגי מוגדל של „לה־פיגארו", שנדפס בצרפתית ובעברית והופץ בצרפת ובישראל לציון הידידות בין שתי הממשלות, מסכם רוז'א מסיפ תחת הכותרת „עקביות ונאמנות":

צרפת תמיד מצאה את ישראל לצידה בהצבעות החשובות באו"ם, ובייחוד בענייני אלז'ריה. ב־1955 (שנה לפני מלחמת סואץ!) הצביעה ישראל נגד הדרישה לכלילת בעיית אלז'יר בסדר היום. ב־1956 שוב תפסה ישראל את מקומה (!) במחנה האומות שלא רצו ויכוח זה, ב־1957, בדיון שהיה קשה מאוד עבור צרפת, הצביעה ישראל נגד הצעה שדרשה להכיר בזכות ההגדרה העצמית של אלז'יריה. ישראל הצביעה אז בעד ניסוח מתון יותר, שהסתפק בציון התקווה לפיתרון דמוקראטי ושקט. משך אותו דיון התנגדה ישראל להצעה שדרשה פתיחת משא ומתן בין צרפת והמורדים. בסך הכל קרה 10 פעמים שנציגי ישראל באו"ם תמכו בעמדה הצרפתית. דוגמה נאה זו של עקביות ונאמנות ראויה לציון מיוחד.

(„לה פיגארו", גליון מיוחד, מאי 1960)

אין ספק שזו דוגמה נאה לעקביות ונאמנות בלתי רגילות לאימפריאליזם הצרפתי (ולא לצרפת, שרבים מבניה תומכים בזכות האלז'ירים להגדרה עצמית!), אך אין זו דוגמה כה נאה ל„שיתוף הפעולה" עם עמי אסיה ואפריקה עליו דיבר בן־גוריון.

לא רק נגד עמי אפריקה הופיעה ישראל ולא רק לאימפריאליזם הצרפתי גילתה נאמנות כה נוגעת ללב.

בעצרת או"ם שהתכנסה בסוף 1954 הצביעה ישראל נגד אינדונזיה בפרשת איריאן המערבית. מ. שרת הופיע באו"ם נגד מאבק העם הפרסי לביטול זכיונות הנפט הזרים, ונגד מאבק העם המצרי לפינוי הבריטים מבסיסם בסואץ.

אומנם זכתה ישראל להכרת טובה מצד הולאנד, כשזו האחרונה הציעה להעניק לאבא אבן ולמשה טוב אות כבוד „על פעלם בעצרת האו"ם למען הולאנד ונגד תביעות אינדונזיה" („מעריב", 27.6.58), אולם ברור שעמי אינדונזיה לא יעניקו למר אבן שום אות, מלבד אות קיין של עושה דבר הקולוניאליסטים.

„אפיפיורית יותר מן האפיפיור"

הופעות ישראל באו"ם עוררו לא אחת בקורת בישראל עצמה. ב־30.11.53 אמר חה"כ ריפתין (מפ"ם):

ישראל לא הצביעה בעד הזמנת סין לעצרת, גם אחרי שמדינות כשוודיה, הודו ויוגוסלביה — ואני אינני מונה בכוונה מדינות סוצי־אליסטיות — הצביעו בעד הזמנה. ממשלת ישראל עלתה מ„משגה" ההימנעות על ההצעה לצרף את הודו לוועדת קוריאה להצבעה נגד רביזיה על ההחלטה המכשילה הזאת, אף על פי שגם אינדונזיה, בורמה ושוודיה הצביעו בעד הרביזיה ומדינות רבות נמנעו... איך להבין שממשלת ישראל לא תמכה בימים אלה בהצעה האומרת שממשלה שתשתמש ראשונה נגד איזו ארץ באמצעי השמדה המוניים, תבצע בזה מעשה פשע נגד האנושות ותיחשב כפושע מלחמה?

(דבה"כ 15/271)

ובהזדמנות אחרת הכריז:

אני רוצה לקבוע עובדה, והכנסת צריכה לדעת את העובדה הזאת — שבגלל האוריינטאציה האמריקאנית האקסקלוסיבית, לא זו בלבד שאין שפה אחת, שפת הבנה, בין משרד החוץ הישראלי ובין המדינות האסיאתיות הסוציאליסטיות, אלא אפילו לא — וזו אגדה אם מספרים לנו שיש הבנה — בין משרד החוץ ובין מדינות אסיאתיות בלתי סוציאליסטיות ואנטי סוציאליסטיות. אני רוצה להוסיף ולומר דבר שאני רואה בו חומרה יתירה: כשמישהו בוחן באופן אובייקטיבי את לוח ההצבעות באו"ם, הריהו מוכרח לבוא לידי מסקנה שההצבעות של המדינות הערביות הן ביטוי למדיניות עצמאית יותר מן ההצבעות

של ממשלת ישראל בעצרת האומות המאוחדות

(דבה"כ 14/1586, 15.6.53)

מאוחר יותר אמר חברו לסיעה, חה"כ ברזילי:

...אינני רוצה למנות את ההצבעות של נציגותנו באו"ם אבל נציגותנו היא לפעמים אפיפיורית יותר מהאפיפיור. היא יותר אדוקה בפרו־מערביות שלה ממדינות השוכנות בתוך הברית האטלאנטית גופא.

(דבה"כ 19/100, 18.10.55)

נכונים הדברים, והם לא איבדו מנכונותם גם אחרי שמפ"ם הצ־טרפה לממשלה וקיבלה על עצמה אחריות להמשך אותה מדיניות.

ביקורתו של האופוזיציונר ברזילי מכה גם על ראשו של המיניס־טר ברזילי.

„הופעה קלאסית"

ב־1958 מתח חה"כ בן־אהרון, בישיבת המרכז של מפלגת „אחדות־העבודה", ביקורת על עמדת ישראל באו"ם.

הפעם הוא מופיע כאיש הקואליציה הממשלתית:

שני הדברים שאני רוצה לעמוד עליהם הם בעיני קלאסיים מאד לגבי הבעיות שאנחנו עומדים בפניהן. דווקא משום שאני לא מערער על שתי ההצבעות החיוביות, לא בעניין אלג'יריה ולא בעניין פירוק הנשק... אני טוען עכשיו על הנאום של נג'ר (נציג ישראל באו"ם). הנאום הזה זו הופעה קלאסית כיצד אנו מכשילים את עצמנו ללא צורך. לא טענתי שלא לסייע בידי צרפת (חס ושלום; מי האשים את בן אהרון שהוא תומך בשאיפות השיחרור של הקולוניות הצר־פתיות?) אבל אני מניח שיש גבולות. מה עשה נציג ישראל בנאום הארוך שלו? הוא עבר את הגבולות. אני קראתי בעיון את נאומו של פינו (הנציג הצרפתי) ואת נאומו של נג'ר. אני חושב שיהיה לנו יותר קל להזדהות עם הנאום של פינו מאשר עם הנאום של נג'ר. פינו לא נכנס לביסוס ה„פילוסופיה" שמשום שהם יושבים באלג'יריה 150 שנה,

הר שאלז׳יריה שלהם. הוא לא ביסס על פילוסופיה זו את השלטון הקולוניאלי של צרפת וזכותה של צרפת.

רבותי, אם אנחנו נכנסים לעניינים כאלה, שכלל לא נדרשים מאתנו, הרי שיש לנו כמה וכמה ויכוחים לגבי זכותנו על הארץ הזאת. אני מציע לחברים לעיין בנאום זה. אני אומר שבפירוש לא היה כל קושי לנציג ישראל לתמוך בצרפת בעניין זה והיו לזה נימוקים סבי־רים פוליטיים, אקטואליים, פראקטיים בולטים לטובת שני הצדדים בלי להסתכסך עם האלז׳ירים (אשרי המאמין!).

הדבר השני הוא פירוק הנשק. על מה הערעור? לא על ההצבעה בעד הצעת 24 המדינות. זו הצעה טובה, צודקת ונכונה. אבל למה היה הכרח להצביע נגד ההצעה היפאנית? אני לא רואה מה היתה התבונה המדינית להצביע נגד. ההתנהגות הפוליטית הריאלית היתה להימנע, כיוון שאי אפשר להתנגד לה עקרונית ומוסרית ואי אפשר לקבל אותה פוליטית. היא לא היתה הצעה פוליטית. זה ביטוי, לדעתי רגשי, של עם שהיה הקורבן הראשון של פצצה אטומית. אותו הדבר לגבי עשרות הצעות התיקונים שהוצעו להצעת 24 המדינות, זאת אומרת קיבלו את הצעת 24 המדינות כבסיס וההודים הציעו עשרות תיקונים. איני נכנס לכל הבדיקה על כל תיקון. הדבר הצורם הוא שבכל עשרות התיקונים הצבענו נגד. איני סבור שלא היה מקום — מתוך בדיקת העניין לגופו — לתיקונים בתוך ההצעה האמ־ריקאנית ובתוך ההצעה של 24 המדינות...

יש עולם אסייתי־אפריקאני והוא התרכז סביב להודו בהצעות התיקונים, תוך חיוב — רובו הגדול הצטרף להצעה של 24 המדינות. לא חייב אותנו שום דבר להצביע נגד כל התיקונים ולהשאיר הצעה זו של 24 המדינות ללא כל נגיעה.

אלה הדברים שלא מגבירים את מעמדה של ישראל ולא מסייעים בידה לפרוץ לאותן מדינות בלתי ידידותיות, שמספקות נשק לערבים ומסייעות להם בזה ללחום נגדנו ללא טעם. אני חושב שהתבונה הפו־ליטית, לאחר שהחלטנו להצביע בעד הצעת 24 המדינות, היתה מח־ייבת לבחור לנו כמה אלמנטים מהצעות התיקונים, גם כדי לא להציג

כלפי העולם מין צמידות לכל דבר שבא מן המערב.

(„ידיעות", בולטין מרכז

„אחדות העבודה", 21.4.58)

עדות זו חשובה ומעניינת ביותר, לא רק משום שבאה ממנהיג מפלגה קואליציונית (שהפך אח"כ לשר התחבורה), מאדם המצוי אצל מקורות אינפורמאציה מהימנים, אלא בעיקר משום שהאיש תומך עקרונית בעמדתה הפרו־מערבית של ישראל באו"ם, הן בשאלת אלז'יריה והן בשאלת פירוק החימוש, והוא חולק רק מבחינה טכסי־סית על חוסר הגמישות, על חוסר ההסוואה לעמדה זו.

בן־אהרון מסכים שיש לתמוך בצרפת נגד האלז'ירים ובהצעות המערב בעניין פירוק הנשק — ואף לדחות את התיקונים ההודיים. כל בקשתו — להצביע (לשם הסוואה וקישוט) בעד אי־אלה מהצעות התיקון.

ה„פילוסופיה" שנציג ישראל מספק לצרפת להצדקת שלטונה הקולוניאלי, „פילוסופיה" שאף נציג צרפת עצמו לא הסתמך עליה, הוגדרה כאן כעמדה „קלאסית".

נציגות ישראל נוהגת לעתים קרובות לספק למערב הצדקות אידי־אולוגיות. ישראל נטלה על עצמה בהתנדבות את התפקיד לספק פילוסופיה המצדיקה את תביעות המערב. אכן — „מציון תצא תורה".

דברי בן־אהרון מגלים אך טפח מהופעות ישראל באו"ם. זהו רק אפס קציהם של הנאומים הנישאים על־ידי נציגי הממשלה (שמר בן־אהרון חבר בה) בעשרות הוועדות של המוסד הבינלאומי.

מוסד קרנגי האמריקאי השקיע ממון רב כדי לברר מה דעתו של הציבור הישראלי אודות עמדת הממשלה באו"ם; פרופסורים מכובדים ואישי ציבור וממשל חשובים בישראל ערכו מחקר מעמיק בשאלה זו. המחקר פורסם באנגלית לשימוש בארה"ב ומסקנתו העיקרית היתה כי הקהל מסכים, בדרך כלל, לעמדת המשלחת.

האמת היא, שרוב־רובם של אזרחי ישראל אינם יודעים כלל מה עושה משלחתם באו"ם (פרט לנאומים מרכזיים בעצרת הכללית) וכיצד היא מצביעה. ככל שמתרחקים נציגי ישראל מהבמות הפומביות

בארץ ומתקרבים לבירות המערב, לוועדות השונות באו״ם, ל„שוק האירופי המשותף״, לכינוסים בינלאומיים חשובים, כן הם מביעים עמדות פרו־מערביות מובהקות יותר ובצורה אפיפיורית יותר מן האפיפיור.

אין כל פלא לכן, אם „ועידת הפסגה״ האפריקאית, בה השתתפו מנהיגי מרוקו, גאנה, קע״ם, לוב, גינאה, מאלי ואלג׳יריה, קיבלה, בין היתר, את ההחלטה הבאה:

הוועידה מציינת במורת רוח כי ישראל עמדה תמיד לצד האימ־פריאליסטים בכל פעם שהיה צורך לקבל החלטה חשובה בבעיות חיוניות הנוגעות לארצות האפריקאיות ובייחוד לגבי אלז׳יריה, קונגו, והניסויים הגרעיניים לכן מוקיעה הוועידה את ישראל כמכשיר בשי־רות הקולוניאליזם, לא במזרח התיכון בלבד, אלא גם באפריקה וב־אסיה.

(סוכנות יו.פי. מקזבלנקה, 7.1.61)

לא רק נאצר, אלא גם נקרומה, שמדיניות החוץ הישראלית כה הרבתה לחזר אחריו, חתם על מסמך חריף זה. הטענות כי על מסמך זה חתומים רק נציגי חלק קטן של עמי אפריקה אינן תופסות, שכן חלק קטן זה הוא המייצג את המגמות האנטיקולוניאליסטיות באפריקה, ואין כל ספק כי הוא מבטא את דעת רוב תושבי היבשת השחורה. הטענות כאילו נאצר השפיע על נקרומה ומודיבו קייטה אף הן אינן תופסות, שהרי ההחלטה מדברת בעובדות. האם לא הצביעה ישראל באו״ם יחד עם צרפת נגד אלז׳יריה ובעד הפיצוץ בסהרה, ויחד עם הבלגים נגד מדיניותו של לומומבה? כלום אין ממש בעובדות אלה? כלום אין בהם כדי לשכנע אפילו ידיד מובהק של ישראל, כי מדיניותה היא פרו־קולוניאליסטית?

אכן, למערכות רחוקות מאוד, ולהתנגשויות עם אומות לא ידענון עד כה, גררה מדיניות החוץ והביטחון הרשמית את ישראל.

לעיתים מוצאת ישראל את עצמה במצב מוזר. באוקטובר 1952 הצביעה ישראל **נגד** העלאת בעיית טוניסיה ומארוקו על סדר יומה של עצרת האו״ם, דבר שעלה בקנה אחד עם דרישתו של שר החוץ

האמריקאי אצ'יסון. אך ברגע האחרון שינתה משלחת ארה"ב את עמדתה והצביעה בעד הדיון. בטכסיס זה ניסתה ארה"ב לרכוש פרסטיז'ה ויחד עם זה למנוע את הדיון. ישראל נמצאה מרומה.

מי נותן הוראות למשלחת?

לעתים קורה שהצבעת משלחת ישראל באו"ם מפתיעה אף את משרד החוץ עצמו. דוגמה נאה לכך תשמש הצבעה אחת בשאלת קבלת סין לאו"ם. עד שנת 1953 תמכה ישראל בקבלת סין לאו"ם במקום פורמוזה, אך ב־1953 הציעה לא לדון בעניין זה.

ב־1954, לפני הדיון בשאלה זו בעצרת, כתב „דבר" (16.9.54) כי „בעצרת הנוכחית תתמוך ישראל כנראה בקבלת סין העממית ללא דחיות". למעשה הצביעה ישראל **נגד** דיון בשאלה זו. בתגובה לכך שיגרה סיעת אחה"ע בוועדת החוץ והבישחון של הכנסת את המברק הבא ליו"ר הוועדה:

אל יו"ר ועדת חוץ וביטחון מ. ארגוב. נדהמנו מהצבעת משלחת ישראל נגד הדיון בקבלת סין העממית לאו"ם; עמדה זו נוגדת את ההצהרות ששמענו בוועדה ומחבלת במאבקה של ישראל על ענייניה החיוניים בזירה הבינלאומית. אנו דורשים כינוס דחוף של ועדת החוץ.

במילים אחרות, משלחת ישראל הצביעה בצורה הפוכה מזו שהב־טיחו רשמית ראשי מפא"י בארץ.

בתגובה למברק, פורסמה ב־23.9.54 הודעה רשמית של משרד החוץ:

בידי משלחת ישראל היה תדריך כיצד לנהוג לגבי בעייה זו, שעיקרו היה לא להצביע נגד קבלת סין העממית לאו"ם. המצב הפר־למנטארי שנוצר למעשה לא הלם בדיוק את ההנחות לגבי השתלשלות העניינים הצפוייה שעליהן היה מושתת התדריך. בנסיבות החדשות שנוצרו באה המשלחת לידי מסקנה (באורח עצמאי!) כי עליה להצביע כפי שהצביעה, שלא בהתאם למגמה העיקרית שנקבעה מל־כתחילה. לא היה סיפק בידי המשלחת לבקש הוראות חדשות לפני

ההצבעה. יש להוסיף כי משרד החוץ הטיל אומנם ספק רב בנבונות היוזמה להעלות בשעה זו את שאלת החלפת נציגות סין באו"ם, נוכח הביטחון הגמור בכשלונה, אולם הוא לא נתכוון מראש לתת ביטוי לספק זה על ידי הצבעה שלילית.

מה היה „המצב הפרלמנטארי שנוצר"? מה היו „הנסיבות החד־שות" וכיצד „באה המשלחת לידי מסקנה"?

על כך נוכל לקבל תשובה במאמר של „מעריב" המטפל בהצבעה אחרת, מאוחרת הרבה יותר, של ישראל באו"ם:

ידוע היטב שיש באו"ם כעשרים ארצות המשתוללות להצביע, כל אימת שאפשר, לפי צורת הצבעתה של ארה"ב. סוד גלוי הוא, כי בשעה שהארצות הללו אינן מעוניינות ביותר להצביע כמו ארה"ב, יש לדיפלומאטיה האמריקאנית אמצעים למדי לשכנע אותן.

(מעריב, 17.8.59)

נציגי ישראל באו"ם לא הספיקו, כנראה, במקרה זה, להודיע למשרד החוץ על התכתיב האמריקאי.

גם המקרים הבודדים בהם הצביעה ישראל שלא בצוותא עם המ־עצמות האימפריאליסטיות (ובמיוחד עם ארה"ב), אינם מעידים על מדיניות חוץ עצמאית, שכן אמריקה מניחה לעיתים לגרורותיה חופש מסויים, בעיקר בשאלות שאינן בעלות חשיבות ראשונית.

לפי „שיטת" אמריקה אין למנוע „סיפוק" כזה מאת מדינות עצמאיות במשטר הקיים בעולם.

(מ.א. „דבר", 14.3.52)

„חומה בצורה נגד אסיה"

גוללנו כאן בקצרה את פרשת מאבקה הפוליטי המפואר של ממשלת ישראל המכוון לסתור את „הסלף הטראגי" שבראייתה כסו־כנת המערב, כשליחת המשעבדים והמדכאים. כך מבצרים מנהיגים מרחיקי ראות את מעמדה של מדינה קטנה בצומת שתי יבשות גדולות המשתחררות מעול זרים.

את תמצית השקפותיהם אפשר לנסח במילים הבאות, הלקוחות ממאמר ב„הארץ" על מ. דיין:

לדעתו (של דיין) יש לעם היהודי יעוד — ובעיקר לפלג הישראלי שלו: בחלק זה של העולם עליו להיות סלע, שלוחה של העולם המ־ערבי, שאליו יתנפצו גלי הלאומנות הערבית העבדול־נאצרית.

(א. שוייצר, „משה דיין — בין מנהיגות לבידוד", „הארץ", 12.12.58)

אגב, דיין אינו הראשון אשר הגה רעיון זה. עוד ב־1896 כתב אבי הציונות המדינית בחיבורו הפרוגרמטי:

ארץ ישראל היא ארץ אבותינו אשר לא נשכחנה לעולם. לזכרה יחרד לב עמנו ולשמעה יבואו רבים. לו חפץ הוד מעלתו הסולטן לתת לנו את ארץ ישראל, כי עתה לקחנו על עצמנו להביא סדר גמור בעניני הכספים של ממלכת תורכיה, למען אירופה נהיה שם חלק מן החומה הבצורה נגד אסיה, ונעשה את תפקיד חלוץ התרבות בפני הברברים. בתור מדינה ניטראלית נשמור על קשרינו עם כל עמי אירופה אשר יערבו את קיומנו שם.

(הדגשות שלנו)

(תיאודור הרצל, „מדינת היהודים", עמ' 30, הוצאת ניומן, 1944)

„החומה הבצורה" שהרצל דן בה מזכירה את חומת יריחו. עמי אסיה ואפריקה — „הברברים" — השמיעו כבר את תרועת השופרות, ומרבית החומה כבר נפלה תחתיה.

יצויין, כי הניסיון הקודם להקים בארץ הקדושה „שלוחה של העולם המערבי", „חלוץ התרבות בפני הברברים", נסתיים, כידוע, בצורה עגומה עם נפילת עכו הצלבנית ב־29.5.1291. נותרו ממנו שרידים ארכיאולוגיים בלבד.

פרק ה.
פעולות התגמול

„קצת יותר"

קווי שביתת הנשק, החוצצים בין ישראל לבין שכנותיה, מעולם לא היו שקטים לחלוטין. חציית הקווים שלא כחוק, גרימת נזקים לרכוש ושפיכות דמים הם מעשים שבכל יום.

אין ספק שחלק מסויים מהתקריות (משני צדי הקווים) איננו פרי תכנון או יוזמה ישירה מגבוה, אלא תוצאה של המצב הכללי הרופף. העובדה שאורכם הכולל של קווי שביתת הנשק הוא 591 ק"מ מדברת בעד עצמה. לאורכם של 591 ק"מ אלה, משני צידיהם, יושבים מאז 1949 חיילים בעמדות ובמשלטים כשאצבעותיהם על הדקי הרובים; פטרולים מסיירים לילה־לילה את שני עברי הקו וחודרים (בכוונה או שלא בכוונה) לעבר שכנגד.

מעשים אלה הפכו כה שגרתיים, עד שכאשר להקה צבאית הפכה ל„שלאגר" את שירו של ח. חפר „הסיירים", בו מופיעות השורות: **„אנו חותמים ברגלנו / את גבולותינו / ולפעמים מתוך הסתר, / עוברות רגלינו קצת יותר"**, לא היה אדם בישראל שראה בכך דבר תמוה.

יקרה שחייל יפתח באש במזיד או בשוגג, בפקודה או בלעדיה — והתוצאה: חילופי יריות או קרב מקומי העלול להימשך שעות רבות ולהפיל חללים ופצועים משני המחנות.

לאורך קווי שביתת הנשק חונים מאות אלפי פליטים, אשר בתיהם, שדותיהם, רכושם, ולעיתים אף חלק ממשפחותיהם נמצאים בשטח ישראל. קיימת, איפוא, תנועה בלתי פוסקת של הסתננות, שאין כמעט שום אפשרות למנעה.

בשנים הראשונות אחרי תום מלחמת תש"ח היו הפליטים הערביים חוזרים לילה לילה לקצור את שדותיהם שנזרעו לפני פרוץ הקרבות, לקטוף את הפירות והירקות ששתלו. עד היום עוברים רבים

מהם מצד לצד בכדי לבקר את משפחותיהם ובכך מסכנים את חייהם הן מעבר־מזה והן מעבר־משם; יש להניח כי בחשכת הלילה אין הפט־רולים מהססים לפתוח באש על כל דמות חשודה.

צעירים ישראליים מסתכנים לא־אחת בטיולים הרפתקניים מעבר לגבול, בניגוד לרצון שלטונות ישראל.

נוסף על כל אלה קיים זרם בלתי פוסק של הברחות מישראל לארצות השכנות ולהיפך, וכן הברחות בין מדינה ערבית לרעותה דרך שטח ישראל. קיימת גם הסתננות לצורכי שוד, גניבת ציוד חק־לאי, בהמות ויבולים. אין כמעט לילה ללא יריות — אלא שעל פי רוב אין תקריות אלה מגיעות לעיתונות ואינן זוכות לכותרות ול־צילומי זוועה.

מרכז המתיחות נע ממקום למקום

ידוע כי תקריות הגבול לא אירעו בתדירות שווה בכל הזמנים. היו שנים שקטות יותר ושקטות פחות ומדי פעם בפעם היה מרכז־הכובד של המתיחות עובר ממקום למקום: מקו שביתת הנשק עם ירדן לסביבת רצועת עזה, מרצועת עזה לגבול הסורי וכך הלאה.

בנאומו בכנסת ב־2 בינואר 1956 מסר בן־גוריון את המספרים הבאים על קורבנות ההסתננות:

בשנת 1951 נפגעו 137 אזרחי ישראל בהרוגים ופצועים על ידי חבורות רוצחים אלה, ומהם, על ידי כנופיות מירדן בלבד 111. בשנת 1952 עלה המספר עד 147 נפגעים, מהם על ידי כנופיות מירדן בלבד 114. בשנת 1953 הגיע מספר הנפגעים ל־162. מהם על ידי כנופיות ירדניות בלבד 124. בשנת 1954 החלה מצרים להתחרות בירדן במעש־רצח אלה וסכום הנפגעים עלה עד 180, מהם 117 על ידי ירדנים, 50 על ידי מצרים (בשנה הקודמת היו רק 26 פגיעות מצריות). בשנת 1955 עברה הבכורה למצרים. מ־258 הנפגעים על ידי כנופיות רוצחים, היו רק 37 פרי התנקשות של יוצאי ירדן ו־192 פרי רוצחים של חבו־רות מצריות שאורגנו באופן מיוחד על ידי רודן מצרים בשם ,פדאיון׳

שמתחילה היה תפקידם להילחם באנגלים בזמן הסכסוך בתעלת סואץ וכשנסתיים סכסוך זה הועברו חבורות המרצחים לרצועת עזה.

(דבה"כ 19/672)

מספרים אלה, למרות חד צדדיותם (הם אינם כוללים את מספרי הנפגעים בצד שכנגד) נותנים מושג על התנועה של מרכז המתיחות ממקום למקום.

ברור שתנועה כזאת יכולה להיות רק פרי יוזמה ותכנון, וגורמיה הם פוליטיים מעיקרם.

תקריות גבול הנובעות מתכנון פוליטי הן חיזיון נפוץ מאוד בחלקים רבים של העולם.

קורה לעיתים שמדינה א מעוניינת ליזום תקריות על גבולה עם מדינה ב בכדי להפעיל על ב לחץ על ידי הפגנת כוח, או בכדי לספק תואנה למלחמה, או במטרה להסיח את דעת אזרחיה היא (או את דעת אזרחי ב) מענייגים אחרים, וכד׳. לשם כך אין ל-א צורך לשלוח אנשי צבא לתוך שטחה של ב דווקא. היא יכולה לרכז כוחות גדולים בתוך שטחה היא, והמתיחות תגבר מייד. לעיתים מספיק אף הרבה פחות מזה: אם שניים או שלושה טאנקים של א יסיירו הלוך ושוב בקרבת הגבול כשתותחיהם מכוונים לעבר מוצביהם של כוחות ב, יועמדו אלה האחרונים במצב הכן ואז עלול אף קול עלה נידף להביא למטר של יריות ולקרב ממש.

הסיבות לתקריות

הדעה המקובלת בישראל היא ששליטי מדינות ערב הם המלבים את המתיחות, הדרושה להם לשם הסחת דעת נתיניהם מבעיות פנימיות.

...מדינות הערבים, החיות עדיין בתנאים וברעיונות של ימי הביניים ובהן אין הבריאות והעושר אלא נחלת המיעוט, אינן תלויות בפיתוח כלכלי, האיכרים שבהן, שהציבור מתפרנס מהם, אינם יוצאים לצבא, והמוניהם, מתוך הקנאות הבוערת בליבם יכולים לראות בה־

נפת חרבות — ברכה. אנחנו זקוקים למנוחה ולביטחון כדי להמשיך בשיקום האומה ואילו מנהיגיהם העדיפו את ההרפתקאות החיצוניות המניאות את המדוכאים מהתקוממם נגד המשטר.

(מ. קטן, תולדות היהודים, עמ' 229)

כך מלמד ספר ההיסטוריה לכיתות הגבוהות. לפי דעה זו היתה הפעילות הישראלית על הגבול בחינת התגוננות ועמידה בשער גרידא. כדברי בן־גוריון:

ממשלת ישראל מוכנה כמקודם לשמור באמונה על הסכמי שביתת הנשק לכל פרטיהם ודקדוקיהם, כלשונם וכרוחם, אבל חובה זו מוטלת גם על הצד השני. הסכם שיופר על ידי הצד השני לא יחייב גם אותנו. אם קווי שביתת הנשק יפתחו מעבר לגבול למחבלים ולמרצחים — לא יסגרו עוד בפני מתגוננים ועומדים בשער. אם זכותנו תיפגע על ידי מעשי אלימות ביבשה או בים — נשמור על חופש פעולתנו להגן על זכותנו באופן היעיל ביותר.

(דבה"כ, 2.11.55)

בדברים אלה אפשר לראות ניסוח רשמי של „הקו האקטיביסטי". הגילוי המעשי הבולט של קו זה (פרט ל„מבצע סיני") היו הפעולות הצבאיות היזומות מצד ישראל: על־פי הרוב פשיטות שבוצעו באישון לילה — אך לעיתים גם הפגזות — על יעדים שמעבר לגבול.

„כלב שמירה"

לפי הגירסא הרשמית (והיא הגירסא המקובלת על חלק ניכר מתושבי ישראל) היו פעולות אלה תמיד תגובה על מעשי הצד שכנגד ומכאן השם שבו הן נודעו: „פעולות תגמול".

„פעולות התגמול" היו מרובות בתקופה שהחלה בראשית שנת 1955 ונמשכה עד למלחמת הסואץ, אך היו פעולות גם בשנים קודמות ופעולה אחת בערכה ב־1960.

אף אם נקבל את הגירסא הרשמית ונסכים שפעולות התגמול היו מעשי התגוננות (אם כי התגוננות אקטיבית), לא נוכל לפטור

עצמנו מבדיקת הצד הפוליטי שלהן. כאשר כוח צבאי בעוצמה של פלוגה ומעלה, בסיוע שריון, ארטילריה ולעיתים אף מטוסים, נכנס לפעולה מעבר לגבול — פירוש הדבר שהפעולה מתוכננת היטב מראש. מחליט עליה לא המפקד המקומי, אף לא ראש המטה, אלא סמכות גבוהה יותר: הסמכות המדינית. אך שום מדינאי בתקופתנו אינו יכול לתת את „האור הירוק" לפעולה צבאית בקנה מידה כזה מבלי לשקול היטב את ההדים הפוליטיים שהיא עלולה ליצור. שב־עתיים נכון הדבר לגבי מדינה קטנה, שאינה עומדת ברשות עצמה מהבחינה הכלכלית, התלוייה במלוות ובמענקים מבחוץ. בפרק ג' ראינו כיצד התערבו מעצמות המערב פעמים אחדות כדי להפסיק פעילות ישראלית שלא נראתה להן. לכן, כאשר מחליטים על פעולת תגמול, אפילו אם מטרתה היא צבאית־הגנתית טהורה, יש לשים לב לבחירת המועד והיעד, שיהיו נוחים מהבחינה הפוליטית. בלשונם של מצדדי האקטיביזם: יש לבחור את **שעת הכושר**. „שעת כושר" כזו יכולה לבוא כאשר אחת המעצמות, או כמה מהן, מעוניינות להפעיל לחץ על אחת המדינות השכנות ומוכנות, על כן, להעלים עין מפעולות ישראליות או להסתפק בגינוי מילולי בלבד.

אך האם בכך מתמצה הצד הפוליטי של מעשי התגמול?

במאמר תחת הכותרת „הזונה מכרכי הים ואנחנו — מחשבות ערב ראש השנה תשי"ב" כתב עורך „הארץ" מר גרשם שוקן:

...המניע השני של המערב לתמוך בנו תמיכה בספית היא העובדה שאין המערב שש ביותר על יחסיו עם שאר המדינות במזרח התיכון. השלטון הפיאודאלי במדינות אלה נאלץ להתחשב במידה רבה כזאת בתנועות לאומניות (חילוניות ודתיות) שלעתים יש להן גם גוון חברתי שמאלי מובהק, עד שאין מדינות אלה מוכנות עוד להעמיד לרשותן של בריטניה ואמריקה את אוצרות הטבע שלהן ולהרשות להן להשתמש בארצותיהן כבסיסים צבאיים במקרה של מלחמה. אומנם החוגים המושלים בארצות המזרח התיכון יודעים שבמקרה של מהפכה סוציאלית או כיבוש סובייטי אחת דתם לחיסול פיזי, אך הפחד המיידי מפני הכדור של רוצח פוליטי מכריע לפי שעה

את הפחד שאינו ממשי מפני הסיפוח לעולם הקומוניסטי. כל המדינות האלה חלשות הן מבחינת המשטר הצבאי ומבחינה צבאית; ישראל הוכיחה את כוחה הצבאי במלחמת השחרור כנגד מדינות ערב ומשום כך חיזוק מסויים של ישראל הוא דרך נוחה למדי בשביל מעצמות המערב כדי לשמור על איזון כוחות פוליטי במזרח התיכון. לפי סברה זו נועד לישראל תפקיד של מעין כלב שמירה. אין לחשוש שהיא תפעיל מדיניות תוקפנית כלפי מדינות ערב, אם דבר זה יעמוד בניגוד ברור לרצונן של אמריקה ובריטניה. אך אם מעצמות המערב יעדיפו פעם, מטעם זה או אחר, לעצום עין, אפשר יהיה לסמוך על כך שישראל תהיה מסוגלת להעניש כראוי אחת או כמה מהמדינות השכנות שלה, שחוסר הנימוס שלהן כלפי המערב עבר את גבולות המותר. (הדגשה שלנו)

(„הארץ", 30.9.51)

דברים רבי משמעות אלה נכתבו זמן רב לפני פעולות התגמול העיקריות ולמעלה משלוש שנים לפני פתיחת השרשרת הגדולה של הפשיטות הצבאיות, שהובילה בסופו של דבר ל„מבצע סיני". מתוכם משתמעת האפשרות שבמקרים מסויימים היה השיקול המדיני (כגון הפעלת לחץ על ארץ ערבית, בכדי שלא תעבור על גבולות ה„נימוס" כלפי המערב) לא שיקול משני בלבד.

אפשרות זו איננה בלתי סבירה, בעיקר לאור העובדה שמנהיגי ישראל אינם רואים סתירה בין האינטרסים המערביים במזרח התיכון לבין אלה הישראליים. נוכחנו כבר לדעת כי הם שמו את יהבם על המשך ההשפעה המערבית באיזור זה, כי בעיניהם ישראל היא „הקצה המזרחי של אירופה", „שלוחה של המערב", וכי בהופעותיהם הפו־ליטיות (ביחוד מעל במת האו"ם) תפשו את מקומם בצד מעצמות המערב ונגד העמים המשתחררים מעולן.

אין אנו פטורים, איפוא, מלבדוק באיזו מדה התאמתה הסברה שהעלה מר שוקן, באיזו מידה היה ב„פעולות התגמול" משום ביטוי לעמדה הפוליטית הפרו־אימפריאליסטית של ממשלת ישראל.

„הפצצות צרפתיות"

פעולת התגמול הגדולה הראשונה נערכה ב־5.4.51 נגד סוריה. דובר צה"ל הודיע למחרת:

כוחות חיל האוויר לישראל ביצעו אתמול בערב פעולת תגמול נמרצת בהפציצם מוצבים של החיילים הסדירים של הצבא הסורי ושל הערבים המזויינים המקומיים בשטח המפורז, שרצחו אתמול בדם קר 7 שוטרים ישראליים. הפעולה בוצעה בהצלחה.

ישראל טענה שהסורים חדרו לשטחה ואילו הסורים טענו את ההיפך והגישו תלונה למועצת הביטחון. על הרושם שפעולה זו עוררה בחו"ל מטלגרף עיתונאי ישראלי מניו־יורק:

מדינאים ישראליים השוהים כאן נתקלים יותר ויותר בשאלה: לאן יגיע העולם אם הכל יהיו משתעשעים במטוסים ובפצצות בגלל אינצידנטים על גבולות? ההכרה כי ישראל מבוגרת יותר משכנותיה הופרה בגלל ההתנהגות הילדותית של התחדרות במספר מטוסים קטן. נציגי ישראל עצמם תוהים אם המוחות שבמולדת חשבו מה יהיו תוצאות ההפצצה כשנבוא אולי אחרי אינצידנט כזה לבקש מטוסים ונשק אחר (קשה להאמין שלא חשבו על כך). עיון בנאומו של מר בן־גוריון מעורר חימה בוושינגטון מאחר שישראל התנגדה להפצצת מאנצ'וריה, אם כי הצביעה יחד עם הרוב באו"ם בעד ההצעה לכנות את סין תוקפנית, ובכל זאת נקטה ישראל פעולה דומה בשעה שהיא עצמה החליטה כי הסורים תוקפנים. מעשים אלה גם מפירים את התקווה כי ישראל תתקבל ביום מן הימים למשפחת עמי המזרח התיכון, גם אם ירחק היום הזה, ביחוד מאחר שהפצצה שונה מכל פעולה אחרת שהיתה יכולה להיעשות, בזאת שהיא דראמטית ותיזכר ימים רבים. בעניין זה מזכירים את תוצאות הפצצות צרפתיות דומות בארצות ערב.

(א. גלבלום, „הארץ", 11.4.51)

מסתבר כי לא הכל ראו בהפצצה זו תגמול נאות על מעשי הסו־רים. אף אם נניח כי מעשה תגמול היה במקומו, הרי שבחירת הצורה

המיוחדת (הפצצה מהאוויר) גרמה לדראמטיות מיוחדת. האם דרא־מטיות זו מעידה שהיו לפעולה גם כוונות פוליטיות? קשה כמובן לענות בביטחה על שאלה זו. מחד גיסא יש בידינו עדות נסיבתית של סופר יו.פי. מבירות, אשר מסר כי „נראה שאינצידנט הגבולות חיזק את ממשלת סוריה בראשות חאלד־אל־עזם, שמעמדה היה רופף למדי מאז הקמתה בראשית אפריל, מפאת היעדר תמיכתה של מפלגת הרוב". כבר ראינו כי דווקא באותה תקופה (תחילת 1951) זנחה יש־ראל את עמדת „אי־ההזדהות" ועברה לתמיכה גלויה במדיניות המ־ערב. אף ממשלתו של חאלד־אל־עזם היתה פרו־אמריקאית. מאידך גיסא, ידוע כי האמריקאים הגיבו תגובה שלילית על האינצידנט.

התקריות עם סוריה נמשכו לסירוגין באפריל ומאי. אותה שעה ביקר בן־גוריון בארצות־הברית. התגובה על תלונת סוריה למועצת הביטחון לא היתה אז הגשת תלונה נגדית מצד ישראל (כפי שנהגו לאחר מכן, כדי למנוע דיון חד־צדדי בתלונת הצד שכנגד), אלא פנייה למשרדי החוץ של מעצמות המערב, שתורדנה את השאלה מסדר היום ותתווכנה בין הניצים. אם כי תיווך כזה היה בהתאם לעיקרון המונח ביסוד „הצהרת שלוש המעצמות" דחה המערב את ההצעה. כמובן, אין לדעת בבירור אם התגובה השלילית בוושינגטון לא היתה אך מן השפה ולחוץ; מותר להניח כי המדינאים האמריקאיים שמחו בלבם על הפעולה הישראלית, וגינו אותה בלשונם בכדי להוכיח למתנגדי הממשלה בסוריה כי בהתקרבות לארה"ב יוכלו למצוא מפלט מכוחה של ישראל. זהו, אומנם, משחק ציני וצבוע, אך לא ציני וצבוע מדי עבור פוליטיקאים מהאסכולה הניאוקולוניאליסטית. העובדה כי מאמרו של ג. שוקן, ממנו ציטטנו לעיל, נכתב כמה חודשים **אחרי** ההפצצה, שופכת גם היא אור מסויים על הפרשה.

„הציבור שלנו אינו שומע"

הפעולה הבאה שיש להתעכב עליה היא ההתקפה על מחנה הפ־ליטים „אל־בורייג'" ברצועת עזה, שנערכה ב־28.8.53. „הארץ" הגיב עליה במאמר ראשי:

19 פליטים נהרגו, ביניהם 7 נשים ו־4 ילדים, ו־18 נפצעו, לפי טענת המצרים על ידי ישראלים במחנה פליטים באיזור עזה. דובר צה"ל הכחיש שיד הצבא היתה בדבר הזה. ועדת שביתת הנשק שישבה על המדוכה שמעה טענותיהם של שני הצדדים. היא גינתה את ישראל בהפרת הסכם שביתת הנשק, אך לא האשימה את צה"ל אלא דיברה על „אנשים מזויינים שבאו משטח ישראל". זה הכל אשר אנו יודעים. שלטונותינו מילאו עד כה את פיהם מים, ולא ראו צורך לפרסם הפעם את החלטתה של ועדת שה"נ. החלטה זו נודעה לציבור הישראלי, עד כמה שהיא נודעה, ממקורות ערביים. רוב העיתונים לא פירסמו אותה, ואם כלל פרסמו — הסתפקו בכמה שורות במקום נסתר. עדיין אנו כאן עומדים תחת הרושם של רצח החמישה על אדמת ירדן (הכוונה לחמשה מטיילים ישראליים) ואילו מעבר הגבול — ואנו מפחדים גם ברחבי העולם — יזדעזעו לשמוע כי יד יהודית הרגה פליטים אומללים וביניהם נשים וילדים רבים. אנו מדברים על היחס הברבארי של הלגיון לגבי צעירים שטיילו לתומם, הם צועקים חמס על אכזריות היהודים. אנו מסתמכים על עובדות והם עושים כמונו. אבל דא עקא: הציבור שלנו אינו שומע אלא שמועה מטושטשת וחלשה על הטענות הקשות הנטענות נגד ישראל מפאת מקרים כגון אלה, ואלו הם אינם יודעים על מרירותנו העמוקה בגלל מעשיהם. אנו בוכים על צעירינו שנפלו ללא עת ואנו מגלים אדישות מחרידה על אמהות ערביות הבוכות על מות ילדיהן, הם בוכים על אבדותיהם וצוהלים על קור־בנותינו. לשני הצדדים ניתנת תמונה חד צדדית ומסולפת. כל תקרית מגבירה מתיחות. אנחנו מקטרגים קשות נגד הלגיון וברצועת עזה מפגינים ההמונים ודורשים נקמה בישראל. כיצד יוכל לבוא אי פעם שלום לאזורנו המפוצל בתנאים כאלה? האם אין במצב עניינים כזה

כדי לזעזע ולהבהיל? קרה אשר קרה ברצועת עזה, היו המסיבות אשר היו — מידת איפה ואיפה שבה אנו נוהגים כשם שנוהגים בה הערבים עלולה להנציח ואף להגביר מידי פעם בפעם את אווירת השנאה המקוממת ומסיתה עם נגד עם. אך אין בטענה שגם הערבים מתנהגים כמונו משום צידוק ליחסנו. הרי אנו מתגאים ברמת תרבות גדולה לאין ערוך משכנינו המפגרים ועלינו, למעננו ולמען המצפון שלנו, ללמוד כי אי צדק שאנו עושים נשאר אי צדק וכי לב אם ערבית כואב על מות בניה כשם שכואב לבה של אם יהודיה. נכון שאנו נמצאים עדיין במצב של הגנה על חיינו ועל קיומנו מפני איום והשמדה ומסיבות כאלה אינן נוחות למילוי מצוות האנושות, אך מעמדנו כעם תרבותי מחייב: על יסודות היושר והצדק אנו רוצים להקים את מדינתנו.

(„הארץ", 2.9.53)

מקטע יוצא דופן זה משתמע, כי העתונות הישראלית מעלימה בצורה מתוכננת ומאורגנת כל מעשה העלול להביא לידי מסקנה, שאף לישראלים יש חלק ביצירת מתיחות לאורך קווי שביתת הנשק, ושלא תמיד הפעולות הישראליות הן בגדר „תגמול". „הארץ" מספר כאן על הפגנות המונים ברצועת עזה הדורשים נקמה בישראל, ואילו בן־גוריון הודיע (בדבריו שהובאו בתחילת פרק זה) כי ב־1954 עלה מספר הקורבנות הישראליים, בהרוגים ופצועים, שנפלו מידי מצרים ל־50 לעומת 26 ב־1953. מה נאמר אם המצרים יטענו שפשעים אלה מהווים תגמול ונקם על ההתקפה הישראלית? לדעתנו לא יכולה להיות שום הצדקה לפשעים המצריים — אך איזו הצדקה יש להתקפה הישראלית?

„גירסה אווילית ופנטסטית"

הפעולה הבאה מצד ישראל ידועה לציבור הרבה יותר מאשר ההתקפה על אל־בורייג'. כוונתנו לטבח שנערך ב־14 באוקטובר 1953 בכפר קיביה השוכן בתחומי ירדן. כ־50 אזרחים (ביניהם נשים וילדים)

נהרגו ורבים נפצעו בפעולה זו. בנאומו מיום 19.10.53 ב„קול ישראל" יצא בן־גוריון להצדיק את הפעולה ולהטיל את האחריות לדם השפוך על ממשלת ירדן:

יישובי הספר בישראל שימשו מטרה במשך שנים להתנפלויות רצחניות אלה מתוך הבלגה רבה. בצדק דרשו הגנה לחייהם ממשלתם וממשלת ישראל חילקה להם נשק ואימנה אותם להגן על עצמם. אולם הכוחות המזויינים מעבר הירדן לא הפסיקו התקפותיהם הפליליות, עד שפקעה סבלנותם של כמה יישובי ספר ולאחר רצח אם על שני ילדיה בכפר יהוד, תקפו בשבוע שעבר את הכפר קיביה מעבר לגבול, שהיה אחד המרכזים הראשיים של כנופיות הרוצחים.

...כל אחד מאיתנו מצטער ודואב על דם שנשפך, באיזה מקום שהוא, ואין איש מצטער יותר מממשלת ישראל אם במעשה התגמול בקיבייה נשפך דם נקיים. אולם כל האחריות מוטלת על ממשלת עבר הירדן, אשר במשך שנים רצופות סבלה, ועל ידי כך עודדה, התקפות רצח ושוד מצד כוחות מזויינים בארצה נגד תושבי ישראל. ממשלת ישראל דוחה בכל תוקף הגירסה האווילית והפאנטאסטית כאילו 600 איש מצה"ל השתתפו בפעולה נגד כפר קיבייה. עשינו בדיקה מדוייקת ונתברר לנו בהחלט, כי אף יחידה צבאית אחת, הקטנה ביותר, לא נפקדה ממחנה בליל ההתקפה על קיבייה... (ההדגשה שלנו)

בינואר 1960 הוציא המדפיס הממשלתי חוברת בשם „בצאתך ובבואך", מטעם מינהל ההסברה של ממשלת ישראל. החוברת מיועדת לשמש „מדריך הכולל אינפורמאציה תמציתית על המדינה", ומינהל ההסברה מביע בדברי הפתיחה את תקוותו, כי היא תעזור לאזרחי המדינה היוצאים לחו"ל „לייצג כהלכה את ישראל בעולם". אך ראה זה פלא! בעמ' 20 של החוברת אנו קוראים:

שורה שלמה של פעולות תגמול של צה"ל — בצפון (מבצע כנרת), בגבול ירדן (קיבייה וחוסאן) ובגבול מצרים (עזה, חאן־יונס וכונתילה) — פגעו במרכזים מהם נשלחו הפידאיון, או שמהם נפתחה האש על ישראל. (ההדגשות שלנו)

לפחות אחת מן השתיים היא האמת: או שמינהל ההסברה הממשלתי מפיץ „גירסאות אויליות ופאנטאסטיות", או שראש הממ־שלה משקר ביודעין.

בקשר לנאום בן־גוריון יש להעיר עוד, כי אין זה מדוייק לומר שכולם הצטערו ודאבו על הדם שנשפך: כשהכריז חה"כ אריאב (צ"כ): „... בצדק ציין שר החוץ שזהו מקרה מצער, שהממשלה כולה, ואני בטוח שהציבור כולו, מצטערים על מה שקרה ועל האופן שזה קרה", שיסע את דבריו חה"כ באדר („חירות") בקריאה: „אני — לא!" (ראה „דברי הכנסת", כרך 15 עמ' 272, 30.11.53).

כל מי שלא איבד צלם־אנוש ישאל אם אמנם הטבח המתועב בקיבייה הוא „תגמול" נאות, ולו גם על פשע נורא ומזעזע כרצח אם על שני בניה. כגורם מרתיע ודאי ודאי שלא היה לפעולה זו ערך רב: מתוך המספרים שהביא בן־גוריון בנאומו אשר צוטט בתחילת הפרק, מסתבר שבשנת 1954 היה מספר הישראלים הנפגעים על ידי כנופיות ירדניות קטן רק ב־5.6% מהמספר המקביל לשנת 1953. ירידה זו אפשר לראות, מבחינה סטאטיסטית, כמקרית גרידא. השוואה אחרת מאלפת יותר: לפי פרסום רשמי של האו"ם (נספח לדו"ח של ראש מטה משקיפי או"ם מ־1.3.54) נמצא שברבע השנה מ־25.11.53 עד 24.2.54 (דהיינו חודש אחד עד ארבעה חודשים אחרי הפעולה בקיבייה) התלוננה ישראל על 12 קורבנות (הרוגים ופצועים) כתו־צאה מפגיעות ירדניות. מספר השווה בדיוק לזה של רבע השנה שקדם לו. יתר על כן, ברבע השנה 25.11.53 עד 24.2.54 התלוננה ישראל על 315 עבירות ירדניות על הסכם שביתת הנשק, לעומת 36 ברבע השנה הקודם.

אשר לרקע הפוליטי של פעולת קיבייה, נביא כאן את סברתו של עיתון צרפתי רב השפעה:

... בכל תחום ותחום אנו עדים כיום להתמרמרותה של האומה הישראלית שניטשה לנפשה, המבודדת מהעורף על ידי „טבעת הסגר" ערבית ומאוכזבת מרה מהשינוי הבולט לעין שחל בעמדת ארצות הברית כלפיה. גם שינוי זה הוא פרי סיורו המפורסם של ג'. פ. דאלס

בארצות המזרח התיכון.

...ספק אם ישראל תסכים לחכות בחוסר מעשה לבוא הרגע שבו ישתנה שיווי המשקל במזרח התיכון לטובת שכנותיה. מכאן נובעת הפעולה של הימים האחרונים (קיבייה) שביסודה, כנראה שני מניעים: השאיפה להסב תשומת ליבו של העולם המערבי לרצינות המצב, ולאלץ את ארצות הברית לשנות שוב את עמדתה נוכח הסכנה של התלקחות מחודשת.

(„לה־מונד", 21.10.53)

הסבר זה יפה באותה מידה גם לגבי ההתקפה על „אל־בורייג'" שקדמה לפעולת קיבייה בשבועות מעטים. שתי הפעולות חלו בתקופה שלאחרי סיורו של דאלס, בה הורעו במידה ניכרת היחסים בין ארה"ב וישראל. אם אומנם צדק „לה־מונד" בהשערתו בדבר הגורמים הפו־ליטיים לטבח קיבייה, הרי שהפעולה נכשלה בהשגת מטרותיה. המדי־ניות האמריקאית לא שונתה, מועצת הביטחון גינתה את ישראל בצורה חריפה ביותר (24.10.53) ונציגי מעצמות המערב אף הוסיפו גינוי נפרד משלהם, בדחותם את טענות בן־גוריון. שם ישראל הוכתם בעיני עמי אסיה ואפריקה ושנאת הערבים גברה.

המדיניות הישראלית ספגה מהלומה קשה. חודש אחרי הפשיטה התפטר בן־גוריון, מייצג התפיסה האקטיביסטית, מכל תפקידיו בממ־שלה ופרש לשדה־בוקר. אם כי מנהיגי מפא"י הכחישו נמרצות קיום כל קשר בין פרישתו לבין מעשה קיבייה, דומה שצדק „קול העם" בכתבו: „בן־גוריון הלך עם אות קיבייה על המצח".

שבחי צ'רצ'יל

תגובת המערב על התקפת קיבייה כה הרגיזה את חסידי הקו הפרו־מערבי בישראל, עד כי בריתחתם גילו, בשעת הדיון בכנסת בפרשה זו, גילויים מעניינים. י. כסה (מפא"י) אמר:

...כך חייבים אנו לומר בדברים ברורים לאנגליה: היא מת־ייצבת שוב כמנצחת ראשית על המדיניות האוייבת אותנו, וכדרכה

היא עושה זאת ברוב תככים ומירמה (מר כסה נזכר לפתע בתפקיד הבריטים במלחמת 1948 !). לפני שבועות אחדים, כאשר הוויכוח בין מצרים לבין אנגליה הגיע לשיאו, שמענו מפי ראש ממשלת בריטניה מר צ'רצ'יל שבחים גדולים למדינת ישראל, הגיבורה הצעירה אשר כבשה לה את עצמאותה. מר צ'רצ'יל, בשבחו אותנו, ידע יפה את כל פרטי הפרטים על יחסינו עם מדינות ערב ובאיזו דרך כבשנו את עצמאותנו. ובכן, כאשר מחריף הסכסוך עם מצרים מפזרים שבחים רבים למדינת ישראל, כאשר רוצים לכבוש את ליבן של מדינות ערב מאיימים עליהן בכוחה הצבאי של ישראל (!) וכאשר רוצים לקיים את האינטרסים במדינת ירדן, מתייצב שר החוץ הבריטי מר אנטוני אידן בראש ההתקפה נגד מדינת ישראל.

דברים כאלה משמעותם רבה ביותר, כשהם נשמעים מפי נואם פרו־מערבי מובהק כי. כסה, המסיים את דבריו במילים הבאות:

על אף ההיאבקות הקשה בינינו לבין אנגליה וארה"ב, לא נאמר נואש ולא נעלה על דרך של מעשי יאוש. שומה עלינו להבדיל יפה בין היאבקות ללא פשרה על ענייננו הגורליים לבין מעשים נמהרים ופוחזים שמטרתם שריפת גשרים, והעיצה היעוצה לנו מדי פעם בפעם אחרי כישלון זה או אחר לשרוף את הגשרים אל מדינות המערב ולשאת את עינינו לאופקים אחרים בלתי נודעים (בלתי נודעים למר כסה !) — את העצה הזאת לא נקבל.

(דבה"כ 15/300, 1.12.53)

כחמישה חודשים אחרי מעשה קיבייה נזדעזעה הארץ ממעשה רצח שפל. ב־17 למרס 1954 הותקף אוטובוס ישראלי במעלה עקרבים ו־12 מנוסעיו נהרגו. בשעתו נמסר כי עיקבות התוקפים הובילו אל קווי שביתת הנשק עם ירדן. זהותם של שולחיהם לוטה עד היום בערפל סמיך. שנים עשר יום לאחר מכן תקף צה"ל את הכפר הירדני נחלין וגרם למות 10 ערבים. כעבור תשעה ימים נוספים הותקף הכפר הערבי חוסאן.

המצב בירדן

אפשר לקבוע בוודאות גמורה כי מ־1951 ועד סוף 1954 היה קו שביתת הנשק בין ישראל וירדן מוקד המתיחות ותקריות הגבול. אין זה מיותר, על־כן, להזכיר בקצרה את ההתרחשויות בתוך ירדן עצמה בתקופה זו.

למרות מאמצי הממשלה לשתף אישים מהגדה המערבית במשרות הגבוהות של המנגנון האדמיניסטרטיבי והשירות הדיפלומאטי, לא פסקו הקובלנות על הפלייתם לרעה של תושבי האיזור הכבוש (הגדה המערבית) ועל הזנחת ענייניהם. בסוף מאי 1952 הגישו 20 צירי בית הנבחרים — 16 מהם מהגדה המערבית — תזכיר חריף לראש הממ־שלה בו מחו על השימוש המופרז בתקנות החירום, על איסור פעולתן של מפלגות, הטלת צנזורה חמורה על העיתונות, מניעת חופש האיגוד והאסיפה — וכיו״ב. ביולי אותה שנה התכנסו בשכם 15 מתוך 20 צירי הגדה המערבית, שלחו תזכיר חדש לראש הממשלה ומחו על קביעת מקום מרבית מפעלי הפיתוח ומפעלי „סעיף 4" מזרחית לירדן, על העדפת בני עבר הירדן במינוי למשרות ממשלתיות, על אפליות בגיוס פלשתינאים וביחוד הפליטים לצבא ולמשטרה, על השוחד והפ־רוטקציוניזם שפשו במדינה וכו׳. המתיחות לא רפתה גם כשהוחלפו הממשלות. ב־30.9.52 הקים את ממשלתו השנייה אבו־אל־הודא, וכ־עבור 7 חודשים (6.5.53) פאוזי אל מולקי. כן גברה מורת הרוח מת־לותה של הארץ בבריטניה ועלו תביעות לפיטורו של גלאב־פחה ול־ביטול החוזה עם בריטניה. כנגד לחץ דעת הקהל הטעימו השליטים את תלותה היתרה של המדינה בבריטניה „נותנת לחמו" של הלגיון הערבי, הערובה לבטחונה של הארץ (וגם לכלכלתה), אך בה בשעה טענו כי יש מקום לשקול אפשרויות אחרות — אילו נטלו על עצמן המדינות הערביות את הוצאות הגנת הממלכה. בטענה זו נשמע הד ראשון להתערערות מעמדה של בריטניה בירדן. באמצע יוני 1954 ביקר בממלכת הירדן המלך סעוד. כוננותו לתמוך בממשלה בחלק מהדולארים שמזרימות לקופתו חברות הנפט האמריקאיות ומאמציו

(על אף החשבונות המסורתיים בין בית ההאשמים ובית הסעודים) לנתקה מעיראק ולקרבה לגוש המצרי־סעודי, סימנו שלב חדש בהש־תלשלות קורותיה של ירדן. התרוצצות זו באה לביטוי גם בחילופים התכופים של הממשלה הירדנית. מאפריל 1950 (תאריך סיפוח הגדה המערבית) עד אביב 1954 הורכבו ונפלו שבע ממשלות: ממשלת סעוד אל מופתי (הורכבה ב־12.4.50) ממשלתו השנייה של אל מופתי (14.10.50) של סמיר אר רִפעי (4.12.50) של תופיק אבו אל הודא (30.9.52) של פאוזי אל מולקי (6.5.53), ממשלתו השנייה של אבו אל הודא (3.5.54). ב־22 ביוני 1954 פיזר המלך חוסיין את בית הנב־חרים, כדי למנוע תבוסה מאת ממשלת אבו אל הודא שעמדה לבקש את אימון הבית. הוכרז על בחירות חדשות תוך תקווה למצוא דרך כלשהי להבטחת „היציבות והסדר" בממלכת הירדן.

(א. כהן, תמורות מדיניות בעולם הערבי, עמ' 138)

מתברר כי לא רק הגבול הישראלי־ירדני, אלא גם המצב הפוליטי בירדן גופא היה סוער בשנים 1954—1951.

מי מעונין ובמה

המתאם בין המצב הפנימי במדינות הערביות לבין המתיחות בגבולות ישראל ופעולות התגמול, הוא מן המפורסמות.

לרבים יש הסבר פשוט לתופעה זו: שליטי ערב, ברצותם להסיח את זעם ההמונים בארצותיהם, מתגרים בישראל, יוצרים מתיחות לאורך קווי שביתת הנשק ומפנים את חוד המאבק מן הפנים אל החוץ. הסבר זה היה, ללא ספק, חלק מן האמת במקרים מסויימים. אך האם זו כל האמת? האם ממשלת ישראל מצידה גילתה אדישות לגבי השי־נויים הפנימיים בארצות ערב? האם אחת היא לה איזו ממשלה תקום בירדן? האין לה עניין לתמוך בכוחות מסויימים ולהרתיע אחרים בתוך כל ארץ ערבית, ובמיוחד בירדן? האם היא אדישה לשאלת פינוי צבאות בריטניה מהמזרח הקרוב? הרי עצם קיום הסטאטוס קוו תלוי, במידה מכרעת, הן במצב הפנימי בירדן (ובמיוחד בריבונותה על

הגדה המערבית) והן בהשפעה המערבית באיזור (הצהרת שלוש המעצמות). לא במקרה הביעה ממשלת ישראל את אי שביעות רצונה מפינוי הבריטים מירדן ומהבסיס ליד תעלת סואץ.

כל פעולות צה״ל נגד ירדן, מאז הסיפוח ועד היום, גרמו בקביעות לתגובות הבאות:

א. המלך והלגיון היו מופיעים כמגיניהם של תושבי הגדה המערבית (שהם מחוסרי צבא עצמאי) ומוכיחים להם במעשה ובדיבור עד כמה חשוב להם להשלים סוף־סוף עם הסיפוח. הפשיטות גרמו איפוא לגיבוש ולליכוד הממלכה הרעועה, דבר שממשלת ישראל היתה מעוניינת בו, שכן פירושו: ייצוב הסטאטוס קוו.

ב. בריטניה היתה מפרסמת הודעות על נכונותה להגן על ירדן מפני ישראל (בהתאם לחוזים הקיימים בין שתי הממשלות) במקרה הצורך, ובכך סופקה לגרורי המערב בירדן „הוכחה" כנגד החוגים האנטי־אימפריאליסטיים, בדבר נחיצותה של נוכחות הבריטים.

ג. עיראק, שמלכה היה קשור בקשרי משפחה ומדיניות עם מלך ירדן, היתה מביעה נכונות להכניס את צבאה לירדן בכדי „להגן" עליה מפני ישראל, ואגב כך גם מפני הכוחות העממיים האנטי בריטיים, שגברו והלכו, בייחוד בגדה המערבית. זה היה מעין „תחליף לשעת חירום" ל„עזרה" הבריטית שתושביה של ירדן בחלו בה ודחו אותה אף במצבים המתוחים ביותר. האיום בכניסת צבא עיראקי לירדן, בניגוד לשתי התגובות הראשונות, לא היה בדרך כלל לרוחה של ממשלת ישראל, בעיקר משום שעיראק לא חתמה על הסכם שביתת נשק עם ישראל ולא הכירה, איפוא, אף בצורה ארעית־טכנית בסטטוס קוו.

תמימים יכולים לחשוב כי בישיבות שבהן הוחלט על פשיטות צה״ל, שימש הרצון לנקמה כנימוק יחיד או עיקרי; אך מדיניות אין מנהלים, בדרך כלל, מתוך שיקולים של גאולת־דם, כי אם מתוך שיקולים מדיניים.

אין זה מוגזם לומר, כי במהותו של דבר היו בן־גוריון ובית עבדאללה בני־ברית טבעיים, „אויבים ידידותיים", הקשורים — למרות

כל הקצף והרעש — באינטרס המשותף לשמור על הסטאטוס קוו שנוצר אחרי מלחמת תש״ח, וכי בדרך כלל באו פעולות התגמול הישראליות כ„מתנה מן השמים״ לחוסיין.

קיים בסיס בריטי — ואין מעבר

פרשה, השונה באופייה מפעולות התגמול, אך דומה להן מבחינת הרקע הפוליטי, היתה פרשת הספינה „בת־גלים״.

מאז מלחמת השחרור מנעה מצרים מאניות ישראליות את המעבר בתעלת סואץ, למרות העובדה, שכבר ב־1 בספטמבר 1951 הורתה מועצת הביטחון למצרים להסיר את ההסגר. אשר לסחורות המועברות לישראל וממנה באניות הנושאות דגל לא־ישראלי, היה המצב שונה לעיתים.

בימים ההם נמצאה התעלה תחת פיקוח בריטי. חברת תעלת סואץ היתה בבעלות בריטית־צרפתית וצבא בריטי רב חנה בבסיסים לאורך התעלה. בריטניה מצידה לא התאמצה כלל להבטיח את השייט החפשי.

שנים רבות ניהל העם המצרי מאבק חריף וממושך לפינוי הצבא הבריטי ממצרים בכלל ומאיזור התעלה בפרט. פלוגות מתאבדים („פדאיון״) מיוחדות נוסדו בכדי להילחם מלחמת גרילה בצבא הב־ריטי ומילאו תפקיד זה בהצלחה ניכרת. המאבק להוצאת הגייסות הבריטיים היה עממי והקיף כמעט את כל שכבות החברה המצרית. הפגנת מיליון תושבי קהיר ב־14.11.51 דרשה פינוי בריטי מיידי וללא כל תנאי. המאבק על הפינוי, בו נהרגו אלפי מצרים, היה אחד הגורמים העיקריים שהולידו את ההפיכה המצרית (23.7.52).

המדיניות הישראלית התנגדה לפינוי הכוחות הבריטיים מאיזור תעלת סואץ, אך חוגים רבים בארץ (וביניהם אף חסידים מובהקים של המערב) הטילו ספק בנבונות עמדה זו. עוד ב־4.2.52 העיר ג. פלש (צ״כ) בכנסת:

...אני בטוח שגם התמורות שחלו במצרים בעצם הימים האלה באו כהפתעה לרבים מאלה האחראים למדיניות החוץ שלנו והכוונה

להתנגשויות הדמים בין הצבא הבריטי לבין המשטרה המצרית במאבק לפינוי בסיסי התעלה). אחרת לא הייתי מבין מדוע דווקא שר החוץ וגורמים אחראיים אצלנו מצאו לנכון בתקופת ביניים זו, כשהיחסים בין מצרים ואנגליה החריפו מאוד, לצאת בהכרזות תכופות נגד מצרים. אני סבור שלא אנחנו היינו צריכים להיות אלה שיבטאו כל הזמן דיעות, שמוטב להשאיר את ביטויין לאחרים; מפני שאותם הגורמים שהיו מעוניינים שנאמר מה שאמרנו (בריטניה?) ימצאו את הדרך להסדר העניינים, ואם יהיה נוח — גם בלעדינו.

(דבה"כ 11/1180)

מה שמר פלש מתקשה להבין, הוא דווקא אחד מהקווים האופייניים למדיניות הישראלית: הנטייה לצאת תמיד בזכות האינטרסים המערביים האבודים. כעבור למעלה משנה אמר שנית מר ג. פלש:

משפט אחד או שניים על תעלת סואץ: לא פעם נוהגים לערבב שתי בעיות, שלדעתי יש להפריד ביניהן: שאלת המעבר בתעלה ושאלת הבסיס על יד התעלה. בחודשים האחרונים השמענו הודעות והכרזות בנידון, שאולי מוטב היה לולא היינו משמיעים אותן, כי אין אנו יודעים לפי שעה איך יפול דבר ומה תהיה תוצאת המו"מ המתנהל ואיננו יודעים גם באיזו מידה קשור עניין הבסיס בעניין המעבר המעניין אותנו בשורה ראשונה. אנו רואים היום שקיים בסיס, ובכל זאת אין מעבר. (דבה"כ 14/1592, 15.6.53)

המאבק המצרי לפינוי איזור התעלה עלה לשלב חדש אחרי המהפכה: ב־27.7.54 נחתם בראשי תיבות הסכם בדבר הפינוי. החתימה הסופית היתה כפופה לאישור בתי הנבחרים של שתי הארצות. בבריטניה נתקל האישור בהתנגדות נמרצת, בעיקר מצד השמרנים יושבי הספסלים האחוריים.

בדיוק באותם ימים נשלחה לתעלת סואץ ספינה קטנה בשם „בת־גלים" שהניפה דגל ישראלי. אפשר להניח בוודאות כי שולחי „בת־גלים" העריכו מראש כי הספינה לא תורשה לעבור בתעלה. הכוונה היתה, איפוא, להשתמש במעצרה הצפוי בכדי לעורר את דעת הקהל ולהקשות על אישור ההסכם. ואכן, עיתונים רבים בבריטניה קפצו

על מעצר הספינה (26.9.54) כמוצאי שלל רב, עסקו בו בהרחבה ונעזרו בו כדי להוכיח, שאין להעביר את הפיקוח על התעלה לידי מצרים, היות ודבר זה עלול לפגוע בחופש השייט. היתה בכך מידה גדושה של צביעות, שכן במשך כל השנים בהן פיקחו הבריטים על התעלה לא היה בה חופש שייט לישראל.

מובן שהנימוק ה„חותך" הזה לא הועיל במאומה. בריטניה כבר לא היתה מסוגלת לעכב את הפינוי. ההסכם נחתם פחות משלושה שבועות אחרי מעצר הספינה ומועד הפינוי הסופי נקבע ל־1956. באותה תקופה עצמה החלה גוברת המתיחות על קו שביתת הנשק עם מצרים (אם כי לא הגיעה עדיין לממדים של השנים הבאות).

רדיפה של פטרול ישראלי

נקודת מפנה גורלית בהתפתחות המתיחות על קו שביתת הנשק ישראל־מצרים, ואף ביחסי ישראל־ערב בכללותם, היתה — לדעת רוב המשקיפים בעולם — הפשיטה המפורסמת של צה"ל על מחנה צבא מצרי ברצועת עזה (28.2.55). המומחים הבריטיים ג. ווינט ופ. קלוור־קורסי מציינים בספרם „המשבר המזרח תיכוני" (הוצאת פינגווין) כי:

...פשיטה זו, שאירעה בפברואר 1955, היא אחד התאריכים הגורליים ביותר בהיסטוריה של המזרח התיכון. שהרי עד לאותו רגע היתה מצרים פחות פעילה נגד ישראל מאשר שאר הארצות הערביות; (עד אז) היו פחות תקריות בין ישראל למצרים מאשר בין ישראל לסוריה או ירדן.

(עמ' 57)

ואכן, הפעולה — בה נהרגו 38 מצרים ו־8 ישראלים — היתה החוליה החשובה הראשונה בשרשרת המאורעות שהובילו ל„מבצע סיני". מן הראוי, איפוא, לבחון אותה בפירוט־מה.

לאחר הפשיטה הודיע דובר צה"ל:

ביום ב' בערב (28.2) הותקפה יחידת צה"ל ליד קו שביתת הנשק הישראלי־מצרי מול העיר עזה. בין הכוח המצרי התוקף לבין היחידה

הישראלית התפתח קרב עז, אשר החל בשטח ישראל ונמשך לתוך שטח רצועת עזה. כוח האויב נהדף. אחרי ניתוק המגע חזרה יחידתנו לבסיסה. ליחידה מספר נפגעים.

(„דבר", 2.3.55)

משלחת ישראל באו"ם מסרה גם היא הודעה:

תוך ניסיון להסיח את שימת לב הציבור המצרי והערבי מבעיות הפנים והחוץ שלה, הגבירה הדיקטאטורה הצבאית במצרים בזמן האחרון את מדיניות התוקפנות שלה נגד ישראל. החדירה לתוך הטריטוריה הישראלית על ידי יחידות מצריות ועל ידי כנופיות מזויינות לשם רצח וחבלה נמשכה גם אמש, כאשר יחידה מצרית חצתה את הגבול הישראלי סמוך לרצועת עזה. היא נתקלה בהתנגדות פטרול הגנה ישראלי חזק ובהתנגשות שהתלקחה גורשו החיילים המצריים אל מאחורי הגבול, כשהפטרול הישראלי רודף אחריהם. נגרמו אבידות לכוחות המצריים ויש גם נפגעים בין הפטרול הישראלי.

(„דבר", 2.3.55)

ב־4.3.55 הגישה ישראל תלונה על התקרית למועצת הביטחון. אותה שעה הטילו אך מעטים מאזרחי ישראל ספק באמיתות הגירסא הרשמית. אולם למעלה מארבע וחצי שנים לאחר מכן פירסם הסופר הצבאי של „מעריב" את „הסיפור המפורט הראשון על פעולת התגמול הגדולה נגד מרכז הפדאיון המצרי", בצירוף תמונות ותרשימים. הכתבה הופיעה (בשני המשכים: 2,11 באוקטובר 1959) תחת הכותרת „חץ שחור ללב רצועת עזה" ומתארת את פעולת ליל ה־28 בפברואר 1955 בפירוט רב עד כדי הזכרת שמות, זמנים מדוייקים ופקודת המבצע. אחרי קריאת תיאור זה לא יכול להישאר כל צל של ספק כי לא חדירה מצרית לשטח ישראל היתה כאן, אלא להיפך. לפני התחלת הפעולה — כך אנו קוראים בכתבה — אמר מפקד הצנחנים א. לאנשיו:

אנחנו יוצאים להתקיף (!) את האוייב המצרי. אני בטוח שנבצע את הפעולה הזאת בהצלחה כשם שביצענו את האחרות (אילו אחרות? שמא אותן פעולות שהוכחשה השתתפות הצבא בהן?) יהיה קרב (פטרול מצרי חדר לשטח ישראל...) אבל אני מאמין שנחסל את

המחנה המצרי בלי הרבה בעיות (הקרב עבר לשטח מצרים...). כל אחד ישמע לפקודות ויעשה מה שמוטל עליו. וכו' וכו'.

(„מעריב", 11.10.59)

כשחזרה היחידה עם שחר לקיבוץ שליד הרצועה מצאה שם את הרמטכ"ל, אשר חיכה, כפי הנראה, כדי לקבל דו"ח מפורט על „החדירה לתוך הטריטוריה הישראלית על־ידי יחידות מצריות".

במסדר שנערך לאחר הקרב, קרא הרמטכ"ל מכתב מאת שר הביטחון, בו משבח זה האחרון את הצנחנים „על הכושר המלחמתי המופלא, כושר התכנון והביצוע שנתגלו בקרב זה" („מעריב", 11.10.59). את השבחים על הכושר המלחמתי ועל כושר הביצוע אפשר להבין, אך מה ניתן לתכנן בהתנגשות בלתי צפוייה של פטרול ישראלי עם „כוח מצרי שחדר לשטח ישראל לשם רצח וחבלה"?

הכתבה ב„מעריב" לא הוכחשה על־ידי כל מקור שהוא; איש לא ניסה לתרץ את הסתירה בינה לבין ההודעות הרשמיות מ־1955. הכל סומכים על דבר אחד ויחידי: על קוצר זכרונם של הקוראים. פעולת ה־28 בפברואר מתוארת ב„מעריב" (2.10.59) כ„פעולת התגמול הגדולה נגד מרכז הפדאיון המצרי" והסופר הצבאי אף מדבר על „חדירת הרצח של הפדאיון שלו [של נאצר] לשטח ישראל בשנים שקדמו לפעולה הצבאית שלנו בעזה"; אך בן־גוריון, בדבריו שהובאו בתחילת פרק זה, טוען כי הפידאיון הועברו לרצועת עזה עם סיום סכסוך הסואץ, דהיינו חדשים מעטים בלבד לפני ה־28 בפברואר 1955. לאמיתו של דבר היה עצם הכינוי „פידאיון" בלתי ידוע לרוב רובם של אזרחי ישראל אפילו עת נערכה הפשיטה על עזה, שהרי החדירה הגדולה הראשונה של יחידות מרצחים אלה לשטח ישראל חלה בסוף אוגוסט 1955, כלומר חצי שנה אחרי פשיטת עזה.

עזה—בגדאד

עלינו לבחון עתה את הרקע הפוליטי של פשיטת ה־28 בפברואר. ב־17.2.55 חזר בן־גוריון לממשלה ונטל לידיו את תיק הבי־

טחון. „דבר" פרסם אז בהבלטה ידיעה של ה„דיילי אקספרס": „בן־גוריון נטש את המחרשה כדי לאחוז בחרב". אפשר לחלוק על הרישא, שהרי בן־גוריון לא הירבה לאחוז במחרשה בשדה בוקר, אלא משך מרחוק ומקרוב בחוטי המדיניות; אך נעלה מעל כל ספק שהסיפא היתה נאמנה למציאות.

ב־24.2.55 נחתמה ברית בגדאד — הברית הצבאית הראשונה (והאחרונה) שהצליח המערב להקים בהשתתפות מדינה ערבית כלשהי במסגרת תוכניותיו הגלובאליות. מצרים הכריזה כי היא איתנה בדעתה שלא להצטרף לגוש החדש ואף תקפה אותו בחריפות.

ב־28.2.55 בוצעה הפשיטה הישראלית על עזה. מסתבר שה־תאריכים 17, 24 ו־28 בפברואר הם מועט המכיל את המרובה: בהם מתמצית מהותה של מדיניות ה„תגמול".

סמיכות הפרשיות בין ההכרזה המצרית כנגד ברית בגדאד לבין פשיטת ה־28 בפברואר מתיישבת היטב עם הסברה שהעלה עורך „הארץ" עוד ב־1951, לפיה „נועד לישראל תפקיד של מעין כלב שמירה... אפשר לסמוך על כך שישראל תהיה מסוגלת להעניש כראוי אחת או כמה מהמדינות השכנות שלה, שחוסר הנימוס שלהן כלפי המערב עבר את גבולות המותר". מאז יסודה של ברית בגדאד ועד ליומה האחרון, היה יחסן של מדינות ערב לברית זאת מודד נאמן למידת ה„נימוס שלהן כלפי המערב".

המערב לא איחר לפרש למצרים את לקח הפשיטה.

ב„מעריב" מיום 4.3.55 אנו קוראים, בידיעה מאת סופר העיתון בטורקיה, כי „טורקיה מנסה לנצל את התקרית בעזה כדי להוכיח לערבים, שהגיעה השעה להתאחד תחת מנהיגותה. התקריות הגדילו את תקוותם של הטורקים להרחבת המסגרת הטורקית־עיראקית [גוש בגדאד] ולריכוך עמדתה של מצרים בעניין זה". ואומנם, הפשיטה עוררה חרדה רבה במצרים, שממשלתה הזדרזה לפנות למעצמות בבקשה לאספקת נשק. ב־9.3.55 מודיעה ממשלת ארה"ב כי היא הפסיקה את משלוחי הנשק למצרים ולישראל, אך תהיה מוכנה לספק למצרים נשק חינם בתנאי שזו האחרונה תצטרף לברית הגנה

אזורית. וב־13.3.55 מודיעה סוכנות יו. פי. מקאהיר:

ב־12.3.55 נפגש שגריר ארה"ב בקאהיר הנרי ביירוד עם נאצר והבטיח לספק לו נשק ולתמוך במצרים „נגד ישראל" בתנאי שהיא תשנה את יחסה לברית טורקיה־עיראק. בתנאי זה מוכנה ארה"ב להב־טיח למצרים אספקת נשק סדירה לפי הסכם של קבע. כן הבטיח השגריר לראש ממשלת מצרים שישראל לא תצורף לברית אזורית.

ההבטחה האחרונה אופיינית ביותר למדיניות האמריקאית, כפי שאופיינית גם העובדה, שמעצמות המערב הצטרפו לגינוי פה־אחד של ישראל במועצת הביטחון. באופן כזה אפשר לנצל את נשיכותיו של „כלב השמירה" בכדי לאיים וללחוץ על מצרים ובאותו זמן עצמו גם ליידות בו אבן קטנה ולהופיע „כמגיני המותקפים". אין בכך כל חידוש; הרי כבר שמענו את י. כסה קובל על כך ש„כאשר רוצים לכבוש את ליבן של מדינות ערב מאיימים עליהן בכוחה הצבאי של מדינת ישראל וכאשר רוצים לקיים את האינטרסים במדינת ירדן מתייצב שר החוץ הבריטי מר אנטוני אידן בראש ההתקפה נגד מדינת ישראל".

ודאי, כאשר אומרים שמדיניות ה„תגמול" היתה בשירות האינ־טרסים המערביים אין הכוונה להגיד כי פעולות התגמול היו מתבצעות לפי דרישה מפורשת דווקא של ארה"ב או מדינה זרה אחרת, אלא שהן שימשו, בדרך כלל, בידי המערב מכשיר לחץ על המדינות הש־כנות, ושעובדה זו לא נעלמה מעיני המדינאים הישראליים כי אם היה לה חלק נכבד בחישוביהם.

„אמצעי לחץ"

אחרי ה־28 בפברואר 1955 שוב לא רפתה המתיחות בין מצרים וישראל. שני הצדדים היו מתלוננים כמעט ללא הרף על הפרות של חוזי שביתת הנשק, יום־יום נורו יריות, הונחו מוקשים ונשפך דם. ועדת שביתת הנשק היתה מגנה פעם את המצרים ופעם את הישראלים, אך המצב הוסיף להידרדר.

החמרה נוספת במצב לאורך קוי שביתת הנשק הישראלי־מצרי חלה בחודש אוגוסט. השיחות בין המפקדים המקומיים משני הצדדים, שנערכו בחסות ועדת שביתת הנשק הופסקו ב־22.8.55 עקב תקרית גבול רצינית בה התנהלו חילופי יריות מכלי נשק קלים ומרגמות, הופגזו יישובים ישראליים שליד רצועת עזה ומוצב מצרי נכבש ומניח על ידי כוחות צה"ל.

כמה ימים לאחר מכן חדרו יחידות ה„פידאיון" עמוק לתוך שטח ישראל וביצעו מעשים מחרידים של רצח וחבלה.

ב־31 באוגוסט שוב בוצעה פשיטה ישראלית גדולה — הפעם על משטרת תאן־יונס — אשר הפילה חללים רבים. ב־22 בספטמבר הוצבו כוחות ישראליים באיזור המפורז של ניצנה.

בזירה הפוליטית במשך אותה שעה הלחץ האמריקאי על מדינות ערב — ובמיוחד על מצרים — להצטרף לברית בגדאד. אחד מאמצעי הלחץ הזה היה חיזוק הרושם, כאילו ארה"ב עומדת לחתום חוזה להגנה הדדית עם ישראל. הידיעות על משא־ומתן המתנהל בעניין זה הלכו ותכפו, ובציתן הובעו בגלוי הסברות כי:

בעקיפין אם לא במישרין המו"מ הישראלי־אמריקאי משמש אמ־צעי לחץ בהשתדלויות של אמריקה לצרף את ארצות ערב אל הגוש המערבי. ישראל, המבקשת השכם והערב להצטרף למחנה המערבי, מבטיחה לארה"ב אמצעי לחץ על הערבים, בלי שהיא עצמה תיהנה מתפקידה זה בכל המשחק הדיפלומאטי.

(„הארץ", 20.6.55, מאת סופרו בניו־יורק)

וושינגטון—עזה, קהיר—פראג

לפי כל השיקולים והתקדימים ההיסטוריים חייב היה הלחץ הכל־כלי המדיני והצבאי על מצרים לשאת פרי, אלא שהפעם נמתחה הר־צועה יתר על המידה.

המדינאים מהאסכולה האימפריאליסטית (ותלמידיהם בישראל) שגו שגיאה אופיינית להם עד מאוד: הם לא הביאו בחשבון במידה

מספקת את ההתנגדות העצומה של העמים הערביים לגוש בגדאד, להתגלמות זו של כל השנוא שבשליטה הקולוניאלית. אפילו רצתה ממשלת מצרים להיכנע ללחץ, לא היתה יכולה לעשות זאת, שכן היתה מאבדת מייד את כל הפרסטיז'ה שלה, אשר נבעה במידה מכרעת מהמדיניות האנטי־אימפריאליסטית שניהלה. לגבי מנהיג כנאצר, שכל כוחו בא מהתנועה הלאומית הערבית, היתה הצטרפות לברית בגדאד משולה להתאבדות פוליטית. מדינאי המערב סבורים היו כי על ידי חיזוקה של עיראק וגפנוף בכוחה הצבאי של ישראל יאלצו את מצרים לחזור מסורה, אך התוצאה היתה הפוכה: מצרים הפנתה את עיניה לעזרה ממקום אחר — מברית־המועצות ומצ'כוסלובקיה בת־בריתה.

מצד שני, הקמתה של ברית בגדאד השלימה את הכיתור המערבי סביב ברית־המועצות ובעלות בריתה, ובכך דחפה אותן לפרוץ את הכיתור הזה בדרך של תמיכה במדינות הנמצאות בעורפו של „הגדבך הצפוני" של הכיתור והמתנגדות לו. עידודן של מדינות הנתונות להש־פעה מערבית לעבור למחנה הניטראלי הוא ממטרות היסוד של מדי־ניות החוץ הסובייטית, אך חתימת ברית בגדאד שיוותה למטרה זו דחיפות מיוחדת ביחס למדינות המזרח התיכון ומצרים בראשן.

כך נולדה עיסקת הנשק הצ'כית־מצרית, אשר נחתמה ופורסמה ברבים בסוף ספטמבר 1955.

אין ספק כי לפשיטה הגורלית של ה־28 בפברואר היה תפקיד לא־קטן בדחיפת מצרים לבקש נשק מצ'כוסלובקיה.

נאצר עצמו הכריז, בראיון עם כתב השבועון האמריקאי „טיים", כי:

עד ה־28 בפברואר 1955 היתה הרגשתי כי השלום מתקרב. הג־בולות בין ישראל ומצרים היו שקטים מאז 1952. אך כשהיהודים תקפו את עזה חלפה הרגשתי זאת. לכן חתמתי על עיסקת הנשק עם צ'כוס־לובקיה.

כזכור פנתה מצריים מייד אחרי ה־28 בפברואר לא רק לצ'כוס־לובקיה אלא גם לארצות אחרות בבקשה לאספקת נשק, אולם בתשר בתה (שנמסרה ב־9.3.55, וכן בפגישת ביירוד־נאצר ב־12.3.55) התנתה

ממשלת ארה״ב, כפי שאפשר היה לחזות מראש, את היענותה לבקשה זו בהצטרפות מצרים לברית בגדאד.

ב־27 בספטמבר 1955 הודיע גאצר ברדיו קאהיר על חתימת העיסקה הצ׳כית־מצרית, ואמר בין השאר:

רבות קראנו בעיתונות האמריקאית, הבריטית והצרפתית, כי הצבא היהודי יוכל להביס את צבאותיהן של כל מדינות ערב. אז אמרנו למעצמות המערב: אם זוהי באמת הרגשתכם, מדוע אתם מונעים מאיתנו נשק? אולם הן היו חוזרות לשיטותיהן ולתנאיהן ופרשת הנשק שימשה תמיד חרב נטוייה על צווארנו. המערב איים עלינו תמיד באספקת נשק לישראל ובמניעת אספקתו למצרים. במצב זה החלטנו לדרוש מכל מדינות העולם לספק לנו נשק בלי הגבלות. הבטחנו כי לא נשתמש בנשק זה למטרות תוקפניות, אלא להגנה עצמית. פנינו לארה״ב, צרפת, בריטניה, ברה״מ, צ׳כוסלובקיה ולאחרות. קיבלנו מכמה מדינות תשובות הכרוכות בתנאים, אלא לא קיבלנום, שכן אין אנו רוצים לזיין את הצבא על חשבון עצמאותנו וחירותנו. חכינו עד שקיבלנו את תשובת צ׳כיה וזו הודיעה על נכונותה לספק לנו נשק בהתאם לצורכי הצבא המצרי ועל יסוד מסחרי. הסכמנו להצעה זו מיד וחתמנו בשבוע שעבר הסכם מסחרי לאספקת נשק לצבא המצרי. הסכם זה מאפשר למצרים לשלם תמורת נשק זה בתוצרת מצרית כמו כותנה. אני חש עתה בסערת הרוחות אשר קמה בוושינגטון בגלל הצלחתנו להשיג נשק בלי תנאים. סערת רוחות זו נובעת מרצון להמשיך בהשתלטות ובהשפעה, שאנו נילחם לחיסולה.

...כאשר אני שומע קולות כי הסכם זה הוא התחלה לחדירת השפעה רוסית וזרה למזרח התיכון, אני פונה לעברם ואומר כי הסכם זה, שאינו כרוך בתנאים ובהגבלות, אינו התחלה לחדירה רוסית אלא קץ להשפעה אשר שלטה בנו ארוכות.

אכן, העיסקה הצ׳כית היתה מכה קשה למדיניות המערב במזרח התיכון.

לא בכדי כתב ה„ניו־יורק הרלד טריביון״ (29 בספטמבר 1955) כי „האיסטרטגיה של ארה״ב במזרח התיכון נחלה מפלה רצינית״.

למחרת נאום נאצר הוחש לקהיר ג׳ורג׳ אלן, עוזר שר החוץ האמריקאי לענייני המזרח התיכון, ולאחר זמן הועבר מתפקידו הנרי ביירויד שגריר ארה״ב במצרים. גדול היה הזעזוע.

המכה היתה לא רק בעובדה שנכשל הלחץ על מצרים, אלא בכך שבמזרח התיכון, איזור שהיה נחשב לתחום השפעה בלעדי של המ־ערב, הופיע גורם חדש ונוצר תקדים: מעתה יוכלו גם ארצות ערביות אחרות לפנות לגורם זה בשעת הצורך.

„קרן המגן" (בול־ביטחון)

ההמולה והבהלה שנתעוררו בישראל עם גילוי העיסקה הצ׳כית, אינם ניתנים כלל לתיאור. מנימת העיתונים והרדיו היה נדמה כאילו תוך ימים ספורים תתנפל מצרים על ישראל עם כל שפעת הנשק הצ׳כי ותנסה „להשליך את היהודים הימה". מפי דוברי המפלגות — ובמיוחד „חירות" ו„אחדות העבודה" — נשמעו קריאות למלחמה נגד מצרים בטרם יספיק צבאה לרכוש שליטה בנשק החדש. כבר ב־4.10.55 מוסר ה„ניו־יורק טיימס", מפי דיפלומאט אמריקאי גבוה בקאהיר ששוחח עם הכתב קנט לאב וביקש להעלים את שמו, כי:

ארה״ב מבינה לחששות ישראל מפני מירוץ אמריקאי־סובייטי על אספקת נשק למדינות ערב. וושינגטון סבורה שקיימת אפשרות של „מלחמה מונעת" מצד ישראל להשמדת הצבא המצרי החונה באיזור סיני בטרם יגיעו הערבים לידי עליונות צבאית. כוונתה המוצהרת של מדינת ישראל לפרוץ את ההסגר המצרי על מפרץ אילת בשנה הבאה עשוי לגרור התפתחות כזאת. (ההדגשות שלנו)

(לפי ג׳רוסלם פוסט)

השתררה בארץ אווירה של אסון וערב־מלחמה. הוכרז על „קרן המגן" ופשוטי עם תרמו את פרוטותיהם האחרונות לצורך קניית נשק (אחר כך, כשחלפה ההתלהבות, הפכה הממשלה את הקרן למס רגיל). „נשק לישראל" היתה סיסמת התקופה. את הקומוניסטים היו מוכנים

לקרוע לגזרים על שאמרו כי הנשק הצ׳כי אינו מכוון נגד ישראל אלא יסייע לסילוק האימפריאליזם מהמזרח התיכון, דבר שיהיה בהתאם לאינטרסים האמיתיים של ישראל. ראש הממשלה אמר על צ׳כיה:

היא יודעת כי שליטי מצרים קונים נשק זה במטרה אחת ויחידה: לעקור מדינת ישראל ועמה.

(דבה״כ 19/232, 2.11.55)

חובה לציין: הרגשה זו היתה נחלת רבים בציבור.

אך בכנסת, בתוך הנאומים הנרגשים וההיסטריים במקצת, אפשר היה לשמוע גם פרטים השופכים אור אחר על הפרשה:

אני חייב לאמור בגלוי: יש מידה של צביעות בצעקה שהושמעה בוואשינגטון ובלונדון ביחס למשלוחי הנשק הקומוניסטי על רקע הפרת מאזן הכוחות בין ישראל ובין מדינות ערב. כי מאזן הכוחות הופר ביום שבריטניה שלחה למצרים את הצנטוריון (הכוונה לטאנק מדגם צנטוריון) הראשון ובו ביום שאמריקה החלה לשלוח לעיראק את משלוחי הנשק שערכם הכולל מאה מיליון דולאר. ... ואם אמריקה התחילה לשלוח את הציוד והנשק לעיראק ב־100 מיליון דולאר, פירוש הדבר שהיא למעשה הודיעה: לא איכפת לי אם בעזרת הנשק הזה יעלו הערבים על מדינת ישראל על מנת למחוק אותה מתחת שמי ה׳...

האומדן על הנשק הזורם למצרים מצ׳כוסלובקיה הוא בערך 70 מיליון דולאר ומעצמות המערב מחליטות לתת פיצוי לישראל על משלוח הנשק הסובייטי למצרים, כלומר לתת יותר נשק — לעיראק. (הדגשות שלנו).

(דבה״כ 19/89 18.10.55)

דברים אלה נאמרו בוודאי על ידי חבר כנסת שמאלי. טעות! אלה היו דבריו של ראש מפלגת הימין הקיצוני מ. בגין.

בתחילה אמרנו שאין לתת נשק לא לנו ולא לערבים. אחר כך טענו: אם כבר נותנים נשק לערבים, הרי יש לתת נשק לשני הצדדים, ואילו בשלב השלישי דרשנו חוזה ערובה לגבולותנו כתמורה להפרת מאזן הכוחות על ידי הענקת נשק לעיראק ואחר כך גם למדינות

ערביות אחרות. כאמור, תשובת המערב היתה: אתם חזקים די הצורך.

(דבה"כ 19/92 18.10.55)

כך תאר חה"כ רימלט (צ"כ) את השתלשלות יחסי ישראל־ארה"ב. יושב ראש ועדת החוץ והביטחון מ. ארגוב (מפא"י) הכריז אף הוא:

אשר לזיונן של מדינות ערב על ידי האמריקאים והבריטים, עוד לפני הטראנסקציה הצ׳כית־מצרית, עלינו לציין בכל גילויי הלב: נשק אמריקני בידי מדינות ערב, ויהיה מסויג בסייגים, אינו מבטיח יותר שלום והגנה לישראל מאשר נשק צ׳כי או רוסי. טאנקים אמריקניים בידי שליטי ערב או מטוסי סילון בריטיים בידם, אותה המטרה להם כמו לנשק הצ׳כי. החטא הקדמון הוא חטאם של אלה שהירשו לזיין את הערבים למרות כוונות התוקפנות שלהם, למרות רוח המשטמה והמלחמה כלפי ישראל שהם הכריזו עליה. ומה שקורה עכשיו אינו — אפשר — אלא המשך בלבד.

(דבה"כ 19/92 18.10.55)

בדיון מאוחר יותר שאל חה"כ מ. סנה (מק"י):

איך אתם יכולים לקטרג על משלוחי הנשק מצ׳כיה למצרים, **אתם ששלחתם את התזכיר המיוחד לסטייט־דפארטמנט, שיואיל בטובו לתת נשק למדינות ערב וגם לישראל מפני „הסכנה הקומוניסטית"?** אל תעמיד פנים, מר בן־גוריון, שאינך יודע על התזכיר הזה! הרי אף בוועד הפועל הציוני הועלתה שאילתה על ידי יוסף בנקובר מ„אחדות העבודה" בעניין זה. מדוע כשר נשק למדינה ערבית כשהוא קשור בתוכנית אנטי סובייטית ולפתע פתאום הוא נעשה פסול, טריפה, אם הוא בא על רקע של התנגדות לברית אנטי סובייטית?... הרעש המלאכותי שהקימותם סביב עניין הנשק הצ׳כוסלובקי למצרים, סיבתו לא היתה נעוצה בעובדה של משלוחי נשק למצרים — לארץ ערבית. שקר וכזב הוא! שהרי כל עוד זורם הנשק מן המערב, והוא עדיין זורם לעיראק ולארצות ערביות אחרות — השלמתם, החרשתם. אל תתחסדו! אתם רגשתם פתאום **מפני שהנשק בא לא מן המערב.** (ההדגשות שלנו)

(דבה"כ 19/255 3.11.55)

אכן, מדוע עורר משלוח הנשק הצ'כי למצרים תגובה היסטרית, בעוד שנשק מערבי לארצות ערב עורר „תמהון", „חרדה", „דאגה" בנאומים פומביים, והסכמה — תוך בקשה לספקו גם לישראל — בשיחות סודיות ובתזכירים הנערכים בוושינגטון? הרי אף העברת בסיס הסואץ לידי מצרים לא עוררה בארץ תגובה כה סואנת, למרות ששוויו של בסיס זה הוערך ב־500 מיליון לי"ש ולפי הערכת מומחים היו שמורים בו „יותר מ־50,000 טון תחמושת, 200 אלף טון ציוד הנדסי ומוקשים ו־2,000 כלי רכב משוריינים" („דבר", 4.10.55)

גם הטענה שהנשק הצ'כי היה מיוחד במינו איננה נכונה: מצרים קיבלה גם מבריטניה מטוסי סילון חדישים, ציוד אלקטרוני וטאנקים. ההכרזות שהנשק הצ'כי היפר את מאזן החימוש לרעת ישראל — גם הן צבועות, שהרי:

במאזן זה אף פעם לא היה שיווי משקל כלשהו, הוא היה תמיד לרעתנו, במידה שמאזן זה נקבע בכמות החימוש ואפשרויות השגתו. (שם)

העיסקה וההצהרה המשולשת

עצם החרדה שאחזה את מדינאי ישראל — לא בצביעות מקורה. החוזה הצ'כוסלובקי־מצרי היה באמת מכה קשה; לא מכה צבאית, כי אם מכה מדינית.

המדיניות הישראלית היתה מבוססת על ההנחה, שה־מערב ישאר הגורם הקובע באזורנו, לפחות במשך עשרות השנים הקרובות.

להנהגה הישראלית היתה חשובה ביותר העובדה, ששלוש מעצ־מות המערב העניקו מעין הכרה ל„סטטוס קוו" בהצהרת מאי 1950. ושמירה על ה"סטטוס קוו" היא אבן הפינה של המדיניות הישראלית.

כל החישובים היו מבוססים על ההנחה, כי ברבות הימים ישכחו ערביי ארץ־ישראל את מולדתם ומתוך יאוש, או בלחץ המערב, ישלימו עם העובדות שיצרו בן־גוריון ועבדאללה. אך ברית המועצות מעולם

לא הכירה ב„סטטוס קוו״; בעניין זה יש לה, כפי שאמר מר שרת, עמדה עקרונית. ב־1948 ביטא נציגה באו״ם עמדה זו, המכירה בזכות שני העמים בארץ־ישראל להגדרה עצמית, ומאותו עיקרון לא נסוגו הסובייטים עד הנה, ואין להניח שייסוגו בעתיד. ב־1948 עוררה גישה זו את חמת הבריטים והשליטים־הבובות של מדינות ערב, וב־1955 — את חמת ממשלת ישראל.

העובדה שברית המועצות ובעלות בריתה הופיעו מחדש במזרח התיכון („העיסקה הצ׳כית״ הראשונה נערכה ב־1948 עם ישראל!) ערערה, מבחינה פורמאלית ומהותית כאחת, את הסמכות של שלוש מעצמות המערב באיזור. הן חדלו להיות המעצמות הקובעות, המוס־מכות, כשלפתע הומחשה והודגמה האפשרות, שמדינות הרוצות לפרוק מעליהן את עול האימפריאליזם יוכלו לקבל תמיכה ממחנה עולמי רב כוח.

העיסקה הצ׳כית היתה גם מכת מוות ל„הצהרה המשולשת״, שהיתה בעיקרו של דבר הסכם בין שלוש מעצמות המערב על חלוקת ההשפעה במזרח התיכון על ידי הסדרת אספקת הנשק לארצות האיזור לפי השיקולים הפוליטיים־איסטראגיים המערביים. עם הופעת גורם אחר, המספק נשק לפי שיקולים מנוגדים, היתה ההצהרה לפיסת נייר חסרת חשיבות.

החלטת האו״ם משנת 1947 הפכה שוב להיות המסמך היחיד בעל גושפנקה בינלאומית בעניין ארץ־ישראל; פירוש הדבר היה, שהמדי־ניות הישראלית הוחזרה לנקודה שבה היתה שש שנים קודם לכן.

המוצא? מלחמת מנע

הדרך היחידה להחיות את ההצהרה המשולשת היתה למחוץ את מצרים, אשר העזה לעקוף אותה, ובכך לחסל את התקדים המסוכן. „מלחמת המנע״ הפכה לרעיון פופולארי ביותר בחוגים המדיניים ה„אקטיביסטיים״ בישראל. מצדדי הרעיון הפיצו את הדיעה, כאילו מתכננת מצרים מלחמת־השמד על ישראל ולמטרה זו סופק לה הנשק

הצ׳כי. מ. בגין הכריז:

אנו אומרים בגלוי ובפשטות: יש לערוך מבצעים כדי למנוע את מלחמת ההשמד.

(דבה״כ 19/89 18.10.55)

ומאוחר יותר אמר בן־גוריון:

נשק זה — גם הסובייטי וגם הבריטי — מיועד אך ורק להתקפה על ישראל. שום איש נורמאלי לא יעלה על דעתו שנאצר וחבריו יעשו בנשק הסובייטי מלחמה נגד המערב, ובנשק הבריטי מלחמה נגד המזרח.

(דבה״כ 19/672, 6.1.56)

אכן, מאפשרות אחת התעלם בן־גוריון בדבריו — ואולי לא במקרה. האם לא יכול היה איש נורמאלי להעלות בדעתו כי המערב וחבריו יעשו מלחמה נגד מצרים וכי הנשק הצ׳כי בא לאפשר את התגוננותה במלחמה כזאת? הרי מצרים סירבה בעקשנות להצטרף לבריתות המערביות, נאבקה נמרצות נגד ברית בגדאד ושיבשה את תוכניות המערב באיזור. אין זה מיותר לציין, כי דווקא אפשרות נוספת זו היא שהתאמתה לאחר מכן.

התוכנית של „מלחמה מונעת״ נגד מצרים לא מצאת לה אותה שעה תמיכה כללית בין מדינאי המערב. המדינאים האמריקאיים — ובראשם ג׳. פ. דאלס היו סבורים כי מעשה יאוש כזה יכול רק להזיק לארצות הברית נותרו במזרח התיכון עמדות השפעה ואינטרסים לא מבוטלים, ובמקום לסכן אותם ולצאת להתקפת מצח על מדינה ערבית, בחרה להמשיך בקו המדיני שנקבע לאחר ביקורו של דאלס במזרח התיכון. פירוש הדבר היה: הפעלת לחץ על מצרים מחד גיסא, ונסיונות פיתוי מאידך. העיסקה הצ׳כית לא דחפה, איפוא, את ארה״ב לתמוך בישראל אלא להיפך, היא הגבירה את הנטייה האמריקאית לקרב את מצרים ולהקריב את ישראל.

העיסקה הצרפתית

ב־12.10.55 מסרה סוכנות י.ו. פי. כי דאלס הודיע לנציגי הארגונים היהודיים בארה"ב שממשלתו לא תחתום על „אמנת ביטחון" עם ישראל. ב־18.10.55 הטיח בכנסת י. ברזילי (מפ"ם):

תקראו בעיתונות הרצינית האמריקאית האנגלית והצרפתית, הנה כותב „הטיימס": „שליטי ערב, אף על פי שהם בלתי כנים, חסרי יציבות, נעדרים כושר המעשה ואין לסמוך עליהם, הרי הם חולשים על מקורות נפט, על שטחים המעניקים בסיסי אוויר ופיזור מספיק ההולם את תפקידיהם. השימוש בצבא ישראל וקיום בסיס צבאי בישראל לא יהיה בהם פיצוי נאות לכל הנ"ל. כל עוד נמשכת המתיחות בין הגוש האנגלו־אמריקני לבין הסובייטים, חייבות בריטניה וארצות הברית לתת עדיפות לבעיית הגנתו של המזרח התיכון ומשום כך להתחשב יותר עם הערבים".

„לה מונד" פרסם מאמר לפני ימים אחדים, ש„ארצות הברית תקריב את ישראל למען הצטרפות מדינות ערב לברית מזרח תיכונית".
(ההדגשות שלנו) (דבה"כ, 19/100)

גם רוב המדינאים הבריטיים נקט אז בעמדה דומה לזו של האמריקאים. רק אחרי כן, כשהלאמת הסואץ הנחיתה מהלומה מכרעת על האינטרסים הבריטיים במזרח התיכון, בחרה בריטניה בדרך ההרפתקה הצבאית.

בצרפת היה המצב שונה. לה כבר לא היה הרבה להפסיד והיא קוותה שמחיצת מצרים תשפר את סיכוייה לדכא את המרידה האלג'ירית. צרפת החלה לספק נשק לישראל. מעניין לציין, עם זאת, שגם מצרים קיבלה עדיין נשק צרפתי:

חבר האסיפה (הלאומית) מר ארתור קונט הביע את תמהונו על העמדה שצרפת נקטה במזרח התיכון והביע את צערו על כך, שצרפת חידשה את אספקת הנשק למצרים. ...מר פיניי השיב לו שהאספקה של נשק לישראל לא הופסקה ושצרפת מוסיפה לספק נשק לשני הצדדים. (ההדגשה שלנו) („דבר", 28.11.55)

בינתיים חידשה צרפת משלוח תותחים, טאנקים קלים וציוד צבאי אחר למצרים.
(שם)

„אני מוכן להיפגש עם ראש ממשלת מצרים... בהקדם אפשרי"

בחודשים האחרונים של 1955 הלכו „פעולות התגמול" ותכפו. ב־28 באוקטובר נערכה פשיטה על כונתילה אשר במדבר סיני.

ב־2 בנובמבר הציג בן־גוריון בפני הכנסת את ממשלתו החדשה — „ממשלת החימוש" — בה השתתפו מפ"ם ו„אחדות העבודה".

בנאומו אמר בין היתר:

...לשם מניעת הסכנות הצפונות במצב הפרוע הקיים, אני מוכן להיפגש עם ראש ממשלת מצרים ועם כל אחד משליטי ערב, בהקדם האפשרי, למען הסדר הדדי ללא תנאים מוקדמים. ממשלת ישראל מוכנה להסדר של שלום קיים ושריר ולשיתוף פעולה מדיני כלכלי ותרבותי בין ישראל לשכנותיה לאורך ימים.

(דבה"כ 19/233 2.11.55)

דבריו אלה זכו לפרסום נרחב בכל תחנות השידור והעיתונים במצרים. „אל־אהרם" הקדיש להצעות בן־גוריון כותרת ראשית בצבע אדום; אולם במדור „עם סגירת הגיליון" הופיעה ידיעה בדבר התקפת צה"ל על הצבחה. בתחילת הלילה הציע בן־גוריון לנאצר פגישה לשי־חות שלום, אך כמה שעות לאחר מכן פרץ הקרב הגדול באיזור ניצנה בו נהרגו 50 חיילים מצריים ונשבו 49!

עוד בשעות הקרב אמר נאצר למנהל „סוכנות הידיעות הערבית" טום ליטל:

הקרב בצבחה נמשך עדיין. קרב זה מהווה הוכחה חותכת כי בן־גוריון לא היה כנה בהצעת השלום. עשר שעות אחרי הודעתו בכנסת פקד בן־גוריון עצמו על כוחותיו לבצע התקפה עזה על מוצב מצרי ...התקפה ישראלית זו היא השנייה תוך שבעה ימים... בן־גוריון

חושב כנראה לכפות את השלום והצהרתו מאמש היתה מכוונת להט־עות את דעת הקהל העולמית.

(ראדיו קאהיר, 3.11.55)

מותר להניח, כי בעת שקרא בן־גוריון לשיחות שלום עם נאצר, כבר היתה פקודת המבצע להתקפה על צבחה מונחת על שולחנו.

„כותרות קטנות"

ב־11 בדצמבר 1955 ערך צה"ל פשיטה על המוצבים הסוריים שבחוף הצפוני־מזרחי של הכינרת. 56 סורים נהרגו, 9 נפצעו ו־30 נשבו.

פעולה זו באה כהפתעה גמורה לתושבי ישראל, באשר לא קדמו לה כל ידיעות על התגרויות מיוחדות מצד הסורים.

יהודים, הרבה יהודים, באים בימים אלה בטענות מטענות שונות לבן־גוריון: „סטייטש" ושוב „סטייטש" ועוד פעם „סטייטש" מדוע ולמה הוא עשה מה שעשה בסוריה... חורקים שן עליו (אם כי חרי־שית, „פנימית") במפא"י, קצת יותר בקול מתרעמים עליו בתוככי הסיעות השותפות למפא"י בקואליציה, ומה שמפליא יותר — אפילו הסיעות הדורשות בדרך כלל „פעולה" נבהלו הפעם: ה„טיימינג", ה„טיימינג" (בחירת הזמן) היתה בלתי נכונה, טוענים המה... וטענות קולניות באמת לב.ג. משמיעים גם עיתונים יהודיים חשובים הזועקים מעין חמס רבתי, וכמובן, שגם היהודים בבתי הקפה וברחוב טוענים שכפי שאומר שכלם הפוליטי מוטב היה אולי לא לעשות הפעם מה שעשה ב.ג. בצפון...

(„ידיעות אחרונות", 18.12.55)

כותב הדברים ה.ר. אינו מסכים לכל התלונות הללו, והוא מצדד בבן־גוריון, אולם קטע זה במאמרו משקף את הלך הדיעות בציבור הישראלי אחרי הפשיטה בכינרת.

עיתון אחר כתב במאמרו הראשי:

... נשאלת השאלה אם ההתקפה על המוצבים הסורים שבוצעה בליל ב' היתה הכרחית ועל כן מוצדקת. פעולות הסורים המפריעות

לדייגים ישראליים אינה תופעה חדשה, אך לא ראינו צורך להשיב עליהן עד עתה באמצעותן של פעולות צבאיות. הדייג בכינרת אמנם הופרע, אבל הידיעות על ההתגרות המחודשת מצד הסורים הופיעו בעיתונים תחת כותרות קטנות ולא גרמו להת־רגזות ולדאגה יתירה בקרב הציבור. חשיבותן של הפרעות אלה לא היתה ראשונית במעלה ולא הצדיקה פעולת תגמול בקנה מידה כפי שבוצעה. ודאי שהידיעות על ההטרדה הסורית על הדייג בכינרת לא הגיעו לעיתונות העולמית. לעומת זאת הופיעה הידיעה על פעולת התגמול הישראלית בראש העיתונים המקומיים ומספר האבדות שהסורים סבלו אותן הינו די גדול כדי להעלות את הידיעה על הקרב לדפיהם הראשונים של עיתוני העולם. כל זה קורה בתקופה שישראל עומדת במאבק קשה ביותר על השגת נשק להגנה עצמית. סכנה של התקפה ערבית לאור זיונה המזורז של מצרים על ידי הגוש הסובייטי והאפשרות שגם סוריה תקבל נשק מאותו מקור וחימושה של עיראק על ידי מעצמות המערב היא סכנה מוחשית וקרובה. אבל בו בזמן שאנו יודעים ברורות על סכנה זו ומנסים בכל כוחנו להסביר את חששותינו למעצמות המערב, טוענים נגדנו אויבינו שאנחנו מתגרים בהם ושאנחנו רוצים להתחיל במלחמה נגדם. כל ישראלי יודע שאין בטענות אלה כל ממש (!) אבל בין אם הן נכונות ובין אם לאו, הן משפיעות על עמדת המעצמות, ולכל הפחות נותנות להן משענת שעליה הן יכולות להתבסס אם בדעתם לדחות את תבי־עותינו הצודקות או לטפל בהן מתוך קרירות מודגשת.

...כיצד נצליח להבהיר לעולם שישראל אוחזת בנשק רק במק־רים בהם בטחונה ושלמותה נתונים בסכנה מאחר שביצענו פעולה צבאית בקנה מידה רחב כתגמול על מעשי הטרדה ששום עיתון ישראלי לא יחס להן חשיבות עוד לפני יומיים. (ההדגשות שלנו)

(„הארץ” 13.12.55, מאמר ראשי)

„הארץ” אינו מתנגד כאן לעצם העיקרון של „פעולות התגמול”, אלא תמה על כך שבמקרה זה לא הוכנה דעת הקהל (הישראלית והעולמית) על ידי כותרות ענק בעיתונים. מכאן אתה למד בעקיפין

על התפקיד החשוב שמילאו במקרים אחרים שופרות התעמולה והעיתונות המודרכת! ב„הכנת הרקע" לפעולות התגמול.

„נתנו לנו — מפני שנלחמנו"

בדבר אחר ודאי טעה העיתון הנכבד. לדעתו — כך משתמע מה־מאמר — עלולה היתה הפשיטה להזיק למאמצי ישראל לרכוש נשק; ולא היא: מסתבר שהנשק הצרפתי ניתן דווקא משום שישראל היתה מוכנה לבצע „תגמולים" מעין אלה. נאמנים עלינו דבריו של מ. דיין, מי שהיה אז ראש המטה הכללי, שאמר, שלוש שנים לאחר פשיטה זו:

קיבלנו נשק מצרפת, והדבר היה בעצם פעולות התגמול החריפות ביותר — אחרי מבצע כינרת. הצרפתים חיפשו שותפים למא־בקיהם (קרי: למלחמתם הקולוניאלית נגד העם האלג'ירי) ולא רצו שמגמת ההתפשטות של עבד־א־נאצר תנצח. הם נתנו לנו נשק מפני שנלחמנו. (הדגשה שלנו)

(„דבר", 16.11.58)

עם זאת מעניין לציין, שצרפת הצביעה במועצת הביטחון (19.12.55) בעד גינוי ישראל על הפשיטה.

על מבצע כינרת החליט בן־גוריון על דעת עצמו, ללא התייעצות עם חברי הממשלה, שלמדו עליה מתוך העיתונים:

... ידוע ברבים כי מר בן־גוריון, המכהן כראש ממשלה וכשר הביטחון, והממלא בימים אלה גם את מקומו של שר החוץ, לא שאל את פיהם של חברי הממשלה בקשר למבצע „כינרת"... מצבע כנו׳ת ומה שקדם לו, או נכון יותר: מה שלא קדם לו, קירב אותנו בשיעור מסוכן לדיקטטורה של ראש הממשלה...

(„הארץ" 16.12.55, מאמר ראשי)

כינרת—בגדאד

על הרקע הפוליטי של הפשיטה אנו למדים מפי א. גינאי, הפרשן המדיני של עיתון הערב „ידיעות אחרונות":

הפעולה הצבאית בכינרת בוצעה בשעה שהמאבק הדיפלומאטי על כריתת בריתות במזרח התיכון מתפתח והולך. אם כי מטרת הפעולה היתה להבטיח את בטחונם של הדייגים הישראליים בים־כינרת אין ספק שהמבצע של צה״ל עשוי לעורר הדים דיפלומאטיים מרחיקי לכת. ראשית כל מעמידה הפעולה הצבאית הזו במבחן את הברית שנחתמה (שלושה שבועות לפני כן) בין סוריה ומצרים. שנית, עשויה הפעולה לחזק בלבנון את ידיהם של החוגים המתנגדים לחתימת ברית צבאית עם סוריה, ושלישית, אין זה מן הנמנע כי הפעולה של צה״ל תשפיע במידה מסויימת על המאבק בין מצדדי ההצטרפות לברית בגדאד ומתנגדיהם, מאבק שהגיע לשיאו עם התפטרותם של 4 שרים בממשלת ירדן. לסוריה יש אומנם ברית צבאית עם מצרים, אולם טעות היא לחשוב שהתומכים בהצטרפות סוריה לברית בגדאד ויתרו על משימתם. טורקיה, עיראק, בריטניה, ובמידה מסויימת אף ארצות הברית מפעילות לחץ חזק על סוריה. ...בתוך סוריה נמצאים אלמנטים פרו עידאקיים חזקים למדי, ואלה אינם יושבים בחיבוק ידים, הם אינם נלאים מלהזכיר השכם והערב את היתרונות שיצמחו לסוריה מהתקשרות עם טורקיה ועיראק הקרובים והחזקים, לעומת התועלת המפוקפקת שסוריה תפיק מקשריה עם מצרים הרחוקה והחלשה וקרוב לוודאי שהפעולה הצבאית על גדות הכינרת עשויה עוד לחזק את טענותיהם של אלה המצביעים על חוסר התועלת שבברית עם המצרים...

בסיכום: אם כי הפעולה הנועזת בכינרת היתה מכוונת למטרה אחרת היא עשוייה לתרום את תרומתה במאבק הבריתות המתנהל באיזור. (ההדגשות שלנו)

(„ידיעות אחרונות", 14.12.55)

אכן, הפלא ופלא, פעולה שכל כוונתה „להבטיח את בטחונם של הדייגים הישראליים בים־כינרת" מסייעת, דרך אגב, לחזק את ידיהם של מצדדי ברית בגדאד בסוריה, לבנון וירדן ולרפות את ידיהם של תומכי הברית עם מצרים. א. גינאי מצליח לשכנע אותנו בצדקת

הסברה המפורסמת כי:

„...נועד לישראל תפקיד של מעין כלב שמירה. אין לחשוש שהיא תפעיל מדיניות תוקפנית כלפי מדינות ערב, אם דבר זה יעמוד בניגוד ברור לרצונן של אמריקה ובריטניה. אך אם מעצמות המערב יעדיפו פעם, מטעם זה או אחר, לעצום עין, אפשר יהיה לסמוך על כך שישראל תהיה מסוגלת להעניש כראוי אחת או כמה מהמדינות השכנות שלה, שחוסר הנימוס שלהן כלפי המערב עבר את גבול המותר.

מר שוקן נתנבא בשנת 1951 וידע למה נתנבא. חיזוק נוסף לניתוח זה נותן מומחה אחר, הסוקר את ההתרחשויות בסוריה בתחילת אותה שנה:

במחצית הראשונה של פברואר 1955 נפלה ממשלת אל־כורי וקמה ממשלה קואליציונית חדשה בראשות צברי אל־עסלי. זו ניסתה לגבש עמדת פשרה בין מדיניות מצרים ועיראק, אך ביסודה נקטה קו פרו־מצרי ושללה הצטרפות של כל מדינה ערבית לברית תורכיה־עיראק. המאבק הפנימי בסוריה לא פסק. המדינות הזרות והחוגים הפרו־מערביים בפנים — אפילו בתוך הממשלה — לא חדלו מלחצם. העיראקים הפעילו את תומכיהם בסוריה. התקריות בגבול סוריה ישראל (סביב הכינרת ובאיזור החולה) גרמו לעליית המתיחות גם בגבול זה. תורכיה ריכזה צבא על גבול סוריה ומטוסיה טסו מעל לשטחה, העיתונות התורכית פתחה בהתקפה נגד ממשלת דמשק והסורים נדרשו „לסלק את המכשול המונע ידידות עם תורכיה". ארה"ב ובריטניה הסבירו לממשלת סוריה את החשיבות המרובה שהן מייחסות לברית בגדאד וכי העמדה כלפיה היא מבחן לרגשי הידידות לעולם החופשי.

(א. כהן, „תמורות מדיניות בעולם הערבי" עמ' 170)

איזה מקרה מוזר! הצורך „להבטיח את בטחון הדייגים הישראליים" מתעורר בדיוק כאשר תורכיה מרכזת צבא על גבול סוריה

ומטוסיה טסים מעל לשטחה, כאשר המערב מעוניין בהפעלת לחץ מדיני על סוריה.

כל הרוצה להוסיף ולהאמין, כי בגלל סכסוך הדייג ומעשי הטרדה „ששום עיתון ישראלי לא יתס להם חשיבות" חצה צה"ל את הגבול, הרס מוצבים, הרג 56 סורים, פצע 6, שבה 30 והקריב בעצמו 6 הרוגים — הרשות בידו להוסיף ולהאמין. אך גם הוא חייב להודות כי פעולה זו וכל אלה שקדמו לה או באו אחריה לא חיסלו את סכסוכי הדייג בכינרת. המקור העיקרי לסכסוך זה נעוץ בעובדה, כי בחופה הצפוני־מזרחי של הכינרת עובר קו שביתת הנשק ממש על שפת האגם, כך שהאגם כולו שייך לישראל ואילו החוף הצפוני־מזרחי — לסוריה. תושביו הערביים של חוף זה, העשיר במיוחד בדגה, התפרנסו זה דורות רבים על הדייג. מאות בשנים התמידו בעבודתם וכלל לא העלו על דעתם, שיבוא יום ומדינה אחרת תנכס לעצמה את המים, בעוד שהם ישארו על החוף ויחזו בדייגים זרים השולים ממש ליד הגדה את דגיהם. אין כל פלא שיש שם סכסוכים בלתי פוסקים. פלא הוא, שרבים בישראל סבורים כי בכח הנשק ניתן לפתור סכסוך מקומי טיפוסי מעין זה.

מאזן הדמים

שנת 1955 הגיעה לסיומה רווי הדמים.

סיכום השנה:

אבידות בתקריות בין ישראלים ומצרים:

	הרוגים		פצועים		שבויים	
	חיילים	אזרחים	חיילים	אזרחים	חיילים	אזרחים
ישראלים	32	15	108	10	3	—
מצרים	196	20	166	22	80	—

אבידות בתקריות בין ישראלים וסורים:

	הרוגים		פצועים		שבויים	
	חיילים	אזרחים	חיילים	אזרחים	חיילים	אזרחים
ישראלים	6	—	12	3	—	—
סורים	45	17	20	6	36	4

המספרים לקוחים מתוך הדו"ח הרשמי של ארגון הפיקוח על שביתת הנשק מטעם האו"ם UNTSO אשר הוגש ב־19.1.56 ופורסם במסמך הרשמי של מועצת הביטחון SCOR מס' S /3685 (נספחות X--XII /56 עמ' 95). אין לראות מספרים אלה כמדוייקים לחלוטין, אולם הם קרובים מאוד לאמת.

פגזים לכיכר השוק

בשנת 1956 לא ערך צה"ל פשיטות גדולות אל מעבר לקו שביתת הנשק עם מצרים. לעומת זאת נערכה ב־5 באפריל פעולה מסוג אחר, שהציבור הישראלי שמע עליה אך מעט. כוונתה להפגזת מחנות הפ־ליטים ברצועת עזה וכיכר השוק בעזה העיר.

על פעולה זו כותב העיתונאי האמריקאי א. פ. סטון במאמר שהו־עתק על ידי העיתון הקואליציוני „על־המשמר":

הפגזת עזה בידי ארטילריה ישראלית עוררה בישראל שאלות רבות מאחורי הקלעים וההסברים שנשמעו הם כה רבים, עד שדומה כי האמת עדיין לא נתגלתה. המפקדים הישראלים המקומיים יש להם הוראות המרשות להם, כמובן מאיליו, להשיב באש שתיפתח עליהם. אולם הוראות ניתנות לפירושים שונים. ישראלי אחד פיקח בעל ניסיון צבאי ממושך אמר כי המצב מעלה בזכרונו סופר יהודי מסויים אשר פרסם כרך מיצירות שיקספיר „מתורגמות ומתוקנות" בידי אותו סופר. אדם זה אומר כי המפקדים המקומיים לאורך רצועת עזה, אפשר שהם „תירגמו ותיקנו" בדרך זו את הוראותיו של בן־גוריון.

...הפגזת עזה היתה נקודת שיא לאחר שבוע שבו נהרגו כמה וכמה חיילים ישראליים בשעת סיורם... הרוגים אלה נפלו לאחר

כמה שבועות של ירייות מן הצד המצרי... מקרי ההריגה האלה תבעו מעשה תגמול צבאי. אין כל סיבה שהמצרים יורשו לירות מעבר לגבול בלא שיבואו על ענשם, ואולם הדבר שעורר ביקורת קשה בישראל היה אופי ההפגזה שנערכה למחרת היום, דהיינו ביום חמישי. זהו יום השוק הערבי העיקרי מאחר שלמחרתו חל יום המנוחה הערבי. הפגזים הישראלים פגעו בככר השוק וגרמו ל־40 הרוגים וכ־מאה פצועים, רובם אזרחים, לרבות נשים וילדים של הפליטים הער־ביים. (המספרים שמוסר אותו מקור של האו״ם שהובא לעיל הם 66 הרוגים, ו־127 פצועים — כולם אזרחים).

מספר הפגזים שנפלו בככר השוק אינו מניח מקום לסברה שכל העניין היה מקרי. לדברי אחד המקורות ציווה בן־גוריון להפסיק את ההפגזה מייד משהגיעה אליו השמועה על פתיחתה. להפגזת עזה היו שני אספקטים מדיניים: מנקודת הראות של דעת הקהל העולמית, הרי רע למדי כשהפליטים הערבים מצויים מעבר לגבול, אפילו בלא שיופגזו בידי הארטילריה הישראלית. למרבה המזל היו פעולות הזוועה של הפידאיון אשר נשלחו לבצע מעשי גמול לאחר ההפגזה כה מעוררי חרדה שהיה בהם כדי לשפר את מעמדה של ישראל(!) האספקט השני אינו כה גלוי לעין. הפגזת ככר השוק בעזה גילתה את הנביבות והרמאות שבדברי עבדל נאצר והשפילה את קרנו בעיני הפליטים. הנה הוא דבר גבוהה ונפנף במטוסים הסובייטיים החדשים שלו ואף על פי כן לא היה בכוחו להגן על הפליטים. ג׳רוסלם פוסט מ־18.4 הודיע כי בעת הלווית קרבנות ההפגזה נתקיימו הפגנות נגד משטרו של נאצר. פעולות הפידאיון וה־ידיעות המוגזמות ששודרו ברדיו קאהיר על הנזק העצום כביכול שהם גרמו בישראל כוונתם היתה לשכך את גל המחאה של המפגינים האלה. הסבר נוסף במה שנוגע לאספקט המדיני הזה של הפגזת עזה יש למצוא במאמר שהופיע בגיליון 17 באפריל של ,די וולט׳ כי הע־רבים מאוכזבים קשה מעבדל נאצר על שלא היה בידו להשיב בצורה יעילה יותר על הפגזת עזה. כתב זה מוסר כי משלחת של פליטים ערביים הגישה מחאה נרגשת לשגריר המצרי ברבת־עמון. הכתב מו־

סיף: ,ואולם בחוגים העליונים שבבירות הערביות ידוע יפה־יפה כי על אף משלוחי הנשק הסובייטי יש במלחמה גלוייה כדי להביא שואה' הנה כי כן, היה בהפגזת עזה כדי להשפיל את קרנו של עבדל נאצר. ואולם אם יש בנסיבות האלה כדי לרמז על גורמי הפ־גזת עזה, עדיין נשאלת השאלה אם היה העניין כדאי שכן, ההפגזה על מחנות פליטים ערביים או על השוק שלהם היא עניין שנודף ממנו ריח של רצחנות וציניזם. הפרלמנט הישראלי חייב לתבוע חקירה מלאה ולא להסתפק בהסברים סותרים ומנוגדים. אין לך עויין חשוב יותר במדינה דמוקראטית מאשר להבטיח שהצבא אינו מקבל החלטות מדיניות על־דעת עצמו ביחוד כאשר נשקפת הסכנה שההח־לטות עלולות לגרור אחריהן מלחמה. (הדגשה שלנו)

(„על המשמר" 4.6.56, מתוך „א. פ. סטונס וויקלי", וואשינגטון)

ידוע כי בישראל אין הצבא מקבל החלטות מדיניות שלא על דעת בן־גוריון... כמו כן ידוע כי מפ"ם, אשר בטאונה פרסם מאמר זה השתתפה אז בממשלה והיתה אחראית לכל צעד מדיני ישראלי, גם אם היא מבקרת אותו. אך לא כל אזרח ישראלי יודע כי ביום הקניות העיקרי בשוק עזה נפתחה הרעשת מרגמות ישראליות בתור „תגמול".

חידוש מיוחד הוא תיאור מעשי הזוועה של הפידאיון כ„מזל מיוחד" מפני שהם טשטשו במקצת את מעשה התועבה הישראלי. כל מי שלא איבד צלם אדם יחרד נוכח הרציחות השפלות שביצעו הפי־דאיון בחדירתם השניה לישראל בחודש אפריל 1956 (החדירה הקודמת היתה, כזכור, בחודש אוגוסט 1955); אך שום אדם אינו רשאי גם להצדיק את מעשה הרצח הסיטוני שבוצע בפליטי הרצועה לפני חדירה זו.

מדוע עברו על פשע זה בשתיקה? מדוע לא רגזה הארץ? היכן היה אז ס. יזהר מחבר „חירבת חזעה"?

מדוע לא קמו אנשי הרוח למחות בתוקף נגד הטבח הנורא?

הלאמת התעלה

ב־26 ביולי 1956 שוב הודהם המערב: מצרים הלאימה את תעלת סואץ. היתה זו המהלומה הכבדה ביותר שנחל המערב אי פעם במזרח התיכון, והוא לא היה מוכן להשלים אתה בנקל.

נגד מצרים נוסו כל אמצעי הלחץ האפשריים. מעצמות המערב סירבו לשלם לרשות המצרית את דמי המעבר בתעלה, קראו לנווטים הזרים לעזוב את עבודתם, ניסו להחרים את התעלה ולהעביר אניות בדרך עקיפין ארוכה, הפעילו לחץ מדיני וכלכלי על מצרים, ערכו הפגנות־כוח ימיות בים התיכון — אך כל האמצעים הללו נכשלו כישלון חרוץ. יחסי הכוחות העולמיים של שנת 1956 כבר היו שונים בהרבה מאלה של 1952, עת נכשל מוצאדק בהלאמת מפעלי הנפט בעבדאן. במשך שנים מעטות אלה הפכה התפוררות השיטה הקולוניאלית לעובדה, והגוש המזרחי התעצם במידה כזו, שהיה ביכולתו לעזור לכל מדינה הרוצה בכך, להכשיל את לחץ המערב.

סואץ לעומת עבדאן, קובה לעומת גואטמאלה, הספוטניק הראשון לעומת פצצת האטום הראשונה על הירושימה — אלה הם סימני הדרך של תקופתנו.

נותרה למערב הברירה: להשלים עם הלאמת הסואץ או לנסות ולהתערב בכוח הזרוע. אנגליה וצרפת בחרו בדרך השנייה. תוכניות מלחמתיות החלו להירקם בחשאי, ובינתיים השתדלו להסיח את דעת הקהל העולמית והערבית לשאלות אחרות.

אין זה, איפוא, מקרה כי בתקופה זו שככה — יחסית — המתיחות בקו שביתת הנשק הישראלי־מצרי ועברה לקו שביתת הנשק הישראלי־ירדני.

„שעת כושר"

בחודשים ספטמבר—אוקטובר 1956 נערכו ארבע פשיטות („פעולות תגמול") ישראליות אל תוך תחומי ירדן: על רהווה, על ג'רנדל, על חוסאן ועל קילקיליה. 4 פעולות גדולות, תוך חודשיים בלבד.

ירדן עמדה אז בעיצומן של תמורות פנימיות בעלות חשיבות עקרונית.

ב־6.12.55 הגיע לירדן ראש המטה הקיסרי הבריטי טמפלר, לשיחות בענייני הגנה. כפי שנמסר בעיתונות הירדנית, הציעה ממ־שלת בריטניה תמורת הצטרפות ירדן לברית בגדאד — להגדיל ב־65% את כוחות הלגיון הירדני, לספק לה נשק כבד בסך 6,3 מיל־יונים ליש״ט, להקים חיל־אוויר, להחליף את ההסכם האנגלי־ירדני הקיים בחוזה חדש ל־12 או ל־4 שנים (כרצון ירדן) במסגרת ברית בגדאד. אחדים בין ממשלת סעיד אל מופתי גילו נכונות לדון בהצעות של טמפלר ואף הכינו הצעות נגד: סיוע צבאי של 14 מיליון ליי״שט לפחות, שישולם לאוצר הירדני (ולא במישרין למפקדת הלגיון), שלא תוטלנה על ירדן התחייבויות מחוץ לתחומיה וכי הצטרפותה לברית בגדאד לא תשפיע על עמדתה בנוגע לפיתרון סופי של בעיית א״י ארבעה שרים, (ארץ־ישראליים) היתנו את ההסכמה למו״מ בכך, שה־צעות הנגד תובאנה תחילה לידיעת מצרים ותאושרנה על ידה. משסירב הרוב בממשלה להיענות לדרישה זו התפטרו ארבעת השרים וב־14.12 — הממשלה כולה. טמפלר יצא ללונדון.

למחרת היום הוקמה ממשלה חדשה בראשות הזאע אל־מג׳אלי, שמטרתה היתה להביא לצירוף ממלכת הירדן לברית בגדאד. בכל חלקי המדינה פרצו מהומות, בירושלים העתיקה הותקפו הקונסוליות של מעצמות המערב ותורכיה (הקונסולים של צרפת ותורכיה נפצעו), הותקפו מוסדות או״ם, ברבת עמון פרצה שביתה כללית, בגדה המ־ערבית איימו המפגינים לנתק את החבל שממערב לירדן ולצרפו לסוריה או לברית סוריה־מצרים אם תצטרף ירדן לברית בגדאד. על העיתונות הוטלה צנזורה, נאסרה עריכת הפגנות, רבים נעצרו ע״י המשטרה, בתי הספר התיכוניים נסגרו. נוכח הסערה בדעת הקהל פירסמו 5 שרים בממשלת אל־מג׳אלי הצהרה, כי לא יתמכו בהצטרפות ירדן לברית בגדאד. ב־19 בדצמבר פיזר המלך חוסיין את ביה״נ והוכרז כי בחירות חדשות תשמשנה משאל עם בשאלה השנוייה במחלוקת. למחרת היום התפטרה ממשלת אל־מג׳אלי והורכבה ממשלת

מעבר בראשותו של אבראהים האשם שהתחייבה לא לעסוק במדיניות חוץ. הסערה שככה. כמעט פה אחד דיברה העיתונות על נצחונו של העם במאבקו נגד בריתות זרות שאמרו לכפות עליו. עצורי המהומות שוחררו והוקמו ועדות לאיסוף תרומות למשפחות הנפגעים במהומות (של ההרוגים והפצועים). עיריית ירושלים הירדנית החליטה לקרוא רחוב על שם הצעירה רג׳א גמאש שנורתה ונהרגה בשעה שהורידה את הדגל מעל הצירות התורכית. הלך רוחות זה לא עודד את השלי־טים לקיים את הבחירות המובטחות. בראשית ינואר 1956 פסקה „המו־עצה העליונה לפירוש חוקים" כי פיזור ביה״נ ע״י המלך לא היה חוקי („שר הפנים לא חתם על הצו"). ממשלת המעבר התפטרה וב־9 בינואר הרכיב סמיר אר־ריפעי ממשלה חדשה. מצעה דיבר על „טיהור המנ־גנון ורשת החינוך מגורמים הרסניים" וכן על „אי הצטרפות לבריתות חדשות". בעד הממשלה הצביעו 35 — מכלל 40 חברי ביה״נ. ביטול ההחלטה על פיזור ביה״נ ועריכת בחירות חדשות הביא להפגנות ברוב הערים, ולדברי ראדיו רמאללה לוו ההפגנות פעולות הרס ברבת עמון ובירושלים העתיקה והוטל עליהן עוצר. נאסר כינוס בינמפלגתי שעמד להיערך ברבת עמון לגינוי ברית בגדאד. הצבא הקיף מחנות פליטים, מרכזי התסיסה בהתנגשויות מפגינים, ולכוחות המשטרה היו הרוגים ופצועים. שוב הוטלה צנזורה על העיתונים ולאות מחאה על כך לא הופיעו העיתונים במשך שבוע ימים. ממשלות מצרים, סוריה וסעודיה, הביעו את כוננותן להגיש לירדן עזרה כספית במקום הקיצוב הבריטי (כ־12—13 מיליון ליש״ט לשנה). רבים מבין קציני הלגיון הירדני תבעו להדיח מפקדו הבריטי של צבא ממלכת הירדן, ובלחצם הוא הודח מתפקידו ב־1.3.56 (ויחד עמו כמה עשרות קצינים בריטיים, שהיו „מושאלים לירדן") והוטס בחיפזון לקפריסין, בטרם הספיק להתקשר עם קציניו. כל התפקידים המרכזיים בלגיון הועברו לידי קצינים ערבים. הבריטים הושארו בלגיון בתפקיד מומחים ויועצים בלבד, והצבא חוייב להשתמש רק בלשון הערבית. שליטי ירדן הצהירו אומנם כי הדחתו של גלאב אין פירושה ביטול ההסכם עם בריטניה וויתור על סיועה הכספי, אך בביה״נ הבריטי הביע ראש הממשלה

„רוגז וצער" על פיטורי גלאב. מלכת בריטניה העניקה לו לאות הוקרה (ונחמה) את אות „אביר מסדר המרחץ". ראש ממשלת ירדן ציווה לסגור את תחנת „שידור הערבים" (בראשה עמד יונס אל־בחרי, הקריין הערבי של ראדיו ברלין בימי היטלר), שהתקיפה בחריפות את מצרים וסעודיה. הבריטים עשו כל שביכלתם לרכך את כשלונם הגדול בירדן. שגריר לשעבר של בריטניה בירדן, סיר אליק קירק־ברייד, בא בדחיפות לרבת עמון וחזר אליה שנית בהביאו איגרת מאידן לחוסיין. מלכי ירדן ועיראק, חוסיין ופייצל, נפגשו בגבול אר־צותיהם, וכפי שנמסר בעיתונות הערבית „דנו בביצוע חוזה הידידות שבין שתי המדינות" אך קציני הלגיון איימו במרד אם יכנסו כוחות עיראקיים לירדן. ב־21.5.56 נפלה ממשלת אר־ריפאעי ולפי בקשת המלך כונן סעיד אל־מופתי ממשלה חדשה. משקיפי המערב היו מאו־חדים בדיעה כי חילוף ממשלות זה הוא צעד נוסף בנטישת ירדן את תחום ההשפעה הבריטית ובדרך התקרבותה למחנה המדינות הערביות שבהנהגת מצרים. אר־ריפאעי התנגד להדחת גלאב ולעריכת העצרת העממית בירושלים (ב־9 למאי 1956) בה הופיע המלך חוסיין. העצרת קיבלה החלטות נגד ברית בגדאד, תמיכה במלחמת השחרור באלז׳יריה ותביעה לקבל את הסיוע שהוצע מצד המדינות הערביות ללגיון הירדני במקום הסיוע הבריטי. הצטמקותה של ההשפעה הבריטית בירדן היתה פגיעה קשה בשלטון הפרו־מערבי בעיראק ועידוד לחוגים האופוזיצ־יוניים הנייטרליסטיים שם. ב־26.6.56 פוזר ביה״נ בירדן והוכרז על בחירות חדשות.

(א. כהן „תמורות מדיניות בעולם הערבי" עמ׳ 177—180)

במשך כל אותה תקופה בה סערה ירדן, נשמעו בישראל קריאות „לדגל ולנשק", בעיקר ממפלגות „חירות", אחה״ע וחוגים „אקטיביס־טיים" במפלגות אחרות, שדרשו „לנצל את שעת הכושר" „ולשחרר את שטחי המולדת הכבושים" מידיו של „היצור המלאכותי" ששמו ממלכת הירדן. הממשלה לא שעתה לעצות אלה ונמנעה מפתיחת „מלחמת מנע" נגד ירדן. אולם דוקא בחדשים ספטמבר־אוקטובר, בהם

נתחדש שם המאבק הפנימי. ולקראת הבחירות החדשות (22 באוק־טובר) נערכו 4 הפשיטות הישראליות הגדולות.

כתב ישראלי טלגרף לעיתונו מלונדון:

למראית עין יהיה הצבא העיראקי לעזור לירדן במקרה של התקפה ישראלית, אולם למעשה, מאמינים המשקיפים, רוצה בריטניה למנוע הפיכה פרו־מצרית, מאחר שהרוב סבור, כי הבחירות יעלו לשלטון את המפלגה הפרו־מצרית — אם יתקיימו — דבר הנראה כמוטל בספק נוכח המשבר. ייתכן שהבחירות יבוטלו ברגע האחרון. ההתקפה על קלקיליה באה כפי הנראה כמתנה משמים לכל המצדדים בהשתלטות עיראקית על ירדן. לאחר שנמנע בתחילה מתגובה, אמר אחר כך מיניסטר החוץ הבריטי, שישראל וירדן קיבלו הודעות שבריטניה תבצע את החוזה הבריטי ירדני במקרה שיתעורר צורך בכך.

...כלל בלתי מעורער הוא כאן, שממשלת ירדן לא רק אינה אחראית להסתננויות ולמעשי רצח אלא להיפך, היא אפילו מנסה בצורה נואשת למנוע ולהעניש את המסתננים.

...עד כה לא נחשבו פעולות התגמול כ„מעשי תוקפנות" המצ־דיקים התערבות בריטית בהתאם לחוזה עם ירדן, אולם דבר זה עלול להשתנות אם יימשך המשבר. כנראה משמש היקף ההתקפות כקרי־טריון. (ר. וולטש, „הארץ" 14.10.56)

שילוח „בת־גלים" — „מתנה מן השמים" לכל המצדדים בהשארות בריטניה בסואץ; הפשיטה לעזה (28.2.55) „מתנה מן השמים" לכל הלוחצים על מצרים להצטרף לברית בגדאד; פשיטת כינרת (19.12.55) — „מתנה מן השמים" לכל המצדדים בצירוף סוריה לברית בגדאד; הפשיטה לקלקיליה — „מתנה מן השמים" לכל המצדדים בצירוף ירדן לברית בגדאד. ריבוי ה„מתנות" הללו שישראל נתנה למדיניות המערבית באיזור, אומר דרשני.

רבוי מקרים בעלי אופי דומה מצביע על תהליך סיבתי.

אפילו נסכים עם ה„אקטיביסטים" שהפעולות באו אך ורק בעקבות רצח יהודים, אפילו נסכים ש„התגמול" הוא התגובה היחידה המתאימה לרצח זה, עדיין אומר העיתוי — דרשני. כי, יהיה המניע אשר יהיה,

עמי אסיה ואפריקה לא יכלו שלא לראות בפעולות אלה לחץ מערבי, קולוניאליסטי, שנוא על עמים הנאבקים מזה דורות נגד משעבדיהם. מדינה באסיה או אפריקה, אשר בפתרון סכסוכיה עם שכנותיה, מתאמת את מדיניותה עם המדיניות המערבית באיזור, מן ההכרח שתיראה בעיני מרבית תושבי היבשות הללו כמכשיר המאפשר לקולוניאליזם השנוא להמשיך במדיניות „הפרד ומשול". כוונותיה הסובייקטיביות של ממשלה המנהלת מדיניות כזאת, אין ביכולתן לשנות את העובדה שאומנם היא מסייעת להמשך ההשפעה הקולוניאלית באסיה ואפריקה ואין ביכלתן לשנות את דיעות תושבי היבשות הללו אודותיה.

מעניינות תגובות הערבים על הפעולות הישראליות נגד ירדן. ב־15.9.56 שידר רדיו קאהיר כתבה מתוך העיתון המצרי „אל־שעב" מאותו יום:

ההתקפה הישראלית על ג'רנדל איננה אלא חלק מתכנית מעובדת שהוכנה בלונדון, בפארים ובתל־אביב נגד כל הערביים.

העיתון מזכיר בקשר לכך את ריכוז הכוחות התורכים בגבול סוריה, חיזוק הכוחות הבריטיים בלוב, העברת כוחות צרפתיים לקפריסין וריכוז כוחות בגבולה הדרומי של סודאן. העיתון שואל: „האם כל זה נעשה בגלל משבר סואץ בלבד? האם זה מקרה ש־24 שעות אחרי הצהרת אידן באה ההתקפה הישראלית בג'ירנדל? האם במקרה נזכר שמה של ישראל עשרות פעמים בקשר לפרשת סואץ?".

הרמטכ"ל הסורי, גנרל תופיק ניזם א'דין, הכריז:

האימפריאליזם מניע עתה את היהודים להתגרות בערבים כדי להסיח דעתם משאלת סואץ. (רדיו רמאללה 15.9.56)

אחרי הפשיטה על חוסאן אמר רדיו קהיר (28.9.56):

מהי מטרתו של בן־גוריון? הרי בן־גוריון הכריז לפני זמן־מה כי לא יוציא את הערמונים מהאש בשביל המערב, מה קרה? כנראה שב.ג. התחרט והפך לכלי שרת בידי המערב והאימפריאליזם.

...ברצוננו להדגיש כי מעשים אלה לא יבהילונו ולא יגררו אותנו למלחמה בזמן שאינו רצוי לנו. הם יכולים להגביר את אמונתנו

כי בן־גוריון משרת את המערב וכי תושבי ישראל לא יסכימו לפ־עולותיו.

...אנחנו מצהירים באזני יהודי הארץ, כי אנו רוצים בשלום, אולם אנו רוצים לפתור את בעיות המזה"ת בהתאם לשאיפות תושבי האיזור.

...בריטניה מסיתה את ישראל ומתחננת לפניה שתיצור בלבול בשורות הערבים.

סיר הרולד מק־מייקל בתפקיד ישן, בדרגה חדשה

תחנות השידור המצריות הצניעו ככל האפשר את הידיעות על הפשיטות הישראליות, אך „תחנת השידור למזרח הקרוב" („מוחתת אל שרק אל אדנה") מקפריסין, ניפחה והבליטה אותן ככל האפשר. תחנה זו ששמה ערבי, ולשון שידורה ערבית, היתה קיצונית ביותר בשידוריה האנטי־ישראליים.

ב־21.9.56 שידרה תחנה זו:

...שתי בעיות עומדות לפני העולם הערבי: בעיית פלסטין וב־עיית סואץ. קיימים חילוקי דיעות איזו מהן דוחקת יותר אולם הכל מסכימים כי שתי הבעיות חשובות הן... בעיית פלסטין היא קודם כל בעייה פוליטית ואילו לגבי הבעייה השנייה, על כל פנים חשוב הוא שלא יהיה שימוש בכוח לפתרונה, מה שאין כן לגבי פלסטין.

ומאוחר יותר:

...ידידי הערבים, וירדן בפרט, מקוים כי הירדנים יביטו על העניינים הכרוכים בהגנתם הרחק מהזרמים המפלגתיים והשאיפות המדיניות העלולות לבלבל את דעת הקהל ולהחליש את כוחו המוסרי, ואת כוח התנגדותו מול אויב בעל השפעה רבה וחמוש מכף רגל ועד ראש (ישראל). חוגים קומוניסטיים בביה"נ החדש מעוניינים לבטל את החוזה האנגלי־ירדני אע"פ שע"י זה תאבד ירדן את עצמאותה.

(רדיו המ"ק 26.10.56)

דברים אלה נאמרו 5 ימים אחרי הבחירות בירדן, שלושה ימים לפני פתיחת מבצע סיני.

אחרי הפשיטות לרהווה וג׳רנדל שידרה התחנה:

...ישראל מהווה סכנה לעולם הערבי, ויש להקדיש לה תשומת לב יותר מלמשבר סואץ.

אפיה של תחנה זו, וטפה מתככי הקולוניאליזם הבריטי באיזור, גילה „קול קאהיר" ב־15.9.56 באמרו:

העתון „אל־שעב" פירסם ידיעה סנסציונית על מזימה בריטית חדשה בארצות ערב. העתון כותב כי השלטונות הלבנוניים גילו, כי סוכנים בריטים בלבנון, סוריה וירדן מנסים להסית נגד ישראל כדי להסיח דעתם של הערבים ממשבר סואץ ולהעסיקם בישראל. העתון מוסר כי הרשת של סוכנים בריטיים אלה מקיימת מוסדות שיעזרו לה במזימותיה. בין המוסדות האלה: „תחנת השידור הבריטית במזרח הקרוב", „סוכנות הידיעות הערבית", משרד ידיעות „העולם הערבי" ועוד ועוד. מוסדות אלה מסיתים את הערבים בצורה גלויה נגד ישראל ומפיצים שמועות מזיקות כדי לעורר מלחמה במזרח התיכון בין הער־בים לבין ישראל.

לא רק רדיו קהיר, אלא גם נשיא ההסתדרות הציונית והקונגרס היהודי העולמי, נ. גולדמן, האשים ב־4.10.56 בניו־יורק (כך מוסרת סוכנות יו. פי.) את תחנת השידור למזרח התיכון בקפריסין, הנתונה לפיקוח בריטי „והמסיתה את הערבים יומם ולילה נגד אויבם האמיתי — ישראל, במטרה להסיח את דעתם ממשבר הסואץ". הוא הזכיר כי סיר הרולד מק־מייקל הוא ממנהלי הת־חנה. לרוב תושבי ישראל אין שם זה אומר מאומה, אך תושבי הארץ הוותיקים יופתעו לשמוע כי זהו אותו מק־מייקל שהיה הנציב העליון הבריטי בארץ ישראל בשנות מלחמת העולם השניה. ירידתו לדרגת מנהל תחנת שידור „פרטית" בקפריסין, המסיתה את הערבים ביהודים, מסמלת את דרכו של האימפריאליזם הבריטי באיזור, את גירושו, ירידת השפעתו, ומדיניות „הפרד ומשול" בה התמיד עד הסוף.

מעטים בישראל ידעו כי „מוחתת אל שרק אל אדנה", סי"ע,

„משרד ידיעות העולם הערבי" אינם מוסדות ערביים, אלא בריטיים מוסווים, שפקידים קולוניאליים מחוסרי קולוניות, כמק־מייקל, מנה־לים אותם. מבחינה פורמלית היתה התחנה בקפריסין „פרטית" ע"מ שלא תקושר חו"ח עם בריטניה, אולם הסוואה זו היתה לקויה ביותר.

למחרת הלאמת הסואץ התחילה לפעול במזרח הקרוב „תחנה חשאית" שכינתה את נאצר „חיים ג'מאלוב" והאשימה אותו בציונות („חיים") ובקומוניזם („ג'מאלוב"), בשידור טיפוסי שלה נאמר:

הבוגד חיים ג'מאלוב הציוני הוא אחד מבין השליטים הערביים שאינם חושבים לנקום את נקמת פלסטין. הוא אמר כי יתן פקודה לצבא המצרי לעלות על פלסטין אם יבצעו הציונים התקפה על אחת ממדינות ערב. כעת נתגלה פרצופו האמיתי. הוא מסתפק במברקים חסרי טעם ורחוקים ממעשים. באיגרתו לנשיא סוריה בעקבות ההתקפה הישראלית על ירדן הוא קורא לישראל בשם „מדינה" בו בזמן שכל הערבים קוראים לה בשם כנופיה. (29.9.56)

לא קשה לנחש למי יש תקציב להקמת ואחזקת תחנת רדיו חדשה המנהלת פעולות הסתה מעין אלה. תחנה זו הגיעה לשיאים של הסתה וולגרית והיסטרית נגד ישראל.

ב־2.10.56 ציטט רדיו קהיר את „אל־גומהוריה" (בטאון הממשלה) ו„אל־אחבאר" מאותו יום:

סוכנים בריטיים ופרו־בריטיים מסיתים את הערבים בכל מקום נגד ישראל ומאיצים בערבים להציל את פלסטין מידי האויב הציוני. סוכנים אלה מפוזרים כסף בכל מקום ומשלמים סכומים גדולים לעתו־נאים ולאחרים למטרה זו. „אל אחבאר" כותב כי בריטניה רוצה להחז־זיר את השפעתה במזה"ת ע"י רכישת אמונם של הערבים כי היא ידידתם, לכן מוכנה עתה בריטניה לעזור לערבים נגד ישראל כדי שתיכנע לתביעות הערביות. בדרך זו רוצה בריטניה לחדש את האימ־פריאליזם שלה במזרח התיכון.

כל זה היה רק צד אחד של המדיניות הבריטית. בעולם הרחב הביעה ממשלת בריטניה את „דאגתה" נוכח חימושה של מצרים על־ידי צ'כיה; אידן הכריז כי „צעדו הבא של נאצר יהיה חיסולה של

ישראל, לכן תעיין בריטניה מחדש באספקת נשק לישראל". ממשלת בריטניה הביעה את „תמיהתה" על כך שמצרים אינה מאפשרת לאניות ישראליות לעבור בתעלת סואץ.

בצדק שאל „אל־גומהוריה":

המטרה ברורה, הבריטים מקוים לבודד את מצרים, אך כיצד מתיישבת דאגת בריטניה לשיט הישראלי בתעלת סואץ, כפי שבאה לידי ביטוי בדברי סלוין לויד במועצת הביטחון — עם ההסתה נגד ישראל?

(רדיו קהיר 7.10.56)

אכן, יש כאן סתירה, אולם היא פורמלית בלבד. שכן בריטניה לא היתה „פרו־ישראלית" במועצת הביטחון (כפי שסברו רבים ביש־ראל) כשם שלא היתה „פרו־ערבית" בשידוריה ל„שחרור פלשתין מהציונים" ברדיו „המזרח הקרוב" (כפי שסברו ערבים מסויימים). מדיניותה היתה ונשארה קולוניאלית.

בריטניה היתה אז מעוניינת להשיג שתי מטרות: ראשית — להבטיח את שלטונה המעורער בירדן. שנית — ליצור מסך עשן סביב הכנותיה למלחמה במצריים, להפנות את תשומת לב הערבים וזעמם לעבר ישראל. בנסיונה להשיג מטרות אלה נסתייעה בריטניה בפעולות התגמול הישראליות נגד ירדן.

מים ודם

פעולות התגמול לא היו הצורה היחידה של הפעלת לחץ מערבי באמצעות ישראל. דוגמה נוספת: עניין ניצול מי הירדן.

בסוף 1955 ערך איל הסרטים האמריקאי אריק ג'ונסטון אחד מסיוריו במזרח התיכון בשליחות הנשיא אייזנהואר.

כעשרה ימים אחרי שנודע על „העיסקה הצ'כית" מסרה תחנת השידור המצרית:

ג'ונסטון איים בשיחותיו האחרונות כי היהודים יטו את מי הירדן, אם הערבים ידחו את תכניתו, ובמקרה זה לא תתערב ארה"ב כדי

להניא את ישראל מפעולתה. מדינות ערב ראו באיום ג'ונסטון סטיה מתפקידו.

(„סאות אל ערב" 6.10.55)

לא היתה בכך שום סטיה! זה היה עיקר תפקידו של ג'ונסטון. ב־6.8.56 מוסרת תחנתו של מק־מייקל מקפריסין (בשפה הערבית):

רדיו ישראל הודיע כי תוך ימים ספורים יוחל בבניית סכר במבואות הירדן, על מנת להטות את מי הנהר לתוך התעלה המזרחית בעמק החולה...

תכנית ישראלית להטיית מי הירדן באזור החולה משמשת נושא למחלוקת עם סוריה מזה כמה שנים. העבודה הופסקה ב־1953 על פי דרישת האו"ם. סוריה הודיעה כי כוחותיה יפתחו באש אם תחדש ישראל את העבודה.

יומיים אחרי שידור זה פרסם שר החוץ הסורי סלאח אל־ביטאר גילוי דעת, בו נאמר בין היתר:

ידיעות אלה שאנו מקדישים להן התעניינות מרובה הן חלק ממסע לחץ שהמערב מפעיל על מדינות ערב. אני באורח אישי אינני סבור שישראל תעשה ניסוי כזה, המהווה הפרה גלויה של החלטת מועצת הביטחון.

כל זה אירע כחודש אחרי שמצריים הלאימה את תעלת הסואץ וזכתה לתמיכת סוריה בצעדה זה. סמיכות התאריכים מלמדת הרבה.

איש אינו יכול לשלול את זכותה של ישראל לנצל חלק ממימי הירדן למטרות השקאה ופיתוח. אולם הנהר עובר גם במדינת ירדן וגם בסוריה — שם נמצאים מקורותיו.

כל שימוש במי הירדן, מן ההכרח שייעשה תוך הסכמת כל המדינות שבתחומן הוא עובר. מדינות ערב דחו את התכניות המערביות השונות להסדרת חלוקת מי הירדן, באשר ראו בהן — ובצדק! — התערבות של המעצמות הקולוניאליות הרוצות להבטיח לעצמן שליטה על אחת מנקודות המפתח העיקריות של המזרח התיכון — מקורות המים. יחד עם זה, סירבו הערבים לדון במישרין עם ישראל בפרשת ניצול המים, מאחר שלדעתם פתרון שאלת הירדן לפני פתרון הסכסוך

הישראלי־ערבי בכללותו, יביא לייצובו של הסטאטוס קוו. לעומת זאת, הכירה ישראל מצידה בסמכות המערב לקבוע את חלוקת המים ורק התמקחה איתו על גודל המכסה „שהוקצבה" לה. כאשר דחו הערבים תכניות אלה, ניגשה ישראל לעבודה במטרה להעמיד את הערבים בפני עובדות מוגמרות. כל צעד כזה מגביר בהכרח את המתיחות. עד כה התנהלה עיקר העבודה בתוך שטח ישראל והנהר טרם הוטה. מצב זה יוצר אפשרות נוחה למערב ללחוץ על סוריה וירדן ולאיים עליהן בנוסח ג׳ונסטון. בסכסוך המים — כמו גם בסכסוכי הדייג בכינרת וחופש השייט בתעלת סואץ — מתאמת ישראל את צעדיה עם מדיניות המערב באיזור, ומנסה להגיע למטרתה מתוך השענות על כוחו ומתוך תקוה כי הוא יכפה על הערבים את הפתרון הרצוי לה.

תיאום זה לא רק מציב את ישראל מול ההתפתחות הבלתי נמנעת באסיה ובאפריקה, אלא איננו מוצדק אפילו מתוך חשבון קצר־ראות של כדאיות רגעית. כוחו של המערב במזרח התיכון נמצא בירידה מתמדת ושוב איננו כל־יכול; אך גם אילו היה המערב מסוגל לכפות פתרון כלשהו אין ספק שהיה מקריב את האינטרס של ישראל כדי לחדש את השפעתו בעולם הערבי. לדוגמא: ביום בו יסתיים הסכסוך האלז׳ירי והעם האלז׳ירי יזכה לבסוף בעצמאותו (והיום הזה איננו רחוק) תהיה צרפת מעוניינת להגיע לנורמאליזציה של יחסיה עם הערבים ותפסיק את תמיכתה בישראל. כל הסבור אחרת — משלה עצמו אשליה חמורה.

יש מקום לשאול אם מדיניות ה„תגמול" הצדיקה את עצמה; האם הושג הביטחון המקווה בגבולות? האם שופרו יחסי ישראל עם שכנותיה? האם קרבה את השלום עם עמי ערב?

ושמא לא היתה זו אלא מדיניות־ביש רצופה עיסקי־ביש?

פרק ו.

מלכות ישראל השלישית (29.11.56—7.3.57)

„ערמונים מהאש"

בחודשים ספטמבר־אוקטובר 1956 הגיעה המתיחות הישראלית־ירדנית לשיאה. ארבע פעמים חצה אז צה"ל את קו שביתת הנשק וביצע פשיטות גדולות על רהווה, ג'רנדל, חוסאן וקלקיליה. בירדן סער מאבק פנימי חריף. בריטניה שאפה להבטיח את שלטון חוסיין ורמזה על האפשרות ש„תגן" על ממלכתו מפני הפשיטות הישראליות, באמתלה של קיום התחייבויותיה לפי החוזה המדיני בין שתי הארצות.

הועלתה גם האפשרות של כניסת צבא עיראקי לירדן. בנאומו בכנסת, שבועיים לפני מלחמת סואץ, הגיב ראש הממשלה על „גילוי דעת" של אידן, בו הציע הלה לעשות פשרה בין תכנית החלוקה משנת 1947 לבין הסטאטוס קוו. בין היתר אמר בן־גוריון:

...הצעה זו אולי לא באה אלא להסיח דעת העולם הערבי מבעיית סואץ שהחמירה ולהפנותה לישראל. יש אולי גם יסוד לחשוש כי ההתגרות המחריפה של ירדן על גבולות ישראל לא באה אלא כדי להכשיר את כניסת עיראק או מצריים לירדן.

(דברי הכנסת 21/63, 15.10.56)

חודשים אחדים לפני כן כתב בטאונה של המפלגה הקואליציונית „אחדות העבודה":

ממלכת ירדן היא יצור מלאכותי שרירותי נטול אפשרות קיום והתפתחות, כל כולה פרי צרכים ותככים של משרד המושבות הבריטי. צ'רצ'יל, האימפריאליסט הוותיק הוא אשר קרע את הגדה המזרחית מגופה החי של ארץ־ישראל השלימה כדי לפצות בגזילה שגזל מן העם היהודי(!) את שושלת ההאשמים ולרתקה למרכבת השלטון האימפריאליסטי. ועל פשע הגזילה הזו נוסף אחר כך בסוף מלחמת השחרור חטא הסיפוח של שטחים גדולים וחיוניים מארץ ישראל המערבית לממלכת הירדן...

...הכל מעיד על כך כי אכן מתקרבת ובאה שעת הכרעה בגורלה של מדינה זו. כמובן שישראל אינה יכולה ואינה רשאית להשאר אדישה נוכח התפתחויות אלה ואל מול אפשרות של תמורות טרי־טוריאליות מרחיקות לכת על גבולה המזרחי כתוצאה מהמאבק הבין־גושי באיזור.

(„למרחב" 9.7.56, מאמר ראשי)

ואילו „דבר" מ־21.10.56 כלומר ימים אחדים לפני מבצע סיני הביא את דבריה של שרת החוץ:

ישראל משוכנעת כי כניסת צבאות עיראקיים לירדן תהווה סכנה חדשה וחמורה לביטחון המדינה. הדבר ישנה את הסטאטוס קוו ויחזור תחת הסכם שביתת הנשק הקיים בינינו לבין ירדן... אנחנו רואים עצמנו חופשיים לפעול בהתאם לצרכינו הבטחוניים.

לכן, כשהוחל בסוף אוקטובר בגיוס נרחב של חיילי המילואים היו האזרחים, אנשי המילואים, והצבא בישראל משוכנעים שעומד לפרוץ סכסוך בממדים נרחבים עם ירדן. הדיעה שרווחה בציבור ערב מלחמת סואץ היתה שצבא עיראקי יכנס לירדן, יפר בכך את הסטאטוס קוו. (עיראק לא חתמה על הסכם שה״נ). ישראל — כך סברו — לא תוכל להחשות וצה״ל יכבוש („ישחרר" בלשון „חרות" ו„אחדות העבודה") את הגדה המערבית.

הסיכסוך הישראלי עם מצרים שוב לא תפס את המקום הראשון בעיתונות ובדעת הקהל, מה גם שעל הגבול המצרי שרר שקט יחסי. אך מעטים היו מוכנים להאמין שישראל תתערב בסיכסוך בין מצרים לצרפת ואנגליה בעניין הלאמת הסואץ. בקשר לסכסוך זה רווחה בארץ הדיעה כי אל לה לישראל „להוציא את הערמונים מהאש בשביל המערב". בתחילת אוגוסט הגיב רדיו קאהיר:

העיתון „דבר" בטאונו של בן־גוריון פרסם אתמול מאמר בחתימת ח״י בו נאמר כי ישראל אינה חרב להשכיר, לא תרתום את עצמה במרכבת המערב ולא תנצל את הסכסוך הנוכחי בין מצרים לבין המ־ערב כדי לשרת את המערב נגד העולם הערבי. בעל המאמר אומר: „מדבר אחד עלינו להזהר והוא: שלא ניהפך מכשיר להוצאת ערמונים

זרים מהאש. המערב יוציא ערמוניו בעצמו. לא באנו הנה כדי לשרת אינטרסים זרים ולא נעשה זאת בעתיד". אין אנו יודעים אם בעל המאמר מדבר בשם ממשלת ישראל או בשמו הוא כסוציאליסט. אך יודעים אנו כי דברים אלה יפים המה, היוצאים זו הפעם הראשונה מעטו של הוגה ישראלי הכותב בעתון מפא"י. זוהי האות היחידה למציאותם של אנשים אשר האימפריאליזם לא יוכל לעקור מקרבם את הרוח הסוציאליסטית הצודקת. אתמול שידרנו כי ישראל צריכה לזכור תמיד כי היא חלק מן המזרח התיכון ואין היא נמצאת באמריקה או באירופה. ישראל תחטא אם תעמוד נגד עמי אסיה המתעוררים ואם תרשה למערב להשתמש בה כשוט נגד הערבים. אם היא תעשה זאת, תעורר את שנאתם של עמים רבים. אין ספק כי המאמר הזה שנתפרסם ב„דבר" של מפא"י מעיד שישנם יסודות בישראל שהחלו להעריך את האינטרסים של ישראל ולהבין כי מערכתו של המערב נדונה לכישלון, כיון שהיא מכוונת נגד זכויות העמים. ישראל פושעת נגד עצמה אם היא תתלה את גורלה במערב. אנו מקבלים בברכה את הדברים האלה שפורסמו ב„דבר" ורואים בהם צעד טוב לתיקון השם הרע שלו זכתה ישראל. היא נחשדה עד כה כאבן בשחמט אשר ידי המערב הניעוה כרצונן, היא הפכה למושבה זרה בתוך עולם המתקומם נגד הכובש הזר. **(רדיו קאהיר, 3.8.56)**

„טירוף דעת"

בתקופה ההיא הועלו אמנם הצעות (מצד „הציונים הכלליים" „חרות" ו„אחדות העבודה") לפתוח ב„מלחמה מונעת", אך הן נדחו בתקיפות על ידי ראש הממשלה:

בנאומי מיום 2 בנובמבר בכנסת הודעתי: לא יזמנו אף פעם ולא ניזום לעולם מלחמה נגד מישהו, ואני מוסיף: זוהי המדיניות הנחרצת של הממשלה שאיתה נעמוד ואיתה ניפול. ...מלחמת מנע היא טירוף דעת. (הדגשות שלנו)

(דברי הכנסת 20/2067, 19.6.56)

אם „מלחמת סיני" לא היתה מלחמה „לשחרור שטחי המולדת שנכבשו" אלא מלחמה מונעת — וכך טענו יוזמיה לאחר הנסיגה — אז פירוש הדברים הללו הוא:

א) ש„לעולם" בפי בן־גוריון פירושו ארבעה חדשים בלבד.

ב) שהממשלה אינה עומדת בהתחייבויותיה הנחרצות ביותר ואינה נופלת כשהן מופרות.

ג) שאת יוזמי „מבצע קדש" יש לכלוא בבית המטורפים.

באמצע אוקטובר שוב הציעו „חירות", „אחדות העבודה" ו„הציו־נים הכלליים" לפתוח במלחמת מנע. ענה בן־גוריון:

חברי בממשלה ואני **לא קיבלנו דיעה זו**. אנו מחייבים הגנה עצמית, **ואם נותקף** — נילחם בכל הכוח שבידינו עד הסוף, כלומר עד הנצחון. אבל אנו יודעים כל נוראות המלחמה והריסותיה בנפש וברכוש, ואין אנו סבורים כי מלחמות פותרות בעיות היסטוריות בכללן, בכל אופן לא פתרון של קיימא ולכן אין אנו ששים לקרב.

(הדגשות שלנו) (דברי הכנסת 21/57, 15.10.56)

לכאורה — דברים ברורים בתכלית: „לא קיבלנו דיעה זו" לפתוח במלחמת מנע, „אם נותקף — נילחם". אך בן־גוריון, ממש כמו האוראקל מדלפי, מכין עצמו לכל אפשרות. במאמריו המאוחרים יותר הוא מצטט מתוך נאומו זה בכנסת לא את הפיסקה שהבאנו כאן, אלא משפט אחר לגמרי („אנו עומדים אולי לפני הכרעות ומאורעות גו־רליים") ומסביר כי בכך רמז ל„מבצע קדש".

אין כל רבותא בכך שראש הממשלה ושר הביטחון ידע מראש על הפלישה למצרים. ה„טריק" הוא בכך שאותו נאום עצמו מיועד גם לזרות חול בעיני התמימים וגם לספק ציטטות נוחות לעתיד.

לאחר יומיים סיכם בן־גוריון את הדיון המדיני בכנסת ואמר בין היתר:

...ואני בטוח שלא רק הרוב המכריע בכנסת גם בקואליציה וגם באופוזיציה אלא **הרוב המכריע של העם דוחה בכל תוקף עצות הטירוף** שנותנים לנו מעל עמודי עיתונות מסויימת ובאסיפות פומביות — שכל שעה היא שעת רצון למלחמה וכיבושים. נהרג

עבדאללה — מלחמה, נאצר נגד נאגיב — מלחמה, גרשו את גלאב פחה — מלחמה, סכסוך בעניין הסואץ — מלחמה. (הדגשות שלני׳
(**דברי הכנסת** 21/113, 17.10.56)

שוב נוסח האוראקל; את השמאל מרגיעים בכך שמכנים את רעיון מלחמת־המנע בשם „עיצות טירוף" ואת הימין — בכך שמד־גישים את המלה „כל": „לא כל שעה היא שעת רצון למלחמה וכי־בושים", אך מסתבר שיש שעות כאלה.

נותר לנו לסכם במשפט הלקוח אף הוא מדברי בן־גוריון:

...אין קץ לתככים ולתחבולות שבהם משתמשים מדינאים שונים לכסות על מזימותיהם.

(**דברי הכנסת** 21/199, 7.11.56)

„מכשיר יעיל"

התמימות של דעת הקהל הישראלית, אשר לא ציפתה לפלישת צה"ל למצרים, לא היתה נחלת עיתונאים ומדינאים בעולם הרחב.

יהודי אמריקאי בשם א. פ. סטון, המוציא לאור שבועון מדיני חשוב בוושינגטון כתב כמה חדשים לפני הלאמת הסואץ:

...בריטניה משחקת במזרח התיכון משחק כפול. משיחותי בישראל ידוע לי כי אפילו בריטים שהם אנטי־ישראלים ופרו־ערבים שינו את טעמם ועתה הם סבורים כי ישראל עשויה להיות מכשיר יעיל למתן סטירת לחי הגונה לעבדל נאצר ואולי אפילו לשם הפלתו. הבריטים שונאים את נאצר. ואולם אין פירושו של דבר זה שישראל יכולה לסמוך על ידידותה האיתנה של בריטניה. בריטניה היתה מרוצה מאוד אילו יכלה להשתמש בישראל לשם מיגורו של עבדל נאצר ולעשות אז הסדר על חשבונה של ישראל הנחלשת, אשר יהיה בו כדי להאדיר את כבוד יריבו של נאצר — הבובה הבריטית הוותיקה — נורי סעיד, הפחה של עיראק...

בריטניה היתה רוצה להוכיח לערבים כי ברית בגדאד בהנהגת עיראק ובסיוע בריטי עשויה לשרת את שאיפותיהם יותר מעבדל

נאצר. וזה הטעם שוּעידתה האחרונה של ברית בגדאד הורשתה לדון בבעיית ארץ ישראל ואף — למורת רוחה של פאריס — בבעיית אלז׳יר. צרפת רואה את אלז׳יר כעניינה הפנימי ואת צעדה של בריטניה כמעשה של חוסר לויאליות כלפי בת־בריתה הצרפתית.

אין ספק שהסובייטים מבינים יפה־יפה את כל העובדות האלו. המדיניות הסובייטית היא עקבית; הסובייטים תמכו ביהודים בשנת 1947 בשאלת החלוקה וסייעו להם בנשק ב־1948 משום שזו היתה הדרך לגרש את הבריטים מארץ־ישראל. כיום תומכים הסובייטים בעבד אל נאצר מאותו טעם עצמו ויש לחשוש שהם יתערבו **במקרה שישראל — בתמיכתה הנסתרת של בריטניה — תתקיף את מצרים...** (ההדגשות שלנו)

(מובא ב„על המשמר" 1.6.56)

מר סטון היטיב לראות את הנולד, היטיב לנתח את מדיניותה של בריטניה במזרח התיכון ולהבין את מקומה של ישראל בתמונה הכללית.

הפעם הראשונה והיחידה

הודעת צה"ל מ־29 באוקטובר שנוסחה ניסוח קפדני ביותר ואושרה על־ידי בן־גוריון אמרה:

כוחות צה"ל נכנסו ופגעו ביחידות פידאיון בראס־אל־נקב וב־כונתילה ותפסו עמדות מערבה מצומת הדרכים של נחל, בקרבת תעלת סואץ. פעולה זו באה בעקבות הפגיעות הצבאיות המצריות בחחבורה הישראלית ביבשה ובים ואשר מגמתם היא גרימת הרס ושלילת חיי השלום מאזרחי ישראל.

הפיסקה המוזרה על „קרבת תעלת סואץ" הבהירה כי פשיטה זו חורגת במקצת מגדר „פגיעה ביחידות פידאיון".

למחרת, ב־30 באוקטובר כונסה מועצת הביטחון. נציג ארה"ב הציע לגנות את ישראל כתוקפנית ולהחליט שעל חברות האו"ם להי־מנע מהתערבות בסכסוך. ואז — בפעם הראשונה בתולדות האו"ם —

השתמשו בריטניה וצרפת בזכות הוויטו שלהן, ודוקא נגד הצעה אמ־ריקאית. צעד יחיד במינו זה הבהיר מעל לכל ספק את ההתפתחויות שהיו עתידות לחול בקרוב. כי הוויטו היה מכוון לא נגד הגינוי ליש־ראל — דבר שמעולם לא הדאיג את צרפת ובוודאי שלא את בריטניה — אלא נגד הפיסקה שבקשה למנוע התערבות המדינות חברות האו"ם בסכסוך.

ואמנם, למחרת הטלת וויטו זה הציגו ממשלות בריטניה וצרפת אולטימטום למצרים ולישראל. הצדדים נדרשו להתרחק 10 מיל מגדות תעלת סואץ ולהפסיק את האש. ראש ממשלת בריטניה א. אידן הודיע בפרלמנט:

כדי להפריד בין הלוחמים ולהבטיח חופש המעבר בתעלת סואץ לספינות כל האומות, בקשנו את ממשלת מצרים שתסכים לכניסתם הזמנית של הכוחות הבריטיים והצרפתיים לעמדות מפתח בפורט סעיד, איסמעיליה וסואץ. ממשלות מצרים וישראל נדרשו לענות לפנייה זו תוך 12 שעות.

מצרים דחתה את האולטימטום. ישראל קבלה אותו ללא כל קושי, שכן כוחות צה"ל טרם הגיעו אז למרחק 10 מיל מהתעלה; לגבי ישראל היה האולטימטום לא פחות מאשר הזמנה להמשיך ולהתקדם.

בצינור זרם נפט

ב־1 בנובמבר המריאו מפציצים סילוניים בריטיים וצרפתיים מבסיסים בקפריסין ומעל נושאות מטוסים אשר רוכזו משך שבועות רבים בים התיכון. החלה הפצצה כבדה ורצופה על מצרים. אחרי ההפצצה היתה צריכה לבוא פלישת הכוחות הבריטיים והצרפתיים לאיזור התעלה. אידן הסביר את מטרות המבצע:

לשים קץ במהירות האפשרית לפעולות האיבה ולמנוע התפשטות ההתלקחות בהיקף רחב... לא בריטניה ולא צרפת אין להם הרצון לראות בפעולה זו משהו יותר מפעולה זמנית. כוונתן היא שפעולתן זו תוליך להסדר שימנע הישנות מחזורית של מצב בדומה לזה בע־

תיד... בהכנסנו לאיזור תעלת סואץ אין אנו מגינים רק על נתיב בינלאומי חיוני — בעיקר לנו ולצרפת — אלא תופסים גם את הקו המפריד היחידי האפשרי בין הכוחות הלוחמים.

ב־1 בנובמבר הכריזה מצרים מלחמה נגד צרפת ובריטניה. סוריה ניתקה את יחסיה הדיפלומאטיים עם שתי המעצמות ובעיקבותיה הלכו גם מדינות ערביות אחרות; באחדות ממדינות ערב הוכרז גיוס כללי.

ב־2 בנובמבר פוצץ צינור הנפט העיראקי בירדן ולדברי מקורות סוריים וירדניים נתברר לפתע כי זורם בו דלק לחיפה. חברות הנפט „טפליין" ו„ארמקו" נדרשו להפסיק את אספקת הדלק לאנגליה ול־צרפת ועם פצוץ הענף הסורי של צינור הנפט העיראקי הושלם ניתוק אספקת הדלק לנמלי המזרח התיכון. תעלת סואץ נחסמה על־ידי המצ־רים באניות טעונות מלט שהוטבעו במקומות שונים. נאצר פקד על הצבא המצרי לסגת מסיני, לנהל קרבות רק בנקודות מפתח כדי לעכב את ההתקדמות הישראלית, ולהתרכז סביב התעלה.

הצבא המצרי נסוג (בדרך כלל תוך אי־סדר) וב־6 בנובמבר כבר שלט צה"ל על חצי־האי־סיני ועל רצועת־עזה. הקרבות היש־ראליים־מצרים פסקו לגמרי. לעומת זאת התנהל מאבק מר בין גייסות אנגליה וצרפת לבין המצרים — חיילים ואזרחים כאחד — על איזור התעלה. אך כבר אז היה ברור כי הפלישה האנגלו־צרפתית נכשלה. היא התמוטטה לא רק בגלל ההתנגדות העקשנית של המצרים אלא בעיקר עקב גל הזעם האדיר שחוללה התקפנות המשולשת בכל רחבי תבל ואף באנגליה גופא.

„לפני אלף וארבע מאות שנה"

ב־6 בנובמבר נערך מסדר צבאי חגיגי ב„מפרץ שלמה" שהיה מכונה עד אז (וגם החל מ־7.3.57) בשם „שארם־א־שייך". הרמטכ"ל מ. דיין קרא בפני החיילים את המברק המפורסם שכה ממעטים לצטטו וכה מיהרו לשכחו. בנוסח המלא נאמר:

לחיילי חטיבה 9 ומפקדיה.

עלתה בגורלכם זכות היסטורית יחידה במינה. הבאתם לסיום מוצלח המבצע הצבאי הגדול והמפואר ביותר בתולדות עמנו ואחד המבצעים המופלאים בתולדות כל העמים. בפחות משבעה ימים טוהר כל חצי האי סיני, לרבות רצועת עזה, מכוחות האוייב — ממיצרי אילת ועד רפיח אל־עריש וקנטרה, ומניצנה עד ים־סוף בדרום. ושוב נוכל לשיר שירת משה ובני ישראל העתיקה „שמעו עמים — ירגזון, חיל אחז יושבי פלשת, אז נבהלו אלופי אדום, אילי מואב יאחזמו רעד, נמוגו כל יושבי כנען. תיפול עליהם אימתה ופחד. בגדול זרועך ידמו כאבן, עד יעבור עמך ד' עד יעבור עם זה קנית". בתנופה אדירה משולבת של כל חילות צה"ל הושטתם יד לשלמה המלך אשר פיתח את אילת כנמל הישראלי הראשון לפני שלושת אלפים שנה, ומשם הוביל אניות תרשיש. אילת שוב תהיה הנמל העברי הראשי בדרום ומיצרי ים־סוף ייפתחו לשיט ישראלי, ויוטבת המכונה טיראן, שהיתה עד לפני אלף וארבע מאות שנה מדינה עברית עצמאית — **תשוב להיות חלק ממלכות ישראל השלישית.**

כבוד ויקר לצבא ההגנה לישראל רב־הנצחונות. מאת ד. בן־גוריון
(הדגשה שלנו) („דבר" 7.11.56)

„מלכות ישראל השלישית"! אין זו „המלכות השלישית" הראשונה שהקמתה נכשלה במאה העשרים. אגב: מדוע „מלכות"? הרי ישראל היא רפובליקה! או שמא באה „מלכות" על משקל השיר הנודע „דוד מלך ישראל חי וקיים"?

„כי לי כל הארץ"

עד תום הקרבות הישראליים־מצריים לא נתכנסה מליאת הכנסת לדון במלחמת הסואץ. (ב־29 באוקטובר נסב הדיון בכנסת אודות „פיקוח על מחירי מצרכים"). הדיון הראשון נתקיים ב־7 בנובמבר. פתח ראש הממשלה ואמר:

כידוע לכם סיים צבאנו לפני יומיים, אחרי פעולת בזק של פחות משבעה ימים, טיהורו של חצי האי סיני ורצועת עזה מצבא האוייב —

מראס אל נקב מול אילת ועד מפרץ שלמה, שנקרא עד עכשיו שרם־אל־שייך, על החוף הדרומי של מיצרי ים־סוף, ומקו אילת־רפיח בצפון עד תעלת הסואץ ומפרצו הדרומי, שטח קרוב לששים אלף קילומטר מרובע (כמעט פי שלשה משטחה של ישראל). זה היה המבצע הצבאי הגדול והמפואר בתולדות עמנו ואחד המבצעים המופלאים ביותר בתולדות העמים.

צבאנו לא פגע בשטחה של ארץ מצרים ואף לא ניסה לפגוע בה, ואני מקווה שגם להבא לא נוכרח על־ידי רודן מצרים לעבור על הצו שנצטוינו בצאתנו ממצרים לפני 3000 שנה — לבל נשוב אליה. פעולתנו הצטמצמה אך ורק בשטח חצי־האי סיני...

הסחר הימי של ישראל החל בעצם בים סוף לפני 3000 שנה בימי שלמה המלך, ונמל אילת הוא הנמל העברי הראשון. בימי מלכי יהודה ועד אמצע המאה השישית לאחר הספירה האירופית, היינו עד לפני 1400 שנה, היתה קיימת עצמאות עברית באי יוטבה אשר בדרום מיצר אילת, שנשתחרר שלשום על־ידי צה"ל. אי זה, הנקרא בימינו טיראן, שומר על המעבר מים סוף בדרום לאילת.

פרוקופיוס, היסטוריון יווני מהמאה השישית יליד קיסריה בארץ ישראל, בספרו על מלחמות הפרסים והביזנטים מתאר את האי יוטבה (הנקרא עכשיו טיראן) ואומר:

אנתא אבראיוי אוטונומוי מן אק פאלאיו אוקנטו אפי טוטו דא יוסטיניאנו באסילאונטוס קאטקואוי רומאיאון גגננטאי.

„שם יושבים העברים מימים קדומים ועומדים ברשות עצמם, ורק במלוך יוסטיניאן זה שבימינו נעשו כפופים לרומאים" — כלומר לביזנטים. למען חשיבותו ההיסטורית של הדבר ציטטתי דבריו של פרוקופיוס במקורם, כי כמה מהחוקרים בימינו שקיבלו הדברים ממקור שני ושלישי, שיבשו העדות ההיסטורית רבת החשיבות הזאת.
(ההדגשות שלנו)

והנה גם אנו, למען חשיבותו ההיסטורית של הדבר, ציטטנו דבריו של בן־גוריון במקורם („דברי הכנסת", כרך 21 עמ' 197, 7.11.56) כי כמה מהחוקרים בימינו שקיבלו את הדברים (לאו דוקא

ממקור שני ושלישי) שיבשו העדות ההיסטורית רבת החשיבות הזאת.

אחד הדברים המוזרים ביותר בכל הארגומנטאציה הזו הוא, שבעוד צה"ל עומד על גדות תעלת סואץ טוען בן־גוריון כי „צבאנו לא פגע בשטחה של ארץ־מצרים ואף לא ניסה לפגוע בה". לא היתה זו פליטת פה; להיפך — בהמשך נאומו חוזר בן־גוריון ואומר:

כפי שאמרתי קודם קבל צבאנו פקודה נמרצת לא לחצות תעלת סואץ ולא לפגוע בשטח אדמת מצרים ולהשאר אך ורק בתחומי חצי האי סיני.

מסתבר שאליבא דבן־גוריון חצי־האי־סיני ושטח אדמת מצרים הם שני דברים שונים ונפרדים. נשאלת רק השאלה: אם חצי האי סיני **אינו** שייך לשטחה של מצרים, **למי** הוא שייך? על שאלה זו עובר בן־גוריון בשתיקה; פרוקופיוס ודאי לא דן בה.

לעומת זאת מצטט בן־גוריון קטע רב משמעות מן התנ"ך. בפנותו אל חיילי צה"ל הוא אומר:

עשיתם אולי דבר־מה גדול ואדיר, הנעלה מכל משמעות מדינית ובטחונית; קירבתם אותנו לרגע הנשגב והמכריע בתולדות ימינו הקדומים, למקום מתן תורה, שבו נתבע עמנו להיות עם סגולה. וכחיים ניצבו לעינינו שוב השורות הנצחיות בתורתנו המספרות על יציאת מצרים ובוא אבותינו למדבר סיני: „ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני ויחנו במדבר, ויחן שם ישראל נגד ההר. ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר: כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל: אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים, ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי. ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי, והייתם לי סגולה מכל העמים, **כי לי כל הארץ**".

(הדגשה שלנו) (דברי הכנסת 21/199, 7.11.56)

„נפחה נשמתם"

בסוף נאומו הכריז בן־גוריון:

לפי שעה עלינו להבהיר עמדתנו בשבע שאלות ועלינו להביא

אותן לדעת הקהל העולמית בכל התוקף המוסרי וההחלטיות הנחוצות:

א. הסכם שביתת הנשק עם מצרים — מת ונקבר ולא יקום לתחיה...

ב. יחד עם ההסכם נפחה נשמתם של קווי שביתת הנשק בינינו ובין מצרים.

ג. אין שום סכסוך בין ישראל לבין העם המצרי. המלך פארוק ואחריו הרודן גמאל עבדול נאצר הטילו על עמם אסון כבד בהסיתם אותו למלחמה בישראל. המנוסה של קציני הצבא המצרי ורבבות חייליו מסיני מעידה כמאה עדים שלא היה להם כל עניין וכל טעם להלחם בישראל במדבר זר.

ד. אין אנו רוצים בהתמדת האנרכיה שביחסינו עם מצרים ואנו מוכנים למשא־ומתן של שלום יציב, שיתוף פעולה ויחסי שכנות טובים עם מצרים, בתנאי של משא־ומתן ישיר, בלי תנאים מוקדמים ובלי כפיה מאיזה צד שהוא. אנו מקווים שכל העמים השוחרים שלום באמת יתמכו ברצוננו זה.

ה. אנו מוכנים למשא ומתן כזה עם כל אחת משאר מדינות ערב. אבל כל עוד הללו ישמרו על הסכמי שביתת הנשק, גם אם לא תהיינה מוכנות לשלום קבע, — תשמור ישראל אף היא מצידה על הסכמים אלה.

ו. ישראל לא תסכים בשום תנאי שכוח זר, ויהיה שמו אשר יהיה, ישוכן בתחומיה או באחד השטחים המוחזקים על ידיה.

ז. ישראל לא תילחם בשום מדינה ערבית או במצרים אם לא תותקף על ידיהן. (ההדגשות שלנו)

(דברי הכנסת, 21/199, 7.11.56)

יחי השלום! מי העיז להשמיץ ולהעליל שישראל היא תקפנית? מעל גדות תעלת־סואץ מושיטה ישראל את ידה לשלום לעבר העם המצרי, מציעה „משא ומתן ישיר, בלי תנאים מוקדמים ובלי כפיה", ומכריזה כי לא תילחם במצריים אם לא תותקף על ידה... מצריים אינה מסכימה? — הרי לכם הוכחה חותכת מי באמת מעוניין

בשלום ומי לא!

מעניין לדעת כיצד היה בן־גוריון מגיב אילו עמד צבא מצרי על גדות הירקון, ומצריים היתה מושיטה יד לשלום עם ישראל. קריאתו זו של בן־גוריון כמוה כקריאתו הקודמת, ב־2 בנובמבר 1955, אשר מספר שעות אחריה באה ההתקפה הישראלית הגדולה באיזור ניצנה.

על כגון דא אמר הנביא:

כה אמר יהוה על הנביאים המתעים את עמי, הנושכים בשיניהם וקראו „שלום", ואשר לא יתן על פיהם — וקדשו עליו מלחמה. לכן לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסום, ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום. ובושו החוזים וחפרו הקוסמים ועטו על שפם כולם, כי אין מענה אלהים. ואולם אנוכי מלאתי כוח — את רוח יהוה ומשפט וגבורה; להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו. שמעו־נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל, המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו. בונה ציון בדמים וירושלים בעולה, ראשיה בשוחד ישפוטו וכוהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו, ועל יהוה ישענו לאמור: הלא יהוה בקרבנו, לא תבוא עלינו רעה. לכן בגללכם ציון שדה תחרש, וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער.

(מיכה פרק ג' 12 — 5)

יחד עם הסכם שביתת הנשק — כך מודיע לנו בן־גוריון — „נפחה נשמתם של קווי שביתת־הנשק בינינו ובין מצרים". אך מי עתיד למלא את מקום הבר־מינן? קו **אחר**? **איזה** קו? **היכן** יעבור הקו החדש? **צפונה** מקו שביתת הנשק? — לא ייתכן! כי הייקטן שטח מדינת ישראל בעקבות „המבצע הצבאי הגדול והמפואר בתולדות עמנו"? ושמא יעבור הקו החדש **מדרום** לקו שביתת הנשק, בכיוון „המדבר הזר"? שמא תוגדל קצת הטריטוריה הישראלית על חשבון חצי־האי שאינו כלול בשטח אדמת מצריים? אך כיצד אפשר להעלות הרהורים מחוצפים מעין אלה כאשר כל ילד יודע כי **„לא עשינו מלחמה זו למען כיבוש סיני או למען כפיית שלום על נאצר"** — כך, בכל אופן, נאמר בחוברת הסברה („על מה לחמנו, מדוע פיגינו, מה השגנו"), שהוציאה מפא"י בחודש מרץ 1957, **אחרי**

הנסיגה. בחוברת זו לא תמצא אף מלה אחת על מלכות ישראל השלישית על פרוקופיוס או על העמדה הנחרצת ש„ישראל לא תסכים בשום תנאי שכוח זר ויהיה שמו אשר יהיה, ישוכן בתחומיה או באחד השטחים המוחזקים על ידה". מוזר הדבר: שהרי מחבר החוברת אוהב מאד לצטט את דברי דוד בן־גוריון. שם המחבר: דוד בן־גוריון.

„עיר אבות"

ימי הזוהר הקצרים של מלכות ישראל השלישית היו ימים שכולם חג לתלמידי ז'בוטינסקי.

בנאומו בכנסת ב־7 נובמבר קרא ראש „חרות" חה"כ מ. בגין:

... והמסקנה העיקרית היא: „והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה". אדוני היושב־ראש, חברי הכנסת, מה רווח הלב כששמענו את הודעת צבא־ישראל על רצועת עזה המשוחררת. אמר צבאנו: שטח המולדת, שנקרע מעליה, חזר לחיקה. השבח וההודיה שזכינו לשמוע מלים אלו, אבל אם עזה היתה עיר אבות שנקרעה מעל המולדת ירושלים מה היא, חברון מה היא, בית לחם, מה היא?

לא עוד ייאמר בישראל, בבואנו לדרוש מבצע שחרור של אדמת אבותינו: „תוקפנות", „התפשטות"; גבול לנצח כזה נקבע בהסכם רודוס וכזה ישאר. יסיק העם כולו את המסקנה משחרור השטח הכבוש בדרום. אדמת מולדת הנמצאת תחת כיבוש זר אינה פוסקת מלהיות אדמת מולדת. הכיבוש הזר אינו מפקיע את זכותנו הנצחית על אדמת אבותינו ובנינו. (הדגשות שלנו) (דברי הכנסת, 21/202, 7.11.56)

את הנימוק האחרון יכולים ערביי פלשתין להפנות ביעילות מרובה נגד מר בגין וחבריו.

הכינוי „עיר אבות", כשהוא מתייחס לעזה, עירם של הפלישתים הקדמונים, הרי הוא משעשע ביותר. שמא רוצה מר בגין לרמוז לנו כי מוצאו ר"ל הוא מהפלישתים?

אחרי בגין נשא את דברו מנהיג „הציונים הכלליים". מר ברנשטיין אמר בין היתר:

לעת עתה יש לקבוע בסיפוק רב ששטחים חשובים שיום־יום יצא מהם איום לבטחוננו הוחזרו למולדת במרחק של צעדים מישובינו, והשטחים מהם גורש הצבא המצרי ישמשו בודאי ערובה לביטחון המדינה. (הדגשה שלנו)

(דברי הכנסת 21/203, 7.11.56)

יש מקום לשאול: על מה מתבססות הטענות שרצועת עזה היא „שטח שהוחזר למולדת"? הרי בימי קדם ישבו בה לא העברים הקד־מונים אלא עממים אחרים; בתקופתנו היתה מיושבת בקביעות על ידי הערבים הפלשתינאים ולפי תכנית החלוקה של האו"ם נועדה להיות חלק ממדינתם העצמאית; מצרים לא הכריזה מעולם על סיפוחה ואף הדגישה כי המינהל המצרי שם הוא זמני — עד שתיפתר סופית בעיית פלשתינה.

התיאבון בא עם האכילה, אך לא תמיד הוא מביא עמו את הני־מוקים הטובים ביותר להצדקת האכילה.

לישראל אין כל זכות מוסרית, מדינית, הסטורית או אחרת לספח לעצמה את רצועת עזה.

לא כן סבר נשיא „תנועת השלום" הישראלית, מזכיר „מפלגת הפועלים המאוחדת" מ. יערי. באותו דיון אמר מנהיג מפ"ם:

כבוד היושב ראש, כנסת נכבדה, הננו מסכמים פרק קצר של מאבק מדינת ישראל על קיומה ועל עתידה. הננו מסכמים מבצע צבאי מזהיר שיקשה למצוא לו דוגמא בעולם כולו. אנו רשאים להתברך בראש ובראשונה בזה שעם שחרור רצועת עזה הוצאנו קוץ ממאיר שנתקע בצלעות מדינת ישראל. משהוצאנו אותו, מקווה אני כי פרט לסיעה אחת בבית הזה (הכוונה לסיעה הקומוניסטית) לא תמצא סיעה אשר תייעץ לנו שנחזיר לעצמנו את הקוץ הממאיר במו ידינו...

אין לי ספק, שלנו לא קוסמים כיבושי שטחים וחבלים לא־לנו. שחררנו את גבולנו הדרומי מפרובוקציה של המצרים ומ־הפידאיון עם שחרור רצועת עזה מידי מצריים, שפלשה

לתוכה ב־1948. (ההדגשות שלנו)

מתברר מעל לכל ספק שהסוציאליסט השמאלי יערי סבור כי מה שצה״ל עשה ברצועה איננו בבחינת „כיבוש שטחים וחבלים לא לנו״, אלא „שחרור רצועת עזה מידי מצרים״. לפי דרכו הוא מדבר בגנותם של כיבושים ובאותה שעה מצדיק את סיפוח הרצועה לישראל.

„אחוות עמים״

אך לא איש כיערי ישכח לדאוג ל„אחוות העמים״, והוא מוסיף:

לנו יש רק דרך אחת לנפץ את חגורת המצור הזאת (הכוונה לשנאת העמים השכנים) והיא הדרך של אחוות עמים... עם צירוף עזה למולדת, **גדל המיעוט הערבי בארץ והוא מתקרב לחצי מליון נפש.** מכאן ואילך עלינו למדוד למיעוט הזה בארצנו, בה הננו בעצמנו השליטים בגורלנו, לפי המידה שאנו רוצים שימדדו לנו עמים אחרים. רק אם נדע להשכין בלבבותיהם של אזרחי המי־עוט הערבי בארץ את הביטחון בקיומם, בעתידם ובקוממיותם האנושית והאזרחית, רק אז יש לנו תקווה שנסלול מסילה גם אל לב עמי ערב השכנים **ונקרב בזה את השלום הנכסף.**
(הדגשות שלנו)

אליבא דיערי אין במעשי מלחמה וכיבושים כדי הרחקת השלום הנכסף, ובלבד שלערביי השטחים הכבושים יינתן שוויון זכויות! מעניין היה לדעת מה חשבו על הצעה הומאנית זו אזרחי הרצועה עצמם.

ממשיך יערי:

...יותר מכל סכנה העלולה לאיים עלנו מבחוץ, הנני חרד על הסכנות העלולות לאיים עלינו אם לא נדע לנפץ על ידי מאמצינו־אנו את חגורת השנאה והבידוד סביבנו. אחרי אלפי שנות גולה אנו חוזרים אל היבשת הגדולה, ערש האנושות התרבותית — אל אסיה. יבשת זו נתונה עכשיו במאבק אדיר על חירות האדם ועל עצמאות העמים. יהיה זה אסון לא ישוער אם לאורך ימים ימשיכו לראות בנו עמי

היבשת הזאת מעין גוף זר, כשם שיהיה זה נצחוננו הגדול אם נדע בשנים שלפנינו לשלב את מלחמתנו על שחרורנו הלאומי והסוציאלי עם מלחמת השחרור הלאומית וה סוציאלית של עמי היבשת העצומה והקדומה הזאת.
(הדגשה שלנו)

חרד האיש לגורלה של ישראל ולייחסם של עמי יבשת אסיה אליה, אך הוא אינו סבור ש„מבצע סיני" נוגד, חלילה, את „מלחמת השחרור הלאומית והסוציאלית של עמי היבשת העצומה והקדומה הזאת". לדעתו לא היה כל שיתוף פעולה בין ישראל לבין בריטניה וצרפת; על כך הכריז:

לפי מיטב הבנתנו, אנו לא כרתנו שום ברית עם צרפת ובריטניה. להם יש בסכסוך המזויין הזה עם מצרים מטרות משלהן. מה לנו לחפש עדות מוסמכת יותר מעדותו של ראש ממשלת בריטניה. הוא כבר מנער את חצנו ותוך כדי הפצצה התעלה מיהר להכריז שהחדירה של ישראל אל חצי־האי סיני היתה בלתי מוצדקת. (הדגשה שלנו)

(דברי הכנסת כרך 21 עמ' 207 ואילך, 7.11.56)

משעשע ביותר. הסוציאליסט שוחר השלום יערי מסתמך על האימפריאליסט מחרחר המלחמה אידן כדי להוכיח כי אין כל קשר בין הפלישה הישראלית לבין הפלישה הבריטית־צרפתית. האם חשב יערי כי אידן יודה בקיום קנוניה עם ישראל?

כחודש אחד לפני מלחמת הסואץ היה מי שטרח להוכיח כי אין כל הבדל בדבר אם תכרות ישראל ברית מלחמה גלויה עם המערב או „רק" תפתח במלחמה בעת ובעונה אחת איתו:

קשה להבין מדוע ברית צבאית גלויה עם המערב למען הסואץ עשויה „לשים קץ לסיכויי התאזרחותה של ישראל בקרב עמי אסיה המתעוררים" ואילו פתיחת פעולה מלחמתית מצדנו בעת ובעונה אחת עם מלחמת המערב במצרים תשמש משום־מה עדות ל„עצמאותנו" ולא „תכביד על הכרת עמי אסיה בישראל", ואפילו תעשה „למען החשת תהליך התבססותה" ביבשת זו. האם פירוש הדבר שעלינו לוותר

על מימוש זכויותינו בסואץ, באילת, וכן בערוץ הירדן? לא ולא! אנו נמשיך במאבק בכל התוקף וללא ליאות. אלא שעלינו לנהל את המאבק מתוך הקפדה על שני תנאים:

א. ניזהר מלהימצא לא רק להלכה כי אם גם בפועל בחזית אחת עם אלה אשר מטרתם היא לא שויון אפשרויות וזכויות לכל העמים אלא חופש של השתלטות וניצול לאימפריאליסטים. נלחם למען חופש השייט... אך לא נתייצב נגד השאיפות הלאומיות הצודקות של העם המצרי.

ב. נחתור להפעלת זכויותינו בסואץ, באילת וקודם כל בערוץ הירדן מתוך מיצוי כל אפשרויות השלום. (הדגשה שלנו)

איזה עיתון הדפיס דברים אלה בגיליונו מיום ה־28.9.56? „על־המשמר", עתונה של המפלגה שמאיר יערי עומד בראשה, הוא שכתב זאת בויכוחו עם יגאל אלון!

נמשיך ונביא מדברי נואמים אחרים שלקחו חלק בוויכוח בכנסת ב־7 בנובמבר.

„יד ההשגחה העליונה"

מקומן של המפלגות הדתיות לא נפקד באותו ויכוח. אמר הרב יצחק מאיר לוין („אגודת ישראל" ו„פועלי אגודת ישראל")

...ועתה לעיקר: הגיעה השעה להתעוררות העם. כולנו ראינו שהשם הוא האלוקים. אפילו עיוורים הרגישו, אם גם לא הבינו, את נפלאות השם. ראינו איך הכביד השם את לב נאצר, שהסתבך עם הצרפתים באלג'יר לרעתו, שהסתכסך עם הבריטים בסואץ שהקים נגדו את העולם המערבי כולו. אילולא זאת כלום היה קורה מה שקרה? לשם מה ולמה דחקו אויבנו את השעה עד אשר נפלו בפח? כל זה מראה שיש מנהיג לבירה ובידו כל הקונסטלציות הפוליטיות והצבאיות. יתכן שהבריטים הסתבכו ויצאו למלחמה נגד אויבינו בניגוד לרצון עצמם.

יד ההשגחה העליונה היתה בדבר.

ונתקיימה ההבטחה הנושנה: השם יילחם לכם ואתם תחרישו! האם היינו מסוגלים כיום לבדנו — ואיני רוצה להפחית מערכו של צבא הגנה לישראל, שגם כוחו בא לו מעזרת השם השוכן בציון — להרוס את צבא מצרים, להשמיד את רוב הנשק האווירי היבשתי והימי שבידיו? ייפקחו נא עינינו ונווכח לדעת כי מאת השם היתה זאת והיא נפלאת בעינינו. (הדגשות שלנו)

(דברי הכנסת 21/209, 7.11.56)

אם היה מי שסבר שנרקמה קנוניה בין ישראל לבין בריטניה וצרפת, הרי עתה באים עסקניו של הקדוש־ברוך־הוא ומודיעים כי לא היתה כאן אלא „יד ההשגחה העליונה". הבריטים כלל לא רצו לצאת למלחמה נגד מצריים אך „מאת השם היתה זאת".

והיכן היה האלוהים בעת הנסיגה מסיני? האם עלינו להניח כי „כל הקונסטלאציות הפוליטיות והצבאיות" נשמטו מידיו או כי ההשגחה העליונה עשתה משגה פוליטי? ושמא אלה הקוראים בשם ההשגחה העליונה אינם אלא נביאי שקר?

ביחס לכל אותו ציטוט מרובה מהתנ"ך, שעסקו בו בהרחבה עד חצות ליל ה־8 בנובמבר, כתב בשעתו בטאון המפלגה הקומוניסטית הצרפתית „ל'הומניטה" כי ודאי שאפשר למצוא בתנ"ך פסוקים להצדקתו ולגינויו של כל מעשה שהוא, אך ספק אם יימצאו בו פסוקים להצדקת הפלישה למצרים, שכן אינטרסי הנפט, חברת תעלת סואץ וכו' לא היו קיימים בעת שנכתב התנ"ך.

„לקח פוליטי מעניין"

דובר „המפלגה הפרוגרסיבית", אידוב כהן, אמר, בין היתר:

...וצדקה הממשלה שהזכירה לאו"ם כי חוזה שביתת הנשק עם מצריים אינו קיים בשבילנו יותר משקיים בשביל אנגליה החוזה על החזקת טכנאים בסואץ. ישנו קו של שביתת נשק — הקו בו שובתת הנשק כיום...

הרבינו לדבר על אקטיביזם, וכמה מבינינו ראו בבחירת הזמן

למבצע סיני „איחור טראגי". סבורני כי אי אפשר היה לחלום על צירוף מסיבות ועל תנאים אופראטיבים בני־מזל יותר. ואף זאת יש לזכור. ורבותי, הראשוני לומר מלה בשבחה של מדיניות מתונה, זהירה, חסרת פאתוס רגשני וחסרת קיצוניות. ונאצר הוא שיעור לדוגמא, לכל מדינה ולכל מדינאי. היו פתוחות לפניו במותי עולם להצלחה אישית, לפיתוח ארצו, להרמת קרן עמו, לתיקונים סוציאליים ולהתקדמות כלכלית, לפרסטיז׳ה וליכולת. והוא ביזבז את כל זה והטביע את עצמו וארצו ביוון מצולות של דם, חרפה וכשלון. גם זה לקח פוליטי מעניין. (ההדגשות שלנו)

(דברי הכנסת 21/213, 7.11.56)

אולי לא כל אדם יסכים לראות ב„מבצע סיני", גילוי של „מדי־ניות מתונה, זהירה וחסרת קיצוניות"; אולי לא כל הקורא את מברקו המפורסם של בן־גוריון (על „מלכות ישראל השלישית") ואת הנאומים שנשמעו בכנסת ב־7 בנובמבר ימנה בהם חוסר פאתוס רגשני; אך לדבר אחד יסכים כל אדם: ממלחמת הסואץ נובע לקח פוליטי מעניין. אולם דומה שמר כהן הזדרז מדי לקבוע מהו אותו לקח. היה עליו לחכות קצת — באמר שלושים שעות, או — מוטב — שלושה חדשים. חפזונו של מר כהן אינו מעיד לא על „מתינות" ולא על „זהירות"; וגם בזה „לקח פוליטי מעניין".

„חרב פִּיפִיוֹת"

באותה ישיבה דרמאטית, אפופת הוד קדומים וזוהר ימים עברו, נשמע גם קול יוצא־דופן, קול המפלגה הקומוניסטית הישראלית. אמר ש. מיקוניס, מזכירה של מפלגה זו:

...המלחמה בה החלה הממשלה נגד מצרים ב־29 באוקטובר איננה משרתת שום אינטרס לאומי של ישראל, אלא מסכנת את יש־ראל. זוהי מלחמה בלתי־צודקת שלמענה הטיפה „חירות". כזכור גונתה ונדחתה הטפה זו של „חירות" אך לפני כשלושה שבועות, בעת הדיון המדיני בכנסת, כמעט על־

ידי דוברי כל הסיעות. ראש הממשלה עצמו התחייב באותו דיון כי ישראל לא תפתח במלחמה יזומה.

...ימים ספורים בלבד לאחר התחלת המלחמה, לאחר שממשלת ישראל יצרה בשביל האימפריאליסטים את העילה להתערבות צבאית בסואץ, כבר הוברר בהודעת משרד החוץ הבריטי כי הוא יאלץ בכוח את ישראל לסגת אל מאחורי קווי שביתת־הנשק, בנוסח הידוע: הכושי עשה את שלו — הכושי יכול ללכת". מחר־מחרתיים יגידו דברים דומים לאלה גם האימפריאליסטים הצרפתים,האפוטרופסים החדשים של ישראל...

לא טריטוריה חסרה לישראל אלא הבנה ושלום עם העמים הערביים והשתחררות מן התלות באימפריאליזם. מדיניות של כיבושים טריטוריאליים היא חרב פיפיות, באשר היא עלולה ליצור את התקדים ואת הבסיס לכי־בושים טריטוריאליים בכיון ההפוך, מן הארצות השכנות כלפי ישראל. הסיסמה של „כל דאלים גבר" אינה יכולה להיות הבסיס לדו־קיום־בשלום ישראלי־ערבי...

שום בר־דעת לא יקבל את טענת הממשלה כי ההתקפה על מצרים היא מעשה של „הגנה". הרציחות של ישראלים חפים מפשע על ידי הפידאיון, שגונו על־ידי כל הציבוריות הישראלית — עם כל חומרתן אינן מצדיקות בשום פנים ואופן מלחמת התקפה. אם הממשלה גורסת שיטה כזאת, הרי שבאופן הגיוני היא יוצרת את התקדים המסוכן גם לממשלות של הארצות השכנות, לנ־קוט במלחמה נגד ישראל בתגובה, למשל, על פשיטות מסוג קלקיליה...

מי שרוצה בשלום באמת ובתמים חייב לדעת כי לא בדרך של התקפות, פשיטות, כיבושים וסיפוחים משיגים שלום. כך רק מרחיקים את השלום ומסכנים את בטחוננו ואת קיומנו. הדרך היחידה לשלום היא הסתלקות ממדיניות של כוח, התחשבות בזכויות הלאומיות הצו־קות גם של העם הזולת ונכונות לפשרות בשאלות השנויות במחלוקת.

כדי לתקן את הנזק העצום שנגרם לישראל על ידי הפלישה למצריים, כדי למנוע התפתחויות מסוכנות לעמנו

ולמולדתנו, צריכה, לדעתנו, הממשלה להיענות להחלטת עצרת או"ם על החזרת צה"ל לתחומי ישראל...

ביום 29 באוקטובר, בשעות הערב עם היוודע דבר פתיחת ההת־קפה על מצריים בפקודתה של ממשלת בן־גוריון, הגישה סיעתנו הקו־מוניסטית בכנסת הצעת אי־אימון לממשלה. הננו מחדשים כעת את הצעתנו: למען בטחון ישראל, למען עתיד ישראל, למען השלום והעצמאות הלאומית תביע הכנסת אי־אימון לממשלת המלחמה בראשותו של בן־גוריון. (ההדגשות שלנו)

(דברי הכנסת 21/210, 7.11.56)

כנגד הקומוניסטים הוטחו התארים „בוגדים", „סוכני מעצמה זרה" וכו', הפעם גם מפי סיעות מתונות כמו סיעת ה„פרוגרסיביים". בכנסת התלכדה הקואליציה המפורסמת של סיני „מקיר אל קיר" — ממפ"ם ועד „חירות", לרבות הסיעות הערביות הקשורות במפא"י.

88 : 3

הדיון בכנסת ב־7.11.56 הסתיים בהצבעה על שתי הצעות החלטה.

את הצעת מק"י קרא חה"כ מ. סנה:

בשם סיעת המפלגה הקומוניסטית הישראלית בכנסת הנני מתכבד להציע את ההצעה הבאה: בעוון ההתקפה הצבאית על מצרים; בעוון השירות לקולוניאליזם המשעבד הצרפתי והבריטי; בעוון הרחקת השלום עם עמי ערב — משאת־נפשו של עם ישראל כולו; בעוון השנאת ישראל בקהל עמי אסיה ואפריקה; בעוון בידוד ישראל בקרב אומות העולם; בעוון סיכון בטחונה ועתידה של ישראל, — מביעה הכנסת אי־אימון לממשלת המלחמה בראשותו של בן־גוריון.

בעד ההצעה הצביעו 3; נגדה — 87.

ההצעה השניה הוגשה בידי עקיבא גוברין (מפא"י):

אדוני היושב־ראש, חברי הכנסת. בשם כל סיעות הכנסת זולת מק"י ואלו הן: סיעות הקואליציה (מפלגת פועלי ארץ ישראל, אחדות העבודה — פועלי ציון, מפלגת הפועלים המאוחדת, הפועל המזרחי

והמזרחי והמפלגה הפרוגרסיבית) והסיעות של תנועת החירות, הציו־נים הכלליים, אגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל, הסיעה הדמוקרטית לערביי ישראל, הקידמה והעבודה, החקלאות והפיתוח — הנני להציע לכנסת את ההצעות הבאות:

א. הכנסת מקבלת מתוך הערכה לתשומת לב את הודעת ראש הממשלה ושר הביטחון מ־7 בנובמבר 1956, על המערכה הצבאית והמדינית.

ב. הכנסת והעם שולחים את ברכתם הנלהבת לצבא־הגנה ליש־ראל, מדן ועד יוטבת, המנצח במלחמת סיני, אשר בכוננותו, כשרו ורוח ההקרבה הפועמת בו, הכה את האויב המצרי, הניסו ומיגרו. יבורך צבא־הגנה לישראל, שצור ישראל משגבו.

הכנסת מרכינה ראשה בפני חללי צבא־הגנה לישראל אשר הערו נפשם למות למען חייה וקיומה של מדינת ישראל, ומביעה את תנחו־מיה למשפחות אשר שיכלו את אהובי נפשן והמה יקירי כל בית־ישראל.

הכנסת מאחלת לחיילים הפצועים החלמה מהירה ושלמה.

(הדגשה שלנו)

ההצעה נתקבלה ברוב של 88 נגד 3 קולות מק״י וללא נמנעים הישיבה ננעלה באווירה חגיגית כשחברי הכנסת קמים על רגליהם ושרים, בפעם הראשונה בתולדות הכנסת, את ההמנון הלאומי.

בקול רועד

אווירת החגיגיות והתרוממות הרוח „מדן ועד יוטבת״ נמשכה עוד כשלושים שעות. ב־8 בנובמבר בערב ביקש „קול ישראל״ ממאזיניו להשאר ליד המקלטים ולחכות להודעה חשובה. מסירת ההודעה נדחתה מספר פעמים עד אשר לבסוף — אחר חצות — נשמע קולו השבור והרועד של ראש הממשלה. הוא הודיע למאזינים על הלחץ המדיני אשר הופעל על ישראל ואשר אילץ אותו להסכים לעיקרון הנסיגה מסיני. אך קרוב לסיום נאומו זה, הזכור עדיין לרבים, בשל הנסיבות

הדרמאטיות. אמר בן־גוריון*:

שלוש מטרות ראשיות הצגנו לעצמנו במבצע סיני:

1) השמדת הכוחות שארבו כל הזמן להכריענו;

2) שחרור שטח המולדת שנתפס על־ידי הפולש;

3) הבטחת חופש השייט במיצרי אילת וגם בתעלת סואץ.

ואם כי לפי שעה בוצע בשלימותו רק הסעיף הראשון והראשי — יש לנו ביטחון, כי גם שתי המטרות האחרונות יקויימו במלואן. (ההדגשות שלנו)

להצהרה זו חשיבות ראשונה במעלה. בן־גוריון מכריז כאן במפורש כי סיפוח רצועת עזה („שטח המולדת שנתפס על־ידי הפולש") והבטחת חופש השייט בתעלת סואץ נכללו בין המטרות הראשיות של המלחמה. יתר על כן; מסתבר שגם כאשר אולץ להסכים לנסיגה מסיני, עדיין היה בטוח כי מטרות אלה ניתנות להשגה.

כניעתו של בן־גוריון באה זמן קצר אחרי הדיבורים הרמים על „מלכות ישראל השלישית" וללא הכנה מוקדמת של דעת הקהל. התדהמה היתה כה גדולה, עד כי העיתונים שלמחרת היום לא הספיקו להתאים עצמם לקו החדש. בבוקר שלאחר הנאום הופיע העיתון „דבר" ללא מאמר ראשי ובמקומו! נדפס שיר מאת נ. אלתרמן.

אחד מבתי השיר היה:

לא שואפי שטחים אנו, אך באם
יש חזקה למי על זה ההר הרם
כתובה היא בקורות העם העבריים
אשר ראו אותו עשן בילדותם.

מי אמר שישראל שואפת כיבושים? יש כאן סתם ויכוח עיוני על השאלה „למי יש חזקה על הר סיני" והתשובה היא כמובן: לעבריים. הכל כה פשוט, ברור ומובן עד כי קשה לתפוס איך מישהו (למשל: כל המדינות החברות באו"ם, פרט לישראל) מטיל בכך ספק.

---

* ב־14.11.56 חזר בן־גוריון על הנאום בפני הכנסת. הקטע דלהלן מובא לפי דברי הכנסת 21/260.

אחרי ה־8 בנובמבר חששה הממשלה מהתמרמרות בקרב הצבא והעם אשר פוטמו בדיבורים על „מלכות ישראל השלישית" ועל כך ש„ישראל לא תסכים בשום תנאי שכוח זר, ויהיה שמו אשר יהיה, ישוכן בתחומיה או באחד השטחים המוחזקים על ידה". פירוש הדבר היה: עליית כוחה של „חירות" אשר דרשה להתנגד ללחץ דעת הקהל הבינלאומית ולהמרות את פי האו"ם. על כן נדחתה עריכת דיון מדיני בכנסת עד שירגעו הרוחות וישכך הזעם.

בשבוע שלאחר ה־8 בנובמבר הוגשו לכנסת שתי הצעות מנוגדות לסדר היום. האחת הובאה על־ידי חה"כ מ. סנה אשר אמר בין היתר:

המעשה שעשתה הממשלה בפתיחת ההתקפה הצבאית על מצריים ביום 29 באוקטובר שנה זו, גרם למדינת ישראל, למעמדה הבינלאומי ולבטחונה נזק לאין שיעור:

א) מעשה ההתקפה הציג את ישראל לעיני העולם כולו, במזרח ובמערב גם יחד, כתוקפן, ושום להטי הסברה לא יועילו כאן, מאחר שכוחות צבאיים ישראליים פלשו לשטח מצריים.

ב) מעשה ההתקפה הציג את ישראל לעיני עמי אסיה ואפריקה, לעיני כל העמים הנאבקים לשחרור מעול קולוניאלי זר, כחיל חלוץ של הקולוניאליזם במזרח הקרוב והתיכון, כחיל חלוץ פשוטו כמשמעו, שסיפק את התואנה ופילס את הדרך לתוקפנות האימפריאליסטית של שליטי צרפת ובריטניה על מצריים, לנסיונם הזדוני, המחפיר והכושל לכבוש בכוח את תעלת סואץ.

ג) מעשה ההתקפה חסם את הדרך לשלום הנכסף עם עמי ערב באבני־נגף נוספות, באשר על יסוד מעשי כיבוש מצד ישראל ושותפות לתוקפנות קולוניאליסטית, על יסוד עובדות מוגמרות של „אוחז ביד" איש לא ינהל משא ומתן על שלום ואיש לא יתייחס ברצינות להכרזות על נכונות לשלום אלא כמו לדיבורי־שווא מן השפה ולחוץ.

הסכמת בן־גוריון לנסיגה היתה מסוייגת בתנאים ובלתי שלמה: היא לא כללה את רצועת עזה. הצעת מק"י היתה מכוונת להביא

להחלטה של הכנסת אשר תקרא לפינוי מיידי ושלם של כל השטחים הכבושים:

...סבורים אנו כי לשם טיהור שמה של ישראל מכתם התוקפנות ומכתם השירותים לקולוניאליזם האנגלו־צרפתי, לשם פינוי הדרך לשלום ישראלי־ערבי ולביטחון ארצנו — יש לבצע **במלואו** את פינוי השטחים הכבושים מכוחות צה"ל, יש לחסל **לחלוטין** את ההרפתקה הצבאית האומללה, יש לנטוש את המדיניות „מתוך עמדות של כוח". **אנו חייבים לבצע ללא כל דיחוי וללא כל עיכוב** את החלטת עצרת האו"ם, מפני שזהו בראש וראשונה האינטרס הלאומי העליון של מדינת ישראל, של בטחונה, של כל עתידה בחבל זה של העולם. (ההדגשות שלנו)

(דברי הכנסת 21/256 14.11.56)

על הצעה זו ענה חה"כ ארגוב (מפא"י):

בלי להיכנס לדברי הקטרוג וסילוף העובדות של חבר הכנסת סנה — אני מציע להסיר את ההצעה מסדר היום.

ההצעה הוסרה ב־76 קולות נגד 3.

טענה פרלמנטארית

ההצעה השנייה הובאה על ידי חה"כ בן־אליעזר מסיעת „חירות":

אדוני היושב ראש, חברי הכנסת. ביום הרביעי שעבר בקעה שירת „התקווה" ספונטאנית מאולם הכנסת, בבשרה את גאוות האומה על נצחון צבאה, עטור הגבורה, ואת אחדותה מאחורי בניה הלוחמים ומבצעם האדיר, שעמד להצעידה לקראת השלום. בישיבה ההיא מסר ראש הממשלה הודעה מדינית חשובה וקבע בין השאר: „ישראל לא תסכים בשום תנאי שכוח זר, ויהיה שמו אשר יהיה, ישוכן בתחומיה או באחד השטחים המוחזקים על ידיה". וכן הוסיף ואמר ראש הממשלה, כי „הסכם שביתת הנשק עם מצרים — מת ונקבר ולא יקום לתחייה". הודעות אלו שהיו חלק מהצהרתו הכוללת של ראש הממשלה, אושרו על ידי הכנסת והיו להחלטתה.

עבר לילה, חלף יום, ובחצות ליל שימורים הגיעה לאוזני העם, אשר עמד בגבורה במערכה, הודעה שהכתהו בתדהמה. הממשלה הכריזה על מדיניות שונה בתכלית, על מפנה בלתי צפוי, ובתוקף החלטתה הודיע ראש הממשלה לנשיא ארצות הברית לאמור: „בשים לב להחלטת או״ם בדבר החזרת הכוחות הזרים ממצרים והקמת כוח בינלאומי, הרי אנו נחזיר ברצון כוחותינו כאשר יעשו הסידורים הדרושים עם האו״ם באיזור תעלת סואץ״. כך בוטלה לחלוטין החלטתה של הכנסת, מבלי לשאול את פיה.

(דברי הכנסת 21/257, 14.11.56)

לדעת חה״כ בן־אליעזר פירושה של הודעת בן־גוריון בקול־ישראל הוא כי „הצבא ניצח בשדה הקרב — הממשלה נסוגה במלחמת עצבים״.

ראש הממשלה, אשר נטל אחריו את רשות הדיבור, נמנע מלהשיב לדברי חה״כ סנה, אותם כינה „חזרה בתוספת להג על תוכן המכתב של הוד מעלתו ראש מועצת השרים בברית המועצות, גוספודין בולגנין״.

ולחה״כ בן־אליעזר אמר:

קודם כל אענה לו על טענתו הפארלמנטארית מדוע לא נמלכה הממשלה בכנסת מה לענות לנשיא ארצות הברית. הוא היה צריך לשאול מדוע לא נמלכה הממשלה בכנסת לפני פתחה את המערכה בסיני; זה היה עניין הרבה יותר רציני והוא ידע על כך לפני פתיחת המערכה. והשאלה הפארלמנטארית שהציג אינה כנה והוגנת. (הדגשה שלנו)

(דברי הכנסת 21/258, 14.11.56)

אחרי תשובה מתחמקת אך רבת משמעות זו, ציטט דוד בן־גוריון מילה במילה את דברי דוד בן־גוריון ב„קול ישראל״, ובטענה ש„לא יהיה זה מן החכמה המדינית ולא לתועלת המדינה אם נדון עכשיו על דברים אלה״, הציע „לא לקבל את הצעתו של חבר הכנסת המכובד מסיעת חירות, מר בן־אליעזר״. בעד הצעת ראש הממשלה הצביעו 66, נגד — 13.

היות והדיון המדיני הבא בכנסת התנהל רק כעבור יותר מחוד־שיים, נוכל לפנות עתה לסקירה על מה שהתרחש באו״ם בימים הרא־שונים אחרי הפלישה.

אחרי שהווטו הבריטי־צרפתי שיתק את מועצת הביטחון, כונס מושב חירום של העצרת הכללית, וב־2 בנובמבר נתקבלה בו החלטה הקוראת להפסקת אש מיידית ולהמשכת מושב העצרת עד לביצוע ההחלטה. 62 מדינות הצביעו בעד ההחלטה, 7 נמנעו ורק בריטניה וצרפת הצביעו נגדה. ב־4 בנובמבר שוב התקבלה החלטה ברוח דומה. ב־7 בנובמבר נתכנסה העצרת לישיבה נוספת וקיבלה החלטה (ללא התנגדות ובהמנעות 12 מדינות) על הפעלת כוח חירום מטעם האו״ם באיזור המלחמה. לאחר מכן נתקבלה החלטה, ברוב של 65 נגד קולה היחיד של ישראל (ובהימנעות 10 מדינות), אשר קראה לפינוי מיידי של כוחות הפולשים מהטריטוריה המצרית.

בכל תולדות האו״ם לא היתה הצבעה כה דרמאטית, בה נמצאה אחת מחברות הארגון בעמדה כה מבודדת. אפילו בריטניה וצרפת לא העיזו להצביע נגד ההחלטה ונאלצו להימנע. סמליות רבה יש בעובדה, כי הצבעה זו נערכה בדיוק באותו יום, בו דחתה הכנסת ברוב של 87 נגד 3 ההצעה הקוראת לנסיגה. ההשוואה בין יחסי הכוחות העולמיים לבין יחסי הכוחות הפנימיים בישראל רבת משמעות היא.

„מול העולם כולו"

בזכרונותיו על אותם ימים כותב מי שהיה אז נציג ישראל באו״ם ושגרירה בארצות הברית :

אף פעם במשך שבע השנים מאז קום המדינה לא היה מעמדנו הבינלאומי קשה כבאותו יום ג׳ כאשר העיתונים בישרו בכותרות נוקרות עיניים על „מלחמה במזרח התיכון". דומה היה שכל מה שיצרנו ובנינו ברכישת דעת הקהל, בהידוק היחסים עם הממשלה

האמריקנית ובקשירת קשרים עם מדינות אחרות — יחד אותו יום לטמיון... הערבים יחד עם ארצות הברית, ברית המועצות והמדינות האפרו־אסייתיות גייסו די קולות כדי לתבוע כינוס חירום של עצרת או״ם... באו״ם שררה מתיחות עצומה והרגשה של ימי הרת עולם. היתה השתתפות ציבורית עצומה וכל זרקורי הטלוויזיה רוכזו באותו מעמד — ובעיקר בשולחן הישראלי. וכשנפתחה העצרת נוכחתי שעומדים אנו מבודדים כאשר לא היינו מאז תקומת ישראל. בזה אחר זה קמו נציגי המשלחות ודרשו נסיגת ישראל מסיני והפסקת הפעולות האנגלו־צרפתיות. הערבים, האפרו־אסייתים ומדינות הגוש הסובייטי השמיעו את הדרישה בשצף־קצף ותוך איום בסאנקציות. מדינות יותר ידידותיות — כארה״ב וקנדה — השמיעו בדברי כיבושין ובנימוס ודרך ארץ תוך הכרה בהתגרויות המצריות שקדמו להתקפה הישראלית. אבל המסקנה היתה אחת: נסיגה מייד — ובלי מאמץ מקביל לטפל בשאלת המצור וההסתננות עד לאחר גמר הפינוי.

...בראשית נובמבר החמיר מצבנו במחי. הבריטים והצרפתים החליטו לפתע לסגת ללא תנאי והודיעו כי הם מפנים את פורט־סעיד. מצאנו את עצמנו מבודדים מול העולם כולו, והיתה הצבעה אחת גורלית בה התבודדנו כליל.

(א. אבן, „ידיעות אחרונות״, 25.9.59)

ברור שהאווירה באו״ם שיקפה את הלך הרוחות בעולם כולו. עיתוני ישראל לא הרבו לכתוב על התגובה שהפלישה המשולשת זכתה לה ברחבי העולם, אך די גם במה שנתפרסם כדי ליצור תמונה נוראת־רושם. העמים הקולוניאליים והקולוניאליים־לשעבר ראו בהרפתקה האנגלו־צרפתית סכנה ישירה לעצמאותם ולריבונותם; פירושה היה, כי המעצמות הקולוניאליסטיות רוצות להחזיר את הגלגל אחורנית ולהשיב לעצמן את השפעתן האבודה — ולו גם בכוח הזרוע. ישראל הופיעה בעיניהם כגוף זר באסיה, כראש־גשר מסוכן של האימפריאליזם, כמדינת־בובה אשר מתפקידה לספק לקולוניאליסטים אמתלאות נוחות להתערבות מזויינת. הפלא, איפוא, כי בארצות אסיה ואפריקה התעורר גל עצום של אהדה וסולידריות עם המצרים המות־

קפים? היפלא כי גם ברנגון, בירת בורמה שאינה ידועה בדרך כלל כמדינה עויינת לישראל, נערכה (10.11.56) הפגנה סוערת לפני בנין שגרירות ישראל? היפלא כי בארצות שונות הביעו אנשים רבים את רצונם להתנדב כחיילים בבריגדות בינלאומיות שתילחמנה לצד מצרים? רחשי לב כאלה הובעו באיגרתו של ראש ממשלת הודו אל ראש ממשלת ברית המועצות (נתפרסמה ב־8.11.56). „אנו מודאגים עמוקות — כותב ג'. נהרו — נוכח ההתקפה הישראלית על מצרים ונוכח התוקפנות נגד מצרים שבוצעה על ידי הממלכה המאוחדת וצרפת. ... מפנה זה במאורעות היה לנו, תושבי אסיה, זעזוע קשה".

ב„דבר" מיום 14.11.56 מספר ח. איזק, סופר העיתון בארה"ב:

החשד שההסתערות על מצרים נערכה מתוך „קנוניה משולשת" שהוגבר ע"י הווטו האנגלו־צרפתי על פקודת הפסקת האש במועצת הביטחון החליש את מעמדה המוסרי של ישראל באו"ם. אמת היא שלא היתה התלהבות רבה לגבי נאצר ושאיפות הגדלות שלו בקרב עמי אסיה ואפריקה, שלא לדבר על שכניו הערביים הקרובים. אבל כשיצאו בריטניה וצרפת למלחמת מצווה עליו, נתאחוו כולם בצעקת חמס על תוקפנות קולוניאלית. בשביל רבות ממדינות אלה לא היתה זאת הפגנה מילולית ריקה. מתוך התבוננות כאן אפשר לקבוע שרגשות ההתמרמרות והמחאה היו כנים במידה רבה.

לא רק העמים הקולוניאליים זועזעו קשות. הזעזוע הקיף את כל עמי תבל. בתקופתנו, תקופת כלי ההשמדה ההמוניים, יראים כל בני־האדם את המלחמה ושונאים אותה. יודעים הם שסכסוך מקומי — וביחוד כשהוא פורץ במקום רגיש כמזרח התיכון — עלול להתפשט על נקלה לתבערה הגדולה (ואולי האחרונה) בתולדות האדם. על כן כל הפותח במלחמה מוקע כהרפתקן המשחק משחק חסר אחריות בגורל האנושות. כך קרה שאף מדינות שאינן עויינות, בדרך כלל, את ישראל יצאו לדבר בגנותה. בגילוי הדעת של ראש ממשלת שוודיה (נתפרסם ב־2.11.56) אנו קוראים:

יודעים אנו יפה את הקשיים שלפניהם ניצבת ישראל מאז תקו־

מתה ואת השקפת הערבים שאין לה זכות קיום, וכן יודעים אנו על תקריות הגבול. אולם תגובת ישראל על תקריות אלה הצ־טיינה בחומרה בולטת והחלישה את עמדת ישראל. את ההתקפה על מצרים אין להסביר כלל. תוקפנותה של יש־ראל — ואין למצוא מלה יותר רכה — אילצה את מועצת הביטחון לדון בעניין. (הדגשה שלנו)

במאמרו הראשי מיום 1.11.56 כותב ה„מורגן טידינגן", בטאון הסוציאל־דמוקראטיה השוודית:

בנאומו בבית התחתון תיאר שר־החוץ אונדן את מל־חמתה התוקפנית של ישראל כטירוף איום והוקיע בחר־יפות את עמדותיהן של צרפת ובריטניה.

ובאותו יום אמר מנהיג האופוזיציה הבריטית בפרלמנט:

...קשה לי להאמין שהאינטרס האמיתי של ישראל הוא להיות קשורה בכיבוש מחודש של איזור התעלה. אם יראו אותה כשכירת בריטניה וצרפת — כעין חיל־חלוץ של האימפריאליזם המערבי, הרי שסיכויי הסדר שלום סוכנו במידה רצינית...

במאמר מיום 9.11.56 כתב חבר הפרלמנט ריצ'ארד קרוסמן (הידוע כציוני) בעיתון „דיילי מירור": „בן־גוריון הוא אומנם מנהיג מלחמה רב השראה, אך אם ישראל רוצה לא להפסיד את השלום, תידרש לה מנהיגות שונה לחלוטין".

לא רק בזירה המדינית הכללית היה המצב קודר. גם הקיבוצים היהודיים בעולם נדהמו:

כאשר החלה מערכת סיני השתררה מבוכה רבה בקרב היהדות האמריקאית, מאחר שאיש לא ידע על הדבר וההסברה שקיבלו קודם לכן אמרה כי ישראל לעולם לא תפתח במלחמה יזומה. היהודים אינם בובות שאפשר למשוך פעם בכיוון זה ופעם בכיוון אחר.

כך אמר יושב־ראש הקונגרס היהודי העולמי ונשיא ההסתדרות הציו־נית בפתיחת מושב הועד הפועל הציוני המצומצם בירושלים (12.11.56).

ב־14.11.56 סיכם ל. סולצברגר, פרשנו המדיני הראשי של ה„ניו־יורק טיימס":

ממשלת בן־גוריון מבודדת כיום. אין לה בני ברית וכנראה שאפילו ידיד אין לה... לחץ העולם מאלץ עתה את צבא ישראל הקטן אך המתהדר להיסוג אל תחומי ארצו המיושבת בצפיפות תוך ויתור על העמדות שכבש, ונראה שבסופו של דבר הוא יאלץ לוותר אף על רצועת עזה.

„לעיתים רחוקות בהיסטוריה"

רק במקום אחד בעולם הנפחד, הנזעם והמודאג שררה שמחה ושכרון של נצחון.

מציאות או חלום? לאחר הפסקה של 3000 שנה ויותר שוב אנו חונים בלב מדבר סיני... ישראל פתחה את מערכת הגורל באקלים פוליטי הכולל צירוף של נסיבות בינלאומיות המהוות שנסה היסטורית בלתי שכיחה. אולם לא חסרו גם מכשולים קשים ואפילו סכנות. לכן יש ליחס חשיבות מכרעת לא בלבד למבצע הצבאי והמדיני הנועז כשלעצמו, אלא גם לעצם ההעזה להחלטה הגורלית לפתוח במערכת התגוננות בקנה מידה התואם את מימדי הסכנה. (הדגשה שלנו)

(ז. יואלי, „דבר", 2.11.56)

...אסירי תודה אנו לראש הממשלה ושר הבטחון שהצליח בצורה בלתי צפויה ביצירת תנאים פוליטיים נוחים ביותר למבצע הצבאי. במסיבות מופלאות אלה אין לנו מה לפחד מהודעת ממשלת סוריה... (הדגשות שלנו)

(„הארץ", מאמר ראשי, 4.11.56)

לעיתים רחוקות בהיסטוריה הכינו המדינאים במידה כזאת את הקרקע לחיילים, לעיתים רחוקות הצליחה הנהגה אסטרטגית של אחד העמים לתרום תרומה כה כבדת משקל לפיקוד האופרטיבי כאשר תרמה הנהגתנו האסטרטגית. תרומה זאת כללה

משיכת(!) בני ברית לצידנו, בו בזמן שבני בריתו של האויב מש־
תקים. (הדגשה שלנו)

(„דבר", 9.11.56)

בדיוק באותו גליון בו נחלקו שבחים לבן־גוריון על תבונתו המ־
דינית בעיתוי הפלישה, נמסרה ההודעה על ראשית הנסיגה. מסתבר
שהודעה זו הגיעה למערכת ברגע האחרון ממש, כאשר המאמר הנלהב
כבר היה מסודר בדפוס. באותו גליון של „דבר" חלו שינויים מספר
ברגע האחרון. במקום המאמר הראשי הדפיסו את שירו של נ. אלתרמן,
אשר בית אחד ממנו הבאנו לעיל.

אכן „לעיתים רחוקות בהיסטוריה" תיקרה להיסטוריונים, לאי־
סטרטגים, לעיתונאים, למשוררים, תקלה כזו שקרתה לכל אלה (פרט
לקומוניסטים אשר התנגדו לפלישה ממילא) בבוקר ה־9 בנובמבר
1956. „מאיגרא רמא לבירא עמיקתא" תוך שעות ספורות, בפתאומיות
מפתיעה ומדהימה.

אל עניין „השנסה ההיסטורית הבלתי שכיחה", התנאים הפוליטיים
הנוחים ביותר ו„המסיבות המופלאות" עוד נשוב להלן. לעת־עתה נמ־
שיך בתיאור השתלשלות המאורעות.

„לא ניתן להם לחזור"

הודעת בן־גוריון (מה־8 בנובמבר) על הסכמתו לנסיגה — פירו־
שה לא היה שהממשלה הסכימה לנסיגה כוללת וללא תנאי. להיפך:
הקטע מתוך הנאום אותו הבאנו לעיל, מעיד כי בן־גוריון רצה להתנות
את השלמת פינוי סיני בהבטחת חופש מעבר לאניות ישראליות בסואץ
וכי הסכמתו לנסיגה כלל לא חלה על רצועת עזה.

במשך שבועות אחדים המשיכו חוגי הממשלה להכריז כי אין
בדעתם לפנות את רצועת עזה. הכרזות אלה הצטיינו בפסקנות ובי־
החלטיות בלתי מצויות:

על העולם לדעת מה הגבול שממנו לא נוכל לסגת. כדי שלא
יהיה מקום לאי־הבנות ולטעויות יש להבהיר כי רצועת עזה הנה

חלק ממדינת ישראל וכי לגביה אין מקום לוויתורים.
(הדגשות שלנו)

כך הכריז שר הפנים בר־יהודה ב־26.11.56.

בתשובה על שאילתת חה"כ יגאל אלון (אשר חשש שמא בכל־זאת עומדת ישראל לפנות את הרצועה) הצהיר בן־גוריון:

איש לא הוסמך ולא הורשה להכריז בשם ממשלת ישראל דבר בעניין רצועת עזה מלבד זאת כי ישראל לא תסכים בשום פנים ואופן לשוב הפולש המצרי לרצועה זו. (הדגשה שלנו)

(דברי הכנסת 21/513, 19.12.56)

ובאותו יום, (19.12.56), אמר בן־גוריון להנסון בולדוין, כתב ראשי של ה„ניו יורק טיימס": „בשום אופן אין להחזיר את המצרים לעזה. אנו לא ניתן להם לחזור".

גם מפ"ם התנגדה בפסקנות לפינוי הרצועה. „על־המשמר" מוסר בגיליונו מיום 21.12.56 על דיון שהתקיים בוועדה המדינית של המפלגה בעניין „התביעה להכללת רצועת עזה במדינת ישראל ולשים קץ להודעות השונות והסותרות זו את זו, המכבידות על המשך המאבק לסיפוחה[!] של עזה לישראל". את הדיון פתח י. ברזילי והשתתפו בו י. פטיש, ש. פלפן, פ. שניאורסון, י. חזן, א. קובלנוב, ד. בן־אפריים, ש. רוזן וג. פלד — כולם דיברו בזכות התביעה הזו ואף הוסיפו אליה תביעות אחרות. יחד עם זאת „הובעה השתוממות" על כך ש„אחדות העבודה" יצאה — בעקבות „חירות" — בהתנגדות לנסיגה מחצי־האי סיני, בעוד אשר „לא העלתה בשלבים הקודמים את התנגדותה בעניין זה".

במאמרו „עליה, ביטחון ועצמאות כלכלית" שנתפרסם ב„דבר" ב־11.1.57 כותב בן־גוריון:

ואם כי מסוכן להיות נביא, נדמה לי שאני יכול להגיד דבר אחד כמעט בוודאות מליאה: לא ישוב הסטטוס קוו אנטה, אם כי יש כוחות גדולים השוקדים על החזרתו.

אכן, מסוכן להיות נביא — בייחוד נביא שקר.

בריטניה הצביעה בעד

ב־19.1.57 הביא הגוש האפרו־אסיאתי בפני עצרת האו"ם את הצעת ההחלטה הבאה:

העצרת הכללית מזכירה את החלטותיה מ־2.11.56, 4.11.56 11.56 ו־24.11.56. היא רושמת לפניה את דו"ח המזכיר הכללי מ־15.1.57.

א. העצרת רואה בצער ובדאגה כי ישראל לא קיימה את ההחלטות ההן.

ב. היא מבקשת מן המזכיר הכללי שימשיך במאמציו כדי לזרז ולהשלים את הוצאת הכוחות על ידי ישראל בהתאם להחלטות שנזכרו לעיל, וכי ימסור דו"ח על כך בעצרת תוך חמישה ימים.

נערכה הצבעה נפרדת על כל חלק מההחלטה, ולאחר מכן על ההחלטה בשלימותה. הפיסקה המזכירה את ארבע ההחלטות הקודמות נתקבלה ברוב של 68 נגד 2 (צרפת וישראל), הפיסקה בדבר דו"ח המזכיר הכללי נתקבלה פה אחד, הפיסקה א. נתקבלה ברוב של 68 נגד 2, הפיסקה ב. ברוב של 75 ללא מתנגדים.

בעד ההחלטה בשלימותה הצביעו כל חברות האו"ם, פרט לישראל וצרפת אשר התנגדו לה, ופרט לקוסטה־ריקה ולקובה של בטיסטה אשר נמנעו. לציון מיוחד ראויה העובדה שבהצבעה זו לא תמכה עוד בריטניה בישראל, אף לא נמנעה מהצבעה, אלא הצביעה, זו הפעם הראשונה, נגדה ובעד ההצעה האפרו־אסיאתית.

למחרת ההצבעות הללו, הגיב עליהן בן־גוריון בישיבת איחוד הקיבוצים והקבוצות:

עלי להגיד ברורות כי לא נוכל להסכים לכך שסיני ורצועת עזה יהפכו שוב בסיסי התקפה ושימנעו מאתנו חופש השייט. לא נוכל להסתפק בהחלטות או"ם אם לא יהיו ערובות ברורות לפי הבנתנו — לא נוכל להיות נאמנים להחלטות הנוגדות את האינטרסים החיונים שלנו. („דבר", 20.1.57)

אך ביום שלאחריו (21.1.57) כתב „דבר" במאמר ראשי:

ממשלת ישראל הודיעה כי לא תיסוג מעמדתה גם בלחץ מוגבר

של האו"ם, אך לאמיתו של דבר כבר החל הלחץ הזה עוד בטרם נדונו והוחלטו דרכי הלחץ בעצרת או"ם. המדובר בלחץ הכלכלי מצד ממשלת ארה"ב, שלא חיכתה כלל להחלטות האו"ם אלא הקפיאה — מאז מערכת סיני — את המענק לישראל ואת מכירת עודפי המזון בשווי כולל של 55 מיליון דולאר (וזה מלבד הפסקת המו"מ שעמד לפני סיומו בדבר הלוואה לפיתוח החקלאות וההשקייה בסכום של 75 מיליון דולאר). הקפאה זו — שאנו מקווים כי אינה אלא ארעית — משבשת בינתיים את תקציב מטבע החוץ והפיתוח...

„מינהל ישראלי"

ב־23 בינואר התקיים בכנסת דיון על מדיניות החוץ והביטחון. לאור נסיון העבר היה ברור כי ישראל לא תוכל לעמוד בפני הלחץ המדיני (הבינלאומי) והכלכלי (האמריקאי); מצד שני, לא אבה בן־גוריון לוותר על רצועת עזה, אשר על סיפוחה לישראל הכריז (עוד בנאום הנסיגה הראשון בליל 8 בנובמבר) כעל אחת משלוש מטרות „מבצע סיני". הוא מצא איפוא נוסחא גאונית ממש כדי להחזיק בעזה בלי להפר, כביכול, את החלטת האו"ם. החלטה זו (ראה לעיל) תבעה את הוצאת הכוחות הישראליים. לכן בעת פתחו את הדיון בכנסת הודיע ראש הממשלה:

מתוך היענות לעמדת העצרת, אין בדעת ישראל להחזיק צבא בתוך רצועת עזה.

כלומר אנו נוציא את הכוחות הישראליים. אך הוא ממשיך:

„אולם טובת התושבים ברצועה(!) ושכניהם מעבר לרצועה, מחייבת החזקת הרצועה בידי ישראל, מתוך יחס מתאים שיש לקבוע בין המינהל הישראלי ובין האו"ם.

(דברי הכנסת 21/829, 23.1.57)

כלומר: הרצועה תישאר תחת מינהל אזרחי ישראלי. חשיבות רבה מאד נודעת לעובדה שההכרזות על סיפוחה של הרצועה לישראל (אם תחת ממשל צבאי ואם תחת מינהל אזרחי) הושמעו תוך ידיעה

ברורה ששלוש מאות אלף תושביה — רובם פליטים ארץ־ישראליים — יהוו נטל כלכלי כבד. הודיע בן־גוריון:

אין ישראל מתעלמת מבעיית הפליטים בעזה, שהיא חלק מבעיית הפליטים הערביים בכללם... ממשלת ישראל פונה לאו״ם להכין תכנית לסידור קבע של בעיית הפליטים, כולל פליטי עזה, וממשלת ישראל תתרום לפתרון הבעייה במיטב יכלתה. רצועת עזה תחת שלטון מצרי היתה נקודת התורפה במזרח התיכון מבחינת ביטחון, **כלכלת תושבי הרצועה ובעיית הפליטים. מינהל ישראלי בעזרת או״ם יוכל לפתור כל שלוש הבעיות הללו.** (ההדגשה שלנו)

(שם)

פחות מחדשיים לאחר מכן, עת היה הכרח לנמק את הצורך והתועלת בפינוי כולל של הרצועה, הביא אותו אדם את נוכחות הפליטים ברצועה כנימוק נגד הישארות ישראל שם. בחוברת הסברה מיוחדת שמפא״י פרסמה אחרי 5.3.57 לצורך הצדקת מדיניותה בעניין מלחמת הסואץ הוא מסביר:

אני הייתי מהרגע הראשון משוללי סיפוח הרצועה, גם אילו היה הדבר נתון בידינו. כי אין בכוחה של ישראל ל„עכל" עזה זו על פליטיה.

(ד. בן־גוריון, „על מה לחמנו, מדוע פינינו, מה השגנו", הוצ' המחלקה להסברה של מפא״י, מרס 1957)

עזה ונצרת

נחזור לדיון המדיני בכנסת (23.1.57).

אנשי מפא״י נמצאו אז במצב של התגוננות מפני התקפות מצד סיעות אחרות — ובראשן „חרות". אמר חה״כ בגין:

כי נסתיימה המערכה הצבאית האדירה בתבוסה מדינית — אין זאת טענתנו בלבד. מפלגת אחדות העבודה, מועצתה נתכנסה לפני שבועות אחדים והיא קבעה כי קו הנסיגה האחרון הוא הקו — אל עריש — אבו עגיילה — קוסיימה. הממשלה בה סיעה זו משתתפת,

כעבור עשרה ימים נטשה את הקו הזה. זוהי תבוסה או לא? חבר הכנסת הילל, אשר על אף כל היריבות בינינו אני מחבבו ומכבדו — הנימנה על הסיעה השלטת, דרש במכתב גלוי לא רק לבלתי נטוש את אל־עריש, אלא גם לבלי עזוב את א־טור. כעבור ימים מספר עזבנו את א־טור ואת אל־עריש. המערכה הצבאית נסתיימה בכישלון או לא?

על טענתו של בן־גוריון כי ישראל מעולם לא שאפה לספח את מדבר סיני, מעיר בגין הערה רבת משמעות:

ראש הממשלה ניסה לפני שבוע, בתשובתו להצעתנו להביע אי־אימון לממשלתו ולמדיניותו, להצדיק אותה על־ידי הסתמכות על שיחה שהוא קיים עם ראשי האופוזיציה ערב מבצע סיני. אבקש מאת חברי הממשלה למסור לראשה שאני ממליץ לפניו לבלתי עשות עוד נסיון להסתמך על שיחות סודיות מעל במת הכנסת. כאיש האופוזיציה הנאמנה, מחייבת אותי האחריות הממלכתית גם כאשר ראש הממשלה פוגע בה. אני אפילו לא ארמוז לתכנן של השיחות שנתקיימו בימים ההם בין ראש הממשלה לבינינו. אבל הוא יודע: היו לנו שיחות לא רק ערב מבצע סיני, ולא רק בליל בהלת הנסיגה, היו לנו גם שיחות אחרות. הוא יודע, ואנחנו זוכרים, מה אמר לנו על עתידו של חצי האי סיני. לא אמסור את אשר שמענו בשיחות ההן כי סודיות הן במהותן. (ההדגשה שלנו)

(דברי הכנסת 21/830, 23.1.57)

תוכן השיחות הנ"ל לא פורסם, כמובן, עד היום; אך כל הרוצה לנחש, ראוי לו לקחת בחשבון את דברי איגרתו של ב. ג. לחיילי חטיבה 9 ואת נאומו בכנסת ב־7.11.56 — אותם ציטטנו לעיל. על כך יש להוסיף את מה שכתב מ. דיין ביומנו האישי ב־21.10.56 כלומר שבוע ומעלה לפני הפלישה, (פורסם ב„דבר" 29.10.59): „בהתכנסנו לישיבה בשעה 18.45 במשרדו של שמעון [פרס], תוך כדי הישיבה מחטט הזקן בתנ"ך להוכיח לנו עתיקות זכותנו על מבואות אילת וכו'".

מי שאינו רוצה לספח אינו צריך לחטט בתנ"ך ובכתבי פרוקופיוס בכדי להוכיח את זכותו על מה שאינו רוצה לספח.

את הודעת בן־גוריון על פינוי כוחות הצבא מרצועת עזה ראה בגין כ„מסוכנת ביותר":

ב־8 בנובמבר אמרתם, שחרור שטח של המולדת, שר המשפטים יודע מה משמעותן של המלים האלה על פי החוק הבינלאומי. ואם היום אתם התחייבתם להוציא את צבא ישראל משטח אשר גם ממשלת ישראל הכריזה עליו כ„משוחרר", כלום ייחשב עוד לשטח משוחרר של המולדת? האינכם רואים את הסכנה? מה ההבדל בין נצרת לבין עזה? ... בנצרת יושבים ערבים, אף בעזה יושבים ערבים. את נצרת שחררנו בניגוד להחלטת האומות המאוחדות. אם אנו מתחייבים להוציא את צבא ישראל משטח משוחרר של המולדת, משוחרר אף לדידכם, האם אתם בטוחים שמחר, על סמך ההודעה הזאת, לא תידרש ממשלת ישראל להוציא את הצבא מנצרת? עזה שוחררה לפני חדשים, נצרת לפני שנים — זה כל ההבדל.

(דברי הכנסת, 21/832, 23.1.57)

„קו המגן האחרון"

חה"כ ברנשטיין (הציונים הכלליים), התעכב על שאלת הסנקציות הכלכליות שעלולות היו להיות מוטלות על ישראל, באם תסרב לציית להחלטות האו"ם:

... אין זו שאלה של לאכול פחות או ללבוש פחות, אלא המדובר בדבר שעלול להביא לידי שיתוק מוחלט, שיתוק מרחיק לכת של כל משקנו. אף־על־פי־כן ומתוך הכרה ברורה שמאיימות עלינו סכנות כאלה אני אומר ומצדי אף מאשר, שהיום עלינו להגיד: אל לנו לסגת עוד.

(דברי הכנסת, 21/835, 23.1.57)

בשם סיעת „אחדות העבודה־פועלי ציון" תבע חה"כ בן־אהרון:

... להמרות פי כל מוסד, כל כוח ועצמה בינלאומית שיעלו על ראשנו את האיום המחודש של שלוש מאות אלף) ערבים, חפים מפשע, והפיכתם לפידאיון, למרצחים ומחבלים...

הוא פנה אל העם לא לראות רק את „ברק הנשק המנצח" אלא

לראות גם את החומרה הריאלית המציאותית של התחפרות בקו המגן האחרון שמעבר לו אין עוד נסיגה (הדגשה שלנו)

(דברי הכנסת 21/841, 23.1.57)

אחרי הדגשת כל החומרה שבמצב, דרש, כמובן, שלא לסגת מהרצועה, למרות כל הסכנות הכרוכות בכך.

הדתיים, כדרכם, הצטרפו לזרם. אמר חה"כ יצחק רפאל (המזרחי והפועל המזרחי):

אם זכינו בחסדי שמים ששוחררה הרצועה משבי האויב שישב בה שלא כדין והוחזרה לתחום המדינה, הרי לא תינתק עוד לעולם ממנה. כשם שלא נוותר על חלק מן הגליל, כך לא נוותר עוד על חבל ארץ זה. (הדגשה שלנו)

(דברי הכנסת 21/834, 23.1.57)

נציג ה„פרוגרסיבים" הוסיף מצידו:

עלינו להדגיש כי את החלטתנו להחזיק בעזה בניגוד להחלטת האו"ם מיום 2 בנובמבר, קיבלנו מתוך הכרה מלאה ומפוכחת באחריות העצומה, בקשיים לא־ישוערו ובסכנות — אני אומר במפורש: בסכנות לא־מבוטלות הכרוכות בעצם השינוי הכביר הזה, שינוי שעוד יתן אותותיו בהוויתנו הכלכלית, הלאומית־אתנית והמדינית.

(דברי הכנסת 21/849, 23.1.57)

בשם „מפלגת הפועלים המאוחדת" דיבר נציג האגף השמאלי שלה — חה"כ ריפתין:

מדינת ישראל אינה יכולה להסכים לכך שרצועת עזה תיהפך מחדש לבסיס לתוקפנות טרוריסטית על אזרחים שלווים. כידוע הציעה מפלגתנו תכנית המבוססת על הכללתה של הר־צועה במדינת ישראל תוך שיקום הפליטים הערביים הנמצאים ברצועה בתוך מדינת ישראל. (הדגשה שלנו)

(דברי הכנסת 21/843, 23.1.57)

אך מר ריפתין הוא סוציאליסט וחבר תנועת השלום, ועל כן העלה בכנסת גם את עניין השלום, תוך קריאה אל הארצות הסוצי־אליסטיות:

אנחנו, בתור מפלגת פועלים, פונים מעל במה גבוהה זו של כנס ישראל קודם כל לממשלות המדינות הסוציאליסטיות בבקשה ובה ביעה לתמוך בגלוי ובאומץ בהצעה על משא ומתן ישיר על שלום ללא תנאים מוקדמים בין מדינות ערב ובין ישראל. (שם)

שוחר שלום מיוחד במינו הוא מר היפתין. צבא ישראל נשלח בהסכמתו ועל אחריות מפלגתו לפלוש למצרים ועומד הרחק בתוך הטריטוריה המצרית — אך שוחר השלום הנדיב שלנו מציע למצרים משא ומתן ישיר „ללא תנאים מוקדמים"; סיפוח רצועת עזה לישראל הוא, לדידו, מחוץ לכל ויכוח.

„מי שיער לעצמו?"

יושב ראש ועדת החוץ והביטחון, מ. ארגוב, נקט הפעם, שלא כרגיל, טון מתנצל:

חברי הכנסת הנכבדים. נהיה־נא כנים עם עצמנו. בפעולה ב־30 באוקטובר, במבצע סיני ובעניין הסואץ השתתפו — מבחינתן הן ול־ מטרותיהן־הן — עוד שתי מדינות, וזה גלוי לכל העולם. מה קרה שגם הן נסוגו, או נסוגו הראשונים? אין להן צבא אדיר? אין להן צי אדיר? כלכלתן פחות חזקה מאשר כלכלת ישראל? אלה הם עמים יותר קטנים מאשר עם ישראל? מה קרה?

חיים לנדאו („חירות"): אין כל השוואה, חבר הכנסת ארגוב, אין כל השוואה.

מאיר ארגוב: נכון שאין השוואה; גם אני חושב שאין השוואה

חיים לנדאו: לגביהן לא היה מצב מלחמה...

מאיר ארגוב: אני מדבר כרגע לא על רצונות, אלא על עובדות פוליטיות כפי שהיו וכפי שישנן. היכול להגיד לי איש בבית הזה שהוא שיער לעצמו התערבות עולמית כזאת במהלך העניינים כפי שקרה אחר־כך?

מאיר וילנר (מק"י): כן.

(דברי הכנסת, 21/835, 23.1.57)

אם יו"ר ועדת החוץ והביטחון הניח באמת ובתמים שאי־אפשר היה לחזות מראש את ההתערבות הבינלאומית במהלך העניינים, הרי שאפשר לקרוא עליו את הפתגם הידוע: „אווילות — גרועה מפשע". קריאת ה„כן!" של חה"כ וילנר יש לה על מה שתסמוך: עובדה היא שהמפלגה הקומוניסטית הזהירה מפני תגובה בינלאומית חריפה כבר עם פתיחת הפלישה.

גם ב־23.1.57, כמו ב־7 בנובמבר 1956, היו הקומוניסטים בודדים בדרישתם לפינוי מיידי של השטחים הכבושים:

ראש הממשלה טוען, כי השארת כוחות צה"ל ברצועות עזה וברצועת מיצרי אילת תבטיח את חופש השיט, תסייע לביטחון ישראל אם אין זה עיוורון פוליטי, הרי זו אונאה... לפני כמה ימים בלבד, בתשובה להצעה לסדר־היום מטעם „חירות" בדבר עיכוב הנסיגה, טען ראש הממשלה כלפי חבר־הכנסת בגין, כי הצעותיו לא לעזוב את אל־עריש הן בבחינת הצעות מטורפות. היתה זו הגדרה קולעת, היא נתקבלה על דעת הבית ועל דעת העם. אולם, נשאלת השאלה: אם החזקת חיל כיבוש באל־עריש היא טירוף, מדוע החזקת כוחות ישראליים בשארם־אל־שייך וברצועת עזה אינה טירוף מבחינת אינטרס השלום של ישראל?

...אין כל הצדקה... להשהות את פינוי כוחותינו ונסיגתם אל קווי שביתת הנשק. אתם מחפשים ערובות לישראל, ושוב — בפעם האלף — מאת הגורמים האימפריאליסטיים שהפקירו אתכם לא פעם.

...האסון הוא בזה שאתם מוסיפים להישען על כוחות ריאקציוניים, אשר כל האינטרס שלהם במזרח התיכון הוא שוד הנפט והקמת בריתות תוקפניות, שיעבוד העמים והחזרת הסדרים הקולוניאליים. וזהו קלף אבוד, וזוהי משענת קנה רצוץ! כל האסון הוא בזה שאתם העמדתם את ישראל נגד כל הכיוון של ההתפתחות הפוליטית באיזור, נגד כיוון המאבק של כל עמי האיזור למען השתחררות מלאה מעול האימפריאליזם, נגד הדרך ההיסטורית של כל עמי אסיה ואפריקה הנאבקים לחירותם, לעצמאותם ולעתידם המאושר. במקום לשלב את ישראל בתהליך מבורך זה במקום להצעיד את ישראל, יחד עם כל

העמים האלה, ולהבטיח בכך את מקומה של ישראל כמדינה שוות זכויות במזרח התיכון — אתם מתמידים ברתימת ישראל למרכבת הכוחות הקולוניאליסטיים השנואים על העמים, אשר עמדותיהם מתפוררות לעינינו ממש.

(ש. מיקוניס, דברי הכנסת 21/846, 23.1.57)

„נפש בטחוננו"

בסיכום הדיון המדיני נדחתה הצעת מק"י להחזיר את צה"ל אל קווי שביתת הנשק. כן נדחתה הצעת „חירות" להפסיק את הפינוי ולגנות את הממשלה על הפינוי שכבר בוצע. תחת זאת נתקבלה הצעת הקואליציה שנתמכה גם על־ידי הציונים הכלליים, אגודת־ישראל ופועלי אגודת־ישראל, וערביי מפא"י. החלטה זו תוקפת את החלטת עצרת האו"ם מיום 19 בינואר, תובעת את פירוזו של חצי־האי סיני, פונה אל האו"ם „לערוך תכנית להסדר קבע לבעיית הפליטים, לרבות הפליטים השוכנים ברצועת עזה", מבטיחה את תרומת ישראל להסדר זה, ועומדת על כך ש„בכל הסדר של בעיית תעלת־סואץ יובטח השייט לישראל ללא קיפוח ואפלייה". שני הסעיפים החשובים ביותר בהחלטת הכנסת מתייחסים לשאלת פינוי עזה וחוף מיצרי אילת:

ישראל תחזיק ברצועת עזה ותהיה אחראית בכוחות עצמה לביטחון הפנימי והחיצוני של הרצועה; תוסיף לקיים ולפתח ברצועה מינהל עצמי של התושבים בכל עיר וכפר; תתן לאונרר"א (=סוכנות הסעד והתעסוקה לפליטים מטעם האו"ם) את כל ההקלות להמשך פעולותיה למען הפליטים ותוסיף להבטיח לתושבי הרצועה את השירותים הציבוריים.

2. צבא־הגנה לישראל לא יפנה חוף מיצרי־אילת בטרם יובטח חופש השייט הישראלי והבינלאומי במיצרי אילת ובים־סוף לאילת ומאילת, בערבויות ממשיות שתתקבלנה בהסכמת ישראל.

(הדגשות שלנו) (דברי הכנסת 21/851, 23.1.57)

וכך הכתירו העיתונים למחרת היום את כתבותיהם על ישיבת הכנסת והחלטתה:

„על המשמר": — „המאבק על העיקר",
„למרחב" — „נפש בטחוננו",
„דבר" — „הדברים החיוניים לשלום האיזור ולשלום העולם",
„הבוקר" — „מטרות חיוניות שעל ישראל להשיג".

כדי לשוות יתר תוקף לדברים, ארגנה הממשלה כעבור זמן־מה בכל רחבי הארץ הפגנות־המונים נגד נסיגות נוספות. לפי הערכת „דבר", השתתפו בהפגנה בתל־אביב בלבד (9.2.57) כ־150.000 איש.

לא יכול להיות צל של ספק כי החלטת ה־23 בינואר נתקבלה על־ידי תומכיה ברצינות גמורה וכי כל המפלגות הציוניות האמינו בלב שלם כי ישראל יכול תוכל להשאר ברצועת עזה, כשם שהאמינו בתחילת נובמבר כי אכן קמה „מלכות ישראל השלישית".

ההבדל בין עמדת הממשלה לבין עמדת „חרות" אינו אלא הבדל במידת העיקביות. „חרות" דרשה מאז ומתמיד „לשחרר את חלקיה הכבושים של המולדת" ובכך התכוונה לא רק לרצועת עזה אלא, בפירוש, גם לחברון, לירושלים העתיקה, לשכם ואף לעבר הירדן מזרחה. מה שדרשה „חרות" בבהירות ובעקביות, הגשימה „הקואליציה שבמרכזה שלוש מפלגות הפועלים" לחצאין, בחוסר עקביות וללא הצלחה. אך חוסר העקביות לא נבע מחוסר רצון סובייקטיבי אלא מחוסר אפשרות אובייקטיבית. אם „חרות" צודקת כשהיא מאשימה את מפא"י בחוסר עיקביות, הרי שמפא"י צודקת בהאשימה את „חרות" בדמגוגיה. אם למעשה, תחת שלטון מפא"י, נסתיימה „מלכות ישראל השלישית" בפיאסקו, הרי ש„מלכות ישראל שלישית" בשלטון „חרות" היתה מסתיימת בחורבן בית שלישי.

„תלוי במידה רבה"

ב־3 בפברואר 1957, קיבלה העצרת הכללית של האו"ם הצעת־החלטה שהוגשה בידי ארה"ב והודו. בין היתר נאמר בהחלטה:

העצרת הכללית: 1. מביעה צערה על אי ציותה של ישראל להשלים את נסיגתה אל מאחורי קו שביתת הנשק, למרות דרישות העצרת הכללית שחזרו ונישנו. 2. קוראת לישראל להשלים את נסיגתה אל מאחורי קו־התיחום של שביתת הנשק ללא דיחוי נוסף 3. קוראת לממשלות מצרים וישראל לקיים בקפדנות את תקנות הסכמי שביתת הנשק משנת 1949.

בעד ההחלטה הצביעו 74 מדינות (ובריטניה בכללן); נגדה — ישראל וצרפת (זו האחרונה גמלה בכך לישראל על תמיכתה בעמדה הצרפתית בשאלת אלז'יריה באותה עצרת) נמנעו — לוקסמבורג והולנד.

בכדי לזרז את ישראל הצהיר שר החוץ האמריקאי ג'ון פוסטר דאלס כי „עצם קיומה של ישראל תלוי במידה רבה ברצונן הטוב של מדינות רבות", ודי לחכימא ברמיזא. ברוח זו נאם גם נשיא ארה"ב.

לא קל היה לבלוע את הגלולה המרה. מזכיר מפא"י, יונה כסה, הרשה לעצמו (באשר לא מלא תפקיד ממשלתי) להטיח בשם מפלגתו דברים חריפים נגד ארה"ב:

אני חושב שיש לנו יסוד לומר, גם לאחר ששמענו את נאומו החשוב של נשיא ארצות־הברית, שמותר לנו לדחות מעל הבמה הזאת את התוקף המוסרי שבו שופט אותנו נשיא ארצות הברית בגלל אי־נסיגתנו.בנאומו הופיע נשיא ארצות־הברית כדואג לשלום העולם ול־סמכותן של האומות המאוחדות. אולם הוא לא הזכיר אפילו במלה אחת את האינטרסים של ארצות־הברית בכל הפרשה הסבוכה הזאת של מזרח הים התיכון, ושל הסיכסוך בינינו לבין מדינות ערב. מותר לנו לערטל את משמעותן של המליצות הגבוהות האלה; האם אין זה מחיר, האם אין זה תשלום למדינות ערב ולסעוד? האם אין זו בעצם מדיניות של אינטרס הנפט המכוסה ומחופה במ־ליצות גדולות וגבוהות של דאגה לשלום העולם ולסמכותו הגבוהה של המוסד הקרוי האומות המאוחדות? (הדגשה שלנו) **(דברי הכנסת 21/1144, 22.2.57)**

אין ספק, דברים אלה נכונים הם וקולעים. ודאי הוא שלא „דאגה לשלום העולם", הניעה את ממשלת ארצות הברית להופיע נגד מלחמת־סואץ. ידוע היטב שממשלה זו עצמה אינה נרתעת מלהשתמש בכוח — במישרין או באמצעות מדינות קטנות הכפופות לה — כאשר היא רואה תועלת בדבר, לדוגמא: גואטמלה, לאוס, קובה.

אולם ב־1956 הבינו מדינאי ארצות הברית יפה־יפה כי הרפתקה צבאית באיזור התעלה אינה עשויה לשאת פרי אלא, להיפך, לעורר רוגז וחימה בין עמי המזרח התיכון ולהרחיקם לגמרי מעל המערב. הלאמת הסואץ לא פגעה, למעשה, באינטרסים הכלכליים האמריקאים ודאלס קיוה כי, באמצעות לחץ מדיני וכלכלי על מצרים, אפשר יהיה להגיע להסדר שיהיה אף לתועלתם. לנגד עיניו עמדה פרשת הלאמת מפעלי הנפט באיראן על־ידי ממשלת מוצאדק. טיפול ערמומי בפרשה זו הביא לידי כך שהיא נסתיימה לשביעות רצון חברות הנפט האמריקאיות, אשר זכו ברוב המניות שנלקחו מידי הבריטים. על כן הניח דאלס את קלפיו לא על התערבות מזויינת, כי אם על לחץ ופיתוי באמצעות „חברת המשתמשים בתעלת סואץ" וכיוצא בזה.

הבריטים והצרפתים לא יכלו לסמוך על בני בריתם האמריקאים שיצטרפו להרפתקה. גדולה מזו — היה ברור שאם תיוודע המזימה לדאלס הוא יכשיל אותה וינסה אף להיבנות מהפסד בעלי בריתו. על כן נרקמה תכנית ההתערבות מבלי להכניס את האמריקאים בסודה, תוך ניצול שיתוקה של המדיניות האמריקאית בגלל מערכת הבחירות דאז. עדויות הרבה יש לכך אך דומה שאין הדבר דורש עוד הוכחה.

כפי שאפשר היה לצפות מראש, גרמה סודיות זו לכך, שהאמריקאים המרומים והנרגזים ששו לנצל את כשלון ידידיהם כדי להיבנות ממנו ולהופיע כ„מגיני המותקפים". הזדמנות מצויינת היתה זו כדי „להוכיח" כי לא רק ברית־המועצות אלא גם ארצות־הברית יכולה לשמש לעמים הקולוניאלים משען בעת צרה.

„הגבול האחרון"

מובן שלא רק מפא"י, אלא גם שותפיה בקואליציה ניסו לדחות — ואף ביתר תוקף — את הלחץ האמריקאי.

חבר הכנסת יגאל אלון (אחדות העבודה־פועלי ציון) קרא בהת־רגשות:

חברי הכנסת, יהרג ולא יעבור! רצועת עזה בל תשוב להיות בסיס פלישה ומבצעי טירור מצריים ... כשהבחירה היא בין השארות ברצועה, על כל האחריות הכרוכה בכך, לבין ויתור עליה בגלל בעיית האוכלוסיה, יש להעדיף בהחלט מכל בחינה שהיא את הפיתרון המ־עניק לישראל את האפשרות לערוב לביטחון עצמה.

...סיעת אחדות העבודה פועלי ציון לא תוכל לתמוך בממשלה בהחלטות על נסיגות נוספות. (הדגשות שלנו)

(דברי הכנסת 21/1148, 22.2.57)

מתוך עדינות, כנראה, התייחס כאן חה"כ אלון לשאלה אם מפ־לגתו תוכל לתמוך בממשלה בהחלטות על נסיגות נוספות, אך נמנע מלומר האם היא תישאר יושבת בממשלה אחרי החלטות כאלה.

אחרי חה"כ יגאל אלון קיבל את רשות הדיבור נציג מפ"ם חה"כ י. חזן. הוא הכריז:

ממשלת ישראל הודיעה על נכונותה להוציא מעזה את צבאה ולקיים שם ממשל אזרחי שיפעל תוך כדי תאום הדוק עם בא־כוח האו"ם. זהו הגבול האחרון לוויתורינו, ומצטער אני על כך שממשלתנו לא הכריזה, מראשיתו של המאבק הזה על נכונותנו למצוא פתרון לבעיית הפליטים שבעזה בגבולות מדינתנו, בעזרתו של האו"ם לאחר שעזה תחזור ותיהפך לחלק בלתי נפרד של מדינת ישראל, כפי שהיתה תמיד חלק בלתי נפרד של ארץ ישראל. אינני מתעלם מכך שהבעייה היא קשה וסבוכה מאד, אך דבר זה הוא צודק. (הדגשה שלנו)

(דברי הכנסת 21/1149, 22.2.57)

מושג מנוגד אודות הצדק בעניין זה היה לחה"כ מ. וילנר (מק"י) שאמר:

ראש הממשלה דבר אתמול הרבה על חופש השיט, כאילו בגלל זה פתח במלחמה. אין כל ספק כי לישראל יש זכות לחופש השייט כשם שזכות לה לקיום ממלכתי עצמאי ולהכרה מצד מדינות ערב. אולם בארץ ישראל יש זכויות לאומיות צודקות הן לישראל והן לעם הערבי הארצישראלי. וקיימות החלטות מפורשות של מועצת הביטחון ועצרת האו״ם אשר לא הוצאו לפועל. מי שחושב שאפשר בימינו להשיג הכרה בזכויות לאומיות של עם אחד בלי להבטיח את הזכויות הלאומיות של העם השני, משלה את עצמו באשלייה מסוכנת. עמידה על זכויותינו הצודקות תוך שלילת הזכויות הצודקות של העם השני לא תביא שלום. היא עלולה לסכן את עתיד ישראל. הכרחית גישה חדשה. יש לחזור להסכמי שביתת הנשק ומהם להתקדם אל הסדר שלום.

(דברי הכנסת 21/1151, 22.2.57)

הדיון נסתיים בדברי סיכום של ראש הממשלה. הכריז בן־גוריון:

בעיית הביטחון החריפה כשלעצמה ברצועה, מטעמים מובנים לכל אחד, עלולה להחמיר שבעתיים אם שלטון מצרי, צבא מצרי או מינהל מצרי ישוב לרצועה; ולכן איננו יכולים בשום פנים ואופן — אם חפצי חיים אנו — להרשות למצרים לשוב למקום שפלשו אליו לפני תשע שנים, בניגוד למגילת האו״ם. (הדגשה שלנו)

(דברי הכנסת 21/1186, 25.2.57)

גם הצהרה נחרצת זו החזיקה מעמד זמן רב מאד — בדיוק שבועיים.

הרוב הקואליציוני בכנסת דחה, כרגיל, את הצעת „חירות" המגנה את הנסיגה ומתנגדת לכל נסיגה נוספת, את הצעת הציונים הכלליים שביקשה לאשר מחדש את החלטות הכנסת מ־23 בינואר וכן את הצעת מק"י שדרשה ציות להחלטות או"ם ופינוי מלא של כוחות ישראל משארם־אל־שייך ורצועת עזה.

בשם הקואליציה הממשלתית הוצעה ונתקבלה החלטה הקובעת כי הכנסת קיבלה לתשומת לב את הודעת ראש הממשלה מה־21 בפבר־

רואר ומעבירה את המשך הדיון לוועדת החוץ והביטחון „ברוח החלטות הכנסת מה־23 בינואר 1957".

„עיבדנו במשותף... את נוסח הנאום"

לממשלת ארה"ב שוב לא היה רצון או צורך להמשיך ולהשתעשע עם ממשלת ישראל. הסירוב הישראלי לסגת משרם־א־שייך ומרצועת עזה סייע רבות למדיניות האמריקאית. הלחץ הפומבי והרעשני על ישראל שניתנה לו פרסומת עצומה, מכוון היה ליצור בעיני הערבים את הרושם שארה"ב היא מושיעתם, והיא הדואגת האמיתית לאינ־טרסים שלהם. מבחינה זו תאם סירובה של ישראל לסגת, את המדי־ניות האמריקאית באיזור, וסייע לה למלא את „החלל הריק" שנוצר עם מפלת בריטניה וצרפת. יחד עם זאת, נכונותה של ארה"ב לתת ערובות לחופש שייט ישראלי במיצרי ים־סוף נועדה לאפשר חדירה ישירה ועקיפה של כוחות אמריקאים לאיזור. אך בתחילת חודש מרץ פקעה סבלנות הערבים והם הבהירו זאת לדאלס. אז הפעילה ממשלת ארה"ב את מלוא לחצה על ישראל לצורך השלמת הנסיגה מכל הש־טחים שמעבר לקווי שביתת הנשק משנת 1949.

כך תאר מר א. אבן את מצב הדברים בימים ההם:

כל היחסים הבינלאומיים שלנו עמדו בצל. יחסים עם אמריקה אירו־פה אסיה ואפריקה, סחר החוץ שלנו, תכניות השייט, ועצם תהליכי הק־יום והתבצרות בישראל. ועם אסיה ואפריקה במיוחד החריפו היחסים מיום ליום. ובמיצרי אילת, הגם שהיו בידינו ומשוחררים מהמצור המצרי, „היה חופש שייט" אך לא היה שייט בכלל.

...הוחלט (על־ידי מי?) שאצא ארצה כדי להסביר את המצב ולקרב את נקודות ההשקפה

(„ידיעות אחרונות", 15.9.59)

אכן היה צורך בנסיעה מעין זו, כיון שהחוגים המדיניים בישראל היו, עם כל פסימיותם, אופטימיים הרבה יותר מדי במה שנוגע לפירות של מסע הניצחון לסואץ.

מיד עם שובו לוושינגטון נפגש אבן עם דאלס והביא לו את תשובת ממשלת ישראל.

כאן נמשכו הדיונים, וכדברי מר אבן עצמו:

...עיבדנו, איפוא, במשותף עם האמריקאים, את נוסח הנאום ששרת החוץ עמדה לשאת באו"ם — שהרי הם היו צריכים לסמוך ידיהם עליו.

(„דבר", 29.10.59)

מאחורי המלים התמימות „עיבדנו, איפוא, במשותף" מסתתר תוכן מאוד אופייני. „הארץ" מ־13.3.57 מסר מפי סופרו בוושינגטון כי שרת החוץ הגישה את טיוטת נאום הנסיגה שעמדה לשאת בעצרת האו"ם למר דאלס לאישור, והלה פסל אותו. נטלה זו את נאומה, הכניסה בו תיקונים וחזרה עם הנוסח המתוקן למר דאלס. הלה לא התמהמה ופסל אותו שנית. תיקנה גולדה ושינתה בשלישית. דאלס פסל גם נוסח זה. **ארבע פעמים** הגישה גולדה את טיוטת נאומה לדאלס, עד אשר הואיל לאשר אותו. ב„עיבוד משותף" זה של הצהרת מדינת ישראל בעצרת או"ם, מתבטאת לא רק מידת העצמאות של המדינה, אלא גם התבונה המדינית של מנהיגיה.

„דבריו של הנציג האמריקני... לא היתה בהם הבהירות הדרושה"

אחרי בקרתו הקפדנית של מר דאלס, היה לשרת החוץ יסוד בטוח לכאורה להניח כי מעתה תשרור הרמוניה ביחסי ישראל־ארה"ב. בסעודה חגיגית מטעם הא.פ.ל.־סי.אי.או. שנערכה ב־28.2.57 אמרה לנאספים:

ייתכן שזהו יום גדול. רוצה הייתי שסעודה זו תתקיים מחר או מחרתיים (אחרי נאומה בעצרת) כי אז אולי יכולה הייתי לספר לכם כמה סודות שאינני יכולה לגלותם הלילה. אך נדמה לי שאנו מתקרבים לסיום מוצלח של המשבר...

(„דבר", 1.3.57)

האמת היא ששרת החוץ רק חשבה כי ידועים לה אי־אלה סודות. למעשה נרקמו כבר אז סודות אחרים בלתי ידועים לה, שנתגלו ימים ספורים לאחר מכן והפתיעוה כליל.

אחרי דיוניו עם שרת החוץ וה„עיבוד המשותף" של נוסח נאומה בעצרת, הזמין אליו דאלס את נציגי 9 מדינות ערב ומסר להם אינ־פורמציה. לאחר הפגישה פרסם משרד החוץ האמריקאי את ההודעה הבאה:

שה"ח האמריקאי ג'. פ. דאלס אמר אמש לנציגי מדינות ערב כי ארה"ב לא נתנה כל הבטחות ולא עשתה כל ויתורים לשם השגת הסכמתה של ישראל לסגת מרצועת עזה וממפרץ אילת, וכי הפינוי יהיה מלא וללא כל תנאי.

עובדות נוספות ציטט „דבר" ב־4.3.57 מ„אל־אהרם" הקאהירי:

24 שעות לפני שלודג' דיבר בעצרת, נפגש אתו שה"ח המצרי מחמוד פאוזי והזהירו, שאם לא תאלץ ארה"ב את ישראל לסגת ללא תנאים, יעמדו בסכנה יחסי שתי המדינות (סוריה ומצרים) עם ארה"ב. דמשק הודיעה כי נציג אייזנהאור מר רוברט ריצ'ארד, שעמד להגיע לאיזור בתחילת מרץ, לא יוכל לבקר בסוריה ובמצרים כדי לנהל דיונים על תכנית אייזנהאור, אם לא תצא ישראל מעזה ומשארם־אל־שייך.

לחץ זה גרם לשינויים בעמדת ארה"ב והיא כמובן לא טרחה להביאם לידיעת שרת החוץ הישראלית. הגב' מאיר קמה לנאום בעצרת הכללית של האו"ם ב־3.3.57, ומתוך ביטחון גמור שנציג ארה"ב יסמוך את ידו על דבריה, הקריאה את הנוסח שאושר אחרי עמל כה רב ע"י דאלס, בו נאמר:

ממשלת ישראל מכריזה שהיא עומדת לפנות את רצועת עזה בהתאם להחלטת העצרת הכללית מ־2 לפברואר 1957. הכרזה זו מבו־ססת על ההנחות הבאות: א. מייד עם פינוי הכוחות הישראליים חייבים כוחות או"ם להיערך ברצועת עזה באופן שהמינהל הצבאי והאזרחי יועבר מידי ישראל באורח בלעדי לידי כוח החירום של או"ם. הנשיא אייזנהאור הכריז בנאום פומבי ב־20 בפברואר כי אין

להניח שלאחר פינוי כוחות ישראל תוסיף מצרים להפריע לספנות הישראלית להשתמש בתעלת סואץ ובמפרץ אילת, הצהרה זו היתה בעלת משקל רב בעיני ממשלתי, כאשר החליטה על קו פעולתה... (הדגשה שלנו)

(„דבר", 29.10.59)

אחרי שהגב' מאיר סיימה את נאומה קם נציג ארה"ב ואמר:

...ישראל מודיעה שהיא מרצעת פינוי מלא ומהיר אל מאחורי קוי שה"נ, בהתאם להחלטה הראשונה מ־2.2.57. ארה"ב מקבלת בברכה את ההחלטה הזאת. לדעת ארצות הברית פירוש ההצהרה הוא כי הנסיגה תבוצע מייד... כן רושמת לפניה ממשלת ארה"ב את ההצהרות שהושמעו בהודעת נציגת ישראל. אין אנו סבורים כי ההצהרות של ישראל כורכות את הנסיגה בתנאים. ברובם מהוות ההצהרות, כפי שאנו מבינים אותן, חזרה על מה שנאמר כאן על ידי עצרת זו, או ע"י המזכ"ל שלו, או הבעת תקוות או צפיות שאינן נראות כבלתי מתקבלות על הדעת לאחר פעולות קודמות של עצרת זו. (הדגשה שלנו).

(„דבר", 3.3.57)

קשה לתאר באיזו תדהמה הוכו מנהלי מדיניות החוץ הישראלית כשנתברר להם שלודג' שינה את נוסח נאומו ושארה"ב דורשת פינוי מלא ומידי ללא תנאים וללא הבטחות כלשהן מצדה. כארבע שנים לאחר אותו מאורע כתב מר בן־גוריון:

...בהצהרת נציג ארצות הברית מר הנרי קבוט לודג' היתה בכמה נקודות נסיגה מההסדר המותנה מראש... נאום זה עורר דאגה בלב השומעים, לא רק של המשלחת הישראלית, אלא גם של ידידינו באו"ם, והממשלה לא הסתירה דאגה זו מהממשלה האמריקנית.

(מבוא לשנתון הממשלה תש"ך עמ' ל"א)

ומר אבן כתב:

...עבדנו איפוא במשותף עם האמריקאים את נוסח הנאום ששרת החוץ עמדה לשאת באו"ם — שהרי הם היו צריכים לסמוך ידיהם עליו. ואכן שרת החוץ נשאה את דבר ישראל בפני העצרת וקבוט לודג', נציג ארה"ב סמך ידו על נאומה, אלא שביחס לעזה הוא הוסיף

כמה משפטים אשר היה בהם כדי לערער את ההסכם מחדש. הוא הזכיר בדבריו את הסכם שה״נ וע״י כך השמיט את הבסיס ליש בו ממושכת של כוחות או״ם ברצועת עזה. שוב פרץ כמעט משבר.

(„דבר", 29.10.59)

„דבר", במאמרו הראשי למחרת הנאום (3.3.57), כתב בתמימות:

דברי הנציג האמריקני, מר הנרי קאבוט לודג׳ — לא היתה בהם הבהירות הדרושה... רק לאחר שתושג בהירות זו, תוכל ממשלת ישראל להחליט אם קיימת הסכמה אמריקאית להנחות שהותוו ע״י שרת החוץ במליאת העצרת אם לאו, ורק אז יהיה מקום להחלטה אם יש טעם להועיד את הרמטכ״ל ומפקד כוחות או״ם לשם קביעת סדרי הפינוי.

מוזר, כי בטור הסמוך למאמר הראשי מופיעה כותרת: „דאלס לערבים: ארה״ב לא נתנה לישראל שום הבטחות". זוהי לכל הדיעות הודעה ברורה ובהירה לחלוטין.

לבל תהיה איזו שהיא אי הבנה, נפגש דאלס עם אבן ומסר לו הבהרות נוספות לנאום לודג׳. לפי ה„נ.י. טיימס" אמר דאלס לאבן ב־7.3.57 כי:

לאור הסכם שה״נ לא תהיה לישראל הזכות החוקית לגרש את המצרים אם יחזרו לרצועת עזה.

לשאלת אבן מה יהיה אם המצרים יחזרו לרצועה ויסכנו מחדש את השלום ע״י פשיטות פדאיון ופעולות מלחמה אחרות? ענה: „גם אז לא תוכל ארה״ב לסמוך ידיה על ההנחה שישראל זכאית לצאת למלחמה".

(לפי „דבר", 9.3.57)

כזה היה גורל מדיניות ה„הנחות והצפיות"

„הציבור ידע כל הזמן כי פינוי הכוחות בוא יבוא"

מבלי להתחשב בדרישת עורך „דבר" להבהרות נוספות ומבלי להתחשב בקשייה הפנימיים של ממשלת ישראל בביצוע החלטת

הפינוי המוחלט והבלתי מותנה, הפעילה ארה״ב את מלוא לחצה על ישראל לשם הפינוי הסופי. הימים 7—3 למרץ 1957 היו, קרוב לודאי, הימים הקשים ביותר לכל המפלגות בישראל (פרט למק״י). מרכזיהן נתכנסו לישיבות חירום ממושכות; „חירות״ והצ״כ התחבטו בבעייה כיצד לארגן פעולות למניעת הנסיגה. מפ״ם ואחה״ע התקשו להחליט אם עליהן לצאת מהממשלה בגלל התנגדותן לנסיגה או להשאר בתוכה מסיבות אחרות. במפא״י עצמה סער ויכוח בעד ונגד הנסיגה. „דבר״ כתב במאמרו הראשי:

...יש מפלגות המנצלות ביודעין באורח דמגוגי את המלים „נסיגת הכוחות״ כדי לדבר בלי הרף על „נסיגה״, „הסכם הנסיגה״ וכו׳ מתוך הכוונה לעורר אצל השומעים אסוציאציה לנסיגה פוליטית. האמת היא שהצבור ידע כל הזמן כי פינוי הכוחות בוא יבוא. כי אין בדעת ישראל לספח לעצמה לא את רצועת החוף של מדבר סיני ואף לא את רצועת עזה (!) השאלה היתה תמיד אך זאת, באלו תנאים יבוצע פינוי הכוחות. (הדגשה שלנו)

(„דבר״, 4.3.57)

מר ש. פרס, מנהל משרד הביטחון ומאדריכלי מלחמת סואץ, המשיך את שיקולי המאמר הנ״ל, בנאומו בועידת נכי המלחמה, באמרו:

אילו היינו שומרים על הכל אחרי מערכת סיני — היה זה רצוי לערבים, ואמנם קיוו הם כי לא נזוז וע״י כך נהיה מנודים ממקורות עזרה כלכלית והדרכים לקבלת נשק יצומצמו בפנינו.

(„דבר״, 19.3.57)

אנחנו חשבנו על סיפוחים?
אנחנו רצינו לספח מדבר סיני?
אנחנו רצינו לספח מיצרי יוטבת?
אנחנו רצינו לספח רצועת עזה?
אנחנו דיברנו על מלכות ישראל השלישית?

הרי כולנו ידענו כל הזמן שבסופו של דבר נפנה הכל. יתר על כן, הערבים הם אשר רצו שלא ניסוג. מי שמתנגד לנסיגה מסייע

למעשה לערבים. נוסף לכך:

סיפוח הרצועה לישראל היה כרוך בסכנות חמורות למדינה וב־סיכון של מרידות מתמידות.

כך נזכר להסביר שר החקלאות ק. לוז בנאום התנצלות בכנס ישובי רצועת עזה („דבר", 10.3.57).

„אין זו הפעם הראשונה שמישהו קם לתחיה"

בחלקו של בן־גוריון נפל התפקיד הבלתי נעים למסור את הודעת הנסיגה בכנסת. הוא קרא מן הכתב נאום, ששוסע על־ידי לא פחות ממאה קריאות ביניים — רובן מספסלי „חירות" שהתנגדה לנסיגה. הוא נזהר שלא לענות לקריאות הללו ולא להגרר לפולמוס שלא יכול היה לעמוד בו.

הרי קטע טיפוסי מהנאום וקריאות הבינים:

ראש הממשלה ד. בן־גוריון:

לאחר שפינינו כל מדבר סיני חוץ מרצועת חוף המצרים ורצועת עזה — החריף ביתר עוז הויכוח בינינו ובין או"ם, ובראש וראשונה בינינו ובין ממשלת ארצות הברית. במסרי הסקירה המדינית בכנסת ביום 23 בינואר שנה זו, אמרתי ביחס לשתי רצועות אלה הדברים הבאים: על רצועת החוף אמרתי: „אין לנו כל עניין בהחזקת רצועה זו וברצוננו לפנותה בהקדם האפשרי, עם קבלת ערובה יעילה לזוסר כל פגיעה בחופש השייט הישראלי והבינלאומי הקיים כעת בנתיב מים בינלאומי זה" ואשר לרצועת עזה אמרתי: „.... מתוך היענות לעמדת העצרת, אין בדעת ישראל להחזיק צבא בתוך רצועת עזה".

חיים כהן מגורי (תנועת החירות): הרי זה כבר שמענו עשרים פעם.

ראש הממשלה ד. בן־גוריון: „אולם טובת התושבים ברצועה ושכניהם מעבר לרצועה מחייבת החזקת הרצועה בידי ישראל מתוך יחס מתאים שיש לקבוע בין המינהל הישראלי ובין או"ם".

חיים לנדאו (תנועת החירות): איה מינהל ישראל בעזה, אדוני

ראש הממשלה ?

חיים כהן מגורי (תנועת החירות): אין סתירה בין נאום לנאום אנו שומעים אותם הדברים.

יוסף שופמן (תנועת החירות): אין סתירה בין מה שנאמר ב־7 בנובמבר, בין 8 בנובמבר, בין 23 בינואר ובין 5 במארס.

היו"ר י. שפרינצק: אני מבקש אתכם לתת כבוד לבית הזה.

שמשון יוניצמן (תנועת החירות): הממשלה לא מכבדת את החלטות הבית.

היו"ר י. שפרינצק: חבר הכנסת יוניצמן, אני קורא אותך לסדר.

שמואל מיקוניס (מק"י): מה אתם משחקים אופוזיציה ? הרי הוא עשה מה שאתם רציתם, מה אתם משחקים באופוזיציה עכשיו ?

היו"ר י. שפרינצק: אתם חיכיתם לעזרת חבר הכנסת מיקוניס ?

חיים כהן מגורי (תנועת החירות): לא, הממשלה עוזרה לו.

חיים לנדאו (תנועת החירות): קודם נכנעים אחר כך קוראים לכנסת. קודם מוכרים את עזה ומוסרים אותה, אחרי כן קוראים לכנסת (וכו' וכו')

(דברי הכנסת 22/1235, 5.3.57)

אחרי רה"מ דיבר נציג „חירות", י. באדר:

...אמרה ב־6 בנובמבר הגברת מאיר שעזה והרצועה הם חלק של המולדת המשוחררת. אמר מר בן־גוריון במכתבו לחיילים בשארם־א־שייך שטיראן אינה טיראן אלא יטבת שהיתה מדינה יהודית לפני 1400 שנה ועכשיו היא חוזרת למלכות ישראל השלישית. ב־7 בנובמבר הוחלט בכנסת שהסכם שביתת הנשק מת ונקבר ולא יקום לתחיה. בארץ קורים נסים. ואין זו הפעם הראשונה כנראה שמישהו קם לתחיה. אמרו שגם קווי שביתת הנשק אינם ולא יהיו. גם היום שמענו שוב על קו שביתת הנשק. הוחלט שישראל לא תסכים בשום תנאי שכוח זר, יהיה שמו אשר יהיה, וגם כוח האו"ם, ישכון בתחום המדינה או באחד השטחים המוחזקים על ידה. עכשיו בא הדבר על תיקונו. לא יהיו שטחים המוחזקים על ידינו. זו היתה החלטת הכנסת, היא עדיין קיימת

ומעולם לא בוטלה. אנו הגענו לאן שהגענו. ואמר מר בן־גוריון דבר נוסף: שהיו לנו כיבושים, אבל לא פגענו באדמת מצרים ושחיילי מצרים נלחמו במדבר נכר ולא במצרים, ושוב שמענו שטיראן היא יטבת. שמענו גם שם חדש „מפרץ שלמה" אולם בנאומה של הגב' מאיר (באו"ם) לא דובר על מפרץ שלמה ולא על מפרץ אילת אלא על מפרץ עקבה. יש כנראה לשון אחת לכנסת ולעם לשם תעמולה ולשון אחרת שם באו"ם. כאשר שרנו כולנו את „התקוה", כל אחד יכול היה לשאול עצמו: האם אפשר פעם למחוק מה שהחלט במעמד ההוא? והנה עברו 24 שעות וב־8 בנובמבר הכל נמחק, בלי החלטת הכנסת, בלי שירת ה„תקוה", בלי מעמד, נגד החלטת הכנסת, הודיע מר בן־גוריון שאנו נסוגים לפי החלטת האו"ם מ־2 בנובמבר. והכוח הזר המכונה „כוח האו"ם לשעת חירום" נכנס לשטחים המוחזקים על ידנו.

... עוד לפני שבועיים ארגנה הקואליציה הפגנות בסיסמה „לא לסגת מעזה". כן רבותי. ואתמול הרביצו שוטרים ישראליים מכות לסטודנטים כאשר הם קראו אותה הסיסמה: לא לסגת. ועתה אנחנו עומדים לפני השלמת הנסיגה...

(דברי הכנסת 22/1243, 5.3.57)

בקורתה של מפלגת „חירות" כוונה ראשית, נגד עצם הנסיגה, ושנית נגד שיטתו של ראש הממשלה להעמיד את בית הנבחרים מול עובדות מוגמרות. אם הביקורת על הנקודה השניה היא מוצדקת, הרי מהביקורת על הנקודה הראשונה בודף ריח של נסיון לזכות ברווח פוליטי קל כתוצאה מכישלון הזולת. קשה להניח כי מנהיגי „חירות" מאמינים בתום־לבב שאילו היה השלטון בידם היתה הפלישה לסיני מסתיימת בצורה אחרת; ואם מאמינים הם — הרי הם לוקים בעיוורון גמור.

תוצאות מלחמת סואץ נקבעו לא לפי התנהגותה של ישראל, אלא כתוצאה מיחסי כוחות עולמיים חיצוניים, בלתי־תלויים בישראל. יחסי כוחות חדשים אלה, ש„חירות" מתעלמת מהם ומסרבת להכיר בקיומם משום שאינם לפי רוחה, ושמנהיגי מפא"י גילו אותם בהדרגה אחרי

כל החלטה נוספת של האו"ם וכל לחץ מחודש מצד ארה"ב, היו קיימים כבר זמן רב קודם לכן, אלא שכלו מי שהודה בהם הואשם בקומוניזם.

טרגדיה — קומדיה

חה"כ ברנשטיין המשיך לחטט בפצעי הממשלה:

גברתי היו"ר, כנסת נכבדה, נדמה לי שכל מי ששמע אתמול את נאומו של ראש הממשלה לא יכול היה להתעלם מן הטראגדיה שב־עובדות אשר הנאום הזה גילה. ראש הממשלה הזכיר שמבצע סיני והניצחון שצה"ל נחל במיבצע זה אולי אין דומהו בהיסטוריה. ואולי אין בהיסטוריה דוגמה שניה של נצחון כה גדול ותבוסה פוליטית כה מוחלטת.

...אולי כדאי להזכיר עוד דבר אחד. היתה שורה של הצהרות ששמענו מאז מבצע סיני. אני מודה שאין זה קל כלל לדבר בלי מידה מסויימת של סארקאזם על השינויים שחלו בהצהרות הללו, וגם במה שנוגע לצד הבלשני של תיאור העניינים. ההצהרה הראשונה של ראש הממשלה בסיכום המערכה, שהוא הצהיר לא בלי גאווה, אם לא נדבר אולי על התרברבות — ההצהרה הראשונה אמרה כי לא ניתן שבשטח ישראל ובשטח מוחזק על־ידי כוחות ישראל יימצא כוח זר עד שיימצא סידור כלשהו, ואמנם 24 שעות לאחר מכן והנה ראש הממשלה ראה עצמו נאלץ להצהיר שאנחנו נחזיר את כוחותינו מטריטוריה מצרית. על הנסיגה הזאת לא הוצהר לנוכח איום של סאנקציות אלא לנוכח האיום של תותחים רוסיים, והנסיגה בוצעה. אבל נשארנו בשטח מיצרי אילת ובאיזור עזה, ואז התחילה המערכה השנייה של הטראגדיה.

יוחנן באדר (תנועת החרות): בעצם היא גם קצת קומדיה.

פרץ ברנשטיין (הציונים הכלליים): מה שהיה קודם לכן יטבת או יטפת, לפנים ממלכה יהודית ירד לשטח החוף המערבי של חצי האי סיני. מה שהיה בנובמבר מולדת משוחררת — ירד לפורענות. אבל הממשלה הצהירה שלא תפנה לא את שטח שרם־אל־שייך, ולא את אזור עזה, אלא אם כן יתקבלו ערובות ובטחונות ממשיים בהסכמת

ישראל לחופש שיט במפרץ אילת. לא זו בלבד שהכנסת אישרה וקבלה את ההחלטה וההצהרה, אלא שהממשלה עצמה או מפא״י בהסכמת הממשלה או לפי יזמת הממשלה — אינני יודע — ערכו הפגנות, גדו־לות, אסיפות עם, בהן הצהירו הנואמים שזה קו הנסיגה האחרון בו נעמוד ולא נזוז. אם כי איימו עלינו בסאנקציות באופן ברור ביותר, כל הנואמים אמרו: נכון שסאנקציות זה דבר רע, אולם נעמוד בהן, נהדק את החגורה ומקו נסיגה זה לא ניסוג, יהיו הסאנקציות אשר יהיו.

(דב״הכ 22/1248, 6.3.57)

כל הביקורת שנמתחה כאן על הממשלה נכונה, כמובן, גם ביחס לחה״כ ברנשטיין ולמפלגתו. רק מקרה היה זה שהציונים הכלליים לא ישבו בקואליציה. ואילו ישבו שם, היו נוהגים בדיוק כמו מפא״י.

נציג ה„ציונים הכלליים״ סיים באמרו:

...ואם כי מבין אני היטב שלא נמצא עכשיו במצב קל, נציע לכנסת לדרוש מן הממשלה להפסיק עכשיו את הנסיגה.

(שם עמ׳ 1250)

גם לגבי מפלגה זו, כמו ביחס ל„חירות״, יש מקום לשאול, האם באמת האמין מר ברנשטיין שאפשר לעמוד בפני לחץ מדיני, כלכלי, דיפלומאטי, ואולי אפילו צבאי, של מרבית העולם, של ארה״ב וברה״מ, אסיה ואפריקה, ולסרב לסגת מרצועת עזה? אם אמנם סבר כך, הרי שהבנתו במדיניות היא מוגבלת למדי, ואם לאו, כי אז לפנינו נסיון שקוף להיבנות ממפולת מדיניות החוץ של מפא״י, מדיניות שהציונים הכלליים, למרות הסתייגויותיהם, תמכו בה בדרך כלל.

מי אחראי?

מפלגת „אחדות העבודה״ נקטה באותה ישיבה היסטורית של הכנסת עמדה מוזרה במקצת. היא נמנעה מהצבעה בתוך הממשלה בעניין הפינוי; למרות התנגדותה החריפה לפינוי לא העזה להצביע נגדו, ואף לא העזה לצאת מהממשלה. חה״כ גלילי אמר בכנסת:

...חייב אני לחלוק באופן מפורש על דבריו של ראש הממשלה

ממש לא רק לגופו של ענין הנסיגה אלא גם בדבר האחריות המוטלת עקב החלטת הפינוי. אחריות להחלטה הזאת מוטלת על אותם חברי הממשלה שהצביעו בעדה ואין להטילה על חברי הממשלה שלא הצ־ביעו בעדה ומתנגדים לה.

שמשון יוניצ׳מן (תנועת החירות): איפה האחריות הקו־לקטיבית?

חיים אריאב (הציונים הכלליים): איפה הקואליציה?

(דברי הכנסת 22/1259, 6.3.57)

ספק אם קיימת עוד ממשלה בעולם בה יתכן נוהג כזה. מפלגה שדוברה התנגד לנסיגה במילים „ייהרג ולא יעבור" ממשיכה לשבת בתוך ממשלה המחליטה על נסיגה, נמנעת מלהצביע נגד החלטת הפינוי, ויחד עם זאת קובעת שאין היא אחראית לפינוי. אולם את שיאה של „אחדות העבודה" ב„דביקות" לעקרונות מוצהרים שברה „מפלגת הפועלים המאוחדת", השמאלית שבמפלגות הציוניות. מזכירה הכללי של מפלגה זו, שהוא גם נשיא „ועד השלום הישראלי", פתח ואמר:

כנסת נכבדה, אני רוצה לומר כי מפ״ם מצטערת לציין שהיא מסתייגת הסתייגות חמורה מהכרעת הרוב בממשלה לסגת משרם־אל־שייך ומרצועת עזה בטרם הובטחו הערובות המינימליות שעליהן החליטה הכנסת ביום 23.1.57... כנסת נכבדה, אנו לא העלמנו כי לא תמכנו במבצע סיני עת נפלה ההכרעה בממשלה, למרות הפרו־בוקציות מצד המדינות השכנות ומלחמת איומי התוקפנות שגברו בתקופה האחרונה — עקב מדיניות של תחרות הזיון של המזרח וה־מערב גם יחד — היינו משוכנעים כי עדיין אפשר לחזק את בטחוננו ולהמשיך את קליטת העליה ופיתוח הארץ ולהילחם על שלום יציב מבלי להזדקק למוצא של יאוש. לאמיתו של דבר היתה זאת אמונת החלק המכריע של המפלגות המשתתפות בממשלה עד לימים האח־רונים לפני מבצע סיני. לא אכחיד תחת לשוני כי השינוי המכריע לא נתרחש משום שאויבינו קבעו לנו סמוך לימי הכרעה אלה את שעת האפס, אלא משום שנפתינו לאשלייה של שעת כושר היסטורית בלתי

חוזרת. כידוע לא ארך מבצע סיני אלא ימים אחדים. יום לאחר הנצחון גאתה האופטימיות, כאילו נראו פעמי משיח. והנה בן־יום נתקלנו במציאות אכזרית. הועמדנו בן־לילה בפני עולם עויין, וכמעט כולו מלוכד נגד המבצע. הועמדנו בפני המציאות המפתיעה שאנגליה וצרפת נטשו את מערכתם תוך מנוסה ובהלה, בעמדם לפני הלחץ ואיומם של שתי המעצמות הקובעות בעולם. אף צה"ל נסוג מחצי האי סיני אם כי לא תוך בהלה ומנוסה. כידוע הטלנו על עצמנו את מלוא האחריות למערכה הצבאית, לאחר שנפלה ההכרעה. עצם מהותנו כמפלגה ציונית חלוצית ציוותה עלינו להיות עם העם בשעת מבחן גורלי. ידענו כי במערכה צבאית זו אסור שניכשל שמא נסכן בכך את עצם קיומנו. בעוד שנטלנו על עצמנו את האחריות למערכה, תוך הסתייגות מן ההכרעה שקדמה לה, הרי לאחר הנסיגה מחצי־האי סיני הוחזרה אחדות העמידה של הממשלה על חלקיה במאבקה להבטחת גבולותינו להבטחת חופש השיט ולהחזרת השלום בינינו לבין הארצות השכנות. הוחזרה לממשלה האחדות המלאה, משום שהתביעות הללו היו צודקות ולגיטימיות לפני מבצע סיני, כשם שהן צודקות גם לאחריו. אלו הן תביעות המתנות את עצם קיומנו ועתידנו.

וכי מה אנו תובעים לעצמנו?

כלום תובעים אנו לעצמנו שטחים לא לנו?

כלום תובעים אנו לעצמנו זכויות יתר כל שהן?

תופיק טובי (מק"י): עזה היא שלך?

(דברי הכנסת 22/1261, 6.3.57)

אם „אחדות העבודה" נמצאה במצב עלוב רק בימי הנסיגה, הרי מפ"ם נמצאה במצב זה בימי הנסיגה וגם בתחילת הפלישה.

סיום נאומו של יערי, אופייני למפ"ם:

...מפלגת הפועלים המאוחדת תמצה עד תום את השותפות הזאת (בקואליציה), כל עוד תאמין כי יש נכונות בקרב הממשלה הזאת לקיים הלכה למעשה את המשימות הגדולות אשר הוטלו עליה. לא ניתן לאויבי הפועל ולאויבי הקידמה לנצל את המישגה הטמון בנסיגה הנחפזת הזאת בחינת קרדום לחפור בו.

פרט לקומוניסטים

בימים הראשונים של הפלישה היה רווח מאוד הביטוי „כל המפ־לגות פרט למק״י". הרדיו, העתונות והנואמים בציבור לא נלאו מל־הדגיש כי נוצרה „קואליציה מקיר אל קיר", כי כל המפלגות „ממפ״ם ועד חירות" מאוחדות בעמדתן לשאלות העקרוניות. (דהיינו לעובדות המוגמרות שמר בן־גוריון העמיד בפניהן). רבים ראו בכך „גילוי מופלא של אחדות האומה". מובן, כי ביום בו העמיד מר בן־גוריון בפני ה„קואליציה מקיר אל קיר" את עובדת הנסיגה, הועמדו כולן במצב עלוב ביותר; חלקן — כ„אחדות העבודה" ומפ״ם — משום שד־ביקותן לעקרונותיהן נתגלתה כמפוקפקת ביותר, וחלק אחר — כ„חי־רות" וצ״כ — משום שמדיניות האקטיביזם הצבאי שלהן נחלה מפלה.

מזכיר מק״י פתח את נאומו בכנסת ואמר:

...כבוד היו״ר, כנסת נכבדה. אם יש סיעה בכנסת אשר לה מלוא הזכות והחובה המוסרית־פוליטית להביע היום אי־אמון לממשלת בן־גוריון הרי זו סיעתנו הקומוניסטית. וזה כך, כיוון שהיינו הסיעה היחידה בכנסת אשר שללה את הרפתקת המלחמה נגד מצרים בניצוח הקולוניאליסטים הבריטים והצרפתים ובשותפות אתם; כיון שהיינו היחידים אשר הזהרנו מפני הסכנות הכרוכות בהרפתקה זו, חזינו את כשלונה הוודאי, התרענו נגד תוצאותיה ההרסניות למעמדה המדיני ולמצבה הכלכלי של ישראל, ומתוך אחריות לאומית ונאמנות לענין השלום, בטחון ישראל ועתידה, תבענו את החזרת צה״ל מכל שטחי הכיבוש אל קווי שביתת הנשק..... המציאות עצמה אימתה את כל אזהרותינו והנחותינו הפוליטיות: בעקבות המלחמה גם הושפל כבוד ישראל בעולם, גם עורער חמורות מעמדה המדיני, גם הוחמר מצבה הכלכלי, גם הוחרפו יחסי ישראל ערב ויחסי ישראל עם ארצות המחנה הסוציאליסטי, גם נאלצה לסגת מכל שטחי הכיבוש, גם הוקרבו קור־בנות חינם.

...הצעת אי האימון שהוגשה על ידי סיעת תנועת החירות וסיעת הציונים הכלליים אין להגדירה אחרת אלא כצביעות ודמגוגיה, כיון

שהממשלה לה הם מביעים אי אימון פעלה בעצה אחת עם תנועת החירות והציונים הכללים וביצעה בדיוק את הפרוגרמה המלחמתית הרת האסונות וחסרת האחריות הלאומית של תנועת החירות.

חיים כהן מגורי (תנועת החירות): אנחנו מביעים לה אי אימון והיא הולכת יחד אתכם.

שמואל מיקוניס (מק״י): אתה תראה איך היא הולכת יחד אתנו.

תנועת החירות והציונים הכלליים נושאים באחריות מלאה יחד עם ממשלת בן־גוריון להרפתקת סיני ולתוצאותיה ההרסניות ליש־ראל. יחד עם הממשלה שרתו תנועת החירות והציונים הכלליים את התכניות ההרפתקניות של אנטוני אידן וגי מולה להשתלטות על תעלת סואץ ולהחזרת עמדות הקולוניאליזם — תכנית שנכשלה, שהיתה מוכרחה להיכשל מפאת השינוי העמוק ביחסי הכוחות בעולם לטובת מחנה השלום והסוציאליזם ולרעת מחנה המלחמה האימפריאליסטי. יחד עם מר בן גוריון נשבעו חברי הכנסת בגין וברנשטיין לא לסגת, למרות שהיה ברור לכל בר דעת, ואנחנו חזינו זאת מראש, כי הנסיגה בוא תבוא. אנחנו אמרנו זאת ב־7 בנובמבר כי הנסיגה בוא תבוא. ואם תנועת החרות וגרוריה השתים באים כיום להרעיש עולמות, תוך העמדת פנים של פאטריוטים, נגד הנסיגה, הרי יש בכך משום נסיון שוא לטשטש את העובדה היסודית כי **לא הנסיגה מכל שטחי הכיבוש היא האסון, אלא פתיחת המלחמה והכיבושים ההרפתקניים הם היו האסון.**

...הפשע הגדול של ממשלת בן־גוריון הוא לא לבד בזה שהכ־ניסה את ישראל להרפתקת סיני כחיל חלוץ של התוקפנים האנגלו־צרפתיים. אלא לא פחות מזה גם בכך, שעם הנסיגה משרם־אל־שייך ומרצועת עזה היא מעמידה את ישראל לשרות האימפריאליזם — הפעם אמריקאי בעיקר. לפי הסכם סודי, שהוא כבר כיום לא כל כך סודי, עם שליטי ארצות הברית.

...בבצעה את הנסיגה משרם אל שייך ומרצועת עזה תוך קנוניה עם ארצות הברית לטובת הדוקטרינה של אייזנהאור איבדה ממשלת ישראל הזדמנות להפוך את הנסיגה משטחי הכיבוש לאקט פוליטי

של הפגת המתיחות ביחסי ישראל־ערב ושל יצירת תנאים מוקדמים להסדר שלום צודק של הבעיות השנויות במחלוקת בין ישראל וה־ארצות השכנות.

... נאום ראש הממשלה אמש עמד בסימן ההבטחות שהוא קיבל מאייזנהאור. זה היה החלק העלוב ביותר מהנאום. בן גוריון רצה שיאמינו לו שאפשר לבנות על הבטחות אלו, בעוד שידוע לכל מי שרוצה לדעת כי אייזנהאור בעצמו מחזיק בקושי מעמד במזרח התי־כון, וכי כל יום חולף יקרב את ארצות הברית יותר ויותר לאותו המצב בו נמצאת כיום במזרח התיכון צרפת ובריטניה. לא מקרה הדבר שעד היום הזה, אחרי שמונה שנות קיום המדינה, לא הצליחה ממשלת יש־ראל להבטיח את האינטרסים הלאומיים החיוניים ביותר של ישראל: את הכרת הארצות הערביות בישראל וכריתת שלום אתה, את הבטחון והשקט בגבולות, את חופש השיט, וכו׳.

הממשלה לא יכלה להבטיח את כל אלה מכיוון שנשענה על האימפריאליזם והשקיפה על המזרח הערבי דרך הכוונת של הרובה. מכיוון שמדיניות של ממשל צבאי כלפי ערביי ישראל, מכיוון שמדי־ניות של קיביה וכפר קאסם מוציאה מכלל חשבון את הבטחת האינ־טרסים של עמנו בארצנו. רק בלי ונגד האימפריאליזם ובריתותיו התוקפניות, רק בדרכי שלום והסכם, רק על ידי ההכרה בזכויות הלאומיות הצודקות של העם הערבי הארץ־ישראלי, רק על ידי ביטול הממשל הצבאי ומתן זכויות לאוכלוסיה הערבית בישראל, רק כך אפשר להבטיח לארצנו מעמד של מדינה מוכרת ושוות זכויות במזרח התיכון. רק כך אפשר להבטיח את שלומנו, בטחוננו ועתידנו בחלק עולם זה. (הדגשה שלנו)

(דברי הכנסת 22/1264 6.3.57)

„יש להביא בחשבון את כל העובדות הנוצרות"

הנואם האחרון בויכוח היה חבר הכנסת שרת, שחזר מועידת המפלגות הסוציאליסטיות באסיה אשר התקיימה בעצם ימי הפלישה

למצרים. שר החוץ הקודם, שהודח מכל משרותיו המדיניות „כדי ליצור יתר התאמה בין משרד הביטחון למשרד החוץ", כדברי מר בן־גוריון, סמך את ידו על כל מה שנעשה על ידי ראש הממשלה, אולם לא נמנע מביקורת. על דברי בן־גוריון כאילו מטרת המלחמה היתה השגת חופש שיט לאילת העיר:

...מה בצע לנו באחיזתנו באותה רצועת חוף כדי להבטיח לנו שיט חפשי לאותן הארצות באסיה, אם הנמלים של אותן הארצות ייסגרו בפני אניות היוצאות מאילת.

(**דברי הכנסת** 22/1273 6.3.57)

· **ביחס למבצע כולו, העיר:**

...הפרץ שנוצר בינינו לבין ארגון האומות המאוחדות, המתבטא על ידי הרוב שלו בהחלטות — עוד לא הומצאה שיטה אחרת — הפרץ בינינו לבין אלה המכריעים במדיניותה של ארצות הברית והקובעים את הדבר על ידי מעשים מחייבים, הפרץ בינינו ובין מדינות שונות באסיה ובחלקי תבל אחרים — כרוכות בו סכנות רציניות לעתידה, להתפתחותה, מי יודע אם לא לעצם קיומה של מדינת ישראל.

קריאה: בולגנין.

(הדגשה שלנו) (**שם עמ'** 1273)

קריאת הבינים האחרונה דורשת הבהרה.

באיגרתו של המרשל בולגנין לישראל מתאריך 5.11.56 נכללה בין היתר הפיסקה הבאה:

...ממשלת ישראל משחקת בצורה נפשעת וחסרת אחריות בגורל העולם, בגורל עמה היא. היא זורעת איבה כזאת למדינת ישראל בין עמי המזרח, שאינה יכולה לא להשאיר רישומה על עתיד ישראל, ושמעמידה בסימן שאלה את עצם קיומה של ישראל בתור מדינה. (הדגשה שלנו)

פיסקה זו פורשה ומפורשת עד היום על ידי כל מפלגות „הקואליציה של סיני" כאיום סובייטי בהשמדת ישראל. את המונח „עמי המזרח" שפירושו בלשון הדיפלומטיה הסובייטית „עמי המזרח הקרוב והתיכון" פירשו המדינאים הללו כ„עמי הגוש המזרחי".

שרת, שחזר בנאומו על ניסוחו של ראש ממשלת ברית המועצות זכה, ובצדק, לקריאת הביניים „בולגנין".

שרת לא יכול היה לסיים את נאומו מבלי להכליל בו ביקורת על גישתו ה„בטחונית" של בן־גוריון, השונה מן הגישה ה„דיפלומטית" שלו עצמו. הוא המשיך:

...בטחון הוא תנאי ראשון וראשוני לקיום המדינה. זהו מושכל ראשון. אך התרכזות צרת אופק וקצרת טווח בבעיית הבטחון תוך הסחת דעת מגורמים ושיקולים לכאורה אחרים עלולה להתנקם חמורות בבטחון עצמו...

ביחס לשיטתו של בן־גוריון להעמיד את הכנסת, העם והעולם בפני עובדות מוגמרות, אמר:

...יצירת עובדות היא שיטה חשובה, היא לרוב הכרחית. היא לפעמים יעילה. אבל יש להביא בחשבון את כל העובדות הנוצרות, לא רק את אלו שאנו מצליחים ליצור לטובתנו, אלא גם את אלו שאחרים מצליחים ליצור נגדנו. לפעמים גם העובדות השליליות הנוצרות מאליהן תוך כדי יצירתנו את העובדות החיוביות. לדעתי, התעלמות מעובדות מסוימות שנוצרו נגדנו היא חטא לא פחות חמור מהימנעות מיצירת עובדות לטובתנו.

(דברי הכנסת 22/1272 6.3.57)

מפי מדינאי זהיר ומנוסה כשרת, הידוע כאמן הניסוח הדיפלומטי, זוהי ביקורת חמורה ביותר על חברו למפלגה.

סיום ללא החלטות

בדברי תשובתו למתוכחים בדיון זה, ליגלג ראש הממשלה על אנשי „חירות" וטען שהם רק מדברים בעוד שהוא עושה.

„הם יזמו וביצעו מבצע עזה, חן יוניס, כנרת וקלקיליה", קרא לעומתם באירוניה, ושכח כי בשעתו טען שהפשיטה לעזה (ב־28.2.55) לא היתה מבצע ישראלי יזום אלא תוצאה של רדיפה אחרי פטרול מצרי שחדר לשטח ישראל. „הם הגו את רעיון מסע סיני, הם יזמו

מסע זה, תיכננו מסע זה, ורב־אלוף בדר עמד בראשו", „מי ידמה ומי ישווה לכם ומה לצעיר ולדל בישראל כמוני להתווכח אתכם". למעשה אומר כאן ראש הממשלה: אני הוא אביר המעש הצבאי, האקטיביזם, הפשיטות, אתם — כוחכם רק במלל.

דברים אלה כמובן לא מפריעים לו כלל להופיע בהזדמנויות אחרות כאביר השלום הישראלי־הערבי, ולצטט בהזדמנויות אלה קטעים אחרים, הרצויים לו באותו רגע, מתוך מאמריו ונאומיו.

בתשובתו לחבר הכנסת ברנשטיין אמר:

...ודאי שנאמרו בחדשים אלה דברים שונים, כי נתרחשו בחדשים אלה מאורעות שונים, כלום סבור אתה שמדיניות היא דוגמה דתית או מתימטית, שאינה נתונה לשינויים וחליפות בעקבות מצבים משתנים?

(דברי הכנסת 22/1277 6.3.57)

ודאי שמדיניות אינה דוגמה ומאורעות שונים גוררים דיבורים אחרים. אולם מדינאי חייב לחזות מראש, לפחות בקוים כלליים, את התפתחות המאורעות ולכוון בהתאם לכך את מעשיו. האם בכוחה של הצטדקות זו להסביר את המלים:

„ויוטבת, המכונה טיראן שהיתה עד לפני אלף וארבע מאות שנה מדינה עברית עצמאית — תשוב להיות חלק ממלכות ישראל השלישית". ?

הדיון בכנסת באותו יום נסתיים בצורה מוזרה ביותר, ומיוחדת במינה. הצעת הקומוניסטים להביע אי־אימון לממשלה על עצם פתיחת מלחמת הסואץ ועל השירות לאימפריאליזם האמריקאי בעת הנסיגה נדחתה ב־104 קולות נגד 6.

הצעת „הציונים הכלליים" להביע אי־אימון לממשלה בגלל הנסיגה מעזה נדחתה ב־85 קולות נגד 25. באותו יחס נדחתה גם הצעת אי־האימון של „תנועת החירות".

הישיבה נסתיימה בקריאות: „מה נתקבל?".

בפעם הראשונה והיחידה בתולדותיה התפזרה הכנסת ללא קבלת החלטה כל־שהיא אחרי דיון כה סוער בבעיות מדיניות־חוץ. הסיבה

היתה, כנראה, חוסר האפשרות לחבר נוסח החלטה שיספק את כל סיעות הקואליציה. מפ"ם ואחה"ע לא היו מוכנות להצביע בעד נוסח התומך במפורש בנסיגה, ובן־גוריון ידע כי אם ידרוש זאת, יעמידן במצב לא נוח, יגביר את קשייהן הפנימיים, ויתכן שיגרום להן לפרוש מהממשלה, ובמקרה כזה היה מתקשה במציאת שותפים אחרים. לכן הסתפק בכך שהקואליציה הפילה את כל הצעות אי־האימון של האופוזיציה, אך נמנעה מלקבל החלטה מפורשת בעד הנסיגה.

„לא חלום עובר"

בכך נסתיימה כמעט פרשת מלחמת סואץ. כמעט, כי נותרו עוד הבטחות מצד ממשלת ארה"ב, נותרו גם אי־אלה שרידים של אשליות קודמות.

בתשובה לשאילתא של חה"כ יגאל אלון (אחדות העבודה), בדבר האפשרות של החזרת המנהל המצרי לעזה ענה ראש הממשלה:

...לפי הצהרת שרת החוץ בעצרת, שומרת ישראל לעצמה חופש הפעולה במקרה אם ישובו המצרים לרצועה, שלא היתה מעולם שלהם והם משתמשים בה אך ורק לשם התקפה או איום על ישראל. אם תגיע שעת הכושר והצורך לפעול — לא תכריז, כמובן, ממשלת ישראל על פעולתה לפני הזמן.

(דברי הכנסת 22/1343, 13.3.57)

יום אחד לאחר השמעת תשובה מוחצת נחרצת ונמרצת זו, חזר המושל המצרי לעזה, ואותו יום הודיעה ארה"ב על חידוש הסיוע הכלכלי לישראל. שרת החוץ יצאה מיד לוואשינגטון והצהירה שם (ב־17.3.57):

„נחכה יום או יומיים, ייתכן מאוד שניאלץ לנקוט פעולה להגנה עצמית";

„המצב ברצועת עזה רציני וחמור עד מאוד";

„עם שובם של המצרים לעזה, חזרנו, פחות או יותר, למצב ששרר באיזור לפני 29 באוקטובר" („דבר", 18.3.57).

עוד טרם נחת מטוסה של הגב' מאיר בארה"ב, פורסמו על־ידי משלחת ישראל באו"ם שלוש שאלות לדאלס:

1. הנשיא אייזנהאור הבטיח לדאוג לכך, כי אחרי הנסיגה הישראלית מעזה וממפרץ אילת ישרור שקט רב יותר מאשר קודם. ברם קרה ההיפך מזה. כיצד עומדים הנשיא והממשלה לקיים את מה שאמרו?

2. הנשיא הצהיר כי ארה"ב מבטיחה שאחרי נסיגה ישראלית לא יהיו עוד הגבלות הסגר נגד ישראל בתעלת סואץ ובמפרץ אילת ואם יקרו הגבלות אלה ינקטו האומות פעולה תקיפה. מה הפעולה שעליה חושבת ארצות הברית?

3. מיניסטר החוץ אישר ב־1 במארס בעת ששכנע את ישראל לסגת מעזה את ההנחות שהותוו על ידי גולדה מאיר ובדק בקפדנות ניסוחן. ההנחה הראשית היתה: פיקוח או"ם, אזרחי וצבאי כאחד. כיצד מתכוונת ארצות הברית לקדם משימה זו? (הדגשה שלנו)

(„דבר", 18.3.57)

תשובת דאלס למרת מאיר היתה קצרה וברורה.

מדיניות ארצות הברית במזרח התיכון מוסיפה להיות זו שעליה הוכרז בפומבי ובעיקר בנאומו של הנרי קאבוט לודג' בעצרת או"ם ב־1.3 ובמכתב ששלח הנשיא לבן־גוריון ב־2.3.

(„דבר", 19.3.57)

מכתבו זה של הנשיא לא היה אלא ריכוך מטושטש ובלתי מחייב של נאום לודג'. קיצורו של דבר, המינהל הצבאי והאזרחי של מצרים חזר לרצועת עזה, הבטחותיה של ארה"ב נתגלו כסם מרגיע בלבד, וישראל, כמובן, לא נקטה בשום „פעולה להגנה עצמית", למרות ש„חזרנו פחות או יותר למצב ששרר באיזור לפני 29 באוקטובר" ולמרות ש„שמרה לעצמה את חופש הפעולה", ולא „הכריזה על פעולתה לפני הזמן". למעשה היו כל איומי בן־גוריון בחוקה, איומי סרק.

דעת הקהל הבינלאומית שנחרדה נוכח האפשרות של מלחמת עולם שלישית כתוצאה ממלחמת סואץ, השגיחה בשבע עינים לבל תתחדש האש במזרח התיכון, ולא היתה מרשה שום מהדורה מוקטנת

של פלישת ה־29 באוקטובבר. יתר־על־כן, ברצועת עזה חנה כוח החי־רום של או"ם, שהתנגשות עמו פירושה סבוכים בינלאומיים מרחיקי לכת. כל זה היה ידוע לכל דרדק בפוליטיקה.

איומי הממשלה היו נטולי חשיבות מבחינת מדיניות החוץ, אך למפא"י היה צורך חיוני בהם מבחינת מדיניות הפנים. מפא"י חששה מהתמרמרות בקרב הצבא ומנטיית דעת הקהל לעבר „חירות". ממה נפשך, אם בתחילת פברואר מארגנות מפלגות הקואליציה הפגנות המוניות נגד הנסיגה מעזה ומכריזות מעל כל הבמות כי למרות כל האיומים והקשיים הכרוכים בסיפוח הרצועה לא יסכימו לוותר עליה, מה יאמרו אותם ההמונים כשבתחילת מארס באות אליהם אותן המפ־לגות ובראשן מפא"י ומסבירות עד כמה חשוב, הכרחי, נחוץ, מועיל ופטריוטי, לפנות את הרצועה בהקדם. מובן שהציבור בארץ לא יכול היה לעכל תפניות כה חדות, ובהכרח נטה בחלקו לצד „חירות", ששמ־רה על גישה לאומנית עקבית משך כל הזמן. הקואליציה חששה, ובצ־דק, מהדמגוגיה של הימין, וזה אילץ את בן־גוריון להשמיע את איומיו כלפי מצרים. מובן שעקביות הימין היתה מילולית בלבד, הלחץ הבינלאומי האדיר היה מוחץ כל ממשלה שהיתה מעיזה להתנגד לנ־סיגה מרצועת עזה. די בכך שארה"ב תחסום את הצינורות המזרימים לכלכלה הישראלית זרם מטבע קשה מן החוץ, כדי לשתק, תוך שבועות ספורים, את כלכלת ישראל ולהפיל כל ממשלה שאינה לרצונה (וש־אינה מוכנה יחד עם זאת לפנות לעזרת ברה"מ).

סיום ההרפתקה היה, כפי שניסחה שרת החוץ: „חזרנו פחות או יותר למצב ששרר באיזור לפני 29 באוקטובר".

אם בתחילת נובמבר 1956 שרה כל הארץ בהתלהבות:

„לא אגדה רעי
ולא חלום עובר,
הנה מול הר סיני
הסנה הסנה בוער
והוא לוהב בשיר
בפי גדודי בנים

ושערי העיר
ביד השמשונים".

הרי בתחילת מארס 1957 יצא השיר מהאופנה, שכן התברר סופית כי:

כן אגדה רעי
כן חלום עובר

פרק ז.

מלחמת סיני – POST MORTEM

עוד טרם התפזר כליל עשן אבק השריפה מעל חצי־האי־סיני ואיזור תעלת סואץ, החלו מדינאים ועיתונאים, אנשי הלכה ואנשי מעשה לנתח את המלחמה ואת תוצאותיה. מאז חוסלה הפלישה ועד היום הזה הופיעו ספרים ומאמרים הרבה, המנסים להסביר **כיצד** התרחשו הדברים **ומדוע** התרחשו כך.

„שני מבצעים שונים"?

שאלת מפתח אחת שהעסיקה פרשנים רבים מאז ה־29 בנובמבר 1956 היתה שאלת שיתוף הפעולה בין בריטניה וצרפת לבין ישראל.

האם היו מבצע סיני והפעולה האנגלו־צרפתית בסואץ שתי מערכות שונות, אשר רק במקרה וללא תכנון מוקדם התלכדו מבחינת הזמן? או שמא היו שתי פעולות אלה בחינת שני צדדים של מערכה אחת, פרי תכנון ועיתוי מכוון מראש? בקצרה: האם **היה** או **לא היה** מבצע **משותף**?

מאליו יובן, כי זוהי שאלה עדינה ביותר עבור דוברי הקואליציה הממשלתית הישראלית, וביחוד עבור אנשי „אחדות העבודה" ומפ"ם.

אין זה לרוחם להחשב קבל עולם כשותפים למבצע קולוניאליסטי מובהק. כבר למחרת הפלישה כתב „למרחב": „לא שרתנו ולא נשרת לזרים, מטרותינו הן ישראליות" (מאמר ראשי 31.11.56) וב־7 נובמבר 1956 סיים עיתון זה את מאמרו הראשי (המוקדש ליום השנה ה־39 למהפכת אוקטובר) במילים: „דיבה היא שאנחנו הננו תומכי הקולוניאליזם". אותו יום הכריז מנהיג מפ"ם מעל במת הכנסת: „לפי מיטב הכרתנו אנו לא כרתנו שום ברית עם צרפת ובריטניה". (מ. יערי, דברי הכנסת 21/208, 7.11.56)

כל אנשי בן־גוריון (דיין, פרס ואחרים), העדיפו להתעלם מה־שאלה או להשיב עליה תשובות סתמיות. כאשר לחץ העיתונאי י. בן־פורת בעניין זה על תת־שר הביטחון ש. פרס, השיב לו הלה: „כל מה שאני יכול להגיד הוא שהיו שני מבצעים שונים". („ידיעות אחרונות", 12.2.60).

בן־גוריון עצמו נזהר משאלה זו כמפני האש ונמנע מלגעת בה בכל צורה שהיא, מטעמים מובנים.

„דימיונית מדי מכדי שתופיע בדפוס"

אולם מאז נובמבר 1956, התפרסם — בעיקר באנגליה ובצרפת — חומר רב השופך אור על פרשה זו. החשד הראשון לקיום קשר חשאי בין ישראל לצרפת ובריטניה התעורר כשהטילו מעצמות אלה את הווטו המפורסם במועצת הבטחון, פחות מ־24 שעות אחרי פתיחת הפלישה הישראלית. הייתכן שנציגי בריטניה וצרפת העיזו לנקוט בצעד קיצוני זה, שפירושו היה הפעלת שיא כוחן המדיני ודווקא נגד ארצות הברית, ללא הוראות מוקדמות מאת ממשלותיהם?! הרי היתה זו הפעם הראשונה מאז היוסד האו"ם שבריטניה וצרפת השתמשו בזכות הווטו; הייתכן שבמשך יום אחד הספיקו ראשי הממשלות להתיעץ ביניהם, לקבוע קו־פעולה משותף ולהורות לנציגיהם באו"ם להתנגד להצעה הקוראת לחברות הארגון להימנע מהתערבות בסכסוך?

כאשר פרסמו צרפת ובריטניה את האולטימטום שלהן, הדורש

ממצרים (ומישראל...) להסכים להתערבותן הצבאית, שוכנעו רוב המשקיפים כי אכן קיים היה קשר מתוכנן היטב. ב־31 באוקטובר, עוד טרם נפתחו הפעולות האנגלו־צרפתיות באיזור התעלה, קרא מנהיג הלייבור ה. גייטסקיל באזני הפרלמנט את הדברים הבאים מתוך „האיוונינג ניוז" הוושינגטוני:

שוב אין ספק אצל אמריקאים בעלי עמדות רשמיות כי בריטניה וצרפת היו מלכתחילה בקנוניה עם הישראלים והועידו את הפלישה למצרים כאמתלא לכיבוש מחודש של איזור התעלה. הכחשות נמרצות של דיפלומאטים צרפתיים ובריטים נכשלו בנסיונן לערער את דעתה של וושינגטון כי אכן כך הדבר. הדיעה האמריקאית היא נחלת כל המשלחות באו"ם.

שבועיים לאחר מכן הציג ציר הלייבור פיליפ נואל־בייקר את עשר השאלות הבאות לממשלת בריטניה:

ראשית; מזכיר המדינה לענייני חוץ טס בחזרה ממועצת הבטחון בליל ה־15 באוקטובר, יומיים לאחר שראש הממשלה הודיע לועידת השמרנים כי שימוש בכוח אינו מוצא מכלל אפשרות. הוא נחת בבוקר ה־16 ומייד הלך לישיבת הממשלה בה נוכח הרמטכ"ל. תוך שעה טס לפריס עם ראש הממשלה, הם הסתגרו למשך חמש שעות עם שרים צרפתיים, ללא נוכחות יועצים. מה קרה אז?

שנית, האם ידעה הממשלה כי צבא צרפתי התרכז בסביבות מרסיי לאחר הפגישה ב־16 באוקטובר?

שלישית, האם הועברו מפציצינו מדגם „וליאנט" למלטה אחרי הפגישה?

רביעית, מה תשובתה (של הממשלה) להאשמה האמריקאית כי הנספחים הצבאיים הצרפתי והבריטי בתל־אביב חשקו שפתיהם כצדפות וסרבו להחליף אינפורמציה ודיעות זמן־מה לפני המכה הישראלית?

חמישית, מדוע לא אמר שגרירנו בתל־אביב, בעת שביקש ערובות לכך שירדן לא תותקף, מאומה ביחס להתקפה על מצרים, התקפה שלדברי הממשלה מסכנת את התעלה?

שישית, האם ידעה הממשלה כי קצינים ישראליים השתתפו בהתיעצויות המטכ"ל הצרפתי בפריס החל מן ה־26 באוקטובר ואילך ?

שביעית, כיצד היא מסבירה את העובדה שה„ג'ואיש אובסרבר", המצוייד באינפורמציה מעולה בעניינים אלה, כתב ב־26 באוקטובר את המלים הרות המשמעות: „צרפת תתמוך בישראל באורח חד־משמעי אם יתעורר צורך בכך. הצרפתים עלולים להרחיק לכת עד כדי שימוש בכוח הוטו שלהם" ?

שמינית כיצד היא מסבירה את העובדה שעיתונאי — בידי מצויה תישדורתו במקורה — מסר בתל־אביב ב־26 באוקטובר: „זהו סוף־שבוע מתוח, הרה התפוצצויות ביותר מאז 1948. הרי בקירוב צורת העניינים שיבואו, כפי שאפשר לצרפם מקצה זה: פעולה צבאית בריטית־צרפתית נגד נאצר, באותו זמן מצפים לכניסת צבא ישראל לירדן, שתוסיף כאב־ראש גדול לדיקטטור המצרי". אחר כך הוא מדבר במונחים זהירים על מה שישראל עלולה לעשות ואומר: „אין להמנע מן ההרגשה כי מנוחת השבת תופרע באכזריות". זה היה ב־26 באוק־טובר, ישר מתל־אביב. ידיעה זו לא נדפסה מעולם משום שהעורך הלונדוני של העיתון חשב אותה לדימיונית מדי מכדי שתופיע בדפוס.

תשיעית, הממשלה חייבת היתה לדעת אודות הדו"ח הבלתי מוכחש בבטאונו של מנדס־פרנס „ל'אקספרס" אשר קבע כי הצבא הצרפתי צוייד במטבע־כיבוש, במטבע מצרי, וכי קצינים צרפתיים הוזעקו לשירות צבאי ביעד בלתי ידוע, שטאנקים וכלי רכב צרפתיים הוסוו בצבעי המדבר.

עשירית, הפעולה הישראלית — זוהי נקודה שמקווה אני כי הלורד שומר החותם יקחנה בחשבון, משום שלדעתי היא קובעת — נפתחה מאילת, יארדים ספורים מעקבה בה חונה גדוד ההוסארים ה־10. הממשלה היתה מוכרחה לקבל אזהרה מגדוד ההוסארים ה־10 ימים לפני כן, בעת שהישראלים התכוננו להתקפה. אם לא ידעה הממשלה מאומה על ההתקפה הישראלית, עליה להוכיח זאת. אם לא תענה על השאלות, היא מטילה אשם על עצמה והעולם ישפטנה באותו קנה מידה בו שפט את המזימות המזוהמות בעזרתן הכינו היטלר

ומוסוליני את תוקפנותם בשנות השלושים.

(דיוני הפרלמנט, HANSARD

כרך 560 עמ' 869, 13.11.56)

הממשלה הבריטית **לא ענתה** על השאלות.

ב־19 בנובמבר 1956 פרסם החשוב בעיתוני ארה"ב „ניו־יורק טיימס" את ההדלפה הבאה ממשרד החוץ האמריקאי:

לפקידי הסטייט דפרטמנט יש אינפורמאציה המצביעה על מידה מסויימת של תיאום צבאי. קיימת האשמה שההתקפה על מצרים תוכ־ננה משך שבועות כפעולה משותפת, שהאופנסיבה הישראלית בחצי־האי סיני היתה ידועה זמן רב מראש גם לסיר אנתוני אידן וגם למר מולה, ושההחלטה להשתמש בהתקפה זו כבמניע לפעולתם שלהם נתקבלה על בסיס משותף בפגישת שני ראשי הממשלות בפריס ב־16 באוקטובר.

באותו יום פירסם העיתון הבריטי רב־ההשפעה „מנצ'סטר גארדיין" כתבה, אשר לפיה תוכננה הפעולה הישראלית בשיתוף עם בריטניה וצרפת. בכתבה נאמר עוד, כי טייסים צרפתיים השתתפו בקרבות סיני. משרדי החוץ של צרפת ושל ישראל הכחישו, כמובן, ידיעה זו נמרצות וטענו כי „אין לה כל שחר".

„מוטב נגד מצרים"

עד הנה הבאנו דברים שנאמרו בעיצומה של הסערה. מתוך עש־רות רבות של גילויים שראו אור לאחר מכן, נביא עתה רק קומץ קטן מהמוסמכים ביותר, שפורסמו בעיתונות הישראלית.
אחד הבולטים ביניהם הוא אולי נאומו של גי מולה בפני פעילי מפ־לגתו הסוציאליסטית בתחילת 1960 בעיירה מארקיז שבצפון צרפת. מולה לא ידע כי דבריו נרשמים על־ידי עיתונאי שישב בין הקהל. בתחילת מארס 1960, פרסם העיתון „פארי פרס" את הסטנוגרמה של הנאום, בו הודה מי שהיה ראש ממשלת צרפת בימי מלחמת סואץ, כי ערב המלחמה נפגש בצרפת „במקום ובזמן שהעיתונאים שינוהו

בהרבה" עם מר בן־גוריון שהופיע בלווית שנים משריו. קטעים מה־נאום (ובניהם גם הודאה זו) הובאו „בידיעות אחרונות" מה־9 במרס 1960.

שותפו הבריטי של מולה, סיר אנתוני אידן, נאלץ אחרי כשלון האינטרבנציה בסואץ לפרוש („מסיבות בריאות") מכל פעילות מדינית.

הוא ניפנה לעיסוק הפחות דרמאטי (אם גם פחות מזיק) של כתיבת זכרונותיו האישיים. הזכרונות כתובים בנימה אפולוגטית מוב־הקת וניכר שאינם אלא נסיון של אדם שהגורל המר לו, להסיר מעצמו את אשמת הכשלון הגדול. על השאלות „העדינות" הקשורות בפרשה עובר הוא בשתיקה, מגלה טפח ומכסה טפחיים.

ידידי ואני — כותב אידן בזכרונותיו — חשנו בחריפות בתוצ־אתה של פעולה ישראלית נגד ירדן, שהיה עלינו לעשות כל שבכוחנו כדי למנעה. יחסינו עם ישראל לא היו הדוקים או אינטימיים, היו ויכוחים על אספקת נשק. לכן בפגישתנו בפרים (הפגישה המפורסמת ב־16 באוקטובר!) בקשנו מהמיניסטרים הצרפתיים לעשות כל שביכל־תם כדי להבהיר לישראל כי התקפה על ירדן תתקל בהתנגדותנו. הם נטלו על עצמם לעשות זאת. לא היה זה רק קשר החוזה (עם ירדן) שהעסיקנו, אלא, ההשפעה על עיראק של המאורעות בירדן. המנעות מלמלא את התחייבותינו פירושה היה קץ לעמדתנו במזרח התיכון. למלא אותה משמעו היה אסון לאחדות המערכות (היות וצרפת הת־חייבה לתמוך בישראל). שום ברירה לא היתה קשה יותר. אילו הת־פרצו הישראליים נגד מצרים ולא נגד ירדן, לא היתה ברירה זו מתעוררת. מסיבה זו, אם צריכה היתה להיות התפרצות, מוטב היה מנקודת הראות שלנו שהיא תהיה נגד מצרים; אזי תהיינה דאגות אחרות, לדוגמא: בטחון התעלה. (הדגשות שלנו)

(זכרונות סיר אנתוני אידן, עמ' 513—512)

הניסות, כמובן, זהיר מאד. אידן אומר שביקש מעמיתיו הצר־פתיים להבהיר לישראל את התנגדותו להתקפה על ירדן. הוא גם

מודה שהתקפה ישראלית על מצרים לא היתה בלתי רצוייה לו, אך אינו אומר אם גם את זאת ביקש מהצרפתים להבהיר לישראל.

אידן ידוע כתלמידו ובן־ביתו של סיר וינסטון צ׳רצ׳יל הישיש. הוא היה גם ידיד בנו של סיר וינסטון — העיתונאי רנדולף צ׳רצ׳יל, אשר כל הדלתות בעולם המערבי פתוחות בפניו בזכות שמו וקשריו, ובידיו נמצאת אינפורמאציה מוסמכת ביותר על המתרחש בחוגי הממ־שלה הבריטית. בספרו של רנדולף צ׳רצ׳יל „עלייתו ונפילתו של סיר אנתוני אידן" אנו קוראים:

כשהתכנסה ועידת לונדון השנייה (בין ה־19 וה־21 בספטמבר) כבר היתה עמדת האנגלו־צרפתים גרועה לאין שיעור. ראשית, המצ־רים הוכיחו את יכולתם לנהל את התעלה. שנית, העולם החל להתרגל למצב החדש של תעלה מולאמת וב„טיימס" הלונדוני החלו להופיע מכתבים של מומחים לחוק בינלאומי שקבעו שזכותו של נאצר להל־אים את תעלת סואץ אינה פחותה מזכותו של אטלי להלאים את מכרות הפחם באנגליה. ושלישית, הבחירות בארה"ב התקרבו, וה־אדמיניסטראציה האמריקאית לא היתה מעוניינת לנפח את סכסוך סואץ לממדי משבר בינלאומי. להיפך, הרפובליקאים הלכו לבחירות בסיסמה „אייזנהואר הוא נסיך השלום" וכל דבר שעלול היה לפגוע באילוזיה של שלום ושקט עלי אדמות נראה להם כמסכן את סיכויין להיבחר.

...בתנאים אלה התגבר מר אידן על התנגדותם של הצרפתים והביא את בעיית סואץ בפני מועצת הביטחון. אולי קיווה בדרך חוקית זו להחזיר לעצמו את תמיכתה של ארה"ב.

ברם, כאשר תלה את עצמו על האו"ם, העמיד אידן את עצמו במצב עדין, כי מה יעשה אם האו"ם לא יתן לו סיפוק מלא? **באיזו תואנה יפנה אז לשימוש בכוח? באה בחשבון רק תואנה אחת כזו: התקפה ישראלית על מצרים, שתצדיק התער־בות אנגלו־צרפתית „כדי לקיים את הסדר בתעלה" כב־יכול.** (הדגשה שלנו)

(פורסם ב„ידיעות אחרונות", 2.12.58)

אם כן, ההתקפה הישראלית על מצרים היתה לא רק „הרע במי־עוטו" אלא ממש צורך חיוני למר אידן. דבריו של אידן כי התקפה כזו היתה מעוררת „דאגות אחרות, לדוגמא: בטחון התעלה" אין לפר־שם במובן השלילי המשתמע מן המלה „דאגות". להיפך, אידן היה מעוניין ביותר שתתעוררנה „דאגות" לבטחון תעלת סואץ, כדי שהוא, כדואג הראשי, יוכל לשלוח את הצבא הבריטי מחדש לאיזור התעלה. אין כל ספק כי מצב עניינים זה היה ידוע היטב לבן־גוריון. העובדה שאידן ומולה היו זקוקים לאמתלה כדי לתפוס את תעלת סואץ, היא־היא אשר יצרה את „שעת הכושר" ל„מבצע סיני".

גדולה מזו: יש לקבוע בוודאות כי אילולא היתה קיימת „שעת כושר" זו ואילולא היה בן־גוריון בטוח בתמיכה מצד מעצמות כצרפת ובריטניה, לא היה פותח במלחמה. בימינו לא יכולות מדינות כישראל, ואף גדולות וחזקות ממנה, לפתוח ב„מלחמה מקומית" מבלי שתובטח להן תמיכה — בצורה זו או אחרת — מצד אחת המעצמות הגדולות.

כבר מסיבה זו יש לראות את מלחמת סיני לא כתופעה מבודדת אלא כחלק מהתמונה הכללית של המערכה על תעלת סואץ. בנדון זה אין כל הבדל בדבר אם היו, או לא היו, לבן־גוריון מטרות משלו שרצה להשיגן באמצעות המלחמה.

„נשף סואן במלון דן"

עם זאת, יש חשיבות מסויימת לשאלה: האם בן־גוריון השתמש „בשעת הכושר" כדי לפתוח בפלישה ובכך סיפק רק **בדיעבד** „שעת כושר" להתערבות האנגלו־צרפתית, או שמא היה כאן גם תכנון משו־תף? במלים אחרות: האם מלחמת סיני היתה רק **בדיעבד** פתיחה להתקפה משולשת על מצרים, או שמא היתה מתוכננת **מלכתחילה** בתור שכזו?

הנה מה שכותב על כך רנדולף צ'רצ'יל: —

ב־16 באוקטובר יצאו אידן ולויד לפריז ונפגשו עם מולה ופינו. איש מלבד הארבעה לא נכח בפגישה שנערכה בהוטל מטיניון, מעונו

של ראש הממשלה. הפגישה החשאית והבלתי רגילה עוררה גל של שמועות שלהבו את דעת הקהל החשדנית גם בלאו הכי. בינתיים וצרפת כבר החלה בהכנות נפרדות שהיו קשורות עם ישראל. כחודש לפני הפגישה בין שני ראשי הממשלות יצאו שני נציגים של משרד ההגנה הצרפתי לישראל להציע את עזרת צרפת בהתקפה ישראלית על מצרים. העזרה לא הוגבלה הפעם לאספקת נשק ותמיכה דיפלומאטית. השליחים הצרפתיים הביאו עמם תכנית נרחבת הרבה יותר. הם הבטיחו תמיכה פעילה של חיל האוויר הצרפתי בהגנה — ביחד עם הצי הצרפתי — על שמי וחופי ישראל מפני המפציצים המצריים. הם רמזו על אפשרות של עזרה נוספת בצורת הפצצה אנגלו־צרפתית על מצרים ואולי גם נחיתה. תאריך בראשית נובמבר נקבע כרצוי להתחלת הפעולה. כעבור ימים מספר הודיעו הצרפתים למר בן־גוריון כי ישראל חייבת לפתוח בהתקפה בסוף אוקטובר, כאשר האמ־ריקאים לא יוכלו להגיב בגלל הבחירות. בן־גוריון הביע הסתייגות מן התאריך המוקדם והנציג הצרפתי אמר: „ההתקפה חייבת להיות מבוצעת עתה או לעולם לא". „האם זהו אולטימאטום?" שאל בן־גוריון — „תוכל לקבלו כאולטימטום" היתה התשובה.

(הדגשות שלנו) („ידיעות אחרונות", 2.12.58)

יש משום עניין בתאריך שרנדולף צ׳רצ׳יל קובע למגע הצרפתי־הישראלי הראשון, בו דובר באופן ענייני ומעשי על אפשרות של מלחמה.

הפגישה האנגלו־צרפתית „בשמונה עינים" נערכה ב־16 באוק־טובר; לדברי ר. צ׳רצ׳יל יצאו שני נציגי משרד החוץ הצרפתי ליש־ראל כחודש ימים לפני כן, משמע: באמצע ספטמבר. לתאריך זה אין, כמובן, כל אישור רשמי; אולם יש לציין, כי במכתב גלוי שפר־סמו השרים בר־יהודה וכרמל, אנשי „אחדות העבודה", ב„למרחב" (29.5.59) הם טענו כי בן־גוריון מסר להם על „הקווים הראשיים של מערכת סיני" עוד ב־25 בספטמבר 1956.

בהמשך דבריו קובע ר. צ׳רצ׳יל:

הרעיון של פעולה צרפתית־ישראלית משותפת לא היה חדש. מזה חודשים, בעוד שבריטניה מפגינה חוסר רצון לספק נשק לישראל, הראתה צרפת יחס שונה לחלוטין. במשך הקיץ הגיעו לישראל בעיקר טאנקים במספר גדול. **המטות הצבאיים של צרפת וישראל החלו בתכנון הפעולה המשותפת ב־1 באוקטובר. נציגו של מר בורז׳ס מונורי, שר ההגנה הצרפתי, ערך מספר ביקורים בישראל. הגנרל משה דיין, הרמטכ״ל הישראלי, בא לפריס פעמיים במשך חודש אוקטובר. עובדות אלה קובעות למעלה מכל ספק שהיה קשר מוקדם בין צרפת וישראל.** (הדגשה שלנו)

(„ידיעות אחרונות״, 2.12.58)

בישראל לא זכו ידיעות אלה להכחשה; בבריטניה גרמו לסערת מחאות.

ובצרפת?

...לעומת זאת הפתיע הדובר (של משרד ההגנה) הצרפתי בגילוי ליבו, כאשר הגיב על טענת צ׳רצ׳יל בדבר קנונייה צרפתית־ישראלית. **הוא לא הכחיש כי הצנחנים הצרפתיים הסתובבו בתל־אביב זמן רב לפני התחלת מבצע סואץ** והדגיש כי אחת המטרות העיקריות של צרפת היתה „לאלץ את נאצר להפסיק את עזרתו למורדי אלז׳יריה״. „לא היינו, כמובן, מתקיפים את מצרים בגלל עובדה זו בלבד״ אמר הדובר „אולם כאשר הלאים נאצר את התעלה, לא יכול היה לצפות לשום דבר אחר. ושני הנימוקים גם יחד הם שהניעו אותנו קדימה״. (הדגשה שלנו)

(„ידיעות אחרונות״, 2.12.58)

ר. צ׳רצ׳יל כותב לא רק ממשמע אזניו אלא גם ממראה עיניו.

ב־7 בנובמבר 1956, בא לישראל יחד עם איש הטלוויזיה האמ־ריקאי אד מורו, כדי לעמוד מקרוב על העובדות.

הוא מספר:

בשבועות האחרונים של אוקטובר הגיעו ללוד שתי טייסות —

36 מטוסי „מיסטר" — של „איסקדרון דיז'ון", תוספת ל־36 המטוסים שנמסרו עוד לפני כן לחיל האוויר הישראלי. שתי הטייסות, נהוגות בידי טייסים צרפתיים, מילאו תפקיד נכבד במלחמה. ביומיים הרא־שונים של המערכה לא הופעלו נגד המצרים, אלא סיפקו „מטרייה אווירית" מעל לכוח הישראלי ושמשו להגנת ערי ישראל מפני התקפה מצרית אפשרית. מר רוברט הנריקס, אשר כתב את ספרו המצויין על מבצע סיני לפי הזמנת שלטונות ישראל, ושהצנזור הישראלי העביר את ספרו, השתדל מאוד להוכיח, שלא היה קשר מוקדם בין ישראל וצרפת; אבל בדברו על תפקידו של חיל האוויר הישראלי במלחמה הוא מציין כי המשימות הללו היו „לתמוך בכוחות הקרקע ולהיות נכונים להגיב על גיחות האוייב". מר הנריקס מעיר על כך: „זה היה תפקיד שחיל האוויר הישראלי מעולם לא התכונן לו. כל התוכניות הקודמות היו מושתתות על ההנחה שיהיה צורך בשישה ימים כדי לחסל את חיל האוויר המצרי, ומהם שלושת הימים הראשונים יהיו הקשים ביותר".

קולונל הנריקס נמנע מלהסביר כיצד יכלו „המיסטרים" היש־ראליים להתמסר למן היום הראשון לתפקיד תמיכה בכוחות הקרקע. האמת היא, שהדבר נעשה אפשרי משום ששתי הטייסות הצרפתיות נטלו על עצמן את תפקיד ההגנה על ערי ישראל ומשום שהישראלים ידעו, כי מפציצי חיל האוויר המלכותי „יטפלו" בשדות התעופה המצריים.

כעבור זמן, כשהתברר שאין חשש להפצצה מצרית על ישראל, נשלחו גם הטייסות הצרפתיות לתפקידי תמיכה חזיתיים — בתוצאות מצויינות.

הגעתי לתל־אביב בערב יום ב' ה־7 בנובמבר ונקלעתי מייד לנשף סואן באולמי מלון „דן", שבו השתדלו כל היפהפיות של תל־אביב להנעים את זמנם של כ־20 טייסים צרפתיים. הכל היו בסודו של ה„קשר" הישראלי־צרפתי וידעו על תפקידיהם של הטייסים הצרפתיים. ולמה לא?

(„ידיעות אחרונות", 3.12.58)

לתיאור הקשר בין ישראל לצרפת משתמש ר. צ׳רצ׳יל במלה COLLUSION שפירושה בעברית הוא קנוניה. ולמה לא ?... הג־דרה זו היא ללא ספק קולעת ביותר.

יש להדגיש כי אין ר. צ׳רצ׳יל מגנה את מלחמת סואץ כשלעצמה. אדרבא, הוא משבח את ישראל ומאשים את אידן, שבהססנותו ובחוסר תקיפותו גרם, לדעתו, לכשלון ההתקפה.

„ההפגזה נעשתה לפי התכנון"

אותו קולונל הנריקס, הנזכר בדברי ר. צ׳רצ׳יל (והנחשב לידיד נלהב של ישראל), גילה גם הוא עובדה מעניינת:

בהגיבו על מאמרו של צ׳יידלרס שפורסם ב„ספקטייטור"... כותב הנריקס כי בספטמבר 1956, זמן קצר בלבד לפני שיצא את לונדון בדרכו לישראל, הוא סעד בחברת שר של הקבינט שמסר לו את ההודעה הבאה לשם מסירתה לבן־גוריון: „בכל מחיר עליך להימנע ממלחמה עם ירדן, אולם בריטניה תקדם בברכה התקפה ישראלית על מצרים, בעת ובעונה אחת עם כניסת הכוחות הבריטיים לסואץ. בריטניה תגנה את התוקפנות, אולם בכל מו"מ על שלום תסייע בריטניה לישראל". הנריקס כותב כי במוסרו את ההודעה לבן־גוריון הגיב ראש ממשלת ישראל בחיוך בלבד, כאילו רצה לאמור „כבר שמענו לא אחת הבטחות כאלה". (הדגשה שלנו)

(„ידיעות אחרונות", 6.11.59)

גילוי בריטי מוסמך יותר בא בתחילת שנת 1959:

חזיונות נסערים התחוללו אתמול בפרלמנט, כאשר העלו ראשי הלייבור האשמה זו (בדבר הקנונייה). הם שאלו את שר התעופה הבריטי מר וורד על „השימוש בסימני חיל האוויר הישראלי על מטוסים של חיל האוויר הבריטי". השאלה בדבר ציוני חיל האוויר הישראליים הוצגה על ידי ציר הלייבור מר ד. פרייטאס. מר וורד השיב — תוך מחאות קולניות מספסלי האופוזיציה —

שהיה צורך בציונים אלה כיוון שהיה זה מבצע משולב. (הדגשות שלנו)

(„מעריב", 22.1.59)

גם מקורות צרפתיים רשמיים מסרו פרטים דומים לאלה שגילה ר. צ'רצ'יל על המבצע המשולב:

„גם הצבא הצרפתי שותף לנצחונכם בסיני" — זה הכל, יותר אין אדמירל בארזו מוכן לומר.

כך כתב העיתונאי ש. שגב ב„מעריב" מיום 31 באוקטובר 1958.

וזאת לדעת: אדמירל בארזו נטל חלק פעיל במלחמת סיני־סואץ, אפשר אף לומר: חלק נטול חשיבות. הוא היה המפקד הכללי של הכוחות הצרפתיים וסגן מפקד המבצע האנגלו־צרפתי כולו.

ממשיך העיתונאי:

הנה אני מחזיק בידי חוברת רשמית של הצי הצרפתי שהופיעה לרגל מסדר שנערך בטולון ב־14 ביולי (1958). החוברת מוקדשת לספינת הליווי הצרפתית „קרסנט", וכך נאמר בה: בליל ה־31 באוקטובר, אגב סיור לפני חיפה, מצליחה „קרסנט" על ידי דיוק קליעתה להוציא מכלל פעולה את משחתת האוייב „איברהים אל אוול" ולאחר שנפל רוח צוותה היא נכנעת לחיל הים הישראלי. (הדגשה שלנו)

(„מעריב", 31.10.58)

ועוד בפיו של ש. שגב:

...ב־29 באוקטובר, בשעות אחר הצהריים, זמן מועט אחרי שצנחני צה"ל ירדו במיטלה, התקשר הנספח הצבאי הישראלי בפריס, אלוף משנה עמנואל נשרי, עם אדמירל בארזו המפכ"ל על כוחות המשימה הצרפתיים וביקש להעביר לו שדר דחוף; המטכ"ל של צה"ל מבקש ממנו לאשר סיוע ארטילרי מאניות צרפתיות המסיירות בחופי ישראל, על ידי הפגזת רפיח בלילה שבין ה־30 וה־31 באוקטובר, והפגזת אל עריש בלילה שלאחר מכן. פנייה דומה נעשתה גם למפקד המשחתת הצרפתית „סירקוף", אחת משלוש המשחתות שסיירו לאורך חופי הארץ...

בארזו השיג על נקלה את הסכמת מפקד חיל הים הצרפתי, אך הוא היה במצב עדין מבחינה אחרת: האניה „ג׳ורג׳ לג״ עגנה אותה שעה בלימסול שבקפריסין והיא היתה חלק מכוח המשימה האנגלו־צרפתי המשותף. אי אפשר היה להפרידה מכוח זה בלי הסכמת הב־ריטים ואותה שעה עסקו הצרפתים והבריטים בתכנון הפצצה על פורט־סעיד, שנקבעה תחילה לפי בקשת הגנראל סטוקוול ל־8 בנו־במבר והוקדמה בלחץ הצרפתי ל־6 בנובמבר. ארמיראל בארזו הת־קשר מייד עם המפקד העליון הגנראל הבריטי קייטלי. הלה שמע את הסבריו של הצרפתי ואחר אמר: „בסדר, אך אתה לא פנית אלי ואני לא אישרתי לך דבר, עשה כרצונך״.

...הירי עמד להתחיל בשעה 0.300, אך בראשית הערב התקבלה הוראה מהרמטכ״ל רב־אלוף משה דיין להקדים את הירי בשעה תמימה.

„ג׳ורג׳ לג״ הדליקה את כל מנועיה והפליגה במהירות של 25 קשר לשעה לחופי רפיח. בשעה 0200, שעת התחלת הירי, הכל היה מוכן, הקשר עם החוף פעל כסדרו, ההפגזה נעשתה לפי התכנון — תוך שעתיים, עד 0400, הורידה „ג׳ורג׳ לג״ על מוצבי רפיח 350 פגזים. („מעריב״, 31.10.58)

מעניין, מעניין מאוד. הפלישה הישראלית החלה ב־29 באוק־טובר ולעולם נודע הדבר בשעות הלילה; ב־30 באוקטובר התכנסה מועצת הביטחון; האולטימאטום האנגלו־צרפתי ניתן ב־31 באוק־טובר; מצרים דחתה אותו ב־1 בנובמבר. והנה באים ומספרים לנו כי חיל המשימה האנגלו־צרפתי היה מוכן ומוגמר **כבר לפני ה־29 באוקטובר**, כי משחתות צרפתיות כבר סיירו אז לאורך חופי יש־ראל, כי הבריטים והצרפתים עסקו אותה שעה בתכנון ההפצצה על פורט סעיד. ועוד אנו שומעים, כי לאדמיראל הצרפתי לא היתה נחוצה הסכמת **ממשלתו** להפעלת כוחות ימיים לעזרת אחד הצדדים הלו־חמים **(עוד בטרם ניתן האולטימאטום)** אלא רק הסכמת מפקד חיל הים הצרפתי והסכמה זו ניתנה „על נקלה״. משמע שהממשלה הצרפתית החליטה כבר **קודם לכן** לפתוח בפעולה צבאית, וההפגזה

הצרפתית על רפיח לא הצריכה החלטה מדינית עקרונית אלא רק שינוי בפרטי התוכנית. מצד שני דרושה היתה לבארזו הסכמת הגנרל הבריטי, שכבר היה ממונה עליו במסגרת „חיל המשימה". כיצד ידעו הבריטים והצרפתים כי ב־29 באוקטובר עומדת להתחיל הפלישה הישראלית? כיצד ידעו שעליהם להתכונן לתפקיד הנאצל של „הפ־רדה בין הכוחות הלוחמים"? כיצד ידעו שיהיה עליהם להפציץ את פורט סעיד ב־6 או ב־8 בנובמבר? כיצד קרה הדבר שבעוד אשר האמריקאים הופתעו ב־29 באוקטובר היו ממשלות בריטניה וצרפת ו„כוחות המשימה" שלהם מוכנים?

ועוד שאלה מעניינת מתעוררת כאן: כיצד ידע אלוף־משנה עמנואל נשרי שאיננו צריך לפנות לממשלת צרפת בבקשה לסיוע פעיל בכיבוש רפיח? כיצד ניחש את קיום „חיל המשימה"? מניין היה לו שדווקא אדמיראל בארזו הוא המפקד העליון של כוחות המשימה הצרפתיים? כיצד קרה הדבר שהאמריקאים הופתעו מהווטו האנגלו־צרפתי ב־30 באוקטובר ומהאולטימאטום של ה־31 ואילו לנספח הישראלי היו העניינים נהירים כבר ב־29 באוקטובר? הפלא ופלא, הפלא ופלא!

כל הדברים שהבאנו לעיל (ועוד דברים רבים זולתם, אשר תקצר היריעה מהכילם בזה) דיים להוכיח עובדה הידועה ממילא לכל בר־בי־רב, דהיינו: שמבצע סואץ־סיני היה מבצע משותף ומשולב, הן מצד היוזמה והתכנון והן מצד הביצוע; שהנימוק האנגלו־צרפתי בדבר „הפרדה בין הכוחות הלוחמים" היה אמתלה שקופה שהוכנה מראש; שכאשר נתן בן־גוריון את ההוראה להתקפה הישראלית, כבר ידע על צעדם העתיד של שותפיו.

כאשר פרסם „פרבדה" ידיעה של סוכנות טא"ס (6.12.56) כי לנמל חיפה הגיעו כוחות מזויינים אנגלו־צרפתיים וציוד צבאי, הכחיש אותה דובר משרד־החוץ בטענו כי:

ידיעה זו היא פרי דמיוני של תעמולה זדונית. מעולם לא נמצאו במדינת ישראל כוחות מזויינים בריטיים, צרפתיים או אחרים.
(„דבר", 9.12.56)

מאז ועד היום מתחמקת ממשלת ישראל מלהודות בעובדות. כת־בנים רבים ממשיכים במאמציהם לשכנע את כל הרוצה להשתכנע כי מלחמת סואץ ו„מבצע סיני" היו שני דברים שונים, נבדלים ונפרדים, כי התלכדותם מבחינת הזמן היתה עניין שבמקרה — מקרה מוצלח או בלתי מוצלח — הכל בהתאם לצורך לחלוק שבחים לבן־גוריון על העיתוי הנהדר, או להאשים את אנגליה וצרפת בכישלון הפוליטי של הפרשה.

„שנסה היסטורית"

עובדת היותה של מערכת סיני חלק של התגוששות כללית יותר — חשובה היא עד מאד. מבלי להתחשב בה, אין כל אפשרות להעריך נכונה את המערכה, את המטרות שהיתה צריכה להשיג ואת תוצאותיה.

האם נסתיימה מערכת סיני בהצלחה או בכישלון? התשובה על שאלה זו תלויה במידה רבה במטרות שהציבו לה יוזמיה. חייבים אנו איפוא לברר לעצמנו אילו תוצאות התכוונו בן־גוריון ואנשי סודו להשיג בעת שהחליטו לעלות על שביל המלחמה. אך בבואנו לערוך בירור כזה מן הדין הוא שנתעלם לרגע גם מהתפתחות העניינים שחלה לאחר־מכן (שהרי זאת לא היתה ידועה מראש למקבלי ההחלטה) וגם מההצהרות שהצהירו בעלי הדבר אחרי שתכניותיהם הועמדו למבחן המציאות.

מבין כל האמצעים העומדים לרשותו של המדינאי, המלחמה היא הדראסטי והקיצוני ביותר. כשם שאין הורגים זבובים בעזרת תותחים אלא בעזרת מרסס פשוט או מחבט, כן גם אין פותחים במלחמה בכדי להשיג דבר של מה־בכך. נהפוך הוא: המדינאי האוחז במכשיר הד־ראסטי והקיצוני של המלחמה, מתכוון (בדרך כלל) להשיג תוצאות דראסטיות וקיצוניות. זאת ועוד — הפותח במלחמה יזומה, חזקה עליו שהוא מאמין ומניח כי עתיד הוא לנצח. עיקר מעייניו היא השאלה מה ירוויח, מה עשוי הוא להרוויח במקרה שיוכתר בנצחון ולא מה יפסיד במקרה שינחל תבוסה (אם כי גם מן השאלה האח־

רונה אין הוא רשאי להתעלם לחלוטין).

לכן, כאשר שואלים אנו את עצמנו מה נתכוונו בן־גוריון ומ־ריעיו להשיג כתוצאה מהמלחמה, התשובה הנכונה היחידה היא; הם נתכוונו לאותן תוצאות מרחיקות־לכת שהיו עשויות לצמוח אילו נסתיימה המלחמה בניצחון. וכאן יש להדגיש: בהיות מבצע סיני חלק מהתקפה כוללת, התקפה משולשת, היו חישוביו מבוססים על ההנחה שלא רק החלק הישראלי של ההת־קפה אלא ההתקפה המשולשת בכללותה תוכתר בהצלחה, בנצחון. מסקנה אחרונה זו לא רק נובעת בכוח היקש ההגיוני והשכל הישר, אלא מתאשרת אישור נוסף בהודאת־בעל־דין. בחזור ונביא את דברי יושב ראש ועדת החוץ והבטחון של הכנסת מאיר ארגוב:

חברי הכנסת הנכבדים. נהיה־נא כנים עם עצמנו. בפעולה ב־30 באוקטובר, במבצע סיני ובעניין הסואץ, השתתפו — מבחינתן־הן ולמטרותיהן־הן — עוד שתי מדינות, וזה גלוי לכל העולם. מה קרה שגם הן נסוגו, או נסוגו הראשונים? אין להן צבא אדיר? אין להן צי אדיר? כלכלתן פחות חזקה מאשר כלכלת ישראל? אלה הם עמים יותר קטנים מאשר עם ישראל? מה קרה?... אני מדבר כרגע לא על רצונות אלא על עובדות פוליטיות כפי שהיו וכפי שישנן: היכול להגיד לי איש בבית הזה שהוא שיער לעצמו התערבות עולמית כזאת במהלך הענינים כפי שקרה אחר כך? (הדגשות שלנו)

(דברי הכנסת 21/835, 23.1.57)

מהשאלה הריטורית הזו משתמעת בבירור התשובה: מתכנני סיני לא חזו מראש את ההתערבות הבינלאומית אשר אילצה את שותפיהם לסגת; הם שמו את יהבם על „האקלים הפוליטי הכולל צירוף של נסיבות בינלאומיות המהוות שנסה היסטורית בלתי שכיחה" („דבר", 2.11.56), על „התנאים הפוליטיים הנוחים ביותר" ועל „המסיבות המופלאות" („הארץ", 4.11.56); הם ששו על „משיכת בני ברית לצידנו בו בזמן שבני בריתו

של האויב משותקים" („דבר", 9.11.56). בן־גוריון וגם אידן ומולה היו סמוכים ובטוחים כי ב„תנאים הפוליטיים הנוחים" הללו, כאשר „ברית המועצות עסוקה בהונגריה", כאשר ארצות־הברית טרודה במערכת הבחירות לנשיאות, כאשר דעת הקהל העולמית אינה דרוכה למתרחש במזרח התיכון, יוכלו אנגליה וצרפת לבצע בהצלחה את הפלישה, לתפוש ולהחזיק בתעלת סואץ **אם לא למעלה מזה.**

„לרמות את ההיסטוריה"

אין זה מתפקידנו לנתח את הגורמים שהביאו את אידן ומולה לשגות שגיאה כה חמורה בהערכותיהם. אולם לא קשה להבין מה גרם לבן־גוריון להיכשל בטעות הגורלית; שהרי טעות זו לא היתה בשום פנים מקרית או חד־פעמית. להיפך — כל דרכה הפוליטית של הנהגת המדינה ו„המדינה בדרך" היתה מבוססת על ההנחה — יותר מזה: **על הביטחון** — ששלטון המערב באיזור המזרח התיכון יתמיד עוד שנים הרבה, שהתנועה הלאומית הערבית אינה מייצגת כוח רציני ממשי ואיננה התגלמותו של הכרח היסטורי, שמנהיגיה אינם אלא רברבנים אשר לא יעצרו כוח לעמוד במבחן כוחות ממשי. קברניטי מדינת ישראל מעולם לא הבינו לאשורה את העובדה המכרעת של תקופתנו; את העובדה כי מאזן הכוחות העולמיים השתנה תכלית שינוי, כי המעצמות הקולוניאליסטיות והשיטה הכלכלית־פוליטית שהן מייצגות במצאות בשקיעה וכי כתוצאה מכך קיים תהליך של התפוררות השיטה הקולוניאלית — לא רק במובן החיצוני (השגת עצמאות על־ידי מדינות שהיו עד עתה כפופות לשלטון זר) אלא גם במובן העמוק יותר (אבדן העמדות הכלכליות, האיסטרטגיות והרעיוניות של המעצמות האימפריאליסטיות).

את התהליך ההיסטורי הזה לא השכילו להבין. ההתקפה המשולשת על מצרים היתה בחינת נסיון לרמות את ההיסטוריה והניסיון נכשל, למרות „צירוף הנסיבות הבינלאומיות המהוות שנסה היסטורית בלתי שכיחה", למרות „התנאים הפוליטיים הנוחים ביותר".

אין שום ספק כי מטרת ההתקפה המשולשת לא היתה רק לתפוס את תעלת סואץ אלא גם להביא להפלת המשטר הקיים במצרים. ב־8 בנובמבר דווח מר וולטש, שליח „הארץ" בלונדון, לעיתוננו:

הבריטים והצרפתים לא השיגו את המטרה העיקרית שה־ציבו לעצמם — הדחת ג'מאל עבד־א־נאסר, אדרבא, אף ייתכן שעלתה קרנו כתוצאה מעמידתו נגד שתי המעצמות הגדולות. (הדגשה שלנו)

ובאותו יום ממש כותב סופר „הארץ" בארה"ב, ע. אילון:

(חוגי ממשלת ארה"ב) ראו את ההסכם להפסקת אש יום אחד אחרי הצנחת הכוחות כהודאה בכישלון. המטרות החשובות ביו־תר — הפלת משטרו של עבדול נאצר ותפישת התעלה — לא הושגו. (הדגשה שלנו)

שבועון אמריקאי חשוב כתב בפשטות:

מדוע הלכו בריטניה וצרפת למלחמה במצרים? כדי להפיל את נאצר, לשלוט בסואץ, להציל את הנפט שלהן.

(„יו־אס ניוז אנד וורלד רפורט", 9.11.56 עמ' 29)

אין פרושו של הדבר בהכרח כי היתה כוונה להעלות צבא אנגלו־צרפתי על קאהיר; קרוב לוודאי כי שתי המעצמות היו סבורות שהש־תלטותן על התעלה די בה כדי להביא להתמוטטות פנימית במצרים, לעלייתם של כוחות חתרניים, אשר תוך סיוע מבחוץ יקימו שלטון „נוח" לבריטניה ולצרפת. אילו הושגו מטרות אלה היו נובעות מהן תוצאות מרחיקות לכת ביותר.

ראשית, התנועה הלאומית הערבית (ואף התנועה האנטי־קולו־ניאליסטית העולמית כולה) היתה סופגת מהלומה כבדה. היתה מת־קבלת בעולם המסקנה כי עדיין אין בכוח העמים המשתחררים לנקוט צעדים „קיצוניים" העלולים להרגיז את המערב יתר על המידה.

שנית, השליטה האנגלו־צרפתית באזורנו היתה מחזירה לעצמה רבות מעמדותיה האבודות ומחזקת עד מאד את מעמדה.

שתי מטרות אלה היו **משותפות** לממשלות בריטניה, צרפת וישראל. אך מלבדן רצתה כל אחת מהמדינות התוקפות להשיג עוד

מטרות מיוחדות. בריטניה וצרפת רצו להחזיר לעצמן את רווחי חברת תעלת סואץ. בריטניה רצתה לשוב לבסיסה הצבאי באיזור התעלה ולחדש את השפעתה המדינית, הכלכלית והצבאית על מצרים.

צרפת היתה סבורה שהפלת משטרו של עבד־אל־נאצר תנחית מכה ניצחת על מורדי אלז'יריה (שממשלת קהיר סייעה הרבה בידם) ותביא לניצחון צרפתי בצפון אפריקה.

השותפים הישראליים היו סבורים כי על המשטר החדש אשר יקום במצרים אפשר יהיה לכפות שלום לא רק ללא ויתורים ישראליים אלא להיפך — תוך התרחבות טריטוריאלית.

שלמות אחת

אפשר לקבוע בוודאות כי תקוותו של בן־גוריון לספח את מדבר סיני או חלק ממנו (ראה נאומו של מ. בגין בכנסת מיום 23.1.57 המו־צוטט לעיל) ולכפות שלום „בוח" על מצרים, לא גזו עוד בשבוע הראשון של חודש נובמבר 1956. במברקו לחיילי חטיבה 9 הוא מדבר על „מלכות ישראל השלישית" ובנאומו בכנסת ב־7 בנובמבר הכריז בפירוש כי „הסכם שביתת הנשק עם מצרים — מת ונקבר, ולא יקום לתחיה", וכי „יחד עם ההסכם נפחה נש־מתם של קווי שביתת הנשק בינינו ובין מצרים". הוא אף הציע למצרים „משא ומתן ישיר, בלי תנאים מוקדמים ובלי כפייה מאיזה צד שהוא". מכאן שעדיין סבור היה כי יסכימו להיכנס עמו למשא־ומתן מבלי שיאלץ תחילה להוציא את צבאו מחצי־האי סיני ומרצועת עזה.

מהפיסקה אודות קווי שביתת הנשק מתברר, כי בן־גוריון חשב שבהסכם השלום המוצע על־ידו יסופחו לישראל שטחים מעבר לק־ווים אלה, אך הוא אינו קובע בדיוק אילו שטחים.

שבועון אמריקאי רב אינפורמציה כתב בעניין זה:

אידן וראש הממשלה ד. בן־גוריון מישראל, הגיעו, כפי שנמסר, להסכם שישראל תחזיק, ובמשך הזמן תספח, את מדבר

סיני המוחזק עתה בידי מצרים. זה יציב גבול ישראלי בתעלת סואץ ויקל על הפיכת התעלה לנתיב מים בינלאומי, למעשה ולא רק לכאורה. (ההדגשה שלנו)

(„יו. אס. ניוז אנד וורלד רפורט" 9.11.56 עמ' 18)

מתקבל מאד על הדעת כי בן־גוריון היה נכון ל„וותר" על ריבו־נות ישראלית על כמה מהשטחים הכבושים ולהסתפק בפירוזם — כך יש להבין את דבריו כי „ישראל לא תסכים בשום תנאי שכוח זר, ויהיה שמו אשר יהיה, ישוכן בתחומיה או באחד השטחים המוחזקים על ידיה".

אך באותם ימים עצמם התרחשו מאורעות אשר העמידו בספק גדול והולך את האפשרות להגיע להסדר שבו חפץ בן־גוריון.

ראשית, ב־6 בנובמבר הודיעו בריטניה וצרפת על הסכמתן להפסקת אש וב־7 בנובמבר (דהיינו באותו ערב בו נשא בן־גוריון את דבריו בכנסת) נמנעו שתי המעצמות מהצבעה על ההחלטה הקו־ראת לפינוי כוחות בריטניה, צרפת וישראל ממצרים. ברגע זה היה ברור כי הפלישה האנגלו־צרפתית נחלה כשלון חרוץ. (עיין דו־ווחם של שליחי „הארץ" בבריטניה ובארה"ב המובא לעיל).

שנית, בתחילת נובמבר, ובעיקר אחרי הודעת בריטניה וצרפת על הסכמתן להפסיק את האש, גבר מאד הלחץ הבינלאומי על ישראל שתפנה את השטחים הכבושים. הלחץ הגיע לשיאו ב־8 בנובמבר, למ־חרת ההצבעה באו"ם בה בודדה ישראל, ועם קבלת איגרתו של הנשיא איזנהאור.

ב־8 בנובמבר בלילה נשא בן־גוריון את נאום הנסיגה הראשון ב„קול־ישראל".

אם נשים לב לעובדה כי „מבצע סיני" לא היה אלא חלק (ומב־חינה אובייקטיבית — החלק הפחות חשוב) של ההתקפה המשולשת, ייקל לנו להבין כי ברגע שהתברר באופן סופי כשלון הנסיון לתפוש את תעלת סואץ ולהפיל את ממשלת מצרים — באותו רגע עצמו הוכרע גם גורלו הפוליטי של „מבצע סיני". מערכת סואץ־סיני היתה שלמות אחת וגורלה הפוליטי נקבע בתור שכזו.

ב־8 בנובמבר ירד מן הפרק הרעיון בדבר „מלכות ישראל השלישית".

אילו היינו מודדים את מידת הצלחתו או כשלונו של „מבצע סיני" רק לפי מידת התאמתות התקוות המקסימאליות שתלו בו יוזמיו בעת שהיו סבורים כי ההתקפה המשולשת תוכתר בנצחון, הרי היינו יכולים לקבוע כבר עתה כי המבצע נכשל.

הצלף והמטרה — מנובמבר עד מרס

אולם אין אנו פטורים מלבדוק אם השיג מבצע סיני מטרות אחרות מלבד המטרה המאקסימאלית.

גם ב־8 בנובמבר, כאשר ההכרח בנסיגה היה ברור, לא זנח בן־גוריון את כל תקוותיו במחי־יד אחת. הוא נאבק במשך ארבעה חדשים על כל צעד של הנסיגה, על כל וויתור; ובכל פעם קיווה שהנה זה הוויתור האחרון.

ידועות לפחות שתי הזדמנויות בהן פירט ראש הממשלה באזני העם את המטרות שלשמן, כביכול, התחיל במלחמה.

אין צריך לומר שהמטרות המוצהרות שונות מאד מהמטרות האמיתיות, עליהן עמדנו לעיל; אולם המעניין שבדבר הוא, שגם המטרות המוצהרות עצמן השתנו מפעם לפעם. כדבריו של מדינאי חריף אחד, דומה היה בן־גוריון לצלף המצייר את עיגולי המטרה אחרי שירה את הכדור; צלף כזה לעולם אינו מחטיא.

„רשימת המטרות" של ה־8 בנובמבר (נאום ב"ג ב„קול ישראל") היתה:

1) השמדת הכוחות שארבו כל הזמן להכריענו;
2) שחרור שטח המולדת שנתפס על־ידי הפולש;
3) הבטחת חופש השיט במיצרי אילת וגם בתעלת סואץ.

(דברי הכנסת, 21/260, 14.11.56)

ברשימה זו אי אתה מוצא את הקמת „מלכות ישראל השלישית", אך היא כוללת עדיין את סיפוח רצועת עזה לישראל (המטרה השנייה)

ואת הבטחת חופש השייט במיצרי אילת ובתעלת סואץ (המטרה השלישית). בהכריזו על מטרות אלה הוסיף בן־גוריון:

אם כי לפי שעה בוצע בשלמותו רק הסעיף הראשון והראשי — יש לנו בטחון, כי גם שתי המטרות האחרות יקויימו במלואן.

כיצד התקיימו „המטרות האחרות במלואן" אנו למדים מקונטרסו של בן־גוריון שיצא לאור בחודש מרס 1957 („על מה לחמנו, מדוע פינינו, מה השגנו", הוצאת מרכז מפא"י).

בעמ' 6 של הקונטרס אנו קוראים „רשימת מטרות" שונה במקצת:

מטרות מסע סיני היו, כאמור, לא כפיית שלום על נאצר ולא כיבושים טריטוריאליים, אלא הבסת כוחות הצבא המצרי בסיני ובעזה, הנמכת קומתו של נאצר, פריצת המעבר דרך מיצרי טיראן.

האם סיפוח רצועת עזה היה בין מטרות המלחמה? בנובמבר ענה בן־גוריון על שאלה זו בחיוב („שחרור שטח המולדת"); במרס היתה כבר התשובה שלילית — („לא כיבושים טריטוריאלים").

האם הבטחת חופש השייט בתעלת סואץ היתה בין מטרות המלחמה? בנובמבר ענה בן־גוריון על שאלה זו בחיוב; במרס — הס מלהזכיר. למי עלינו להאמין? לבן־גוריון של נובמבר או לבן־גוריון של מרס? תיתכן רק תשובה אחת: גם סיפוח הרצועה וגם הבטחת חופש השייט בתעלת סואץ היו בין מטרות המלחמה; ב־8 בנובמבר עדיין היה בן־גוריון בטוח שיוכל להשיג אותן ובמרס כבר ידע שנכשל בכך. בן־גוריון עצמו מנסה לשכנע אותנו שאין כל סתירה בין השערותיו ערב „מסע סיני" לבין הכרזותיו השונות שלאחרי המבצע, ובין שני אלה לבין המציאות. כבר בעמוד 1 של הקונטרס הנ"ל — מול תמונתו המתחייכת של המחבר — אנו מוצאים מודפס שחור על גבי לבן:

כאשר הבאתי תכנית מסע סיני לפני הממשלה ביום 28 באוקטובר 1956, אמרתי לממשלה מה בדעתנו לעשות, עד היכן נלך ומה עלול לקרות אחרי המסע. דיברתי על סיני, על רצועת עזה, על חוף המיצרים

ועל חופש השייט, ואמרתי מה, לדעתי, עלול להיות בכל השטחים האלה. והדברים התפתחו בדיוק כפי ששיערתי והגדתי לממשלה. (ההדגשה שלנו)

אשרי העם שמנהיגיו נביאים; הכל מגידים הם וצופים מראש, וסוף מעשה במחשבה תחילה.

החלה הפלישה ב־29 באוקטובר — „בדיוק כפי ששיערתי והגדתי";
קמה „מלכות ישראל השלישית" — „בדיוק כפי ששיערתי והגדתי";
נפחה נשמתם של קווי שביתת הנשק (7 בנובמבר) —
„בדיוק כפי ששיערתי והגדתי";
בטלה מלכות ישראל השלישית והחלה הנסיגה (8 בנובמבר) —
„בדיוק כפי ששיערתי והגדתי";
הוכרז על „שחרור שטח המולדת שנתפש ע"י הפולש" —
„בדיוק כפי ששיערתי והגדתי";
הוכרז שלא ישוב הסטטוס קוו אנטה (11.1.57) —
„בדיוק כפי ששיערתי והגדתי";
הוכרז על הקמת מינהל ישראלי ברצועת עזה —
„בדיוק כפי ששיערתי והגדתי";
הוכרז שהמצרים לא ישובו לעזה — „בדיוק כפי ששיערתי והגדתי";
פונתה רצועת עזה והמצרים שבו אליה —
„בדיוק כפי ששיערתי והגדתי";
קווי שביתת הנשק קמו לתחייה — „בדיוק כפי ששיערתי והגדתי";
נכתב קונטרס המנסה לתרץ את כל הסתירות —
„בדיוק כפי ששיערתי והגדתי";
הכל, הכל, הכל — „בדיוק כפי ששיערתי והגדתי";

מיום שחרב בית המקדש ניתנה נבואה לראשי ממשלות.

חופש שייט

הסעיף השלישי ב„רשימת המטרות" של ה־8 בנובמבר כלל שני סעיפי־משנה: חופש השייט **במיצרי אילת** וגם **בתעלת סואץ.**

פטורים אנו מדיון בשאלה באיזו מידה הושג חופש שייט בתעלת סואץ; הכשלון בסעיף זה הוא כה ברור עד כי בן־גוריון נאלץ להש־מיט אותו כליל מ„רשימת המטרות" השניה. לעומת זאת, מרבים האפולוגטים של מסע סיני להצביע על חופש השייט במפרץ אילת כעל הישג ממשי גדול של המלחמה. די לבחון טענה זו בחיבה שטחית ביותר בכדי להיוכח כי היא מוגזמת עד מאד. האמת היא כי המצב אחרי סיני אינו שונה בהרבה מהמצב שקדם למלחמה. לפני מבצע סיני לא היה הסגר מתמיד וגמור על השייט הישראלי ואילו עתה אין חופש שייט גמור. השליטה על החוף המערבי ועל איי המיצרים חזרה למעשה לידי המצרים, והשליטה על החוף המזרחי היא (כפי שהיתה גם לפני־כן) בידי סעודיה; לישראל אין גם עתה כל ערובה ממשית שתבטיח את חופש השייט. ממשלת ארה"ב אמנם הודיעה (בתזכיר של מזכיר המדינה שנמסר לשגריר ישראל ב־11 בפברואר 1957) כי לדעתה מפרץ אילת הוא נתיב־מים בינלאומי, ובנדון זה הסתמכה על הבטחה שניתנה על־ידי ממשלת מצרים בשנת 1950(!) אולם הצהרה זו, שהנשיא אייזנהואר חזר עליה באגרתו לבן־גוריון (20 לפברואר) הועמדה באור מוזר ביותר כאשר נציג ארה"ב באו"ם חזר בו בפירוש מכל ההבטחות שניתנו בעת „העיבוד המשותף" של נאום גולדה מאיר. יתר־על־כן, עוד לפני שהנרי קבוט־לודג' פוצץ בנאומו את „מדיניות ההנחות והציפיות" של ממשלת ישראל, הבין בן־גוריון עצמו כי:

...הכרה בחופש שייט כשהיא לבדה אינה מבטיחה גם חופש שייט ישראלי, כפי שהיה הדבר בתעלת סואץ; **ולכן יש הכרח בהצבת כוח או"ם עד הסדר שלום.** (הדגשה שלנו)

(דברי הכנסת, 22/1236, 5.3.57)

אם חופש השייט הישראלי במפרץ אילת תלוי בהשארות כוח האו"ם באיזור המיצרים „עד הסדר שלום", הרי שהוא תלוי על פחות מבלימה. כל מי שסבור כי כוח האו"ם ישאר שם עד „הסדר שלום" ולא עד שיתבקש על־ידי מצרים לצאת, משלה את נפשו אשליה מוזרה. אך למעשה התברר כי גם נוכחותו של כוח האו"ם אינה ערובה לחופש שייט מוחלט. כשנתיים אחרי מלחמת סואץ מכרה ישראל

לציילון שתי פריגטות שעגנו במפרץ, משום שלא היתה אפשרות להוציאן משם בגלל ההסגר. לשם כך ודאי שלא היה צורך לפתוח ב„מבצע הצבאי הגדול והמפואר בתולדות עמנו".

האם הישג זה שווה בערכו לקרבנות שנפלו למענו?

עדיפות מספרית

כבר ראינו כי הסעיף השני ב„רשימת המטרות" של ה־8 בנובמבר, דהיינו סיפוח רצועת עזה לישראל, אינו מופיע ב„רשימת המטרות" של חודש מרס 1957. במקומו מופיע סעיף אחר — הנמכת קומתו של נאצר. דבריו של בן־גוריון בעניין זה הם דוגמא יקרת ערך לאורח המחשבה של מדינאי ממשלת ישראל, וראויים הם שיובאו כאן במלואם:

מטרה אחרת של מסע סיני היתה להנמיך קומתו של הרודן המצרי ואין לזלזל בחשיבות הדבר הזה. כממונה על הבטחון עוד מלפני יסוד המדינה, קיננה בלבי כל הזמן דאגה חמורה אחת. אנו יודעים המצב הירוד והשחיתות של שליטי ערב, שזהו אחד הגורמים הראשיים לחולשתם הצבאית. אולם תמיד חששתי, כי עלול לקום איש סגולה, כפי שקם לשבטי ערב במאה ה־7 או כפי שקם לתורכיה אחרי כשלונה במלחמת העולם הראשונה, מוצטפא כמאל, אשר הרים רוח העם, הג־ביר האמונה בעצמו ועשה אותו לעם לוחם. סכנה זו קיימת ועומדת, והיה נדמה כאילו נאצר הוא האיש הזה. אין זה דבר פשוט שבארצות שונות דוברות ערבית נושאים הילדים את תמונתו. והנמכת קומתו של נאצר זה היא מעשה מדיני גדול. קומתו הונמכה גם בארצו, גם בשאר ארצות ערב, גם בארצות האיסלם ובעולם כולו. אפילו ברית המועצות, המתנה אהבים עם נאצר כמנהיג עמי־ערב, לא התעלמה מן הלקח של מסע סיני, אם כי אינה מגלה זאת. אני יודע שאנשי הקרמלין הם ריאליסטים ואי אפשר שלא יבינו, כי גיבורם אינו אלא בובה.

(„על מה לחמנו" וכו', עמ' 4)

לדעת האפולוגטים של סיני הונמכה קומתו של נאצר עקב נסיגת כוחותיו מפני צה"ל.

האם היה בהצלחת כיבוש חצי־האי סיני בידי צה"ל כדי לתת מכה לפרסטיז'ה המצרית?

נבחן תחילה את הצד הצבאי של שאלה זו. לפי עדותו של בן־גוריון מנה הכוח המצרי בחצי־האי סיני וברצועת עזה 30 אלף איש (כולל שירותים).

לדברי בן־גוריון, הצטרפה לכוח זה תגבורת של שתי חטיבות שמנו עשרת אלפים איש. (ראה דברי הכנסת 21/198). יתכן כי בן־גוריון מגזים במספרים אלה ויתכן שלא; על־כל־פנים ברור לגמרי כי הכוח המצרי כולו, בעזה ובסיני, לא עלה על 40 אלף איש. על עצמת הכוחות הישראלים שלקחו חלק בכיבוש סיני אין בן־גוריון מוסר, כמובן, שום מספרים. אם ברצוננו להגיע לאומדן כלשהו עלינו להסתמך על ההערכות המקובלות אודות גודל הצבאות במזה"ת. נזכור כי עוד בתחילת 1953, בנאומו בועידת מלווה העצמאות העריך מר הנרי מורגנטאו את כוח האדם של צה"ל ב־200.000 חייל על־כך ענה לו אבא אבן כי הוא „לא העריך במדה מספקת את כושר הגיוס של ישראל" („הארץ" 9.3.53). בנאומו בועידה הכלכלית למען ישראל (ספטמבר 1953) העריך מורגנטאו את כוח האדם של ישראל ב־250.000 חייל. בטלגרמה של סוכנות יו. פי. מירושלים (28.9.55) נתן שוב האומדן של 200.000; (כמו־כן ניתנים האומדנים הבאים לגבי צבאות ערב: מצרים — 100.000, עיראק — 30.000, ירדן — 15.000, סוריה — 10.000, לבנון — 5.000, סעודיה — 10'000) האלמנך INFORMATION PLEASE לשנת 1958 (הוצ' MACMILLAN ניו־יורק) מעריך את כוחו המספרי של צה"ל בשנת 1956 ב־250.000 איש — מהם 200.000 אנשי מילואים (עמ' 665); (אומדניו של אותו מקור עבור צבאות ערב: מצרים — 160.000, עיראק — 60.000, ירדן — 20.000, סוריה 65.000 [?!], לבנון — 8.500).

אין לראות אף אחד מאומדנים אלה כמוסמך או כמדוייק לחלוטין. אולם אף נראה אותם כמוגזמים במידת מה, אף אם נניח כי גיוס

המלואים לקראת מלחמת סיני לא היה מלא ואף אם נבכה מהמספר הכללי את הכוחות הישראליים שהופקדו על משמר הגבולות האחרים של ישראל ולא לקחו חלק בפעולות הצבאיות, גם אז תהיה המסקנה, כי בקרבות סיני היתה לישראל עדיפות מספרית. נוסף על כך היה לה גם היתרון העצום של האפתעה והיתרון החשוב לא פחות של שליטה באויר — שכן חיל האויר המצרי הוצא מכלל פעולה (אם כי לא הושמד, כפי שסברו אז) על־ידי צרפת ובריטניה. הערות אלה אינן מבטלות או משנות כמלוא הנימה את העובדה שמבחינה צבאית הוכ־תרה הפלישה לסיני בהצלחה, אולם הן מעמידות הצלחה זו באור מציאותי יותר. תהיה זו טעות מכרעת להניח כי נסיגת המצרים בסיני מפני התקפה פתאומית של כוחות עדיפים יש בה כדי להנחית מכה ניצחת על הפרסטיז'ה של נאצר.

מהו הלקח?

לאמיתו של דבר, השאלה אם היתה או לא היתה לישראל עדיפות מספרית או אחרת על פני הצבא המצרי בסיני איננה אלא שאלה צדדית ביותר. עיקרו של הענין הוא בכך שמבצע סיני היה (מבחינה מדינית וצבאית כאחת) חלק של ההתקפה המשולשת על מצרים; ומבחינה אובייקטיבית ודאי שהיה זה החלק הפחות חשוב. השאלה המכרעת לא היתה אם יצליח צה"ל להשתלט על מדבר סיני, אלא אם יצליחו האנגלים והצרפתים לתפוש את תעלת סואץ. כיום אין ספק כי גורלה הפוליטי של המערכה בכללותה נקבע — במידה שנקבע בכלל על ידי עובדות צבאיות — לא בעזה, באבו עגיילה, בנחל ובשרם־א־שייך כי אם בפורט־סעיד, באיסמעיליה ובפורט־טופיק. אולם זאת אפשר היה לדעת מראש, בעצם ימי המלחמה. מייד עם פתיחת הפלישה ובמיוחד עם פרסום האולטימאטום האנגלו־צרפתי היה ברור לכל בר־בי־רב כי מבחינתה של מצרים אין כל טעם צבאי או פוליטי בהגנה נואשת על מדבר סיני. הצעד ההגיוני היחידי שיכול נאצר לעשות היה — לצוות על כוחותיו לסגת מחצי־האי תוך

ניהול קרבות השהיה, ולהתרכז למערכת־הגנה סביב תעלת סואץ. היה עליו לעשות זאת אפילו היה משוכנע כי צבאו יוכל להגן בהצלחה על סיני; שכן אילו היה ממשיך להחזיק בסיני ומאבד את תעלת סואץ היה מפסיד את המערכה כולה.

נסיגת הצבא המצרי ממדבר סיני לא היתה איפוא פרי חולשה או טפשות ואף לא פרי כוח או חכמה, אלא, פשוט, הדבר היחידי שהיה עושה כל צבא בעולם.

אכן, נסיגת המצרים היתה בלתי מסודרת, ולעיתים קרובות אף מבוהלת, ושופרות התעמולה הישראלים ידעו לנצל עובדה זאת היטב ולהפריז בה הרבה; אולם נסיגה זו היתה נסיגה זמנית. כעבור חדשים מעטים נסוג מסיני הכוח הישראלי; היתה זו נסיגה מסודרת למופת לפי כל דיקדוקי התורה הצבאית — אך לא נסיגה זמנית. נסוג מי שנסוג אחרון.

רק תפישה פרובינציאלית ללא מרפא יכולה להביא לדיעה כי קרנו של נאצר ירדה כתוצאה ממלחמת סואץ־סיני. האמת היא הפוכה. ספק הוא, אם בהלאימו את תעלת סואץ חלם נאצר עצמו כי התקפה אנגלית־צרפתית־ישראלית על מצרים תיהדף במהירות, בהחלטיות ותוך קרבנות כה מעטים כפי שאמנם קרה הדבר במציאות. היה זה אולי המקרה הראשון בהיסטוריה המודרנית שהתקפה מצד שתי מעצמות גדולות (הנעזרות במדינה שלישית) על מדינה מפגרת וחלשה באופן יחסי תנחל כשלון כה חרוץ.

נכון כי לא כוחה הצבאי של מצרים הביס את ההתקפה, היא נכשלה עקב יחסי הכוחות החדשים בעולם. קואליציה של המדינות הסוציאליסטיות והנייטרליסטיות ודעת הקהל הבינלאומית, אשר אילצה גם מדינות אחרות להצטרף לקואליציה זו, היא שהביאה — מבלי לירות אף כדור אחד — לחיסולה המהיר של ההרפתקה. על־כן התוצאה הסופית של מלחמת סואץ־סיני לא היתה נצחון של הצבא המצרי. היא היתה הרבה יותר מזה: נצחון של המדיניות הניטרליסטית והאנטי־אימפריאליסטית של מצרים. המסקנה אותה הסיקו כל עמי העולם ובעיקר עמי אסיה ואפריקה, לא היתה שמצרים היא מדינה

חלשה מבחינה צבאית אלא שמדיניותה המבוססת על נייטראליות, על אי־הצטרפות לגושים ועל הלאמת האינטרסים הכלכליים של המ־ערב — היא מדיניות ריאליסטית.

הלקח של מלחמת סואץ־סיני, הוא: כי בתקופתנו יכולה גם מדי־נה קטנה לעמוד בפני לחץ מדיני וכלכלי ואף בפני התערבות צבאית מצד המעצמות הקולוניאליות, וכי קיימים כיום כוחות וצירופי־כוחות המסוגלים למנוע הרפתקות מלחמתיות, או להפסיקן בעודן באיבן, ולמנוע התלקחותן לתבערה בינלאומית. התנועה הלאומית הערבית רחוקה עדיין מסוף התפתחותה, והמאבק בין זרמיה השונים ריחוק מהכרעה. בהתחשב עם הדוגמא של תנועות שחרור לאומיות באזורים אחרים של העולם (כגון המזרח הרחוק ואמריקה הלטינית) נוכל להניח במידה רבה של בטחון, כי המנהיגים הנוכחיים של התנועה הערבית עלולים להידחק הצידה ולפנות מקום למנהיגים אחרים אשר יבטאו זרמים רדיקליים יותר מבחינה חברתית. תהליך כזה יכול להביא ל„הנמכת קומתו של נאצר". אולם לתוצאה זו יכולה להביא הדי־נמיקה הפנימית של התנועה הסוציאלית והלאומית של עמי ערב, ולא התערבות צבאית חיצונית כהרפתקת סואץ־סיני. ההיפך הוא הנכון: תוצאותיה של הרפתקה זו נרשמו לזכות מדיניות החוץ של נאצר.

„החלישה את עמדת ישראל"

האפולוגטים של סיני מפיצים את הסברה הכוזבת ש„מבצע סיני הנמיך קומתו של הרודן המצרי", בכדי שיוכלו להכריז כי קרנה של מדינת ישראל עלתה בעקבות מבצע זה. סברה אחרונה זו כוזבת עוד יותר מקודמתה. כתוצאה מן ההרפתקה הוכתה הפרסטיז'ה של המדיניות הישראלית לפחות שלוש מכות קשות, בשלושה מעגלים בינלאומיים שונים.

המעגל האחד הוא מעגל אוהדיה הכנים של ישראל. חלק חשוב עד־מאד של דעת הקהל הבינלאומית רוחש אהדה לעם היהודי בעק־בות הסבל הנורא שעבר עליו בשנים האחרונות תחת פרגול צלב־

הקרס. למדינת ישראל יש, איפוא, אשראי מוסרי אשר ערכו לא יסולא בפז; די להזכיר כי אשראי זה היה אחד הגורמים החשובים אשר הניעו אומות רבות לתמוך בהחלטת עצרת האו״ם ב־29 בנובמבר, 1947, שהביאה להקמת המדינה. מבצע סיני דלדל מאד את האשראי המוסרי הזה.

הגירסה הרשמית של ממשלת ישראל היתה תמיד כי מקורו של הסכסוך הישראלי־ערבי הוא בקנאותם ובחוסר פשרנותם של מדינאי ארצות ערב. ממשלת ישראל חזרה והאשימה קבל־עולם את הערבים כי אינם מוכנים ללחוץ את ידה של ישראל המושטת לשלום, כי הם האחראים היחידים לתקריות הגבול וכי מחכים הם לשעת הכושר לפתוח נגדה במלחמה חדשה.

אפילו אותו חלק של דעת הקהל הבינלאומית אשר קיבל בכנות את הגירסה הזו, לא היה מסוגל לעכל את ההתקפה הפתאומית של ישראל על מצרים.

נחזור ונביא כאן קטע מגלוי־הדעת של ראש ממשלת שוודיה אשר פורסם ב־2 בנובמבר, 1956:

יודעים אנו יפה את הקשיים שלפניהם ניצבת ישראל מאז תקו־מתה ואת השקפת הערבים שאין לה זכות קיום, וכן יודעים אנו על תקריות הגבול. אולם תגובת ישראל על תקריות אלה הצטיינה בחומרה בולטת והחלישה את עמדת ישראל. את ההתקפה על מצרים אין להסביר כלל. תוקפנותה של ישראל — ואין למצוא מלה יותר רכה — אילצה את מועצת הבטחון לדון בדבר.

הפותח בהתקפה **בפועל** מאבד את זכותו לזעוק חמס על **כוונתם** של אחרים להתקיפו.

חמור הוא הנזק המוסרי, אך חמור ממנו הנזק המדיני שנגרם לישראל במעגל השני — מעגל עמי אסיה ואפריקה.

יוזמי סיני נוהגים להתפאר כי הודות למבצע נתפרסם שם ישראל בעולם ושימעה הגיע לארצות הנידחות ביותר באסיה ובאפריקה. טענה זו אינה משוללת יסוד. בוודאות גמורה אפשר לומר, כי מבצע סיני פרסם ברבים את שם ישראל. אך באותה ודאות עצמה אפשר

לקבוע כי דווקא פרסום זה הוא אחד מנזקי המלחמה הגדולים ביותר. במשך שנים היו שופרות התעמולה הערבית שקודים לתאר את ישראל כגוף זר באסיה, כראש־גשר של האימפריאליזם במזרח התיכון, כמשרתת הקולוניאליזם. המדיניות הישראלית לא זו בלבד שלא עשתה כל מאמץ רציני להפריך האשמות אלה, יתר על כן: לעיתים קרובות היה נדמה שכל מטרתה אינה אלא לחזק ולבסס אותן. כאילו לא די היה בהצבעות הישראליות באו״ם ובפעולות ה„תגמול״, באה הפלישה לסיני וסיפקה את ההוכחה החותכת.

דומה שאין צורך להוכיח כי שותפות עם מעצמות מערביות בהרפתקה צבאית קולוניאליסטית מובהקת היא הכתם הנורא ביותר בו יכולה מדינה להכתים עצמה בעיני העמים המשתחררים.

אם בכל־זאת מצאנו לנחוץ לחזור על דבר הידוע לכל, הרי זה משום שהאפולוגטים של סיני נוהגים לטעון, בעזות מצח מאין כמוה, כי מבצע סיני תרם להידוק קשריה של ישראל באסיה ובעיקר באפריקה. כראיה לדבר מביאים הם את הקשרים שנרקמו בזמן האחרון בין ישראל לבין כמה ממשלות ביבשת השחורה. אולם ראיה זו מוכיחה את ההיפך הגמור ממה ששופרות התעמולה הישראלים רוצים להוכיח. שכן ידידיה האפריקאים של ממשלת ישראל הם ברובם המכריע משתפי פעולה ידועים לגנאי וידידותם לממשלת ישראל אינה מטהרת אותה בעיני עמי אסיה ואפריקה, אלא להיפך — מחשידה אותה עוד יותר.

לעיתים נשמעת מפי האפולוגטים של סיני טענה אחרת. אם אמנם לא רכש מבצע סיני את ידידותם ואהדתם של העמים המשתחררים — כך הם מסבירים — הרי שלפחות רכש את הערכתם ויראת הכבוד שלהם כלפי הכוח הצבאי של ישראל.

גם טענה זו מופרכת מעיקרה, שכן גם מעריץ מושבע של הצבאיות חייב להודות, כי מבצע סיני הוכיח לעיני כל שיתרון צבאי אין בו כדי להכריע את הכף ולשמש תחליף למדיניות נבונה.

המעגל השלישי — אולי החשוב ביותר — בו הונמכה קומתה של ישראל בעקבות מבצע סיני, הוא מעגל יחסיה עם מדינות ערב.

בשביעי בנובמבר 1956 הכריז בן־גוריון חגיגית כי:

הסכם שביתת הנשק עם מצרים — מת ונקבר ולא יקום עוד לתחייה... יחד עם ההסכם נפחה נשמתם של קווי שביתת הנשק בינינו ובין מצרים.

(דברי הכנסת, 21/199)

לאמיתו של דבר היכה מבצע סיני לא את קווי שביתת הנשק אלא את מדיניות הכוח של ישראל, את ה„אקטיביזם".

אבן־הפינה של המדיניות הישראלית היא לא החלטת האו"ם משנת 1947, אלא **הסטטוס קוו**, המצב הנוכחי אשר נוצר עם סיום קרבות תש"ח. אך מצב זה הינו בלתי יציב מבחינה מדינית וחסר גושפנקא בינלאומית מבחינה עקרונית.

אין כל סיכוי נראה לעיין שהערבים יסכימו בעתיד הקרוב לקבל את הסטטוס קוו כבסיס להסדר סופי של שאלת ארץ־ישראל; להיפך, ככל שמתחזקת התנועה הלאומית הערבית, גובר כוחה הפנימי והבינלאומי, כן גדל סימן השאלה המטיל צילו על הסטאטוס קוו. עובדה זו היא שדחפה את המדיניות הישראלית לבקש את חסותן של מעצמות המערב, אותן ראתה כבן־ברית טבעי נגד התנועה הלאומית הערבית. עד מהרה התברר כי תפקידה של ישראל ב„ברית קדושה" זו הוא תפקיד של „מעין כלב שמירה". באין סיכוי קרוב לביסוס המצב הקיים בדרך של הסכם, נותרה רק משענת אחת: כוח הנשק. אך ההשענות על הכוח, אין פרושה רק נכונות להגן על תחומי מדינת ישראל מפני התקפה, אלא גם **ובעיקר** — ניהול מדיניות כוח **אק־טיבית**; כלומר: הפגנת הכוח והנכונות להתערב בדרך אלימה בכדי למנוע שינויים „בלתי רצויים" בסטטוס קוו הפוליטי והטריטוריאלי בשכנותה הקרובה של מדינת ישראל.

זוהי תמצית מהותה של המדיניות ה„אקטיביסטית" של החוג

המתרכז סביב בן־גוריון, מדיניות אשר מצאה את ביטויה המפורש בשרשרת פעולות התגמול ואשר הגיעה לשיאה במסע סיני.

המלחמה איננה רק ניהול מדיניות באמצעי אלימות. היא גם הבטוי התמציתי והגלוי ביותר של המדיניות. כל הגורמים הפועלים בתקופת שלום בהסתר, במקוטע ובמטושטש, מופיעים בעת המלחמה בצורה גלויה, בולטת ובהירה.

כלל זה כוחו יפה גם לגבי מלחמת 1956. כל גורמי־היסוד של ה„אקטיביזם" ומדיניות ה„תגמול": שיתוף ותיאום עם המעצמות הקו־לוניאליות, הסתמכות על כוח הזרוע, הרצון למנוע את התחזקות התנועה הלאומית הערבית ולבטל את הצלחותיה — כל הגורמים הללו מצאו את בטויים הנמרץ במלחמה זו. מנקודת ראות זו נכונה הקביעה כי „מבחינה מסויימת היה מבצע „קדש" פעולת תגמול בקנה מדה גדול" („דבר", 29.10.59). על־כן אין להבין את מהות המדיניות ה„אקטיביסטית" — במיוחד בתקופה שלאחרי ה־28 בפברואר 1955 — מבלי לנתח את מלחמת סואץ־סיני. מאידך גיסא, שופך ניתוח מדיניות ה„תגמול" אור עז על מלחמת 1956.

אם המסע לסיני היה הביטוי העליון והנמרץ ביותר של מדיניות האקטיביזם, הרי מסע הנסיגה מסיני היה לא פחות מאשר הפרכה גמורה, REDUCTIO AD ABSURDUM של מדיניות זו.

אם נכונה טענתם של האפולוגטים של סיני, כי „ישראל פתחה את מערכת הגורל באקלים פוליטי הכולל צירוף של נסי־בות בינלאומיות המהוות שנסה היסטורית בלתי שכיחה" (ז. יואלי, „דבר" 2.11.56), אזי המסקנה ההגיונית היחידה הנובעת מכאן היא כי גם בתנאים ה„נוחים" ביותר, גם תוך שותפות עם שתי מעצמות עולמיות, אין מדיניות כוח ישראלית יכולה לכפות דבר על יריביה.

בשנים שקדמו למבצע סיני — וביחוד מאז תחילת שנת 1955, בתקופת פעולות התגמול — ריחף מעל ראש המנהיגים הערביים האיום, כי אם יעזו ל„החציף פנים" כלפי המעצמות הקולוניאליסטיות אזי „אפשר יהיה לסמוך על כך שישראל תהיה מסוגלת

להעניש כראוי אחת או כמה מהמדינות השכנות שלה שחוסר הנימוס שלהן כלפי המערב עבר את גבולות המותר" (ג. שוקן, „הזונה מכרכי הים ואנחנו", „הארץ" 30.9.51)

אפשר לקבוע בבטחון גמור כי אלה שכלפיהם היה מכוון איום זה הבינו אותו ואף חששו מפניו.

מסע סיני הוכיח כי מאחורי האיום עמדה נכונות להוציאו מהכוח אל הפועל. אבל מצד שני הוכח בבירור, כי גם אם מוציאים אותו אל הפועל אין הדבר יכול להחזיר את גלגלי ההיסטוריה אחורנית, לעכב או לשנות את מהלכם.

בכך איבד האיום חלק ניכר מהשפעתו. את זאת חייב לזכור כל מי שתמה על העובדה כי במשך חמש השנים שחלפו מאז מבצע סיני לא נערכה אלא „פעולת תגמול" אחת, אם־כי לא חסרו עילות למי שמעוניין במיוחד בעילות כאלה.

אם ירית בתותח והחטאת — אין טעם לאיים באקדח.

„חמישה סיניים"

איך מעריכים החוגים ה„אקטיביסטיים" בישראל את הלקח הזה? כיצד משתקף הדבר במחשבתם?

תשובה חלקית על שאלה זו נשמעה בהרצאתו של הרמטכ"ל דאז בכנס קציני פיקוד צפון.

בכנס שנערך ב־31 במארס 1957, כלומר ימים מספר אחרי השלמת הנסיגה מכל שטחי הכיבוש, אמר משה דיין:

אנו חייבים לשאול את עצמנו גם מה השגנו, אם השגנו, מבחינת יחסינו הכלליים עם הערבים. לדעתי זו שאלה אשר פתרונה טמון פחות במה שהשגנו במערכת סיני גופה ויותר בתשובה לשאלה איך תתנהג מדינת ישראל בעתיד, בתקופה שלאחר מלחמת סיני... השאלה היא מי יסיק את הלקח ממה.

...האם הלקח יהיה למצרים — לקח מפלתם בסיני, או שהלקח יהיה למדינת ישראל — לקח הנסיגה, ואנו

נאמר — אי אפשר היה להחזיק בסיני כי העולם כולו התנגד לכך, היינו חייבים לסגת ולכן דרך זו איננה דרך. השאלה היא אם המצרים ידעו שגם אם ישראל תניח כי היא עלולה להאלץ לפנות אתו שכבשה, בכל זאת תצא גם להבא, בבוא מיים עד נפש, להכות. והעיקר — אם מדינת ישראל תאמר: נהיה מוכנים, אם נצטרך, לעשות סיבוב שני, שלישי, חמישי, ואפילו הוא מסתיים בנסיגה.

...אם ננהג בדרך של הרמת הידיים, מערכת סיני תהיה לנכס שלילי, לכשלון. אולם אם איננו מתייאשים, אזי מערכת סיני היא הישג ממדרגה ראשונה, נדבק בבטחוננו... מערכת סיני אומרת שמדינת ישראל מוכנה לכל פעולה למען הצרכים החיוניים שלה — יכולת החיים, בטחון והבטחת זכויותיה. ואם פירוש הדבר כי דרוש מבצע סיני — אז סיני, ולו גם למול קשיים מדיניים חמורים. ואם ידרשו מחר חמישה „סיניים", אז חמשה „סיניים". אם נראה את הדברים כך, אז מערכת סיני הינה התראה לארצות הערביות, עדות ליכולת ולנכונותה של מדינת ישראל להחריף את המאבק ולא לוותר על עניינינו. (הדגשות שלנו)

(„דבר", 30.10.59)

הלך מחשבה מעניין מאד. חייבים אנו לומר — טוען רמטכ"ל סיני — ש„מערכת סיני היא הישג ממדרגה ראשונה" לא מפני שאמנם כך היה, אלא בכדי שכך יהיה.

זוהי אסטרטגיה של משחק פוקר. אבל גם במשחק פוקר אין ערך רב להעמדת פנים לאחר שנתגלו הקלפים ונתברר כי, אחרי הכל, אינם כה חזקים.

אמת, בדברי דיין מתבטאת העובדה כי האקטיביסטים אינם מוכנים להודות בכשלון דרכם, כי הם נכונים „להחריף את המאבק", לרכוש אמצעי־איום חדישים יותר ולהסתבך בהרפתקות נוספות — אחת, שתיים, שלוש, ארבע ואף חמש. אבל נכונות זו היא נכונות סובייקטיבית בלבד. המסקנה שהסיק העולם ממבצע סיני איננה שההרפתקנים האקטיביסטיים מוכנים לחזור על מבצעיהם גם אם ידעו כי

לבסוף יאלצו לסגת, אלא להיפך: המסקנה היא שאם ירצו לחזור על ההרפתקה ספק הוא אם יוכלו לעשות זאת („שנסה היסטורית" איננה חוזרת בכל יום) ואף אם יוכלו — ייאלצו לסגת.

דברי דיין אינם הופכים את הכישלון לניצחון, הם רק מבליטים את העיוורון והסכנה שבאי הסקת המסקנות ההגיוניות מהכישלון. והמסקנה הראשית היא כי הרפתקת כיבוש תיגמר במקרה הטוב ביותר בנסיגה, ובמקרה הגרוע — בשואה לאומית.

מלחמה מונעת?

הנימוק האחרון והחשוב ביותר שבפי האפולוגטים של סיני הוא, כי המלחמה היתה הכרחית, כי היא נועדה והצליחה למנוע התקפה של מדינות ערב, בהנהגת מצרים, על ישראל.

היו זמנים, כאשר גם אקטיביסטים קיצוניים (פרט לאנשי „חרות") שללו מעיקרו את הרעיון בדבר מלחמה מונעת. כוונתנו כאן איננה רק להכרזתו של בן־גוריון מיום 19.6.56 כי „מלחמת מנע היא טירוף דעת" אלא גם להכרזה של מדינאי אחר — אז שותפו של בן־גוריון לדיעה, והיום — יריבו.

כאשר פרש בן־גוריון מהממשלה אחרי פרשת קיבייה, מינה כיורשו בתפקיד שר הבטחון את פנחס לבון, אשר היה ידוע כאחד המצדדים הקיצוניים ברעיון האקטיביזם. ב־24 בדצמבר 1954, כלומר שבועות ספורים לפני שנאלץ לבון להתפטר מתפקידו, בעקבות קנוניה מבישה שנרקמה נגדו (ואשר הדיה התעוררו מחדש ב־1960), הוא הירצה במועדון „מילוא" על הבעיות הבטחוניות של ישראל. מסקנתו העיקרית היתה ברוח האקטיביזם: אל לה לישראל לצפות לשלום קרוב; עליה להפוך למעין ספרטה מודרנית.

חה"כ מ. וילנר (מק"י) דרש בכנסת להביע אי־אימון לשר הבי־טחון עקב נאומו זה. בדברי תשובתו להצעה אמר לבון בין היתר:

אני עסקתי בתיזה יסודית: מלחמה מונעת ודמוקרטיה, וניסיתי לפתח רעיון — אני חושב אותו לרעיון בריא ונכון שיש להחדירו

בישוב כולו — שיש סתירה מהותית בין דמוקראטיה — דמוקראטיה ממש, לא מזוייפת, לבין הרעיון של מלחמה מונעת; שמלחמה מונעת היא מכשיר, אמצעי, רק בידי משטרים דיקטטוריים צבאיים, ששום דמוקראטיה אינה יכולה לעלות על דרך זו. (הדגשה שלנו) (דברי הכנסת 17/502, 4.1.55)

בסוף 1960 התאמתה תיזה זו, בצורה שלבון עצמו לא ציפה לה. בן־גוריון ולבון כאחד גינו בחריפות את רעיון מלחמת המנע לאו־דוקא מפני שסברו כי מלחמת מנע איננה מועילה או נחוצה, אלא מנקודת ראות עקרונית, משום שסברו שזהו מעשה טירוף אנטי דמוקראטי.

על־כן, אם נרצה לתת אימון כלשהו בדברי שרי הביטחון של ישראל, אם נאמין להם שמערכת סיני נועדה והצליחה למנוע התקפה על ישראל, גם אז יהיה עלינו להסיק מדבריהם כי הדמוקראטיה הישראלית מזוייפת, כי למעשה שוררת במדינה דיקטטורה צבאית וכי מדיניות הממשלה היא מטורפת.

עם כל האמת במסקנה זו, עדיין אין אנו פטורים מלבדוק מה, בעצם, מנעה מלחמת סיני.

האפולוגטים של סיני טוענים גם היום, כי מדינות ערב עדיין מתכוננות להתקיף את ישראל ולנסות למחות אותה מעל פני האדמה. על־כן אינם יכולים לטעון כי מלחמת סיני הצליחה למנוע התקפה על ישראל בכלל, אלא לכל היותר כי היא דחתה את הסכנה. לשון אחר — מי שמצדיק את מסע סיני בתור מלחמת־מנע, חייב להניח כי בסוף שנת 1956 היתה קיימת סכנה ממשית, מיידית ובלתי אמצעית של התקפה ערבית. אכן, כך בדיוק הם טוענים:

מסע סיני היה הכרחי, לדעתי, בגלל הנימוקים האלה: ריחפה עלינו סכנה חמורה ובלתי אמצעית לאחר הברית הצבאית המשולשת שנכרתה בין מצרים, ירדן וסוריה ואשר העמידה את צבאות הארצות האלה תחת פיקוד מצרי. (הדגשה שלנו)

(בן־גוריון, „על מה לחמנו, מדוע פינינו, מה השגנו", עמ' 3)

האומנם?

הבה נציג תחילה את השאלה בצורה צבאית־טכנית: האם בת־קופת מבצע סיני היה כוחם של המצרים ובני בריתם מספיק בכדי לפתוח במלחמת־השמד נגד ישראל בעתיד הקרוב?

במאמר אשר קטעים ממנו צונזרו, כתב „דבר":

מסתבר שהכוחות המזויינים של מצרים אפילו לא היו בעיצומה אלא בראשיתה של קליטת החימוש הסובייטי. על כך מלמדת קודם־כל ידיעה ממקור בריטי ב„אקונומיסט" האומרת שלרשות חיל האויר המצרי עמדו לא יותר מחמישים־שישים טייסים מאומנים להפעלת המטוסים הרוסיים שמספרם הגיע ל־300. על עובדה זו מלמד גם הערבוב המוחלט של סוגי נשק קל וכבד כאחד, מתוצרת מערבית ומזרחית, שנתגלו בעת הקרבות והשפיע לא במעט על מהלכם.

נראה שהתכנית הגדולה של המטכ"ל המצרי להקים 4 דיביזיות חי"ר ממונעות עם יחידות שריון מסייעות ונוסף על כך דיביזיה משוריינת ככוח מחץ אופרטיבי מורכבת מטאנקים בינוניים וכבדים סובייטיים, עמדה עוד בשלבים הראשונים ביותר של הביצוע. ואם קיים היה בהכנת האירגונים של הצבא המצרי פער גדול בין „חזון" ומציאות, הוא הדין לגבי ההכנות האיסטרטגיות.

מסתבר שהערך המעשי העיקרי לפי שעה של החוזים הצבאיים של מצרים עם סוריה, סעודיה וירדן היה בכך שהעניקו לשר המלחמה של עבדול נאצה תארים מצלצלים נוספים של מצביא ראשי על כוחות בעלי הברית השונים. אולם היו דרושים עוד מאמצים רבים וממושכים בשדה המדיני והצבאי כאחד עד אשר חוזים אלה היו הופכים מעניבת נייר לעניבת פלדה.

(„דבר", 30.11.56)

מסתבר כי אין זה נכון שבסוף 1956 היה נאצר מוכן או כמעט מוכן מבחינה צבאית להתקפה על ישראל. אפשר לקבוע בודאות כי כיום עולה הכוח הצבאי המרוכז בידיו בהרבה על זה שהיה בתקופת מלחמת סיני.

לאמיתו של דבר, השאלה בדבר יכולתה הצבאית של מצרים לתקוף את ישראל היא בעלת חשיבות מישנית בלבד. השאלה העי־קרית והמכרעת היא האם התקפה כזו היתה אפשרית או רצויה **מב־חינה פוליטית** מנקודת ראותו של נאצר. התשובה על שאלה זו היא פשוטה וברורה: **לא!** התקפה על ישראל היתה הרעיון האוילי והמסוכן ביותר שעלול היה ראש ממשלת מצרים להעלות בדעתו אחרי הלאמת תעלת סואץ. נסיון לבצע רעיון כזה היה לא פחות מאשר התאבדות פוליטית וצבאית. אם היה משהו שאנתוני אידן וגי מולה היו מקדמים בברכה יותר מכל דבר אחר בעולם, הרי היה זה התקפה מצרית על ישראל.

מה היה קורה אילו התקפה כזו היתה יוצאת אל הפועל? אין ספק שגם אז היו בריטניה וצרפת ממהרות להתערב כדי „להפריד בין הניצים". (לפעולה כזו היתה יכולה להצטרף גם ממשלת ארצות הברית — אם בגלוי ואם על־ידי מתן עידוד). הרי דוקא הזדמנות כזאת היתה דרושה לכל מי שחרק שן נגד הלאמת התעלה והנייטר־ליזם המצרי ורצה להחזיר את הגלגל אחורנית בכל האמצעים העומ־דים לרשותו.

עילה פורמאלית להתערבות היתה נמצאת על נקלה — למשל הצהרת שלוש מעצמות המערב משנת 1950. במקרה כזה — שלא כמו במלחמת סואץ־סיני כפי שהתחוללה למעשה — היתה דעת הקהל העולמית ברובה המכריע נמנעת מלתמוך במצרים, ובחלקה הניכר היתה מתייצבת בגלוי לימין האינטרוונציה המערבית, שכן היא היתה באה ל„עזור" לא לתוקפן אלא לנתקף. אפילו מי שהיה מבין לאשורם את המניעים האמיתיים של המערב לא היה יכול להוכיח בקלות כי ההתערבות איננה אלא מעשה של צביעות, שמטרתה היא השתלטות מחדש על תעלת סואץ. בתנאים כאלה היתה ההתערבות מוכתרת בהצלחה מלאה או לפחות בהצלחה חלקית: נאצר היה מאבד לא רק פרסטיז'ה אלא, קרוב לודאי, את עצם שלטונו.

השיקולים הללו מובנים מאליהם לכל אדם המוכן לבחון בכובד ראש את המצב הפוליטי ששרר במזרח התיכון אותה שעה. אין זו „חכמה שלאחר מעשה". יש הוכחות חותכות שהדברים היו ברורים לחלוטין לשני הצדדים בחדשים שקדמו למלחמת סואץ־סיני.

באמצע שנת 1961 פרסם „מעריב" כתבה מאת שליחו במאלטה א. דן, שקיים שם שיחה עם מנהיג תנועת העבודה המקומית, מר ד. מינטוף:

זה התחיל בינואר 1956, פתח מינטוף ואמר, הייתי אז בביקור פרטי במצרים, כששימשתי עדיין כראש ממשלת מאלטה. נאצר קיבל את מינטוף בכל הלבביות. „החלפנו דיעות על נושאים רבים והגענו גם לישראל", המשיך מינטוף.

מכיוון שהוזמנתיו לביקור פרטי במאלטה, לביקור של נופש, אמרתי לו: „מדוע לא תיפגש בהזדמנות זו עם נציגים ישראליים, לשיחות חשאיות, נציגים שיגיעו אלינו כאילו במקרה?"

... הוא סיכם עם נאצר... כי הביקור ייערך באפריל 1956. „עוד בקהיר" הרים מינטוף את קולו, „פניתי לשגריר הבריטי והודעתי לו על ביקורו המיועד של נאצר, ומה שמעניין אותך במיוחד מסרתי לו על הסכמתו של נאצר להפגש בחשאי עם נציגים ישראליים במאלטה".

„בשלב הבא, עם חזרי לאי — המשיך בסיפורו הדרמאטי, — התכוונתי להתקשר עם ישראל כדי לוודא בואם של נציגים מתאימים".

אולם כאן קרא לפתע המושל הבריטי של מאלטה את ראש הממשלה דום מינטוף לשיחה דחופה.

המושל אמר לו בחריפות ובלשון שאינה משתמעת לשתי פנים: „קיבלתי הוראות מלונדון שאין עתה מקום לביקורו של נאצר מכל סוג שהוא".

„לא האמנתי לו", המשיך מינטוף, „ואמרתי לו שאני רוצה לראות את המברק במו־עיני".

עתה הגיע תורי שלי (כלומר של כתב „מעריב") לאמור למינטוף שהסיפור נראה לי דימיוני מדי. מה עוד שמינטוף במאבקו נגד הב־

ריטים באי ניסה לגייס לעזרתו את הקולונל נאצר.

כאן שלף מינטוף ממגירת שולחנו בחדר עבודתו המרווח את המיסמך ומסר אותו לידי. היה זה מברק שנשא מספר פעמים את הכתובת „סודי ביותר". הוא יצא ממיניסטריון החוץ הבריטי והיה מופנה אל המושל הבריטי של מאלטה.

„אין זה רצוי עתה ביותר, וגם לא נוח שנאצר יבקר עתה במאלטה", פתח המברק ואמר, „יש לאמור לו שבי־קורו אינו נוח בתקופה זו בגלל נושאים פנימיים הנמ־צאים עתה בטיפול בוער. תוודא שההסבר במיכתבו של מינטוף לנאצר יהיה כזה. לנאצר אסור לדעת את אי־רצוננו שהוא יבקר במאלטה. כן דאג לכך ותוודא זאת שמינטוף יבין כי אין הוא סוכן־נוסע לענייני השכנת שלום".

כל מלה של שלילה במברק מודגשת באותיות גדולות. ... „כש־ראיתי את המברק ואת הנוסח שלו", סיפר מינטוף, „הבנתי כי אין לי ברירה, והביקור כמובן לא התקיים".

אולם אין זה סוף הפרשה. מינטוף מזכיר ומדבר בהערכה שוב ושוב על משה שרת, אותו פגש מספר פעמים בחו"ל. וכשפגש בו ב־1958, במסגרת האינטרנציונל הסוציאליסטי, סיפר לו את הפרשה ואמר: „הנה כי־כן מנעו הבריטים פגישה בין נאצר לביניכם עוד ב־1956". „שלחתי לשרת העתק פוטוסטאטי של המברק הבריטי לפני כשנה וחצי בידי אחד מאנשינו שביקר אצלכם".

העתק פוטוסטאטי אחר נתן מינטוף לנאצר כאשר גילה לו בבי־קורו השני במצרים את הסיבה האמיתית לדחיית ביקורו במאלטה.

„נאצר קרא את המברק וחייך" נזכר מינטוף.

האם בשיחותיך ב־1959 העלית שוב „הצעת תיווך?" שאלתי את מינטוף.

הוא השתהה קמעה ולבסוף סיים:

„דיברתי עם נאצר ושמעתי ממנו דבר אחד: אין הוא מאמין שלא תתקיפו אותו. תסכים עמי, הרי הפגישה ב־1956 לה הסכים

נאצר, צריכה היתה להתקיים 10 חודשים לפני שפרצה מלחמת סואץ..."
(הדגשות שלנו)

(„מעריב", 26.5.61)

באחד הפרקים הקודמים ראינו, כי בתקופה ההיא עשתה בריטניה מאמצים רבים כדי להסית את הערבים לפתוח בהתקפה נגד ישראל. השופר העיקרי שדרכו הושמעה תעמולת הסתה זו היה **תחנת השי־דור למזרח התיכון** („מוחאתאת שארק אל עאדנה") אשר פעלה בקפריסין תחת הנהלתו של סיר הרולד מק־מייקל הידוע לשימצה — לשעבר נציב עליון של הוד מלכותו בפלשתינה. כוונתה של מערכת ההסתה המנוהלת בידי פונטיוס פילאטוס מודרני שיצא בדימוס היתה ברורה לשני הצדדים.

ב־4 באוקטובר 1956, מסרה סוכנות הידיעות יו. פ.:

ד"ר גולדמן האשים אתמול כי תחנת השידור למזרח התיכון מקפריסין הנתונה לפיקוח בריטי מסיתה את הערבים יומם ולילה נגד „אויבם האמיתי — ישראל", במאמץ להסיח את דעתם ממשבר הסואץ, הוא הזכיר כי סיר ה. מק־מייקל הוא ממנהלי התחנה.

יומיים לפני כן, כלומר ב־2 באוקטובר, כתב בטאונה הרשמי־למחצה של ממשלת מצרים „אל ג'ומהוריה":

בריטניה משחדת ומסיתה מדינאים ערביים למלחמה נגד ישראל, מרכזת נשק במקומות סתר, מנסה להסיח את דעת מדינות ערב מבעיית סואץ.

הכרזה זו לא היתה בשום פנים ואופן יוצאת דופן, אלא אחת מני רבות — כולן באותה רוח.

אין מנוס מן המסקנה כי הרעיון בדבר התקפה קרובה על ישראל היה אז רחוק ממחשבתם של מדינאי מצרים ובעלות בריתה כרחוק מזרח ממערב. ההיפך הוא הנכון: הם הבינו היטב כי התקפה כזו היא השרות הגרוע ביותר שיוכלו לעשות לעצמם והשרות הגדול ביותר שיוכלו לעשות לאויביהם. בתקופה שקדמה למלחמת סואץ לא היתה צפויה לישראל סכנת התקפה מצד מצרים. ההיפך הגמור הוא הנכון: **זו היתה התקופה היחידה מאז שוך קרבות 1948 שבה**

הכריזו בגלוי דובריה של התנועה הלאומית הערבית שה־סתה למלחמה נגד ישראל היא בניגוד לרצונם, בניגוד לאינטרס של תנועתם ויכולה לשרת רק את אויביה.

היתה זו באמת „שנסה היסטורית בלתי שכיחה".

כלל ויוצא מן הכלל

הדרך ה„טבעית" וההגיונית ביותר לפתרון סכסוכים בין מדינות שכנות היא דרך „ההתקרבות ההדרגתית" בין עמדות שני הצדדים. לפני שניגשים לפתרון ישיר של הבעיה המרכזית, מתחילים בנסיון לפתור בדרך של פשרה את בעיות־המשנה, הסיכסוכים הצדדיים הנוב־עים מן הסכסוך העיקרי. כך נוצרת אווירה יותר נוחה, אווירה של הבנה ושיתוף־פעולה בין הצדדים, ובסופו של דבר כשרים התנאים לפתרון הכולל.

לרוע המזל, אין דרך „ההתקרבות ההדרגתית" בין הצדדים לסיכ־סוך הישראלי־ערבי קלה כלל ועיקר. היא חסומה על ידי שני מחסו־מים: שאלת הפליטים והפירוד בעולם הערבי.

כל־עוד מהווה שאלת הפליטים פצע פתוח בגוף המזרח התיכון, כל עוד מתגודדים סביב גבולות ישראל כמיליון בני־אדם חסרי־כל, המאשימים את ישראל באסונם, כל־עוד נתונה להם אהדתם של העמים הערביים, יודע כל מדינאי בארצות ערב כי הופעה גלויה בזכות ויתור כלשהו לטובת ישראל תהיה בחזקת סכנה גדולה לעמדתו כמדינאי. בעיני רוב הערבים יהיה זה מעשה בגידה.

פירודם של הערבים למחנות עויינים עוד מגביר את הסכנה, שהרי אם מנהיג ממחנה אחד יצדד בגלוי בפשרה עם ישראל, ינצל המחנה השני את ההזדמנות בכדי להוקיעו. על־כן אפשר לקבוע כלל יסודי: כל פתרון של בעיית ארץ ישראל חייב להתחיל משאלת הפליטים.

זהו, איפוא, הקושי היסודי ביישוב יחסי ישראל־ערב; שהרי בעיית הפליטים מהווה אחד הצדדים העיקרים של הסיכסוך, אחד

מסלעי המחלוקת הראשיים. ההכרח להתחיל מסלע־מחלוקת עיקרי זה, לפני הכשרת הקרקע ע״י הסכמים בשאלות צדדיות יותר הופך את סיכסוך ישראל־ערב לבעייה רגישה וסבוכה. אולם לכלל יסודי זה יש גם „יוצא מן הכלל״.

יכול להווצר מצב מיוחד שבו אפשר יהיה לגשת תחילה לפתרון אחת השאלות המישניות:

* אם התנועה הלאומית הערבית תתרכז ברובה (ולו גם באופן זמני) תחת הנהגה אחת;
* אם תאיים עליה סכנה גדולה מבחוץ, מצד אוייבה הראשי — האימפריאליזם;
* אם יהיה ברור שהסכם חלקי עם ישראל מסוגל לסכל את הסכנה הזו;

אם יווצר צירוף כזה של נסיבות, אזי יוכל מדינאי ערבי לצאת בזכות וויתורים חלקיים מסויימים לישראל. הדבר יהיה לא רק כדאי, כי אם גם אפשרי, שהרי מעשהו ייראה בעיני ההמונים הערביים לא כמעשה בגידה אלא כאקט הכרחי של הגנה. צרוף כזה של נסיבות הוא צירוף נדיר. הוא היה קיים בשנים 1954—6.

אכן, באותן שנים נעשו גישושים רבים במטרה לתווך בין ישראל למצרים. „מעריב״ ו„ידיעות אחרונות״ מ־4.8.61 מספרים כי ב־1955 ניסה סגן שר ההגנה האמריקאי, רוברט אנדרסון לתווך בין ישראל למצרים.

(בשנים 1954—6 היו) לפחות ארבעה נסיונות... של ארבעה מדינאים אשר ניסו אף הם לתווך — וללא הצלחה. על 4 אלה נמנו ראש מפלגת העבודה במאלטה ג׳ורג׳ מינטוף וחבר הפרלמנט הבריטי מורים אוורבון. היה גם נסיון תיווך נועז יותר וממשי יותר — פרי יוזמה ישראלית ישירה יותר. היה זה בשנת 1954 בפריס, כאשר נפגשו נציגי ישראל, ראובן שילוח המנוח (מי שהיה בשעתו ראש המחלקה למזה״ת במשרד החוץ) ואליהו ששון, המכהן עתה כשגריר ישראל בברן, עם נציגים ערביים.

(„ידיעות אחרונות״, 4.8.61)

כפי שנודע גילו אז נציגיו של שליט מצרים, במו״מ החשאי שהתנהל באירופה, נכונות להגיע להסכם חשאי עם ישראל על הסדרת היחסים בין שתי המדינות ללא הסדר פורמאלי של שלום. במהלך המו״מ נתגבשו מספר הצעות שהיו צריכות לשמש מבנה־יסוד להסדר זה. העיקריות בין הצעות אלה היו: להקפיד על שקט בגבול; הקמת קשר ישיר בבירה אירופית לבירור עניינים שבמחלוקת או בסיכסוך; הסכמה מצרית להעברת מטענים ישראליים אזרחיים בדרך תעלת־סואץ, שלא תחת דגל ישראלי.

נציגיו של השליט המצרי הסבירו בשעתו כי לארצם אין שום כוונות רעות נגד ישראל, אולם, מחמת מעמדה של מצרים בקרב ארצות־ערב, אין באפשרות הכת הצבאית, שהיתה אז עדיין בראשית שלטונה, להגיע להסדר פומבי של יחסיה עם ישראל.

אותם מעטים בצמרת משרד־החוץ דאז, בראשותו של מ. שרת, ששותפו במו״מ החשאי או שידעו עליו, ייחסו ערך רב למו״מ זה עם מצרים. היו אף שראו בו פתח להסדר שקט עם יתר מדינות־ערב, וסיכוי לפריצת טבעת האיבה הערבית נגד ישראל.

אולם אז אירעה אותה פעולה מסויימת שנעשתה ע״י זרוע של־טונית אחרת. מייד לאחר פעולה זו, שעוררה רעש רב בזמנו — נפסק כל מגע עם נציגי מצרים.

(„מעריב", 4.8.61)

ו„ידיעות אחרונות" מסביר ביתר־פשטות: **„המגעים נפסקו בגלל העסק הביש".**

אילו היתה ממשלת ישראל מפגינה נכונות לתמוך במאבקה של מצרים בפרשת תעלת סואץ, אילו היתה זונחת את הקו של דבקות אדוקה במחנה המערבי, כי־אז היתה קיימת אפשרות ריאלית להשגת התקדמות ניכרת בדרך לשלום. בתמורה בעד תמיכתה בפינוי תעלת סואץ ובהלאמתה היתה יכולה ישראל לתבוע ולהשיג ויתורים מסו־יימים מצד מצרים.

קרוב לודאי כי בדרך זו, ובתיווך נאות של אישים בולטים מה־מחנה הנייטרליסטי, אפשר היה להשיג, למשל, חופש־שייט בתעלת

סואץ ובמיצרי ים־סוף, וייתכן שאף למעלה מזה. אולם חשיבות הדבר לא היתה בעצם ההישג כי אם באווירה שהיתה נוצרת, בפתיחת הדרך להסכמים חשובים יותר.

זו היתה שנסה היסטורית שבוזבזה מפני שיוזמי סיני היו סבורים כי הגיעה „שעת הכושר" להפלת שלטונו של נאצר ולהשגת „הישגים גדולים" בדרך צבאית, בבת אחת. הם חזרו על שגיאתם הנצחית — ערבוב המצוי ברצוי, דהיינו הפריזה בהערכת כוחו של המערב וזלזול בכוחה של התנועה הלאומית הערבית. הלך המחשבה אשר רווח אז בחוגי בן־גוריון מצא לו ביטוי במאמר מאת ז. יואלי אשר התפרסם ב„דבר" ב־14 בספטמבר 1956. התנבא יואלי:

... ואשר להלאמת התעלה, יש לפקפק אם זהו יומה הגדול של הכת השלטת. **ריאלית יותר תהיה ההערכה שזהו ראשית סופה.** נוספו לנו בני ברית פעילים במערכה נגד התפשטות פן־ערב. לצרפת אין עתה לאן לסגת. היא אינה עומדת עכשיו בפני דילמה של מלחמה או שלום, אלא בפני המשך המלחמות האכזריות באפריקה או מהלומה לפאשיזם המצרי שכתוצאתה ירווח לה ויירווח גם לארצות ערב שבחסותה, תוניס ומארוקו. צרפת חזרה למזרח הקרוב, טייסיה יכולים תוך כמחצית השעה להגיע לקאהיר — הנחיתה הצרפתית בקפריסין משנה את המצב הבטחוני והמדיני של מצרים.

הבריטים לא שינו, כאמור, את יחסם לישראל, אך הם נדחקים להיאבק בפעילות נגד מגמות ההתפשטות של מצרים. כי על כף המאזניים מוטלת לא התעלה אלא שארית כוחה של האימפריה.

(ההדגשה שלנו)

על כף המאזניים היתה מונחת גם השאלה אם ישראל תנצל את מצבה הקשה של מצרים בכדי להשיג בדרך פוליטית וויתורים מסוג יימים תמורת תמיכה ישראלית בעמדתה, או האם ייעשה נסיון לנצל את המצב הקשה הזה בדרך של הרפתקה צבאית.

יוזמי סיני בחרו בדרך השניה. היא נראתה להם „ריאלית יותר", בסוברם כי הגיעה „ראשית הקץ של הכת השלטת במצרים". היתה זו, כרגיל, שגיאה פאטאלית; את תוצאותיה אנו משלמים עד עצם היום

הזה, ונמשיך לשלם בעתיד.

אכן, מלחמת סיני היתה מלחמת־מנע; אולם לא התקפה מצרית על ישראל מנעה היא, אלא אפשרות של מו"מ עם מצרים.

העלמה, טישטוש, סילוף

מדינאי ישראל ושופרות התעמולה שלהם מבקשים להוכיח כי לא היתה קיימת אפשרות כזו. כהוכחה לכך הם מביאים את ההכרזות האנטי־ישראליות החריפות הנשמעות מדי פעם מפי מדינאי ערב. כל ילד בישראל יודע על כוונתם המוצהרת של הערבים „לזרוק אותנו לים", על אי נכונותם **העקרונית** להכיר בישראל כבעובדה קיימת. לכאורה העניין פשוט — הערבים אינם רוצים בשלום עם ישראל מפני שמפעפעת בהם שנאה אי־רציונאלית, מפני שהם מסרבים להיות ריאליסטים. על כן אין לישראל ברירה אלא לנהל מדיניות של כוח.

הבה נבחון דיעה זו ביתר פירוט. האם אמת היא שמנהיגים ערביים חוזרים על הצהרות אנטי־ישראליות חריפות ובלתי מתפשרות? כן, זו אמת. כאמור, קיום בעיית הפליטים והפירוד בעולם הערבי מקשים על הופעות יותר שקולות. כמעט כל מדינאי ערבי, כשהוא פונה אל עמו, משלב בדבריו לעיתים קרובות סיסמאות נגד ישראל. למרבה הצער נראה הדבר נחוץ, בכדי שלא יואשם בבגידה בעניין הערבי. אך לא לכולם הוא נחוץ במדה שווה.

אין זה מקרה שדוקא מדינאים פרו־מערביים מובהקים כמלך חוסיין וכנורי סעיד בשעתו, מרבים יותר מכולם להשתמש בסיסמאות האנטי־ישראליות. הם אינם עושים זאת מתוך שנאת ישראל סתם, או מתוך מניע בלתי ראציונאלי אחר, אלא מסיבה פשוטה בתכלית: זוהי הדרך **היחידה** שבה יכול שכיר המערב „להוכיח" את לאומנותו, מבלי לצאת נגד אדוניו. ההסתה נגד ישראל נחוצה להם בדיוק מאותה סיבה שהסתה זו היתה נחוצה לתחנת השידור של מק־מייקל: כדי להסיח את דעת עמם מן המאבק נגד הקולוניאליזם.

לעומת זאת, מדינאי אשר מנהל מדיניות אנטי־קולוניאליסטית איננו זקוק כל־כך להסתה האנטי־ישראלית, שהרי הוא רוצה שבני ארצו יראו את האוייב העיקרי לא בישראל כי אם באימפריאליזם. כך למשל, מאז החל נאצר בהתנגדותו ל„ברית בגדאד" הופיעה בדבריו על ישראל נימה חדשה, שקולה הרבה יותר. ככל שגבר מאבקה של מצרים נגד המערב, כן הלכו ורבו, הלכו ותכפו הכרזותיו בזכות פתרון של שלום לבעיית ארץ־ישראל. כמובן, הצהרות אלה אינן מוכיחות כי נאצר הפך רודף שלום. בכלל, עצם הגישה המייחסת תופעות מדיניות לאופיו של מדינאי זה או אחר לוקה בתמימות יתירה.

הצהרותיו אלה של נאצר נובעות משתי סיבות ראשיות:

א. הוא רצה להפנות את עיקר מאבקו נגד היריבים הראשיים — מעצמות המערב, ברית בגדאד, חברת תעלת סואץ;

ב. הוא הבין כי סיכסוך צבאי עם ישראל יהווה הזמנה ישירה להתערבות צבאית מצד המערב.

לשני גורמים אלה יש להוסיף את השפעתם של מדינאים מתונים מהמחנה הנייטראליסטי אליו הצטרפה מצרים, ושל ברית־המועצות, אשר איננה מעוניינת בהתלקחות צבאית בקירבת גבולה. רוב אזרחי ישראל אינם יודעים דבר על הצהרותיו השקולות יותר של נאצר; וזאת לא מפני שהצהרות כאלה לא היו קיימות — להיפך, הן היו מרובות והתפרסמו בעיתונים רבי השפעה בארצות שונות — אלא מפני שממשלת ישראל לא היתה מעוניינת לתת להן פרסום. היא דואגת לפרסם ולנפח כל הצהרה אנטי־ישראלית בכדי להצדיק את מדיניות „האקטיביזם"; אך הכרזות שקולות ומתונות יותר המושמעות במצרים ובארצות ערב אחרות זוכות לטיפול אחר: העלמה, טישטוש, סילוף. דוקא משום כך עלינו להקדיש לעניין זה דפים אחדים.

„קיטרוג מתחסד"

בחודש אפריל 1955 נתכנסה ועידה של מדינות אסיה ואפריקה בבאנדונג. בוועידה היסטורית זו הופיעו לראשונה עמי היבשות המש־

תחרורות ככוח עצום בזירה הבינלאומית. ישראל לא הוזמנה להשתתף בוועידה. בעניין ארץ־ישראל נתקבלה בוועידת באנדונג ההחלטה הבאה:

נוכח המתיחות הקיימת במזרח התיכון, הנובעת מן הבעיה והפ־לשתינאית, נוכח העובדה שמצב זה מסכן את שלום העולם, מביעה ועידת מדינות אסיה ואפריקה את מלוא תמיכתה בזכויות ערביי פלשתינה וקוראת להגשמת החלטות האו"ם על פלשתינה, המחייבות פתרון הבעייה בדרכי שלום.

בעד החלטה זו, אשר נוסחה בידי נאצר, הצביעו כל 29 המדינות שהשתתפו בוועידה — כולל המשלחות הערביות.

בישראל היא נתקבלה בשצף־קצף. כל העיתונים וכל המפלגות (פרט למק"י) תקפו אותה כהחלטה אנטי־ישראלית קיצונית.

את ההחלטה המצדדת בפתרון של שלום על בסיס הח־לטות האו"ם ראו לא כחידוש מעודד לגבי הקריאות הערביות הקוד־מות להשמיד את מדינת ישראל והסירוב להכיר בקיומה, אלא פשוט כהחלטה אנטי־ישראלית. בנאומו ביום העצמאות השביעי הביע בן־גוריון את דעתו בעניין זה:

רק ימים אחדים לפני יום העצמאות שמענו הקיטרוג המתחסד בוועידת עמי אסיה ואפריקה בבאנדונג... אין יסוד לבהלה מאימרות הגויים גם כשאימרות אלה מדאיגות... ראם כמה מעמי אסיה ואפ־ריקה רומו הפעם בבאנדונג על ידי רודני עמי ערב ומדכאיו — אינ סבור שלא נוכל להעמידם על הכרת האמת ההיסטורית, כי לשליטים אלה אין כל זכות מוסרית ומשפטית להישען על החלטות או"ם שחו־ללו ונעשו לאל על ידיהם־הם. החלטות אלה אינן קיימות עוד, ולא יקומו עוד לתחיה, כשם שכל עמי אסיה ואפריקה לא יקימו לתחיה אלפי בנינו ובנותינו שקיפחו חייהם הצעירים בגלל התוקפנות הפו־שעת של שליטי ערב — שאו"ם לא ידע למנוע אותה.

(„דבר", 28.4.55)

מדוע אסור לנאצר להסתמך על החלטות האו"ם ? האם הוא אח־ראי למדיניותו של המלך פארוק בשנת 1948 ?

היות וטענה זו מועלית מדי פעם מחדש, עלינו להמשיך ולשאול. האם קאסם אחראי למדיניותו של נורי סעיד? כראמה למדיניות שמעון?

אם יש כיום שליט ערבי שטענה זו תופסת לגביו, הרי הוא חוסיין מלך ירדן, ממשיך דרכו של סבו עבדאללה. אך דוקא הוא, כבן־גוריון עצמו, נמנע מלהסתמך על החלטות האו״ם — מסיבות מובנות שכבר עמדנו עליהן. האחראי הראשי להפרת החלטות או״ם היתה בריטניה, אשר פארוק, נורי סעיד, עבדאללה, שמעון ואחרים לא היו אלא כלי שרת בידיה. על־כל־פנים מי ששם לאל את תכנית החלוקה בדיוני הסודיים עם עבדאללה, לפני ואחרי ה־15 במאי 1948, אין לו „זכות מוסרית ומשפטית" להאשים אחרים במעשה זה. זהו „קטרוג מתחסד". „החלטות או״ם אינן קיימות עוד, ולא יקומו עוד לתחיה" — זו הנחת היסוד של המדיניות הישראלית ביחס לסיכסוך עם הערבים, מאז שנת 1949 ועד עצם היום הזה. אולם כיום, לאחר שנבואה דומה של אותו נביא (אשר הכריז על מותם וקבורתם של הסכמי וקווי שביתת הנשק עם מצרים) הוכחה כנבואת כזב, מותר לנו להתייחס בספקנות־מה גם לתפילות האשכבה שלו להחלטות או״ם בשאלת ארץ־ישראל. מסתבר שתחיית המתים עלולה להתרחש גם במאה העשרים.

„ייתכן שיפור"

למרות התגובה הנזעמת של רוב העיתונות הישראלית, מהווה החלטת באנדונג בשאלת ארץ ישראל התקדמות רבה ביחס לעמדה הערבית הקודמת.

נאצר עצמו קבע בראיון טלביזיה לחברת „קולומביה" בינואר 1956:

הודעתי בועידת באנדונג, והמדינות הערביות הסכימו זו הפעם הראשונה, שאנו רוצים לממש את החלטות האו״ם מ־1947 ו־1948, את תוכנית החלוקה.

היתה זו הפעם הראשונה שמדינות ערב הכירו וקבלו את תוכנית החלוקה, ובכך הכירו למעשה בזכות ההגדרה העצמית של יהודי ארץ־ישראל, דהיינו בזכותם להקמת מדינה עצמאית.

מי שסבור ומקווה שהחלטות או״ם מתו ונקברו, מי שסבור כי לערביי ארץ־ישראל אין כל זכויות לאומיות בארץ זו, ודאי שלא יכול לשמוח נוכח תמיכתם של עמי אסיה ואפריקה בהחלטות ובזכויות אלה. אולם גם הוא לא יוכל להכחיש שהכרה ותמיכה בהחלטת האו״ם משנת 1947 פירושה, בין היתר, הכרה בזכויות הלאומיות של יהודי ארץ ישראל, ובכללן — בזכות למדינה עצמאית.

האם תמיכת מדינות ערב בהחלטת בנדונג נשארה תופעה מבודדת ויוצאת דופן? התשובה על שאלה זו שונה לגבי כל מדינה ומדינה. ממשלת נורי סעיד בודאי לא המשיכה בקו־באנדונג. שכירי בריטניה ששלטו בבגדאד נאלצו אמנם להסתגל לאווירה הכללית אשר שררה בוועידה — אווירה של סובלנות, שלום ודו־קיום. אולם בחזרם לביתם שבו אל תעמולת ההסתה הקודמת שלהם. כך, למשל, הצהיר שר החוץ העיראקי בורהן אדין באשיין ב־11.5.56 (כשנה לאחר ועידת באנדונג):

ממשלת עיראק עומדת על עקירתה והרחקתה של ישראל מן המזרח התיכון ועל הכרחת הפולשים לחזור למקום ממנו באו.

אולם אותן מדינות ערביות — ובראשן מצרים — אשר נשארו נאמנות לקוו **הכללי** של באנדונג — לקו הנייטראליזם, לא נסוגו גם מההחלטה בשאלת ארץ ישראל. ב־22 במאי 1955, סמוך לשובו מבאנדונג, שוחח נאצר עם סופר השבועון האמריקאי הנפוץ „ניוזויק". בין היתר אמר:

הריני מאמין כי ייתכן שיפור (ביחסי ישראל־ערב) בתנאי שישראל תגלה שאיפה כנה להביא לידי שלום צודק. אין אנו דורשים שלום על פי תנאינו־אנו. אולם עומדים על כך שישראל תוכיח רצון טוב וכנות על ידי אישור החלטות או״ם אותן דחתה עד כה.

...שלום צודק יושג רק על ידי קבלת החלטות או״ם בדבר הפליטים, וזכותם לפיצויים וכן בעניין בנאום ירושלים.

...אין לנו כל שאיפות טריטוריאליות שהן, על כן לא סיפחנו את רצועת עזה ואין אנו מתכוננים לעשות זאת. דאגתנו היא אך ורק להגן על הפליטים.

לשאלת העיתונאי אם למצרים יש כוונות תוקפניות כלפי ישראל ענה נאצר:

ודאי שאין לנו כל כוונות תוקפניות כלפי ישראל, או איזו מדינה אחרת. כחייל ראיתי מלחמה מה פירושה ולמדתי לשאוף בכנות לשלום. כמנהיג ארצי יודע אני כמה רבה המלאכה שלפנינו בטרם נגיע לשגשוג בארצנו. שגשוג ושלום — שלובים זה בזה. אין מקום למלחמה בתכניותינו הקונסטרוקטיביות.

גם מי שמתנגד להחלטות או״ם בשאלת ארץ ישראל אינו יכול שלא להודות כי נימה מתונה זו הראתה התקדמות מסויימת בעמדה הערבית והמשיכה את קו־באנדונג.

בישראל נשמעת לעיתים הטענה כי נאצר נוקט נימה מתונה בשיחותיו עם כתבים זרים, אך כשהוא פונה אל עמו, הוא זונח את המתינות ומכריז על כוונותיו התוקפניות.

במקרה הנוכחי אין לטענה זו על מה שתסמוך, שהרי הראיון עם סופר „ניוזויק״ פורסם למחרת היום (23.5.55) ב„אל־ג׳ומהוריה״ בטאונה הרשמי־למחצה של ממשלת מצרים.

לא פנו אל או־נו

אותה שעה, באווירה הבינלאומית הנוחה שנוצרה אחרי ועידת־באנדונג, גברו השמועות על מאמצי תיווך בין מצרים לישראל, הנעשים על ידי אישים מסויימים מהגוש הנייטראליסטי. ב־29 במאי 1955 בא ראש ממשלת בורמה או־נו לביקור בישראל. עד מהרה התברר כי אחת ממטרות הביקור — אם לא המטרה העיקרית — היא לנסות לתווך בין ישראל למצרים.

למחרת בואו, במסיבה שנערכה לכבודו במלון „המלך דוד״, רמז או־נו לכך במונחים כלליים:

להשגים כמו כיבוש השממה נודעת למעשה משמעות גדולה יותר והשפעתם מתמידה יותר מאשר כיבושים צבאיים שאינם יכולים אלא להשחית חיי אדם ורכוש וכל הערכים שלמענם קיימת האנושות.

את מדיניותה של ארצו תיאר או־נו במלים:

מדיניותה של בורמה לשלום ולידידות מבוססת על אמונתנו החז־זקה כי המלחמה, כל כמה שאין בה כדי לשמש פתרון לבעיה כלשהי, משמשת כר להתרבותן של בעיות נוספות; לקח שתי מלחמות העולם האחרונות עומד עדיין לנגד עינינו במלוא חזותו.

מעניין לציין כי „דבר" השמיט משפט זה בכתבתו על המסיבה.

ב־4 ביוני אמר מר טאנט, יועצו של או־נו, לסופר „מעריב":

השקפתו של מר נו היא שהסכם או הסדר בין ישראל למצרים הוא תנאי ראשון להפגת המתיחות במזרח התיכון והשכנת שלום בו.

...נו מוכן לתווך בין ישראל למצרים, אם יתבקש לעשות זאת על־ידי שני הצדדים.

למחרת הופיע נו במסיבת עיתונאים ורמז בעדינות לממשלת ישראל:

בורמה איננה שייכת לשום גוש או ברית צבאית. אפשר ללמוד מאיתנו בשטח זה.

משנשאל האם ישראל בקשה את תיווכו למען הסדר שלום בינה לבין ארצות ערב, הוא השיב: „עדיין לא ביקש זאת ממני שום צד".

אותה שעה הציע נאצר ליצור איזור מפורז על גבול רצועת עזה. הוא הבטיח להרחיק את צבאו כדי קילומטר אחד מקו שביתת הנשק אם גם ישראל תעשה כך. ההצעה הועברה לממשלת ישראל באמצעות הגנראל ברנס, ראש משקיפי או"ם.

ממשלת ישראל לא פנתה לאו־נו בבקשה שיתחיל במאמצי תיווך. היא גם דחתה את הצעת הפירוז. כמו כן לא שעתה ממשלת ישראל לעצת או־נו שלא להכנס ל„שום גוש או ברית צבאית". ההיפך הוא הנכון — דוקא יומיים אחרי בואו של או־נו, מצא שר החוץ לנכון להכריז בכנסת על רצונה של ישראל לבוא בברית צבאית עם „מע־צמה גדולה".

במקום נסיון להתקרב לגוש הנייטראליסטי ולבקש את תיווכו, נעשה נסיון להשתלבות נוספת במערך האיסטרטגי של המ־ערב. פירוש הדבר היה — זניחת הסיכוי הריאלי היחידי שנשקף אז להתקרבות ישראלית־מצרית, שכן ארצות הברית השתמשה ברצונה של ישראל לחתום על „חוזה בטחון הדדי" כבאיום על מדינות ערב. ב־6 ביולי 1955 הודיעה סוכנות יו. פי. מוושינגטון כי „משרד החוץ האמריקאי מעיין עתה באפשרות לחתום על חוזה בטחון עם ישראל, לאחר שהתנגדות מצרים מונעת חתימת הסכם דומה עם המדינות הערביות". למחרת הגיב על כך „דבר" באמרו:

נדמה כי זאת הפעם הראשונה שידיעה כזאת מציגה את עצם האפשרות של חתימת חוזה כזה עם ישראל כאיום על ממשלות ערב, המסרבות לחתום חוזי בטחון עם ארה"ב.

בחדשים שלאחר מכן חלה הדרדרות במצב על קו שביתת הנשק הישראלי־מצרי. התקריות רדפו זו את זו — חילופי יריות והפגזות (22 באוגוסט), התקפת פידאיון (סוף אוגוסט), פיצוץ משטרת חאן יונס (31 באוגוסט).

ב־2 בספטמבר 1955 מסרה סוכנות הידיעות יו. פי. מקאהיר על נאום שנשא נאצר בפני מחזור חדש של קצינים באקדמיה הצבאית המצרית. בין היתר אמר:

אנו נמשיך לבצע את מדיניותנו עד אשר נקים את הצבא שלו שאפנו מתחילה — צבא חזק לשם הגנת גבולותנו אך לא להתקפה כלשהי.

...אני חוזר שוב: אין לנו כל כוונה ליצור אי שקט במזרח התי־כון. אין אנו רוצים במלחמה כי אם בצבא חזק לשם הגנת גבולותנו וצבא חזק יהיה לנו.

באותו נאום הכריז נאצר:

שירות המודיעין הצבאי המצרי תפש אתמול דו"ח של שירות המודיעין הבריטי שבו נאמר כי אין זה מתקבל על הדעת שמצרים תתקוף את ישראל, אולם יש להניח כי ישראל תפתח בהתקפה בחזית המצרית.

... דוח סודי זה נמצא עכשיו במשרדי ואני מוכן להראותו לשג־ריר הבריטי בקאהיר בכל זמן שירצה.

למחרת פרסם „אל ג'ומהוריה" את תצלום הדו"ח, אשר נשא את הכתובת „דוח צבאי של האינטליג'נס, מאי 1955, כרך 9, מס. 5". על כל שטח המסמך היתה פרושה חותמת „סודי".

יתכן כי מאן דהו ירצה לטעון שהמסמך היה מזוייף, אולם אין כל אפשרות להכחיש כי תוכנו התאמת באופן מדוייק.

„טעות דפוס"

הנימה החדשה אשר חזרה ונשמעה בדברי נאצר לא נעמה לממ־שלת ישראל. רצויות לה יותר הכרזות בלתי פשרניות ותוקפניות בגלוי, הנשמעות מפי שליטי ערב. שכן הכרזות תוקפניות כאלה מאפ־שרות לממשלת ישראל להופיע כ„כבשה בין זאבים". הסתמכות הע־רבים על החלטות האו"ם מטות את דעת הקהל העולמית לרעת ממשלת ישראל, אשר מופיעה כמפירת אותן החלטות, להן חייבת יש־ראל את קיומה.

הלך נפש זה של החוגים הרשמיים בישראל מצא ביטוי בולט מאד בתקרית עיתונאית שאירעה בראשית אוקטובר 1955.

ב־6 באוקטובר 1955 הופיע „ידיעות אחרונות" בכותרת ראשית באותיות של קידוש לבנה:

„נאצר — אנו מוכרחים להרוס את ישראל".

למחרת פורסמה ידיעה זו בכל עיתוני הבוקר (פרט ל„קול העם") בהבלטה רבה בעמוד הראשון. ב„הארץ", למשל, נדפסה הכותרת:

„אנו מוכרחים להרוס את ישראל — מכריז נאצר"

ידיעות אלה הסתמכו על ראיון שנתן נאצר לקנת לאב, סופר „ניו־יורק טיימס". בראיון עצמו נאמר:

שום מדינה ערבית אינה רוצה להרוס את ישראל. הערבים מבקשים רק שהפליטים יקבלו את זכותם הטב־עית לחיים ולרכושם האבוד, אשר הובטחה להם ע"י הח־

לטות או"ם לפני שבע שנים. אנו איננו תוקפנים. האיום בא מן הצד שכנגד. אמרתי כבר פעמים רבות שאני רוצה לשקם את ארצי. עכשיו אני נאלץ לתת להגנה עדיפות על־פני הפיתוח. המצב היה הפוך לפני התקפתו של בן־גוריון על עזה ב־25 בפברואר (זוהי כמובן טעות. צריך להיות: ב־28 בפברואר), מאז ה־25 בפברואר לא חדלתי לצפות להתקפה ישראלית, אולם סכנה זו תפחת ככל שמאזן החימוש הערבי־ישראלי יוחזר על כנו. (הדגשות שלנו)

ברור שהכותרות בעיתוני ישראל עמדו בניגוד מפורש לתוכן הראיון.

אחרי שלושה ימים, ביום א', 9 באוקטובר, הופיע תחת כותרת צנועה, במקום נידח ובאותיות קטנטנות „תיקון טעות":

בעיתוני ישראל פורסם מברק של סט"א (סוכנות הידיעות הציונית) על תוכן הראיון שנתן גמאל עבד־אל־נאצר לסופר „ניו יורק טיימס" בקאהיר קנת לאב, ונאמר שם, בניגוד לתוכן הראיון כולו ש„אנו מוכרחים להרוס את ישראל". מתברר שבמהדורה הראשונה של העיתון (לפיה הבריק סופר סט"א בניו־יורק) נשמטה ראשיתו של המשפט: „אף ערבי אינו אומר כעת כי אנו מוכרחים להשמיד את ישראל". במהדורות האחרות של העיתון תוקנה הטעות.

(„דבר", 9.10.55)

רבים מאזרחי ישראל אינם קוראים את הידיעות המודפסות בעיתון באותיות „של ומטר", והם מסתפקים ברפרוף על־פני הכותרות הראשיות. „תיקון הטעות" לא יכול היה לתקן את הרושם המוטעה שנתקבל.

אך האופייני בכל הפרשה הוא שאיש מבין מדינאי ישראל כלל לא התעניין אם אמנם אמר נאצר את הדברים שיוחסו לו.

בוויכוח שנערך בכנסת ימים מספר לאחר „התקרית העיתונאית" אמר מנהיג הציונים הכלליים:

... לא ידענו אם כוונתם של שליטי ערב בדברם על סיבוב שני היא רצינית. המפנה והמהפכה שחלו עכשיו גילו את עמדתם; בין אם נאצר הכחיש את הצהרתו שהוא עומד להשמיד את ישראל ובין אם

לא, זה כבר איננו מעניין.

(פ. ברנשטיין, דברי הכנסת 19/65, 12.10.55)

ב־7 באוקטובר ידע „דבר" להסביר כי:

הידיעות המגיעות לישראל על הלך הרוחות בקרב ארצות ערב מעידות כי הסיסמה „לזרוק את ישראל לים" אינה בגדר של מליצה או לתצרוכת פנימית של מנהיגים. זוהי שאיפה שחדרה עמוק להכרה הערבית בכל מדינות ערב.

אחרי שהתברר כי לפחות חלק מה„ידיעות המגיעות לישראל" מיוסדות על „טעויות", לא ראה „דבר" לנחוץ לחזור בו מהסבר זה. להיפך, המזרחן המפא"י הידוע מיכאל אסף נקט ב„נימוק" הדומה לזה של מר ברנשטיין:

...ואם כי הטיבה סט"א מבחינה מעשית בתיקונה ובהיתנצלותה, **נראה לי כי המשובש דווקא היה הנכון** לגבי שאיפתו הפנימית האמיתית של גמאל עבד־אל־נאצר. אם כי ידיד ישראל כריצ'ארד קרוסמאן, הסובר ודאי שמכיר הוא גמאל יותר מכל מי שיושב בישראל, העיד שוב בימים האחרונים לטובת גמאל, כי רק פאטריוט מצרי טוב הוא וכו', הרי אנו... איננו יכולים לקבל את העדות הזאת. לא ישכנעו אותנו לא עדותו של קרוסמאן ואף לא השימוש הרב שמשתמשים עתה בסיסמאות כמו סוציאליזם, שלום ואפילו דמוקראטיה. (הדגשות שלנו)

(„דבר", 14.10.55)

אנשים כאסף וכברנשטיין אינם משתכנעים על נקלה מעדויות, ואף לא מהעובדות עצמן. אם אמר נאצר שבכוונתו להשמיד את ישראל — מה טוב ; ואם אמר את ההיפך „זה כבר איננו מעניין", „המשובש דוקא היה הנכון".

למען האמת יש לומר כי בעוד אשר עורכי העיתונים בארץ התאימו עצמם לקו הממשלתי, הרי כתביהם בבירות העולם ידעו להעריך אל־נכון את המפנה בקו המצרי כלפי ישראל.

כך, למשל, מסר „ידיעות אחרונות" ב־7 באוקטובר 1955 (כלומר למחרת פרסום הידיעה המסולפת) מפי כתבו בארצות הברית כי

„דוקא עתה גברו הסיכויים לשלום בין ישראל ובין מצ־רים" וכי „נאצר לא יתקוף את ישראל".

הערכה זו היה לה על מה שתסמוך. כמובן, לא תמיד יש לתת אימון בהצהרות שלום הנשמעות מפי מדינאים. גם בן־גוריון הכריז באוקטובר 1956 על כוונות השלום שלו ובאותה שעה עצמה הכין את הפלישה לסיני. אולם ההכרזות המתונות שנשמעו מפי המדינאים המצריים עוררו אימון ברחבי העולם לאו דוקא משום שבעלי הכרזות אלה ידועים היו כרודפי שלום מובהקים, אלא מפני שהיה ברור לכל אדם בר־דעת כי מצבה הפוליטי הכללי של מצרים, המאבק שהיא מנהלת נגד המערב, וחששותיה מפני התערבות זרה אינם מאפשרים לה ליזום התקפה נגד ישראל.

מצב עניינים זה מצא את ביטויו בדבריו של שר החוץ המצרי באומות המאוחדות ב־29 באוקטובר 1955 (למחרת הפשיטה הישראלית על כונתילה).

אמר פאוזי:

למצרים אין כל כוונה לתקוף את ישראל או כל מדינה אחרת. התקפה כזאת תהיה נגד האינטרסים של מצרים...

כמו כן ברור כי ישנה אפשרות להפסיק מייד כל התקפה מעין זו, כך שאין כל טעם בכך שקאהיר תחליט לערוך התקפה על מישהו.

ביחס למצב המתיחות לאורך קווי שביתת הנשק אמר השר המצרי:

הוגברו והוכפלו המאמצים לצמצם עד למינימום, ואם זה בגבול יכולת אנוש גם לחסל לחלוטין את התקריות בסביבות קווי הפסקת האש.

שלושה ימים לאחר־מכן הצהיר בן־גוריון מעל במת הכנסת על רצונו להיפגש עם נאצר ולדון עמו על חתימת הסכם שלום.

באחד הפרקים הקודמים הזכרנו כי נאומו זה של בן־גוריון זכה להבלטה רבה בעיתוני מצרים, ומסתבר כי חוגים מצרים מסויימים התייחסו להצעה ברצינות. אולם בשולי אותם עיתונים, במדור המיועד לידיעות שהגיעו עם סגירת הגליון, הופיעו כבר הידיעות הראשונות על ההתקפה הישראלית הגדולה בצבחה.

קוצר היריעה אינו מאפשר לנו לדון בפרוטרוט בכל ההכרזות המצריות אשר קראו לפתרון בעיית ארץ־ישראל בדרכי שלום. אף אם נביא בחשבון רק אותן הכרזות אשר הדיהן הגיעו, בצורה זו או אחרת, אל דפי העיתונות הישראלית — גם אז תהיה הרשימה ארוכה מאד.

נסתפק איפוא בציון ההכרזות החשובות ביותר, תוך הבאת פסו־קים מעטים מכל אחת מהן.

ב־6.11.55 הצהיר נאצר בפני סופר ה„דיילי הראלד" כי „מצרים איננה מתכוונת לתקוף את ישראל".

ב־7.11.55 הכריז קאיראת סעיד, סגן שר החוץ המצרי כי „מצרים רוצה ליישב את הסכסוך עם ישראל בדרכי שלום".

ב־10.11.55 בראיון עם כתב השבועון האמריקאי הנפוץ „לייף" אמר נאצר כי „מצרים לא תשתמש בנשק הצ'כי כדי להלחם נגד ישראל".

באותו ראיון הוא הכריז (לדברי סוכנויות יו.פי. ורע"ר) כי:

הדיעה הרווחת כיום בעולם היא שישראל חושבת על „מלחמה מונעת" כתוצאה מעיסקת הנשק הצ'כית־מצרית. אולם אני מצפה שישראל תפתח במלחמה מאז היא ביצעה את התקפתה ברצועת עזה ב־28 בפבדואר. קודם לכן האמנתי כי אין ישראל רוצה בצרות. לאחר ההתקפה הנ"ל הבינותי את כוונותיהם יותר טוב. אחרת לא הייתי קונה את הנשק והייתי חוסך את הכסף.

ב־12.11.55 הודיעה סוכנות יו. פי. כי בראיון מיוחד עם סופר „ניו יורק וורלד טלגרם אנד סאן" הצהיר נאצר שהוא „נכון לחפש מוצא של פשרה עם ישראל. המתווך הטוב ביותר לשיחות שיפחיתו את הניגודים בין מצריים לישראל יהיה ארגון האומות המאוחדות, במידה ויצליח לכפות את החלטו־תיו". הוא הוסיף כי לדעתו היו הפשיטות הישראליות האחרונות

בגבול מכוונות למשוך את מצרים למלחמה.

ב־25.11.55 הודיעה סוכנות הידיעות הציונית סט"א (אשר הפעם נזהרה יותר במסירת הדברים מאשר שבעה שבועות קודם לכן) כי בראיון עם סופר העיתון הפריסאי הידוע „פראנס סואר" הכריז נשיא מצרים ש„אינו שואף להשמדת ישראל כי אם לדיון שיחתור לבצוע החלטות או"ם מ־1947".

הוא הוסיף:

לא כל הפליטים הערבים ירצו לשוב; רבים יעדיפו להשאר במדינות ערב ולקבל פיצויים ישירים ...בישראל יש מקום, מאחר שבן גוריון הזמין מליון יהודים לעלות אליה.

ב־30.11.55 הודיעה סוכנות הידיעות ע"ר כי בראיון אשר נתפרסם אותו יום בעיתון הפריסאי „ל'אכספרס" אמר נאצר:

אנו יודעים היטב כי אי אפשר לגרש את כל היהודים מארץ־ישראל כדי להכין מקום למליון פליטים. אולם לכל הפחות צריכים הישראלים לקבל את הפליטים הרוצים בכך.

באותם הימים הגיעה בישראל ההרגשה של „ערב מלחמה" לשיאים חדשים. „העולם הזה" כתב:

המלחמה מסתכלת עלינו, ועיניה אדומות ולוהטות... תפקידנו — חיסול בעוד מועד של הצבא הקרבי של המדינה היריבה החזקה ביותר, מצרים.

(גליון 945 עמ' 3, 5.12.55)

חדשים אחדים לאחר מכן, ב־24.3.56, בנאום שנשא בפני כ־1000 חברי משקי עמק הירדן שהתכנסו ב„אהלו" אמר הרמטכ"ל מ. דיין כי „קיימת סכנת מלחמה בקייץ שנה זו, עם צאת הבריטי האחרון בחודש יולי מסואץ".

אפשר לטעון שבדבריו אלה התכוון דיין לומר כי בצאת החיילים הבריטיים מבסיס תעלת סואץ יראו המצרים את עצמם חפשיים לתקוף את ישראל מבלי לחשוש מהתערבות בריטית.

אין להניח שחשש זה היה מבוסס, שכן היה ברור לכל, כי במקרה של התקפה היתה בריטניה מתערבת מייד ותופסת חזרה את הבסיס שפינתה. המאורעות שלאחר מכן הוכיחו שפינוי בסיס הסואץ איפשר לנאצר לא לפתוח בהתקפה אלא להלאים את חברת תעלת סואץ, וגם את צעדו זה ניסו בריטניה וצרפת לסכל על־ידי התערבות צבאית.

על־כל־פנים, החשש מפני התקפה לא היה חד צדדי. גם המצרים חששו.

ב־2.4.56 הודיעה סוכנות יו. פי. מניו יורק כי בראיון שנתן נאצר לסופר ה„ניו־יורק טיימס" בקהיר אמר:

מצרים אינה מתכוונת לתקוף את ישראל. כל מחשבותינו נתונות להכנות מפני התקפה ישראלית... אנו מציבים גייסות חזקים במדבר סיני, אך איני יכול להיות כה טפש שאניח להם לחנות לייד רצועת עזה, מקום שם אוכל לאבדם על נקלה.

סוכנות יו. פי. מוסיפה:

ליד הראיון מפרסם „ניו־יורק־טיימס" מאמר המציין, בין השאר, כי בעבר אמר נאצר באורח פרטי שהוא מכיר בזכויותיה של ישראל בתור אומה ובעבר נתן בהזדמנויות שונות פקודות להחליש את הבי־קורת נגד ישראל. כיום נושאים ערבים רבים את עיניהם לנאצר כאל מנהיג הגיוני בסיכסוכיהם עם ישראל.

באותו יום (2.4.56) מסרה סוכנות הידיעות הציונית (סט"א) מניו־יורק, כי השלטונות המצריים ברצועת עזה הודיעו על נקיטת אמצעים שמטרתם לעצור בעד הסתננות מרצועת עזה לישראל. האמ־צעים כללו הטלת קנסות ועונשי מאסר כבדים על כל תושב הרצועה שיעבור את הגבול או יחזיק נשק וחמרי נפץ באורח בלתי חוקי. סט"א מוסיפה: „כנראה שמטרת הפקודות האלו היא להפחית את

המתיחות הישראלית־מצרית".

אך המתיחות לא הופחתה. ב־3 וב־4 באפריל נודע על חילופי יריות רציניים ליד קווי שביתת הנשק. 4 חיילים ישראליים נהרגו.

כעבור יום, ב־5 באפריל, הפגיז צה"ל את ככר השוק בעזה ואת חאן־יוניס, דיר־אל־בלח ועבסאן. כחמישים איש נהרגו ומספר הפצועים עלה על מאה. המתח המלחמתי בישראל עלה מעלה־מעלה והגיע לממדים של היסטריה.

ביקורת על העידוד הממשלתי להיסטריה זו הושמעה אף מעל דפי „הארץ".

במאמר תחת הכותרת „היסטריה או בטחון לאומי" כתב אל. ליבנה:

כאשר עומדת אומה לפני מצב בינלאומי חמור וחשש של מלחמה מרחף באפקיה, פתוחות לפניה אפשרויות שונות של תגובה והתנהגות. היא יכולה לדבר השכם והערב על סכנות המלחמה וגלגוליה ולדוש בכוונותיו המשוערות של האויב ובסגולותיה הצבאיות כלפיו. היא יכולה להכתיר באותיות קידוש־לבנה כל סדרת מקלטים שנבנתה וללוות בצילומים מרתקים כל גדר־תיל שמתיחתו נפתחה חגיגית. היא יכולה לאסוף תרומות לצרכי בטחון בפרסום גדול ולהחרים את הממעיטים לתרום בשצף־קצף.

עיתוניה יכולים להתמלא יום־יום סברות מתוחות על „שעת־האפס" המתקרבת. עסקניה יכולים להרבות דברי נאצה על הממשלות העויינות ומנהיגיהן, ומפלגותיה — להתחרות ביניהן ביתרת לאומנות, אשה על רעותה. אכן, אפשר להרוות את כל אוירת המדינה באי־שקט רצוף, בעצבנות מגורה במתיחות מלהטת, ואפשר להמשיך בכך זמן רב בנוסח הקרשצ'נדו העולה.

(„הארץ", 6.4.56)

הקרשצ'נדו הוסיף לעלות. יומיים אחרי ההפגזה על רצועת עזה הוצפה ישראל בגל גדול ורצחני של פעולות פידאיון מצריים.

במאמץ לשכך את המתיחות, הגיע למזרח התיכון מזכיר האו"ם ופתח בשיחות עם בן־גוריון ועם נאצר. מאמציו הוכתרו בהצלחת־מה.

המתיחות שככה במידה ניכרת. ב־12 באפריל 1956 נתפרסמה ידיעה, כי שתי הממשלות התחייבו בפני המרשלד שלא יפתחו בפעולות איבה. אכן, מאז ועד הפלישה לסיני לא אירעו תקריות גבול חמורות בין ישראל למצרים. שבו והתעוררו התיקוות כי בכל־זאת לא תפרוץ מלחמה.

ב־12.4.56 מסרה סוכנות סט"א מלונדון את תכנו של מאמר שנתפרסם בעיתון האנגלי החשוב „ניוז כרוניקל".

„ניוז כרוניקל" מוסר מקאהיר:

„נודע שראש ממשלת מצרים, עבדול נאצר, מוכן לעשות שני צעדים חדשים למען הסדר שלום:

א. תשע מדינות ערב יעניקו למדינת ישראל הכרה דה־פקטו בתחום גבולות שביתת־הנשק כמות שהם (!!!).

ב. ייעשה מאמץ לשכנע את הפליטים הערביים להסכים לקבלת פיצויים תמורת בתיהם ורכושם הנטוש. הצעות אלה נמצאות עתה בדיון הוועדה המדינית של החבר הערבי, אך לא נודע אם הגיש אותן ראש ממשלת מצרים גם להמרשלד.

„...ראש ממשלת מצרים משוכנע כי מלחמה כוללת, בין אם תסתיים בניצחון ובין אם במפלה, תביא שואה מדינית וכלכלית לא רק על מצרים, אלא על המזרח הערבי כולו". (הדגשה שלנו)

תיקוות השלום התחזקו עוד יותר, כאשר, ב־17 באפריל 1956, פרסם משרד החוץ הסובייטי הצהרה על המצב במזרח התיכון.

להצהרה בודעה חשיבות מרובה, מפני שהיא הכילה את גילוי הדעת המפורט והמוסמך ביותר של ממשלת ברית־המועצות על ענייני המזרח התיכון, ובעיקר על הסיכסוך הישראלי־ערבי, מאז שנת 1948. חשיבותה של ההצהרה נעוצה גם בעובדה כי בעת פירסומה היו יחסי ברית־המועצות עם מצרים הדוקים מאד והאחרונה הושפעה לא במעט מעמדת הראשונה.

והרי נוסח ההצהרה:

המצב המתפתח עתה במזרח התיכון דורש שימת לב רצינית מכל הצדדים המעוניינים. ממשלת ברית המועצות סבורה כי הסיבה

העיקרית למתיחות במזרח התיכון היא הקמתם, והמשך הנכונות להרחבתם, של הגושים הצבאיים המשרתים את הקולוניאליזם והנוגדים את האינטרסים של כל עמי המזרח התיכון ובטחונן של המדינות שוחרות השלום.

הקמתם של גושים צבאיים אלה היא מקור של סיכ־סוכים ותיכוכים במזרח התיכון, וסיבה להחרפת היחסים בין מדינות ערב וישראל, טורקיה וארצות ערב, פאקיסטאן ואפ־גניסטאן, פאקיסטאן והודו.

תחת לנקוט בצעדים לשם הקמת יחסי שלום וידידות בין האר־צות העצמאיות באיזור זה, המבוססים על עקרונות הדו־קיום בשלום, שאושרו בוועידת מדינות אסיה ואפריקה בבאנדונג, מבוצעת מדיניות המעמידה ארץ אחת מול רעותה והגורמת לחיכוכים בין מדינות המז־רח התיכון, דבר המביא לידי יצירת מצב מתוח במזרח התיכון.

לחצן של מדינות מסויימות, שמטרתן לאלץ את ארצות ערב העצמאיות להצטרף לברית הצבאית הקרויה „ברית בגדאד" הינו הפרה של עקרונות האו"ם ונוגד את עניין השלום והביטחון בעולם.

אחד הצדדים המסוכנים ביותר במצב במזרח התיכון הוא החרפת הסיכסוך הערבי־ישראלי; תהא אשר תהא ההשקפה בדבר סיבותיו של הסיכסוך הזה, הרי כוונתם של חוגים מסויימים בארצות מסויימות היא לנצל את הסיכסוך הזה למטרותיהם התוקפניות, להכנסת צבאו־תיהם לאיזור הזה ולבצע התערבות בענייני ארצות ערב העצמאיות למען יצירת סיבוכים צבאיים באיזור זה — דבר התואם את האינטרסים של מונופולי הנפט.

ההסכם בין שלוש מעצמות המערב משנת 1950, הינו השתקפות של רצון זה. המצב במזרח התיכון מגלם את סכנת קיום מוקד־מלחמה באיזור הזה, דבר שאין להרשותו.

ברית המועצות, המגינה על השלום, והנאבקת להפגת המתיחות הבינלאומית ולמען שיתוף־פעולה בין העמים, מעריכה כי הגשמת העצמאות וביצור הריבונות של כמה ממדינות האיזור, אשר עד לפני

זמן קרוב היו נתונות לחסות זרה, הינם הישג לעמים ולהבטחת הבי־טחון והשלום במזרח התיכון.

ברית־המועצות נקטה תמיד בעמדה של תמיכה במאמצים שמט־רתם להגשים את עצמאות מדינות איזור המזרח התיכון והקרוב.

ברית־המועצות תמכה בכינון עצמאותן של מצרים, סוריה, לבנון, תימן, ירדן, לוב, סודאן, עיראק, ישראל, ועוד, אשר היו ארצות קולוניאליות או מנדטוריות.

ברית המועצות התייחסה באהדה חמה להקמת העצמאות של הארצות האלה. ברית־המועצות העריכה את פעולות בריטניה וצרפת, שהכירו בעצמאות הארצות הנ"ל.

העקרונות של כיבוד הריבונות הלאומית ואי התערבות בעניינים הפנימיים של כל הארצות, ופתרון הסיכסוכים בדרכי שלום, הם עק־רונות הכלולים במגילת האו"ם. ברה"מ, הנאמנה לעקרונות אלה, תו־מכת בכל מאודה בשאיפות ארצות ערב לביצור עצמאותן ולהעלאת רווחתן הכלכלית.

ברה"מ סבורה, כי ביצור עצמאותם של עמי המזרח־התיכון, שנרכשה לא מכבר, מהווה ערובה חשובה לבט־חון האיזור. לכן היא נענתה לבקשות של ממשלות הא־רצות הערביות, מבלי להפיק מכך כל תועלת ממשית בשבילה. היא עשתה זאת כדי לבסס את יחסיה עם ארצות אלה על בסיס העקרונות שאושרו בוועידת עמי אסיה ואפריקה בבאנדונג.

ממשלת ברה"מ, בשאיפתה לבצר את השלום ואת שיתוף הפעולה הבינלאומי בהתאם לאינטרסים הלאומיים הצודקים של עמי כל הא־רצות, התייצבה נגד הפרת השלום במזרח התיכון ונגד כל פעולות העלולות להביא לסכסוכים מזויינים אשר עלולים להוות אמתלא לאינטרבנציה.

ממשלת ברה"מ מאמינה כי אפשר והכרחי למנוע סכנה של סכ־סוך מזויין במזרח הקרוב. האינטרס של כל המדינות במזרח התיכון הוא לא לתת לגורן אחרי פרובוקאציות ופעולות צבאיות.

הממשלה הסובייטית סבורה, שאין לנצל את הסיכסוך הערבי־ישראלי להתערבות בענייני ארצות ערב העצמאיות ולהכנסת צבאות זרים לאיזור המזרח התיכון.

על כן מכריזה ממשלת ברה"מ:

1. ברית המועצות תומכת בכל האמצעים הננקטים על־ידי או"ם לחיפוש דרכים ואמצעים לביצור השלום באיזור ארץ־ישראל ובהחלטות מועצת הבטחון בנידון.

2. ממשלת ברה"מ מאמינה כי יש לנקוט באמצעים להפגת המתיחות באיזור ארץ־ישראל ללא התערבות מבחוץ, הנוגדת את אינטרס המדינות המזרח־תיכוניות ואת עקרונות האו"ם. ממשלת ברה"מ קוראת לשני הצדדים להמנע מכל פעולה העלולה להביא להגברת המתיחות בקווי התיחום שנקבעו בהסכמי שביתות הנשק בין מדינות ערב וישראל. יש לנקוט באמצעים למען הקלת מצבם הקשה של מאות אלפי הפליטים הערביים שנשארו ללא קורת גג ואמצעי קיום.

3. ממשלת ברה"מ סבורה, שבאינטרס ביצור השלום והביטחון, יש להביא להסדר־שלום יציב של הבעיה הארץ־ישראלית, על בסיס המתקבל אהדדי, תוך התחשבות באינטרסים הלאומיים הצודקים של הצדדים המעוניינים. מצדה היא, מביעה ברה"מ את נכונותה להשתתף — יחד עם מדינות אחרות — כדי לסייע לפתרון של שלום בשאלות שטרם נפתרו. (הדגשות שלנו)

(פורסם ב„קול העם", 18.4.56)

„עוד ישאו עיניהם"

גילוי הדעת זכה לכותרות אוהדות בעיתונות הישראלית.

„דבר" הכתיר את הידיעה במלים: „מוסקבה: נתמוך באו"ם להשכין שלום ישראל־ערב".

„הארץ" נתן לה את הכותרת: „רוסיה מוכנה לסייע לסכ־סוך ישראל־ערב" וכותרת משנית: „מלוא התמיכה לאו"ם. קוראת לא לערער קווי שביתת הנשק".

„הצופה": „רוסיה תסייע לאו"ם בחיזוק השלום במזרח התיכון", כותרת מישנית: „ההודעה הסובייטית המפתיעה מרמזת על סטייה מהקו הפרו־ערבי".

הערכת „הצופה" כי ברית המועצות „סטתה" בהצהרתה „מהקו הפרו־ערבי" התבססה, כנראה, על העובדה שבהצהרה מוזכרת ישראל כאחת המדינות שבעצמאותן תומכת ברית המועצות.

למעשה מיוסדת הערכה זו על אי־הבנה גמורה של גילוי־הדעת ושל מדיניותה של ברית־המועצות במזרח התיכון.

מדיניות זו מעולם לא היתה מושתתת על „פרו ערביות" ו„אנטי ישראליות" או על „פרו ישראליות" ו„אנטי ערביות", אלא על עק־רונות מסויימים: תמיכה בתנועות אנטי־קלוניאליות, התנגדות לב־ריתות צבאיות המאיימות על שלום ברית המועצות, עידוד מגמות נייטראליסטיות וכו'.

מידת התמיכה הסובייטית שמקבלת מדינה זו או אחרת תלויה במידת ההתאמה בין מדיניותה של מדינה זו לבין העקרונות הללו.

התמיכה הסובייטית בישראל (בשנים 8—1947) ובמצרים (בש־נים 56—1955) אינה בטוי לשינוי העקרונות הסובייטיים אלא דוקא ליציבותם.

מי שהיה סבור, כרבים בישראל, כי ב־1955 תמכה ברה"מ בער־בים „נגד ישראל", חזר „בכיוון הפוך" על טעותם של אותם ערבים אשר ב־1947 האשימו את הסובייטים בתמיכה ביהודים „נגד הערבים".

ניטיב לעשות אם נזכור בהקשר זה את אחת הפיסקאות החשובות ביותר בנאומו ההיסטורי של גרומיקו, שר החוץ הסובייטי, במליאת עצרת האו"ם ב־26.11.47, בעת מאבקה של ברה"מ למען הקמת מדינת ישראל:

הצעת החלוקה לשתי מדינות עצמאיות בלתי תלויות, וכן הח־לטתה של הוועדה שנתנה את הסכמתה להצעה המשמשת נושא לדיו־

נו, אינן מכוונות נגד הערבים. החלטה זו לא באה לפגוע בשום עם מן העמים העיקריים המאכלסים את ארץ־ישראל. נהפוך הוא:

לדעת המשלחת הסובייטית, מכוונת החלטה זו לטובת האינטרסים הלאומיים היסודיים של שני העמים, לטובת האינטרסים של העם היהודי ושל העם הערבי.

... עמי ברית־המועצות התייחסו ומתייחסים באהדה לשאיפותיהם של עמי המזרח הערבי. ברה"מ מתייחסת בהבנה ובאהדה לנסיונות להשתחרר מהאזיקים האחרונים של תלות קולוניאלית. על כן אין אנו מזהים את ההכרזות הפגומות בדבר מדיניות החוץ של ברה"מ — אשר נציגים מסויימים של מדינות ערביות השמיעון בקשר לוויכוח על עתידה של א"י — עם האינטרסים הלאומיים החיוניים של הערבים. אנו מבחינים בין הכרזות המושפעות, כנראה, ממצבי רוח רגעיים, לבין האינטרסים העקריים של העם הערבי. משלחת ברית המועצות משוכנעת, שהערבים עוד ישאו את עיניהם למוסקבה, ולא פעם אחת בלבד, בציפיה לעזרתה של ברה"מ בהאבקותם על אינטרסים חוקיים, ובנסיונם להשתחרר משרידי התלות בזרים. (ההדגשות שלנו)

המשפט האחרון מצלצל בימינו ממש כנבואה. אולם כל מי שמנסה להבין את המדיניות הסובייטית במזרח התיכון ובחלקים אחרים של העולם, יודע כי לא נבואה היא זו — אלא ראיית הנולד הנובעת משיקול־דעת מדיני מחושב היטב לטווח ארוך, ומעיקביות גמורה.

כאמור לעיל, קבלו עיתוני ישראל באהדה את ההצהרה הסובייטית מ־17.4.56. אולם אהדה זו היתה מסוייגת למדי. ב„דבר", למשל, הופיעה תחת הכותרת הראשית (אותה ציטטנו לעיל) גם כותרת מישנית: „משקיפים מערביים שואלים למידת הכינות והאובייקטיביות, ומה יהיה על משלוחי הנשק למזרח התיכון".

כעבור עשרה ימים, ב־28.4.56 — עם סיום ביקורו בבריטניה, ענה כרושצ'וב על שאלת „המשקיפים המערביים". הוא אמר:

חושבני כי יהיה זה סילוף מצידנו לומר שלא נמכר נשק למדינות

המבקשות מאתנו לעשות זאת. הסיבה לכך היא שמשלוחים כאלה נעשים גם על־ידי מדינות אחרות. אולם אם תימצא אפשרות להסכים באמצעות האו״ם, או בדרך אחרת, על הפסקת המשלוחים הללו, הרי נקדם זאת בברכה ואף נהיה מו־כנים לקחת חלק בהתחייבות אשר כזאת, העשויה לסייע להשכנת תנאי שלום באיזור נסער זה של העולם. (הדגשה שלנו)

נבואת איש עסקים

בישראל עצמה הלכו הרוחות הלוך ושכוך. אמנם, הפגנות האחד במאי בוטלו אותה שנה, ואת ה־1.5.56 בילו פועלי ישראל בחפירת ביצורים; אולם סכנת המלחמה עם מצרים נראתה כמתרחקת והולכת. ביטוי אופייני לכך נתן „הארץ" אשר כתב ב־4.5.56 כי „האויב המ־שותף, שנגדו שולחת ברה"מ טאנקים ומטוסים למצרים, אינו ישראל אלא ברית בגדאד".

גם בזירה הבינלאומית היו הכל סבורים שחל שיפור במצב. ב־3.5.56 הופיע האמרשלד לפני מועצת הבטחון של האו"ם ומסר לה על הצלחת שליחותו במזרח התיכון. הוא הודיע כי ישראל, מצרים, סוריה ולבנון התחייבו לכבד את הסכמי שביתת הנשק ללא תנאי.

אף ממצרים נשמעו הכרזות נוספות ברוח מתונה.

ב־20.4.56 מסרה סוכנות סט"א, כי בראיון עם הפרשן המדיני האמריקאי הבודע ג'וזף אלסופ, אמר נאצר: „מצרים לא תתקוף את ישראל, אלא אם כן תתקוף ישראל תחילה".

ב־13.6.56 הצהיר נאצר, בראיון עם סופר השבועון האמ־ריקאי „לייף":

מעולם לא קראתי להשמדת ישראל.

...הסדר כולל צריך להביא בחשבון את זכות הפליטים לחזור, את בעיית הגבולות ואת זכות ישראל להשתמש בתעלת סואץ ובמפרץ עקבה.

כאשר נשאל מתי, לדעתו, יהיה הסדר כזה אפשרי, ענה: „אינני יודע".

ב־7.7.56 אמר הוא בראיון עם כתב י. פי.:

מצרים תתחייב מראש לקבל את פסק דינו של בית־הדין הבין־לאומי בהאג ביחס לזכותן של ספינות ישראליות להשתמש בתעלת סואץ, אם תקבל גם ישראל את החלטת בית־הדין כמחייבת.

ב־21.7.56 אחרי שיחות שקיימו נהרו, טיטו ונאצר באי בר־יוני פרסמו הודעה משותפת בה נאמר:

המצב בארץ־ישראל מסוכן במיוחד לשלום העולם. ראשי המדינות מביעים הסכמתם להחלטת ועידת באנדונג בנושא זה.

ב־5.8.56 הודיע העיתון הצרפתי רב ההשפעה „לה מונד" כי בישיבת בית הנבחרים שנערכה יום קודם לכן מסר שר החוץ כריסטיאן פינו סקירה על השיחות שניהל עם נשיא מצרים גמאל עבד־אל־נאצר:

החלק השני של שיחותי עם הקולונל עבד־אל־נאצר היה מוקדש לישראל, ואני רשמתי את הכרזתו הבאה: „אני יכול להבטיח לך, כי מצרים לעולם לא תתקיף את ישראל. אני מצדד בהקמת יחסי שלום אתה".

ב־12.9.56 מסר „הארץ" מפי סופרו לענינים ערביים:

„חוששני כי ישראל תנצל את דבר היותנו טרודים בסיכסוך סואץ, ותתקוף את מדינות ערב הגובלות אתה. על כל פנים, הייתי מייעץ לערבים להאריך את רוחם במקרה שתבוא התקפה כזאת עד שתיושב בעיית סואץ" — אמר אמיל בוסתאני איש עסקים לבנוני ומיניסטר לשעבר העומד בקשרים הוקים עם מדינאים מערביים, בשיחה עם סופרו של השבועון המצרי „רוז אל יוסוף". בוסתאני הסביר כי אם יגיבו הערבים על התקפה מצד ישראל, עלולות מעצמות המערב לראות בכך סכסוך המחייב את התערבותן, ולהשתמש בהזדמנות זו כדי להגשים את שאיפותיהן.

בוסתאני התמים לא העלה על דעתו כי מעצמות המערב כלל לא יחכו לראות אם הערבים יגיבו על ההתקפה הישראלית.

הפעולה האנגלו־צרפתית־ישראלית תוכננה ביתר יעילות מכפי שיכול היה לצפות איש העסקים הלבנוני.

לא אבו ללכת בקטנות

נוכל לסכם: בתקופה שקדמה למבצע סיני, ובעיקר מאז הלאמת תעלת סואץ, היתה אפשרות ריאלית להתקרבות ישראלית־ערבית.

אפשרות זו נוצרה כאשר כמה מדינות ערביות — ובראשן מצרים — ניהלו מאבק חריף נגד שרידי השלטון הקולוניאלי באיזור המזרח התיכון. הן לא היו מעוניינות במלחמה אשר היתה מפריעה למאבקן העיקרי, ואשר היתה מהווה עילה להתערבות צבאית מערבית ישירה.

התקרבות מצרים ומדינות ערביות אחרות אל המחנה הנייט־ראליסטי, דחפה אף היא בכיוון ריכוך העמדה הערבית בשאלת ארץ־ישראל. מנהיגים ערבים שונים — ובעיקר נאצר — התייצבו באופן רשמי על תביעה לפתור את בעיית ארץ־ישראל בדרכי שלום, וחזרו על עמדתם זו בהזדמנויות רבות.

ממשלת ברית־המועצות, אשר משקלה במזרח התיכון עלה מאד בשנים 1955—56, הצהירה בצורה שאינה מתפרשת לשתי פנים כי היא רואה סכנה חמורה בקיום מצב מלחמה באיזור והציעה לשתף פעולה עם חברות או״ם אחרות במציאת פתרון־של־שלום שיתקבל על דעת שני הצדדים הנוגעים בדבר ויתחשב באינטרסים שלהם.

אישים חשובים במחנה הנייטראליסטי הציעו גם הם את עזרתם בתיווך בין הצדדים.

ייתכן מאד כי גם אילו נעשה נסיון רציני מצד ישראל לשעות אל הקולות האלה, להמנע מהטלת משקלה הצבאי נגד ארצות ערב במאבקן ולעשות מאמץ של־ממש להגיע לפתרון של פשרה עם הערבים — ייתכן כי גם אז לא היה הסכסוך הישראלי־ערבי בא על פתרונו המלא תוך זמן קצר.

יכול להיות כי גם אז היה מתברר כי עמדותיהם של שני הצדדים עדיין רחוקות זו מזו מרחק ניכר.

אולם ברור למעלה מכל ספק כי היתה קיימת שעת כושר לפתור לכל הפחות כמה מהשאלות המישניות הקשורות בסכסוך הישראלי־ערבי כגון שאלת שמירת השקט לאורך קווי שביתת הנשק, חופש שייט ישראלי בתעלת־סואץ ובים־סוף, שאלת איחוד משפחות הפליטים, שאלת ניצול מי־הירדן, החרם הכלכלי הערבי, האיזורים המפורזים וכו' וכו'.

כך היתה נוצרת האווירה המתאימה לנסיון לפתור גם את הבעיות המרכזיות והמכריעות — בעיית הפליטים הערביים ובעיית עתידו הפוליטי של העם הערבי הפלשתינאי.

האנשים הקובעים את מדיניות ישראל לא אבו „ללכת בקטנות". הדרך ה„קשה" של ניצול המצב הפוליטי בכדי להתקדם — ולו גם עקב בצד אגודל — לפתרון של פשרה מכובדת לא קסמה להם. הם בחרו בדרך ה„קלה", בשיטת „זבנג וגמרנו"; הם רצו לנצל את המצב הפוליטי כדי לכרות ברית בלתי־מכובדת עם המעצמות השנואות ביותר על עמי האיזור, במטרה להחזיר על כנה את התקופה הקולוניאלית במזרח התיכון בכלל, ולבסס סופית סטטוס קוו ישראלי ערבי חדש תוך שינויים מסויימים לרעת הערבים.

כאשר ניסו להוציא את חישוביהם אלה מן הכוח אל הפועל, נחלו כשלון מוחץ וגרמו לישראל נזק בל־ישוער.

זהו המאזן.

48 מול 56

בתולדות כל אומה ישנן — לסירוגין — תקופות ממושכות יחסית של התפתחות שליווה, ותקופות קצרות יותר של משברים, של התפתחות מהירה, חריפה וקיצונית.

בתקופות קצרות וסוערות אלה מופיעות הבעיות הפוליטיות — והכוחות המעצבים אותן — במלוא בהירותם. זהו ה„רגע של אמת" בפוליטיקה.

כל הבא לחקור תולדותיה של אומה, חייב לתת את דעתו לת־קופות קריטיות אלה.

מלחמת השחרור ומלחמת הסואץ היו שתי התקופות הקריטיות ביותר בתולדות מדינת ישראל עד כה.

מן הראוי, איפוא, לחקור אותן ולהשוותן זו לזו. לשם הבהירות והקיצור נערוך את עיקרי הדברים בלוח.

מלחמת השיחרור (1948)	מלחמת סואץ (1956)
1. **ישראל:** נלחמת נגד צבא ערבי ונגד צבא בריטי מוסווה אשר פלש לשיטחה.	1. **מצרים:** נלחמת נגד צבא ישראלי, בריטי וצרפתי שפלש לשיטחה.
2. **ממשלות ערב:** מכריזות כי האו"ם אינו מוסמך ואינו מסוגל לפתור את בעיית פלשתינה. יוצאות למלחמה, תוך תמיכה ועידוד מצד ברי־טניה.	2. **ממשלת ישראל:** מכריזה כי האו"ם אינו מסוגל לבלום את שאיפות ההתפשטות של נאצר והתגרויותיו בישראל. יוצאת למלחמה תוך תמיכה ועידוד מצד בריטניה וצרפת.
3. **בריטניה:** משתדלת להופיע בעולם כ„מגינה על הסדר בפלשתינה" אחרי שיזמה בס־תר את פלישת הצבאות הער־ביים וסיפקה להם נשק. מנ־הלת מאבק מדיני וכלכלי נגד ישראל (עמדה עויינת באו"ם, הוצאה מגוש השטרלינג, הק־פאת יתרות השטרלינג של יהודי א"י וכו').	3. **בריטניה וצרפת:** משתד־לות להופיע בעולם כ„מגינות על השלום במזה"ת" וכ„מפ־רידות בין הצדדים הלוח־מים", אחרי שיזמו בסתר את פלישת הצבא הישראלי וסי־פקו לו נשק. מנהלות מאבק מדיני וכלכלי נגד מצרים (עמדה עויינת באו"ם, הק־פאת יתרות השטרלינג של מצרים וכו').
4. **ארה"ב:** תומכת תחילה ב־חיסול המנדט ובהצעת הח־	4. **ארה"ב:** תומכת תחילה ב־הוצאת הבריטים מבסיסם ב־

לוקה. כשמתברר כי הבריטים עומדים לצאת, מציעה „נאמ־נות" במקום המנדט. כשה־צעה זו נדחית — מטילה אמברגו על משלוחי נשק לישראל. אחרי ההכרזה על הקמת המדינה — ממהרת להכיר בה ולהדור אליה חדי־רה כלכלית. ממנה עצמה אפו־טרטפוס על הסטאטוס קוו.

5. **ברית המועצות :** תומכת באופן פוליטי (באו"ם ומ־חוצה לו) בתכנית החלוקה המבטיחה עצמאות לשני עמי ארץ־ישראל. נאבקת בעקש־נות נגד בריטניה המסרבת לפנות את הארץ ונגד ארה"ב המנסה למלא את „החלל הריק". אינה מתערבת בב־עיות ישראליות פנימיות. היא המסייע המדיני העיקרי להק־קמת מדינת ישראל.

6. **צ'כוסלובקיה :** מספקת נשק ומטוסים לישראל, ללא תנ־אים מדיניים. מאמנת טייסים וצנחנים ישראליים בשיטחה.

סואץ. אחרי הלאמת חברת התעלה — מתנגדת להלאמה ומציעה הקמת „איגוד המש־תמשים בתעלה" במקום ה־חברה האנגלו־צרפתית. כש־התכנית נכשלת ומתחילה המלחמה, מסתייגת מהפעולות הצבאיות, לוחצת להפסקתן. נמנעת מלספק נשק למצרים. אחרי כשלון הפלישה מכירה בהלאמה, מנסה לחדור למצ־רים באמצעים כלכליים. ממנה עצמה אפוטרופוס על חופש השייט הישראלי במיצרי טי־ראן.

5. **ברית המועצות :** תומכת באופן פוליטי (באו"ם ומחו־צה לו) בהלאמת התעלה. מתנגדת נמרצות לפלישה. מסייעת למצרים באופן כל־כלי, מבלי להתערב בבעיו־תיה הפנימיות. היא הגורם המדיני העיקרי לסילוק ה־פולשים.

6. **צ'כוסלובקיה :** מספקת נשק ומטוסים למצרים ללא תנאים מדיניים. מאמנת טייסים וצנ־חנים מצריים בשיטחה.

רק אנשים הרואים את כל המתרחש בעולם מבעד למשקפי הסכ־סוך הישראלי־ערבי ומשתמשים בו כבקנה־מידה אבסולוטי למדוד את כל יתר התופעות המדיניות, (ולא מעטים אנשים כאלה בישראל), רק הם מסוגלים לטעון כי ישראל ניהלה אותה מדיניות ב־1948 וב־1956 ואילו בריטניה או ברית־המועצות הם ששינו את עמדתן — פעם „נגד" ישראל ופעם „בעד".

האמת היא כי המעצמות הגדולות כולן ניהלו ב־1948 וב־1956 אותה מדיניות עצמה.

אנגליה ניסתה — בשני המקרים — לשמור בכוח על עמדותיה שנתערערו עקב מאבקם של תושבי האיזור לשיחרור מעול האימפריה הבריטית.

ארצות־הברית תמכה במאבק זה — בשני המקרים — עד לסילוק הבריטים. מכאן ואילך התאמצה למלא את „החלל הריק" ולרשת את מקומם.

ברית־המועצות תמכה בסילוק הקולוניאליזם הבריטי מהאיזור והתנגדה להחלפתו ע"י הניאו־קולוניאליזם האמריקאי. היא נמנעה מהתערבות בענייניהן הפנימיים של ישראל (ב־1948) ושל מצרים (ב־1956) למרות שלא היו לה אשליות ביחס לבן־גוריון או לנאצר.

אספקת הנשק הצ'כי לא הותנתה — בשני המקרים — בשום הת־חייבות פוליטית גלויה או נסתרת. הנשק נועד — בשני המקרים — להתגוננות מפני פלישה המודרכת על־ידי המערב, ובשני המקרים השתמשו בו בדיוק למטרה לה נועד. ישראל הדפה בעזרתו את ההת־קפה הבריטית־ערבית. מצרים התגוננה בעזרתו מפני ההתקפה הברי־טית־צרפתית־ישראלית.

המעצמות הגדולות התמידו במדיניותן, מצרים וישראל התחלפו בתפקידיהן ; כל אחת נתגלגלה בניגודה.

ב־1948 שמשה מצרים מכשיר בריטי למלחמה בישראל. ב־1956 שמשה ישראל מכשיר בריטי־צרפתי למלחמה במצרים.

אין זה משנה ולא כלום אם היו למכשיר כוונות נפרדות משלו, או אם מלא את תפקידו מתוך ידיעה שאינו אלא מכשיר. כאשר

היתוש משתף פעולה עם הפיל, די בהבדל הגדלים כדי לקבוע מי כפוף למי. שיקוליו הפרטיים של היתוש אינם ממלאים תפקיד חשוב.

ההיסטוריה, כידוע, חוזרת על עצמה; אך החזרה לעולם איננה פשוטה ומיכנית. לעיתים חוזר אותו סיפור־מעשה פעמיים, אלא שה־תפקידים מתחלפים במקצת.

שלוש פשיטות רגל

כשפרצה מלחמת סואץ־סיני נקטו רוב המפלגות והחוגים הפולי־טים בישראל עמדות התואמות — פחות או יותר — את מצעיהם ואת גישתם הכללית לבעיית יחסי ישראל־ערב.

בן־גוריון לא התחיל להיות „אקטיביסט" ב־29 באוקטובר 1956. מבצע סיני לא היה אלא גולת הכותרת של שרשרת פעולות התגמול אשר הוא יזם במשך השנים הקודמות, לעיתים גם מבלי להודיע עליהן לחבריו בממשלה. אמנם נכון כי הוא הכריז ימים מעטים לפני הפלישה על התנגדותו למלחמה מונעת, אולם גם בכך אין חידוש. בתקופה שקדמה למבצע סיני קרה לא אחת שפשיטה גדולה של צה"ל באה שעות ספורות אחרי הכרזת בן־גוריון כי הוא מעוניין להפגש עם נאצר בכל זמן ובכל מקום. נוהג זה הביא את נאצר להעיר בהזדמנות אחת שכאשר הוא שומע את בן־גוריון מדבר על רצונו בשלום, הוא נותן פקודת כוננות לצבא המצרי.

„חירות" דרשה תמיד נקיטת פעולות צבאיות נגד מדינות ערב. מפלגה זו מעולם לא הסתפקה ב„אקטיביזם" הבן־גוריוני. כמעט מדי יום ביומו — מאז קום המדינה — תבעו דובריה של מפלגה זו פתיחת „מבצעי שחרור".

על כן תמכה „חירות" בלב שלם בפלישה לסיני. התנגדותה היתה מכוונת רק נגד הנסיגה. איש לא הופתע מכך ואיש לא העלה על דעתו כי ייתכן שיהיה אחרת.

„הציונים הכלליים" תפשו עמדת־ביניים בין ה„אקטיביזם" של בן־גוריון לבין ה„סופר־אקטיביזם" של „חירות".

למפלגות הדתיות ולמפלגה הפרוגרסיבית לא היה אף פעם קוו פוליטי עצמאי בענייני חוץ ובטחון. לכל היותר היו להם גוונים שונים של הקו הבן־גוריוני. גם בשעת „מבצע סיני", כמו בת־קופה שקדמה לו, הם נגררו אחרי בן־גוריון בכל מה שנוגע למדיניות החוץ והבטחון.

מפלגת „אחדות העבודה" היתה תמיד יותר „אקטיביסטית" מאשר בן־גוריון עצמו ובהרבה מקרים נקטה עמדה קרובה מאד לזו של „חירות". מפלגה זו השקיפה תמיד על בעיית ישראל־ערב „מבעד לכוונת האחורית של הרובה". תמיכתה ב„מבצע סיני" היתה מובנת מאליה.

המפלגה הקומוניסטית התנגדה תמיד בחריפות לפעולות התגמול. את „מבצע סיני" ראתה היא כאסון לאומי; בשעת פתיחתו תבעה את הפסקתן המיידית של הפעולות הצבאיות ואת החזרת צה"ל אל תחומי קווי שביתת־הנשק. הקומוניסטים אף לא חששו להיות יחידים ומבודדים בעמדתם זו.

בבחננו את יחסן של המפלגות הללו למלחמת סיני אנו מגיעים איפוא למסקנות הבאות:

* „חירות" והמפלגה הקומוניסטית הישראלית היו עיקביות בעמדותיהן (המנוגדות זו לזו). הראשונה חייבה ללא תנאי את המל־חמה והשנייה התנגדה בכל תוקף לפלישה, כשם שהתנגדה לקוו הפו־ליטי שהוליד אותה. הראשונה התנגדה ללא תנאי לנסיגה, בעוד שה־שנייה ניבאה לה מהרגע הראשון.

* מפא"י ניסתה להיות עקבית בעמדתה. אם נאלץ בן־גוריון לתת את פקודות הנסיגה, הרי אין זה משום שרצה בכך, אלא משום שאולץ על־ידי כוחות עולמיים אדירים.

במקום להתפטר אחרי הכשלון — כפי שהיה נוהג כמעט כל מדי־נאי המכבד את עצמו — ניסה בן־גוריון להציג את המפלה כנצחון גדול. אך זאת כבר איננה שאלה של עיקביות אלא „רק" של יושר פוליטי אלמנטארי — גורם שחסרונו בחיים הפוליטיים הישראליים בולט מאד.

* לגבי „הציונים הכלליים", ה„פרוגרסיבים" והמפלגות הדתיות אי־אפשר כלל להציג את השאלה „האם היו עקביים ?"

בכדי שאדם יהיה עיקבי או בלתי עיקבי בעקרונותיו, עליו קודם כל להיות בעל עקרונות.

* „אחדות העבודה" בגדה בעקרונותיה פעם אחת: כאשר נש־ארה בממשלה אחרי הנסיגה מרצועת עזה, למרות שקודם לכן הודיעה שלא תוכל לתמוך בצעד כזה שהוא בבחינת „ייהרג ולא יעבור", למ־רות שגינתה את בן־גוריון על כניעתו ללחץ דעת הקהל העולמית.

התנהגות זו היתה מגונה ובלתי מכובדת. בתחום הפוליטי בגידה בעקרונות — ומה גם כשהדבר נוגע לעניין בעל השיבות ראשונה במעלה — כמוה כפשיטת רגל מוסרית.

אולם פשיטת רגל פוליטית זאת נראית מוסרית, מהוגנת, ומכו־בדת לעומת התנהגותה של „מפלגת הפועלים המאוחדת".

שכן מפ"ם בגדה בעקרונותיה לפחות שלוש פעמים במשך כארבעה הדשים.

„עצת אחיתופל"

האם מפ"ם התנגדה למבצע סיני או תמכה בו? אין בעולם איש היכול לתת תשובה מלאה וחד־משמעית על שאלה זו.

נאלץ, איפוא, להסתפק בתשובה על שאלה צנועה יותר:

„מה היתה עמדתה של מפ"ם בשלבים השונים של התפתחות העניינים, מן הימים שקדמו להלאמת תעלת סואץ ועד תום הנסיגה מסיני ?"

הבה נתחיל מן ההתחלה.

בחודש אפריל 1956 התקיים בירושלים הקונגרס הציוני הכ"ד. הימים היו ימי שיא המתיחות בין ישראל למצרים, זמן קצר אחרי הפגזת ככר השוק בעזה ומייד אחרי הגל הגדול של רציחות הפידאיון.

על במת הנואמים בקונגרס עלה מנהיג „חירות" מ. בגין ותבע במפגיע לפתוח במלחמה. הוא קרא לעשות זאת כל עוד אין הדבר מאוחר מדי:

יש לפעול לא בשעה שהאויב חזק ואנחנו חלשים, ולא בשעה שאנחנו חלשים ממנו, אלא בשעה שאנו חזקים ממנו.

(דו"ח סטינוגרפי מהקונגרס הציוני הכ"ד,
הוצאת הנהלת ההסתדרות הציונית, עמ' 67)

אחרי מר בגין נטל את רשות הדיבור האיש מס' 2 של מפ"ם, י. חזן:

קונגרס נכבד, אנו לא נעבור לסדר היום על נאומו של מר בגין. כל מי שמטיף היום למלחמה הוא פושע כלפי העם היהודי (תשואות) וכך הדבר כל זמן שאפשר עוד להציל את השלום. (הדגשה שלנו)

(שם, עמ' 71)

דברים אלה קבלו בשעתם פרסום מרובה, מפני שהם גרמו לסערה בכוס תה באווירה הקונגרסית המשועממת.

„חירות" תבעה ממנהיג מפ"ם לחזור בו מדבריו, אך חזן האמיץ נשאר תקיף בדעתו.

ובכן, לדעת מפ"ם, אפשר היה להציל את השלום בחודש אפריל 1956. מי שהטיף אז למלחמה היה, לדעתה, פושע כלפי העם היהודי.

ב־26 ביולי הלאימה מצרים את חברת תעלת סואץ. האם אז עדיין אפשר היה, לדעת מפ"ם, להציל את השלום? תשובה על כך נמצא בבטאונה של מפלגה זו, „על המשמר", מיום 31.7.56.

במאמר תחת הכותרת „על ישראל להיות נייטרלית בסכסוך בין המערב למצרים" קבע בטאון מפלגת הפועלים המאוחדת:

בחוגים מדיניים כאן מתגבשת בינתיים הדיעה, כי על ישראל לגלות עמדה של נייטראליות מוחלטת לגבי הסכסוך בין מצרים ובין המעצמות המעוניינות בבעלות על חברת התעלה. לעומת זה, על ישראל לחפש דרכים להבטיח את זכותה למעבר חפשי בתעלה בהתאם לאמנת קושטא, להסכם שביתת הנשק ולהחלטת מועצת הבטחון. משקיפים מדיניים כאן גם אינם דוחים את האפשרות כי דווקא בנסיבות החדשות יכולה להיווצר הזדמנות למגע ישראלי

מצרי מחודש (!) בנידון זה. מזכירים בקשר לזה את התקופה של הסכסוך הבריטי־מצרי בעניין פינוי איזור סואץ, כאשר היו גישושים מצריים (!) בנידון זה, אך מדיניות החוץ הישראלית העדיפה אז לדרוש דווקא מאנגליה לדאוג להבטחת חופש השייט הישראלי (!) ואנגליה השתמשה אמנם בקלף הישראלי במשא־ומתן — לשם השהייתו. אך התוצאה ההכרחית היחידה היתה החרפת יחסי ישראל־מצרים, ואילו אנגליה זנחה את עניין ישראל, לאחר שהפיקה את התועלת האפשרית ממנו. בחוגים רחבים הבשילה כבר ההכרה, כי אל לה לישראל להתפתות ל„מבצע הוצאת הערמונים" המתרקם אולי בחוגים מערביים מסויימים שמהם יצאה אשתקד עצת אחיתופל של מלחמה מונעת. (הדגשות שלנו)

(„על המשמר", 31.7.56)

ובכן, ימים ספורים אחרי הלאמת חברת התעלה כבר ידעה מפ"ם כי „בחוגים מערביים מסויימים" מתרקמת המזימה להשתמש בישראל לשם „הוצאת הערמונים" מן האש למען המערב במסווה של „מלחמה מונעת". „על המשמר" קרא לא להתפתות למזימה זו, וכדי לחזק את דבריו, עורך הוא השוואה (אגב — השוואה קולעת ומאלפת) בין המצב אשר שרר אחרי הלאמת התעלה, לבין המצב שהיה קיים כשנתיים קודם לכן. „על המשמר" קובע כי בזמן המאבק בין בריטניה למצרים על עתיד הבסיס הצבאי באיזור התעלה היו גישושים מצד מצרים בנידון חופש השייט הישראלי, וכי גישושים אלה לא נוצלו על־ידי ישראל. „על המשמר" הבין היטב כי תמיכתה של ישראל בבריטניה בעניין ההוא (פרשת „בת־גלים"!) לא שרתה את ישראל אלא את הבריטים, וכי „התוצאה ההכרחית היחידה היתה החרפת יחסי ישראל מצרים".

גם אחרי הלאמת התעלה היתה, איפוא, מפ"ם סבורה כי אפשר להציל את השלום.

חלפו חודשיים ימים — ומפ"ם נשארה עדיין תקיפה בדעתה זו. ב־28.9.56 פרסם „על המשמר" מאמר תחת הכותרת „מדוע לא סכ־סוך מזויין". המחבר — אל. פרי, מראשי מפ"ם — מתווכח עם עמ־דת „אחדות העבודה" ומביע את התנגדותו למלחמה יזומה מצד יש־ראל, בין אם מלחמה כזו תהיה תוצאת ברית גלויה עם המערב, ובין אם לאו. הוא תובע לנהל את מאבקה של ישראל על זכויותיה בסואץ, באילת ובערוץ הירדן, „תוך הקפדה על שני תנאים":

א. נזהר מלהימצא — לא רק להלכה, כי אם גם בפועל — בח־זית אחת עם אלה אשר מטרתם היא לא שויון אפשרויות וזכויות לכל העמים, אלא חופש של השתלטות וניצול אימפריאליסטים. נלחם למען חופש השייט בתעלת סואץ לכל העמים, לרבות ישראל, שיובטח ע"י ערובות בינלאומיות, אך לא נתייצב נגד השאיפות הלאומיות הצוד־קות של העם המצרי.

ב. נחתור להפעלת זכויותנו בסואץ, באילת, וקודם כל בערוץ הירדן מתוך מיצוי כל אפשרויות השלום. פעולה אשר ביצועה בדרכי שלום מצריך זמן רב יותר ופעולה אשר במלחמה אפשר לכאורה לע־שותה במשך זמן קצר — נבחר בפעולה הארוכה. פעולה המונעת מל־חמה והיא עולה יותר ביוקר, ופעולה זולה כביכול אך גוררת מלחמה — נעדיף פעולה יקרה. בסופו של דבר, הדרך הארוכה היא הקצרה; היקר הוא הזול.

מגמת פנינו תהיה שלום ולא מלחמה, ובדרך זו נלך מתוך בטחון כי הסיטואציה הבינלאומית מאפשרת כיום יותר מאשר תמיד ליכוד חזית של שלום אשר תסייע גם לנו במאבקנו להשגת זכויותנו. (הדגשה שלנו)

(אל. פרי, „על המשמר", 28.9.56)

הנה גם בסוף חודש ספטמבר אפשר היה, לדעת מפ"ם; להציל את השלום. גדולה מזו: מפ"ם היתה חדורת בטחון כי האפשרות לה־שיג את תביעותיה הצודקות של ישראל בדרך של שלום, גדולה „כיום יותר מאשר תמיד".

בדיוק חודש ימים אחרי פרסום מאמר זה, כינס בן־גוריון את הממשלה והודיע לה על תכנית הפלישה לשטח מצרים.

מספר בן־גוריון:

הדיון בישיבה זו היה בעצם רק פורמאלי, כי יום לפני כן (כלומר ב־27.10.56) מסר ראש־הממשלה את ההצעה ותכנית הפשיטה לכל חברי הממשלה לפי סיעותיהם ורק שניים מחברי הממשלה התנגדו להצעה; אבל גם הם הודיעו שאם יוחלט בחיוב, ישאו במ־לוא האחריות של הפעולה, שנודעה לאחר מעשה בשם „מבצע סיני". (הדגשה שלנו)

(ד. בן־גוריון, שנתון הממשלה תש"ך עמ' טז)

שני השרים שהתנגדו להצעה היו שרי מפ"ם **ישראל ברזילי ומרדכי בנטוב.**

האם, לדעת מפ"ם, אפשר היה להציל את השלום ב־27 באוק־טובר? ודאי שכן! שהרי שרי מפ"ם **התנגדו** להצעת בן־גוריון לפתוח במלחמה.

לכן, לפי הכרזת י. חזן בקונגרס הציוני הכ"ד, יוצא שבן־גוריון אשר „קרא למלחמה", הוא לדידה של מפ"ם — פושע נגד העם היהודי.

אבל ברזילי ובנטוב הודיעו שאם „יוחלט בחיוב" הם ישאו **במ־לוא האחריות** של „מבצע סיני". ולא הם לבדם הודיעו כך. ב־7 בנובמבר הכריז מנהיג מפ"ם:

לא ויתרנו על גילוי דעתנו ברבים בכל עת תמיד, אך משנפל הפור הננו נושאים באחריות מלאה למעשי הממשלה ולמ־ערכה שלפנינו. (הדגשה שלנו)

(מאיר יערי, דבה"כ 21/207, 7.11.56)

ההגיון והמוסר כאחד קובעים, שאם **קריאה לבצע** פעולה מסו־יימת היא פשע, הרי **אחריות מלאה לבצוע** אותה פעולה היא פשע כפול ומכופל.

מאיר יערי, ישראל ברזילי ומרדכי בנטוב — גם הם איפוא פשעו נגד העם היהודי. יחד אתם יושבים על ספסל הנאשמים של ההיסטוריה כל מנהיגי מפ"ם. עדותו של בעל דין - כמאה עדים דמי.

וכאילו לא די בכך, יצא „על המשמר" מיום 29.10.56 בקריאה:

צר עליון הוא למדינתנו להישמר מכל־משמר מפני היגררות אחר פיתויי מלחמה יזומה והסתבכות בתכונה ובתכניות לא־לנו... צעדים המשליכים יהבם על הכרעה מלחמתית יזומה, סכנה גדולה בהם לישראל.

(„על המשמר", 29.10.56, מאמר ראשי)

יומיים אחרי שקבלו על עצמם את „מלוא האחריות" לפלישה, מכנים הם אותה פלישה בשם „סכנה גדולה לישראל"!

הנה הם, מנהיגי מפ"ם, בכל צביעותם והתנוונותם המוסרית: שותפים למה שנראה להם פשע — ומתריעים נגדו, עושים מעשה זמרי — ומגנים אותו, כדי לבקש שכר כפנחס.

„עתה קובעת העובדה"

כיצד ניסו הם לתרץ את נכונותם לשאת במלוא האחריות „לצעדים המשליכים יהבם על הכרעה מלחמתית יזומה" אשר „סכנה גדולה בהם לישראל"?

למחרת הפלישה הסביר „על־המשמר" במאמרו הראשי:

הסערה אשר אמרנו כי אפשר למנעה — הנה היא נתחוללה, אנו במבחן העליון. יעמוד בו צבא הגנה לישראל, יעמוד בו העם כולו. לא נשוב בשעה זו אל השאלה אם היה הכרח שהמאורעות יתנהלו במסלולם זה. גילינו את דעתנו לפי מיטב הכרתנו ומצפוננו. עתה קובעת העובדה — אנו במערכה. ובכל מערכה כזאת בתנאינו המיוחדים ניצבים אנו כשגבנו אל הקיר; נעמוד איפוא בעוז, בגבורה ובהחלטה נחושה להבטיח את שלום ישראל ועתידה. לא הכחדנו תחת לשוננו, לא העלמנו עיין מהרקע החמור של מצבנו. שליטי ערב מנפנפים בלי הרף בחרב הנקם וההשמד מעל לראשה של ישראל, הם מבקשים לסגור עליה טבעת של חנק כלכלי וצבאי. הם משלחים לתוכה כנופיות חבלה ורצח בנסיון למנוע חיי שלום ובניין מאזורחיה. אף־על־פי־כן הצבענו על קו אחר העלול להו־

ליך אל מוצא מן המיצר. אולם עתה אנו נתונים בתוך המערכה. אנו בראשית מערכה גורלית ואין אנו יודעים מה צורה ומה היקף תלבש בימים הקרובים. אנו מצווים להיות ערוכים ודרוכים. העם מגוייס, צבא הגנה לישראל ובו מיטב הדור עושה בנאמנות את המוטל עליו. המערכה נטושה באיזור שמעורבים בו כוחות ואינטרסים שונים. יהא איפוא עניינה של ישראל, שלומה ובטחונה נר לרגלנו תמיד.

גם בעת כואת נזכור את המטרה העליונה של מדיניותנו — שלום ויחסי שכנות טובה, מתוך שיויון וכיבוד זכויות הדדי בין ישראל ובין עמי ערב. המערכה היא בת־חלוף. חיי השכנות והקיום בצוותא הם צו־קבע של גורלנו ההיסטורי. המערכה היא מערכת העם כולו. לעוז רוח ולכושר עמידה נתבע לא רק החייל בחזית אלא כל איש בישראל. לבנו עם המגינים והלוחמים, עם חיילינו בחזית ועם חלוצינו ביישובי הספר. אנו מנוסי מערכות ישראל, העורף לא ביייש את החזית — אל יכזיב גם הפעם. יופעלו מייד אמצעי ההתגוננות האזרחית. אל יהיה מקום לניצול שעת החירום בידי פורקי עול נטולי מצפון. יושם לאל כל גילוי של ספסרות והפקעת שערים. מגוייסים ודרוכים, חדורי ביטחון ואחריות השעה נקדם פני הבאות. (הדגשות שלנו)

(„על המשמר", 30.10.56)

מאמר זה עצמו הוא דוגמא יוצאת מגדר הרגיל של „ניצול שעת החירום בידי פורקי־עול נטולי מצפון", נסיון עלוב של גניבת־דעת חסרת בושה.

מפ"ם משתמטת כאן בגלוי מדיון בשאלה „אם היה הכרח שהמאורעות יתנהלו במסלולם זה"; ומה שיותר גרוע: אין במאמר כל זכר לעובדה שהמלחמה בה מדובר נפתחה ביוזמת בן־גוריון ובתמיכתה של מפ"ם עצמה.

שימו לב: „הסערה נתחוללה", סתם כך — נתחוללה, בבניין נפעל. לשוא תחפשו תשובה לשאלה מי הוא שחולל אותה. „עתה קובעת העובדה — אנו במלחמה" מי הוא זה שקבע עובדה זו? מי תמך בה? מי אחראי לה?

„ניצבים אנו כשגבנו אל הקיר"... האם כוחות צה"ל מתקרבים לתעלת סואץ, מאות קילומטרים דרומה מהקיבוץ הדרומי ביותר של „השומר הצעיר"? חס וחלילה! אנו „ניצבים כשגבנו אל הקיר"!

„לבנו עם המגינים והלוחמים"... אילולא ידענו במה המדובר, הרי למקרא המאמר הלזה היינו מקבלים את הרושם כאילו ב־29.10.56 פלש אוייב אל תוך תחומי מדינת ישראל ולא להיפך!

אכן, יצירת רושם זה היא בדיוק מטרת המאמר כולו. מנהיגי מפ"ם אינם מעיזים להסביר מדוע קיבלו על עצמם את מלוא האחריות לפלישה למדבר סיני, מדוע בגדו בכל הצהרותיהם נגד מלחמה יזומה על־ידי ישראל, מדוע לא עמד בהם האומץ לפרוש מן הממשלה אשר ראשה החליט על מעשה המנוגד לחלוטין לעיקרים עליהם הצהירה מפ"ם עד כה. לכן הם מעמידים פני תם ומנסחים את דברי החלקלקות שלהם בצורה כזו, כאילו השאלה היא אם להגן או לא להגן על ישראל מפני פלישה מצרית; אך יודעים הם היטב שלא שאלה זו עמדה על הפרק ביום כתיבת המאמר.

פירורים מעל השולחן

הבה ננסה לתאר לעצמנו מה היה קורה אילו שרי מפ"ם, בשמעם על כוונותיו של בן־גוריון לפתוח בפלישה, היו מגישים את התפטרותם מהממשלה ומסרבים לשאת באחריות למעשה הנוגד את עקרונות מפלגתם.

באות בחשבון שתי אפשרויות:

או שבן־גוריון היה נרתע ברגע האחרון מתכניתו, בראותו שהממשלה אינה מלוכדת מאחוריו, או שהיה מבצע את תכניתו בלי שים לב להתנגדות מפ"ם.

אילו היתה מתקיימת האפשרות הראשונה אזי פרוש הדבר היה כי מפ"ם הצליחה למנוע צעד אשר לפי דעתה היה „סכנה גדולה לישראל". במקרה כזה מלחמת סיני כלל לא היתה פורצת.

אילו היתה מתקיימת האפשרות השנייה, כי־אז היה מבצע סיני מתחיל, מתנהל ומסתיים בדיוק כפי שהתחיל, התנהל והסתיים למעשה. ההבדל היחידי היה שמפ״ם לא היתה אחראית לעסק הביש הזה.

אף לא באחד משני המקרים היה מישהו ניצב „כשגבו אל הקיר". השאלה האמיתית היתה אם יעמוד במפ״ם האומץ להכשיל (בדרך חוקית!) מעשה העומד בניגוד גמור למצפונה, או לפחות לנער מעל עצמה את האחריות למעשה זה.

הסיבה אשר מנעה ממפ״ם לעשות את הדבר המכובד היחידי האפשרי — להתפטר מהממשלה — איננה נכונותה הפאטריוטית „להיות עם העם העומד על נפשו ועם מגיניו־לוחמיו מצבא הגנה לישראל" (כדברי יערי בכנסת ב־7.11.56). לא זו היתה הסיבה — ולו רק משום שהמדובר היה לא ב„הגנה" ו„בעמידה על הנפש" כי אם בהתקפה ובפלישה, בשותפות עם בריטניה וצרפת.

הסיבה האמיתית היא פרוזאית הרבה יותר: מפ״ם ידעה היטב כי אם תפרוש מהממשלה ב־28 באוקטובר, היא תצליח אולי למנוע את „מבצע סיני", אולם יחד עם זה תאבד את תקוותה להשתתף בממשלה כל עוד בן־גוריון עומד בראשה.

במלים אחרות: אילו היתה מפ״ם נוהגת לפי מצפונה, היתה הופכת להיות מפלגת אופוזיציה, ללא סיכוי קרוב לחזור אל הכורסאות המיניסטריאליות.

מפלגה המתייחסת בכובד ראש לרעיונותיה ולעקרונותיה אינה נבהלת מפני אפשרות כזו. אולם מפ״ם איננה מפלגה ממין זה. טובות ההנאה שהיא מפיקה מהשתתפותה בממשלה, הפירורים שהיא מצליחה לחטוף מעל השולחן הקואליציוני, חשובים לה הרבה יותר מכל רעיון ועיקרון שבעולם.

„עובדת הברזל של המלחמה"

בהיסטוריה של המאה העשרים ישנה אפיזודה אחת בולטת המזכירה מאד את התנהגות מפ״ם באוקטובר 1956.

הבה נקח לידינו את הספר „מקורות לתולדות תנועת הפועלים הבינלאומית" בהוצאת הקיבוץ הארצי — השומר הצעיר בשיתוף עם סמינריון הקיבוץ הארצי בגבעת־חביבה. נפתח ספר זה בעמוד 108. נמצא שם את ההסבר הבא, פרי עטו של העורך המפ"מי יוסף שמיר:

עם ראשית המלחמה העולמית הראשונה נתפורר האינטרנאציונאל השני ורוב חטיבותיו הארציות נרתמו לעגלת האימפריאליזם.

הס"ד (=סוציאל־דמוקראטיה) הגרמנית, מעוז האינטרנאציונאל, הצטרפה מייד לחזית המלחמה; אחריה המשיכו האחרים. „התמוטטות האינטרנאציונאל השני — אומר לנין — מצאה את ביטוייה הבולט ביותר בבגידה המשוועת של רוב המפלגות הסוציאלדמוקראטיות הרשמיות באירופה, שבגדו בעיקרי דיעותיהן ובהצהרותיהן".

להלן מביאה הוצאת השומר־הצעיר כדוגמה ל„בגידה משוועת" זו, את ההצהרה של סיעת הס.ד. ברייכסטאג (הפרלמנט הגרמני):

השעה היא שעה גורלית. התוצאות של המדיניות האימפריאליסטית, אשר בעטיה הגענו לתקופת התחרות בזיון ולידי החרפת הניגודים בין העמים, הציפו את אירופה בשטפונן הסוער. כל האחריות לדבר נופלת על נושאי המדיניות הזאת; אנו דוחים אותה.

הס"ד לחמה בכל כוחותיה נגד התפתחות הרת־סכנות זו. עד לשעות האחרונות שלפני פרוץ המלחמה היא לחמה לקיומו של השלום על־ידי הפגנות עצומות בכל הארצות מתוך שיתוף עמוק עם האחים הצרפתים. אך כל המאמצים היו לשוא. כעת עומדים אנו לפני עובדת הברזל של המלחמה (הדגשה במקור). מאיימות עלינו כל הזוועות של פלישת האוייב. היום עלינו להכריע לא בעד מלחמה או נגדה, כי אם על האמצעים הדרושים להגנתה של ארצנו.

הננו מצווים לחשוב על המיליונים של חברינו ובני עמנו אשר נגרפו לתוך האסון הזה ללא כל אשמה מצידם. הם ייפגעו ע"י המלחמה יותר מכולם. איחולינו החמים מלווים את האחים הללו, ללא כל הבדל מפלגה, אשר נקראו אל הדגל.

דעתנו מסורה גם לאימהות, הנאלצות למסור את בניהן, לנשים ולילדים שמהם נגזלים מפרנסיהן — לכל אלה, אשר נוסף על הפחד לגורל קרוביהם מאיים עליהם הרעב; על כל אלה יתווספו במהרה רבבות של פצועים ולוחמים נכים. לעמוד לימין כולם, כדי להקל את גורלם — בזה רואים אנו חובה שאין מנוס ממנה.

נצחוננו של הדספוטיזם הרוסי (הדגשה במקור) אשר הכ־תים עצמו בדם מיטב בניו של העם הרוסי, מאיים עלינו — על עצמנו ועל עתידנו החפשי — באבדן כל. הכרח הוא לנו להתקומם על הס־כנה הזאת ולהבטיח את קיום תרבותה ועצמאותה (הדגשה במ־קור) של ארצנו. על כן אנו מעלים על נס את אשר אמרנו תמיד: בשעת סכנה אין אנו עוזבים את מולדתנו לנפשה (הדגשה במקור).

תוך כדי כך אנו מרגישים את עצמנו בהתאמה גמורה לאינטר־נאציונאל, שהכיר בזכותו של כל עם לעצמאות לאומית ולהגנה עצ־מית. מאותו טעם עצמו אנו שוללים כל מלחמה כיבושית. אנו תובעים שהמלחמה תסתיים מייד לאחר שתושג המטרה של הבטחת בטחוננו ויריבנו יהיה נכון לשלום, שלום אשר יאפשר את קיומה של הידידות בין העמים השכנים.

אנו תובעים זאת לא רק בשם הסולידאריות הבינלאומית אשר לה לחמנו, אלא גם למען עניינו של העם הגרמני.

אנו מקווים שבית הספר האכזרי של המלחמה יעורר במליונים שאט־נפש למלחמה וירכוש אותם לאידיאל של הסוציאליזם ושלום העמים. מתוך נאמנות להנחות יסוד אלה, אנו מאשרים את תק־ציבי הזיון הנדרשים (הדגשה במקור).

(הצהרת סיעת הס"ד ברייכסטאג 4.8.1914; מובא ב„מקורות לתולדות תנועת הפועלים הבינלאומית", עמ' 109)

כל הקורא את ההצהרה הזו ומשווה אותה למאמר הראשי ב„על המשמר" מיום 30.11.56 אינו יכול שלא להתרשם מהדימיון העצום — לא רק בתוכן אלא אף בסיגנון — בין שני המס־

מכים, אשר כאילו נכתבו ביד אחת.

אבל לאמיתו של דבר ישנו הבדל אחד חשוב בין עמדת הס.ד. ב־1914 לבין עמדת מפ"ם ב־1956. ב־4.8.1914 הכריזו הס.ד. הגרמניים כי הם דוחים כל אחריות למלחמה שפרצה, והצביעו רק בעד תקציב המלחמה.

ב־7.11.1956 הכריז מ. יערי בכנסת כי מפ"ם „נושאת באחריות מלאה למעשי הממשלה ולמערכה שלפנינו".

בגידת מפ"ם בעקרונותיה היתה, איפוא, מרחיקת לכת יותר אף מבגידת מפלגות האינטרנאציונאל השני, אשר מפ"ם עצמה נוהגת להוקיעה!

„נתפתינו לאשליה"

מי שבוגד בעקרונותיו פעם אחת — חזקה עליו שיחזור על מעשה זה פעמים נוספות. כך קרה גם למפ"ם.

אותה מפלגה אשר התנגדה — לדבריה — למבצע סיני והסכימה לקבל את האחריות עבורו רק מתוך „חוסר ברירה", אותה מפלגה עצמה הפכה לאחד המטיפים העיקריים לסיפוח רצועת עזה לישראל! דומה שמבחינה הגיונית אי אפשר להתנגד למלחמה ויחד עם זה לתמוך בסיפוח שטחים אשר נכבשו באותה מלחמה עצמה. אולם מפ"ם איננה כפופה לחוקי ההגיון:

ממשלת ישראל הודיעה על נכונותה להוציא מעזה את צבאה ולקיים שם ממשל אזרחי שיפעל תוך כדי תיאום הדוק עם בא־כוח האו"ם. זהו הגבול האחרון לוויתורינו...

כך הכריז י. חזן בכנסת ביום 22 בפברואר 1957 (עיין דברי הכנסת 21/1149). ובאותו נאום עצמו אמר מנהיג מפ"ם:

הננו ניצבים כעת כשגבנו אל הקיר ואין לנו על מה לוותר. המערכה המדינית מאיימת עלינו בחיסול תוצאותיה הצודקות של המערכה הצבאית המפוארת.

(י. חזן, דבה"כ 12/1148, 22.2.57)

אדם תמים יחשוב, בודאי, כי בכך חזרה בה מפ״ם מ„התנגדותה״ ל„מבצע סיני״, שכן היא מכריזה עליו כעל „מערכה צבאית מפוארת״ ועל תוצאותיו כעל „תוצאות צודקות״.

אולם לא כן הדבר:

אנו לא העלמנו כי לא תמכנו במבצע סיני עת נפלה ההכרעה בממשלה... הײנו משוכנעים כי עדיין אפשר לחזק את בטחוננו, להמשיך את קליטת העליה ופיתוח הארץ ולהלחם על שלום יציב מבלי להזדקק למוצא של יאוש כמו מלחמה יזומה. לאמיתו של דבר היתה זאת אמונת החלק המכריע של המפלגות המשתתפות בממשלה עד לימים האחרונים לפני מבצע סיני. לא אכחד תחת לשוני, כי השינוי המכריע לא נתרחש משום שאויבנו קבעו לנו סמוך לימי הכרעה אלה את שעת האפס, אלא משום שנתפתינו לאשליה של שעת כושר היסטורית בלתי חוזרת. (הדגשה שלנו)

(מ. יערי, דבה״כ 21/1260, 6.3.57)

כלומר, „המערכה הצבאית המפוארת״, אשר תוצאותיה היו „תוצאות צודקות״ לא היתה מעשה התגוננות, אלא רק „התפתות לאשליה של שעת כושר היסטורית בלתי חוזרת״!

השאלה אם מפ״ם תמכה ב„מבצע סיני״ או התנגדה לו נשארת, איפוא, ללא תשובה מניחה את הדעת. על־כל־פנים, ברור שהיא תמכה בכל תוקף בסיפוח רצועת עזה לישראל וראתה ביסוד ממשל אזרחי ישראלי ברצועה את „הגבול האחרון לוויתורינו״.

אולם, כאשר עבר בן־גוריון גם את „הגבול האחרון״ הזה ונסוג מרצועת עזה, נשארה מפ״ם יושבת לבטח בממשלה.

כללו של דבר: בין אם מבצע סיני הוא „מערכה מפוארת״ ובין אם הוא פרי „התפתות לאשליה״, בין אם מודיעה הממשלה על סיפוח רצועת עזה לישראל, ובין אם היא נסוגה מהחלטה זו — כל זה אינו מעלה ואינו מוריד; מפ״ם נשארת דבוקה לקואליציה, וכשבהונות ידיה ורגליה מקוצצות היא ממשיכה ללקט תחת שולחנו של בן־גוריון.

פרק ח.

אחרי סואץ

„אין ספק שהסטאטוס קוו מתערער"

אחרי מלחמת סואץ נמשכו כל אותם תהליכים שהיו קיימים בתקופה שקדמה למלחמה זו. דבר זה מובן מאליו במדה שמדובר בתהליכים בקנה־מדה עולמי כמו למשל התפוררות השיטה הקולוניאלית וכו׳, אולם נתברר כי הדבר נכון בקנה המדה המצומצם יותר של יחסי ישראל־ערב.

יש בכך משום פליאה, שהרי ניתן היה להניח כי תוצאות מלחמת הסואץ יעוררו את המדינאים הישראליים לשקול מחדש את עמדתם.

נסקור כאן בקצרה את עיקרי השינויים שחלו אחרי כשלון הרפתקת סיני ביציבות של הסטטוס קוו, בהשפעה המערבית במזרח התיכון ובמדיניות הישראלית.

דברים ברורים למדי בשאלת הסטטוס קוו נאמרו בכנסת ביום ה־8 באוגוסט, 1958. באותו דיון מתחו דוברים שונים בבית ביקורת על עמדת משלחת ישראל בעצרת האו״ם.

היתה זו באמת עמדה מוזרה ובלתי מובנת לרבים. בנאומו בעצרת בשאלות פינוי הכוחות האמריקאים מלבנון והבריטים מירדן, (הם נחתו שם למחרת המהפכה בעיראק) תמך אבא אבן בהצעת ההחלטה הנורווגית, שמשמעותה המעשית היתה — השהיית הפינוי. מדינות ערב הגישו, מצידן, הצעת החלטה משותפת שקראה לפינוי מידי. למרבה התמהון הצביע מר אבן בעד הצעת הערבים למרות שנזכר בה במפורש שמה ומעמדה של „הליגה הערבית" — שישראל מסרבת להכיר בה.

רק מי שהבין את מהות הסכסוך הישראלי ערבי יכול להבין התנהגות תמוהה זו. הסיבה לכך היתה, כי בהצעת ההחלטה הערבית נכללה, בין היתר, הפיסקה: „העצרת הכללית... פונה אל כל המדינות החברות, לפעול בקפדנות בהתאם לעקרונות של כבוד הדדי של

שלמות טריטוריאלית ושל רבונות אחת כלפי רעותה".

הסביר בכנסת ראש הממשלה: —

...הקו שהממשלה הזאת נקטה בו מאז היותה ועד היום הזה... לא נשתנה... אגיד פה בקצרה מהו הקו. ראשית, אנו רוצים לקיים את הסטאטוס קוו, כל זמן שהדבר הזה אפשרי. אין ספק שהסטאטוס קוו מתערער, אבל כל זמן שאפשר לקיים אותו אנו רוצים לקיים אותו, כי אין אנו להוטים אחרי מה שלהוט — אם ברצינות או לא אינני יודע — חבר הכנסת לנדאו. (הדגשה שלנו)

(דברי הכנסת 24/2626, 8.8.58)

חה"כ לנדאו, מ„חירות" ומפלגתו להוטים אחרי „שתי גדות לירדן, זו שלנו זו גם כן", אולם לא ב.ג. הוא האיש המוסמך להעיר לו זאת, שכן היה זמן בו גם הוא היה להוט, — ברצינות גמורה — אחרי עזה. מר בן־גוריון הוסיף:

אינני מתפעל הרבה מההחלטה הזאת, אבל אני מחייב אותה ומעריך אותה יען כי אני יודע שהחלטה זו מקנה נשק פוליטי בידי מי שנגדו מנסים להפר את הרבונות או את השלמות הטריטוריאלית.

(דברי הכנסת 24/2625, 8.8.58)

מסתבר, משלחת ישראל הצביעה בעד הצעת החלטה זו לא משום חיבה לערבים, לליגה הערבית או לפני צבאות ארה"ב ובריטניה, אלא מפני שראתה בה הכרה בעקיפין, מצד האו"ם והערבים, בסטאטוס קוו.

מובן שזהו שיקול מופרך לא רק מבחינה מדינית אלא אפילו מבחינה פורמלית, שכן בהחלטה דובר על „כיבוד הדדי של שלמות טריטוריאלית", בעוד שלישראל אין עדיין טריטוריה מוגדרת ומוכרת בעולם. אין לה גבולות קבע אלא רק קוי שביתת נשק עם כל 4 שכנותיה.

יחד עם זאת, נמצאנו למדים מחדש, מהו הדבר המציק לממשלת ישראל. מ־1956 הלך מעמדו של הסטאטוס קוו ונתערער, אחרי המהפכה בעיראק (14.7.58) החל יורד גשם של הצהרות מפי נאצר מזה וקאסם מזה, אודות הצורך „להקים מחדש את מדינת ערביי פלשתין"

„להקים ממשלה פלשתינאית גולה", „להקים צבא פלשתינאי" וכו'. תביעות אלה נשמעות ביתר תוקף ותכיפות מאשר אי־פעם קודם לכן. ודאי — הצהרות אלה נועדו, במדה רבה, להכביד את קשייו הפנימיים של חוסיין, אולם נשאלת השאלה, מדוע מנגחים את חוסיין בדרישה להקמת מדינת פלשתין? מדוע דוקא סיסמה זו מוצאת הד בקרב אנשים רבים בירדן? מדוע יוצא חוסיין מגדרו כל פעם שנשמעת טענה זו ולא אחרת? מעמדו של הסטאטוס קוו הלך ונתערער לא בהשפעת הצהרותיהם של נאצר וקאסם בלבד.

„בהתאם להחלטות האו"ם"

ועידת באנדונג (אפריל 1955) קבעה כי „נוכח המתיחות הקימת במזרח התיכון, הנובעת מן הבעייה הפלשתינאית, נוכח העובדה שמצב זה מסכן את שלום העולם מביעה ועידת מדינות אסיה ואפריקה את מלוא תמיכתה בזכויות ערביי פלשתינה וקוראת להגשת החלטות האו"ם על פלשתינה, המחייבות פתרון הבעיה בדרכי שלום".

הוועידות הבאות של עמי אסיה ואפריקה בקאהיר (דצמבר 1957, פברואר 1959), באדיס־אבבה (יוני 1960) ובקזבלנקה (ינואר 1961) אישרו מחדש את תמיכתן בעמדה שהובעה בבאנדונג בשאלת ארץ ישראל.

ועידת עמי אסיה ואפריקה בקהיר (דצמבר 1957) בה השתתפו כ־50 מדינות קבלה בין השאר את ההחלטות הבאות:

הוועידה מכריזה כי מדינת ישראל היא בסיס של האימפריאליזם המסכן את התפתחותו ובטחונו של המזרח התיכון. הוועידה מגנה את ישראל המסכנת את השלום בעולם... הוועידה מכירה בזכויות הערבים בארץ ישראל ובזכות הפליטים לחזור למולדתם.

ועידת עמי אפריקה שנתכנסה באדיס־אבבה (יוני 1960) קבעה באותו נושא כי:

הוועידה מביעה את דאגתה לאור אי קיום החלטות האו"ם בש־

אלת ארץ ישראל ומאשרת את ההחלטות הארצישראליות של ועידות באנדונג ואקרה.

שאלת ארץ ישראל מהווה סכנה לשלום בצפון מזרח אפריקה.

מכה קשה למדיניות הישראלית היוותה ועידת קזבלנקה שקבעה:

הוועידה עומדת בתוקף על הצורך להמציא פתרון צודק לבעיות אלה, בהתאם להחלטות האו״ם ולהחלטות המדינות האפרו־אסייאתיות בבאנדונג, כדי להחזיר לערביי ארץ ישראל את זכויותיהם החוקיות.

זו מהלומה כבדה במיוחד, כיון שהיא עירערה אחד העקרונות החשובים במדיניות החוץ הישראלית, כפי שנקבעו אחרי מלחמת סואץ. בהתאם לעקרון זה, על ישראל להגיש סיוע נרחב בשטחי הכלכלה, החינוך והצבא למדינות החדשות באפריקה ובצורה זו לגייס את תמיכתן לצד ישראל למען ייצובו של הסטאטוס־קוו. הכוונה היתה, שבתוקף הקשרים הכלכליים והתרבותיים שמדינות אלה תקשורנה עם ישראל, הן תתמוכנה בעמדתה באו״ם, כאשר בעיית ארץ־ישראל תעלה לדיון, וכמו כן תשפענה על מדינות־ערב — ובעיקר על מצרים — לשנות את גישתן לבעיה זו. החלטות קזבלנקה הוכיחו כי המדי־ניות „הגאונית" הזו של „איגוף המצור הערבי" ושבירתו על ידי גיוס בעלי ברית בעורפו, אין לה על מה שתסמוך.

כאשר הועלתה בישראל הסברה כי חתימתו של ק. נקרומה — ידידה המובהק של ישראל ביבשת אפריקה — על החלטות קזבלנקה אינה אלא ויתור לנאצר, מסרה העיתונות הגנאית את ההודעה הרש־מית הבאה:

ידיעה בעיתונות הביאה לתשומת ליבו של הנשיא פרסומים מסו־יימים שהופיעו בעיתונים ישראליים, בדבר הראיון עם שגריר ישראל באקרה בקשר לוועידת קזבלנקה. הנשיא מבקש להודיע כי הוא וממשלת גאנה דוגלים באמנת קזבלנקה ובהחלטותיה.

(18.1.61)

עיתון הערב הגנאי „איוונינג ניוז", השייך למפלגת השלטון בגאנה, פרסם ב־18.1.61 תוספת מיוחדת תחת הכותרת „תרועת העתונות הישראלית הוכתה, גאנה שבה ומאשרת את

נאמנותה להחלטות קזבלנקה".

גם המרשאל טיטו, בפגישתו עם נאצר בבריוני (יוני 1960), חזר ואישר בהחלטה המשותפת כי:

את בעיית ארץ־ישראל יש לפתור בהתאם למגילת האו"ם ול־החלטות שכבר נתקבלו על־ידי הארגון הבינלאומי להשגת פתרון של שלום.

עמדה דומה ממשיכים לנקוט גם ראש ממשלת הודו וכל יתר המדינאים אשר תמכו בהחלטות באנדונג בשעתן.

בוועידת המדינות הבלתי־מזדהות שנערכה בבלגראד (ספטמבר 1961) שוב נתקבלה החלטה בשאלת א"י:

משתתפי הוועידה מגנים את המדיניות האימפריאליסטית כפי שהיא מופיעה במזרח התיכון ומצהירים על תמיכתם בהחזרת מלוא הזכויות לעם הערבי הפלשתינאי בהתאם למגילתו והחלטותיו של אירגון האומות המאוחדות.

„קול ישראל" ורוב העיתונים פרצו בתרועות צהלה על־כי הוועידה לא קיבלה את טיוטת ההצעה המקורית של הערבים, הכוללת גינוי חריף לישראל, והסתפקה בנוסח שהבאנו כאן.

אכן, זמנים חדשים — זמירות חדשות. כאשר קיבלה ועידת באנדונג — לפי הצעת נאצר עצמו — נוסח החלטה שבוודאי אינו מתון פחות מבנוסח בלגראד, התנפלה עליו כל העיתונות הרשמית כעל „החלטה אנטי־ישראלית קיצונית". מה שנחשב ב־1955 להחלטה אנטי־ישראלית, מתקבל ב־1961 בתרועות־ניצחון! מאידך גיסא, אם ב־1955 הגיש נאצר עצמו נוסח החלטה מתון, הרי ב־1961 דרושה השפעתם הממתנת של מנהיגים נייטראליסטים אחרים כדי שתתקבל החלטה דומה.

וועדת הפיוס קמה לתחיה

מהלומה כבדה נוספת שירדה על ראש התומכים בסטאטוס קוו היתה ההחלטה שנתקבלה באו"ם, ב־8.12.59, ברוב של 54 קולות נגד

קולה הבודד של ישראל, בדבר החיאת וועדת הפיוס לארץ־ישראל. עוד מת אחד קם לפתע מקיברו והדהים את כל אלה שהספידוהו זה כבר. כתבו המדיני של „ידיעות אחרונות" הסביר:

... וועדת הפיוס הוקמה ע"י או"ם אחרי מלחמת השחרור והיא קשורה בהחלטות עצרת או"ם דאז בדבר החזרת הפליטים, בינאום ירושלים ועוד.

(„ידיעות אחרונות", 7.12.59)

יצויין, כי גם צרפת הצביעה בעד החיאת הוועדה, למרות שיש־ראל תמכה בעמדת צרפת נגד אלז'יריה באותה עצרת והצביעה יחד אתה בעניין הפיצוץ האטומי הצרפתי במדבר סהרה. כל מאמציה של ישראל למנוע קבלת החלטה זו נכשלו. אם ב־1959 קמה לתחייה וועדת הפיוס, הרי בעצרת האו"ם שהתקיימה בסוף 1960 נתקבלה, לראשונה מאז שנים רבות, משלחת רשמית של פליטים ערביים מארץ־ישראל. בכך העניק הארגון־הבינלאומי הכרה דה־פקטו בפ־ליטים הפלשתינאים כבגורם מדיני בפני עצמו.

הצהרת השלוש מתה

בחודש פברואר 1960, יצא נאצר לביקור בחבל הסורי של רע"ם. הביקור היה מלווה בהכרזות נגד הצהרת שלוש המעצמות מ־1950. בנאום שנשא בדמשק ב־22.2.60 אמר: —

אני מכריז בשם העם הערבי כי הצהרת שלוש המעצמות מתה ונקברה באדמת פורט־סעיד.

לא היתה זו הצהרה בעלמא. בצדק כתב אז אראל גינאי: —

להצהרת 1950 אין ערך רב מטעמים אלה:

אין לה „שיניים", כלומר כוח הדרוש לקיום ההתחיבויות שבה. מסיבה זו אינה עשויה להרתיע תוקפנים.

ברית־המועצות, שאינה שותפת להצהרה, מספקת נשק לערבים, וע"י כך מתערער שווי־משקל הכוחות בין ישראל לערבים, בעוד שהמערב אינו עושה מאומה כדי לשמור על שווי־משקל זה ע"י הגשת

סיוע צבאי חינם לישראל.

(„ידיעות אחרונות" 23.2.60)

דברי העיתונאי הישראלי והמדינאי המצרי קולעים לאותה נקודה עצמה דהיינו, שהצהרת שלוש המעצמות, שהיתה מבוססת אך ורק על שלטונן הכלכלי, הצבאי והמדיני במזרח התיכון, איבדה את עיקר תקפה כאשר הופיעה ברית־המועצות ככוח פעיל וקובע באיזור, וכאשר נסיונן של שתי מעצמות החתומות על ההצהרה להפעיל את כוחן הצבאי, כדי להשפיע על מהלך העניינים באיזור, נכשל כשלון חרוץ. מצב דברים זה הדאיג במידה ניכרת את כל אלה אשר השליכו את יהבם על העצמה המערבית. יחד עם זאת, נתנו הכרזות נאצר הזדמנות לאותם מדינאים ישראליים לוודא אם עדיין מכירות שלוש המעצמות בהצהרתן משנת 1950; כלומר, להבהיר את המצב המ־עורפל שנשתרר מאז מלחמת סואץ ולברר האם בריטניה וצרפת זנחו את ההצהרה גם דה־יורה.

עם הידיעות על הכרזותיו של נאצר נודע גם על ריכוזי צבא ישראלי ומצרי לאורך קווי שביתת הנשק בדרום. לא נכנס כאן לווי־כוח איזה צד היה זה שפתח בריכוז הצבאות, ומי היה מעוניין בכך. די לציין, כי ריכוז הצבאות והמתיחות שנשתררה כתוצאה ממנו, אילץ את שרי החוץ של שלוש מעצמות המערב להצהיר גלויות על עמדתם.

ואמנם, ב־8.3.60 אמר שר החוץ הצרפתי בוועדה לענייני חוץ של בית־הנבחרים הצרפתי כי „לדעת צרפת המדיניות הטובה ביותר למזרח התיכון בשעה זו היא שמירת הסטטוס קוו באיזור". (ראה „מעריב", 9.3.60).

ימים מספר לפני כן ענה שר המדינה הבריטי מר ג'ון פרופיומו, בתשובה לשאילתא בפרלמנט, כי ההצהרה המשולשת היא בת־תוקף. כמו כן נמסר ממקור מוסמך של מיניסטריון החוץ האמריקאי כי „אר־צות הברית רואה בהצהרת שלוש המעצמות בדבר הגנה על הגבולות הקיימים במזרח התיכון מסמך מדיני בר תוקף. ארה"ב רואות את עצמן קשורות ע"י הצהרה זו". („דבר", 24.2.60)

למרות ההכרזות המרגיעות הללו לא נחה דעתם של מנהלי המ־דיניות הישראלית. בחודש מאי 1960, עמדה להערך ועידת פיסגה, שבה היו צריכות המעצמות לדון בהרגעת המתיחות בנקודות העיק־ריות שבהן נשקפת סכנת מלחמה. ניתן היה לשער כי גם הסיכסוך הישראלי־ערבי עמד להיות נידון. בתחילת מרץ 1960, יצא בן־גוריון למסע אל בירות המערב. אחת ממטרותיו היתה להבטיח שב־וועידת הפיסגה לא ייסוגו מעצמות המערב מתמיכתן בסטטוס־קוו, ולא יסכימו להסדר בעיית ארץ־ישראל על בסיס החלטות או״ם. אראל גינאי כתב בקשר לכך: —

בן־גוריון... אף לא ביקש מהמערב לנסות להפסיק את הזרמת הנשק הסובייטי, או אפילו לצמצם את ממדיה. הוא הסתפק בתביעה מעשית, שהמערב יחתים את ברה״מ בתום ועידת הפיסגה על הצהרה שתאשר שוב כי „לא יוכנסו בכוח שום שינויים בגבולות הקיימים במזרח התיכון״ ושתפנה בקריאה אל „כל מדינות האיזור לפתור את כל סכסוכיהן באמצעות מו״מ״.

...מה הם הסיכויים שמישאלה זו של ב.ג. תתמלא? לא גדולים במיוחד, טוענים משקיפים רבים. הרעיון לא ימצא חן בעיני נאצר, בהיותו בא מאת בן־גוריון וכל מטרתו חיזוק הסטטוס קוו. מאידך, אין לברה״מ שום עניין לעשות מעשה שיעורר מורת־רוח אצל נאצר וקורת־רוח אצלנו. היא עשויה תמיד לטעון שגילוי הדעת חייב לכלול משהו ביחס להחזרת הפליטים או לשיבה לגבולות 1947.

...אם כן מדוע העלה ב.ג. הצעה מעין זו? משום שהודאג מן האפשרות שהמזרח התיכון יעלה בצורה זו או אחרת בדיוני הפיסגה, ובמקרה זה עדיף להביא נוסחה העשויה להביא תועלת מסויימת אך אינה עלולה להזיק, מאשר להניח למעצמות לנסח נוסחה בעצמן...

(„ידיעות אחרונות״, 1.4.60)

כל שרשרת ההתרחשויות בחדשים פברואר־מרץ, 1960 מלמדת אותנו, כי בנגוד לדעתם של ישראלים רבים, הסטטוס־קוו רחוק מלהיות יציב. עצם הכרזותיהן של מעצמות המערב בפברואר־מרס 1960 בזכות הצהרה שניתנה עשר שנים לפני כן, העידה דוקא כי

תקפה של ההצהרה מוטל בספק, שאם לא כן מה טעם וצורך יש לחזור ולאשר אותה.

ועידת הפיסגה לא נתקיימה, כידוע. אולם עם בחירתו של מר קנדי לנשיאות ארה"ב והתגברות הסיכויים לועידת־פסגה חדשה, יש להניח כי בעיית יצובו של הסטטוס קוו תהפך לבעייה קשה יותר ויותר עבור מדינאי ישראל. בראיון לכתב „במחנה" מסר יגאל אלון (אחה"ע): —

לישראל עדיין אורבות סכנות פוליטיות חמורות. אני חוזה העלאת תכנית חדשה של חלוקה, משהו דוגמת החלטת כ"ט בנובמבר, ונסיון לכפותה על ישראל.

(„במחנה", 7.6.60)

דברים אלה גם מסבירים את משמעות הפיסקה הבאה בנאום בן־גוריון בחגיגות ה־40 ליסוד ההסתדרות: —

בעשור הבא אנו עלולים לעמוד בפני מבחן צבאי חמור ואולי גורלי.

(„דבר", 3.2.1960)

אכן, פתרון בעיית ארץ־ישראל אינו עניין השייך לעבר, אלא לעתיד.

„דוקטרינה להגנת הנפט"

האוריינטאציה המדינית של ממשלת ישראל לא שונתה גם אחרי כשלון הרפתקת סיני.

ב־12.2.57 הציעה ברה"מ למערב, אשר עמדותיו באיזור נתמוטטו, הצעה להסדר חדש במזרח התיכון. לפי הצעה זו היה על ארבע המעצמות לנהל את מדיניותם לפי הקווים הבאים:

- קיום השלום במזרח התיכון והקרוב בדרך של הסדר הבעיות השנויות במחלוקת רק בדרכי שלום, על יסוד שיטה של משא ומתן.
- אי־התערבות בעניינים הפנימיים של ארצות האיזור, כיבוד

הריבונות והעצמאות של ארצות אלה.

- ויתור על כל נסיון למשוך ארצות אלה לגושים צבאיים בהש־תתפות המעצמות הגדולות.
- חיסול הבסיסים הצבאיים ופינוי הצבאות הזרים משטחי האר־צות של המזרח הקרוב והתיכון.
- ויתור הדדי על אספקת נשק לארצות האיזור.
- סיוע להתפתחותן הכלכלית של ארצות האיזור, ללא התניית תנאים כלשהם — פוליטיים, צבאיים או אחרים — שאינם מת־יישבים עם כבודן וריבונותן של ארצות אלה.

חודש לאחר העלאת הצעה זו, דחו אותה מעצמות המערב. דחיית הצעת ברה"מ יצרה מצב נוח לארה"ב שכן צרפת ובריטניה הטביעו במימי הסואץ את שארית השפעתן וסמכותן באיזור. אם את ברה"מ אין רוצים לשתף בפתרון בעיות האיזור ואת בריטניה וצרפת אין יכולים לשתף, הרי שהקרקע כשרה לאפוטרופסות יחיד. אותה שעה נולדה ה„דוקטרינה" של איזנהאור". ב„דוקטרינה" זו נאמר כי: —

א. הנשיא (האמריקאי) מוסמך לעזור לכל מדינה או קבוצת מדינות באיזור המזרח התיכון ולשתף פעולה איתה, אם היא רוצה בכך, לפיתוח עצמאותה הכלכלית, לשם שמירה על עצמאותה המדינית.

ב. הנשיא מוסמך להגיש לכל מדינה או קבוצת מדינות באיזור זה, אם היא רוצה בכך, עזרה צבאית.

ג. ארה"ב רואה את קיום העצמאות והשלימות של האומות במזה"ת כדבר חיוני לאינטרס הלאומי שלה ולשלום העולם.

ד. למטרה זו, אם הנשיא רואה צורך בכך, הרי ארה"ב מוכנות להשתמש בכוחן המזויין ולעזור לכל מדינה או קבוצת מדי־נות הדורשות עזרה נגד התקפה מזויינת מצד כל ארץ הכ־פופה לקומוניזם הבינלאומי, בתנאי ששימוש זה יהלום את התחייבויות ארה"ב הנובעות מחוזים ואת החוקה של ארה"ב.

(החלטת הקונגרס האמריקאי, 9.3.57)

לבל יהיה ספק ביחס למהות הדוקטרינה עצמה נזכיר את דברי

הסנאטור וו. מורס ממדינת אורגון (ארה״ב) לסופר „דבר״: —

זוהי דוקטרינה להגנת הנפט ואינטרסי הנפט המפארת את החמרנות, הבאה להאדיר מדיניות ראקציונית ולא להגן על הדמוקראטיה היחידה במזרח התיכון (הכוונה לישראל!) היא תרחיק סיכויי הסדרים תחת לקרבם.

סופר „דבר״ מוסיף כי הסנאטור הרים את קולו וקרא:

אני לא אצביע בעד שיגור נערינו להגן על הנפט, באין אפילו התחייבויות דומות ממדינות אירופאיות אחרות.

למרות זאת, אחת משתי המדינות שהסכימו לחתום על „הדוקטרינה״ היתה „הדמוקראטיה היחידה במזרח התיכון״.

„אין אנו יכולים להיות נייטרליים״

ב־3.5.57 בא לירושלים ריצ׳ארדס, שליחו המיוחד של אייזנהואר, במסגרת סיורו בארצות המזרח התיכון, במטרה „למכור״ את הדוקטרינה. מר ריצ׳ארדס לא התעכב זמן רב בירושלים. הוא יצא ממנה כשבאמתחתו תשובת ממשלת ישראל.

הכנסת, כרגיל, דנה בנושא רק חודש לאחר מכן. בפתח הדיון ציין ראש הממשלה בצדק, כי „הסעיף הרביעי הוא בעצם הסעיף המרכזי והחידוש העיקרי במדיניות הזאת״ (דברי הכנסת 22/2040, 3.6.57).

בהמשך דבריו ציטט בן־גוריון את תשובת הממשלה לממשלת ארה״ב. הפיסקה העיקרית בתשובה: —

ממשלת ישראל מקדמת בברכה תמיכת ארה״ב בשמירת עצמאותן של מדינות המזרח התיכון ובפיתוח כושר כלכלי המיועד לקיום עצמאותן.

(דברי הכנסת, 22/2041, 3.6.57)

בתשובתה החוזרת של ממשלת ארה״ב נאמר: —

ארה״ב רשמו לפניהן את הצהרת ישראל מיום ה־21.5.57 (לפני הדיון בכנסת...) שבה מביעה ממשלה זו את תמיכתה במטרות של

מדיניות המזרח התיכון אשר הותוותה ע״י הנשיא אייזנהואר ואושרה בהחלטה משותפת של הקונגרס ביום ה־9.3.57.

ראשון המתווכחים בדיון בכנסת היה חה״כ בגין („חירות") אשר מתח ביקורת על המליצות בהן עטפה הממשלה את הסכמתה: —

...לדעתי הממשלה הזאת אינה מצטיינת בתבונה מיוחדת, אבל אני מניח שלפחות את זה היא מבינה, כי על שליטי הקרמלין אפשר לומר הרבה דברים, זולת דבר אחד — שהם טפשים.

בשבילם לא חשוב מה שאנחנו בירושלים כתבנו במליצותינו על עקרונות האו״ם. בשבילם חשוב הדגש שהושם על ההודעה הזאת בוואשינגטון. והתגובה ממוסקבה באה בלי דיחוי.

היא מייד הודיעה כי זו הצטרפות מוחלטת, בלתי מסוייגת, בלתי מותנית, לדוקטרינה האנטי־קומוניסטית של אייזנהאור, ובה הפרת ההתחייבות המיוחדת שניתנה ע״י שר־החוץ לשעבר של ישראל לשר־החוץ של ברית־המועצות.

(דברי הכנסת 22/2042, 3.6.57)

„התחייבות המיוחדת" הנזכרת בדברי מר בגין היתה הבטחת שרת באוגוסט 1953 כי: —

ישראל לא תצטרף לשום ברית או צירוף המכוון נגד ברית־המועצות.

חה״כ בגין לא התנגד להצטרפות לדוקטרינה, הוא חשש רק, שמא ארה״ב אינה די איתנה באנטי־קומוניזם שלה. בביקורתו תקף את העובדה שממשלת ישראל היסוותה את היצטרפותה לדוקטרינה במליצות אודות „שמירת השלום באיזור" וציות לאו״ם. סיים מר בגין: —

בשם ידידי ברצוני להודיע, כי במידה שהחלטת הקונגרס האמ־ריקאי פרושה התנגדות ממשית להתפשטות הקומוניסטית במזרח התיכון, אנו רואים בכך חיוב.

(שם, 22/2044)

אחריו דיבר מנהיג „הציונים הכלליים" פ. ברנשטיין, איש הימין העריך כהלכה את משמעות ההצטרפות לדוקטרינה:

החלטות הממשלה להצטרף למה שנקרא דוקטרינת אייזנהואר היא אמנם צעד מכריע, אם כי הצעד הזה אולי רק מסיים באופן פורמאלי התפתחות הנמשכת כבר זמן רב למדי, ובכל זאת ההצטרפות הרשמית לדוקטרינה פרושה בפעם הראשונה — בחירה רשמית בין שני הגופים המכריעים בעולם — זהו צעד מכריע.

(שם, 22/2048)

בהמשך דבריו הביע את הסכמתו לצעד המכריע הזה, אך מתח ביקורת על הממשלה שנקטה בו ללא התייעצות עם הכנסת. בהזדמנות זו סקר בקצרה את התפתחות המדיניות הישראלית:

בתחילה רצינו להשאר נייטראליים ודובר על אי־הזדהות... בהמשך התפתחות העניינים גם אנו נעשינו תלויים, ואני יכול להביא זאת בסכומים: בתקציב מטבע החוץ של היום התלות מתבטאת ב־200 מיליון דולאר בשנה בערך. בארה״ב ניתן הכסף בלי שום strings attached אך מדינה המתבססת בכלכלתה על עזרה במֵמדים כאלה, ואם היא הוכיחה ברגע מסויים שאינה מוכנה, או אינה מסוגלת לוותר על כך — מה שאנו עשינו — ברור לי ביותר שחופש הבחירה וחופש הפעולה של מדינה כזאת מוגבל מאד.

במדינות אחרות מתנגדת האופוזיציה, בדרך כלל, לעקרונות או לתכסיסים המדיניים של הממשלה, בעוד שהקואליציה תומכת בהם. לא כן בישראל. בניגוד למפלגות הימין האופוזיציוניות אשר תמכו ב„צעד המכריע", יצאו מפ״ם ו„אחדות העבודה" הקואליציוניות בהתנגדות (מילולית כמובן) להחלטה. י. חזן נשא נאום מפ״מי קלאסי: —

...מדיניותנו ניצבת על פרשת דרכים. עם פרסום הודעתה של ממשלתנו והודעת ממשלת ארה״ב בקשר לביקורו של מר ריצ׳ארדס, שליחו המיוחד של הנשיא אייזנהואר, עלתה על דרך רצופת סכנות. חילוף הודעות זה עלול ליהפך לראשיתו של מדרון פוליטי תלול ומסוכן. הרע בהכרעה זו עלול להיות ממשי מאד, בעוד שההישג — מדומה, ההצלחה המדינית נטולת ערך — ואילו הסיכון הכרוך בה הוא כבד משקל.

ובסיום דבריו אמר:

אנו לא נתמוך בחילוף ההודעות. החלטנו להימנע מהצבעה. המנעותנו היא, במהותה ולפי תוכנה — הצבעה נגד. אך הערכתנו הכוללת את המצב בו נתונה מדינת ישראל בזירה הבינלאומית ואי רצוננו להכביד עליה דוקא בנקודה זו ע״י משבר ממשלתי, תקוותנו שע״י השארותנו בממשלה נחזק את ידיהם של כל אלה המבקשים למנוע את הגלישה במדרון הדוקטרינה, משימות העליה והקליטה שלפניהן אנו עומדים — כל אלה הכריעו את הכף.

(שם, 22/2058, 3.6.57)

„המנעותנו" היתה למעשה „במהותה ולפי תוכנה" כניעה מפ״מית רגילה ליצריה הקואליציוניים. הנימוק שהישארותה בממשלה „תחזק את ידיהם של אלה המבקשים למנוע את הגלישה במדרון הדוקטרינה" אינו עומד אף בפני הביקורת השטחית ביותר. בדיוק ההיפך מזה הוא הנכון.

בתשובתו למתוכחים אמר ראש הממשלה:

הממשלה, ואני אומר זאת לחה״כ ברנשטיין, איננה נייטראלית. אין אנו יכולים להיות נייטראליים. הודו איננה נייטראלית לגבי מה שנעשה בדרום־אפריקה, יש בדרום־אפריקה הודים, ואין אנו יכולים להיות נייטראליים ביחסנו הפנימי, הנפשי, הרעיוני לגבי הנעשה באיזו שהיא מדינה בעולם כי אנו עם עולם.

אינני צריך להגיד שאיננו יכולים להיות נייטראליים במובן הפו־ליטי הבינלאומי, כי בעיית הבטחון שלנו איננה בעיית הבטחון של כל הארצות במערב או של כל הארצות במזרח. יש ריב בין ארה״ב לבין ברית־המועצות, אולם הסכנה האורבת לנו נובעת מתוך המזרח התי־כון עצמו. העובדה שאנו נודיע כי הננו נייטראליים לגבי הריב שבין שני הגושים העולמיים לא תשנה כמלוא הנימה את הסכנה האורבת לנו מצד השליטים בתוך המזרח התיכון המתנכלים לקיומנו.

(שם, 22/2075, 3.6.57)

במילים אחרות: כדי לבסס את הסטטוס־קוו („בעיית הבטחון שלנו") יש להצטרף לגוש עולמי המצדד בקיומו.

בסיום הדיון הוגשו שלוש הצעות־החלטה. הצעת מק״י גינתה את ההצטרפות לדוקטרינה כמעשה של בגידה לאומית; היא נדחתה ב־100 קולות נגד 5.

הצעת „חירות", שתבעה מדיניות אנטי־קומוניסטית תקיפה יותר מצד ממשלות ישראל וארה״ב, נדחתה ב־81 קולות נגד 12 (12 נמנעים).

הצעת הממשלה: („הכנסת מקבלת לתשומת ליבה הודעת הממשלה מ־3.6.57") נתקבלה ב־59 קולות נגד 5 (מק״י) ובהמנעות 39 (ביניהם מפ״ם ואחה״ע).

כל הדיון הזה והעובדה שישראל חתומה על ה„דוקטרינה" לא הפריעו לנואמי הממשלה והמפלגות השונות להמשיך ולהכריז מעל כל הבמות הפומביות כי „ישראל אינה שייכת לשום גוש" וכי „ישראל עשתה כל שביכלתה לשפור יחסיה עם ברית־המועצות".

ישראלים רבים מקבלים טענות אלה ואינם יודעים כלל, כי גם מבחינה פורמאלית הצטרפה ישראל לדוקטרינה אנטי־סובייטית גלוייה זו.

הטענה כאילו ה„דוקטרינה" היא חסרת תוקף ממילא, וכל עניין החתימה עליה חסר חשיבות, איננה טענה מבוססת. אם אמנם אין לדוקטרינה תוקף, הרי זה רק מפני שכל ארצות המזרח התיכון מתנגדות לה ורק ישראל ולבנון חתמו עליה. יתר־על־כן, עצם הנכונות לחתום על מסמך רשמי מעין זה היא עובדה בעלת משקל במדיניות החוץ.

„הדרך היא — שותפות וברית"

תמיכת ישראל במדיניות המערב באיזור לא הצטמצמה בגדר חתימה על מסמכים.

כאשר פרץ מחדש מאבק אנטי־אימפריאליסטי חריף בירדן ובסוריה בסוף שנת 1957, ערכה לפתע תורכיה תמרונים צבאיים לאורך גבולה עם סוריה. חוסיין מלך ירדן מנע עליית שיירה ישראלית

לבניני האוניברסיטה באיזור המפורז בירושלים, ואיפשר בכך למ. ארגוב (יו״ר ועדת חוץ ובטחון) ולבטאוני „חירות״ ו„אחדות העבודה״ לאיים ב„פריצת הדרך בכוח״.

סופר „הארץ״ בארה״ב מסר באותם הימים כי:

שרת החוץ הישראלית השמיעה כמה הודעות קיצוניות. אחת מהן רמזה כי אם לא ימצא פתרון לקפאון השורר בין ישראל למדינות ערב, לא תהיה אפשרות למנוע מלחמה עולמית(!). כמה חוגים ישראליים הופתעו מהודעותיה של הגב׳ מאיר.

(„הארץ״, 15.10.57)

האיומים השונים מצדן של טורקיה (מנדרס) עיראק (נורי סעיד) וישראל (בן־גוריון), גרמו שוב לתוצאה הפוכה מזו שציפה לה המ־ערב. במקום להכנע ללחץ, השיבו הסורים במהלומה נגדית. ב־2.2.58 קם איחוד מצרים עם סוריה, שנקרא „הרפובליקה הערבית המאוחדת״ (רע״ם). בתגובה להקמת רע״ם. הוקמה, ביוזמת בריטניה ובחסותה, פדרציה עיראקית־ירדנית (15.2.58), שהת־זיקה מעמד פחות מחצי שנה. המאבק האנטי־אימפריאליסטי באזור נמשך ופרץ לתוך לבנון, שנחשבה עד אז משען בטוח למערב.

בחודש יוני החריף המאבק בלבנון עד־כדי־כך שנורי סעיד ביקש בלונדון כי תוחש עזרה לידידו קאמיל שמעון. זה היה ב־23 ליוני. שלושה שבועות לאחר מכן ירדה מהלומה מוחצת וכבדה ביותר על הקולוניאליזם באיזור.

ב־14 ביולי 1958 פרצה המהפכה בעיראק. המאורע היה פתאומי לחלוטין, השינוי מוחלט ומהיר, והרושם שעשה — מדהים.

משטרו של סעיד היה שנוא במידה כזו, שהמהפכה אירעה ללא שפיכת דמים (פרט לתלית נורי ומרעיו הבודדים) ואפילו הקריינים בתחנות השידור לא הוחלפו, אלא פשוט החלו להקריא חומר אחר בשידוריהם.

למחרת המהפכה בעיראק נחתו חילות המרינס האמריקאיים בלבנון, ולאחר מכן נחתו הבריטים בירדן.

כותרות העתונות הישראלית ב־15.7.58 שיקפו את תגובת ישראל הרשמית למאורע:

„דבר": „מה שלא יעשה תוך 24 השעות הקרובות ודאי שלא ייעשה לעולם. הננו מצווים עתה להגביר את ערנותנו הבטחונית ולהיות נכונים לכל משימה שמהלך המאורעות עשוי להטיל עלינו".

„למרחב": „התמורות המתרחשות לעיננו מערערות לחלוטין את מערך הכוחות ואת מערכת ההסכמים שנב־רתו עם תום מלחמת השחרור ואין ישראל יכולה להש־לים באפס דבר עם התנצחות הנוגעת לגורלה ולעתידה".

„חירות": „ישנו רק כוח אחד שיכול להציל את המז־רח התיכון והאנושות מסכנה חדשה — סכנת מוות שב־העברת העולם החפשי לידי חרושצ'וב ומרעיו ללא יריה אחת, כוח זה הוא ישראל".

רק „קול העם" דרש, כרגיל: „בל תסתבך ישראל בהר־פתקה מלחמתית חדשה", (17.7.58), ולדיעה זו הצטרף גם השבועון „העולם הזה".

איש לא חלק על הדיעה כי משמעות המהפכה היא: מכה למערב וניצחון גדול בוסף לכוחות האנטי אימפריאליסטיים. מובן כי מסיבה זו ראו החוגים הרשמיים בישראל את המהפכה כאסון ואת מות נורי סעיד כאבדן בעל־ברית. ההספדים שנישאו לו, דמו במידה רבה לאלה שנשאו בשעתו לעבדאללה.

למחרת המהפכה ביקשה בריטניה מממשלת ישראל רשות להעביר מטוסים לירדן דרך שטח ישראל, כדי להנחית שם צבא. עוד טרם נתקבל האישור המבוקש החלו המטוסים עוברים, ומובן שלא יורטו ע"י צה"ל, למרות שפגעו מבחינה רשמית בריבונות המדינה.

ב־17.7.58 הגישה הממשלה שתי אגרות לממשלת בריטניה.

1. איגרת מחאה על הפרת הרבונות האוירית.
2. איגרת המביעה הסכמה למעבר המטוסים.

חטיסות נמשכו כשבוע ימים.

הרמטכ"ל מ. דיין הביע גלויות את דעתו על הנושא באמרו לסופר „חירות":

עלינו לצאת אל שוק המדינות ולהיות שותפים על יסוד של קח ותן. אין לבנות על חסות חד צדדית או על רגשות פילנטרופיים. הדרך היא לדעתי שותפות וברית — ברית והדדיות... המדינה לא תוכל לקיים מערכת יחסים הדדיים, אם תרצה להיות נייטרלית, תסרב להרשות מעבר מטוסים זרים מעל לשיטחה ותכריז שצה"ל יגן על נהלל ונגבה בלבד. ובקיצור, אם לא תהיה מוכנה לטבול את ידיה במים קרים...

(„חירות", 16.11.58)

בקשר לכך הוגשו שתי הצעות לסדר היום בכנסת. חה"כ בגין („חירות") הציע:

א. לפתוח בשם ישראל במערכת הסברה לפנוין המהיר של היחידות הבריטיות מארץ־ישראל המזרחית (הכוונה לירדן).

ב. לפעול ביזמה ובמרץ לכריתת ברית לעזרה הדדית בין ישראל ובין צרפת, ואנו רוצים להביע תקווה כי לפחות בימים אלה לא תנהג עוד הממשלה על פי הכלל הנקוב בידה, לפיו רעיונותיה של תנועת החירות אינם טובים משום שרעיונותיה הם.

ג. ליטול את היזמה להעלאת התביעה על דעת הקהל הבינלאומית להדיח מתפקידו את המזכיר הכללי של האומות המאוחדות מר המרשלד, העויין לישראל, שהוכיח כי הוא ניצב לצד התוקפנות החתרנית במזרח התיכון ואף מעודד אותה.

ד. יש להעריך בחיוב את יזמת הממשלה להשיג בשביל כוחותינו המזויינים תוספת ציוד חיוני ביבשה, באוויר ובים. אנו מייחלים ומקווים כי המאמצים האלה ישאו פרי.

(**דברי הכנסת** 24/2338, 21.5.58)

ההצעה השניה שהוגשה על ידי חה"כ וילנר (מק"י), קראה:

1. לתבוע פנוי הפולשים האמריקניים ללבנון והבריטיים לירדן.
2. לגנות את התמיכה של ממשלת בן גוריון בפולשים הקולוניאליסטים בכל צורה שהיא.

3. להביע סולידריות עם מאבק עמי ערב לשחרור לאומי מעול זרים ומסוכני הקולוניאליסטים מבפנים.

4. להביע תמיכה ביזמה הסובייטית לכינוס מידי של ועידת הפסגה של חמש המעצמות הגדולות לפתרון שלום של הסכסוך במז־רח התיכון, כדי למנוע מלחמה.

(דברי הכנסת 24/2341, 21.5.58)

בדחותו את ההצעות, העריך בן־גוריון את המצב באמרו:

ההפיכה בעיראק היא, בלי ספק, אחד המאורעות הכי חמורים שקרו אחרי מלחמת העולם השניה, ואפשרות התגברותו של הרודן המצרי וכיתורו את מדינת ישראל מהווה סכנה גדולה. הדבר הראשון שאנו מצווים עליו הוא להרחיק עד כמה שאפשר את הסכנה הזאת. אני אומר „עד כמה שאפשר" מפני שהדבר לא לגמרי תלוי בנו. הדבר השני שאנו מצווים עליו: במשך הזמן בו יכולים אנו להרחיק סכנה זו, להגביר את כוחנו ולהרבות את ידידנו.

(דברי הכנסת 24/2341, 21.7.58)

אבוי למדיניות שראתה במהפכת עיראק „מאורע חמור" ולא מאורע משמח. תקופתנו טומנת בחובה „מאורעות חמורים" נוספים מסוג זה, ואכזבות נוספות רבות למדיניות כזאת. אכן „הדבר לא לגמרי תלוי בנו". אין ביכלתה של המדיניות הישראלית למנוע לאורך ימים את התחוללות התמורות הפנימיות במדינות ערב. השפעתה על המתרחש שם היא מוגבלת למדי.

המדיניות של „להגביר כוחנו" (עוד נשק לצה"ל) ו„להרבות ידידנו" (חתירה לבריתות עם המערב) לא הצליחה במשך 12 שנה לשכך את הסכסוך הישראלי־ערבי או למנוע שינויים פנימיים במצ־רים, סוריה, לבנון או עיראק.

מדיניות זו הולכת מכשלון אל כשלון, לקראת כשלונה המכריע.

רק ב־8.8.58 נקרא מושב מיוחד של הכנסת לדיון בענין הטיסות.

חה"כ ברנשטיין (ציונים כלליים) העיר:

... ראשית, ענין הטיסות. אני רוצה להזכיר כי הציבור, בין

שחייב היותר ובין שלא חייב, על כל פנים לא הבין את חילופי ההי־תרים והאיסורים, שיש להם כמובן גם משמעות פוליטית לא קטנה כלפי חוץ.

(דברי הכנסת 24/2620)

חה״כ וילנר (מק״י) גינה את הטיסות והוסיף:

השאלה איננה איך למנוע את „הכיתור" הערבי, אלא איך תחיה ותתפתח מדינת ישראל כמדינה עצמאית בתוך הסביבה בה היא חיה. זו השאלה.

(שם, 24/2622)

הוא הציע לקבל החלטה:

א. על הפסקת הרשות למעבר המטוסים.

ב. התחייבות שהממשלה לא תפתח בשום מלחמה יזומה.

כרגיל, נדחתה הצעה זו.

„אחד מבעלי הברית הבטוחים"

נותר לנו להזכיר לקורא את הצבעותיה של ישראל באו״ם לצד צרפת ונגד עמי אפריקה בשאלת הפיצוץ האטומי בסהרה, בשאלת אלז'יריה, את הצבעותיה נגד לומומבה והגוש האנטי אימפריאליסטי בשאלת קונגו, וכן את פשיטת צה״ל לכפר טאופיק בסוריה בתחילת פברואר 1960.

כדי לחסוך את תיאור הענינים הנ״ל נביא בזה קטע מהעתון הצרפתי רב־ההשפעה „לה מונד", שנכתב לרגל נסיעת מר בן־גוריון לבירות המערב.

הדעה המערבית כולה, אינה יכולה שלא לראות, כי מדינת יש־ראל מייצגת עבור אירופה ואמריקה, אחד מבעלי הברית הבטוחים ביותר במזרח הקרוב. המדיניות הישראלית מתנהלת במקביל לדרכים של השוק המשותף, של האמנה האטלנטית, של האסטרטגיה הפוליטית והצבאית של המערב, גם אם בחשש להרגיז את הערבים הרגישים מהססות ממשלות המערב להודות בגלוי בזהות זו

של השקפות ואינטרסים. (הדגשה שלנו)

(„לה מונד", 11.3.60)

עתון זה אינו חשוד חו"ש על שנאת ישראל. פשוט אין הוא נזקק להסואה כל שהיא וכותב דברים ידועים לכל מדינאי בעולם. רק בישראל מוכחשים דברים מעין אלה, אם כי „בינינו לבין עצמנו" „בארבע עינים" מוכן כל בר־בי־רב להודות באמיתותם.

בתגובה על פיסקה בנאום בן־גוריון ב־5.4.61 בפני כנס פעילי הבחירות של מפא"י אמר „קול קהיר":

ישראל הצביעה ב־1952 נגד עצמאות תוניסיה, ב־1953 נגד עצמאות מרוקו. כן הצביעה נגד עצמאות אלג'יריה הערבית ב־1956, 1957, 1958. הצבעתה לצד צרפת גרמה לכשלון הצעת ההחלטה שהוגשה על ידי מדינות אפריקה בדבר עצמאות אלג'יריה. ב־1956 תמכה ישראל בצרפת נגד הצעת ההחלטה האפרו אסיאתית שקראה להענקת עצמאות לאלג'יריה. במרץ 1959 הצביעה ישראל נגד הצעת ההחלטה לעריכת משאל עם חופשי בפיקוח האו"ם בקשר לעצמאות קמרון הצרפתית. כן היא נמנעה יותר מפעם, מהצבעה על הצעות להענקת עצמאות לטנגניקה ורואנדה אורונדי, תוך 5 שנים. אשתקד הצביעה ישראל נגד החלטת גינוי של הניסויים הגרעיניים של צרפת בסהרה.

ישראל הצביעה נגד הצעת ההחלטה שגינתה את האפליה הגז־עית בדרום אפריקה. היא מילאה תפקיד פעיל בהגשמת תוכנית בל־גיה וסוכניה בקונגו.

(„קול קהיר", 6.4.61)

מובן שמדיניות זו אינה מעוררת אהדה אצל האנטי־אימפרי־אליסטים. המאבק הוא חריף ואין אפשרות לטשטש עמדות. מי שתומך בפיצוץ האטומי בסהרה, בהכרח הוא מסתכסך עם סקו טורה. מי שמצביע באו"ם בעד קאסבובו ונגד לומומבה, בהכרח מסתכסך עם נקרומה. התוצאות לא אחרו לבוא.

כשערך ראש ממשלת גיניאה מסיבה במרכז האו"ם, בנובמבר 1959, הזמין את כל 82 המדינות החברות באו"ם, פרט לאחת —

ישראל. גם לחגיגות „יום שחרור עמי אפריקה" לא הוזמנה ישראל, ובכוונה.

התגובה החריפה ביותר נשמעה בהחלטות ועידת קזבלנקה (7.1.61) בהן נאמר:

הוועידה מציינת במורת־רוח כי ישראל עמדה תמיד לצד האימפריאליסטים, בכל פעם שהיה צורך לקבל החלטה חשובה בבעיות חיוניות הנוגעות לארצות האפריקאיות ובייחוד לגבי אלג'יריה, קונגו, והניסויים הגרעיניים. לכן מוקיעה הוועידה את ישראל כמכשיר בשירות האימפריאליזם והנאו־קולוניאליזם, לא במזרח התיכון בלבד אלא גם באפריקה ואסיה.

מי מוקיע? נקרומה מוקיע, מודיבו קייטה מוקיע, סקו טורה מוקיע. האם זה איננו חורבן „המדיניות האפריקאית" של ישראל? אכן, המפלה בסואץ לא הביאה כל שינוי במדיניות החוץ הישראלית. האם תדרש מפלה נוספת, חמורה הרבה יותר, כדי שיבוא השינוי?

„אין טעם לטשטש"

אם המדיניות הישראלית המשיכה בדרכה, הרי המערב המשיך בחיזוריו אחרי הערבים, ביחוד אחרי שהתברר כי אין להכריעם בכוח.

ארה"ב אישרה מלוות לרע"ם, ביניהן מלווה לפיתוח תעלת הסואץ. ישראל שלחה לתעלה את „אינגה טופט" ו„אסטיפליאה" ערב אישור המלוות הללו, מתוך ידיעה ברורה שהאניות לא תוכלנה לעבור בתעלה. העיתוי נועד לאלץ את ארה"ב להתנות את מתן ההלוואה בדרישה שתעלת סואץ תהיה פתוחה גם לישראל. אך ממשלת ארה"ב התעלמה ממעצר הספינות ואישרה את המילוות ללא כל תנאי. יתירה מזאת, נתברר כי הצי האמריקאי נמנע מלחתום חוזים להובלת נפט עבורו עם בעלי אניות אמריקאיים הסוחרים עם ישראל, ובכך מכיר בחרם הערבי על ישראל, נכנע לו ואף מסייע בידו. (ראה „ידיעות אחרונות", 21.1.60).

כאשר, בלחץ העתונות בארה"ב, בוטל נוהג זה, ועוד טרם תמה

תרועת הנצחון בישראל, הבהיר משרד החקלאות האמריקאי כי „רע"ם, המקבלת עודפי מזון מארה"ב, יכולה לסרב לתת את אישורה לחוזה תובלה עם ספינה כלשהי הנמצאת ב„רשימה השחורה" של ארצות ערב".

דעת הקהל בישראל הורגלה כבר לצעדים כאלה מצד ארה"ב. אך כאשר נתברר כי גם „הידידה הנצחית" — צרפת, הולכת בדרכים אלה, הוכו רבים בתדהמה.

בתחילת אוקטובר 1959 ביטלה לפתע חברת „רנו" הצרפתית את החוזה להרכבת מכוניות בישראל בשותפות עם חברת „קייזר פרייזר". היה זה ביטול חד־צדדי, בלתי צפוי ובלתי חוקי.

חברת „קייזר פרייזר" עומדת להוכיח שמאחורי ניתוק ההסכם בין „רנו" ל„קייזר פרייזר" עומד בעיקר **משרד החוץ הצרפתי**, אשר לפי הוראותיו בוטלה אספקת החלקים של מכוניות „רנו" לישראל. (ההדגשה שלנו)

(„ידיעות אחרונות", 20.10.59)

פרשנו המדיני של העתון הסביר:

בעיית אלז'יריה הגיעה לשלב עדין, ולצרפת דרושה תמיכת כל הגורמים המתונים בקרב הערבים.

(„ידיעות אחרונות", 18.10.59)

כשרמזה ישראל כי היא עלולה לעכב רכישת אניה בצרפת בעקבות פרשת „רנו", רמזה צרפת מצידה כי כל פעולת תגמול כלכלית תיחשב כצעד עויין. פרשת „רנו" לא היתה יוצאת דופן. אחריה באה פרשת „אייר פרנס" ופרשת חתימת הסכם התרבות צרפת־ישראל. חברת התעופה הישראלית עמדה לחתום חוזה עם „אייר פרנס" שענייננו תיאום תנועת הנוסעים בקוים הטרנסאטלנטיים. החוזה נחתם כבר בראשי תיבות כשלפתע ביקש נציג החברה הצרפתית לבטלו.

לגבי ישראל זוהי מכה, ואין טעם לטשטש את הרושם הזה,

כתב „הארץ" ב־1.1.60 והמשיך:

בזמן האחרון רבו הסימנים כי הצרפתים סבורים שאין להם

צורך להתחשב באינטרסים כלכליים שהם חשובים ביותר לישראל אי התחשבות זו משאירה טעם מר, ולא היינו ממלאים את חובתנו הצבורית אילו בקשנו להמתיק את הגלולה המרה. הממשלה הצר־פתית רגישה מאוד בכל ענין שהיא רואה בו ענין חיוני לה בזירה המדינית. ישראל זכאית להיות רגישה לא פחות בענינים חיוניים לה, וכניעה לחרם הערבי פוגעת בנו קשה.

צרפת גם היססה לחתום סופית עם ישראל על הסכם תרבות שנחתם בראשי תיבות ביולי 1959, בגלל החשש להטלת חרם על בתי־הספר הצרפתיים במצרים. רק אחרי מאמצים, ואחרי פתיחת בתי־הספר במצרים בחודש אוקטובר, נחתם ההסכם סופית בסוף נובמבר.

יש איפוא יסוד סביר להניח כי ה„ידידות" עם צרפת אינה שונה במהותה מן „הידידות" עם ארה"ב. וקרוב לודאי שכל „ידידות" מעין זו, עם מעצמה מערבית אחרת, למשל, עם גרמניה של אדנהאור, תהיה מאותו סוג.

מדיניות עסקי הביש סופה לשאת פרות באושים.

פרק ט.

פתרון הבעיה כיצד?

„שנאת ישראל של התנועה הערבית"

בטרם נסקור את ההצעות הישראליות השונות לפתרון הסכסוך הישראלי־ערבי, עלינו להבהיר את אפיו. עלינו להשיב על השאלות הבאות:

* מהן סיבות הסכסוך?
* מיהו הצד־שכנגד בסכסוך?
* על מה נטושה כיום המחלוקת?

כבר הניסיון להשיב על השאלה הראשונה, מגלה עובדה מפתיעה.

בישראל — בציבור ובקרב רוב המפלגות — רווחת הדיעה כי למעשה לא קיים כלל סיכסוך במובנה הרגיל של מילה זו. גישה זו היטיב לבטא חה"כ ברנשטיין, מנהיג מפלגת הציונים הכללים, שאמר בהזדמנות אחת:

אין פה קונפליקט, פה יש צד אחד שרוצה להשמיד את הצד השני וצד שני שאינו רוצה להיות מושמד; זה אינו קונפליקט. קונ־פליקט קיים אם שתי מדינות רבות על עיר מסוימת, כמו פולין וליטא שרבו על וילנה. זה קונפליקט. פה אין קונפליקט. היה טוב שפעם נסתלק לחלוטין ממושג זה.

(דה"כ 21/80, 16.10.55)

לפי דיעה זו אין כל סלע מחלוקת ממשי בין הצד הישראלי לצד הערבי; קיים רק רצונם של הערבים להשמיד את ישראל. אליבא דבעלי דיעה זו, תאוות ההשמדה היא תוצאה של שאיפות נקם, רגשות משולהבים ויצרים פרועים בקרב ההמונים הערבים, שמנהיגיהם מכוו־נים אותם בהתאם לצרכיהם המדיניים.

מר ברנשטיין רחוק מלהיות היחיד המחזיק בדיעה זו. אפשר להביא מאות קטעים באותה רוח. נסתפק באחדים מהם.

סופרו המדיני של „הארץ", מר א. סלפטר, כתב:

עובדה המעצבת לא מעט את מדיניות החוץ הישראלית היא האיבה שרוחשות מדינות ערב לישראל. לא זו בלבד שהן רואות עצמן במצב מלחמה אתה, אלא רוצות בחיסולה הפיזי של ישראל. למצב כזה אין דוגמה בעולם, אף לא ביחסים בין שני הגושים.

(„הארץ", 6.2.61)

אלה דברי עתונאי „מתון", „שקול" ו„אחראי", בעתון הסולד מכל קיצוניות.

כאשר התעוררו, אחרי מפלת סואץ, חוגים בישראל שהביעו את הדיעה כי הסיכסוך אינו נתן לפתרון בכוח וכי יש לפנות לדרך הפ־שרה והוויתורים ההדדיים, הותקפו חוגים אלה בעזרת אותו נימוק. בהקשר זה, כתב סופר „מעריב" ש. שניצר, מאמר פרוגרמטי ארוך נגד אנשי „הפעולה השמית"; כותב שניצר:

נשאלת השאלה: האם התנועה הנאצרית מצידה מוכנה לבוא לידי הבנה עם ישראל? האם די יהיה בשינוי מדיניות שלנו כדי „להשתלב בתוך המרחב השמי"? הצרה היא שכל ההטפה הזאת להת־קרבות אל הנאצריזם מבוססת על אשליה גדולה אחת: ששינאת הערבים לישראל היא תופעה רציונלית גאפשר להעבירה מן העולם אם נבטל את גורמיה...

שנאת ישראל של התנועה הערבית ושל עמי אסיה בכלל(!) אינה שנאה רציונלית שיש לה שייכות למדיניו־תנו לגבי מעצמות המערב. היא נאחזת ב„אימפריאליזם" שלנו כשאנו הולכים כיברת דרך יד ביד עם מעצמות המערב, והיא עומדת בעינה גם כשאנחנו עומדים במאבק לחיים ולמוות עם האימפריאליזם המערבי. (הדגשות שלנו)

(„שלום עם הנאצריזם"? „מעריב", 25.7.58)

זהו ניסוח ברור להשקפה, אשר רבים בישראל — בכללם אנשים המתנגדים למדיניות הרשמית כלפי הערבים — מחזיקים בה.

מאמרו של שניצר נכתב, כאמור, נגד אנשי „הפעולה השמית", ונגדם גם מכוונת הפיסקה שהבאנו. מעניין איפוא לציין, כי במצע „הפעולה השמית" עצמה נאמר בענין זה:

התהום החוצצת כיום בין ישראל לבין הארצות הערביות לא נפערה על ידי בעיה מוחשית מסויימת אלא היא ירושת השינאה ההדדית, אי האימון והפחד ההדדי.

(„המנשר העברי", ספטמבר 1958, עמ' 22)

מפתיע כי גם אלה המעלים הצעה לפיתרון הסיכסוך וגם שוללי אותה הצעה, יוצאים מהנחת־יסוד משותפת אודות מהות הסיכסוך.

הדיעה בדבר אי־הרציונליות של הסיכסוך הישראלי־ערבי, המקובלת מאד בציבור הישראלי, היא משענת איתנה ביותר לחוגי השילטון בישראל.

אם אנשים כברנשטיין ואבנרי — העוסקים במדיניות, אשר יש להם מושג על העובדות וההיתרחשויות בארץ מאז 1948 ועד היום הזה — מחזיקים בדיעה זו, מה תימה שאנשים אשר אינם עוסקים במדיניות, ואשר חסרה להם אינפורמציה מדויקת על העבר הקרוב, מאמינים באמיתותה.

הרעיון בדבר השינאה החולנית של הערבים לישראל איננו פרי המקרה. הוא נובע באופן ישיר מצירוף חצאי־האמיתות של ההסברה הרשמית.

אם אדם מאמין בתום לבב כי ב־1948, בעת שיהודי ארץ־ישראל זכו בעצמאותם, התנפלו עליהם לפתע „שבע מדינות ערב", סתם כך, ללא סיבה; אם אדם מאמין בתום לבב כי כל פשיטות צה"ל אל מעבר לגבול היו באמת בחינת תגמול על מעשי חבלה ושוד מצד הערבים; אם אדם קורא בעיתון לעיתים תכופות על הצהרות ערביות הקוראות לחיסול מדינת ישראל, וכנגד זה הוא יודע כי ממשלת ישראל מכריזה לא פעם על רצונה בשלום; אם אדם שומע כי הערבים שואפים „להחזיר את זכויות ערביי פלשתין" והוא מאמין כי פירוש הדבר השמדת ישראל — מה הפלא אם אדם כזה מקבל את הדיעה כי שנאת הערבים לישראל היא חולנית, מתמדת, ובלתי תלויה בדבר; כי הבעיה אינה מדינית אלא פסיכולוגית.

חצאי־האמיתות הרשמיות אודות תולדות הסיכסוך הישראל־ערבי

יצרו בהיצטברותן הכמותית איכות חדשה, מסוכנת ביותר. שכן, אם שינאת הערבים איננה תלויה בדבר, מה תועלת יש בשינוי המדיניות הישראלית, מה הטעם בגישה של פשרה ונכונות לוויתורים? הרי השינאה תשאר בעינה, תאוות ההשמדה לא תחלוף. לא במקרה מופץ רעיון זה במרץ כה רב על ידי כל מכשירי ההסברה הרשמיים, על ידי כל אלה המתנגדים לפשרה ולוויתורים.

כדי לבחון גישה זו, יש לחזור ולבדוק את פרטי הגירסה הרשמית אודות התהוות הסיכסוך, ולהשוותה לעובדות שהזכרנו בפרקים הקודמים. לצורך הבהירות והקיצור נציג את עיקרי הדברים זה מול זה בטבלה הבאה:

הגירסה הרשמית	העובדות
1. הסיכסוך הישראלי־ערבי הוא תוצאה מפלישת הערבים ל־ישראל ב־1948.	1. הסיכסוך אינו אלא צורתה החדשה של „בעית ארץ־ישראל" הישנה.
2. מלחמת השיחרור ב־1948 היתה מלחמת הערבים נגד היהודים.	2. מלחמת השיחרור היתה מלחמת יהודי ארץ־ישראל נגד הקולוניאליזם הבריטי שנעזר לצרכיו בצבאות פארוק, עבדאללה, נורי סעיד, ואחרים.
3. בעיית הפליטים נוצרה על־ידי הערבים עצמם.	3. בעיית הפליטים נוצרה על־ידי הבריטים, סוכניהם הערביים, ועל־ידי ממשלת ישראל.
4. ישראל אינה אשמה בכך שתוכנית החלוקה של האו"ם לא קויימה ושערביי ארץ־ישראל נשארו ללא מדינה.	4. ממשלת ישראל ועבדאללה חילקו ביניהם את המדינה של ערביי פלשתין. ממשלות בריטניה, עבר־הירדן וישראל הפרו ביודעין את החלטות האו"ם.

5. הצד השני בסיכסוך הם הערבים בכלל ומצרים בפרט.

6. „פעולות־התגמול" היו תגובה על פשיטות הרצח של הפידאיון.

7. מלחמת סואץ־סיני היתה מכוונת למנוע מהערבים מלהשמיד את ישראל. שתוף הפעולה עם בריטניה וצרפת היה מיקרי.

8. מדיניות החוץ הישראלית שואפת לשלום עם מדינות ערב בעוד שהן מכריזות על רצונן להשמיד את ישראל.

5. הצד השני בסיכסוך הוא העם הערבי הפלשתינאי. ממשלת מצרים היתה ליריב עיקרי רק משעה שהחלה לנהל מדיניות אנטי־אימפריאליסטית תקיפה.

6. „פעולות־התגמול" היו בדרך־כלל צמודות לאינטרסים של המעצמות הקולוניאליות באיזור והיוו הפעלת־לחץ על מדינות ערב.

7. מלחמת סואץ־סיני היתה מכוונת להפלת שילטון נאצר, להחזרת הקולוניאליזם למזרח התיכון, לכיבוש התעלה „לשיחרור שטח המולדת שנכבש על ידי האויב", לכפיית סטטוס קוו חדש על הערבים ולכפיית תנאי שלום עליהם. השיתוף עם צרפת ובריטניה היה מתוכנן.

8. מדיניות החוץ הישראלית שואפת לקיים את הסטטוס קוו, בעוד שהמדיניות הערבית הנוכחית שואפת להסדר המבוסס על החלטות האו"ם.

„ישנם שני עמים"

כל העובדות שהובאו בפרקים הקודמים וסוכמו בטבלה, דיין להפריך את הטענות כי הסיכסוך הישראלי־ערבי נובע מסיבות פסיכולוגיות, רגשיות, מוסריות, דתיות, כלכליות או גיאו־פוליטיות. כל אלה הם, לכל היותר, צדדים מסויימים של הבעיה; אולם במהותו של דבר לפנינו סיכסוך בעל אופי מ„דיני" מובהק שקיומו נובע מעצם הסטטוס קוו הנוכחי, משלילת זכות ההגדרה העצמית מאת ערביי ארץ־ישראל.

חסידי הסטטוס קוו כופרים בקיומה של אומה ערבית פלשתינאית. זוהי אחת מאבני היסוד בהשקפתם. לדעתם אין אומה כזו בנמצא ולכן אין הם שוללים כלל זכות הגדרה עצמית ממישהו. בכוונה תחילה מדברים הם על „הערבים" בכלל, בניסוח מופשט, ונזהרים מלהשתמש במונח „ערביי פלשתין". הם טוענים כי דבקות ערביי ארץ־ישראל במולדתם היא תוצאה מהסתה מצרית או אחרת, וכי זכות ההגדרה העצמית של ערביי פלשתין, אם בכלל קיים דבר כזה, יכולה להתממש בכל ארץ ערבית. מובן כי מי שמקבל גירסה זאת מתקשה להבין מדוע טרם נכרת שלום בין ישראל לשכנותיה. לדעתו לא קיים כל סיכסוך של ממש וכל המתיחות אינה אלא תוצאה של שנאה חולנית מצד „הערבים" לישראל.

לכל המסכים לדיעה זו יש להזכיר עובדה יסודית אחת, אשר אותה הטיח חה"כ לבון בפני חה"כ בגין בשנת 1949:

אני רוצה להגיד למר בגין דבר שאולי לא קל יהיה לו לשמוע במציאות הארץ הזאת — ארץ־ישראל — ישנם שני עמים, והיו שני עמים, ובשני העמים האלה היו שתי שיטות מדיניות מכריעות... (הדגשה שלנו)

(דברי הכנסת, 1/69, 8.3.49)

ערביי ארץ ישראל היו, ערביי ארץ ישראל קיימים עדיין; זכותם להגדרה עצמית טרם מומשה, שאיפותיהם הלאומיות טרם באו על סיפוקן. כאן נעוץ שורשו של הסיכסוך.

לא רק למר בגין קשה לשמוע דברים אלה, אלא לכל מי ששולל את זכותם של ערביי פלשתין להגדרה עצמית, בין אם הוא יהודי, בין אם הוא ערבי.

העניין איננו רק בכך שרבים מערביי פלשתין אבדו את רכושם, בתיהם ואדמותיהם, כתוצאה ממלחמת 1948 והפכו לפליטים. זהו חלק חשוב מן הבעיה אבל עיקרה הוא בכך שהם נותרו ללא מולדת, ללא סיפוק שאיפותיהם הלאומיות. זכות ההגדרה העצמית נשללה מהם עקב קנוניה בין בריטניה, עבר הירדן וישראל ממש ברגע שהמציאות המדינית איפשרה להם לממשה. לא רק **אנשים** נשארו ללא בית, **איכרים** — ללא קרקע, אלא **אומה** נשארה ללא סיפוק שאיפותיה הלאומיות.

הפרת החלטת החלוקה של האו"ם, (הפתרון הטוב ביותר בשעתו למצב המורכב שהיה קיים אז בארץ ישראל), יצרה, פרט לבעיות משפטיות, מוסריות וכלכליות, בעייה מדינית חמורה ביותר. בעייה זו היא־היא הסיבה העיקרית לסיכסוך הישראלי־ערבי; כל עוד לא תבוא על פתרונה, ימשיכו לשרור יחסי איבה ומתיחות בין ישראל לשכנותיה, ימשיך המצב להיות טעון חומר־נפץ.

אין פירוש הדבר שפיתרון הבעיה מוכרח להיות מושתת דווקא על פרטי הפרטים שבהחלטת החלוקה של האו"ם. אולם הוא חייב להביא בחשבון את קיומם וזכויותיהם של **שני** עמי ארץ־ישראל.

דוברי ישראל הרשמית מציגים את הענין כאילו כל הדרוש לפיתרון הסיכסוך הוא חתימה על חוזה שלום בין ישראל למדינות ערב. הם מוכנים בכל רגע לחתום על חוזה כזה. להם מובן מאליו כי קווי שביתת־הנשק הם־הם גבולותיה הסופיים של ישראל, כי הפ־ליטים הפלשתינאיים הינם ויהיו תושבי המדינות בהן הם נמצאים עתה. מדינאי ישראל מוכנים לתת למדינות ערב, תמורת חתימתן על חוזה שלום, את קיום החוזה מצדם ותו לא.

מובן שמדינות ערב (פרט לירדן!) ובראש וראשונה הפליטים הפלשתינאים, המהווים גורם רב־השפעה במדיניות הערבית, אינם מוכנים כלל לשמוע על הסדר אשר כזה, שפירושו סתימת הגולל על

שאיפותיהם הלאומיות. עצם העובדה שחוזה שלום מבוסס על הסטטוס קוו לא נחתם במשך כל שנות קיום מדינת ישראל, למרות שכל הממ־שלות הישראליות חתרו להשגתו, מעוררת מחשבות; מה גם שהסיכוי להשיג „הסדר" מעין זה בעתיד הולך וקטן משנה לשנה.

במבט ראשון, מצבה של ישראל מבחינה תעמולתית — נוח יותר. דובריה מכריזים השכם והערב כי רצונם בשלום, ב„פיתרון ריאלי", המבוסס על העובדות הקיימות כיום, ואילו הערבים מסרבים לחתום על הסכם כזה. כל ילד יודע כי אלה המעונינים בשלום הם „טובים" ואלה המסרבים לכרות שלום הם „רעים". אולם זה מצב הקיים רק למראית עין. מדינאי המתמצא בבעייה יודע להבחין היטב בין הצעות של „פיתרון ריאלי" לבין הצעות של „פיתרון צודק", בין הצעות המבוססות על הסטטוס קוו הנוכחי, המהווה הפרה גלויה של החלטת העצרת הכללית של האו"ם מיום 29.11.47, לבין הצעות המבוססות על אותה החלטה.

למעשה, מצבה של המדיניות הערבית (מאז ועידת באנדונג) טוב הרבה יותר. היא מתבססת על החלטות האו"ם ומוקיעה את יש־ראל כמפירת ההחלטות הללו. אלה הן טענות כבדות משקל, טענות מכריעות בכל ויכוח הנערך במסגרת האו"ם. שהרי האו"ם לא יכול להכיר בהפרת החלטות שנתקבלו על־ידו, ביחוד כשהמדובר בהח־לטות עקרוניות.

„מעולם לא קראתי להשמדת ישראל"

חשוב להדגיש כי גם אחרי מלחמת סואץ המשיכה ההסברה הערבית, בעיקר המצרית, להתבסס על החלטת החלוקה של האו"ם.

בעתון „אל בוליסי" מינואר 1957 מספרת העיתונאית האמרי־קאית המפורסמת דורותי תומפסון על ראיונה עם נאצר:

שאלתי את הנשיא ישירות: „האם בכוונתך להשמיד את יש־ראל? אומרים שזאת מטרתך".

הוא השיב: „אני מזמין את האדונים מולה וסלוין לויד למצוא

מילה אחת באחת מהצהרותי, ממנה אפשר להסיק שאני שואף להש־מיד את ישראל".

ב־11.6.57 השיב נאצר לשאלות ויליאם אטווד, סופר „הדיילי אקספרס":

שאלה: התשמיד את ישראל או אתה רוצה שלום? באיזה פתרון תבחר?

תשובה: מעולם לא קראתי להשמדת ישראל. הסדר כולל צריך לקחת בחשבון את זכויות הפליטים הערביים ואת בעיית הג־בולות. בצד הישראלי הוא צריך לקחת בחשבון את זכות השימוש בתעלת סואץ ובמפרץ אילת. אינני יודע מתי הסדר כולל כזה יהיה אפשרי.

שאלה: האם אין מעשי ישראל בסתיו אשתקד (מלחמת סואץ) מוצדקים על ידי טענתך שבין מצרים וישראל שורר מצב מלחמה מאז ומתמיד?

תשובה: אנו הסתפקנו בהכרזה ואילו הם ביצעו התקפה הלכה למעשה, בין שתי אלה קיים הבדל.

שאלה: אתם טוענים בתוקף שעל ישראל לציית להחלטות האו"ם לגבי ענינים כגון פינוי רצועת עזה ויחד עם זאת מסרבים לקיים את החלטת מועצת הביטחון משנת 1951 בדבר חופש המעבר לאניות בתעלת סואץ. כיצד תוכל להצדיק יחס זה של איפה ואיפה?

תשובה: יש הבדל גדול בין שתי ההחלטות. ההחלטה משנת 1951 היא בעצם חוות דעת משפטית בדבר שטח מצרי ואילו ההחלטה האחרת היתה פקודה לתוקפן להיסוג משטח שאליו פלש.

שאלה: רצועת עזה מהווה איזור מתיחות נוסף. האם בדעת מצרים להחזיק בחלק זה של ארץ ישראל לעד?

תשובה: עזה הינה חלק מפרשת הפליטים שעליה דברנו קודם. אנו נישאר שם עד שתיושב בעיה זו.

שאלה: בראיון שנתת בחודש מרס האשמת את ישראל בש־איפה לכבוש את מצרים ולהפוך את עמך לפליטים והוספת: „נאלץ לנקוט בצעדים דרסטיים להגנת בטחוננו מפני איום זה" לאלו צעדים

דרסטיים כוונתך? דבריך נתפרשו כאילו התכוונת למלחמת מנע.

תשובה: האם כוונתך למלחמת מנע נוסח עתוני ארצות הב־רית? איני מאמין בתוקפנות, העולם אינו יכול להרשות לעצמו שום מלחמה העלולה להתפתח למלחמת עולם שלישית, הסכנה גדולה מדי.

שאלה: בארצות הברית מותחים עליכם ביקורת גם משום שכפי הנראה אין לכם כוונה להגיע לידי יישוב ניגודכם עם ישראל בדרכי שלום. עובדה היא שישראל הציעה משא ומתן על כל השאלות השנויות במחלוקת, כמעט מדי שנה מאז 1948. האם אין אתה מחזיק עוד בעמדתך שעליה הכרזת ב־14.10.55 כי „אין טעם בשיחות שלום עם ישראל"?

תשובה: אמרתי זאת כאשר הישראלים ביצעו פשיטה לרצועת עזה בעיקבות אחת מ„הצעות השלום" המפורסמות של בן־גוריון. אותו הדבר עצמו נשנה בסתיו אשתקד (אוקטובר 1956), שכן שבעה ימים לפני התקפתו עלינו הוא הכריז, כי ישראל לא תבצע שום מעשה תוק־פנות. האם אפשר לשאת ולתת עם איש כזה? ראה נא — בעיית ארץ ישראל היא מעיקרה הבעייה של עם שגורש מבתיו ומארצו, הבעייה העיקרית היא בעיית הפיצויים והחזרת הפליטים.

(לפי „ידיעות אחרונות" מ־12.6.57—11)

ב־2.7.57, בראיון בטלביזיה הבריטית אמר נאצר:

איננו יכולים להפריד את בעיית המעבר של ספינות ישראליות מן הבעייה הארץ־ישראלית הכוללת. נוכחנו לדעת שמעצמות המערב מתרכזות עתה בבעיית המעבר של ספינות ישראליות בסואץ ודוחות הצידה את כל הבעיות האחרות. לפי הסכם קושטא מ־1888, יש למצ־רים הזכות להגן על שטחה. בהתאם להסכם זה אנו מונעים מ־1948 מעבר אוניות ישראליות בתעלה... לדעתנו הבעייה איננה אם אנו מכירים בישראל או לא. מטרתנו היא להחזיר לעם הארץ ישראלי את זכויותיו, את הבתים והרכוש שלו... בן־גוריון דיבר על שלום רק כדי להסתיר את מדיניותו התוקפנית. האם עלי להזכיר לך ששבעה ימים לפני התוקפנות המשולשת נגד ארצנו נאם בן גוריון ונאום בו דבר על שלום? גם אשתקד הודיע בן גוריון ערב אחד על רצונו

להיוועד עמי, ולפנות בוקר התקיפו צבאותיו אחת העמדות שלנו.

ב־11.6.57 אמר מזכיר הליגה הערבית עבדאל חאלק חסונה בראיון לסופר יו. פי.

באינטרס ישראל להסכים להחלטות או״ם בענין זה (א״י). יכול להיות שבעוד שנתיים פיתרון כזה לא יהיה עוד אפשרי. מדינת ישראל הפכה למציאות שמדינות ערב, לאחר השגת שלום, לא יוכלו שלא להכיר בה.

ב־19.12.57 פורסם ב„פרנס אובסרבטור" ראיון של נאצר עם פייר קוט בו נאמר בין היתר:

שאלה: מדיניותה של מצרים כלפי ישראל, האם אין היא עומדת בניגוד לנייטרליזם?

תשובה: אינני סבור כי מדיניותה של מצרים כלפי ישראל נוגדת את הנייטרליזם. בעיית היחסים בין העולם הערבי ומדינת ישראל היא למעשה בעיית השתרשותה של מדינת ישראל בתוך העולם הערבי. זוהי בעייה מאד עדינה, שרק הזמן וההיסטוריה יוכלו לפתור אותה באופן מלא. כרגע אנו צריכים להצטמצם בניסיון לשפר את המצב צעד אחרי צעד.

שאלה: מה בנידון זה עמדתה של ממשלת מצרים?

תשובה: זוהי אותה עמדה הננקטת על ידי כל מדינות ערב — הן הנייטרליות והן הפרו־מערביות. לא אנחנו יצרנו את הבעייה שהועלתה על ידי הקמתה של מדינת ישראל, אלא האו״ם — האו״ם הוא איפוא זה שצריך לפתור אותה.

הנשיא נאצר הזכיר לי שהצהיר לעתים תכופות (ושוב עשה זאת ערב שיחתי אתו בנאומו מיום 5.12.57) כי היה מוכן להכיר במדינת ישראל ולערוב לגבולותיה שנקבעו לה בעת הקמתה על ידי האו״ם, אבל הוא רוצה לראות באותו זמן פתרון לבעיית 800.000 הפליטים הפלשתינאים שגורשו מבתיהם וחיים בסבל מזוועע.

שאלה: הסבור אתה כי ממשלת ישראל תוכל לקבל את ההצעות האלה?

תשובה: אני מאחל לה זאת. נדמה לי כי זהו האינטרס שלה

לעשות כן — בתנאי שתקבל תמורת הסכמתה ערובות בינלאומיות לגבולותיה. אבל היא לא תעשה זאת, אלא אם כן תחדל להתנהג כמכשיר של מדיניות מערבית מסויימת במזרח התיכון. תמיד הצ־טערתי על כך שהממשלה הישראלית אינה משתלבת יותר במשפחת עמי המזרח התיכון, כפי שהיא נקראת. יען כי עמים אלה הנם סולי־דריים ובעלי אותם האינטרסים: לשמור על עצמאותם, להבטיח את התפתחותם הכלכלית והחברתית. מדיניות ישראלית המיוסדת על נייטרליות וטיפוח הסולידריות בין כל עמי המזרח התיכון, תהיה לדעתי האמצעי הטוב ביותר — ואולי היחידי! — להבטחת עתידה של מדינת ישראל.

(פורסם ב„קול העם", 8.1.58)

אלה הם דיבורים רחוקים מאד מקריאות „נשליך את היהודים הימה".

כמה ישראלים יודעים על הכרזותיו המתונות הללו של נאצר? מדוע נדמה לרוב הישראלים כי הערבים מכריזים אך ורק על רצונם לחסל את מדינת ישראל? מדוע רואה אור בעתונות הישראלית כל חצי פסוק של פקיד מדרגה בינונית בארצות ערב, הקורא להשמדת ישראל, ואילו הצהרות מתונות מצד אדם כנאצר מועלמות בדרך כלל?

התשובה לשאלות אלה נעוצה בגישה הישראלית הרשמית לסטטוס קוו.

„על מצרים לזוז מייד מרצועת עזה" — ועל ישראל?

מי שחותר בכל כוחו להנצחת הסטטוס קוו, תוך התעלמות מקיומם ומזכויותיהם של ערביי פלשתין, רואה בכל הצהרה המזכירה את החלטות האו"ם מנובמבר 1947 משום קריאה ל„השמדת ישראל". כך למשל, כאשר רמז ראש ממשלת בריטניה אנטוני אידן ב־9.11.55 בנאום גילדהול כי יש לעשות פשרה בין הגבולות שנקבעו למדינה היהודית בהחלטת האו"ם לבין קווי שביתת הנשק שנקבעו ב־1949, כלומר, לוותר על חלקים מסויימים משטחה הנוכחי של ישראל, כינה

זאת בן־גוריון בכנסת ב־15.11.55 בשם „ריסוק מדינת ישראל", וזאת **לא היתה דרישה לחזור לגבולות החלוקה!** את הח־לטות ועידת בנדונג, שקראו לפתרון בעיית ארץ ישראל **בדרכי שלום**, על בסיס החלטות האו"ם, כינה בן־גוריון בשם „קיטרוג מתחסד".

עובדה היא שכל מי אשר קורא לפתרון בעיית ארץ ישראל בהתאם להחלטות האו"ם, מכיר בכך לא רק בזכות ההגדרה העצמית של ערביי ארץ ישראל, אלא גם בזכות ההגדרה העצמית של יהודי ארץ־ישראל, דהיינו, במדינת ישראל. אך עובדה זו איננה מעניינת כלל את מצדדי הסטטוס קוו. להיפך, היא אפילו מרגיזה אותם, כיוון שזו עמדה מתונה, מבוססת מבחינה מדינית ומשפטית וקל לה לרכוש דיעה אוהדת בעולם. למצדדי הסטטוס קוו נוח הרבה יותר לשמוע הצ־הרות ערביות על „השמדת ישראל", נגדן קל מאד להיאבק, אין להן שום צידוק מוסרי או משפטי, דעת הקהל בעולם דוחה אותן בתוקף ויתרה מזאת, כל הצהרה כזאת משמשת הוכחה שאין אפשרות לפשרה עם הערבים וכי יש להנציח את המצב הנוכחי.

ידוע היטב כי בעולם הערבי נשמעות הצעות רבות „לשחרר את פלשתין מן הציונים", ממש כשם שבישראל נשמעות הצעות רבות „לשחרר את שטח המולדת שנתפס בידי האוייב", אך אין זה פוטר את ממשלת ישראל מדיון בהצעת פשרה ערבית ולו גם הצעה זו היא בודדת.

שנתון ממשלת ישראל לשנת תש"ך מכיל מבוא בן חמשים עמוד שנכתב על ידי מר בן־גוריון, בו סוקר ראש הממשלה את בעיות החוץ והבטחון של ישראל מאז 1948. בחיבורו הארוך והמפורט לא מצא ראש הממשלה לנחוץ לטפל אפילו בהצעת פשרה ערבית בודדת. אנו הזכרנו לפחות 20 הצעות מעין אלה, אך אף אחת מהן לא זכתה לכך שראש הממשלה יזכירנה בחיבורו ולו גם דרך־אגב, כדי לבטלה. תחת זאת, טרח לצטט הצהרות מצריות הקוראות לחיסול ישראל.

בתשובתו לנאום גילדהול של מר אידן אמר בן־גוריון:

אם סיר אנתוני אידן אינו רואה את הסכמי שביתת הנשק מ־1949 כמחייבים את כל הצדדים, ואם נכונים דבריו כי אין זה מן הצדק להתנכר להחלטות או״ם — על מצרים לזוז מיד מרצועת עזה, ועל עבר הירדן לפנות כל מערב ארץ ישראל.

(דברי הכנסת 15.11.55, שנתון הממשלה תש״ך עמוד ט׳)

טענתו של מר בן־גוריון ביחס למצרים וירדן נכונה, אולם יש מקום לשאול את ראש הממשלה:

במקרה שמצרים תפנה את רצועת עזה, ועבר הירדן (כרגיל הוא קורא לה „ירדן") תפנה את כל מערב ארץ־ישראל, האם הוא עצמו יהיה מוכן לפנות את השטחים שתפש ב־1949 ולחזור לגבולות החלוקה?

האין זה מתקבל על הדעת שהוא מעדיף לאין ערוך את המצב בו המצרים נמצאים ברצועה, העבר־ירדנים מחזיקים בחלק מן הגדה המערבית והוא עצמו מחזיק ב„סטטוס קוו"?

מה הפלא שממשלת ישראל יוצאת תכופות בהצעות לחתימת חוזה שלום עם מדינות ערב? היא יצאה ב„רווח" ממלחמת 48 וכל רצונה — לקבל את אישור הצד שכנגד לרווח זה.

אין זה מדוייק לומר שהכרזות השלום הישראליות הנן אך ורק בגדר צביעות או תכסיסי הטעייה, שבן־גוריון חותר לקראת מלחמה חדשה ותו לא. האמת היא שהממשלה באמת מעונינת ב„שלום". „שלום" אשר פירושו הוא כמובן לדידה — הכרה מצד הערבים במצב כפי שהוא קיים כיום, דהיינו הכרה בקווי שביתת הנשק הנוכחיים בתור גבולות מוסכמים על שני הצדדים והכרה בכך שהפליטים הערביים ימשיכו להשאר בארצות בהן הם יושבים כיום.

גם בימי מלחמת סואץ, כשצה״ל הגיע עד גדות התעלה, הכריזה ישראל על רצונה בשלום עם מצרים; כמובן — „שלום" שיכיר בקו הפסקת האש החדש בתור גבול מוסכם סופית על דעת שני הצדדים. מי זה אינו מעוניין בשלום עם שכנו אחרי שתפש אצלו שטחים?

נעים מאד להכריז קבל־עולם על שאיפה מתמדת לשלום. זה רוכש דעת קהל אוהדת, ומציג את המדינה באור חיובי; אפילו אלה החולקים על המדיניות הישראלית מתקשים להסביר את התופעה הזאת, החיובית לכאורה. נדמה להם שזוהי אחיזת עיניים.

פתרון החידה הוא פשוט. ממשלת ישראל תפשה ב־1948 כ־5000 קמ"ר שהיו מיועדים למדינה של ערביי פלשתין, היא נהנתה מכך שמאות אלפי ערבים ברחו (מסיבות שעמדנו עליהן לעיל) מתוך שטחה, בהשאירם אחריהם את כל אשר להם; עתה היא מעוניינת בקבלת אישור והסכמה מצד הערבים למצב זה.

ברגעים של גילוי־לב מוכנים קברניטי ישראל להודות כי הצדק אינו לצידם:

אל־נא נטיח היום האשמות על הרוצחים. מה לנו כי נטען על שנאתם העזה אלינו? שמונה שנים הנם יושבים במחנות הפליטים אשר בעזה, ולמול עיניהם אנו הופכים לנו לנחלה את האדמה והכפרים בם ישבו הם ואבותיהם. (הדגשה שלנו)

(מ. דיין, נאום על קבר ר. רוטברג, „דבר", 2.5.56)

באין יכולת להסתמך על הצדק, קובע מ. דיין כי הכרח לנו להס־תמך על הכוח:

איך עצמנו עינינו מלהסתכל נכוחה בגורלנו ומלראות את ייעוד דורנו במלוא אכזריותו? ... דור התנחלות אנו, ובלי כובע הפלדה ולוע התותח לא נוכל לטעת עץ ולבנות בית. (שם)

אנו לא נתייחס כאן לשאלה (החשובה כשלעצמה) אם מדיניות זו היא מוסרית או לא. ההיסטוריה מלאה דוגמאות של מעשים בלתי מוסריים שנכפו בעזרת כוח על החלשים. השאלה היא אם בכוחה של ישראל לכפות הסדר זה על שכניה. כל התפתחות העניינים מ־1948 ועד 1961 מעידה בבירור כי דבר זה אינו אפשרי ונעשה פחות אפשרי מיום ליום. יתר־על־כן, אפילו המשכת קיום הסטטוס קוו ללא כפייתו על הערבים, כלומר המשכת המצב הנוכחי מבלי לקבל הסכמה לו, כפי שנעשה הדבר עד־כה, הולכת ונעשית קשה מיום ליום. הזמן פועל במהירות לערעור הסטטוס קוו.

הצהרות השלום הישראליות, שלפחות פעמיים באו בעקבותיהן פשיטות גדולות של צה"ל אל מעבר לגבול (קרב צבחה, מלחמת סואץ) לא היו רציניות. שום מדינה ערבית (כמובן פרט לירדן) לא יכלה לקבל הצעות אלה, שבסיסן היה תמיד קיום הסטטוס קוו. לחץ הפליטים הערביים היה מסכן כל ממשלה ערבית שהיתה מסכימה לתנאים הללו.

יתר־על־כן, אלה שהצהירו בישראל על רצונם בשלום המבוסס על הסטטוס קוו ידעו כי הצעות כאלה אינן יכולות להתקבל. מבחינה זו היו המציעים במצב נוח; הם יכלו לקרוא קריאות לשלום מתוך הבטחון הגמור שהערבים ידחו אותן. נתקיימו בהם דברי הנביא:

„וירפאו את שבר עמי על נקלה לאמור: שלום, שלום — ואין שלום" (ירמיהו ו' 14).

האם הציעה הממשלה פעם אחת הצעת שלום שאינה מתבססת על קיום הסטטוס קוו כתנאי מוקדם?

הממשלה מחכה שהערבים יכירו בקווי שביתת הנשק בתור גבו־לות קבע, שהפליטים יתישבו סופית בארצות ערב בהן הם נמצאים כרגע, שיקיץ הקץ על זכות ההגדרה העצמית של ערביי פלשתין. האם זו מדיניות מציאותית? האם יש סיכוי כלשהו כי הדבר יתגשם אי־פעם?

הממשלה טוענת כי הסיבה לכך שעד היום מהווה בעיית הפלי־טים פצע פתוח, איננה נובעת משאיפות הפליטים עצמם אלא מהסתת מדינות ערב, המשתמשות בבעיית הפליטים כבנשק לנגח בו את ישראל (ואת ירדן).

ההוכחה הטובה ביותר לכך שבעייה זו קיימת בזכות עצמה, היא העובדה כי בתוך מדינת ישראל, במקום שהממשלה חופשית לפעול לפי הבנתה, קיימת עדיין — ותמשיך לצערנו להתקיים — בעיית המיעוט הערבי.

מדוע טרם הצליחה הממשלה לפתור בעייה זו?

מדוע מהווים ערביי פלשתין פצע פתוח גם בתוך ישראל?

מבלי להכנס לצדדים הכלכליים והמוסריים של ענין הממשל

הצבאי, די לציין כי הממשלה עצמה מנמקת את ההכרח לקיים ממשל צבאי משך 13 שנה, את הצורך להמשיך בקיומו גם להבא, את ההכרח ליטול זכויות־אזרח אלמנטריות מתושביה הערביים של ישראל, בכך, ששאיפותיהם הלאומיות טרם דעכו. אם שאיפות אלה לא דעכו בישראל, בה נשאר לחלק מהערבים לפחות חלק מבתיהם ואדמתם, מדוע זה תדעכנה שאיפות הפליטים שנשארו מחוסרי־כל מעבר לגבול? לא באצר מלבה את בעיית הפליטים, הפליטים מלבים את המדיניות הערבית ודואגים לבל תזנח את בעייתם.

אנחנו — והם

מכל האמור לעיל ברור כי את ההצעות השונות לפתרון הסכסוך יש לחקור לא מבחינת ההכרזות על „שאיפה לשלום", „חתירה לקראת שלום" וכו' המופיעות בהן, אלא מבחינת יחסן לסטטוס קוו. כל הצעה שנקודת המוצא שלה היא קיום הסטטוס קוו, או להבדיל, — הרחבת שטח ישראל — אינה תורמת מאומה לפתרון הבעייה, ואפילו נזכרת בה המלה „שלום" מאה פעמים. רק הצעות המוכנות לדון בנסיגה מסויימת מן הסטטוס קוו בשאלת הפליטים והגבולות, מסוגלת לקרב אותנו לפתרון הנכסף.

חשוב להבין נקודה זו, כיוון שאין מפלגה בישראל, כולל אלה המעוניינות בהרחבת שטחה הנוכחי של המדינה, אשר לא תצהיר על שאיפתה לשלום עם מדינות ערב. אך באשר לנכונות לסגת מן הסטטוס קוו — המצב שונה לחלוטין; כאן יש, לצערנו, רק מפלגה אחת המטיפה בעקביות מאז 1949 לפשרה, לויתורים הדדיים ולהכרה בזכות ההגדרה העצמית של שני עמי ארץ־ישראל. מובן שבגלל עמדה יוצאת־דופן זו יצא הקצף על מפלגה זו והיא זכתה בכינוי „בוגדים במולדת". אין אלה דיבורים מן השפה ולחוץ, רבים בישראל משוכנעים בתום־לבב כי ויתורים בשאלת הפליטים והגבולות בכיוון החלטות האו"ם מ־1947, פירושם לגבי ישראל — התאבדות. דברים אלה אמורים במיוחד לגבי כל אלה הסבורים כי מקור הסיכסוך הוא

בשנאת הערבים לישראל, שנאה ריגשית, מוחלטת ומתמדת שאינה תלויה בדבר. לדעתם, שום ויתור ישראלי לא ישנה שנאה זו, והחזרת פליטים פירושה — לדידם — הכנסת אויבים מושבעים, „גייס חמישי", למדינה.

אדם הרואה את מהות הסיכסוך בתופעה אמוציונלית — בשנאת הערבים לישראל, נמנה בהכרח על מצדדי הסטטוס קוו. מצד שני כל מי שמצדד בסטטוס קוו מסיבות אחרות, מגייס לעזרתו בהכרח את הנימוק בדבר שנאת הערבים לישראל.

ולהיפך :

אדם הרואה את מהות הסיכסוך בתופעה ממשית — בשלילת זכות ההגדרה העצמית מערביי ארץ ישראל, נמנה בדרך כלל (אם יש לו עניין ביישוב הסיכסוך) על מחנה המצדדים בויתורים הדדיים, פשרה, ונסיגה מן הסטטוס קוו. וכל מי שנמנה על אלה, בהכרח הוא מסתייע, בצורה זו או אחרת, בנימוק שלא ייתכן להבטיח הגדרה עצמית ליהודי ארץ ישראל ולשלול זאת מערבייה.

מי שמנסה, ויהי מה, להבנות מחורבנם של ערביי פלשתין, מעמיד את עצמו מול זרם ההיסטוריה, מוצא עצמו נאבק לא רק נגד ערביי ארץ־ישראל ומדינות ערב, אלא נגד כל מדינות אסיה ואפריקה המשתחררות ; הא בהא תליא ואין מנוס מהכרח אכזרי זה.

אם למצדדי הפשרה יש פרספקטיבה ביחס לעתידה של ישראל, והם רואים באופק יחסי ידידות עם מדינות ערב, ופריחה כלכלית ותרבותית שתצמח על רקע יחסים הדדיים תקינים, הרי למצדדים בהמשכת המצב הנוכחי אין פרספקטיבה כזאת. למעשה מודים הם לעיתים כי העתיד צופן עבור ישראל אפשרות של שואה וחורבן, (בן גוריון : „בעשור הבא אנו עלולים לעמוד בפני מבחן צבאי חמור ואולי גורלי"). כל זה אינו מפריע להם להתנגד לכל ויתור שהוא. הם מעדיפים מבחן צבאי חמור, שהכרעתו עלולה להיות גורלית, מאשר קבלת פליטים וויתור על כמה קילומטרים מרובעים. כגודל העקשנות והדבקות בסטטוס קוו — גודל הקלות בה מתייחסים לעתיד מדינת ישראל.

מי שאינו שוקל עד תום את כל הסכנות הצפונות בהמשכת המצב הקיים, קל לו מאד להתעקש על המשכת המצב הזה.

אך אין זה רק עניין של חוסר מחשבה על העתיד. גישה זו היא קודם כל תוצאה של לאומנות צרת אופק ומתנשאת, המשקיפה על הערבים מלמעלה למטה.

כדי להמחיש את חלקה של ההשקפה הלאומנית, נביא כאן מספר „פנינים" ממאמרו של ד"ר עזריאל קרליבך המנוח שהיה אחד מחשובי העתונאים בישראל בשעתו, ועורך „מעריב" — העתון הנפוץ ביותר במדינה.

במאמרו „אין אתה יכול להידבר עם אללה" כתב ד"ר קרליבך:

...בעולם האיסלם מולך הרצון המעומם, האפל, הבלתי מוסבר, של אללה. מולך רודן קפריזי, מוסתר, חולני. הוא רצה כך וכך, ואין מהרהרים אחריו ואין שואלים. זו עיקרה של דת האיסלם — לא לשאול...

...האדם האיסלמי אינו יוצר ואינו משנה פני עולם, אף לא לטובתו. המניעים הדוחפים אדם מערבי להוציא יותר לחם מן הארץ — נחנקו בלב האדם המוסלמי. האיסלם — חנק...

אם הם חולים — אין זאת בערות ופיגור בלבד, ואך מגוחך לשלוח להם תרופות ולחשוב שיחלימו. זה — האיסלם. זו הדת השוללת מיסודה את התערבות האדם בגורל שנועד לו.

אם אין אצלם תנועה סוציאליסטית — אין זה רק מפני שהם בורים ומשועבדים לבעלי הנכסים. זה — האיסלם. זו הדת שעקרה מליבותיהם כל חוש לערבות הדדית מעשית. אם אין אצלם צדק סוציאלי — אין זאת מפני שטרם יצאו מהתקופה הפיאודלית הכלכלית. זה — האיסלם. זו הדת שהשרישה בליבותיהם את ההכרה שהעוצמה היא הצדק ומי שהכוח בידו הוא גם המשפט, כל דאלים גבר. אם אין אצלם דמוקרטיה — אין זאת מפני שלא היתה להם הזדמנות להגשימה. זה — האיסלם. זה שחינך אותם לסגוד לשוט.

אם אין אצלם לא מפלגות ולא עתונות חופשית ולא ספרות ולא בתי ספר ולא מיכללות ולא אנשי מדע ולא אומנים — זה האיסלם

זו הדיקטטורה של מאות רבות בשנים, שלא הירשתה אצלם כל נזה־ שבה עצמאית.

הארצות האלה אינן סובלות לא מעוני ולא ממחלה ולא מבערות ולא מנצלנות הן סובלות רק מן האיומה שבכל המכות — האיסלם... כל מקום ששלטת פסיכולוגיה איסלמית, שולטים ממילא הרודנות והתוקפנות הרצחנית... הסכנה היא בפסיכולוגיה של האיסלם, שאינו יכול להשתלב בעולם התועלתיות והקידמה, החי בעולם הזיות, מוטרד מהתקפות נחיתות ושגעונות גדלות, החולם חלומות החרב הקדושה. הסכנה היא בתפישת העולם הטוטליטרית, בתאוות הרצח הט־ בועה עמוק בדמם, בחוסר ההגיון, בטימטום, בחמימות המוח, ברברבנות, ועל הכל: בכפירה בכל הקדוש לעולם התרבות... תגו־ בותיהם — על כל דבר — אין להם כל שייכות לשכל הישר. הן כולן רגשניות, בלתי מחושבות, רגעיות, חסרות שחר. תמיד מדבר מתוך גרונם — חולה נפש. עם הכל אתה יכול „לדבר ביזנס" אף עם השטן. אך לא — עם אללה... זה זועק מכל גרגיר חול בארץ הזאת. היו בה תרבויות רבות וגדולות, ופולשים מכל המינים — כולם, אפילו הצל־ בנים, השאירו סימני תרבות ופריחה. אך מקום שדרך האיסלם — מתו אפילו העצים...

אחרי שהדוקטור המלומד מנה לפנינו את כל „מעלותיו" של האיסלם, הוא ממשיך ומסביר את הקשר ההדוק בין תפישתו לבין פיתרון הסיכסוך הארץ־ישראלי:

...אנחנו מוסיפים חטא על פשע כשאנחנו מסלפים את התמונה ומצמצמים את הוויכוח לסיכסוך גבולות בין ישראל לבין שכנותיה. מעל לכל אין זה תואם את המציאות. לא ענין הגבולות הוא מקור הסיכסוך, אלא הפסיכולוגיה המוסלמית... מלבד זאת — הצגת הבעייה כסיכסוך בין שני צדדים דומים, מציידת את הערבים בנשק של טיעון שאיננו שלהם. אם הוויכוח עמהם הוא באמת פוליטי, כי אז יש פנים לכאן ולכאן. או אז אנו מופיעים כמי שבא לארץ שהיתה כולה ערבית, וכבשנו והכנסנו עצמנו כטריז בינותם, העמסנו עליהם פליטים ומהווים סכנה להם בצבאנו, וכולי וכולי — יכול אדם להצ־

דיק צד זה או אחר. כלומר, בהצגה הזאת השכלתנית והמדינית של הבעיה, היא נעשית מובנת למוחות אירופיים — לרעתנו. (כך!) הערבים טוענים טענות המתקבלות אף על דעת מערבית במריבה משפטית רגילה. אך לאמיתו של דבר, מי כמונו יודע שלא זהו מקור עמדתם העוינת. כל המושגים המדיניים והחברתיים האלה, אינם מעו־לם המושגים שלהם. כיבוש בכוח החרב, בעיניהם שלהם, בעיני האיס־לם, איננו כלל בגדר עוולה, להיפך, הוא בגדר זיכיון והוכחת בעלות ניצחת. דאגה לפליטים; לאחים מנושלים, איננה מתחום עולם מחז־שבתם. אללה גירש — אללה ידאג. מעולם עוד לא התרגש מדינאי מוסלמי על כגון זה (אלא אם כן הפורענות סיכנה את מעמדו האישי). ואילולא הכיבוש ואילולא הפליטים, היו מתנגדים לנו באותו תוקף ממש. על ידי שאנו מתדיינים עמהם על בסיס מושגים מערביים — אנחנו מלבישים פראים גלימת צדק אירופית...

אנו חוטאים לא רק למאבקנו אנו, לקיומה של המדינה הזאת ולחיי בנותינו ובנינו, אנו חוטאים לעולם כולו, אם אנו מעלימים את האמת הפשוטה, השוכנת בלב כולנו, לרבות דוברי הממשלה, כשהם קוראים הצהרות שלום — האמת שהאויב הוא רוח האיסלם.

הוא איננו רק האויב שלנו מפני שאנו יושבים במקרה כאן. הוא היה אויב לנו גם אילו ישבנו בקוטב הצפוני. הוא אויב כל מחשבה פוריה, כל יוזמה טובת לב, כל רעיון יצרני. הוא אויב בנפש לכל יהודי, כל נוצרי — ולכל מוסלמי. כל אשר ינתן בידו, אם חרב של עץ, אם טנק של פלדה, אם כד מיים — הופך בידו לאיום על רעו האדם. הוא לא תרם מעודו ולא יתרום כל מאומה לטובה. הוא לא הוציא אף דמות אדם אחד שהצעיד את העולם קדימה בכל שטח שהוא.

הוא החשכה.

הוא הריאקציה.

הוא הכלא לחמש מאות מליון בני אדם מעונים.

הוא המוקש הטמון לשלום תבל... (הדגשות שלנו)

(ד"ר קרליבך, „אין אתה יכול להידבר עם אללה", „מעריב", 7.10.55)

מאמר זה, שדי להחליף בו את המילה „איסלם" במילה „יהדות" כדי שיתקבל לדפוס בכל עיתון נאצי, לא עורר בישראל מחאות או תגובות התמרמרות, איש לא תבע את העורך הראשי של „העיתון הנפוץ ביותר במדינה" למשפט, איש לא נזף בבעל תואר הדוקטור. האמת היא כי רבים הסכימו לדעתו אז, ולא מעטים מסכימים לה גם כיום, אם כי היו מנסחים את רעיונותיו בצורה מתונה יותר. מאמר זה מבהיר וממחיש את קשרי הגומלין ההדוקים שבין התפישה הלאו־מנית־פסיכולוגית, לבין הסירוב לסגת מן הסטטוס קוו.

לא במקרה כתב ש. שניצר במאמרו שהוזכר קודם:

מתי, בכל חמשת אלפי שנות ההיסטוריה הצליח עם בעל תרבות גבוהה יותר „להשתלב" בתוך סביבה בעלת תרבות נמוכה יותר? האם — לצורכי ההשתלבות — עלינו לוותר על העקרונות הדמו־קרטיים של ממשלנו? האם עלינו להוריד את רמת ההיגיינה שלנו? האם עלינו לסגור את בתי הספר ואת מוסדות הבריאות שלנו? האם עלינו למסור את השלטון לידי מפקדי גייסות השריון שלנו?

איך יכולים אנו לנטוש את המאה העשרים כדי לשוב אל המאה ה־12? כיצד יבוצע הדבר הלכה למעשה? איך נוכל לא להיות זרים בעולם ההפיכות והרציחות וההתנגשויות אשר מסביבנו? האם עלינו לטפח בילהרציה, לקרוא דרור לטרכומה, להשתכר 30 לירות בשנה?

איך יכול בר דעת להאמין שאנחנו, עם רמת החיים שלנו, עם צורכי ההיגיינה שלנו, עם כל מטען התרבות שהבאנו אתנו נוכל להתקבל כאחים על ידי מליונים הערבים אשר מסביבינו? איך אפשר להעלות על הדעת שהפלח הערבי הרעב בבקתתו העלובה יוכל להת־ייחס אלינו במשהו אחר מקינאה ושינאה?

(ש. שניצר, „שלום עם הנאצריזם?",
„מעריב" 25.7.58)

אנחנו ואנחנו ואנחנו. עם הדמוקרטיה והבריאות וההיגיינה ובתי הספר והתרבות. והם — ללא תרבות, ללא היגיינה ובריאות, עם טרכומה, בילהרציה, הפיכות, רציחות והתנקשויות וכו' וכו' וכו'.

הסיגנון והנוסח הזה מזכירים דברים שנאמרו במדינה מסוימת באירופה לפני 20 שנה. מר שניצר הוא אולי בעל רמת חיים גבוהה, נקי והיגייני, אך רעיונותיו — מסוכנים, הם דוחפים אלי „מבחן צבאי גורלי".

גורלי?

למי?

לערבים?

לאמיתו של דבר, הסיכסוך איננו תוצאה של שנאה, אלא השנאה היא תוצאה הכרחית מן הסיכסוך המדיני.

אולם, אם אדם מאמין בתום־לב כי אכן הסיכסוך הוא תוצאה של שנאה חולנית ובלתי תלויה בדבר מצד הערבים ליהודים, שומה עליו לארוז את חפציו ולהגר מישראל, שכן לא יכול להיות כל ספק בכך כיצד יסתיים „הסיבוב האחרון".

הסיכסוך והמלחמה הקרה

למצדדי הסטטוס קוו יש גם נימוקים עיניניים להצדקת עמדתם. העיקרי שבהם קובע, כי ממילא אין גורל השלום באיזור מוכרע בתוכו אלא מחוצה לו. כלומר, חוסר השלום באיזור הינו תוצאה מן היחסים המתוחים בין המזרח למערב, מן המאבק שבין ברית־המועצות לארצות־הברית.

מכאן נובע כמובן, כי כל עוד לא יוכרע הסיכסוך הבינלאומי, אין כל סיכוי להרגעה במזרח התיכון. מסקנה? — אין צורך לשנות מאומה במדיניות החוץ והבטחון. נשמור על הקיים, נחכה עד שיוכרע הסיכסוך בין הגדולים, ובינתיים — שום ויתור.

הבה נחקור מעט טענה זו. ידוע לכל כי קיימת התערבות של המעצמות הגדולות בבעיות איזור המזרח התיכון כמו בבעיות כל איזור אחר בעולם. אך מה פירוש „התערבות"? האם זו התערבות לשמה, סתם כך, על־מנת להיות מעורב בענין? האם אחת היא למ־עצמות באיזה צד הן מתייצבות?

מדוע, למשל, תמכה ברית־המועצות בשנת 1948 דווקא ביהודי ארץ ישראל ולא במדינות ערב? הרי שטחים, נפט ואוכלוסיה היו גם אז לערבים יותר מאשר ליהודים. אם נכון הדבר כי ההתערבות הסובייטית מכוונת ל„רכישת הערבים לצידה", מדוע לא התערבו הסובייטים ב־1948 לטובת פארוק, עבדאללה, נורי סעיד וחבריהם אלא דווקא לטובת ישראל? האם זה סייע להם ברכישת אהדת הער־בים? אומרים כי „רוסיה עוזרת למצרים נגד ישראל". האם היא עזרה לפארוק ב־1948? האם היא תמכה בנורי סעיד, בעבדאללה, בקאמיל שמעון, בחוסיין?

מאידך, בריטניה הגדולה — שהאיזור כולו היה תחת השפעתה הבלעדית לפני תריסר שנים — שהיתה ידועה כ„ידידת הערבים", האם היא ידידת נאצר, קאסם, נאבולסי, שיהאב, חאלד אל עאזם?

המעצמות הגדולות מתערבות בבעיות האיזור? — וודאי. אולם זוהי התערבות בעלת אופי מסויים, עקרוני, קבוע.

מאותה סיבה עקרונית שבגללה תמכה ברית־המועצות ב־1948 בישראל, תמכה ב־1956 במצרים. מאותה סיבה עקרונית שבגללה נלחמה בריטניה נגד ישראל ב־1948, נלחמה נגד מצרים ב־1956. אלמלא הנשק והסיוע המדיני מצד ברית־המועצות, ספק אם היתה ישראל זוכה בעצמאותה ב־1948, כאשר איימה עליה תוכנית ה„נאמנות" האמריקאית וכאשר היתה מחוסרת נשק מול התקפת בריטניה. ספק, כמו־כן, אם מצרים ב־1956 היתה מצליחה לגבור על צבאות בריטניה, צרפת וישראל.

מי הפריע לבריטניה לתמוך בהלאמת הסואץ ולזכות באהדת העולם הערבי, מי מפריע לה לדרוש מחוסיין שיחזיר את מה ששדד סבו מערביי פלשתין?

מי הפריע לארה"ב מלתמוך במהפיכה העיראקית ב־1958 ולרכוש את אהדת העולם הערבי בדרך זו? מי הפריע לצרפת להעניק עוד ב־1954 זכות הגדרה עצמית לאלז'יריה ולזכות על ידי כך בפרסטיז'ה? אם רכישת פרסטיז'ה אצל הערבים, היא מטרה כה חשובה וחיונית, מדוע מאבד המערב פרסטיז'ה זו צעד אחרי צעד? הרי איש לא יוכל

לטעון שחסרים למערב מומחים מעולים לבעיות האיזור, שחסר לו ניסיון, שהמדינאים שלו הם חבלנים או סוכני מעצמה זרה.

שום „תעמולה חתרנית" לא הצליחה ולא תצליח להשניא את הקו־לוניאליזם על העמים הקולוניאליים כמו המדיניות הקולוניאלית עצמה.

הקולוניאליזם כרה את קברו וגידל את קברניו במו ידיו, במשך כל שנות שלטונו. כיום קמים עמי הקולוניות ומחסלים אותו. זהו תהליך היסטורי שמדינאים גדולים חזו מראש לפני עשרות שנים. קיומה ועוצמתה של ברית המועצות, ותמיכתה במאבק האנטי־קולו־ניאליסטי מסייעים להצלחת התהליך הזה, אך לא היא שיצרה אותו.

המאבק האנטי־קולוניאליסטי אינו נובע במישרין מן המלחמה הקרה, אלא הינו פרי התקופה. אכן, נקודת המפגש העיקרית בין שתי ההתנגשויות הגלובאליות הללו היא בכך שצד אחד במלחמה הקרה — הצד המערבי — מונהג על־ידי המעצמות הקולוניאליסטיות.

הסכסוך הישראלי־ערבי, יותר משהוא משולב במלחמה הקרה, הריהו מקושר לתהליך התפוררות השיטה הקולוניאלית.

„רק שוטים מקווים למצוא היגיון בהיסטוריה"

הדאגה המעשית לשמירת הסטטוס קוו נופלת על מפא"י, שהיא המפלגה הגדולה ביותר בישראל ותפשה את המקום המרכזי בכל הממשלות שקמו במדינה עד כה. לכן חשוב במיוחד לבחון את עמ־דתה לגבי הסיכסוך הישראלי־ערבי.

עוד בשנת 1955 שאל כתב ה„טיימס" הלונדוני את מר בן־גוריון אם יגיד, למשל, כי יד־ביד עם המאמצים להוציא לפועל את מטרות היסוד שהציב, יש גם לפתוח במערכה דיפלומטית חזקה כדי להביא, במישרין או בעקיפין, לאיזה־שהוא הסכם בין ישראל לבין שכנותיה. בן גוריון ענה:

...אנו עברנו דרך ארוכה בלי שלום ואנו יכולים עוד להמשיך ללכת דרך ארוכה בלעדיו. מה שאנו רוצים אינו תלוי בשום

אופן בשלום... הנני סבור כי הסכם ביטחון בינינו לבין ארצות הברית היה גורם לשכנוע הממשלות הערביות הנוכחיות שהן אינן יכולות לבודד אותנו...

שאלה: ...האם תהיה ישראל מוכנה להסכים לשינויים בג־בולות הנוכחיים עם המדינות הערביות, אם יציעו אותן כאמצעי לשלום?

תשובה: אין אנו יכולים להסכים לשום שינויים שהם בג־בולות הנוכחיים. אנו נהיה מוכנים לעיין בתיקוני גבול זעירים על ידי הסכם הדדי, אך בתור תוצאה של השלום ולא כתנאי לשלום. שלום עם ישראל יכול להיות רק כפי שהיא קיימת היום מבחינה גיאוגרפית, ופירוש הדבר הוא שלום עם הערבים כפי שהם קיימים היום מבחינה גיאוגרפית. (הדגשות שלנו)

(„טיימס", 26.8.55)

בתאריך מאוחר יותר (13.6.56) נתפרסמה ב„ניו־יורק הרלד טריביון" כתבה מאת הפרשן האמריקאי הנודע ז'וזף אולסופ על שיחה שניהל בירושלים עם מר בן־גוריון:

..."גם אם לא נצליח להגיע לידי שלום של אמת בעוד עשר או עשרים שנה נוכל לעמוד בזה ותהיה בכך גם משום ברכה" אמר בן־גוריון. לפיסקה זו יש צלצול דימיוני, אך בן־גוריון אמר דברים אלה ברצינות מלאה.

„אתה אומר שעמדתי אינה הגיונית?" סיים בן־גוריון את דבריו, „תשובתי היא שרק שוטים מקווים למצוא היגיון בהיסטוריה. יהיה הכוח אשר יציגו נגדנו אשר יהיה, ישראל לא תחרב ולא תיכנע".

שלושה מאמרים ב„דבר"

בעתון „דבר" מתאריך 6.4.61, מופיעים שלושה מאמרים המב־הירים את גישת מפא"י לבעיית יחסי ישראל־ערב. דוד בן־גוריון טוען:

...העצה שלו (של פרופ' ע. א. סימון) להחזיר הפליטים הער־

בים, כמוה כעצה לבטל מדינת ישראל (!). הפליטים הערבים 500.000 במספר עזבו את הארץ על פי הוראות מנהיגיהם ומרצונם הטוב. במקומם באו פליטים יהודים מארצות ערב, באותו מספר.

...מדינות ערב, שיש להן ארצות יותר פוריות ועשירות וגם יותר פנויות משלנו (עיראק וסוריה) עושות הכל כדי למנוע מהפליטים, שרק הם אחראיים להם, כי הם פתחו במלחמה עם ישראל, להתיישב בארצם; ומתוך אכזריות שאין דוגמתה הם גזרו על הפליטים להשאר כמו שהם במחנות, כדי לשמש נשק מדיני כדי להרוס את מדינת ישראל. (הדגשות שלנו)

(„דבר", 6.4.61)

אלה הם דברים גלויים וחד משמעיים מפי המקור המוסמך ביותר. נוסף לעובדה שיש כאן סילוף, עיוות, והבאת חצאי אמיתות, אודות אופיה של מלחמת 1948 והיווצרות בעיית הפליטים, הרי ההצהרה כי „העצה להחזיר הפליטים הערבים כמוה כעצה לבטל מדינת ישראל" ראוי שתיחרת בזכרון כל אזרח ישראלי, כדוגמה ומופת לגישה הנוקשה של קובעי המדיניות הישראלית.

בדרך אגב מתגלה מה הדוק הקשר בין סילוף אופייה של מלחמת 1948 לבין ההתעקשות על המשכת הסטטוס קוו.

הטענה כי אין לדבר על החזרת הפליטים, באשר ישראל קלטה פליטים יהודיים מארצות ערב, היא, במקרה הטוב, דמגוגית. ראשית, לא חלו כלל „חילופי אוכלוסין", שהרי העולים היהודים לא באו מאותן ארצות ערביות בהן יושבים היום פליטים. שנית, אפילו אותם פליטים אשר עזבו את הארץ מרצונם הטוב לא היגרו ממנה ולא ויתרו על זכותם לחזור, אלא יצאו ממקומותיהם למשך תקופת הקרבות.

אך אם המדובר בחילופי אוכלוסין תוך כפיה — יש כאן לא רק דמגוגיה אלא גם סכנה גדולה; רעיון זה עלול להכות כבומרנג על ראש משלחו. הרוצה לפתור את בעיית א"י על־ידי עקירת העם הערבי ממנה בדרך „חילופי אוכלוסין", מזמין, כביכול, את ההצעה הנגדית: לפתור את הבעיה על־ידי עקירת היהודים וביטול מדינת ישראל,

נוסף לכך, מוטב לבן גוריון למעט ככל האפשר בדיבורים על העליות של יהודי ארצות ערב לישראל, שכן אי־אלה מאורעות הק־שורים בעלית יהודי עיראק, מצרים, אלג'יר ומרוקו לוטים עדיין בערפל. מסתבר כי מוסדות מסויימים שבן־גוריון עצמו קשור בהם „זרזו" עליה זו.

אשר לטענה כי בעיראק ובסוריה יש שטחים פוריים וריקים, המסוגלים לקלוט את הפליטים — הרי שאין זה מתאים לציוני לטעון כך. ידוע כי כאשר הציע אבי הציונות המדינית ב. ז. הרצל להקים מדינה יהודית באוגנדה בה היו שטחים פוריים וריקים, דחה אותה הרוב בקונגרס הציוני ועמד על־כך שבתוקף הסנטימנטים הלאומיים והקשר ההיסטורי הכרח הוא ליהודים לבוא לארץ ישראל דווקא.

נחזור ונשאל: אם היהודים לא שכחו את ארץ־ישראל במשך אלפיים שנה מדוע ישכחוה הערבים במשך 13 שנה?

כלום בעייתם של הפליטים היא כלכלית בעיקרה? הרי חוסיין מעונין לחסל את מחנות הפליטים בארצו וליישבם שם בצורה קבועה. מדוע נכשלות תכניותיו? מה שאפשר לטעון לגבי נאצר — דהיינו, שהוא מסית את הפליטים נגד ישראל — אי אפשר לטעון לגבי חוסיין — המעוניין בישובם דרך קבע במדינתו. אך עובדה היא שגם בירדן קיימת בעייה חריפה של פליטים.

מסתבר — לפנינו לא רק בעייה כלכלית או אישית אלא בעייה מדינית, לאומית.

באותו גליון של „דבר" מנסה המזרחן הראשי של מפא"י, מיכאל אסף, לתת תשובה לשאלה: „... מה מהותה ומה עומקה של שנאה זו [לישראל] בארצם של פרעה[!] לגילגוליהם השונים? ומה מקו־רותיה בתקופה זו דווקא?".

ההנחה כי הסכסוך הישראלי־ערבי מקורו בתחום הרגשות ולא בתחום העובדות המדיניות, היא, לגבי דידו, מעבר לכל ספק.

תשובתו היא:

שנאת מצרים לישראל וליהודים בזמן הזה, מקורה בלי ספק, במידה רבה, בכישלונותיה של מצרים בשתי המלחמות (1948 ו־1956)

א. טענה זו אינה מביאה בחשבון את העובדה כי איבת הפלי־טים לישראל נובעת, בחלקה הגדול, דווקא מעצם מצבם כפליטים, מנישולם מאדמתם ומרכושם. תיקון העוול יחסל את העילה העיקרית לשנאה, עד שתעלם בהדרגה.

ב. בעלי הטענה מציגים את הדברים כאילו המדובר בהחזרה המונית של פליטים בעוד יחסי ישראל־ערב ממשיכים להיות יחסי איבה ומתיחות. לאמיתו של דבר, גישה חדשה לבעיית הפליטים שלו־בה בשיפור היחסים הפוליטיים. כל עניין הגייס החמישי מאבד את משמעותו כאשר מדובר לא על ניהול מלחמה חדשה אלא על תהליך של השכנת שלום.

איש אינו טוען כי יש להחזיר את הפליטים בן־לילה; איש אינו טוען כי הפליטים החוזרים יהפכו מייד לפטריוטים ישראליים. במ־ציאות, בין התקופה הנוכחית של יחסי איבה ומתיחות לבין התקופה בה יחסי ישראל־ערב יהיו תקינים וידידותיים, תפריד בהכרח תקופת ביניים, פחות או יותר ארוכה, — תקופת מעבר מאיבה לידידות. בת־קופת ביניים זו תחול לא רק התקרבות פוליטית וכלכלית בין הצדדים אלא גם התקרבות תרבותית, פסיכולוגית ורגשית. בתקופה זו יחול תהליך החזרת הפליטים.

טיפלנו כאן בכמה נימוקים שבעזרתם מנסים מצדדי הסטטוס קוו להוכיח כי אין אפשרות לעשות כל ויתור שהוא מצד ישראל. יש עוד נימוקים רבים מסוג זה, שלא עסקנו בהם. סבורים אנו כי לגבי מספר לא קטן של ישראליים כל הטרחה הזו מצידנו היא בב־חינת ברכה לבטלה; כוונתנו לאותם אנשים אשר עמדתם בשאלת יחסי ישראל־ערב אינה נקבעת כלל על־ידי נימוקים עניניים או שיקולים ראציונאליים. גישתם עוצבה בתוקף שנים ארוכות של חינוך שוביניסטי בבית ובבית הספר, במחנה ובחיים האזרחיים. הנימוקים נלקטים רק לאחר־מכן, כדי להוסיף הצדקה הגיונית לרגשות ולדעות הקדומות; הפרכת הנימוקים העניניים אין בה כדי לערער את הגישה היסודית, הרגשית.

האדם, כפרט, לומד לעתים קרובות לקח מנסיון הזולת ומוסיף

דעת מקריאת ספרים. לא כן אומות שלמות. בדרך כלל אין אומות משנות את מדיניותן רק כתוצאה מעיון בספרים ומלימוד מנסיון אומות אחרות. במקרים רבים לומדות האומות רק מנסיונן העצמי, בבית הספר האכזרי של השואות הלאומיות והזעזועים החברתיים.

אמת כללית זו צופנת בחובה משמעות הרת־אימים לגבי ישראל. מצבה המיוחד באיזור עלול לגרום לכך ששכר־הלימוד אשר נאלץ לשלם תמורת שיעור עצמי בהיסטוריה יהיה גבוה מאד לצערנו ולחרדתנו, גבוה מדי.

„נקודה"

הרעיון כי שלום יבוא אולי בעוד 20, 30 או 40 שנה, אחרי שה־ערבים יתייאשו מתקוותם להשמיד את מדינת ישראל; הרעיון כי חוסר השלום הוא אמנם דבר בלתי רצוי, אך יחד עם זאת יש בו משום „ברכה מסויימת", כי ישראל אינה יכולה לעשות ויתור כלשהו בשאלת הגבולות והפליטים, — חוזר פעמים מרובות, בצורות שונות, בדבריהם של כל המדינאים הרשמיים. זוהי עמדה שקל מאד להגן עליה כלפי פנים; רוב הציבור הישראלי עדיין אינו מתנגד לה. אך קשה מאד להגן עליה כלפי חוץ, כיוון שהאו"ם ודעת הקהל העולמית אינם מוכנים לקבלה.

בוויכוח על מדיניות החוץ שנערך בכנסת בסוף שנת 1959, הגיבה שרת החוץ במרירות על החלטות עצרת האו"ם האחרונה בשאלת ארץ ישראל וניסחה את עמדת הממשלה:

...לא רק אנו, אלא לפי מיטב הכרתנו, אין כמעט חברה באו"ם החושבת ברצינות שעל ידי חזרה שנה שנה על החלטות שנתקבלו לפני שנים רבות (הכוונה להחלטות מ־1947, 1948, 1949) ושמלכת־חילה ידעו שאין בהן ממש(?!), שעל ידי חזרה זו על החלטות בשנים 1956, 1957, 1958, 1959 מוסיפים איזה כוח, איזו ממשות או איזה אפשרות ריאלית לביצוען של החלטות אלה. גם החלטה של עצרת או"ם אין בכוחה לשנות היסטוריה ועובדות שנוצרו בתקופה של 12

שנה. נדמה לי שזה ידוע לכל אחד. נשאלת השאלה מדוע מתקבלות החלטות אלה, זו פרשה אחרת, וכדאי שמישהו יעשה בכלל ניתוח של החלטות המתקבלות בעצרת — למה הן מתקבלות, מדוע, איזה תועלת מעשית יש בכל אחת מהן. אבל איש אינו מעלה על דעתו שבכוח החלטה אפשר להכריח את מדינת ישראל לעשות דבר בניגוד לאינ־טרסים החיוניים שלה (הנסיגה מסיני ? !). בכל אופן לא נשאר בגדר סוד מהי עמדתה של מדינת ישראל כפי שהביעוה נציגינו גם בעצרת וגם בוועדה, אי אפשר להכריחנו לקבל או לא לקבל מישהו. עמדתנו בענין הפליטים ברורה לגמרי. לנו יש עניין רב בפתרון בעיית הפ־ליטים, גם מבחינה מדינית, גם מבחינה אנושית. נדמה לי שיש לנו רשות לתבוע לעצמנו כמעט אכסלוסיביות במומחיות בענין הפליטים. אנו מומחים בשני דברים הקשורים בפליטים. אין כעם ישראל למוד ניסיון ויודע מה פירוש להיות פליטים ונדמה לי כי אין עוד עם בעולם שהצליח למצוא פתרון לבעיית הפליטים כפי שהוכחנו זאת אנחנו מאז קום מדינת ישראל. איננו יכולים להיות אדישים לבעייה זו כאשר היא מופיעה באיזה מקום בעולם. לא רק מבחינה מדינית ישירה, כי אם גם מבחינה אנושית פשוטה, יש לנו ענין בפתרון בעיית הפליטים, אבל דווקא משום שיש לנו ענין, מוכרחים אנו לגשת לדבר בצורה המעשית ביותר ולהגיד עכשיו מה שאמרנו כל השנים: יש פתרון לבעיית הפליטים הערביים ויש לכך דרך אחת ויחידה — יישובם של הפליטים במדינות ערב. („נקודה"! הוסיפה שרת החוץ להדגשת פסקנותה, והפרוטוקול תיקן את המילה „נקודה" לסימן פיסוק "."). לא רק אנחנו כי אם גם מקורות אוביקטיביים בעולם יודעים שבעיית הפליטים באיזורנו היא הקלה ביותר לפיתרון מכל בעיות הפליטים האחרות שיש בעולם. הפליטים הערביים נמצאים בין בני עמם, יש להם שפה אחת, דת אחת, הרגלי חיים אחידים. אין שום דבר המונע פתרון קונסטרוקטיבי שלם של בעייה זו מחוץ לעמ־דתם של שליטי ערב, שלהם אין ענין אנושי בפתרון בעייה זו וה־עמדה המדינית המנוגדת למדינת ישראל היא לבדה מדריכה את כל פעולותיהם.

(דברי הכנסת, 23/124, 17.12.59)

„בארצנו היה מקרה מיוחד"

דברי שרת החוץ מנסחים בצורה ברורה את העמדה הרשמית. רבים בישראל שותפים לעמדה זו; במבט ראשון היא נראית מובנת והגיונית. כדאי לכן להזכיר לכל אלה שאינם מבינים איך אפשר להתווכח נגד גישה זו, ניתוח אחר של בעיית ארץ־ישראל וגישה גלויה יותר של מפא"י אליה, שנעשה בשעתו על ידי חה"כ דוד הכהן, ממנהיגי מפא"י:

...הגרמנים הסודטים לא היו רוב בצ'כוסלובקיה. הם היו מיעוט. בארצנו היה מקרה מיוחד שהערבים רגישים לו מאד, **הפליטים הם הם היו הרוב ולא המיעוט(!) העם שנהפך פתאום לפליט היה פה דורות רבים מאות בשנים, בהרגשה שאינו חי על הר געש.** לא כן היה במיקרים אחרים. בדוגמאות שהזכרתי, העמים שנהפכו לפליטים חיו תקופות ארוכות בהרגשה שהם על הר געש. (קריאה מספסלי הציונים הכלליים: חכמים הזהרו בדבריכם!) זו היא עובדה היסטורית אדוני! לא אני גיליתיה. אנו נלחמים בה(!) במפעל הקונסטרוקטיבי של מדינתנו ובקיבוץ גלויות, ובאפשרויות מצוינות לקליטת הערבים במדינות ערב, ויש לי בטחון שנתגבר על הבעייה. אבל אל יהי הדבר קל בעיניכם. יש להכיר בכוחות הסטור־ריים הפועלים בענין זה ולבקש אמצעים ותחבולות להתגבר עליהם ולא להתמם כאילו אינם קיימים ולצאת ידי חובה בזלזול במדיניות החוץ שלנו. (ההדגשות שלנו)

(דברי הכנסת 11/1174 4.2.52)

דברים אלה, יחד עם קריאת הביניים מספסלי הציונים הכלליים מבהירים את מהות הבעייה יותר מכל הספרים שנכתבו אודות נושא זה. כן מבהירים הם את סברתה של מפא"י כי בעזרת „המפעל הקונס־טרוקטיבי של מדינתנו" ובעזרת „אמצעים ותחבולות" ניתן יהיה להת־גבר על כוחות הסטוריים!

„המפעל הקונסטרוקטיבי" — פנים רבות לו. משתדלים בכל האמצעים להביא לישראל מכסימום יהודים במינימום זמן; מיישבים

אותם במקומות שנעזבו על־ידי הערבים; מקימים נקודות ישוב לאורך קווי שביתת הנשק; מממנים את הפסדי המשקים החקלאיים שם, לבל יטשום יושביהם; מחרימים קרקעות מבעליהם הערביים באמתלות של „בטחון”; מקימים כפרים ועיירות לא מתוך שיקול כלכלי אלא בהתאם לשיקול מדיני של בסוס וייצוב הסטטוס קוו; „מיהדים” את את הגליל; מקימים ב־1957 בנצרת, הערבית כמעט לגמרי, עיר חדשה, יהודית כולה, ומיישבים בה עולים חדשים; יוצרים עבורם מקומות עבודה במקום ומונעים מערביי נצרת גישה למקומות עבודה אלה (תכנית זו בוצעה לא על־ידי משרד הפנים או הפיתוח אלא על ידי משרד הביטחון); משנים את שמות הכפרים והעיירות, השכונות והרחובות מן השפה הערבית לעברית. כל ותיק בארץ יצחק אם יודע לו למשל, כי שמה של שכונת קטמון בירושלים שונה ל„גונן” אולם רעיון אחד דוחף לשינוי השם ולתוכנית „יהוד הגליל המערבי”. זהו הרעיון לאלץ את הצד השני לשכוח את העבר, להשלים עם עובדות מוגמרות ולהתייאש מכל תקוה לתקן את העוול שנעשה לו. על־כן כותב בן גוריון בשנתון הממשלה תש״ך:

...ביטחון ישראל לא ייתכן בלי עלייה.

...ביטחון פירושו התישבות ואיכלוס השטחים הריקים בצפון ובדרום, פיזור האוכלוסין והקמת תעשיות בכל רחבי הארץ, פיתוח החקלאות בכל השטחים הניתנים לכך.

...ביטחון זהו כיבוש הים והאוויר והיותנו למעצמה ימית חשובה.

...ביטחון זוהי עצמאות כלכלית.

...ביטחון זהו טיפוח מחקר וכושר מדעי ברמה עליונה...

...ביטחון זוהי החלצות הנוער והתנדבות העם למשימות קשות בהתישבות, בביטחון ובמיזוג גלויות.

...לא יתכן ביטחון בלי צה״ל.

...שומה עלינו לאזן את נשקנו מבחינת האיכות.

(שנתון הממשלה תש״ך ע׳ יא)

די להחליף בקטע זה את המילה „ביטחון” במילים „ייצוב הסטטוס קוו” כדי להבין על בוריה את המדיניות הרשמית. זוהי מדי־

ניות של יצירת עובדות חברתיות, כלכליות, וצבאיות, המכוונת למנוע כל נסיגה מן הסטטוס קוו בכיוון לתוכנית החלוקה.

פרט אחד בולט בהעדרו מרשימה זו: ביטחון — זו מדיניות של הכרה בזכות ההגדרה העצמית של ערביי פלשתין, ומאבק נגד הקולו־ניאליזם.

אין זה מקרה כי בקווי היסוד של תוכנית הממשלה שהוגשו לכ־נסת ביום 16.12.59, ואושרו למחרתו מופיעה רשימת התפקידים המר־כזיים העומדים לפני ממשלת ישראל בסדר הבא:

1. העלאת יהודים מארצות המצוקה ועידוד עליה מארצות אחרות.
2. החשת תהליך ההתעצמות הכלכלית ותנופה לגיוס הון בינ־לאומי בחו"ל לפיתוח הארץ.
3. מאמצים מוגברים למיזוג גלויות וסתימת הפער בין הישוב הוותיק והעליה החדשה על ידי הקניית מקצוע, שיכון נאות, עזרה לחינוך על יסודי והבטחת תעסוקה קבועה.
4. טיפוח אזורי הפיתוח הקיימים והתמדה באיכלוס השטחים הריקים בצפון ובמרחבי הדרום והנגב.
5. יוזמה פעילה לקידום השלום באיזור ובעולם ושקידה ערה על בטחון המדינה.
6. הקפדה על טוהר המידות ועידוד חלוציות והתנדבות עממית ודאגה לתעסוקה מלאה לוותיקים ולעולים חדשים ושקידה על רמת חיים הוגנת.

(דברי הכנסת, 16.12.59)

האין זה מוזר, כי פעילות למען השלום בין ישראל לשכנותיה מופיעה במקום החמישי ולא במקום הראשון ברשימה זו? כלום אין זה התפקיד **החשוב ביותר** המוטל על ממשלת ישראל?

האין זה אופייני כי ארבעת הסעיפים המופיעים לפני הסעיף בענין השלום, פירושם המעשי הוא: יצירת עובדות שמטרתן ביסוס הסטטוס קוו?

לא נדון כאן בצדדים המוסריים של מדיניות זו, אם כי שאלה זו

היא בעלת חשיבות; נשאל רק: האם זו מדיניות ריאלית? האם יש לה סיכוי להשיג את מטרותיה?

נציין כאן את טעויותיה ההיסטוריות מאז 1948:

א. ב־1948 נסתה מדיניות זו לעשות עיסקה עם עבדאללה מעל ראשיהם של ערביי פלשתין: שלום — תמורת הסכמה לסיפוח. חצי לי — חצי לך. התוכנית נכשלה. ב־1961 עדיין אין שלום, אין גבולות מוסכמים, אפילו לא עם ירדן.

ב. בשנים 1950—1955, נסתה מדיניות זו לעשות עיסקה עם הקולוניאליזם הבריטי והאימפריאליזם האמריקאי: תמיכה במלחמה נגד תנועות השחרור הלאומיות במזרח התיכון — תמורת אישור לגבולות ואספקת נשק. היא סברה שתצליח להתקבל לברית צבאית עם המערב, וזה האחרון יכפה את הסטטוס קוו על הערבים. המערב השתמש בשירותיה, חשש לקבלה לברית צבאית, החל מחזר אחרי הערבים.

ג. ב־1956 צירפה מדיניות זו את ישראל לצרפת ובריטניה במל־חמתן נגד מצרים מתוך תקוה שהנצחון יאלץ את מצרים לחתום על חוזה שלום ולישראל יצורפו שטחים נוספים. הפלישה נכשלה. מצרים יצאה מנצחת. שטחים לא צורפו. השלום התרחק. ישראל הוכתמה כמשתפת פעולה עם הקולוניאליזם.

ד. בשנים 1957—1961, חיזרה מדיניות זו אחרי עמי אסיה ואפ־ריקה המשתחררים, מתוך תקווה שיסייעו בידה נגד הערבים. היא הגישה להם סיוע טכני וכלכלי אך המשיכה לתמוך בקולוניאליזם ולהצביע לצידו באו״ם בשאלות אפריקאיות חשובות. תוצאה? — החלטות וועידת קזבלנקה מ־7.1.1961.

לשורת הכשלונות הללו, מצטרפת שורת טעויות בהערכת יחסי הכוחות באיזור ובעולם. ב־50—1948 היה זלזול בהערכת כוחה של הת־נועה הלאומית בקרב ערביי פלשתין. מ־1950 עד 1956 היה זלזול בכוחן של התנועות האנטי־אימפריאליסטיות ברחבי המזרח התיכון, היתה הגזמה רבה בכוחן של מעצמות המערב וביכולתן לבלום את התנועות הלאומיות. באוקטובר 1956 היתה טעות בהערכת התמיכה

העממית בנאצר במצרים גופא וברחבי העולם הערבי. החשבון של המאזן הצבאי הסתיר את החשבון של הידים באו״ם, ברק הנשק סנוור את הראות המדינית. כמו־כן היתה טעות בנוגע לצעדים שברה״מ וארה״ב עלולות לנקוט. מ־1957 עד 1961 היה זלזול בת־בונתן ובגרותן המדינית של התנועות האנטי־אימפריאליסטיות באפריקה.

במקרה הטוב ביותר, כשהמדיניות הזו אינה מתבססת על יחסי כוחות שהיו קיימים **בעבר**, היא מתבססת על יחסי כוחות הקיימים **בהווה**. אולם נתברר, שאחרי מלחמת העולם השניה, טעות נוראה היא לבסס מדיניות באסיה ובאפריקה על יחסי כוחות הקיימים בהווה. אפילו אלה שביססו את הערכותיהם על יחסי כוחות העתידים להי־ווצר בעתיד, טעו תכופות בהערכת **קצב** ההתפתחות.

מי האמין ב־1947, כי תוך שמונה שנים בלבד תרד השפעת ברי־טניה וצרפת במזרח הקרוב וברחבי אסיה ואפריקה עד לאפס?

מי האמין ב־1950 כי תוך שש שנים תהיה לברית המועצות השפעה כה רבה על המתרחש באסיה ובאפריקה?

אם אומנם היו חוגים שחזו התפתחות זו מראש, הרי דבר אחד ברור: לא הם ניהלו את מדיניות החוץ הישראלית. הם רק זכו לקי־תונות של בוז, לגלוג, וזלזול מצד דוברים ממפלגות הקואליציה וה־אופוזיציה כאחת.

פרופסור להיסטוריה מודרנית באוניברסיטה העברית יכול להר־שות לעצמו לכתוב, תוך כדי ביקורת על מר בן־גוריון:

> מר דוד בן־גוריון, מקומו בין חצי־תריסר הדמויות המכריעות בדברי ימי עם ישראל מיום היותו לגוי. מעטים המדינאים בהסטוריה, אשר ראייתם ההיסטורית היתה כה בטוחה ואשר המאורעות ההיס־טוריים הצדיקו אותם ואת חזותם פעמים כה רבות.
>
> (י. טלמון, „הארץ", 17.2.61)

אנו, אין ביכולתנו להצטרף לחוות דעת זו — ולו רק מן הטעם הפשוט, שלעולם לא נשכח את פרשת „מלכות ישראל השלישית"

נוסף לכך, אם נזכור כי הקנוניה עם עבדאללה לא הביאה שלום, החיזור אחרי מעצמות המערב לא הביא לצירוף גלוי של ישראל לברית צבאית, „פעולות התגמול" לא הביאו לשקט בגבולות, ו„עסקי הביש" למיניהם (ובראשם מלחמת סואץ) לא הצליחו לכפות את השלום על הערבים, הרי יסולח לנו אם נטיל ספק בקביעה כי „מעטים המדינאים בהסטוריה אשר ראייתם ההסטורית היתה כה בטוחה ואשר המאורעות הצדיקו אותם ואת חזותם פעמים כה רבות". יתירה מזאת, אנו אף מטילים ספק אם מר בן־גוריון וחבריו לגישה מדינית והס־טורית מסוגלים בכלל לפתור אי־פעם את הבעייה היסודית של היהו־דים בארץ ישראל — דהיינו את בעיית יחסיהם עם הערבים בארץ ישראל ובסביבתה.

מנינו כמה מהמשגים ההסטוריים של המדיניות הרשמית. אך אין זו רק שאלה של טעות בהערכת יחסי כוחות. יוזמי מדיניות זו יתמידו בה גם אם יהיה ברור להם שיחסי הכוחות נוטים לרעתם. הם לא ינתקו עצמם מעל המערב ולא יעלו על דרך הנייטרליות, מוחם וליבם, הגיונם ורגשותיהם — במערב. מדיניותם הוליכה את ישראל מכי־שלון לכישלון, ממפלה — לגדולה ממנה. קרוב לוודאי כי הכשלונות הגדולים — עדיין לפנינו.

„לא ישוב הסטטוס קוו אנטה"

כפי שצוין, שמירה על הסטטוס קוו פירושה גם שמירה על המצב המדיני הקיים במזרח התיכון, וביחוד בירדן. אחד הקלפים החשובים בידי המדיניות הישראלית הוא, שבין מדינות ערב עצמן, ישנה אחת — ירדן — אשר מעוניינת אף היא בהמשכת הסטטוס קוו. קל לשער אילו קשיים יתעוררו אם תקום בירדן ממשלה, אשר תהיה מוכנה לשקול מחדש את יחסה לבעיית ערביי פלשתין — אין ספק שסופו של שינוי כזה לבוא, זוהי רק שאלה של זמן. מובן שבעיה זו לא נעלמה מעי־ניהם של בן־גוריון ואנשיו.

נציין כי התנגדותם לשינוי בסטטוס קוו היא חד סיטרית. פרשת סואץ מוכיחה, כי כאשר נדמה להם שהשעה היא „שעת כושר" (כלו־מר, כאשר התנאים הבינלאומיים מעמידים בפניהם את הפיתוי) אין הם מסוגלים להתגבר על יצרם, שואפים ליצור סטטוס קוו חדש, וכמ־מהרים „לקבור" את קווי שביתת הנשק. כך נוצרה סתירה מוזרה לכאורה: בימי „מבצע סיני" היתה סיסמתם הראשית של חסידי הסטטוס קוו: „לא ישוב הסטטוס קוו אנטה".

זכות — או כוח

אם אצל מפא"י וגרורותיה הרחבת הסטטוס קוו היא בגדר מש־אלה כמוסה הפורצת החוצה רק ב„שעת כושר" הרי אצל המפלגה השניה בגודלה בישראל מהווה הרחבת הגבולות סעיף ראשון ועיקרי במצע:

1. זכותו של העם היהודי בארץ ישראל בשלמותה ההס־טורית זכות נצחית היא שאינה ניתנת לעירעור.

2. חוזה שלום בין ישראל ועמי ערב הוא אפשרי על יסוד קיום זכות זו: איחודה מחדש של ארץ ישראל, בה כל תושביה ללא הבדל לאום, דת ועדה יחיו כאזרחים בני חורין, שווי זכויות, של המדינה העברית. (הדגשות שלנו)

(מתוך מצע „חירות" לכנסת הרביעית,
„ידיעות אחרונות", 29.8.59)

זהו אחד הניסוחים המתונים ביותר של הסעיף העיקרי במצע „חירות". בדרך כלל מבוטא אותו רעיון במונחים ציוריים הרבה יותר, ברוח השורה העיקרית בהמנון „חירות": „בדם ואש יהודה נפלה בדם ואש יהודה תקום".

בדיון בכנסת ב־7 בנובמבר 1956 קרא מר בגין:

לא תמה המלאכה והארץ נשארה הרבה לרשתה, וכל מבצע שייעשה כדי לשחרר את שטחי המולדת הכבושים אף הוא בבחינת השימוש בזכות ההגנה הלאומית העצמית החוקית; אף הוא

בדרך קיום זכותנו הנצחית...

רק מבצעים אסטרטגיים בשעות כושר, מתוכננים מתוך דאגה לחסוך באבידות ולהבטיח תנאי הלחימה של החייל העברי, ואשר תכליתן שחרור שטחי המולדת הכבושים, שהיו לבסיסי תוקפנות של האויב, ימנעו את שואת המלחמה הכל חזיתית, יתנו ביטחון לאומה ויצעידוה לקראת שלום. (הדגשות שלנו)

(דבה"כ 21/202, 7.11.56)

„חירות" מאשימה את מפא"י וגרורותיה בחוסר עקביות. אלה האחרונים תמכו בתוכנית החלוקה, הכירו בשעתו בזכות העם הערבי הפלשתינאי על חלק מארץ־ישראל; אך לאחר מכן, ב„שעת כושר", פרצו מעבר לגבולות החלוקה. אחרי כן הצהירו שאין לישראל תביעות על השטחים שמחוץ לקווי שביתת הנשק — אולם ב„שעת כושר" אחרת „שחררו" את רצועת עזה. יוצא איפוא, שלא על „זכות הסטורית" מסתמכת מפא"י במדיניותה אלא על כוח וקביעה אלימה של עובדות. לעומתם טוענים אנשי „חירות" כי זכותו של עם ישראל על „ארץ ישראל בשלמותה ההסטורית" היא בלתי מותנית ונצחית מעצם מהותה. „חירות" ממליצה על שימוש בכוח לא כדי ליצור זכות זו (הקיימת לדעתה בלאו הכי) אלא רק כדי לממשה.

„ארץ ישראל בשלמותה ההסטורית"

מונח אחד, לפחות, במצע „חירות" לוקה בערפול מה, ודווקא המונח המרכזי: „ארץ ישראל בשלמותה ההסטורית".

האם הכוונה לגבולות שהובטחו על ידי הקב"ה לאברהם, ב„ברית בין הבתרים"? שנאמר:

ביום ההוא כרת יהוה את אברהם ברית לאמור: לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת.

(„בראשית" ט"ו 18)

גבולות אלה כוללים לא רק את מדבר סיני כי אם גם את עיקר שטחה של עיראק דהיום.

לכל מי שמעלה בת צחוק לגלגנית על דל שפתיו למקרא שאלה זו משיב מר בגין:

יודעני: בכתבי על ההבטחה האלוהית ועל קדושת נחלתנו השׂ־למה הנני מעלה בת צחוק לגלגנית על שפתי „הריאליסטים". „כלום זה קונקרטי"? — ישאלו, „כלום זוהי מדיניות המצוי"? בעיוורונם כי רב לא יתבוננו ולא יבינו. כי אילמלא „ההבטחה האלוהית" ובלעדי האמונה ה„אי רציונלית" — המעשי בגורמי ההסטוריה ובמניעיה — בקיום „ההבטחה", לא היו עומדים לנו כל ה„קונקרטים", לא היינו שבים למכורתנו, לא היינו נאחזים בה, לא היינו כובשים אפילו כברה הימנה.

(מ. בגין, „על מדיניות חוץ", ע' 16, הוצאת העתון „חירות", יולי 1953)

אולם הגבולות שהובטחו בברית בין הבתרים לא מומשו מעולם. ההיסטוריה היהודית ידעה גבולות אחדים: גבולות מלכות דוד, גבולות מלכות שלמה (אשר רדה בכל המלכים „מתפסח ועד עזה"), גבולות החלוקה בין מלכות יהודה למלכות ישראל, גבולות ירבעם השני (אשר „השיב את גבולות ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה"), או שמא הכוונה לגבולות מדינת החשמונאים המצומצמים אף מגבולות ה־29 בנובמבר 1947?

„חירות" מצאה מוצא נוח מסבך השאלות ההיסטוריות הללו. על סמלה חרתה היא יד אוחזת ברובה על רקע גבולות ארץ־ישראל (המזרחית והמערבית כאחד), כפי שנקבעו בשנת 1917. גבולות אלה אינם נזכרים בשום מקום בכתבי הקודש. הם אינם אלא תוצאה של חלוקת המזרח התיכון בין בריטניה לצרפת אחרי מלחמת העולם הראשונה, חלוקה משוללת כל אסמכתא גיאוגרפית, היסטורית, מוסרית או אחרת, ומבוססת באופן בלעדי על כוחן ותיאבונן של המעצמות הנוגעות בדבר ועל הגיאומטריה של צינורות הנפט.

נקודה מעורפלת נוספת במצע „חירות": שוויון הזכויות שמר בגין מעניק לתושביה הערביים של המדינה העברית. האם שוויון זה יכלול זכות בחירה? ככל שיתרחבו הגבולות יגדל מספרם של תושבים

אלה. האם, במקרה שהם יהוו רוב, ירשה להם מר בגין לבחור בנשיא ערבי, בראש ממשלה ערבי, ברמטכ"ל ערבי, ל„מדינה עברית"? או שמא מוגבל שוויון הזכויות המוצע רק למקרה שהערבים יהוו מיעוט?

„חירות" במנעת, כמובן, מלגעת בשאלה העדינה בדבר יחסם של הערבים להצעתה הנדיבה והמושכת. האם יסכימו להיות אזרחים „שווי זכויות ובני חורין" במדינה העברית? ואם לא יסכימו — כיצד בכל זאת תמומש התוכנית?

לא נתעכב יותר על התוכנית הגרנדיוזית של „חירות". היא איננה כלל בגדר הצעה לפתרון הסכסוך הישראלי־ערבי, כי־אם, לכל היותר, הצעה לסכסוכים נוספים, שסופם מי ישורנו. האמת היא כי ל„חירות" אין תוכנית לשלום ישראלי־ערבי אלא למלחמה ישראלית־ערבית שרק אחריה, כך מבטיחים לנו, יבוא השלום המקווה. אין כל ספק שתוכנית „חרות" לא תוגשם לעולם, גם אם מפלגה זו תגיע לשלטון. אולם יכולים להיות נסיונות (ולא רק מצד „חירות") להגשימה ואלה עלולים להסתיים בחורבן בית שלישי.

„ארץ ישראל השלמה והבלתי מחולקת"

הרעיון בדבר „שלימות ארץ ישראל" אינו מיוחד ל„חירות". בין שאר המפלגות הדוגלות בו נמצאת גם מפ"ם.

מזכירה הכללי של מפלגה זו קבע:

המצע הרעיוני של „הקיבוץ הארצי" המלווה אותנו מאז אישורו, עם ייסוד „הקיבוץ הארצי" בשנת 1927, איננו אלא תורת ההגשמה המהפכנית־חלוצית של תהליך הריכוז הטריטוריאלי של רוב עם ישראל בארץ ישראל השלמה והבלתי מחולקת. (ההדגשות שלנו)

(מ. יערי, „קיבוץ גלויות באספקלריה של ימינו", עמ' 7, הוצ' הקבה"א 1954)

בצדק ברך מ. בגין מעל במת הכנסת את מ. יערי על הסיפא של הקטע המובא לעיל.

מפ"ם מצדדת בהשגת „שלמות ארץ ישראל" בדרך „הגשמה מהפכנית", אך... באמצעי שלום. אולם, כאשר כבש בן־גוריון בכוח הזרוע את רצועת עזה לא מיחתה מפ"ם בידיו ואף העניקה לו את ברכתה. התנגדות היא גילתה, כידוע, רק לנסיגה מרצועת עזה.

כמו בענינים חשובים אחרים, מפ"ם איננה דבקה גם במצע „הקיבוץ הארצי" המלווה אותה מאז שנת 1927. למעשה היא נכונה בהחלט להסתפק בסטטוס קוו הנוכחי. בנאום פרוגרמאטי שתוכנו אושר על ידי מרכז מפ"ם אמר מ. יערי:

א. כהנחת אב לכל תוכנית כזאת (שלום ישראלי ערבי) תשמש ההחלטה להחליף את המצב הקיים של ספק מלחמה וספק שלום בחוזה של שלום יציב המבוסס על סוברניות של כל מדינות האזור, לרבות ישראל בגבולותיה הנוכחיים, ועל יחס עזרה הדדית.

ב. העזרה ההדדית הזאת תתבטא בתוכנית פיתוח משותפת לישראל ולמדינות השכנות, אשר תאפשר לקלוט את רובם המכריע של הפליטים במקומות מגוריהם בירדן, ברצועת עזה, בלבנון ובסוריה...

("על המשמר", 24.6.60)

פירוש הסעיף הראשון הוא שהכרה מצד הערבים בקווי שביתת הנשק כבגבולות קבע היא תנאי הכרחי לשלום. הסעיף השני אינו אלא ניסוח חיובי לרעיון שלילי: אי־נכונות להחזיר את הפליטים. זהו הניסוח הרגיל, ה„קונסטרוקטיבי", להתנגדות להחזרת הפליטים.

בישיבת הממשלה ב־9.7.61 הבהירו שרי מפ"ם, מ. בנטוב וי. ברזילי מחדש את עמדתה המוצהרת של מפלגתם. „על־המשמר" מביא את נקודותיה העיקריות של עמדה זו:

• הצעה שבמסגרת שלום ישראלי־ערבי, תפתר בעיית הפליטים ע"י התיישבות קבע במדינות ערב וקליטת מספר מסויים ומוסכם במדינת ישראל.

• הדגשה, כי מדינות ערב שפלשו לישראל נושאות באחריות העיקרית להיווצרותה של בעיית הפליטים ואי־פיתרונה עד היום; ההטעמה, כי עמדת שליטי ערב, המוסיפים לקיים עד היום הזה מצב

לוחמות שמה לאל את הבחירה החפשית בין חזרה לישראל ובין קבלת פיצויים, כדרישת הנשיא קנדי, ויש לדחותה; עם זה אין להתעלם מן הבחינה האנושית של הבעייה, ומן העובדה שחלק מן הפליטים נעקר מבתיהם כתוצאה של נסיבות חמורות של המלחמה, ועל־כן על ישראל להשתתף במידת אפשרויותיה בפתרון בעייה אנושית זו.

* חזרה על הצהרת נכונותה של ישראל לקיים משא־ומתן ישיר על כל הבעיות השנויות במחלוקת, בכלל זה בעיית הפליטים, על בסיס הבטחת ריבונותן ושלמותן הטריטוריאלית של כל מדינות האיזור, ישראל בכלל, והעלאת תכניות פיתוח משותפות שיסייעו לפיתוח כל ארצות האיזור וממילא גם לפיתרונות קונסטרוקטיביים של בעיית הפליטים. (הדגשות שלנו)

(„על המשמר", 10.7.61)

אם נפשיט מניסוח זה את מחלצת המליצות אודות „תוכניות פיתוח", „פתרונות קונסטרוקטיביים", „בחינה אנושית של הבעייה" וכו', הרי שמשמעות שלוש הנקודות הללו היא:

1. **ישראל אינה צריכה לקלוט את הפליטים הערביים — פרט ליוצאים־מן־הכלל ספורים.**
2. **ישראל חייבת להתנגד למשאל עם שייערך בקרב הפליטים במטרה לברר אם הם מעוניינים לחזור למולדתם.**
3. **ישראל חייבת להתנגד לוויתורים טריטוריאליים, תוך דרישה למשא־ומתן ישיר דווקא.**

כאן המקום לבאר את הדרישה לקיום מו"מ ישיר. במבט ראשון דרישה זו הנה חיובית ומובנת מאליה. לאמיתו של דבר אין העניין כה פשוט. מובן כי בשלב האחרון של מגעים המכוונים ליישוב הבעייה יצטרכו שני הצדדים לשבת יחד, לשולחן אחד, לדון בהסכם המוצע — ולאשר אותו.

אך לא ברור כלל וכלל אם גם המגעים הראשונים יהיו ישירים

או יבואו באמצעות מתווך. יתר־על־כן, הדרישה האולטימאטיבית שהמשא־ומתן יהיה ישיר מראשיתו, כמוה כהערמת מכשול נוסף בדרך להתקרבות.

בימים שקדמו למלחמת הסואץ שררה סיטואציה מיוחדת במינה שבה מצרים היתה מעוניינת במיוחד בהסדר כל־שהוא ואף קיימה מגעים ישירים ועקיפים עם נציגים ישראליים. המצב נשתנה אחרי המלחמה; שכן כיום רואים הערבים בעצם הנכונות לשבת לשולחן אחד עם נציגים ישראלים רשמיים משום ויתור מרחיק־לכת מצידם, שכמוהו כהכרה רשמית במדינת ישראל. מלחמת סואץ הגבירה את מרירותם כלפי ישראל, והפחיתה במידה רבה את נכונותם לעשות ויתור כזה.

יתר על כן, זהו ויתור ערבי חד־צדדי ששום ויתור ישראלי אינו מקביל לו. הבה נתאר לעצמנו מצב בו הערבים מקבלים את הקריאה למו"מ ישיר ובאים לשולחן הדיונים; ברגע בו ישבו לשולחן עם נציגי ישראל, הם מכירים במדינת ישראל. לדעתם זהו ויתור. גם אם יסתיים המו"מ הישיר הזה בלא כלום, ונציגי שני הצדדים ישובו כלעומת שבאו, הרי שנציגי ישראל יצאו ברווח ניכר מעצם הישיבה המשו־תפת בעוד שהערבים איבדו עמדת מיקוח.

יכול אדם לגנות גישה זו, אולם חייב הוא להתחשב בה. מותר להניח כי הישראלים העומדים בכל־תוקף על הדרישה למו"מ ישיר דווקא (ממש כמו אלה המכריזים על נכונותם לכרות שלום לאלתר על בסיס הסטטוס קוו ללא נכונות לוויתורים ולהחזרת הפליטים) מעלים במתכוון דרישה אשר ידוע להם כי הצד השני אינו נכון לקבלה. דרישה כזאת נותנת אולי רווח תעמולתי לישראל, באשר היא מציגה את הערבים כמתנגדים למו"מ ישיר, אך אין היא מקדמת במאומה את יישוב הבעיה.

לעצם העניין — אין כל רע בתיווך, אם המתווך מקובל על שני הצדדים, אינו מתכוון רק לתועלת עצמו, ומסוגל — בתוקף ציביונו הפוליטי — לתרום תרומה של אמת לפתרון הסכסוך.

במפ"ם קיים גם אגף שמאלי הממליץ על ויתורים מסויימים

בשאלת הפליטים. בזירה הפנימית בישראל קולו של אגף זה מושתק על־ידי הנהגת המפלגה, אך היא מנפנפת בו בהופעותיה כלפי חוץ, בין השאר באמצעות כתב העת בשפה האנגלית „ניו אוטלוק", ובר תעמולתה בקרב האוכלוסיה הערבית.

כמפ"ם, כן „אחדות העבודה", „המפלגה הפרוגרסיבית", „הציונים הכלליים" והמפלגות הדתיות תומכות, בדרך כלל, בייצוב הסטטוס קוו, אך מעלות מפעם לפעם הצעות ברוח „שלמות ארץ ישראל", או „ייצוב גבולותינו לאורך בקעת הירדן", הכל בהתאם לקוניוקטורה הפוליטית.

בראיון עם כתב „העולם הזה", אמר, למשל, חבר הכנסת י. הררי („פרוגרסיבים" — כיום „ליברלים"):

אסור להחזיר אף לא פליט אחד ארצה; איננו חייבים גרוש אחד של פיצויים. בקשר לכך עמדתי קיצונית יותר אף משל מפא"י...

אנחנו מציעים להקציב למדינות ערב זמן של שישה חדשים. אם יסכימו עד אז לפתור את הבעיה, נגלה נדיבות לב ונשלם פיצויים הומאניטאריים. אם לא — לא.

(„העולם הזה", 2.9.59)

ובסמפוזיון שנערך ב„קול ישראל" הכריז י. הררי:

לדעתי הבעיה היא כיצד להגיע לשלום בינינו לבין מדינות ערב כפי שאנחנו הננו כיום וכפי שמדינות ערב הנן כיום, ללא תנאים וללא ויתורים.

(לפי „נר", נובמבר־דצמבר 1960, עמ' 31)

לקראת הבחירות לכנסת החמישית התאחדו „הפרוגרסיבים" עם „הציונים הכלליים" ויצרו את „המפלגה הליברלית". למפלגה זו אין דיעה מגובשת בבעיית יחסי ישראל־ערב. בכפיפה אחת עם עמדתו הנוקשה של חה"כ י. הררי דרות בה גישות מתונות יותר, בהשראת נשיא ההסתדרות הציונית ד"ר נ. גולדמן. זה האחרון מצדד בריכוך העמדה הישראלית ובניהול מדיניות יזומה של שלום; כמו־כן מבקר הוא את זיקתה החד־צדדית של ישראל למערב. יש להצטער על כך שאומץ־ליבו של ד"ר גולדמן נופל בהרבה מתבונתו הפוליטית; לעי־

תים קרובות הוא מטשטש את ניסוחיו ואף נסוג מעמדתו.

ד"ר גולדמן אינו היחיד הטוען לגישה חדשה לבעייה.

מאותות הזמן הוא כי בעת האחרונה רבו הצעות בזכות גישה „חדשה", „נועזת", „אמיצה" לבעיית יחסי ישראל ערב. שתיים יש להסיק מכאן:

א. בקרב הציבור בישראל הולכת ומבשילה ההכרה כי יש הכרח בשינוי מדיניות החוץ והביטחון.

ב. עדיין יש משום „אומץ" ו„העזה" בהעלאת תוכניות לפתרון הסכסוך המחייבות ויתורים מצד ישראל.

אולם מטבע הדברים, רבים מבין בעלי ההצעות החדשות אינם מתמצאים בסבך המדיני של הבעייה והם מסתמכים יותר על הרגשה כללית כי „לא ייתכן שאצלנו הכל בסדר ורק הצד השני אשם". אבד להם האימון בהנהגה המדינית הנוכחית אך עדיין הם מחזיקים בדעות רבות שהיא הנחילה להם בעבר, עדיין הם שבויי הגישה הרשמית אודות מהות הסכסוך ותולדותיו.

ההצעות השונות מסתכמות בדרך כלל בתביעות הבאות:

א. ביטול הממשל הצבאי (ממנו סובלים ערביי ישראל).

ב. קבלת מספר מצומצם של פליטים במסגרת איחוד משפחות.

ג. תשלום פיצויים כספיים.

אין ספק שבהצעות אלה יש הרבה רצון טוב, וודאי שהן חלק בלתי נפרד מהתנאים ההכרחיים לנורמליזציה ביחסי ישראל־ערב. כל הצעה לשלום תצטרך לכלול נקודות אלה. אולם טועה מי שסבור כי די בהן כדי להביא לידי יישובה המלא של הבעייה.

בעייתם של ערביי פלשתין אינה רק אנושית, אינדיבידואלית; מקור הסכסוך אינו רק בסבל שנגרם להם כפרטים — אם כי סבל אישי זה הוא חלק בלתי נפרד מהבעייה. עיקרו של דבר הוא בכך שתביעותיהם המדיניות והלאומיות לא באו על סיפוקן. לכן יש לבדוק כל הצעה לשלום לא רק מבחינת גישתה לבעייה האישית של ערביי פלשתין אלא מבחינת גישתה לבעייתם הלאומית. לגבי כל הצעה כזאת יש לשאול, קודם כל:

האם מכירה ההצעה בזכותם של ערביי פלשתין להגדרה עצמית?
האם מכירה ההצעה בכל החובות שהכרה כזו מטילה על ישראל?

„איחוד"

מול ההצעות שמנינו עד כה, אשר כולן מתבססות על ייצוב הסטטוס קוו או על הרחבת גבולות ישראל, ואינן מוכנות להכיר בז־כות הפליטים לחזור למולדתם ובזכות ההגדרה העצמית של העם הערבי הפלשתינאי, מתייצבות שלוש הצעות המוכנות לוויתורים בסטטוס קוו: הצעותיהם של תנועת „איחוד", „הפעולה השמית" וה־מפלגה הקומוניסטית הישראלית.

„איחוד" הוא חוג אנשי רוח והוגי דעות בהנהגתו הרוחנית של הפרופסור מ. בובר, חוג אשר מטיף זה שנים רבות להבנה וידידות בין יהודים לערבים. אין אלה מדינאים במובן המקובל של המלה. נקודת המוצא שלהם היא, בראש ובראשונה, הומאניטרית־מוסרית. מסיבה זו מכוונות הצעותיהם בעיקר לפתרון בעיית הפליטים הער־ביים, והם ממעטים להתייחס לשאלות טריטוריאליות ומדיניות. בש־אלת הפליטים מבוססת עמדתם על חמשה העקרונות הבאים:

1. הממשלות משני הצדדים אינן שמות לב למדי לצידה האנושי של בעיית הפליטים.

ממשלת ישראל רוצה לסתום את הגולל על בעייה זו, שנגרמה בחלקה הגדול על ידינו — על ידי שיכונם במדינות הערביות — הרחק ממדינתם ככל האפשר. השקפה מטריאליסטית כזאת עומדת בניגוד גמור לרעיון הציוני המבוסס על קיום קשר בל ינתק בין עם ישראל ובין ארץ מולדת אבותיו. אם אנחנו לא שכחנו את ארץ יש־ראל במשך 2000 שנה, מדוע נתאר לעצמנו שאפשר לפלחים הארץ ישראליים לשכוח את מולדתם ומולדת אבותיהם ואבות אבותיהם אחרי שמונה שנים מיום גלותם ממנה? אין „איחוד" מעריך את נא־מנותם הלאומית של הערבים למולדתם כחזקה פחות מנאמנותם של היהודים למדינתם.

2. ממשלות ערב לא נהגו בזה טוב ממנהג ממשלת ישראל. גם הם הזניחו את הצד האנושי של הבעיה ואת סבלם של בני האדם.

3. המעצמות הגדולות והאומות המאוחדות נהגו בפליטים כמנ־הגם של נדבנים עשירים, המחלקים נדבות מבלי לסתום את מקור העוני והדלות, אלא מקילים עליה על ידי בזבוז כספים. כרגיל בדרך זו — על ידי נדבות — משחיתים את מוסרם של מקבלי הנדבות לאין מרפא.

4. אנו זקוקים לגישה אחרת לבעייה כואבת זו. עם כל צערנו וכאבנו למצב הקיים, מנקודת מבט מוסרית, מכירים אנו שאין להחזיר את מחוגי השעון אחורנית, להביא את כל הפליטים בחזרה למקום מגוריהם ללא סייג; נוצרה אווירה של שנאה בין יהודים וערבים, הקיימת זה רבות בשנים; קיימת בעיית בטחון משני הצדדים: יהודים שהובאו כבר וערבים החוזרים. שיבה ערבית בלתי מסודרת שלא תהיה מודרכת על ידי גוף בן סמך אחראי כלפי מוסד עולמי בעל יכולת — לא תפתור את הבעייה הכאובה ולא תרפא את הפצע האנוש.

5. לפיכך, אנו מציעים שתתבקשנה האומות המאוחדות לשלוח למדינה הזאת ולמחנות הפליטים וועדה שתציע הצעות מעשיות להח־זרת פליטים, אחרי שתחקור את אפשרויות הקליטה ואחרי שתבוא בדברים עם הפליטים באופן אישי ותסביר להם את התנאים הצפויים להם וההצעות האלטרנטיביות שבידם לבחור בהן, ללא כפיה. חברי הוועדה יהיו בלתי פוליטיים ולא אנשי מסחר, נוגעים בדבר מאיזה צד שהוא, אלא אנשי מוסר בעלי שם עולמי, שהפליטים יהגו להם אמון ללא פקפוק בטוהר כוונתם.

האומות המאוחדות חייבות לעזור לפתרון בעייה זו שצמחה מהתפתחות העניינים בעקבות החלטתם בנובמבר 1947. אין ממשלת ישראל צריכה לטעון טענת ריבונות נגד שקולי דעת אנושיים אלה של הארגון העולמי שהיא חייבת לו את זכות קיומה; ממשלות ערב חייבות לשים לב לגורלם המר של בני עמם ולתת לפליטים אפשרות מלאה למגע ישיר וחופשי עם חברי וועדת האו״ם ללא אפוטרופוסות פוליטית וללא חשש תגמול במקרה של חילוקי דעות מדיניים ביניהן

ובין המועמדים לחזרה.

(„נר", ירחון לבעיות צבור ולהתקרבות
יהודית ערבית, אפריל־מאי 1956, עמ' 27)

לא רק בענין הפליטים יש ל„איחוד" עמדה הדוגלת בפשרה. אנשי „איחוד" התנגדו בשעתו למלחמת סיני ולסיפוח רצועת עזה לישראל. כל פרסומיהם רצופים קריאות לפשרה ולהבנה הדדית. ראויים הם להערכה מיוחדת על אומץ לבם המוסרי, בהיותם החוג היחיד במחנה הציוני הדוגל בפשרה ובוויתורים. נקודת התורפה שלהם היא השקפתם הבלתי פוליטית. נכון הדבר שלסכסוך הישראלי ערבי, ובעיקר לבעיית הפליטים, ישנו צד מוסרי־הומניטארי. אולם במהותה זוהי בעייה מדינית, וגישה מוסרית אינה מספקת להתרת הסבך, ובוודאי שאין בכוחה לסתור את הטענות הרשמיות.

„הפעולה השמית"

תוצאות מלחמת סואץ עוררו אנשים רבים בישראל לשקול מחדש את גישתם לבעיית ישראל ערב. הם סייעו לגיבוש החוג הקרוי „הפעולה השמית" אשר בטאונו הרשמי הוא „אתגר" וכלי ביטויו הבלתי רשמי הוא השבועון הנפוץ „העולם הזה".

ב־1.9.1958 הוציאה „הפעולה השמית" את מצעה המכונה „המנשר העברי". זוהי תוכנית מפורטת למדי, בעיקר בשאלת יחסי ישראל ערב. מהדורה מתוקנת ומקוצרת של „המנשר" יצאה לאור כשנה לאחר מכן. „הפעולה השמית" מכירה בפירוש בזכות הפליטים הערביים לחזור למולדתם:

מתוך הכרה שבעיית פליטי ארץ ישראל היא טרגדיה אנושית ואבן נגף מדינית בדרך לאיחוד הארץ והשתרשות המדינה במרחב, תנקוט ממשלת ישראל את הפעולות הבאות לפתרון בעיית הפליטים:

א. תכיר עקרונית בזכות כל פליט לחזור למדינת ישראל.

ב. תתן לכל פליט את הבחירה החופשית בין שיבה למדינת ישראל לבין קבלת פיצויים.

ג. תציע לציבור הפליטים לבחור בנציגות עצמאית שתשתתף יחד עם נציגי המדינה, במוסד לברור רצונו של כל פליט ולאימות תביעותיו.

ד. תחזיר את כל הבוחרים בשיבה בעשר מכסות שנתיות. תור החוזרים ייקבע על ידי המדינה, תוך התחשבות בגורמים כלכליים ובטחוניים.

ה. תקלוט את החוזרים בהתאם למתכונת הנהוגה לגבי העולים היהודים.

ו. תשלם פיצויים אישיים תמורת הרכוש, אובדן הפרנסה ושאר הזכויות של הפליטים אשר יוותרו לצמיתות על זכותם לחזור לישראל.

ז. תכרות הסכמים שיאפשרו לחקלאים מצד אחד של הגבול לעבד את אדמותיהם הנמצאות מעברו השני.

ח. תממן את קליטת החוזרים ואת פיצוי הבלתי חוזרים בעזרת כספים בינלאומיים שיגויסו בצורת מענקים ומלווים לזמן ארוך.

מדינת ישראל תיגש לביצוע תוכנית זו לאלתר ובאורח חד צדדי ובלתי תלוי בהסדר כולל או בהסדר שלום עם מדינות ערב.

(„המנשר העברי", מהדורה שנייה, 1.7.59, עמ' 10)

על אותו נוסח עצמו חזר א. אבנרי ב„העולם הזה" גליון 1214 (28.12.60), באחד ממאמריו בסדרה „הפליטים: סכנה או סיכוי?".

אם בשאלת הפליטים יש ל„פעולה השמית" עמדה הנוגדת את הסטטוס קוו, לא כן הדבר בשאלת הגבולות:

הכרח גורלי הוא לקיים את מדינת ישראל בגבולותיה הנוכחיים כיחידה ריבונית.

(„המנשר העברי", מהדורה ראשונה, עמ' 25)

יחד עם זאת מכירה „הפעולה" בקיומה של אומה ערבית פלשתינאית:

ערביי פלשתין — בירדן, בישראל ובעזה — מרגישים את עצמם כשייכים לאומה ערבית נבדלת. זוהי עובדה ותהיה זו איוולת להת־

עלם ממנה. האומה הפלשתינאית היא בת בריתה הטבעית של ישראל, באשר היא האומה היחידה שהפסידה במלחמת האחים השמית ב־1948. מאות אלפי בניה גורשו מאדמתם בשטח הישראלי והפכו יחד עם שאר בני האומה משועבדים למשטרים זרים בירדן ובעזה. ישראל יכולה להושיט עזרה מכרעת למלחמת השחרור של אומה זו, למאמצה להגיע לכלל הגדרה עצמית במדינה עצמאית משלה.

(שם, עמוד 24)

בין שני הסעיפים האחרונים יש ניגוד מסויים. מצד אחד — הכרה בזכות העם הערבי הארצישראלי להגדרה עצמית ואף למדינה עצמאית משלו. מצד שני — אי־נכונות לוותר אף על מקצת אותו חלק מהטריטוריה שהוקצתה למדינה זו על ידי האו"ם והכלול כיום בתחום ישראל. כלומר: „הפעולה השמית" תובעת מ„המשטרים הזרים בירדן ובעזה" לוותר על החלק מהטריטוריה שנטלו מערביי פלשתין, אך אינה סבורה שעל המשטר בישראל לוותר אף על מקצת חלקו בשלל.

אשר למדיניות החוץ קובע „המנשר העברי":

מדינת ישראל תנהל מדיניות מרחבית פעילה בכל התחומים תוך כדי:

* תמיכה במלחמת השחרור של עמי המרחב לחיסול שרידי הקולוניאליזם על כל צורותיהם: שעבוד ישיר, בסיסים צבאיים זרים, ותלות מדינית, כלכלית ותרבותית.
* חיוב של כל תנועה לאומית בארצות המרחב החותרת בכנות לאיחוד המרחב השמי על בסיס חרות, שוויון וקדמה לכל עמיו.

(„המנשר", מהדורה שניה, עמ' 11)

נקודות התורפה במצע „הפעולה"

את שורש הבעייה הישראלית־ערבית רואה „הפעולה השמית" ב„ביתורה של ארץ ישראל לשלושה חלקים":

ביתור ארץ ישראל לשלושה חלקים — מדינת ישראל, ממלכת הירדן ורצועת־עזה — נוגד את צורכי הארץ, גורם בה מתיחות מת־

מדת ומסכן את עצמאות כל חלקיה

(שם, עמ' 10)

כלומר, לפי טענת „המנשר", הבעייה היא גיאו־פוליטית ביסודה. לדעת „הפעולה השמית" תבוא הבעייה על פתרונה כאשר יקום איחוד חלקי הארץ; אך לא ברור לגמרי אם איחוד כזה צריך, לדעתה, לכלול גם את עבר הירדן מזרחה, או רק את הגדה המערבית. על כל פנים, בעוד ש„המנשר" קורא להושטת „עזרה מדינית וחומרית לתנועת השחרור של בני האומה הפלשתינאית — בממלכת הירדן וברצועת עזה — השואפים להקים מדינה פלשתינאית חופשית, שתהיה שותפת למדינת ישראל" הרי יחד עם תמיכה זו בזכות העם הערבי הפלש־תינאי להגדרה עצמית, מובעת התנגדות מפורשת לכך שישתמש בזכות זו בכדי להצטרף למדינה אחרת:

סיפוח חלק אחד של ארץ ישראל למדינה אחרת דינו כביתור הארץ, ומהווה מעשה תוקפנות נגד שאר חלקיה.

(שם, עמ' 10)

למעשה, לא ברור כלל, אם ההיסטוריה תעמיד על הפרק את שאלת איחודה מחדש של הטריטוריה בין הירדן והים התיכון או את שאלת חלוקתה מחדש. ברגע זה נראה שדווקא האפשרות השניה קרובה יותר.

עצם הגישה הגיאו־פוליטית מוטעית היא מיסודה. אילו נתממשה תוכנית החלוקה של האו"ם, ולמרות זאת היה פורץ סכסוך ישראלי־ערבי חדש, כי־אז אפשר היה אולי לטעון שחלוקת הטריטוריה של ארץ ישראל היא שורש הרע. אולם למעשה, דווקא העובדה שחלוקת הארץ לא הוצאה לפועל בדרך שהותוותה לה, היא ששמשה נקודת מוצא לסכסוך הנוכחי. הבעייה איננה בכך שהארץ בותרה, כי אם בכך שהמדינה הערבית שעמדה לקום בותרה. זוהי, איפוא, לא בעייה גיאו־פוליטית כי אם בעייה פוליטית.

שאלה אחרונה זו איננה עיונית, מופשטת, כלל וכלל. „הפעולה השמית" מהלכת כאן על שטח חלקלק, צעד אחד בלתי־זהיר — והיא מוצאת עצמה בחברת „חירות" ושות'. מי אשר עומד על הדרישה

לאיחודה מחדש של ארץ־ישראל — אף אם מאמין ומצהיר הוא שאי־חוד זה חייב להתבצע בדרכי שלום — אינו מסוגל להתנגד בעקביות ל„איחוד הארץ" כשהוא מבוצע בדרך אלימה, בדרך של כיבוש. כך, למשל, קרה שא. אבנרי עצמו, ממנהיגי „הפעולה השמית" ודוברה הבולט, כתב למחרת כיבוש רצועת עזה:

בליבו של כל אדם בישראל רננו השבוע שתי שמחות גדולות. השמחה הראשונה היתה על כי עזה שוב צורפה לישראל וכי במקום אחד בגוף הארץ נעלם הפצע השותת דם שנקרא גבול.

(„העולם הזה" 995, 7.11.56)

וכאשר נתברר שממשלת ישראל תאלץ לסגת מהרצועה, כתב:

מבחינה פוליטית קליטת עזה תחזק את המדינה עד אין שיעור. הנודינה תהיה גדולה יותר, היא תפתור חלק מהבעייה הממאירה של הפליטים, שהיא הקלף העקרי להשנאת המדינה בעולם, והיא תהיה מדינה בעלת בשורה לערביי פלשתין במשולש, בחברון, בלבנון ובסוריה...

אין זה ענין כלכלי, אין זה ענין פוליטי, אין זה אפילו ענין בט־חוני. מכל הבחינות האלה עזה ישראלית עדיפה על עזה של האו"ם. ערביי עזה הם חלק מעם ערביי פלשתין. כל אשר יעשה להם ישמש אות ומופת לשאר בני עמם. זו הפעם הראשונה(!) ניתנת הז־דמנות לישראל לעשות שלום עם חלק מן העם הערבי — לא שלום על גבי הניר, אלא שלום חי עם אנשים חיים במעשים חיים זו הפעם הראשונה מאז חלוקת ארץ ישראל ניתנת הזדמנות מע־שית לעשות משהו לאיחודה מחדש של הארץ. (הדגשות שלנו)

(„העולם הזה" 1002, 26.12.56)

עינינו הרואות כיצד אפשר לפרש את סיסמת „איחודה מחדש של הארץ", כפסע בינה לבין השלמה בדיעבד עם מעשי סיפוח ותוקפנות. או שמא היה א. אבנרי סבור כי „שחרור" רצועת עזה **לא** היה מעשה תוקפנות?

נניח לרגע שממשלה ישראלית כובשת, למרות התנגדותה של

„הפעולה השמית", את כל הגדה המערבית של הירדן. מעמדת א. אבנרי בשאלת רצועת עזה, מסתבר כי „הפעולה השמית" היתה עונה אמן על מעשה כזה לאחר שיבוצע. בדיעבד היתה רואה בו נקודת מוצא אפשרית לאיחוד הארץ ולשלום!

ארץ־ישראל מאוחדת, אשר בה יחיו שני עמיה בהרמוניה ובשיתוף פעולה ואשר תהיה חברה במשפחת ארצות המזרח התיכון המשוחררות, היא, ללא ספק, חזון מושך־לב. מקווים אנו שהגשמתו תעמוד ביום מן הימים על הפרק. אולם בשעה זו הבעייה איננה כיצד לאחד את ארץ־ישראל אלא כיצד להבטיח את הגדרתם העצמית של שני עמיה. מי שמעלה עתה על סדר היום את איחוד ארץ ישראל כתפקיד ראשון במעלה, יוצק, ולו גם מתוך כוונה טובה, שמן על גלגליהם של אלה הדוגלים ב„איחודה" של ארץ־ישראל בדרכי כיבוש.

נקודת תורפה אחרת ב„מנשר" היא העמדת „שתי מעצמות העל" — ארה"ב וברה"מ — על בסיס שווה בכל הנוגע למדיניותן באיזור. המהדורה הראשונה של „המנשר" מדברת על „תככי האימפריאליזם המערבי והסוביטי" (הפרק „שאלות ותשובות" שבו מצוי ביטוי זה איננו מופיע במהדורה השניה, אבל גם בה מצויים ביטויים דומים לרוב).

האמת היא שקיימת לא סימטריה אלא אנטי־סימטריה גמורה בין תפקידי „מעצמות העל" במזרח התיכון. התנועה לשחרור לאומי, שהיא הכוח המניע באזור זה ובאסיה ובאפריקה בכלל, מכוונת במישרין נגד המערב ונתמכת במישרין על ידי המזרח. ההיסטוריה של השנים האחרונות מוכיחה כי אין כל אפשרות לנהל מדיניות נייטראליסטית ואנטי אימפריאליסטית תקיפה ללא סעד כלכלי ומדיני מצד ברית־המועצות.

ישראלי הזוכר מימי מלחמת השחרור את תוכנית ה„נאמנות" האמריקאית והאמברגו על משלוחי נשק מחד, את הווטו הסובייטי והנשק הצ'כי מאידך, יעשה שקר בנפשו בהעמידו את מדיניות שתי המעצמות על מכנה משותף אחד. אותם דברים אמורים לגבי ערבי הזוכר את ברית בגדאד, את הלאמת התעלה, את מלחמת הסואץ

ואת המהפכה העיראקית.

נקודת המוצא התיאורטית של „הפעולה השמית" היא כי „ישראל היא חלק בלתי נפרד מארץ־ישראל. ארץ־ישראל היא חלק בלתי נפרד מהמרחב השמי". (שם, עמוד 9). בצד התפישה הגיאו־פוליטית אתה מוצא במצעה של הפעולה השמית גם יסוד מיסטי־תרבותי־גזעי המכונה „המיתוס השמי". לפי תפישה זו, הבסיס המאחד את המזרח התיכון (במובן הרחב, הכולל כפי הנראה גם את ארצות צפון אפריקה במערב) הוא היסוד השמי.

גם כאן — ערבוב מושגים גמור. כלום המזרח התיכון מתאפיין על ידי „השמיות" שלו?

פארוק, נורי סעיד, עבדאללה, שמעון — כולם שמיים כשרים למהדרין. האם כמוהם כנאצר, קאסם, כראמה, חאלד אל עאזם, נבולסי?

המאפיין את ה„מרחב" בימינו אינו מוצא גזעי, לשון או רקע תרבותי משותפים, אלא יסודות ואינטרסים פוליטיים משותפים: ליתר דיוק, המאבק החריף שעמי האיזור — שמיים ולא שמיים כאחד — ניהלו ומנהלים נגד הקולוניאליזם. שמי התומך בקולוניאליזם הוא אויב עמי האזור ואילו אנטי־אימפריאליסט, ויהי מוצאו הגזעי אשר יהיה, הוא בן־ברית להם.

למרות נקודות התורפה שמנינו במצע „הפעולה השמית" ראוי לקדם בברכה את עצם הופעתה של קבוצה חדשה המעיזה להכריז בגלוי על רעיונות בלתי מקובלים ובלתי שיגרתיים בקשר לפתרון הסכסוך הישראלי־ערבי. עצם הרחבת הוויכוח בשאלה זו היא כמשב רוח צחה באווירת המחנק ששררה בשטח זה עד ימי סיני.

עם זאת, טוב יעשו אנשי „הפעולה" אם יתנו דעתם על הליקויים היסודיים שבמצעם: רעיון איחודה מחדש של ארץ ישראל הוא מסוכן ביותר, אף אם מטיפים לו מתוך כוונה טובה; „המיתוס השמי" שלהם בנוסח טוינבי מערפל ומטשטש את הבעייה המדינית במקום לתרום להבהרתה; העמדת „שתי מעצמות העל" על מכנה משותף אחד איננה אלא סילוף העובדות ומקורה, כנראה, בחשש „הפעולה" שמא יאשימוה בקומוניזם.

מי שמתכונן ברצינות לפתור את הסכסוך ולתרום לקידום ענין השלום הישראלי ערבי, אל לו להרתע מפני ההאשמה ב„קומוניזם". גדולה מזו, חייב הוא להתכונן מראש לכך שיריביו יאשימוהו דווקא בהאשמה זו. ולא במקרה.

הצעת מק"י לפתרון הסכסוך

המפלגה הקומוניסטית הישראלית היא המפלגה הפוליטית היחידה בישראל המכירה בזכות ההגדרה העצמית של העם הערבי הפלש־תינאי. להכרה זו לא הגיעה אחרי מבצע סיני אלא הכלילה אותו במצעה מזה שנים רבות.

היא דרשה בשעתו לתמוך במימוש החלטת האו"ם בדבר הקמת שתי מדינות בארץ ישראל והתנגדה לקנוניה עם עבדאללה. היא תמכה במאבק עמי האיזור לשחרור מן הקולוניאליזם, דרשה לנהל מדיניות נייטראליסטית והתנגדה לכך שישראל תשמש „כלב שמירה" של המערב באיזור; מסיבה זו התנגדה ל„פעולות התגמול". נציגיה בכנסת היו היחידים שהצביעו — מול כל הבית — נגד הרפתקת סיני. היא תבעה להחזיר מיד את צה"ל אל קווי שביתת הנשק ולפנות את כל השטחים הכבושים, כולל רצועת עזה.

עמדת הקומוניסטים בשאלת הסכסוך הישראלי־ערבי הובעה פע־מים רבות בפירוט רב ולא חלו בה שנויים ניכרים מאז שנת 1947 ועד היום. בעת מלחמת השחרור ושנים אחדות אחריה, התבססה עמדת מק"י על עקרון החלוקה שנתקבל על ידי האו"ם. בפרוגרמה של מק"י אשר נתקבלה בוועידתה ה־12 (יוני 1952), היא תובעת:

שלום עם המדינות השכנות, על יסוד כבוד הדדי של הריבונות הלאומית, ביטל הסיפוחים הטריטוריאליים והכרה בזכות העם הערבי של א"י להקמת מדינתו העצמאית הדמוקרטית; זכות הפליטים הער־בים לחזור לארצם.

(הפרוגרמה של המפלגה הקומוניסטית הישראלית,
הוצאת הועד המרכזי של מק"י, עמוד 18)

לאחר מכן הגיעו הקומוניסטים למסקנה, כי אין יסוד להניח שהקמת מדינה ערבית עצמאית בהתאם לתוכנית החלוקה תהיה **בכל התנאים** הדרך היחידה לפתרון השאלה הארץ־ישראלית. מק"י הכ־ריזה, איפוא, שהיא תהיה מוכנה לתמוך **בכל** פתרון אשר יביא בחשבון את זכויות שני הצדדים.

בועידה ה־13 של מק"י (יוני 1957) נתקבלה ההחלטה הבאה:

מדינת ישראל חייבת להכיר בזכות ההגדרה העצמית — עד להי־פרדות — של העם הערבי הארץ ישראלי שהיא היסוד לפתרון הב־עיה הטריטוריאלית, וכן בזכות הפליטים הערביים לחזור למולדתם ולקבל שיקום.

מצד שני חייבות מדינות ערב להכיר בזכות ישראל לחופש השייט במיצרי ים סוף ובתעלת סואץ, להכיר במדינת ישראל ולכרות אתה חוזה שלום המושתת על הכרה בזכויות הלאומיות הצודקות של עם ישראל והעם הערבי הארץ ישראלי.

לכן מחייבת הועידה ה־13 של מק"י את פתרון השאלות השנויות במחלוקת בין ישראל למדינות ערב אך ורק בדרכי שלום, באמצעות משא ומתן והסכם בין שני הצדדים, המושתת על הכרה בזכויות הלאומיות הצודקות של עם ישראל והעם הערבי הארץ ישראלי.

המפלגה הקומוניסטית הישראלית תעודד ותקדם בברכה כל הסכם שלום ישראלי ערבי אשר יתקבל על דעת כל הצדדים המ־עונינים ואשר יקח בחשבון את הזכויות הלאומיות הצודקות של העמים הנוגעים בדבר.

המפלגה הקומוניסטית הישראלית תתמוך בכל הסכם שלום שיהיה לטובת העמים.

(פרוטוקול הועידה ה־13 של מק"י, הוצאת הועד המרכזי של מק"י, 1957, ע' 211)

הברירה ההיסטורית העומדת בפני ישראל היא: או הדרדרות עד הסוף עם האימפריאליזם, הכרוכה בסכנות רציניות ביותר למדינת ישראל נוכח עקירת האימפריאליזם וגירושו מהאיזור. או — פנית עורף לאימפריאליזם בעוד מועד, הדברות עם עמי ערב על בסיס

הכרה הדדית בזכויות הלאומיות וביסוס מעמדה של ישראל כמדינה מוכרת על ידי עמי האיזור. (שם)

מ. וילנר, ממנהיגי מק"י וחבר הלישכה הפוליטית שלה, כתב באותו ענין:

כשם שעם ישראל אינו מוכן לוותר על זכויותיו הלאומיות בארץ ישראל, כן גם העם הערבי הפלשתינאי.

"כשם שעם ישראל רוצה שהעמים הערביים יכירו במדינת ישראל כן גם רוצים העמים הערביים כי תוכר זכותו של העם הערבי הפלשתינאי להגדרה עצמית בהתאם להחלטות האומות המאוחדות, אותן החלטות גופא, המהוות את הבסיס הבינלאומי לקיומה של מדינת ישראל.

גישה ריאליסטית זו אל הבעיות אינה אומרת דווקא דביקות בפרטי הגבולות של 1947.

אך פירוש הדבר הוא שבכדי להבטיח את עתידה של ישראל ולהביא להכרת עמי ערב בה, צריכה מדינת ישראל להכיר בזכויות הלאומיות של העם הערבי הפלשתינאי, בעובדה, כי טריטוריה שלו נמצאת בידי ישראל, ובזכות הפליטים הרוצים בכך לחזור למולדתם.

(מ. וילנר, „כיצד נבטיח את עתיד ישראל כמדינה מזרח תיכונית?" „זו הדרך", בטאון מק"י לבעיות תיאוריה ופרקטיקה, פברואר 1958, עמ' 7)

לישראל יש ויש זכות קיום ואפשרות קיום במזרח התיכון כמדינה ריבונית ושוחרת שלום. קיימות כל האפשרויות הריאליות לכך שעמי ערב יכירו במדינת ישראל ואף ישתפו עמה פעולה בידידות בשטח המדיני, הכלכלי והתרבותי.

אך כדי שהחזון הזה יקום ויהיה למציאות, צריכה ישראל להיות לא חלק של „אירופה" או של אמריקה, אלא חלק של המזרח התיכון. לא ז'אנדרם של האימפריאליזם נגד תנועת השחרור הלאומית הערבית, אלא בן ברית לה. לא לשלול את זכויות העם הערבי הפלשתינאי, אלא להכיר בהן.

(שם, עמוד 8)

פתרון צודק לבעיית הגבולות אין פירושו דבקות בהחלטות 1947 לפרטי פרטיהם בענין זה, אך יש לתת בסיס הוגן וריאלי לדיונים אשר צריכים לקחת בחשבון את כל צידי הענין, על בסיס זכות ההג־דרה העצמית של העמים. לא מספר קילומטרים קובע את בטחונה ואת כוחה הפוליטי והכלכלי של ישראל, אלא כל מערכת היחסים שלה המזרח תיכוניים והבינלאומיים, בכל השטחים.

(שם, עמוד 14)

כשאנו אומרים הכרה הדדית בזכויות הלאומיות של שני עמי ארץ ישראל — אין אנו מציעים להחליש את ישראל אלא לחזקה. אין אנו מציעים לפגוע בעולים החדשים ברמלה, לוד, יפו ועכו, אלא לתת להם חיי בטחון, חיי בנין ופריחה כלכלית, כמו לעם ישראל כולו.

„עם המשעבד עם שני אינו יכול להיות חופשי" — מימרה זו של מארכס יש לה תוקף מלא גם לגבי יחסי שני עמי א"י. אין לנו כל ספק בכך כי ישראל ניטרלית תוכל להגיע לפתרון צודק ומוסכם בשאלה הטריטוריאלית ובשאלת הפליטים אשר יבטיח את האינ־טרסים של שני העמים מבלי שאחד יקפח את השני. ברצון טוב אפשר למצוא פיתרון מתקבל על הדעת לכל הצדדים.

(שם, עמוד 12)

כשאנו אומרים ניטרליות — אין אנו מציעים לנתק את הקשרים עם המערב, אלא להשתיתם על בסיס של שוויון במקום הבסיס הנו־כחי של תלות. אין אנו מציעים לכרות ברית עם ברית המועצות, נגד „המערב" אלא לשים קץ לברית הפוליטית והצבאית הקיימת למעשה עם האימפריאליסטים נגד ברית המועצות ונגד העמים הקולוניאליים.

(שם, עמוד 12)

בוועידתה ה־14 (יוני 1961) שוב קבלה המפלגה הקומוניסטית החלטה ברוח דומה:

נקודת המוצא (של המפלגה הקומוניסטית) לפתרון בעיית היחסים הישראליים־ערביים היא זכות ההגדרה העצמית של העמים; היא העובדה, כי ארץ־ישראל בהתפתחותה ההיסטורית נהייתה מולדתם של שני העמים, היהודי

והערבי; היא הצורך והאפשרות להבטיח את הזכויות הלאומיות הצודקות של שני העמים; היא החובה והאפשרות להסדיר את יחסי ישראל־ערב בדרכי שלום, בדרכי מו״מ והסכם הדדי.

...דורשים אנו מדיניות ישראלית, אשר תכיר בזכויותיו הצודקות של העם הערבי הארצישראלי ובחובה לתקן את העוול ההיסטורי שנגרם לו על־ידי שלילת זכויות אלה ממנו. עם ישראל זקוק אף הוא להכרה מצד המדינות הערביות במדינת ישראל, לרבות: הכרה בזכותה לחופש שייט בתעלת סואץ ובמיצרי ים־סוף, ביטול החרם הערבי על ישראל, הסדר מוסכם של שאלת מימי הנהרות המשותפים לישראל והארצות השכנות, כינון יחסים תקינים עם ישראל. גם בשביל השגת הכרה זו מצד עמי ערב דרושה, מן הצד הישראלי, הכרה בזכות הפליטים הערביים לחזור לישראל, הבטחת פיצויים נאותים לפליטים שיחליטו לא לחזור, הנכונות מצד ישראל להמיר בדרך הסכם הדדי את קווי שביתת הנשק הארעיים בגבולות של שלום ושל קבע. כל זה — על יסוד זכות ההגדרה העצמית של העמים.

השלום ייכון אם יהיה הסכם הדדי ישראלי־ערבי, והדדיות ההסכם מותנית בנכונות של שני הצדדים להכיר בזכויות הצודקות של שני העמים.

(המפלגה הקומוניסטית) תעודד ותקדם בברכה כל הסכם שלום אשר יושג בין מדינת־ישראל ובין המדינות הערביות ואשר יקח בחשבון את הזכויות הלאומיות הצודקות של שני העמים. (הדגשות במקור)

(ראשי־הפרקים לדיוני הוועידה ה־14
של המפלגה הקומוניסטית הישראלית,
„זו הדרך״, אפריל 1961, עמ׳ 10)

„בוחרים בדרך השניה"

בימי מלחמת השחרור אמר בן־גוריון ללוסיאן פרנק, הסופר הראשי של סוכנות הידיעות הצרפתית:

בין שטח גדול יותר שנרכש בכוח הנשק, ושטח קטן יותר שניתן אם לפי החלטה בינלאומית או באמצעות הסכם עם הערבים, אנו בוחרים בדרך השניה. (הדגשה שלנו)

(„דבר", 4.8.48)

המפלגה היחידה התומכת בדעה זו **כיום** היא המפלגה הקומוניסטית. לדעתה עדיף שטח מצומצם יותר, בעל גבולות שזכו להסכמה והכרה מצד ערביי פלשתין, מדינות ערב והעולם כולו — על שטח רחב יותר, מוקף קווי שביתת נשק, אשר הערבים והעולם כולו רואים בהם קווים עראיים בלבד, ובשום פנים לא יקבלום כהסדר סופי.

מק"י נמנעת בעקביות מלהכנס לפרטי פרטים טכניים של ביצוע הצעות השלום שלה. אין היא קובעת כי כל ערבי חייב לקבל דווקא את דירתו הקודמת, או כי גבולות ישראל חייבים לחפוף את גבולות החלוקה. היא קובעת רק כי **העיקרון** חייב להיות נכונות לפשרה ולויתורים ולא סירוב עקשני לסגת מן המצב הקיים בנוסח „אף פליט, אף שעל אדמה".

היכן בדיוק יעבור הגבול המוסכם? מה יהיה גורלו של איזור זה או אחר? כיצד יתבצע תהליך החזרת הפליטים? מה יהיה גובה הפיצויים שישולמו עבור קרקעות, בתים, רכוש, ואובדן פרנסה? לדעת מק"י ימצא פתרון לשאלות אלה ליד שולחן הדיונים. לדעתה אין תוכנית שלום רציונית יכולה, בשלב הנוכחי, לתת תשובה מפורטת מבחינה טכנית. הבעייה העומדת על הפרק כיום אינה טכנית אלא עקרונית: על איזה בסיס אפשר להגיע אל שולחן הדיונים.

כדי להצדיק משא־ומתן לשלום יש צורך בנקודת מפגש אחת, לפחות, בין גישות שני הצדדים, עליה אפשר יהיה לבסס את גילויי ההתקרבות הראשון. אם ננתח את עמדות הצדדים במקרה שלפנינו,

צווכח כי בעוד שתביעת המינימום של ממשלת ישראל מסתכמת בד־רישה לקיום הסטטוס קוו בשאלת הגבולות והפליטים, דורשות מדי־נות ערב לחזור לתוכנית החלוקה של האו"ם מ־1947 ולהחזיר את הפליטים למקומות מושבם הקודמים. חסרה איפוא, נקודת מגע כלשהי בין שתי הגישות, חסר התנאי ההכרחי לגילוי ההתקרבות הראשון. עקרון הנכונות לויתורים הדדיים שמציעה מק"י בא לספק את נקודת המגע החסרה. אין פרוש הדבר כי ישראל חייבת לוותר עוד בטרם התיישבה לשולחן הדיונים, אלא שהיא חייבת להודיע על נכונותה העקרונית שלא להתעקש על קיום הסטטוס קוו בשאלת הפליטים והגבולות, ובכך להביא את הצד השני לשולחן.

כל עוד לא נעשה ניסיון בכיוון זה, אין ממשלת ישראל יכולה להאשים את מדינות ערב באחריות בלעדית לחוסר השלום באזור, ובחוסר נכונות לשבת אל שולחן הדיונים.

דרישתה של מק"י להכיר בזכות ההגדרה העצמית — כולל הי־פרדות — של העם הערבי הארץ־ישראלי אין פרושה תביעה שעם זה **חייב** להקים לעצמו מדינה נפרדת דווקא. פרושה הוא, כי בשאלה זו חייב להכריע אך ורק העם הערבי הפלשתינאי עצמו. זכות ההג־דרה העצמית יכולה להתממש בצורות שונות: הקמת מדינה נפרדת או הצטרפות מרצון למדינה אחרת, או הקמת פדרציה וכו'. החשוב הוא כי שאיפותיו הלאומיות של עם זה תבואנה על סיפוקן, מבלי לפגוע בזכויות דומות של עמים אחרים.

לדעת מק"י נוצר מצב בו חייבת ישראל להיזהר מלהכתיב לערביי פלשתין כיצד עליהם לממש את זכותם להגדרה עצמית. זהו ענינם הבלעדי, כפי שזכות ההגדרה העצמית של יהודי ארץ ישראל היא ענינם הבלעדי שלהם, כל עוד אין היא פוגעת בעם השכן.

ראוי לציין כי מבין שלושת הגופים התומכים ברעיון החזרת הפליטים ובפשרה, שניים — הקומוניסטים ואנשי „הפעולה השמית" — מכריזים על עצמם בגלוי כבלתי ואפילו אנטי ציוניים. אנשי „איחוד" הם, כאמור, ציונים. אך גישתם לבעיית ישראל ערב, אינה מדינית אלא אנושית־מוסרית. כנגד זה, כל המפלגות המתנגדות להחזרת

הפליטים ולוויתורים בגבולות הן מפלגות ציוניות. אומנם, אפשר לטעון כי נשיא הקונגרס הציוני נ. גולדמן, מצדד דווקא בפיתרון של פיוס ופשרה; אולם גישתו זו היא יוצאת דופן במחנה הציוני.

יש לכן מקום לשאלה: האם בכלל מסוגלת מדיניות ציונית כלשהי לפתור אי־פעם את ייחסי ישראל ערב?

תהי התשובה חיובית או שלילית, מכל מקום ברור כי, כל־עוד נמצאים בן גוריון ואנשיו בשלטון, לא ייתכן שלום אמת עם הערבים, ולו רק משום שהטבח בקיביה, הפשיטה לעזה, ומלחמת סיני דבוקים כאות קיין על מצחם.

אריתמטיקה פוליטית: 65+3 גדול מ־1+88

העובדה שהמפלגה הקומוניסטית הישראלית היא קטנה ובעלת השפעה מצומצמת אינה צריכה להטעותנו. בעבר כבר אירע לא אחת כי עמדותיה המדיניות בשאלת יחסי ישראל ערב, אשר כל יתר המפלגות התנגדו להן, זלזלו בהן והוקיעו אותן כ„בגידה לאומית", נכפו על ישראל בתוקף המציאות המדינית בעולם. די לציין כי באותו יום עצמו בו דחתה הכנסת, ברוב מכריע של 88 נגד 3 קולות מק"י, את ההצעה להביע אי אמון לממשלת בן גוריון בענין הפלישה לסיני ואת הדרישה להחזיר את צה"ל לקווי שביתת הנשק, נתקבלה בעצרת האו"ם, ברוב של 65 קולות נגד קולה הבודד של משלחת ישראל, החלטה הקוראת לפינוי מידי של הכוחות הפולשים מהטריטוריה המצרית. בסופו של דבר הכריעו ה־3 בצירוף ה־65 את ה־88 בצירוף ה־1. מותר, על־כן, להניח כי לא יחסי הכוחות הפנימיים הקיימים בשעה זו בישראל הם שיקבעו את צורתו של פתרון הסכסוך הישראלי ערבי. אכן, כל הסימנים מעידים כי אף יחסי כוחות פנימיים אלה ילכו וישתנו.

כפי שראינו, הולך הסטטוס קוו ומתערער משנה לשנה. החלטות עצרות האו"ם וועדותיו בשנים 1956, 1957, 1958, 1959, 1960 ו־1961 חוזרות ומצביעות על הצורך בפתרון המבוסס על החלטות קודמות של האו"ם.

ועידות עמי אפריקה ואסיה בבאנדונג, בקהיר, באקרה, באדיס־אבבה ובקזבלנקה הביעו תמיכה בלתי מסויגת בזכויות העם הערבי הפלשתינאי.

משקלן של מדינות ערב בזירה הבינלאומית עולה בהתמדה ומ־עצמות גדולות ואדירות נאלצות להתחשב בכך. הזמן פועל במהירות לרעת הסטטוס קוו. אם כי חסידיו אינם מוכנים להודות בעובדה זו, הרי האמת היא שהמצב מדאיג אותם.

אחרי כשלון מלחמת סואץ נוצר באיזור מצב חדש. עד לאותה מלחמה היתה התנועה הלאומית הערבית וממשלת מצרים שעמדה אז בראשה מעוניינת לחסל בהקדם את הסכסוך. היא חששה — וכפי שנתברר באוקטובר 1956, בצדק — כי כל התלקחות איזורית תשמש עילה לקולוניאליזם לפתוח במערכה צבאית נגדה באמתלה של „השכנת שלום באזור". אולם אחרי שחשש זה נתאמת ואחרי שנתברר כי ההתערבות מבחוץ נכשלה ואין סיכוי גדול כי תתחדש, שוב אין זו שאלה דחופה כל־כך לגבי התנועה הלאומית הערבית. היא יכולה לחכות, הזמן פועל לטובתה. משקלה עולה בהתמדה באו"ם, בזירה המדינית הבינלאומית, בזירה הכלכלית. המאזן הכללי משתנה ללא הרף לטובתה. על כן אין לה מה להיחפז. ההפך מזה אמור ביחס לישראל: מיום ליום יקשה עליה להתקיים ללא יחסים תקינים עם שכנותיה ומשקלה בזירה הבינלאומית ילך וירד. פשרה בעוד 10 שנים תהיה גרועה בהרבה מפשרה כיום, ופשרה כפויה על ידי לחץ המעצמות הגדולות על ישראל — גרועה בהרבה מפשרה מתוך רצון עצמי.

המתנגדים לוויתור כלשהו לא יודו בכך, אך למעשה הם מודאגים מהאפשרות שהמערב — ובראשו ארה"ב — יחדל מלתמוך בעמדתה הנוקשה של ישראל ויאלצה לוותר לערבים. זו הסיבה שבגללה חור־

ששים הם מקיום ועידת פסגה, בה יידון, בין השאר, ענין המזרח התי־כון. כל הצהרה מפי מדינאי אמריקאי בזכות פשרה במזרח התיכון מעבירה בהם חלחלה.

שליח „הארץ" בארה"ב סיכם מצב ענינים זה במילים הבאות:

מאז מבצע סיני רוגע הגבול הישראלי ערבי, בעיית ארץ ישראל רדומה לפחות מבחינה צבאית. אנו מתחממים בשמש של ה„סטטוס קוו" ולכאורה אנחנו מרוצים. מדיניות החוץ שלנו מושתתת על הצו־רך בהמשכתו. שכן מאחורי קריאותינו התדירות לשלום, מדיניותנו המעשית היא שהשלום הוא אידיאל בלתי ניתן להגשמה ושהמצב הקיים טוב ממה שאפשר להשיג על ידי שינויו. אנו מתייחסים בחשד, לעתים בחרדה, למאמצים בינלאומיים ליזום משהו למען השלום במזרח התיכון. חשדה של ירושלים נובע מההכרח שגם במקרים בהם הכוונות טובות וטהורות, פשוט אין השעה כשרה להסדר. כפי שהס־כימו ביניהם ה"ה אבן ודאלס לפני שנים אחדות — מוטב „לתת לכלבים ישנים לישון". בגישה זו איננו בודדים. הסגל המקצועי של מיניסטריוני חוץ מערביים רבים, כולל לונדון וושינגטון, מחזיק בדיעה דומה ומקווה כמונו שמר קנדי לא ירחיק לכת להגשמת הב־טחתו הידועה להפעיל את „מלוא הפרסטיז'ה" של הבית הלבן למען כינוסה של וועידה ישראלית־ערבית. איננו מאמינים שיצא מזה משהו בשלב הנוכחי. ואם כי איננו אומרים זאת בגלוי, מקווה ירושלים שמר קנדי לא ייחפז יותר על המידה. יש בינינו כאלה המקווים שהוא פשוט ישכח את הענין ולא יעשה כלום. („הארץ", 24.2.61)

דברים אלה אינם בחינת השערות. מייד עם הבחר קנדי לנשיאות, הגישה ישראל לאדמיניסטרציה החדשה בארה"ב תזכיר רשמי ברוח „תנו לכלבים ישנים לישון".

אולם, דבר אחד הוא אם הכלבים ישנים ואתה נזהר מלהעירם, דבר אחר — אם הם מתעוררים למרות זהירותך. השאלה אם בעיית ארץ־ישראל תמשיך להיות רדומה איננה תלויה רק בישראל. האמת היא כי הבעיה כבר איננה רדומה מזה זמן רב למדי. די להזכיר את החזרתה לחיים של וועדת הפיוס, ואת החלטותיה של הוועדה המדי־

בית המקבילה של האו"ם בענין הפליטים (19.4.61).

ביוני 1961 נסע בן־גוריון לביקור במדינות המערב, וארה"ב בכללן. כמו ביקורו של מ. דיין בארה"ב בימי „העסק הביש" וכמו ביקורו הקודם של בן־גוריון עצמו (מרס 1960) — כן גם הפעם לא נערך הביקור על־סמך הזמנה רשמית מצד וושינגטון; שכן הסטייט דפרטמנט אינו מעוניין להרגיז את מדינות ערב יתר־על־המידה.

בן־גוריון נפגש עם נשיא ארה"ב בבית־מלון בניו־יורק (לא בוושינגטון!) וקיים עמו „שיחה פרטית".

מאחר שראש הממשלה סירב לגלות רזי שיחה זו אף לחברי הממשלה עצמם, נאלצים אנו להסתפק בהבאת דברי פרשנות של עיתונאי הבקי, בדרך כלל, בסתרי המדיניות הישראלית:

נשקיף על הדברים בבהירות: בן־גוריון נסע לארה"ב כשהוא בלתי מוכן לחלוטין לקראת שיחות הפליטים עם הנשיא קנדי ועדלי סטיבנסון. משאך פגש בהם, הבין, כי הנוסחאות הישנות — עד כמה שלא תהיינה טובות — אינן מספיקות יותר. נכון, שמדינות ערב אשמות בבעיית הפליטים; נכון, שמאות אלפי יהודים עלו ארצה ממדינות ערב ואי־לכך חלו כאן חילופי אוכלוסין. כל זה נכון — אך עובדה היא שבמשך 13 שנה לא עלה בידינו לשכנע באמיתויות אלו — לא רק את אויבינו, אלא אף את מרבית ידידינו הטובים, הישנים והחדשים. כדאי לזכור, שבעיית הפליטים תעלה השנה באו"ם, וללא תמיכת ארה"ב — צפויים אנו למפלה מוחצת. (הדגשות שלנו)

(א. גינאי, „ידיעות אחרונות", 30.6.61)

באותו נושא כתב עיתון הערב המתחרה:

מר בן־גוריון נסע אל נשיא ארה"ב לא כדי להגיע לכלל הסכם, אלא רק כדי לבחון את המצב, לעמוד על טיב התוכניות הנרקמות במשרד החוץ האמריקני ביחס למזרח התיכון. בזאת התניע את גלגלי התוכניות השונות, והחיש את הדיון באותה שאלה כאובה, שישראל אינה מעוניינת בדיון מזורז בה.

...המעוניינים בסטטוס קוו אינם מצווים על פעלתנות. המעונ־

יינים בסטטוס קוו אינם צריכים להיות מעוניינים ביקיצת נרדמים.

(„מעריב", 30.6.61)

„מעריב" צודק: חסידי הסטטוס קוו אינם מעוניינים ב„יקיצת נרדמים". אולם טעות היא לייחס „יקיצה" זו לפעילותו של בן־גוריון. המציאות המדינית, היא — ולא אדם זה או אחר — העלתה מחדש את הבעיות על סדר היום, וכבר אין מהן מנוס.

„אם תאבו ושמעתם..."

יכול הקורא להגיע עד כאן ולומר בליבו: כל זה טוב ויפה; מקבל אני את ההסבר על מהות הסכסוך הישראלי־ערבי; נראית לי הביקורת על המדיניות הישראלית; אף אני סבור כי מצבה המדיני הנוכחי של ישראל חמור ביותר; אך **מהו המוצא?**

כדי להצביע על מוצא — יש תחילה לקבוע דבר אחד שאינו מוטל בספק: במוקדם או במאוחר תיסוג ישראל מן הסטטוס קוו ותאלץ לוותר ויתורים מסויימים. השאלה היא רק:

א. לכמה זמן אפשר עוד לדחות זאת?

ב. האם הדחייה היא לטובתה של ישראל?

למצדדי הסטטוס קוו יש תשובה על שני חלקי השאלה. סבורים הם כי על־ידי שקידה על ביצור כוחה הצבאי והמדיני תוכל ישראל לדחות את יום עריכת „החשבון הסופי" לתקופה ארוכה — עשרים או שלושים שנה. מדמים הם כי על תביעות הערבים יחול מעין „חוק התיישנות", וככל שתארך הדחייה כן יפחתו הוויתורים שישראל תצטרך לעשות.

נוהגים הם להתגונן בשאלה: האם יש ערובה לכך שוויתורים מצד ישראל יביאו באמת לשלום?

כנגד זה נשאל אנו: אילו היו ערובות כאלה בנמצא, האם היית נכון להסכים לוויתורים?

עם המשיב בשלילה — אין טעם להתווכח. לעונים בחיוב ברצוננו לומר:

אכן, אין שום ודאות כי ויתורים **כשלעצמם** יביאו את השלום;

הכל תלוי בצורה ובזמן בהם ייעשו. אם יבואו הוויתורים כתוצאה מכפייה פוליטית וכלכלית — למשל מצד מעצמה כארה"ב — אזי אין כל יסוד להניח שמדינות ערב יראו עצמן מחוייבות לוותר ויתורים־שבנגד ולכרות שלום. יתכן כי ההיפך מזה הוא הנכון. יש לשער כי התוצאה של כניעת ישראל ללחץ אמריקאי תהייה — התקרבות ער־בית לארה"ב, לא לישראל. זהו על־כל־פנים השיקול המניע את וושינגטון להפעיל את לחצה. במקרה כזה תשלשל וושינגטון לכיסה־היא את התמורה הערבית לוויתורים הישראליים, וישראל תצא קרחת מכאן ומכאן. האנוס לוותר מתוך כפייה מאבד את כושר המיקוח.

על־כן ברור שבוויתור תהיה תועלת מלאה רק אם הוא יוצע מתוך יוזמה ישראלית, ללא כפייה חיצונית, כמחווה של רצון טוב; רק אז תוכל ישראל לקבל את מלוא התמורה.

כאן נכנס לתמונה שיקול הזמן. כפי שראינו, פועל גורם הזמן לטובת הערבים ולרעת המדיניות הישראלית. קרב והולך היום בו כל ויתור ישראלי יראה בהכרח ככניעה בלתי־נמנעת ללחץ ולכפייה מבחוץ. יתרה מזו — מידת הוויתור אשר יידרש מישראל תלך ותגדל. ברפואה ידועים מקרים בהם אפשר להציל את החולה על־ידי קטיעת אצבע אחת, בתנאי שהניתוח נעשה בעוד מועד; אם מאחרים בכך — גם קטיעת היד כולה אין בה כדי להועיל.

חסידי הסטטוס קוו משליכים את יהבם על העליונות הצבאית של ישראל, על מדיניות הרכש והתעש, על עליונותו של החייל היש־ראלי ואף על פיתוח טילים ונשק גרעיני. אין שום יסוד להניח כי עליונות זו יכולה להישמר לאורך ימים; אך גם אילו אפשר היה לשמור עליה, לא די בכך כדי להנציח את הסטטוס קוו, לא־כל־שכן להביא ליישוב הסיכסוך הישראלי־ערבי. אחד מלקחי סיני החשובים הוא כי ההכרעה ביחסי ישראל־ערב אינה חייבת ליפול דווקא בשדה הקרב. צה"ל לא נסוג מסיני בגלל עליונות הצבא המצרי — אלא עקב הלחץ הבינלאומי, המדיני והכלכלי, שהופעל על ישראל. מצב דומה יכול להיווצר גם בעתיד, ולהפר את כל שיקוליהם של המיליטאריס־טים הישראליים המתחממים לאור ה„שביט" וההולכים אחרי מקסם־

השוא של ה„מיראז'".

מה נותר לישראל לעשות?

על כך תיתכן רק תשובה אחת: עלינו להכריז לאלתר על הכ־רתנו בזכויות הלאומיות של העם הערבי הפלשתינאי, ובכלל זה זכותו להגדרה עצמית וזכות הפליטים לחזור למולדתם.

אם על בסיס עקרוני זה יהיו הערבים נכונים למשא־ומתן על שלום — מה טוב. לייד שולחן הדיונים ייקבע תירגומו של העיקרון לשפת המעשה: הוויתורים שישראל תעשה והתמורה שתקבל עבורם. מימוש הזכויות הלאומיות של ערביי ארץ־ישראל — תמורת מימוש הזכויות הלאומיות של יהודי ארץ־ישראל, של מדינת ישראל.

אך גם אם נציגי הערבים — כולם או מקצתם — יסרבו לנהל משא־ומתן על בסיס עקרוני צודק זה, תימצא ישראל במצב טוב בהרבה מהמצב בו היא נתונה עתה. עמדה כזו תזכה בזירה הבינ־לאומית לאהדה ולתמיכה רבה לעין ערוך מאשר העמדה הנוכחית האומללה. בזירה המזרח תיכונית יווצר מצב חדש: טענותיהם של ערביי ארץ־ישראל יהיו מופנות כלפי אותם מנהיגים ערביים אשר יתנגדו להצעות הבאות להבטיח את זכויותיהם. הלחץ המופעל עד עתה כולו נגד ישראל יכוון — בחלקו המכריע — לעבר כתובת אחרת. ישראל תופיע בעמדתה הטבעית והרצויה ביותר — כבת־ברית ומש־ענת של העם־האח, העם הערבי הפלשתינאי, ולא כבת־ברית ומשענת של המשטר האשמי.

עמדה עקרונית זו — והיא בלבד — תהווה תשובה נאותה לט־ענות ולתביעות למיניהן המוטחות נגד ישראל.

כשם שהתעלמות מזכויות ערביי ארץ־ישראל כרוכה באורח בלתי־נמנע במדיניות של תלות פוליטית וכלכלית במערב, כך מדי־ניות של הכרה בזכויות אלה כרוכה במדיניות־חוץ נייטראליסטית.

נסיון השנים האחרונות הראה כי אפילו מדינאי ערבי המנהל מדיניות של זיקה חד־צדדית למערב נקלע בהכרח להתנגשות עם שאיפותיהם של רוב תושבי האיזור ומוצא עצמו — במקרה הטוב ביותר — מבודד לחלוטין. מכאן שמדינאי ישראלי, אם הוא חפץ

להגיע להבנה ולהסדר־שלום עם עמי ערב, חייב לעמוד על בסיס המדיניות הנייטראלית.

„אם תמאנו ומריתם..."

ישראלים רבים מוצאים לעצמם מפלט מדיון מדיני שקול בשאלת ישראל־ערב ומתרוממים אל ענני המיסטיקה ההיסטוריוסופית. מת־נחמים הם בכך שהעם היהודי — „עם עולם", „עם לבדד ישכון" — היה נרדף משך אלפי שנים ובכל־זאת המשיך להתקיים. סומכים הם על הנס ומקווים כי „נצח ישראל לא ישקר" וכי — למרות כל המערך המדיני הפועל לרעת ישראל — היא תוכל לשחות נגד זרם ההיסטוריה.

לאלה ברצוננו לומר: מי שמסתמך על לקח העבר, חייב לגזור גזירה שווה לא רק מן ההיסטוריה של **עם** ישראל אלא גם מתולדות **ארץ** ישראל.

ארצנו כבר התנסתה בנסיון המזכיר במידה רבה את מדינת היהודים. בשנים מ־1099 עד 1291 התקיימה על אדמה זו ממלכת ירושלים הצלבנית. למרות השוני הרב במהות והמרחק הגדול בזמן, מרובים הם קווי הדמיון בין שתי המדינות.

* מדינת הצלבנים נוסדה ונתקיימה כראש גשר כלכלי, פוליטי ואידיאולוגי של אירופה במזרח הערבי.
* מייסדי מדינת הצלבנים היו חדורים הכרת הייעוד של שליחותם; שליטיה ראו בה מדינה הקיימת לא בשביל תושביה, אלא למען גוף כל־עולמי — הכנסיה הקאתולית.
* מדינת הצלבנים לא היתה גוף הנושא את עצמו, אלא נזקקה לזרם הגירה בלתי־פוסק ולתמיכה כלכלית מתמדת ממעצמות המערב.
* מדינאיה לא השכילו להביא לנורמאליזציה של יחסיהם עם המדינות השכנות ומצב מתמיד של יחסי איבה, מתיחות ומלחמות שרר בינם לבין סביבתם.

ברגע של גילוי־לב הכריז ראש המטה הכללי של צה"ל:

דור התנחלות אנו, ובלי קובע הפלדה ולוע התותח לא נוכל לטעת

עץ ולבנות בית. אל נרתע מלראות את המשטמה המלבה וממלאת חיי מאות אלפים ערבים היושבים סביבנו. אל נסב את עינינו פן תחלש ידנו. זו גזירת דורנו; זו ברירת חיינו — להיות נכונים וחמושים, חזקים ונוקשים — או כי תשמט החרב מאגרופנו וייכרתו חיינו.

(מ. דיין, נאום על קבר ר. רוטברג, „דבר", 2.5.56)

אין כמעט ספק כי לפני כתשע־מאות שנה נשא האביר הצלבני ההרפתקן ר י נ ר ד ה ־ ש א ט י ו ן נאום דומה לפני אנשיו...

לא רק בקווי אופי מהותיים, אלא אף בגילויים חיצוניים קיים דימיון מפתיע בין שתי המדינות.

* גם הצלבנים ערכו מעין „מבצע סיני" (הידוע בשם „מסע הצלב החמישי") נגד מצרים. אף מבצע זה נחל בתחילה הצלחה צבאית, אולם לבסוף נכשל לחלוטין, כאשר שולטן מצרים ציווה לפתוח את סכרי היאור ולהציף מישורים נרחבים.

* גם הצלבנים לא הצליחו זמן רב לכבוש את רצועת עזה.

* גם במדינת הצלבנים קיים היה חוק איסור מכירת קרקעות לערבים.

* גם במדינת הצלבנים קם דור של „צברים" — „פולאנים" — אשר בז ולעג ל„ציונות" של מסעי־הצלב.

* גם היישוב הצלבני היה עירוני בעיקרו, והשלטונות עודדו תנועה מן העיר אל הכפר, כדי להבטיח למדינה אספקת מזון.

* גם הצלבנים הקימו היאחזויות ויישובי „חומה ומגדל" — חומות ממש ומגדלים ממש.

* גם הצלבנים הביאו לעולם צורה מקורית של תנועה חלוצית — המסדרים הדתיים־צבאיים, אשר ישוביהם החקלאיים השיתופיים הצטיינו בייעילותם המשקית.

* גם הצלבנים פיתחו את תעשיית היין (אשר נקנה באירופה מסיבות סנטימנטליות דתיות).

* גם הצלבנים שינו את שמותיהם של מקומות רבים בארץ.

* גם הצלבנים דימו את ממלכתם לממלכה העברית העתיקה; מדינתם־הם כונתה בפיהם „מלכות דוד" (Regnum David).

לא מקרה הוא שהיסטוריונים ישראליים רשמיים מדברים בחיבה ובהזדהות על התקופה הצלבנית:

התקופה הצלבנית היתה תקופת פריחה ושגשוג לעומת התקופה הערבית שקדמה לה ולעומת התקופה הממלוכית שבאה אחריה. השרידים הצלבניים בארץ מעידים גם על פעילות רבה **במפעלי הגנה והתיישבות**, שאין להם הקבלה בתקופות הערביות. הצלבנים שקדו על **פיתוחה של הארץ**, אולם מאחר שסבלו ממחסור חמור בכוח־אדם, שקדו גם על **ביצור הארץ ועל הגנתה**, והקימו שרשרת של מבצרים אדירים בצד דרכים חשובות. (הדגשות שלנו)

(ע. ענתי, „התקופות הארכיאולוגיות בא״י״, הוצאת מטכ״ל/קצין חינוך ראשי, 1957, עמ׳ 138)

אכן, „מפעלי הגנה והתיישבות״, „פיתוח״, „ביצור הארץ״ אינם מושגים חדשים בתולדות ארץ־ישראל.

מרובים הם קווי הדימיון בין מדינת הצלבנים לבין מדינת ישראל; אולם — רב גם השוני ביניהן.

מדינת הצלבנים הוכתה והובסה כאשר איחד צ א ל ח א ־ ד י ן תחת שלטונו את מצרים וסוריה, הגיב על פשיטותיהם ההרפתקניות של האבירים הצלבניים ופתח במלחמת־מיצווה נגד ממלכתם. מדינת הצלבנים בטלה מן העולם כאשר ב י ב ר ס איחד מחדש את מצרים עם סוריה וכבש אחת־אחת את ערי הצלבנים הנותרות.

אין הכרח היסטורי שסוף מדינת ישראל יהיה כסופה של ממלכת ירושלים.

האם האנאלוגיה החלקית בין שתי המדינות תיהפך לאנאלוגיה שלמה? — התשובה על שאלה גורלית זו טרם ניתנה; היא תלוייה בראש ובראשונה במדיניות שתנהל ישראל.

אומרים כי „ההסטוריה חוזרת על עצמה״; אנו מאחלים לעצמנו ולכל ישראלי, כי דבר זה לא יקרה.

אנו מקווים בכל מאודנו כי מדינת ישראל לא תהיה אפיזודה היסטורית חולפת שתשאיר אחריה שרידים ארכיאולוגיים בלבד.

סוף דבר

במשך השנים שחלפו מאז החילונו בכתיבת ספר זה ועד מסירת כתב־היד לדפוס, חלו שינויים מעמיקים בהכרתו — ובתת־הכרתו — המדינית של הציבור הישראלי.

הסערה שקמה סביב פרשת לבון פיזרה חלק ניכר מעגני הקדושה שאפפו את מושג הביטחון; חלפה שעתם של סמי ההרגעה, ואיזמל הביקורת החל לחתוך בבשר החי של הנושאים הכאובים.

אכן, עד עתה טרם העמיקה הביקורת חדור על לשרשי הדברים. הוויכוח הציבורי בעת פרשת לבון נסב בעיקר על השאלה „מי נתן את ההוראה?" ועל הצורה בה מנוהלים ענייני משרד הביטחון.

מהותם ומשמעותם של „העסק הביש" עצמו ושל המדיניות אשר הולידה אותו, טרם הפכו נושא לדיון מעמיק בציבור הרחב.

עתה הגיעה העת — והוכשר הרקע — לשנות לא רק את הרכב הממשלה אלא גם את הקו המדיני; אין להסתפק בהחלפת הסוסים — יש לעלות על דרך חדשה.

הבה נציג את הדברים בבהירות:

יהודי ישראל וערביי פלשתין חיים, ויחיו גם להבא, בשכנות. אם במשך הזמן לא תושג בין הצדדים פשרה מתוך רצון והסכמה הדדית, מה ייתכן זולתה?

נותרות רק שתי אפשרויות: פשרה כפויה מבחוץ — או חיסולו המדיני של אחד הצדדים („מבחן צבאי גורלי").

האם התגשמות האפשרויות הללו תהיה לטובת ישראל? האם כדאי לחכות עד שתתגשמנה? האם אין זה הימור גורלי על עצם קיום המדינה, בנוסח „הכל או לא כלום"?

כורח־חיים הוא לעמנו לעלות על דרך של פשרה הוגנת, מכובדת ומוסכמת על שני הצדדים.

כורח־חיים הוא לעמנו לסלק מן השלטון אותם מנהיגים אשר אינם מוכנים ואינם מסוגלים לעלות על דרך זו. לא ייתכן שלום עם מדינות ערב כל עוד מחזיקים מנהיגים אלה בשלטון.

הגיעה העת לחולל שינויים מהותיים במדיניות ובתודעה המדי־נית הישראלית.

ויפה שעה אחת קודם.

נספחים

(1999)

נספח 1

כתבה של שאול צדקא ב"הארץ" ביום השנה ה- 30 ל"מבצע קדש"

אנטוני אידן, ראש ממשלת בריטניה בזמן מבצע סיני, השמיד כל מסמך שהסגיר את העובדה לפיה הוא וישראל עיבדו תכנית משותפת להתקפה על מצרים.

עד כה טענו הבריטים כי לא ידעו על כוונותיה הצבאיות של ישראל.

טענה זו הושמעה לא רק בפרלמנט אלא אף בספרו של שר החוץ דאז, סלווין לויד.

את הפרטים האחרונים של הפעולה סיכמו שני הצדדים עם צרפת בפגישה המפורסמת שהתקיימה ליד פאריס ב- 23 לאוקטובר 1956. אך כשאידן שמע שהתכנית הועלתה על הנייר, והעתק ממנה נמצא בידי הישראלים, הוא נחרד ושלח שני פקידים בכירים לפעול להשגתו.

ה"גארדיאן" מוסר כי הבריטים הפעילו לחצים כבדים על ישראל, ושכנעו אחרי מאמצים רבים את משה דיין להנחות צנחנים במעבר המיתלה. הטלוויזיה הבריטית, המקדישה בימים אלה תכניות רבות למבצע סואץ, במלאת לו 30 שנה, מספרת כי לאחר הפגישה בצרפת היו דויד בן-גוריון ומשה דיין שבעי רצון מתוצאותיה והלכו לבלות את הלילה בכיכר פיגאל בפאריס.

("הארץ" 31.10.1986, עמ' 5א)

נספח 2

קטעים מכתבה של מרדכי ארציאלי ב"הארץ" (31.10.86) על הכנס באוניברסיטה ע"ש בן-גוריון בבאר-שבע ביום השנה ה- 30 לפלישה הישראלית-בריטית-צרפתית למצרים ב- 29.10.1956.

אחד המכשולים המונעים חשיפה מוחלטת של כל פרטי מבצע סיני היא העובדה שלא נרשמו סטנוגרמות של הפגישות והשיחות החשאיות. ניתן להסתמך רק על עדויותיהם של אלה שנטלו חלק בפגישות ועל יומניהם של בן-גוריון ואנטוני אידן.
בימי חייו אסר בן-גוריון כל פרסום מתוך יומנו על המגעים החשאיים, על "הקנוניה" שנרקמה עם הצרפתים והבריטים.
בספרו של משה דיין "יומן מערכת סיני" שיצא לאור ב- 1965 יש רמזים מועטים על המהלכים המדיניים החשאיים. גם בספרו האוטוביוגרפי "אבני דרך" שהתפרסם 20 שנה אחרי המבצע, יש פרטים מעטים על השיחות בוועידה החשאית בפרבר הפריסאי סאוור שבה השתתפו בן-גוריון, ראש ממשלת צרפת ושר החוץ הבריטי.
גם בספרו של ד"ר מיכאל בר-זוהר אין דיווח מלא על מגעים סודיים אלה.
יומנו של בן-גוריון העוסק בתקופה זו טרם נחשף. עלינו להמתין עוד כמה חודשים.
מה אומרים, מה חושבים היום בפרספקטיבה של 30 שנה הבריטים, הצרפתים, האמריקאים, הישראלים, המצרים ! . . .
. . . המבקר החריף ביותר נגד מבצע סואץ היה סיר ג'וליאן אמרי, חבר הפרלמנט.
במלחמת העולם השנייה היה איש הקשר עם המחתרות במזרח התיכון, באירופה, ובמזרח הרחוק ולאחר מבצע סיני שימש סגן שר המלחמה. שמרן זה, שהיה לפני יותר מ- 30 שנה מראשי "קבוצת סואץ" שנאבקה נגד הפינוי הבריטי ממצרים כינה את המבצע:
" הווטרלו של אירופה ".
אמרי לא חסך את שבט ביקרתו מהאמריקאים שגרמו לדעתו לכישלון המבצע.
הכישלון פגע ביחסי בריטניה עם העולם השלישי, גרם לקרע בין בריטניה לצרפת, אילץ את הצרפתים לסגת מאלג'יר, והביא לתהליך הדה-קולוניזציה. . . הוא תקף גם את אידן ששיקר בפרלמנט כשהכחיש כי הבריטים קיימו מגעים עם הישראלים במבצע.
"דיפלומטיה", אמר, "היא האמנות לשקר אחרים למען מדינתך, אך לא לשקר את אנשיך"

. . .פאנל שלם הוקדש לנושא מגבלות הכוח, ובדיון זה גנב את ההצגה שר הביטחון יצחק רבין. הרצאתו, שאותה לא קרא מן הכתב, הייתה בנויה לתפארת ובה השמיע בצורה חותכת ובהירה את תפיסתו המדינית-אסטרטגית. הדעה כי במלחמת "זבנג וגמרנו" ניתן לפתור את הסכסוך הישראלי-ערבי היא אשליה מסוכנת מאוד.

מלחמה שבה נכפה שלום על הערבים המובסים ושתשים קץ לכל המלחמות נועדה מראש לכישלון. לכוח הצבאי הגדול שלנו יש מגבלות. הוא הצביע על הדמיון בין מבצע קדש למלחמת של"ג. שתיהן היו מלחמות ברירה. . . .

. . . מי שקשר את הקשרים עם צרפת, ושהיה מעורב, אם לא היוזם, של המבצע המשותף - שמעון פרס - אמר שלאחר סגירת המיצרים החליט בן-גוריון לפתוח, גם במלחמה, את הסגר. לפני ש"הזקן" יצא לצרפת הוא לא ביקש לשנות מפה אלא לשנות מצב ובארבע עיניים אמר ה"זקן" שאחרי המצע לא נישאר בסיני. אך בפרהסיא אמר שנישאר בסיני וזאת כדי להשיג את מה שביקש - פתיחת המיצרים והפסקת פעולות הפדאיון. אחרי המבצע, אמר פרס, התהדקו מאוד הקשרים שלנו עם צרפת.

הוא לא סיפר שאחרי המבצע הגשים חלום אישי והשיג מהצרפתים את הסיוע לבניית הכור הגרעיני בדימונה. . .

("הארץ" 31.10.1986 עמ' 2ב)

נספח 3

מה מותר לגלות כעבור 30 שנה.

[הקטע הבא מצוטט מספרו של סגן-אלוף מרדכי בר-און "אתגר ותגרה", בהוצאת המרכז למורשת בן-גוריון בשדה-בוקר, 1991.

בר-און היה שלישו וראש לשכתו של הרמטכ"ל משה דיין בשנים 1956-1957.

הוא כתב את הדברים בעת שהתרחשו אך החומר הותר לפרסום רק 30 שנה לאחר מכן).

בר-און מדווח על פגישה בעיירה וורמאר, בצרפת, ב- 23.6.1956, בין אישים בכירים במשרד הביטחון הישראלי לבין אישים בכירים במשרד הביטחון הצרפתי.

הבהרות בסוגרים מרובעים - עקיבא אור]

* * *

בשעה 11 מתכנסים לישיבת הפתיחה. מי ומי בבאים ?

מבט על רשימת המשתתפים דיו להצביע על הרצינות הרבה שמקדישים שני הצדדים לעניין.

אלה הנוכחים מצד צרפת :

פייר בורסיקו, ראש המוסד הצרפתי לביון, המשמש גם כיושב ראש הוועידה.

גנרל לאבו, הממונה על הייצור והאספקה במיניסטריון ההגנה.

גנרל שאל, סגן הרמטכ"ל הצרפתי.

קולונל בירמבו, ראש המטה לצבאות [צרפת] בצפון אפריקה.

קולונל ברנה, יועץ צבאי ללקוסט [המושל הצרפתי של אלג'יריה].

לואי מנג'אן, בא כוחו ויועצו המדיני של שר ההגנה הצרפתי.

ואלה הנוכחים מטעמה של ישראל :

רב-אלוף משה דיין - הרמטכ"ל.

שמעון פרס - מנכ"ל משרד הביטחון.

יוסי נחמיאס - נציג משרד הביטחון באירופה המערבית.

אלוף משנה יהושפט הרכבי - ראש אגף המודיעין.

אלוף משנה עמנואל נשרי - נספח צה"ל בפאריס.

בורסיקו פותח את הוועידה ונותן את רשות הדיבור למשה דיין.

דיין פותח בהצביעו על שתי הסכנות העיקריות שיוצר שלטונו של נאצר לצרפת ולישראל :

א. חיסול ההשפעה האירופית במזרח התיכון.

ב. הקמת בסיס סובייטי במצרים.

מטרתה הישירה של ישראל היא הפלת משטרו של נאצר. במסגרת זאת נראה לישראל שקיים יסוד מוצק לשיתוף פעולה בינה לבין צרפת. בפעולות נגד נאצר תהיה ישראל מוכנה ללכת עם צרפת ככל שצרפת תבקש וכל עוד תהיה מובטחת השותפות המלאה. אך מעבר לכל אותן פעולות משותפות מאמינה ישראל שעוצמתה הצבאית כשלעצמה מהווה אינטרס חיוני גם עבור צרפת. האימפריה הערבית שעליה חולם נאצר לא תקום בלי הכנעתה של ישראל. יתר על כן, כל ניצחון שינחל נאצר במלחמתו נגד ישראל יגביר את פעילותו בכל יתר חזיתותיו. לכן יש קשר ישיר בין הנעשה בגבול ישראל-מצרים לבין הנעשה באלג'יר.

בשלב זה של הדיונים חשוב לברר את השאלה העקרונית: האם מוכנה צרפת לשתף פעולה עם ישראל כדי להפיל את משטרו של נאצר מכאן, ולחזק את ישראל מכאן ?

בדברי תשובתו מזדהה בורסיקו עם התפיסה העקרונית שהציג דיין ומאשר את נכונותה של צרפת לשיתוף פעולה.

("אתגר ותגרה" מאת מרדכי בר-און, הוצ' המרכז למורשת בן-גוריון,1991, ע' 153)

* * *

[בר-און כותב בהמשך (ב- 15.10.1956) , (ארבעה חדשים לאחר פגישת וורמאר), שבועיים לפני שישראל תוקפת את מצרים:]

בנקודה זו [ב 15.10.1956] משליך גנרל שאל אל שולחן הדיונים רעיון חדש ומפתיע. 'התבשלותו' של הגנרל במשך שבועיים ימים בדיונים שונים עם ישראל והיכרותו הקרובה עם המחשבות האופרטיביות של צה"ל נותנות עתה את פירותיהן.

הוא מציע עתה ' סצנריו ' מבוים ומתוכנן מראש לפיו פותחת ישראל בהתקפה על המצרים בסיני, לבדה ובלי כל קשר, לכאורה, עם בעלות הברית.

בהגיע צבאותיה לאזור התעלה נכנסים צבאות בריטניה וצרפת ותופסים את התעלה כשהם מעמידים פנים כאילו באו להפריד בין הנצים ולהבטיח את שלומה ושלמותה של התעלה הנמצאת בסכנה לרגל המלחמה המתחוללת בקרבתה. כדי לתמוך בעמדתה תוכל בריטניה

אף להיעזר בזכויותיה על פי הסכם פינוי התעלה מ- 1955.

אידן עט על הרעיון כמוצא של רב. אם ניתן סצנריו כזה לביצוע הרי תימצא סוף סוף העילה הגואלת שאותה ביקש מזה שבועות רבים. הוא יוכל גם להציג קבל עולם את התערבותה הצבאית של בריטניה לא כתוקפנות אנטי-מצרית אלא כשליחות בינלאומית להבטחת [חופש השיט ב] התעלה לטובת העולם כולו. אידן המשולהב מן הרעיון מבטיח לעיין בו לאלתר וכבר הם קובעים פגישה סודית בין ראשי ממשלות צרפת ובריטניה בארמון מאטיניון שבפריס ב- 16 באוקטובר.

(מ. בר-און, "אתגר ותגרה" , הוצאת המרכז למורשת בן-גוריון בשדה-בוקר,1991, ע' 239)

מה אסור לגלות אחרי 40 שנה.

[ביום השנה ה- 40 ל"מבצע קדש" פרסם "ידיעות אחרונות" את הכתבה הבאה:]

[הבהרות בסוגרים מרובעים - ע. אור]

פרסום ראשון: ההסכם הסודי בין המודיעין הישראלי למוסד הצרפתי

מאת יגאל סרנה.

נשק תמורת חיסולים

הסכם חשאי בין צרפת לישראל ערב "מבצע קדש" דן בסיוע ישראלי לדיכוי המרד הגדול באלג'יריה, תמורת נשק. ישראל קיבלה מצרפת טנקים, מטוסים, ותחמושת.
בתמורה נדרשה לספק מודיעין, פיגועים, וחיסולים.
תאוות הנקם הצרפתית חברה לתאוות המלחמה הישראלית.
מהצד הישראלי ישבו שמעון פרס, משה דיין, ויהושפט הרכבי.
"מבצע קדש" חילץ את ישראל ממימוש רוב חלקה האפל. מחקר חדש.

* * *

רוב האנשים שהיו מעורבים בפרשה החשאית והאפלה של "מבצע תאנה" כבר הלכו לעולמם: ראש הממשלה דויד בן-גוריון, השר משה שרת שידע על חלק מהמבצעים ונלחם נגדם, אלוף יהושפט הרכבי, האלוף מאיר זורע, רב-אלוף חיים לסקוב, והאיש המרכזי בעסקה שלא התרחשה למרבה המזל במלואה - הרמטכ"ל אז, רב-אלוף משה דיין.
אחרים עדיין חיים. לפרשה יש טעם מיוחד עכשיו, אחרי ארבעים שנה, בימי ראש ממשלה טירון אך עתיר סמכויות ומידור - בשל הדרך החשאית שבה התנהלה.
זהו מקרה נדיר, בו מוטל אור על האופן בו מתנהלים תחת הקרקע הסכמים חשאיים, נמתחים בין שירותי-ביטחון, ומחברים נשק ורצח, ברית צבאית וחומר נפץ.
אחד השותפים הבכירים ניצב גם היום במרכז הבמה הפוליטית הישראלית: רה"מ היוצא שמעון פרס. חלק מתכונותיו בלטו כבר ב- 1955, בעת שהיה פקיד צעיר ובכיר, איש נבון ומהיר-פעולה, בעל קשרים פנטסטיים ויכולת בנית תכנית שלמה סבוכה על חוד התער, שכל חלקיה מתחברים ברגע המכריע.

יש גם שותפי סוד כמו מורלה בר-און ראש לשכת הרמטכ"ל אז, שכיום כותב על העבר, אך ממשיך לשמור על סוד ה"תאנה", או הפיזיקאי יובל נאמן, אז קצין מודיעין צעיר ושליר התכנית בפאריז, שבחדרו שמעתי לפני שבוע בעיקר שתיקה נדהמת.

איך כל הדברים, שנאמרו בחדרי-חדרים של אמ"ן הישראלי וה"מוסד" הצרפתי, יוצאים פתאום החוצה.

"רק אם תביא לי פתק אישי מראש המוסד עכשיו, שיש לך אישור מראש המוסד הצרפתי שאדבר, אפתח את הפה", אמר [פרופ. יובל נאמן] וסירב לדבר גם על הדברים שנחשפים פה ועכשיו במחקר חדש של מוטי גולני [מאוניברסיטת חיפה] "תהיה מלחמה בקיץ", מחקר בהוצאה הרשמית של משרד הביטחון, שמתפרסם לגמרי במקרה בעת ביקורו של נשיא צרפת ז'אק שיראק בארץ.

זה אירע בקיץ 56'. דיין, פרס, וראש אמ"ן הרכבי חזרו ביוני משלושה ימי מו"מ קדחתני בעיירה וורמאר, דרומית לפאריז. מול הישראלים, בחדרים המפוארים של בנין השירות החשאי הצרפתי ישב בורסיקו, ראש השירותים החשאיים והריגול הנגדי של צרפת. בן-גוריון עצמו, כשראה את תכנית מבצעי "תאנה" ו"גיאות", החתומות בידי בורסיקו וראש אמ"ן הרכבי, אמר מיד " שיש שם הרבה דברים פנטסטיים ומיותרים בהחלט, שאין להם שחר, אבל בזה אני סומך על תבונתו של מי שישב שם. טוב, ניכנס לעסק הזה, זוהי הרפתקה קצת מסוכנת, אבל מה לעשות, כל קיומנו כך".

אם לסכם בפשטות בוטה מה סוכם בהרפתקה שם, הרי זה כך:

הצרפתים נותנים לישראל בפעם הראשונה נשק באיכות ובכמות עצומה.

ישראל הקטנה בתמורה, מספקת להם מודיעין, פיגועים, וחיסולים.

אף לדוחפי התכנית הנמרצים ביותר נראה העניין רגיש ובעייתי, שריח לא נעים נודף ממנו, ודיין אמר, חמישה ימים אחרי שובו משיחות וורמאר, שעל ישראל להיזהר מאד מלהפוך "לקבלן לענייני רצח וחבלות, הנשכר לפעולה תמורת אתנן של נשק". כך דיברו בחדרי חדרים בקיץ החם של 1956, עוד טרם הלאים נאצר את תעלת סואץ ונתן עילת מלחמה לכולם. לא היו אז הדלפות, לא הייתה עיתונות, שמציצה לכל מקום כדי לכתוב וגם כדי למנוע אסונות מיותרים.

איש לא הזכיר להם כמה נזק גרם ה"עסק ביש" שאירע פחות משנתיים קודם לכן, והיה בנוי גם הוא על פיגועים [של אנשי ה"מוסד" במוסדות אמריקאיים] במצרים.

התקיימה חרדה מפני מלחמה והיא השתיקה כל קול אחר. והיו שרצו מלחמה.

התקיימו גם שתי מגמות: מעצמה חזקה שחיפשה נקמה,

ומדינה צעירה שהרמטכ"ל שלה רצה נשק חדש ומלחמה נוחה.
שתי המדינות מצאו זו את רעותה.

חרדה ותאווה למלחמה.

חלק ניכר מקוראי העיתון טרם נולדו בשנת 1956. מעטים מהם נלחמו במלחמת סיני. אחרים ישבו בבית או במעברה צפופה, ואני, ילד בן ארבע אותה שנה זוכר תמונה ובה כל דיירי הבית ברחוב דיזנגוף שבו גרנו, מכונסים בקומת הקרקע, בהול חשוך, על גבי ספסלים, בשל אזעקה. שבע שנים אחרי מלחמת השחרור הקשה הייתה ישראל גדושת חרדה, שהאמינה כי נחלצה בנס מכליה. על המון ניצולי שואה ופליטים מזרחיים במעברות שלט ביד רמה ראש-הממשלה בן-גוריון. לזמן קצר נטש את רסן השלטון בשנת 1955, ומשה שרת המתון בא, זמנית מאוד, במקומו. על צה"ל ישב הרמטכ"ל הכריזמטי משה דיין, שידו הייתה נטויה גם בצבא וגם במפלגה, בדרך שאינה מוכרת עוד.
כחרב ריחפה באוויר בסתיו 55' עסקת הנשק הגדולה בין צ'כיה למצרים, ובן-גוריון האמין כי המצרים מתחמשים כדי לתקוף את ישראל. תהיה מלחמה בקיץ כתב בן-גוריון לטדי קולק בארה"ב, "מצרים, יחד עם ירדן, סוריה וערב הסעודית".
הייתה המתנה למכה, אף שידעו כי נאצר מדבר הרבה, אך עושה מעט.
"הייתה חרדה אמיתית" אמר לי החוקר גולני, "כל כך אמיתית, שלא נתנה לעובדות להפריע לה. לא הייתה שום ראיה שהמצרים יתקפו. הם דיללו כוחות בסיני, אבל יהושפט הרכבי אמר לי: ' הטפתי אז לבן-גוריון שתהיה מלחמה '. הם לא הבינו למה נאצר אוגר כל כך הרבה נשק ומדבר על מלחמה, והסיקו כי הוא זומם מלחמה".
הכל דברו על מלחמה בקיץ 56', בעיתונים וברחוב, במפלגות ובמאמרי מערכת בכל שלטה חרדה ישראלית שתשוב כל כמה שנים. כך התרימו לצבא, יצאו לביצורי ספר, שנאו את נאצר בלהט. החרדה היא אמה של המלחמה הבאה.
אם מלחמה, אז מלחמה יזומה, חשב דיין. הוא האמין כי רצוי שישראל תדרדר את המצב בעיתוי שלה, וסילק את הרעיון הישן של תגובה ישראלית רק אחרי מכה ערבית. "יש מלחמה שהיא בניין" אמר דיין בפגישה עם סופרים, "בעוד ששלום מסוג מסוים הריהו חורבן והרס". במחשבתו הפוליטית ראה מלחמה נוספת עם מצרים טרם הסכמי שלום נוחים יותר לישראל. בקיץ 55', כשפרס ביקר בצרפת, שאל אותו הרמטכ"ל הצרפתי ג'ומא: נו, מה עם דיין ? ופרס ענה לו: "הוא מבסוט מהחיים, עושים מלחמה".

קצין המודיעין יובל נאמן ישב במטכ"ל והכין תכניות מגירה למלחמות הבאות.
"בורי" המטכ"ל היה אז ברמלה המעורבת, מה שכונה ""מוצב פיקוד עליון".
. "בנינו שם מטה" אומר יובל נאמן, "למקרה מלחמה. המטכ"ל עצמו, בזמן שלום, ישב על גבעה ברמת-גן. כבר בשנת 1952 עשינו תרגיל מלחמה גדול של המטכ"ל, שכלל תפיסת מוצב הפיקוד, ואני ניהלתי את התרגיל. רבין היה ראש מחלקת מבצעים. בדיוק כשבתרגיל רמת-גן נכבשת בידי הערבים, נפסק התרגיל, כי הנשיא וויצמן נפטר, ומטה התרגיל הפך למטה הלוויה. . . בשנת 1954 הכנתי את התכנית למלחמת ששת הימים - תקיפה יזומה לפני הסתערות כל צבאות ערב.. היה לילה שישבנו אצל השר לבון [פנחס לבון, שר הביטחון] עד שלוש לפנות בוקר, עד שאישר את תכניות המלחמה. באשר לדיין, לא בלתי אפשרי שחתר למלחמה. הוא דיבר אתי על פעולות התגמול אז, [ושאל] אם הן מרתיעות את המצרים או "מחממות" אותם. בשיחות עם הצרפתים דיין כבר היה פתוח לגמרי לאפשרות של מלחמה. הצרפתים היו מסובכים במלחמת אלג'יר [נגד מחתרת הפ.ל.נ. - "חזית השחרור הלאומי" של העם האלג'ירי] וראו בנאצר, שסייע, לפחות בהצהרות, למחתרת - ונגדם, את אבי כל חטאת. הם חשבו שאויבו של נאצר - כמותו - הוא ידידם ". כך [אומר יובל] נאמן עכשיו.
פרס ודיין חיפשו נשק. הם ידעו שבן-גוריון, שנבהל מהתחמשות המצרית, לא ייתן אור ירוק למלחמה, עד שלא יגיע נשק חדש לצה"ל הקטן. כבר התקיים אז זרם מטוסי "מיסטר" מצרפת, אבל לא מהפך ממש. פריצת הדרך, על פי גולני, נוצרה רק בראשית קיץ 56', כשפרס גילה כי בוטלה עסקת 200 מטוסי "מיסטר" להודו, ונוצרו עודפים פתאומיים. הוא רצה עסקת נשק שתשנה דרמטית את מאזן החימוש ואת הרגשת הביטחון הצבאי, וחיש מהר יצא, כמנכ"ל משרד הביטחון, עם הרמטכ"ל דיין, ועם ראש אמ"ן הרכבי, לסגור עסקה.
בעיירה וורמאר סגרו השלושה את העסקה הכפולה של נשק רב ובעלת-ברית צבאית חזקה תמורת סיוע ישראלי למלחמה בנאצר ובאלגיר [ב"חזית השחרור הלאומי" של העם האלג'ירי].

ראש המוסד הצרפתי, וראש אמ"ן, חתמו על ההסכם כדי למנוע צורך באישור ממשלותיהם. ההחלטות הכי גורליות בחיי אומה, והכי מסוכנות, מהסוג הזה, או מסוג פתיחת מנהרה [רמז להחלטת נתניהו לפתוח את "מנהרת הכותל"] , מתקבלות בדרך כלל בחדר כמעט ריק.
מוטי גולני, מרצה בן 41 מאוניברסיטת חיפה, חוקר את מלחמת סיני כבר שש שנים.
זו עבודת הדוקטורט שלו. את "מבצע תאנה" החשאי מצא בלי שידע על קיומו ע"י הסקת מסקנות לוגיות. זמן רב חיפש תשובה לשאלה שהטרידה אותו : למה הגיעה ישראל למלחמה

דווקא באוקטובר 56', כשאף אחד לא איים עליה ? הוא מצא שתעיתוי היה צרפתי. חיבר יאחד ועוד אחדי והגיע לארכיון חיל-האוויר הצרפתי. שלושה הארכיונים הצרפתים הצבאיים ממוקמים בטירת וונסאן בפרברי פאריז. ארמון ישן, שמור היטב כמחנה צבא, שמנוהל ע"י קציני צבא וחוקרים אזרחיים בעלי סיווג [בטחוני] גבוה, סגור כמעט לחוקרים זרים. גולני בר-המזל הגיע לשם לפני חמש שנים, בחורף 1991, ונהנה משעת רצון נדירה בשל מצבה של ישראל במלחמת המפרץ. פתאום פתחו לפניו הכל.

תפוחי אדמה לוהטים.

כשביקש חומר על מלחמת סואץ [הידועה בישראל כ"מבצע קדש"], התברר שאין אצלם תיק כזה. שכל מלחמת סיני היא חטיבה בתוך "מלחמת אלג'יר". אותה מלחמת אינתיפאדה אכזרית שניהלה צרפת נגד המחתרת האלג'ירית שחתרה לעצמאות וניסתה [צ"ל נאבקה] לסלק כיבוש צרפתי עתיק יומין, שהיה מצויד בצבא עצום, ובשני מיליון מתנחלים [צרפתים שהתנחלו באלג'יריה לפני מאה שנים].

עבור הצרפתים כל מחיר היה כדאי כדי לנצח בקרב האבוד הזה. כשהגיעו ארגזי החומר והתיקים הסודיים אל שולחנו של גולני, "הרגשתי שיש לי ביד תפוחי אדמה לוהטים".

זו ההרגשה שהוא תאר לי בפגישה שלנו, ושאותה חווה לפעמים גם עיתונאי, ששם ידו על חומר שיוצר בו התרגשות קדחתנית, שמא מישהו "יעקור החומר מידיו". כך מוטי גולני.

שמונה ימים ישב בארכיון הצבאי בוונסאן וכל ערב שלח כל מה שצילם לישראל, פן יתחרטו הצרפתים. שמונה ימים של דאגה וחרדה, ואושר, שבסופם הצטיירה לו התמונה השלמה של "מבצע התאנה" וכל התכנית שקדמה למלחמת סיני.

הסיבה שהחומר הסודי נמצא דווקא בארכיון חיל-האוויר הייתה כי הגנרל מוריס שאל, שהיה בשנת 1955 סגן הרמטכ"ל הצרפתי ואיש חיל-האוויר הוא שהגה מהצד הצרפתי את הקנוניה המוזרה. כעבור זמן קצר יהי שאל למפקד הצבא הצרפתי באלג'יריה, ואח"כ גם בין אלה שימרדו בהחלטת הנשיא דה-גול להסתלק מאלג'יריה.

בתוך פקודות חיל-האוויר הצרפתי מצא גולני את כל הסיכומים שנעשו עם נציגי צה"ל בקשר לפעולות "תאנה". בפרשה הזאת שלט צה"ל בכל, וסגן ראש אמ"ן, הקצין יובל נאמן, נבחר להיות איש הקשר הראשי של "מבצע תאנה" עם ה"מוסד" הצרפתי בפאריז.

החיסולים של ראשי המרד.

חדרו של יובל נאמן נמצא בקומה רביעית של בניין שנקר לפיסיקה של אוניברסיטת תל-אביב. זהו חדר גדול ומרופד היטב, גדוש חפצים ומזכרות, פסל ראש עצום של נאמן, כיאה למי שיש בו אלמנטים קלים של הערצה עצמית. דגמי חלליות, צילומי לווין, [צילומי] העולם מן הירח ואף צילום של אבי פצצת המימן אדוארד טלר עם הקדשה אישית.

נאמן עצמו ציטט לי מיומני בן-גוריון שכתב כי נאמן הוא עילוי שיש לקדמו. הוא אכן קודם בצה"ל כקצין מודיעין יצירתי ומבריק וחיש מהר היה ל"איש שלנו" בפאריז לצורכי [מבצע] "תאנה". בתום תרגיל חטיבתי גדול המריא לצרפת הוא הכיר היטב את הצרפתים מתקופת [שהותו ב] בית הספר לפיקוד ומטה שם, והחל בבואו לרקום במהירות, שהפחידה את הצרפתים, את כל הפרטים.

לא חשת נחיתות או חולשה, קצין צעיר, בודד, מול כל אנשי המוסד הצרפתי, בביתם הם ?

"לא חשתי שום חולשה. לפעמים התפלאתי שאנו מתקדמים במודיעין יותר מהצרפתים. הם היו מרובעים לגמרי, סכמתיים, ואנו יצירתיים. הכל עשינו מהר ממה שחשבו. באותו זמן, בשנת 1955, התחלנו במודיעין לעבוד עם המחשב הגדול הראשון, שנקרא "וויצק", שבנו פה במכון וייצמן, והם העריכו את זה".

אתה סיכמת איתם את הזמנת החיסולים של מנהיגי המחתרת האלג'ירית ?

" החיסולים קיימים בחומר של מוטי גולני ? אני לא מגיב על זה. זה חומר מודיעיני שנשאר אצלי שמור לתמיד".

זה מתחבר לרצח בן-ברקה ? [בן-ברקא היה מנהיג האופוזיציה השמאלית במרוקו ונרצח בפריז ב- 65' ע"י השירות החשאי המרוקאי. ה"מוסד" הישראלי סייע לרצח. ר' בהמשך] "תשאלו את מאיר עמית. שהיה ראש המוסד אז".

שמונה נסיעות נסע נאמן מישראל לצרפת, ודיין דאג שאשתו דבורה ושני ילדיו בני שנתיים וארבע יצורפו אליו לשם, כדי שנאמן לא יקפוץ כל הזמן מפה לשם ושהכל ירוץ מהר ובלי הפרעה. דובר על העברה חשאית של נשק, התקפי ברובו, בתמורה לסיוע לצרפת בדיכוי המרד בגדול באלג'יריה. ישראל דרשה, וקיבלה, במסגרת מבצע "גיאות" 200 טנקי "אם-איקס", 72 מטוסי "מיסטר" וגם תחמושת בתמורה. דובר על סדרת פעולות, שחלקן אסור בפרסום עד היום. בין השאר פיצוץ תחנת "קול קהיר" בקהיר, ותחנת הרדיו בדמשק. הצרפתים, כתב גולני, רצו לפגוע באולפני הרדיו בקהיר ודמשק ואף הכינו את מתקני הפיצוץ שישראל היתה אמורה להניח באמצעות סוכניה.

מול האלוף מאיר זורע, שהיה שם בהתחלה, עוד לפני נאמן, ישב הקולונל מורלאן. כשהזכיר גולני את השם מורלאן בחדר של נאמן, קפץ זה ושאל: "מאיפה אתה מכיר אותו?" "מורלאן" היה שם הקוד של ראש יחידת ה"סרוויס אקציון", אחת מחמשת שירותי-המשנה של ה"מוסד" הצרפתי. עמו ישב נאמן על עניין "תאנה". איש אצולה ופעיל במחתרת נגד הנאצים, שתחבר אז לישראל כדי להילחם בנאצר.

סבך של חשדות ומדון.

בזמן שבו הגיע יובל נאמן לפאריז כבר התקיימו קשרי מודיעין הדוקים בין ישראל לצרפת. עוד בזמן הבריטים, בשנות ה- 40 באו נציגים של ה"הגנה", אצ"ל, ולח"י, וישבו מול ראש ה"מוסד" הצרפתי שבחש במתרחש. מאז העצמאות התקיימו קשרים בעיקר בין השב"כ הצרפתי ל"מוסד" הישראלי סביב ארגון העלייה הלא-חוקית מצפון אפריקה. וההגנה העצמית שם. ישראל מסרה מדי פעם מידע נוסף לצרפתים משם. במישור אחר התקדם שיתוף הפעולה הגרעיני שהיה במלוא תפוקתו.
כשהתחלו להירקם הקשרים של "מבצע תאנה", נוצר חשש בישראל מבלבול שירותי הביטחון. איך יפעל הקשר החדש אמ"ן - "מוסד" צרפתי? דיין הוציא באישור ב.ג. הנחיה שלפיה "הכרחי שעם ישראל ידבר עם ידידיו בלשון אחת, אחרת נאבד כל פיקוד ושליטה על הנעשה וסופנו ליפול לתוך סבך של שגיאות, חשדות, ומדון".
כך הצליח דיין להשיג שליטה מלאה ובלעדית על המתרחש, ו"הושלמה השתלטות דיין ופרס על יחסי ישראל-צרפת בברית החשאית".
שאלת הסודיות הייתה מרכזית בעיקר כשמדובר בישראל המסייעת לדכא מרד נגד מעצמה קולוניאליסטית, ולכן הוחלט על מידור חזק, [על] הפחתת מספר שותפי-הסוד ועל כך ש"כלפי הצרפתים יופיע בפאריז רק גורם קישור אחד, שהוא יובל נאמן. כל השאר יוצגו כעוזריו. הוא יכול להיעזר בנציג ה"מוסד" שם".
בדיווחים שלו מפאריז כתב נאמן כי עניין הטרור האישי, לו התחייבנו, נרדם בינתיים. הוא בדק וגילה כי ההזמנות לחיסולים לא היו ממשיות בשלב הזה, והוחה לא לעורר את האהבה עד שתחפץ. ישראל ניסתה כל הזמן, עפ"י הנחיות דיין ופרס, לצמצם את מעורבותה ואת "מבצעי תאנה" ולשלם פחות ככל האפשר בפעולות תמורת הנשק של "מבצע גיאות". אך ראש אמ"ן הרכבי גם הזכיר כי "מטרתנו היא מלחמה בנאצר, יש לנו עניין להכות, ובכל החזיתות, הואיל ועבורו אין הבדל אם "כשל בחזית לוב או בחזית ישראל. אם ברצוננו

לשתף את הצרפתים במלחמתנו עלינו לשתף עצמנו במלחמתם."

כמו בכל תהליך סוחף וחשאי של קבלת החלטות שבראשו עומד אדם חזק ודוחף כמו משה דיין, היו מעט קולות שהזהירו. יועץ שר הביטחון לעניינים מיוחדים, שאול אביגור, הזהיר מפני ההתחייבויות שלקחה ישראל על עצמה תמורת הנשק, אך דיין השיב לו מיד והשתיקו. למרות הזיכרון הטרי והכאוב של עסק הבישי במצרים [כשסוכנים ישראלים פוצצו, לפי הוראות מישראל, מוסדות הסברה אמריקאים בקהיר כדי לשבש את יחסי ארה"ב-מצרים. הסוכנים נתפסו, נשפטו, חלקם למוות, ונודעו בישראל כ"קדושי קהיר". הוויכוח על "מי נתן את ההוראה" הביא להתפטרות שר-הביטחון לבון, ולאחר שנים - לעזיבת בן-גוריון, דיין, ופרס, את מפלגתם, בגלל זיוף מסמכים לפיהם הוטלה האחריות לפעולה על לבון] הביעה ישראל נכונות לבצע פיגועים נוספים כאילו לא נלמד הלקח [מכישלון הפיגועים של "קדושי קהיר"] שטרם פרץ אז החוצה, וטרם טופל ע"י העיתונות.

נראה כי רק המזל חילץ את ישראל בקיץ שנת 56' מ"מבצע תאנה" או לפחות, מחלק מיעדיו. יומיים לאחר שהגיע משלוח הנשק הצרפתי הראשון לישראל, ביולי, הלאים נאצר את חברת תעלת סואץ ויצר את האמה של כל העילות למלחמה. שאליה תצטרף גם בריטניה. שוב לא היה צורך ביעדי ה"תאנה" וזו נדחקה או נדחתה. הצרפתים והישראלים יכלו עתה להכות בנאצר בשל מעשה גלוי ולא בשל נקמה חשאית או חרדה מעורפלת.

פרצה המלחמה [מלחמת סיני 1956] ובעקבותיה לא הגיע השלום הנוח כפי שתכנן דיין. אלוף משנה יובל נאמן הציע הקמת בית-כנסת על פסגת הר סיני והכרזתו כאתר קדוש ליהדות אך דיין דחה זאת. בן-גוריון הכריז על "מלכות ישראל" בסיני, ונסוג משם מיד.

"שנה אחרי שישבתי מול קולונל מורלאן בפאריז על 'מבצע תאנה'" סיפר לי נאמן בחדרו, "נסעתי כסגן ראש אמ"ן למשימה בצפון-אפריקה בזהות בדויה ועמדתי לטוס מקזבלנקה לטוניס, והנה בתור לדרכונים עומד לפני איש עם שפם גדול. כשהסתובב ראיתי כי זהו ראש השירות [החשאי] הצרפתי מורלאן, שנסע גם הוא מוסווה ובזהות בדויה במקום בו אסור לו להיות, היה לו דרכון פורטוגזי". השניים, שהכירו כה טוב משבועות של שיחות חשאיות, לא החליפו מילה. שני מרגלים בכירים מאוד, מוסווים בשפם ובדרכון, שמגלים זה את זה באותו תור במקום שבו תכננו יחד להפעיל סוכנים חשאיים.

("<u>נשק תמורת חיסולים</u>" מאת יגאל סרנה, "ידיעות אחרונות" 25.10.1996, ע' 12)

[ספרו של מוטי גולני "בקיץ תהיה מלחמה" - ישראל בדרך אל מלחמת סיני 1956-1955 "
יצא לאור בהוצאת "מערכות" של משרד הביטחון, בשנת 1997.
בספר אין זכר למבצע "תאנה".
מי מונע פרסום "מבצע תאנה" 40 שנה לאחר המעשה, ומדוע ?]

דמו בראשנו

הסיפור המלא על מעורבות ישראל בחיסולו של המרוקאי מהדי בן-ברקא

[כתבה של משה זונדר ב"מעריב" 8.1.99, נספח "סופשבוע", ע' 34]

מהדי בן-ברקא, מתמטיקאי, היה מנהיג אופוזיציה מרוקאי שקרא לביטול המלוכה בראשות המלך חסן השני והפיכתה [של מרוקו] לרפובליקה עממית. הוא נאשם במעורבות בקשר נגד המלך חסן ביולי 63', הורשע בבית-דין צבאי בבגידה במולדת ונדון למוות שלא בפניו.
בן-ברקא נמלט ממרוקו וחי בגלות. הוא לא הסתפק בתקיפת מדיניותו ומשטרו של המלך חסן ותקף גם את משטר המדינות המתועשות שחמסו את משאביהן הכלכליים ואת כוח העבודה הזול של מדינות העולם השלישי. במרוקו נפלה החלטה לחסל את בן-ברקא.
אופקיר ודלימי עמדו בראש צוות ההוצאה לפועל. המרוקאים עקבו אחרי בן-ברקא.
ב- 27 בספטמבר 65' דיווח דלימי למוסד [הישראלי] "בן-ברקא נמצא בדרכו לצרפת מקובה, בה עסק בארגון ועידה בינלאומית אנטי מערבית. מחסליו יהיו צרפתים פרטיים. שירותי הביטחון של צרפת יודעים על כך ואינם שוללים את המעשה". ב- 1 באוקטובר 65' ביקשו המרוקאים [מישראל] דירת מבטחים בפאריז וחמשה דרכונים זרים. לפני ארבע שנים פרסם שלמה נקדימון ב"ידיעות אחרונות" חליפת דיווחים בין מאיר עמית [ראש המוסד] ובין ראש הממשלה דאז, לוי אשכול, בפרשת בן-ברקא. ב- 4 באוקטובר דיווח עמית לראשונה לאשכול על בקשת המרוקאים. אשכול, ראש הממשלה האנטי בטחוניסט, סלד מהרעיון.
אשכול: *"העניין לא מריח לי"*.
עמית: *" גם לי לא"*.
אשכול: *"פעם סיכמנו שדי "*.

עמית: *"לא אעשה צעד מבלי להודיע לך".*

עמית ואשכול היו צריכים להחליט אם תיתן ישראל ידה למעשה פשע נתעב כרצח פוליטי עמית ואשכול החליטו בחיוב.

. . . ב- 5 בנובמבר דיווח עמית לאשכול: *"המרוקאים חיסלו את בן-ברקא. לישראל לא היה קשר פיזי למעשה עצמו".* במסמך מסכם כתב עמית: *"עשינו קצת יותר מכפי שחשבנו אם נעשו פה ושם שגיאות הן לא נבעו מהיסח דעת אלא מפני שלא ניתן היה לחזותן מראש האנשים בשדה, שפעלו בלחץ זמן ובנסיבות קשות ביותר, עשו שגיאות מסוימות, ואני לוקח על עצמי את כל האחריות. למרות השגיאות עדיין אנו בתוך קוו הביטחון שקבענו לעצמנו להגיש עזרה טכנית בלבד, שאפילו אם תתגלה, תעמוד במבחן הסיוע המקיף והנורמלי הקיים בין 'שירותים' [חשאיים], ללא התערבות ישירה. תחמנו לעצמנו תחום ביטחון ברור ופעלנו בתום לב ובמלוא האחריות ... אין הוכחה טובה מן המציאות עצמה".*

צמד המלים "בתום לב" בהקשר של מעקב אחרי אדם שהסתובב עם תעודת פטירה בכיסו מעורר צמרמורת. על פי אחת הגירסאות המתין לבן-ברקא בבראסרי ליפ [בר בפאריס] מפיק הסרטים היהודי ארתור כהן, אשר גויס על ידי המוסד כדי לשמש פיתיון לבן-ברקא.

נשיא צרפת שארל דה-גול, השתולל מזעם כאשר נודע לו מה התרחש מתחת לאפו. מבחינת דה-גול זו הייתה פגיעה בכבודו ובריבונות הצרפתית. ב- 22 בספטמבר, כחמישה שבועות לפני חטיפתו, נפגש דה-גול עם בן-ברקא. הרצח הביך את דה-גול. אדם שאתו נפגש נרצח על אדמת צרפת בשיתוף השירות החשאי הצרפתי, מבלי שדה-גול יורה על כך או יהיה בסוד הדברים. קצפו של דה-גול יצא על השירותים החשאיים שלו, על המרוקאים, בעיקר אופקיר ודלימי, ועל המוסד [הישראלי]. מאוחר יותר סולקו אנשי המוסד מפריז.

[משה זונדר, "דמו בראשנו". נספח "מעריב סופשבוע", 8.1.99, ע' 34]

נספח 5

קטעים מיומנו האישי של בן גוריון.

(בסוגרים מרובעים - הבהרות של ע. אור)

19.10.1956

באחת עשרה בא אלי [פייר] זיילבר [שגריר צרפת בישראל] שחזר עכשיו מצרפת.
לדעתו מצב הממשלה שם איתן. מולה [ראש הממשלה הצרפתי] הוא האיש החזק בממשלה, ולא פינו [שר החוץ הצרפתי] ובעצם השלישייה - מולה, בורג'ס מונורי [שר הביטחון הצרפתי], ולקוסט, הם עמוד התווך של השלטון.
אמרתי לו בקווים כלליים תכניתי לסידור העניינים במזה"ת והוא מסכים לה וסבור שממשלתו תתאמץ להשפיע על בריטניה לקבל תכניתי כי בלי אנגליה התכנית לא תיתכן.
הקווים הכלליים [של תכניתי] הם: סילוקו של נאצר.
חלוקת ירדן, מזרחה - לעיראק [ומערבה - לישראל] על מנת [שעיראק] תעשה שלום עם ישראל ותיישב בארצה הפליטים [הפלסטינים מ 1948] בעזרת כסף אמריקני.
גבולות לבנון יקוצצו ותיהפך למדינה נוצרית. לא ברור לי מה ייעשה עם סוריה.
זיילבר סבור כי שישאקלי [נשיא סוריה] הוא האיש כי אמריקה מאמינה בו.

22.10.1956

בבואי לחצור [שדה התעופה של חיל האוויר] נודע לי מפי משה [דיין, הרמטכ"ל] שדיבר במשך היום עם מנגין, ושאל, [סגן הרמטכ"ל הצרפתי] כי ההצעה השניה קיימת - ההצעה האנגלית. לשם מה אפוא הנסיעה [לצרפת] ? חוששני שזה רק עלול להרע יחסינו עם צרפת.
במשך הלילה ניסח שאל תכנית שונה קצת - שאנו נפתח בלילה [בהתקפה] נגד המצרים, ושלוש שעות אח"כ יתחילו הם [הצרפתים והאנגלים] לפוצץ שדות התעופה.
יש להם בקפריסין 500 מטוסים, מהם 120 מפציצים.
יפילו את נאצר ויסדרו ממשלה חדשה.
חוששני שיש כאן הרבה **wishful thinking** [משאלות שאינן ניתנות למימוש]
מנין שנאצר ייפול - גם אם יכבשו קהירו ויביסו צבאו ? יארגן גרילה.
מנין שאנגליה תסכים לכך?
מנין - וזוהי השאלה הגדולה ביותר - שעמנו יסכים לכך? מה תאמר אמריקה ? ורוסיה ?

משה [דיין] אומר בשם שאל כי אלי נסע להיפגש עם רדפורד, וכאילו הוא מסכים, ויש ־ גישה לאייזנהאור [נשיא ארה"ב] לא פחות מאשר לדאלס [שר החוץ של ארה"ב]. אבי אייזנהאור מדבר בכל יום אחרת - ומדגיש דווקא נקודת השלום.

תכניתי הכוללת - אף היא מפוקפקת, כי היא מחייבת קודם כל רצון טוב ונאמנות מצי אנגליה, ולא תוכל להיעשות במהרה.

יש לרכוש את ארה"ב לרעיון - אבל להלכה היא פותרת שאלת המזה"ת ומספקת צרכי אנגליה, צרפת, וישראל - וגם של עיראק ולבנון: [והתכנית היא:]

הפלת נאצר (אם זה ייתכן).

חלוקת ירדן - המזרח לעיראק [והמערב לישראל] בשני תנאים:

1. שלום [עיראקי] עם ישראל. 2. יישוב הפליטים [הפלסטינים מ- 1948, בעיראק].

קיצוץ שטחי לבנון על מנת שתקום מדינה נוצרית.

צירוף חלק [מלבנון] לסוריה (של שישאקלי ?) וחלק - עד הליטאני - לנו.

זה נותן לצרפתים שתי מדינות בעלות ברית במזה"ת [ישראל ועיראק] (ואולי שלוש סוריה), מבצר מעמד אנגליה בשטח הנפט, פוטר צרפת מצרת נאצר, ומאפשר סידור של שלום באלג'יר [שם לחם ארגון השחרור האלג'ירי, שנתמך ע"י נאצר, לשחרור משלטון צרפת] ובצפון אפריקה. אבל זה ידרוש זמן.

אמרתי על תכנית זו לאבן [אבא אבן, נציג ישראל באו"ם] והוא מציע שאייזנהאור יזמין אותי לוושינגטון (ייתכן שיגיד בבחירות [בארה"ב, באותה שנה] כי ילך למזה"ת, כאשר אמר לפני 4 שנים שילך לקוריאה) ויזמין גם איזה מלך ערבי. אנדרסון הוא ידיד ומוכן לעזור לנו בעניין זה.

היינו צריכים להגיע למטרתנו [פריס] הבוקר בשמונה, אבל על פריס תלוי ערפל, ושהינו כמה שעות במרסיל.

משה הביא אתו שני ספרים - של ב.צ. ושל ברסלבסקי הדנים על טיראן.

שניהם משובשים, כי לא לקחו מהמקור (פרוקופיוס) [היסטוריון ביזאנטי מהמאה השישית עליו הסתמך ב.ג. כדי להצדיק בעלות ישראלית על האיים טיראן וסאנאפיר שבמפרץ עקבה] אלא מיד שניה.

לפני הנסיעה התייעצתי על העניינים עם [שרי מפא"י בממשלה] גולדה [מאיר, שרת החוץ] [פנחס] ספיר [שר המסחר והתעשייה], [לוי] אשכול [שר האוצר], זיאמה [זלמן ארן, שר החינוך] ו[פרץ] נפתלי [שר בלי תיק]. בר-יהודה [ח"כ מפ"ם ושר הפנים] שאלני מדוע אין

ישיבות [ממשלה] משותפות בעניין זה ! . . .

במוצ״ש גם נתקיימה פגישת השגרירים [שגרירי ישראל בצרפת, בריטניה, ארה״ב וברה״מ] במשרד רה״מ ולמחרת הרצו הארבעה בממשלה.

בחווילה - ״אי שם״ בצרפת.

הסתובבנו יותר משתי שעות מעל פריס מבלי יכולת לנחות, כי השמים היו מעוננים. כבר רצו לחזור לשדה התעופה בארגינט ומשם לנסוע ברכבת - מרחק 9 שעות, אך לבסוף ירדנו בשדה התעופה הצבאי, ובשלוש הביאו אותי לחוילה צרפתית בסביבת ורסיי השייכת למשפחת צעיר שהרג את דארלן במלחמת העולם השניה, והגישו לנו ארוחת צהרים צרפתית, שלא יכולתי ליהנות ממנה כי אכלתי במטוס סנדביצ׳ים.

בשעת הארוחה [באו] השלושה: גי מולה [רה״מ הצרפתי] פינו [שר החוץ הצרפתי], ובורג׳יס מונורי [שר הביטחון הצרפתי]. הם חיכו לנו עד שגמרנו לאכול, והחלה ישיבה שנמשכה כשלוש או כארבע שעות. הסברתי נימוקי למה אני מתנגד להצעה ״החמשית״ - שאנחנו נפתח במלחמה במצרים, ואחרי 48 שעות, לאחר אולטימטום לשני הצדדים, יתפסו אנגלים וצרפתים התעלה [תעלת סואץ] . [הבאתי] נימוקים מוסריים, מדיניים, וצבאיים. למה נהפך פתאום לתוקפנים - וידידנו בעולם יגנו אותנו (פינו ניסה להסביר שהם יטילו וטו וימנעו גינוי במועצת הביטחון של האו״ם), ארה״ב תראה מעשינו בעין רעה, ואין לדעת מה תעשה רוסיה. העיקר - שמצרים תפציץ שדות התעופה בת״א ובחיפה.

הצעתי במקום זה תכנית לסידור כל העניינים במזה״ת - לא לאלתר, אלא לאחר בירורים מקיפים עם ארה״ב ואנגליה. תכנית לה קראתי ״פנטסטית״, אבל בת-ביצוע, בתנאי שנמצא אצל האנגליס **good will and good faith** [רצון טוב ואמון - בישראל] במה שאני מפקפק. והתכנית - כפי שאמרתי בישיבה עם השגרירים - חלוקת ירדן בינינו ובין עיראק, קיצוץ גבולות לבנון שתהיה למדינה נוצרית, והגבלת סוריה. אמרתי שאינני יודע איך ומי יכול ״לייצב״ את סוריה, אם כי לאמריקאים יש אימון בשישאקלי. גבולנו יהיה בליטאני. לפני הכל כמובן - חיסולו ומיגורו של נאצר. כי כל עוד נאצר שליט דבר זה לא יתכן.

תנאי למסירת מזרח ירדן לעיראק - שלום עם ישראל ויישוב הפליטים [הפלסטינים מ-1948]. זה ייתן לצרפת שני ידידים נאמנים במזה״ת [ישראל ועיראק], ואולי שלוש (סוריה), יבטיח ענייני אנגליה באזור הנפט, ויקיים שלום במזה״ת.

גי מולה אמר שתכניתי אינה פנטסטית והוא מוכן לקבל אותה, אבל הזמן דוחק אותם בעניין

נאצר והתעלה, כי הם גייסו כוחות ואינם יכולים להחזיק אותם זמן רב. אמרתי נסכים לפעולה בזמן הקרוב - אם לאחר התחלתנו בליל האפס לפנות בוקר, לאחר מתן אולטימטום למצרים, יפציצו [הצרפתים והאנגלים] שדות התעופה המצרים. גי מולה הסביר שאידן [רה"מ הבריטי] עומד בכל תוקף בעד פעולה אבל סלווין לויד [שר החוץ הבריטי] מחפש פשר עם נאצר, (עם פאוזי) [שר החוץ המצרי]. העירותי שבאנגליה יכול רה"מ להחליף שר אם הוא רוצה, ופינו העיר שמפריעה לאידן התנגדות של הלייבור [מפלגת העבודה הבריטית]. מולה סיפר שדיבר שעתיים עם גייטסקל [מנהיג מפלגת הלייבור], וכמעט [שגייטסקל] הסכים עמו, אבל התנגדות הלייבור לאידן בכלל, והפחד מביוון [מנהיג האגף השמאלי במפלגת הלייבור] הכריעה הכף נגד הקו של אידן. בעודנו משוחחים, זה היה בערב בשש או בשבע הודיעו שהגיע לפריס לשיחות מספר ב' של הממשלה הבריטית.

היו ניחושים אם זה סולסבורי, באטלר, או לויד. התברר שזהו לויד.

לתדהמתי הוזמנתי לשיחה משולשת שעברה לחדר אחר. הסברתי ללויד הנימוקים נגד שני הימים. הוא אמר שהתכנית החדשה - לתקוף שדות התעופה [המצרים] למחרת [הפלישה הישראלית למצרים] בבוקר - היא חדשה לגמרי. אנגליה תגונה בגלל מעשה זה. שאלתיו מדוע ניקח אנו על עצמנו פעולה שנגונה עליה !

אמר שנאצר הוא שונא שלנו ושולל זכויותינו. אמרתי - הוא עשה זאת במשך שנים ואיש לא מחה. לויד הכיר בצדקת חששי על הפצצת ת"א, חיפה, ושדות התעופה אבל נשאר בהתנגדותו לפעולה [להתקפה על מצרים]. צצה הצעה שלמחרת [ההתקפה הישראלית] בבוקר, יפעלו הצרפתים, וביום השני תצטרף אנגליה. פינו נטה להצעה זו אבל אמר שאין לי מפציצים. אמרתי "תשאילי" אנגליה מפציצים וטייסים, ויש דוגמה של השאלת רוזוולט [נשיא ארה"ב במלחמת העולם השניה] לאנגליה 50 משחתות. לויד לגלג על המשחתות שלא היו שוות כלום. עניתי שהיה לכך ערך פוליטי ומוסרי רב. לויד וגם פינו - גי מולה לא היה נוכח בשיחה זו - לחצו מאוד על הזמן והוסכם שהפעולה תעשה - אם תעשה בכלל - ביום ב' הבא, 29 לח"ז. נפתח בפעולה בשבע בערב ליד הגבול ובכוחות מוסעים ליד התעלה [הצנחת הצנחנים במעבר המיטלה], מיד יתכנסו שני הקבינטים [ממשלות בריטניה וצרפת] , יחליטו להגיש אולטימטום, ולפנות בוקר יתחילו להפציץ שדות התעופה המצריים.

השיחה נפסקה בעשר לארוחת ערב, ואח"כ נמשכה עד 12. כשלויד עמד בהתנגדותו לפעולה אחרי 12 שעות [לאחר הפלישה הישראלית] הודיע פינו שהם מוכנים לפעול בעצמם, והאנגלים יצטרפו למחרת, כלומר אחרי 48 שעות כמדובר. אולם התברר שבשביל פעולה רצינית יצטרכו לפעול מבסיסים בקפריסין. שאל [רמטכ"ל צבא צרפת] היה סבור שיספיקו

המיסטרים [מטוסי הקרב הצרפתיים] ליירט את המפציצים המצריים אם ינסו לפגוע בישראל אבל אמרתי כי אין זה לדעתי מבטיח אותנו מסכנה ועמדתי על כך שיפגעו בשדות התעופה המצריים.

סוכם שלויד חוזר בלילה [לאנגליה] מחר בבוקר יכנס הקבינט [ממשלת בריטניה] וישלח מיד אחרי הישיבה שליח לצרפת להודיע על החלטתם. בשיחה שהמשכנו עם פינו אחרי לכת לויד הודיע פינו שאינו סומך על לויד והוא יטוס מחר בערב ללונדון לדבר עם לויד. הוא רואה שני קשיים: א. המחלוקת בעם האנגלי - התנגדות הליבור [מפלגת העבודה הבריטית] ב. העדר מפציצים צרפתים.

הצעתי ש"ישאלו" מהאנגלים 50 מפציצים עם טייסיהם ויצבעו אותם בצבע צרפתי. השיחה בעניין זה לא נסתיימה במסקנה ברורה. שאל (שהוא איש חיל אוויר) סבור שחששותיי מוגזמים ויוכלו בכוח המיסטרים להגן עלינו.

נראה מה יפול מחר. חוששני שנסיעתו של פינו תהיה לשווא. לאחר שלויד יעביר [בממשלה הבריטית] החלטה הרצויה לו בניגוד לדעת הצרפתים ולדעתנו.

23.10.1956 יום ג', יח' חשוון, בצרפת.

מהארץ כמובן אין כל ידיעה. בירדן לא קיבלו הפרו-מצרים רוב, כפי שהיה נראה אתמול בבוקר. הכוחות כמעט שקולים וקשה יהיה להקים [שם] ממשלה.

אחה"צ יצביעו פה, בפרלמנט הצרפתי, על שאלת האמון לממשלה - ידידינו מובטחים שיקבלו אימון. ובשתים-עשרה וחצי על פי שעון צרפת נאכל צהרים ונמשיך בשיחות. עד אז אולי כבר נדע מה החליטו הבריטים. נתברר אח"כ שיש רוב לפרו-מצרים בירדן ואיברהים האשם [רה"מ הירדני] הגיש התפטרותו. עכשיו ברור כי העיראקים לא יכנסו [לירדן] כי לפי שעה "נכנסו" אחרים. אם הפרלמנט [הירדני] - במקרה שירשו כי יפתח - יבטל החוזה האנגלו-ירדני, כאשר יעשה כמעט בלי ספק - לא נצטער הרבה על כך. מוטב לעמוד נגד ירדן לבדה מאשר נגד ירדן ואנגליה.

בינתיים נודע כי הצרפתים תפסו חמשת מנהיגי המורדים [הפ.ל.נ. - חזית השחרור הלאומי באלג'יריה]. הטיפשים נסעו באווירון שטייסיו צרפתים ונכנסו לכלוב.

בטוניס פרצה שביתה כללית בתביעה לשחרר הנתפסים וגם במרוקו יש מהומות.

לפני הצהרים, בטרם יכלו לבוא חברי הממשלה בורג'יס מונורי ופינו (גם לזה קוראים פרזידנט - כי היה פעם ראש ממשלה) נתגלגלה שיחה עם תומה, המנהל הכללי של משרד הביטחון [הצרפתי]. הוא מאד פסימי וסבור: עכשיו או לעולם לא!

אם הפעולה נגד נאצר לא תעשה מיד לא יהיה כוח - בייחוד כוח מוסרי - לצרפת לעשותו בזמן אחר, וזה חל אולי גם על האנגלים. כרגע כל העם - חוץ לקומוניסטים - עומד מאחורי הממשלה, עומדת שאלת אימון בפרלמנט אבל אין להם ספק שיקבלו אותו. איש לא רוצה להפיל עכשיו הממשלה - גייסו עכשיו רזרבות [אנשי מילואים], שלחו כוחות לקפריסין. אם יצטרכו לחזור מקפריסין בידיים ריקות תהיה אכזבה מרה בצרפת - ותגבר אזלת היד. קרנו של נאצר תעלה ולא תהיה להם כל תקווה לסיים הסכסוך באלגייר. יחריף אולי הסכסוך גם במרוקו וגם בטוניס, ובורגיבה [נשיא טוניסיה] כבר פוסח על שתי הסעיפים.

הילדים הכושים באפריקה האקוטוריאלית כבר נושאים דגלונים עם תמונת נאצר.

גם אנגליה תגורש מירדן ומעיראק. כרגע המורל בעם הצרפתי גבוה, ומוכנים לכל מאמץ ותומכים בממשלה. אם יעמדו באפס מעשה יתגבר הייאוש, ולא יהיה כוח להתחיל עוד פעם. עכשיו אנגליה הולכת אתם, בבחירות החדשות ייתכן כי ינצחו הפועלים [מפלגת העבודה]. כרגע אמריקה עסוקה בבחירות ולא תעשה כלום, אחרי הבחירות - וסבורים שאייזנהאור ייבחר - תעשה אמריקה סידור עם ברה"מ, יחלקו ספירות השפעה [אזורי השפעה], יזניחו המזה"ת - כי הוא ייפול בידי הרוסים, ומצבם [של הצרפתים] בצפון אפריקה יהיה אנוש. הם לא יכולים לעזוב את אלגייר, ובאיזו צורה שהיא מוכרחים לקשר אותה - ולא בקשר הקל ביותר - עם צרפת.

זה ייתכן רק אחרי מפלת נאצר. ברור שזוהי לא השקפת תומה בלבד, אלא דעת כל הממשלה, ואמנם אחה"צ שמעתי אותם הדברים מפי בורג'ס מונורי.

לארוחה, שנתאחרה קצת לפי מושגי צרפת, באו בורג'ס מונורי ואחריו פינו.

שאל הסביר תכניתו החדשה כיצד לגשר על פני היום הראשון לאחר התנגשותנו עם המצרים בליל ב' - נביים התקפה אווירית על באר-שבע, וזו תיתן אפשרות לאנגליה להיכנס מיד לפעולה. פינו אמר שהוא היה מסכים, אבל האנגלים לא יקבלו זאת. אני הודעתי בשמי הפרטי - כאחד היהודים - שלא אוכל לתת יד למרמה כלפי העולם [ר' נספח 8].

יש לנו הרבע טענות כלפי העולם על העבר ועל הטבח באירופה, ואנו לא נואשנו והמשכנו והקימונו מדינה וניצחנו אויבינו כי האמנו בצדקתנו, וכשנילחם - נילחם מתוך אמונה זו. אבל איני רואה כיצד נוכל לרמות העולם ולבַיים דבר כזה [ר' נספח 8].

שאל וחברו מחיל האוויר [הצרפתי] מרטן, הציעו אז תכניות אחרות כיצד להגן על ישראל ביום ג' מפני התקפות אויר מצריות ומשה [דיין] ישב לברר אתם דבר זה.

פינו נפרד מאתנו כי יצא ללונדון, ואני שוחחתי עם בורג'ס מונורי אשר הסביר לי מעמדה, קשייה, וסיכוייה של צרפת עכשיו.

על יד השולחן, בשעת הארוחה, סיפר פינו כי בבוקר נפגשו עם הנשיא [של צרפת] [רנה] קוטי - הוא, רה״מ, ובורג׳ס מונורי. סיפרו לו על השיחות אתנו ועם לויד, והסבירו לו כי כל הקושי הוא בזאת כי הישראלים מאמינים לצרפתים אבל אינם מאמינים לאנגלים. אמרתי לו שכך הדבר בדיוק.

מפני נסיעתו של פינו [ללונדון] וטרדותיו של רה״מ [גי מולה] ב״כנסת״ שלהם - הם טרודים בשאלת המנהיגים [האלג׳ירים] הנתפסים - נדחתה נסיעתנו [חזרה לישראל] עד מחר, ורק לאחר שובו של פינו מלונדון יתקיימו מחר השיחות בשעה שלוש אחה״צ. כל החבריא נמצאים בעיר [פריס] וגם נחמיה [ארגוב, מזכירו של ב.ג.] הצטרף אליהם ובערב נשאר אתי רק ארתור [בן נתן, שגריר ישראל בגרמניה]. חיפשנו [ברדיו] זמן רב ״קול ישראל״ ולא מצאתי. בשעה מאוחרת גילה ארתור רדיו קטן ובו מצא ״קול ישראל לגולה״, ובעשר וחצי שמענו החדשות מהארץ בצרפתית:

בנצרת נתפסו שני פדאיון [לוחמים פלסטינים] שבאו מהלבנון, נשלחו ע״י הנספח הצבאי המצרי [<u>ר׳ הנספח הבא</u> ע׳498] או שליחו.

<u>24.10.1956 יום ד׳.</u>

נחמיה [ארגוב, מזכירו של בן-גוריון] לא שב עד הבוקר מפריס, ולפי שעה (עשר לפי שעון ישראל) אין לי כל ידיעה מהנעשה בעולם כי גם ארטור נעלם.

שקלתי בינתיים המצב, ואם ינקטו אמצעים אוויריים יעילים להגנתנו ביום או יומיים עד שהצרפתים והאנגלים יפוצצו שדות התעופה המצרים - נראה לי שיש הכרח בפעולה. זו ההזדמנות היחידה ששתי מעצמות לא קטנות ינסו לחסל את נאצר, ולא נעמוד יחידים לעומתו כשהוא מתגבר וכובש כל ארצות ערב.

הפעולה הנדרשת מאתנו היא בגדר ״פשיטה״, אם כי הפעם בכוחות יותר גדולים, אבל אם הדבר יצליח נכבוש חופש השיט במיצרי ים סוף, כי נתפוס שארם אל שיך ואי טיראן - יותבה ההיסטורית - ואולי ישתנה כל המצב במזה״ת לפי תכניתי.

אבל אין ביטחון שירדן וסוריה ואולי גם עיראק לא ינסו לתקוף אותנו, ומי יודע אם לא יבואו ״מתנדבים״ רוסים. נצטרך בכל אופן להבטיח חופש פעולתנו בירדן - אם זו תתקוף אותנו. ביקשתי משה [דיין] ושמעון [פרס] לבוא הנה מיד (השעה 11 לפי שעון ישראל) ורשמתי שורה של שאלות שיש לברר בינינו, ושאלות בינינו ובין הידידים:

1. [מחר] יום האפס - בשבילנו, בשביל הצרפתים, בשביל האנגלים.

2. היופצצו שדות התעופה המצרים, מתי, על ידי מי ?

3. כמה כוחות צרפתים ואנגלים יכנסו מיד לפעולה והיכן, האם משני עברי התעלה?

4. הילכו לכבוש את קהירו ואם יקימו ממשלה מצרית חדשה?

5. עד מתי יישארו בתעלה?

6. המבטיחה אנגליה נייטרליות ירדן ועיראק, ואם אלו, או אחת מהן, תתקוף, השמור לנו חופש פעולה?

7. מה יהיה גורל הכוח הבריטי בעקבה ובעמאן?

8. הנוכל לכבוש ולשמור חוף ים-סוף ואי טיראן?

שאלות לעצמנו :

1. מהו הכוח שנשלח לעבר הגבול (רפיח או סיני) ולתעלה?

2. איך נגן על כוחנו שבתעלה ואיך נחזיר אותו?

3. איך נבטיח גבולנו המזרחי - לעומת ירדן וסוריה?

4. כמה עלינו לגייס מיד?

5. מהו כוח העזר הצרפתי באוויר למחרת פשיטתנו ?

6. מהי צורת ההחלטה שנציע לממשלה?

25.10.1956 יום ה', במטוס [חזרה לישראל]

אתמול - ייתכן - היה יום גדול. לאחר שפינו שבר התנגדותו של סלוין לויד, ואידן ושלושת חבריו (באטלר, מקמילן, סולסבורי) הצביעו בעד "המבצע" בניגוד לאידן [טעות ביומן. צ"ל ללויד], ניגשנו אחה"צ, בשעה ארבע בערך, לבירור דרכי הפעולה. בארוחת צהרים- שהתחילה בשלוש - השתתף רק בורג'ס מונורי ואח"כ נצטרף פינו.

באו שני אנגלים - לוגן, שהתברר כי אינו שליחו של אידן אלא מזכירו הפרטי השני של לויד (יש לו 4) ודין, מזכירו הכללי של הד, שר הביטחון. מקודם שוחחתי עם גי מולה, סיפרתי לו על גילוי נפט רב בדרום סיני במערבה, וכדאי לקרוע חצי אי זה ממצרים שלא היה שייך לה, אלא האנגלים גנבו אותו מהתורכים כשהיו סבורים שמצרים בכיסם. הצעתי הנחת צינור נפט מסיני לחיפה לזיקוק הנפט, ומולה גילה עניין בהצעה זו. אגב התנצל לפני מאשמת אנטישמיות שהגיעה כאילו אלי. אמרתי לו כי שמעתי עליו שהיה פרופ. אבל לא שמעתי שהוא אנטישמי. הוא התאונן על חבריו היהודים במפלגה [הסוציאליסטית הצרפתית] שהם קיצוניים והסברתי לו דבר תסביך הנחיתות שיש ליהודי הגולה, ומכריח אותם להיות צרפתים יותר מצרפתי.

הייתה שיחה בינינו ובין הצרפתים, והייתה שיחה בין הצרפתים ובין האנגלים, לבסוף נתקיימה השיחה המשולשת. האנגלים הציעו עילה להתקפתנו - משלוח אנייה ישראלית דרך התעלה [כדי ששלטונות מצרים יעצרו אותה. כפי שעשתה ישראל עם האנייה "בת-גלים" ב- 26.9.1954 בניסיון לשכנע את הבריטים לא לפנות את צבאם מתעלת סואץ].
הבעתי ספק רב אם קוצר הזמן יניח לנו לעשות זאת, כי בסך הכל יישארו לנו רק 4 ימים לאחר שנגיע הביתה, ויש לנו עילה מספיקה [לפתוח במלחמה] ב[גלל] הפרת מגילת או"ם, הסכם שביתת הנשק, והחלטת מועצת הביטחון בדבר חופש השיט, וארגון הפדאיון.
נקבע זמן ראשית הפעולה - בשעה 7 אחה"צ ביום ב' 29 בת.ז. מיד למחרת יגישו שתי המדינות "פניה" לשני הצדדים: להפסיק אש ולהתרחק 10 מיל מהתעלה.
מצרים תידרש גם להרשות תפיסת התעלה ע"י כוחות צרפתים ובריטים עד שיושג הסדר.
ישראל לא תתחייב להפסיק כל פעולה אלא אם מצרים תקבל שלוש הדרישות ותקיים אותן.
היום הקריטי בשבילנו יהיה ביום ג'. הצרפתים יתנו לנו שתי טייסות (אחת של "מיסטר" ואחת של F84) מחוץ "למתנדבים" בשביל ה"מיסטרים" , וגם ישלחו שתי אניות מלחמה לחיפה וליפו עם תותחים אנטי-מטוסים בעלי עוצמה רבה.
שאלתי מה יהיה אם סוריה או ירדן תתקוף אותנו ?
האנגלים ענו כי סוריה אין להם עניין בה, אבל לא יעזרו לירדן אם היא תתקוף.
הבטחתי שאנו לא נעשה כלום נגד ירדן אם זו תשב במנוחה.
בליל יום ד', בשעה שתוסכם ע"י המפקדים, יתחילו הצרפתים והבריטים לפוצץ שדות התעופה המצריים. אמרתי להם שלנו ה [תעלה ב] סואץ לא חשוב כל כך, הסואץ שלנו הם מיצרי אילת והאיים בכללם. שאלו למי שייכים האיים, אמרתי שעד לפני שנים אחדות היו NO MAN'S LAND [שטח הפקר] כי הם שוממים ואין בהם מים אם כי עד המאה השישית היתה שם מדינה יהודית עצמאית, שיוסטיניאן קיסר כבש אותה. מצרים תפסה איים אלה רק לפני שנים אחדות ואנו מוכרחים לתפוס אותם כדי להבטיח חופש השיט בים סוף.
לאחר שנתבררו כל הנקודות הצעתי עריכת פרוטוקול על המסקנות, שיחתמו עליו שלושת הצדדים ויאושרו ע"י שלוש הממשלות. זה נתקבל וישבו מיד ששה - שניים מכל צד - לנסח המסקנות. מצדנו היו יוסף נחמיאס [נציג משרד הביטחון, בצרפת] ומשה [דיין] הפרוטוקול נערך בצרפתית, חתמנו עליו, כ"א בשלושה אקסמפלרים, והוסכם שלמחרת, כלומר היום, תודיע ממשלת בריטניה אם היא מאשרת או לא, ומיד כשנקבל בישראל, ע"י ממשלת צרפת,

אישור בריטי, נודיע על אישורנו. נוסף לכך תשלח כל ממשלה שני מכתבים - לכל או מהשותפים - על האישור. חתמו - דין (מנהל משרד הביטחון הבריטי), פינו, ואנוכי.
משה [דיין] שלח עוד אמש הוראה למטה לגייס השריון, ובמטוס ערך פקודת המבצע.
עזבנו את ביתנו בסבר בשעה עשר בערך, ובאחת עשרה המראנו משדה התעופה הצבא [בפריס] באותו המטוס שבו באנו (המטוס של דה-גול).
אם נמצא בהגיענו הביתה, בעוד שעתיים בערך, אישור הממשלה הבריטית - נעמוד בפני ימים גדולים בתולדותינו, אולם יש לי ספק רב אם האישור מלונדון יגיע.
בשתים עשרה נחתנו בחצור, וברבע אחרי אחת הגעתי לירושלים. בעיתוני הבוקר ראיתי שגו מולה נתפייס לכרושציוב [מנהיג ברית-המועצות] או להפך, וכי בהונגריה דיכאו בכוח הצבא התקוממות העם. עדיין מוסקבה שלטת במידה רבה.
בינתיים הוקם פיקוד מאוחד למצרים, ירדן, וסוריה כלומר מצרים מפקדת על שת הארצות. המצב הולך ומסתבך.
בין שאר הדברים שדובר אתמול עם חברי ממשלת צרפת היה החוב שלנו [לצרפת] (כעשרים מיליון דולר), הוראות לנציגם במועצת הביטחון על תלונת ירדן.
שמעון [פרס] הודיע לי שהם הסכימו "לבטל" (או לדחות?) החוב, ולא נצטרך בחודש זה לשלם 8 מיליון דולר. פינו נתן הוראה לנציגו [באו"ם] שיגנה שני הצדדים [ישראל ומצרים] ויטיל ויטו על גינוי חד-צדדי [של ישראל].

25.10.1956 יום ו', כא' חשוון.

הידיעות המצופות מפריס שהגיעו אתמול לא היו ברורות: הנוסח שקיבלנו מתשובת האנגלים אומר על הסכם לתכנית הפעולות, אבל אינו אומר הסכם לפרוטוקול של "סבר" שלחתי בערב בשעה מאוחרת, אחרי הארוחה במלון דוד המלך למשלחת המגבית [היהודית המאוחדת מארה"ב], לאחר שבאו אצלי משה [דיין] ושמעון [פרס]
טלגרמה ליוסף [נחמיאס], לשאול ברורות אם בריטניה וצרפת אישרו פרוטוקול סבר הבוקר באה תשובה מיוסף האומרת: פינו מודיעך רשמית שהן צרפת והן אנגליה אישרו מסקנות סבר. לפיכך הנני רושם לפני שהמסקנות מאושרות על ממשלת ישראל והנני מודיע על כך לממשלה הבריטית. מחכים שארטור [בן נתן, שגריר ישראל בגרמניה] יבוא היום בצהרים (אני כותב בשעה 4 אחה"צ) במטוס צרפתי עם המסמכים מצרפת ובריטניה.
הזמנתי הבוקר תחילה שפירא [ח"כ המפד"ל והיועץ המשפטי לממשלה] ובורג [ח"כ המפד"ר

שר הדואר] ומסרתי להם על התכנית - פעולתנו ביום ג' בערב, ו"פניתי" צרפת ואנגליה למחרת ופעולתם ביום ד' לפנות בוקר [הפלישה לסואץ]. אח"כ הזמנתי את בר-יהודה, [ח"כ "אחדות העבודה", שר הפנים] כרמל [ח"כ "אחדות העבודה", שר התחבורה] וישראל גלילי [ח"כ "אחדות העבודה"] (את בן-אהרון אי אפשר היה להשיג), שאלתים עם מי יתייעצו. אמרו: עם טבנקין ובן-אהרון. שאלתי אם יוכלו להתחייב גם בשם שני אלה שהדברים יישארו בסוד [גם שפירא ובורג התחייבו בהן-צדק לשמור על סוד] - ענו בחיוב. סיפרתי להם מה שסיפרתי לשפירא, וכבר סיפרתי לשפירא ובורג, ואספר לרוזן [ח"כ "המפלגה הפרוגרסיבית", שר המשפטים] אך לא לברזילי [ח"כ מפ"ם, שר הבריאות] ובנטוב [ח"כ מפ"ם, שר הפיתוח]. אחרי דיון ביקשו רשות להתייעץ ומחר בשש בערב יבואו אצלי שנית.

לשש הזמנתי את רוזן והררי [ח"כ "המפלגה הפרוגרסיבית"].

בינתיים יבוא אצלי על פי הזמנתי השגריר הבריטי - סיר ג'ון ניקולס.

בארבע וחצי בא אצלי ניקולס. אחרי "שיחה קטנה" על דא ועל הא (רוסיה, פולין, הונגריה, ועוד) אמר לי כי הוא מצטער על אי אמון שיש לנו כלפי הממשלה האנגלית וכלפי אידן. הודיתי שיש אי אמון כזה, וסיפרתי לו על הצעתי לרוברטסון [מפקד כוחות היבשה של בריטניה במזרח-התיכון שביקר בישראל ב- 1951] לפני שש שנים וכיצד אידן סיים זאת - מבלי לתת אפילו הסבר. בשנה זאת גדלה מרירותנו כי היינו בסכנת מוות ובריטניה סירבה למכור לנו נשק שמכרה למצרים. הוא אמר שמבין זאת אבל אנו חושדים באנגליה במה שאין בה. הממשלה יכלה לטעות אבל אין לה מדיניות נגדנו, והוטל עליו לבוא לראות אותי ביחידות ולמסור לי בערב כי הממשלה [הבריטית] הגיעה לידי מסקנה מוחלטת שיש להיפטר מנאצר. שאלתיו מתי שלחו לו שדר זה? ענה: לפני שבוע, בשבת האחרונה.

אח"כ הביע השתוממות למה אני שואל על התאריך. אמרתי לו כי הדבר כבר ידוע לי.

שאל: ממקור מדינה אחרת? אמרתי: לא, ממקור אנגלי מוסמך.

השתומם, ולשאלתי ענה שאינו יודע מזאת. אמרתי אם כן - אין לי רשות לדבר אתך על מה שאני יודע. לבסוף שאלתי אותו על הפרוטוקול: אם הוא מחייב [אותו] לפנות אך ורק לשר החוץ [הבריטי], אמר, כן. ושאל מהי השאלה: אמרתי לו שיש לי תכנית על סידור העניינים במזרח התיכון, המפתח לכך הוא עמדת אנגליה, ז"א עמדת אידן, והייתי מוכן לדבר רק על כך, באופן לא רשמי ומבלי שהדבר ייוודע לאיש. שאל: כלום ייתכן דבר כזה?

אמרתי, ייתכן וייתכן, אם אידן ירצה. אמר שיוכל להודיע ישר לאידן, ויעשה זאת ביום ששי הבא, כשישלח התיק הדיפלומאטי. אמרתי שאין חיפזון בדבר, ובשבוע הבא יותר טוב

מאשר בשבוע זה. שוב השתומם - מבלי לשאול אותי דבר, אבל הבין כי יש משהו שלא ידוע לו, ואני הרגשתי שבאמת אינו יודע בדיוק על התכנית.

בעודו יושב אצלי באו רוזן [שר המשפטים, וח"כ ה"פרוגרסיבים"] והררי [ח"כ המפלגה הפרוגרסיבית] ואוזניהם צללו למשמע דברי. רוזן יעץ בכל זאת לספר גם לברזילי [ח"כ מפ"ים], והסברתי החששות שלי. הררי היה כולו נפעם וראה בדבר הזדמנות היסטורית יצאת מהכלל [לכיבושים]. שאל אם אין סכנה שירדן תתקוף. עניתי שאם תתקוף - אין זו סכנה, אלא אולי להפך. ואשר לשתי ההצעות שיבואו לממשלה - או מעשי תגמול או מיצרי אילת - דעת רוזן היא בניגוד לדעת גלילי - להציע מעשי תגמול. בינתיים הודיע לי נחמיה [ארגוב, מזכירו הצבאי של ב.ג.] שארתור [בן נתן] הגיע עם מכתב רה"מ [הבריטי] והוא צריך להביא חזרה מכתבי.

נספח 6

פרשת ה"פדאיון" ש "נשלחו ע"י הנספח הצבאי המצרי ".

(ר' למעלה ע' 492, יומן בן-גוריון, 23.10.56, פיסקה ראשונה)

[הקטע הבא מצוטט מהספר "מלחמת ברירה - הדרך לסיני וחזרה 1956/7"
של איל כפכפי. הספר יצא בשנת 1994 בהוצאת יד טבנקין והעמותה למורשת משה שרת.
הבהרות בסוגרים מרובעים - ע. אור.
כפכפי מצטטת מתוך ראיון עם דר משנת 1974 המתוייק ב"ארכיון ההגנה" תיק 80/299/74
הציטוט מראיון זה - בכתיב מלוכסן.]

* * *

במסגרת האונאות והתרמיות שנשזרו במבצע סיני, המציא באמ"ן, [אגף המודיעין של צה"ל]
מי שהמציא, "הטעיה של הפדאיון", שכאילו ביצעו פעולה בשליחות מצרים.
בצדק סבר איש אמ"ן אברהם דר שההשגחה חננה אותו בדמיון פורה, ממש "משוגע".
אברהם דר לקח "שני קצינים שחומי עור" שלנו, והלבישם במדי פדאיון:

" ב- 29 [לאוקטובר, 1956] בבוקר הלבשתי אותם פדאיונים. לקחתי אותם להרצליה לאיזה מקום שהיה שלולית מים, היה גשם קל, ושמה הכנסתי אותם לבוץ. אז זה מקבל [צורה] של חול כמו בסיני, והבאתי אותם בטנדר. הבאנו אותם כמו אנשי צבא, עם מקלעים והכל, ושמנו אותם במשטרת יפו, ואז שוטרים לקחו אותם למסיבת עיתונאים."

הבעיה שטרדה את דר הייתה פחד ממשי שמא ינהגו השוטרים הישראלים כמנהגם בשבויים ויכבדו "השחומים שלנו" במהלומות הגונות:

*"... כי השוטרים רצו לפגוע בהם, ואני פחדתי, זה החברה שלי, והם כל כך פחדו,
שבאמת נראו קצת עלובים, שהעיתונאים אמרו לי: "תשמע הם נרא עלובים. קצת תיזהר".
אמרתי: "כך זה קורה. כשאדם נתפס הוא עלוב". זה לא דבילי! הם כל כך פחדו.
והשוטרים הלכו. ועשו להם מסיבת עיתונאים, והבאתי חברה לבושים כצנחנים ועשינו:
"אז תפסנו... חוליה שהגיעה הבוקר - נתפסה". וזה השתלב. התפרסם בעיתונות."*

"מבצע" לכידת הפדאיון התפרסם ב"למרחב" [העיתון היומי של "אחדות העבודה"] ואחד העיתונים המדווחים ביותר על-ידי צה"ל באותם ימים. ב- 30 באוקטובר 1956 הופיעה בעיתון זה, בצד הודעה על חדירת הכוחות הישראלים לסיני, כתבה בזו הלשון:

"ארבעה פדאיון נתפסו הבוקר לאחר קרב קצר עם כוח ביטחון ישראלי באזור ארז שבנגב

בשעות אחה"צ התפוצצה באר מים באותו אזור מפצצת זמן שהונחה במקום. סבורים כי חולית הפדאיון אשר נשבתה, וביניהם כנראה קצין מצרי, או חוליה אחרת שהצליחה להימלט - אם כי לא היו לה כנראה פצועים - היא שהניחה את פצצת הזמן בבאר.
בחקירה הודה ראש אחת החוליות, כי נשלחו לישראל למטרות חבלה ורצח. . . הבאר שפוצצה הייתה קרובה לגבול, אך היו להם תכניות נוספות באזור המועד לפורענות, הוא "נתיב הפדאיון", שממנו היו יוצאים לפעולה באזור מגדל אשקלון ועד לפרדסי נס-ציונה הגיעו. יש להניח כי חולית הפדאיון התכוונה לבצע את מעשיה הרחק צפונה, אך המשמר הישראלי הצליח לגלותה ליד הגבול ולכד אותה. סבורים כי שנים מאנשי הכנופיות נמלטו לאחר שזרקו את נשקם. "
הסיפור הבדוי על הפדאיון פורסם ב"דייקנות" על ידי "כתב צבאי" שהוסיף:
" למחרת הפלישה הישראלית לסיני - הוכחה נוספת לכוונותיהם התוקפניות של המצרים משמשים ארבעה אנשי פדאיון שנשלחו מעזה לשטח ישראל במטרות חבלה ורצח, ואשר נפלו בידי כוחות צה"ל בטרם היה סיפק בידם לבצע את המשימות שהוטלו עליהם על-ידי מיפקדת הצבא המצרי ברצועת עזה. שניים מבין השבויים נתפסו כשהם פצועים, שניים אחרים נפלו בידי צה"ל בריאים ושלמים. נראה שסמוך לשתי חוליות אלה פעלה חולית פדאיון נוספת, כי בנתיב נסיגתה נתגלו סימני דם וציוד שהושלך בחיפזון. "

הקלות שבה דמיין אברהם דר ודיווח "עובדות" לציבור על התוקפנות כביכול של המצרים, הייתה מסימני התקופה, כמתחוור מהמשך התיאור הפלסטי [ב"למרחב"]:

"שלושה מבין השבויים הם תושבי ארץ-ישראל [פלסטינים] לשעבר ואילו הרביעי, שלפי כל הסימנים פקד על הפשיטה, הוא מצרי. האחרון סירב היום להשיב לשאלות חוקרי צה"ל ומשטרת ישראל, תוך השמעת נימוק אחד ויחידי: " אני חייל ". נראה שהאיש הוא קצין

הצבא המצרי הסדיר. ארבעת הפדאיון נפלו לידי מארב צה"ל בוואדי העובר ליד משק ארז.
" כשקיבלתי בחצות, אור ליום ב', ידיעה על מציאות פדאיון באזור, הטלתי על אנשי להציב מארבים". סיפר היום מפקד יחידת צה"ל ששבתה את הקומנדו המצרי.
"במשך שלוש שעות שכבו החיילים במארבים ורק בסמוך לשעה 3.30 לפנות בוקר נתגלתה תנועה חשודה בתוך הוואדי. המקום מרוחק מגבול הרצועה כ- 7 ק"מ. הבחנו בדמויות אנשים הנעים בתוך הוואדי" המשיך המפקד. "פקדנו עליהם לעמוד ולהשמיע את הסיסמה, אולם בתשובה ניתכה אש כבדה מתת-מקלעים לעומתנו. השבנו במטר יריות. שמענו צעקות והבנו שהפדאיון נסים על נפשם." בהשתתק האש החלו האורבים בסריקה קפדנית של השטח. זה ליד זה נמצאו שני פצועים. תלבושתם העידה בהם כי הם נמנים על הפדאיון מעזה. במרחק מה מהם נראו שניים אחרים שוכבים אפיים ארצה. הם היו בריאים ושלמים. בשטח נמצאו 6 תת-מקלעים מסוג "קרל גוסטב", רימונים, וכמות גדולה של חומר נפץ. כן נראו עקבות של אנשים אחרים ולידם כתמי דם. שני הפצועים הועברו לבית-חולים והבריאים נלקחו למעצר ונמסרו לידי משטרת ישראל. "

נראה, ש"הקצינים השחומים" של אברהם דר היטיבו ל"שחק אותה" :

[כתב "למרחב" ממשיך :]

"ראיתי את שניהם בתא המעצר. המצרי נעול נעליים. השני ישב יחף. עיניהם היו קשורות. ראשיהם שמוטים כלפי מטה. שניהם חבשו את כובע ה"פדאיון" המפורסם. הם היו שקטים ונראו כמנמנמים. הם לא הספיקו לראות הרבה מאותה ישראל שאליה נשלחו בחצות לילה למטרות סיור, חבלה, ורצח. רוב שעות היום הראשון בשבי הישראלי עברו עליהם באפלה גמורה. היחפן מבין השבויים, לעומת הקצין המצרי, גילה נכונות רבה יותר לספר על עצמו. הוא לא הסתיר כי שמו מוסטפה עותמאן, לשעבר תושב הכפר ברייר, המכיר את שבילי הנגב מאז ילדותו. "אני הייתי מפקד החוליה ולא יוסף", אמר. כך נודע שיוסף הוא שמו של חברו השתקן. ועוד סיפר מוסטפה כי החוליה יצאה בחצות מעזה, ממחנה הפדאיון. עם רדת הערב נקראו לתחנת המשטרה, במקום בו נמסרו להם פרטי המשימה. פרט ליוסף המסתורי לבשו כולם מדי צבא. יוסף לבש בגדים וחבש כובע של "פדאיון". <u>על מידת החשיבות שהמצרים ייחסו לשליחות ואישיותו של יוסף תעיד העובדה שלאנשי החוליה נאמר שהם אחראים להחזרתו של יוסף חי לידי המפקדה המצרית בעזה.</u> "

המלים המודגשות [בכתבה ב"למרחב"] לא היו יחידות בכתבה הססגונית.

אך הכושר המדמה של אברהם דר לא תם בכך:

" נראה שהשתתפותו של "יוסוף" בפשיטה הייתה צריכה לשוות לה אופי של משימת קומנדו חשובה. סימנים שונים מעידים על כך שהופעת הקומנדו הזה, שאנשיו היו עמוסים לעייפה נשק וחומר נפץ, עלולה להוות דף רב-משמעות לגבי כוונות הצבא המצרי."

זו הייתה רמת האמינות של הדיווח לציבור בישראל בימי מבצע סיני.

(אייל כפכפי "מלחמת ברירה הדרך לסיני וחזרה, 1956-1957", ע' 99-101)

* * *

בעיתון "הארץ" מ- 30.10.1956 דווח על מבצעו של אברהם דר בכתבה הבאה:

נתפסו ארבעה פדאיון בדרום

באר ליד ניר-עם נחבלה ע"י פצצת זמן.

מאת חביב כנען, סופרו הצבאי של "הארץ".

ארבעה פדאיון שנשלחו ע"י המצרים מעזה לשטח ישראל למטרות חבלה ורצח נפלו אתמול בידי כוחות צה"ל. שנים מבין השבויים נתפסו כשהם פצועים. נראה שבסביבה פעלה חולית פדאין נוספת שהשאירה בנתיב נסיגתה סמני דם וציוד שהושלך בחיפזון. שלושה מבין השבויים הם תושבי ארץ-ישראל לשעבר ואילו הרביעי, שלפי כל הסימנים פקד על האחרים, הוא מצרי. האחרון סירב במשך כל יום אתמול להשיב על שאלות החוקרים בהשמיעו רק תשובה אחת: " חיל אני". נראה שהאיש הוא קצין הצבא המצרי הסדיר.

תנועה בוואדי באישון הלילה.

הארבעה נפלו לידי מארב צה"ל בוואדי העובר בקרבת משק ארז בדרום. "כאשר קיבלתי בחצות, אור ליום שני, ידיעה על מציאות פדאין באזור הטלתי על אנשי להציב מארבים" סיפר אתמול מפקד יחידת צה"ל ששבתה את הארבעה. במשך כשלוש שעות שכבו במארבים ורק סמוך לשעה 3.30 לפנות בוקר נתגלתה תנועה חשודה בתוך הוואדי. המקום מרוחק מגבול הרצועה כ- 7 קילומטרים. "הבחנו בדמויות אנשים הנעים בתוך הוואדי" המשיך המפקד, "פקדנו עליהם לעמוד ולהשמיע את הסיסמה אולם בתשובה ניתכה לעומתנו אש. השבנו ביריות. שמענו צעקות והבנו שהפדאין נסים על נפשם".

בהשתתק האש החלו האורבים בסריקה קפדנית של השטח. זה ליד זה נמצאו שני פצועים. תלבושתם העידה בהם כי הם נמנים על הפדאין מעזה. במרחק מה מהם נראו שנים אחרים שוכבים אפיים ארצה, הם היו בריאים ושלמים. בשטח נמצאו תת-מקלעים מסוג "קרל-גוסטב", רימונים, וכמות גדולה של חומר נפץ. כן נראו עקבות אנשים אחרים ולידם עקבות דם. שני הפצועים הועברו לבית חולים. הבריאים נלקחו למעצר ונמסרו לידי משטרת ישראל.

בתא המעצר

ראיתי את שניהם בתא המעצר. המצרי נועל נעליים. השני ישב יחף. עיניהם היו קשורות. ראשיהם שמוטים כלפי מטה. שניהם חבשו כובעי פדאין. הם היו שקטים ונראו כמנומנמים. הם לא הספיקו לראות הרבה מארץ ישראל אליה נשלחו בחצות הליל למטרות סיור, חבלה, ורצח. רוב שעות היום הראשון בשבי עבר עליהם באפלה גמורה.

"הוטל עלינו להחזיר את יוסף חי"

לעומת בעל הנעליים השתקן, גילה היחפן נכונות רבה יותר לספר על עצמו. הוא לא הסתיר כי שמו מוסטפה עותמן, לשעבר תושב הכפר בריר, המכיר את שבילי הנגב מילדותו.

"אני הייתי מפקד החוליה ולא יוסף" אמר. כך נודע שיוסף הוא שמו של חברו השתקן.

ועוד סיפר מוסטפה כי החוליה יצאה בחצות מעזה, ממחנה המשטרה, במקום שנמסרו להם פרטי המשימה שעליהם לבצע. פרט ליוסף לבשו כולם מדי צבא. יוסף לבש בגדים אזרחיים וחבש כובע פדאין. על מידת החשיבות שהמצרים ייחסו לשליחותו ולאישיותו של יוסף תעיד העובדה כי לאנשי החוליה נאמר שהם אחראים להחזרתו של "יוסף" חי לידי המפקדה בעזה.

("הארץ" 30.10.1956, ע' 4)

[הערה: הניסוחים הזהים בשתי הכתבות כמו : *"הם היו שקטים ונראו כמנומנמים"*,
או *"על מידת החשיבות שהמצרים ייחסו לשליחותו ואישיותו של "יוסוף" תעיד העובדה לאנשי החוליה נאמר שהם אחראים להחזרתו של "יוסוף" חי לידי המפקדים בעזה"*,
מלמדים שהחומר חולק לעיתונאים בדפוס, ואינו תוצאה של חקירה עצמאית. ע. א.]

נספח 7

הערות משה שרת ביומנו ב- 2.12.1956 על "מבצע קדש"

[משה שרת, שר החוץ של ישראל, הודח מתפקידו ב- 18.5.1956, ע"י בן-גוריון, שראה בו מכשול לביצוע "התכנית לסידור העניינים במזרח-התיכון".
שרת היה בביקור במזרח הרחוק כשפרצה המלחמה.
בשהותו בקמבודיה רשם ביומנו את ההערות הבאות:
הבהרות בסוגרים מרובעים - ע. אור]

* * *

הציבור - כולו - הדבר ברור מהעיתונות לכל פלגיה - שותף להכרה הכפולה,
(שהביע [המשורר] נתן א. [אלטרמן]) : ראשית,
כי <u>המדינה ניצלה מסכנת כליה, או לפחות מאסון של חורבן איום</u>, [הדגשה שלי, ע.א.]
ושנית, כי היא חייבת את הצלתה לתכנונו, חזונו, ועוז רוחו של אדם יחיד [ב.ג.] . . .
ברור לכל כי המערכה והניצחון היו כרוכים בקורבנות ובאבדות ובסיכונים חדשים - מכל הבחינות ובכל החזיתות.

וכן ברור לי כי אחת האבדות - **casualties** בלע"ז - הנני אני בעצמי.
כאיש מדיני נפלתי חלל במערכה הזאת. וגם אבדה זו יש לרשום.

(מתוך "יומן אישי" של משה שרת, הוצ' "מעריב" 1978, כרך ז', ע' 1894)

נספח 8

פרטים שאינם מופיעים ביומנו של בן-גוריון

[כחלק מאמצעי הזהירות בהם נקט צה"ל ערב מלחמת הסואץ ב- 1956 הוטל עוצר על אותם אזורים בישראל המאוכלסים בפלסטינים. מטרת העוצר הייתה למנוע הפגנות תמיכה בנאצר מצד הפלסטינים. העוצר הוכרז בצהרים, ברדיו, שש שעות לפני שהחלה הפלישה הישראלית למצרים. פלסטינים שהיו בעבודה, לא האזינו לרדיו ולא ידעו כלל על העוצר.

49 פועלים פלסטינים - אזרחי ישראל - שחזרו מעבודתם בפתח-תקווה לביתם בכפר-קאסם, לאחר הכרזת העוצר, נעצרו ע"י חיילי משמר הגבול, שהעמידום בשורה והרגו אותם בירית. לבן-גוריון נודע על כך מיד אך אין הוא מזכיר זאת ביומנו מאותה תקופה.

טבח אחר שאינו מוזכר ביומן היא פשיטת יחידה 101 בפיקודו של אריאל שרון לכפר קיביה ב- 24.10.1953. הפשיטה נערכה בלילה. בבוקר התברר שהכוח הרג 69 תושבים, רבים מהם ילדים ונשים. הדבר התפרסם למחרת ברחבי העולם, והצעקה שקמה גרמה, להתפטרות בן-גוריון מהממשלה. גם על טבח זה ידע בן-גוריון אך אין לכך זכר ביומנו מאותה תקופה. בממשלה התקיים דיון סוער על שתי הפעולות אולם בן-גוריון אינו מזכיר זאת ביומנו. אך הדיון הסוער בממשלה נרשם בפרוטוקול הממשלה והותר לפרסום 40 שנה לאחר אותו דיון.]

אריה בנדר ב"מעריב" (18.4.1997) על הדיון בממשלה בטבח קיביה:

[הבהרות בסוגרים מרובעים - ע. אור]:

בליל 14 באוקטובר 1953, פשטו לוחמים מהצנחנים ויחידה 101 [בפיקודו האישי של אריאל שרון] על בתיו של הכפר הירדני [הפלסטיני] קיביה, מול אזור בן-שמן ובית-נבאללה, כפעולת תגמול על רצח אם ושני ילדיה ביהוד, יום קודם.

חיילי הכוח פוצצו בכפר 45 בתים, כולל בית-הספר המקומי. כשהתפזרו ענני האבק ותימרות העשן שהותירו אחריהם הפיצוצים, התבררו הממדים וזרי האסון של הפעולה. בין ההריסות נתגלו גופותיהם של 69 אזרחים ירדניים, בהם נשים וילדים רבים, שצה"ל לא טרח לאתרם או לא הצליח לגלות בתוך המבנים, לפני הפיצוץ.

בצה"ל, ובממשלה, קיבלו את התוצאות במבוכה רבה.

עד מהרה התברר כי פעולת התגמול גרמה לישראל נזק בינלאומי ותדמיתי עצום.

לפיכך החליטו בירושלים להתנער מכל אחריות. לאחר חמישה ימים של שתיקה רועמת,

הודיע ראש הממשלה, דויד בן-גוריון, בשידור רדיו, כי את הפעולה ביצעו "תושבים ביישובי הספר" שפקעה סבלנותם לנוכח פעולות הטרור שמקורן מעבר לגבול.

הגרסה השקרית הזו, שלא זכתה לאמון רב בארץ ובחו"ל, אומצה ע"י הממשלה, בהנחיית בן-גוריון, כקו ההסברה הרשמי של מדינת ישראל. בארכיון המדינה נחשפים בימים אלה לראשונה, לאחר יותר מארבעים שנות חיסיון, הפרוטוקולים הסודיים של ישיבות הממשלה השלישית והרביעית, ובהם הפרוטוקולים מהישיבה הדרמטית שעסקה בפעולת קיביה ובתוצאותיה.

ישיבת הממשלה שלאחר פעולת קיביה התכנסה ב- 18 באוקטובר. למרבית השרים לא היה עד אז שמץ של מושג על הפעולה, מי ביצע אותה ומי נתן את ההוראה. מהר מאוד התגלתה לעיניהם תמונת מצב עגומה. . . .

. . . בסדר היום של הישיבה, שחולק לשרים, לא היה זכר לפעולת קיביה. הדיון נפתח בסקירות מדיניות וביטחוניות. כשהתחילה הישיבה ביקש שר הפנים והדתות משה שפירא לדעת האם סעיף הביטחון בסדר יומה של הממשלה כולל גם את "מה שקרה בגבול" בן-גוריון קטע אותו בקוצר רוח: "סעיף הביטחון הוא ביטחון ואין לו שייכות לענייני גבולות". וכך נאלצו השרים להמתין במתח עד ששר החוץ סיים את סקירתו בנושא הסערה הבינלאומית שהתעוררה סביב החלטת ישראל לחפור תעלת מים באזור המפורז שליד גשר בנות-יעקוב ואגם החולה. רק לקראת סוף דבריו הגיע שרת לנושא הבוער מכולם - פרשת פעולת התגמול בקיביה.

. . .בהמשך דבריו אומר שרת כי מה שמטריד אותו זה איך מסבירים את מה שקרה בקיביה לעולם. הוא מציין כי בישיבת וועדת שביתת-הנשק המשותפת לישראל ולירדן אמר נציג צה"ל כי לצבא לא הייתה יד בפעולה. "לא יכולתי לקבל על עצמי לומר משהו ביחס לדבר" הודה והתוודה שרת, שדעתו לא הייתה נוחה מתוצאות הפעולה. "אם גורסים שאנשי הספר לא יוכלו לסבול יותר התפרעויות, ייתכן שאין לנו מוצא אלא לגרוס כך. אבל יהיה ברור שאיש בעולם לא יאמין לנו".

הוא הציע שהממשלה תצא בהודעה המכחישה אחריות למעשה, אך תביע צער על שפיכות הדמים שנגרמה.

בן-גוריון, שהרגיש לאן נושבת הרוח בישיבה, מיהר ליטול את רשות הדיבור והדהים את השרים כשטען כי[למרות היותו רה"מ] לא ידע כלל על הכוונה לבצע פעולה בקיביה. "אני הייתי בחופשה ;איש אינו חייב לשאול אותי אם לעשות מעשה תגמול או לא. אילו נשאלתי

הייתי אומר - לעשות", הוא אומר לשרים ההמומים. . .

. . . הוא [בן גוריון] הציע להטיל בכלל את האשם למה שקרה לפתחה של אנגליה, שהיא זו המאמנת את הלגיון הירדני והיא זו שיכלה לגרום לכך שהגבול עם ישראל היה נחסם בפני פעולות טרור משטח ירדן.

בסיום דבריו הורה בן-גוריון לשרים שלא לכרוך בשום אופן את שמו של צה"ל בפעולת קיביה. הוא הנחה אותם להשתמש אך ורק בסיפור הכיסוי של מתיישבי הספר שקמו לפרוע באויביהם. בפיו היה נימוק מאוד משכנע: "הצבא באמת לא עשה זאת. הצבא הסדיר אינו מסוגל לעשות זאת. כמו שהקימונו משטרת גבול מיוחדת נגד המסתננים כך גם בשביל פעולות תגמול יש משהו מיוחד [יחידה 101]. זה אינו עניינו של הצבא הסדיר".

ראש הממשלה גער בשרים שהטילו ספק בכך שבעולם יהיו מוכנים "לקנות" סיפור כזה.

. . "אנו צריכים לעמוד על הנוסחה שזה אינו הצבא. להכחיש זאת בכל התוקף, אם יאמינו או לא יאמינו, זה לא משנה".

. . . בסיום הישיבה הטילה הממשלה על בן-גוריון לנסח הודעה שבה מתנערת הממשלה מאחריות לפעולת קיביה, אך מביעה צער על מות חפים מפשע.

את ההודעה השמיע בן-גוריון כעבור ימים אחדים בנאום לאומה ב"קול-ישראל":

"ממשלת ישראל דוחה בכל תוקף את הגרסה האווילית והפנטסטית כאילו שש מאות איש מצבא ההגנה לישראל השתתפו בפעולה נגד הכפר קיביה. עשינו בדיקה מדוקדקת ונתברר לנו בהחלט, כי אף יחידה צבאית אחת, הקטנה ביותר, לא נפקדה ממחנה בליל ההתקפה על קיביה".

אמר בן-גוריון, וחזר על הגרסה לפיה היה זה מעשה נקמה של תושבי הספר. ספק אם אכן היה מישהו בארץ, בעבר-הירדן, או בעולם, שהאמין לסיפור זה. אבל הממשלה, בלחצו של "הזקן", דבקה בגרסה שקרית זו, אולי מתוך ניסיון נואש לברוח מאחריות.

לימים החליפו ביניהם גיבורי הפרשה האשמות בדבר מידת אחריותם.

(אריה בנדר, "מעריב" 18.4.1997, ע' 18-19)

[בן-גוריון מזכיר זאת ביומנו שמונה ימים לאחר מכן, ב- 22.10.53, במלים הבאות:]
ביום ג' 19.10.53, נתקיימה ישיבה שניה של הממשלה ובה הרציתי על ענייני בטחון, וגם נתתי הצהרה בשם הממשלה על קיביה. הוצע שדובר הממשלה ימסור הצהרה. הדבר לא נראה לי. מפני פטירתו של הרב יוסף נפסקה הישיבה.
לאה"צ ניסחתי סופית ההצהרה והחלטתי לשדר אותה בערב.
משה [שרת, שר החוץ] הסכים לכך. ביום ג' בשש אה"צ (20.10.53) המשכתי וסיימתי הרצאתי על הביטחון והצבא. לפני זה בא אלי [נחמיה] ארגוב [מזכירו של בן-גוריון] ב"אותו ענייך" - ואמרתי לו שאכתוב מכתב לחברי הממשלה בהגיע הזמן, וכל חבר [בממשלה] שיפנה אלי אתן לו המכתב לקרוא. ביום א' פנה אלי גם [פנחס] רוזן [שר המשפטים]. אמרתי לו שלע"ע אין לי מה להגיד לו. אני עובד שוב כתמול שלשום.
באופן אישי ופרטי אמרתי לו שאני מסתלק מהממשלה ועובר לעבוד בנגב.
ביארתי לו הסיבות. הוא התחייב לא לדבר על כך עם איש.
בהמשך, מופיעה ביומן הפיסקה הבאה:
"שלשום הזמנתי את אהרון שרון מכפר מל"ל, בן 25, מפקד היחידה המיוחדת [101].
. . .ביחידה 45 איש, מהם 35 חיילי חובה. השאר הם 4 צעירים מנהלל, 1 מכפר יחזקאל, 1 מחיפה, 1 מת"א, השאר ירושלמים. רובם של חיילי חובה הם בני משקים, ביניהם 3 ממזרע (מפ"ם) ועוד אולי שנים ממפ"ם. מתאמנים בכביש עין-כרם - רמת רזיאל [במחנה סאטאף]. מתאמנים בחבלה, אימון גופני, אימוני שדה במסגרת מחלקה, עזרה ראשונה, קשר.
הוא [שרון] מבטיח שאין כלל חשש ש[אנשי היחידה 101] יהפכו ל"פרופסיונליים". אם לאחר התקפות ערביות לא תהיה פעולה - [הם] יתרעמו, אבל הוא בטוח בהחלט שלא יעשו דבר על דעת עצמם. ישארו ממושמעים. [אנשי 101] לא התרעמו על שידורי [הכחשת ב.ג. ברדיו, שיחידה של צה"ל ביצעה את הטבח בקיביה].

(יומן בן-גוריון, 22.10.1953)

עדות היסטוריון לאחר 43 שנים

בבוקר 13 באוקטובר [1955] נועד בן-גוריון, שבאותם ימים נפש בטבריה, עם ממלא מקום שר-הביטחון לבון, הרמטכ״ל מקלף, וראש אג״ם דיין (שרת לא הוזמן) במורדות גבעה ממערב לכינרת, שם התנהל תמרון צה״ל, והחליטו להגיב בחריפות על תקרית ההרג ביהוד. נראה שאחד הנוכחים הציע שהיעד יהיה קביה, והוחלט כי 50 מכלל 280 בתי כפר זה יפוצצו. הכפר, העומד באמצע הדרך בין מובלעת לטרון וקלקיליה, צוין דרך קבע בדוחות המודיעין של ישראל בשנות ה- 50 המוקדמות כאחד מ״בסיסי ההסתננות״. מטרת מבצע הפשיטה על קביה, שעמדה לעיני המחליטים, הייתה נקמה והרתעה גם יחד. דיין העביר הוראה לראש מחלקת המבצעים במטכ״ל, אל״מ מאיר עמית, והלה הורה לעוזריו להכין את ״פקודת ׳מבצע שושנה׳ ״ שם נאמר:

כוונת המטכ״ל - ביצוע פעולות תגובה חריפות נגד הכפרים המשמשים בסיסים [לפעולות מסתננים]. . . המשימה: (א) ביצוע פעולות חדירה לכפרים נעלין ושקבא במגמת פיצוץ וחבלה במספר בתים ופגיעות ביושביהם, (ב) ביצוע פעולת התקפה על הכפר קביה במגמת כיבוש זמני, פיצוץ בתים, ופגיעה בתושבים והברחתם מן הכפר.

(ארכיון צה״ל 13.10.53, 644/56/207)

הפקודה הועברה על ידי רץ לפיקוד המרכז, שם הוצאה פקודת מבצע בזו הלשון:

מגמת המטכ״ל: ביצוע פעולות תגמול חריפות בצורת חבלה ופגיעה בנפש בכפרים ערביים . . .הכוונה: תקיפת הכפר קביה, כיבושו הזמני, וביצוע הרס ופגיעה מכסימלית בנפש במגמת הברחת תושבי הכפר מבתיהם. . . פשיטה לכפרים שקבא ונעלין במגמת חבלה במספר בתים והרג תושבים וחיילים בכפר, (ארכיון צה״ל, 13.10.53 644/56//207)

לא ברור מדוע ״החריף״ פיקוד המרכז פקודת מבצע, שהונפקה ע״י אג״ם/מבצעים, ולא ברור מיהו שעשה זאת - סא״ל דויד אלעזר, קצין המבצעים של פיקוד מרכז, או סא״ל רחבעם זאבי, ראש ענף מבצעים באג״ם/מטכ״ל, או קצין אחר. על כל פנים, אריאל שרון [מפקד יחידה 101 עליה הוטל הביצוע] ״נענה לנוסח ה״פיקודי״, לא למטכ״לי, וחיבר את פקודת המבצע שלו לפקודיו בלשון דומה:

מגמת הפיקוד ביצוע פעולות תגמול חריפות... הכוונה: תקיפת הכפר קביה, כיבושו, ופגיעה מקסימלית בנפש והרכוש.. .פשיטות לכפרים שקבא ונעלין במגמת הרג ופיצוץ בתים.

(ארכיון צה"ל 644/56//207)

(בני מוריס, "מלחמות הגבול של ישראל 1949-1956" הוצ' "עם עובד" 1966, ע' 275)

קטעים מ"יומן אישי" של משה שרת על הטבח בקיביה.

יום ג' 13.10.1955 [יום לפני הטבח בקיביה]

- "אגב יציאה מחדר הישיבות בו נתכנסה "המדינית" נתלווה אלי [פנחס] לבון [שר הביטחון] ואמר לי כי עומדים לבצע מעשה תגובה כלפי ההתפרעויות האחרונות באזור ספר הירדן. שהגיעו לשיא בהריגת אישה ושני ילדיה ביהוד (אמש אחר חצות).

("יומן אישי", משה שרת, הוצ' "מעריב" 1978, כרך א', ע' 34)

14.10.1955 [בבוקר שלאחר הטבח]

" ב- 9.30 הופיע לביקור הציר ההולנדי שחזר מחופשת חודשיים באירופה. גילה התמצאות להפליא והזדהות גמורה עם עמדתנו בשאלת גשר בנות-יעקב. הסברתי לו כהלכה את סוגיית הצד האסטרטגי ואת חוסר השחר שבגישת בניקה [איש האו"ם]. לעומת זה הרשיע ללא המתקת דין את מבצע קיביה ואמר, בכל הידידות, כי דבר כזה לא יסולח לנו.

רמז כי [הטבח בקיביה] כמוהו כדיר-יאסין (ב- 9.4.1948 כבשו יחידות האצ"ל והלח"י כפר זה שליד ירושלים והרגו כ 250 מתוך 400 תושביו). "

(שרת, "יומן אישי", כרך א', ע' 58).

"אמרתי לציפורה [אשתי], כי הייתי מתפטר אילו הוטל עלי להתייצב לפני המיקרופון ולשדר באוזני העם היושב בציון, ו[באוזני] העולם כולו, גרסה בדויה על מעשה שהיה. אך ב.ג. עצמו יזם את הגרסה ואת השידור ועשה זאת בטוח בצדקתו ובאמת הפנימית של הדברים.

אך מדרש פליאה הוא מצפונו של אדם. "

[שרת, "יומן אישי", כרך א', ע' 60].

נספח 9

הפלסטינים מול בריטניה, והציונות.

[בשנים 1939-1936 התקוממו הפלסטינים נגד השלטון הבריטי. מרד זה ידוע בהיסטוריה הערבית בשם "המרד הגדול" ובספרי ההיסטוריה הציונים כ"מאורעות". המרד החל באפריל 1936 בשביתה כללית של כל האוכלוסיה הפלסטינית, שמנתה כמיליון נפש. השביתה נמשכה 183 יום ושיתקה את הארץ. פועלי הרכבת ונמלי חיפה ויפו היו פלסטינים, הנמלים והרכבות שותקו. הנהגת הישוב היהודי בארץ ראתה חובה "לכבוש" מקומות עבודה אלה כחלק ממדיניות "כיבוש העבודה" וגייסה יהודים שתפסו את מקומות העבודה של הפלסטינים השובתים. זה הכשיל את המאמץ הפלסטיני להפעיל לחץ על השלטון הבריטי באמצעות השבתת הכלכלה. אז עברו הפלסטינים למאבק בנשק נגד הבריטים. הבריטים הגיבו בגיוס יהודים לכוח צבאי חדש - "משטרת הישובים" ששימשה בעיקר להגנה, ו"פלוגות הלילה המיוחדות" של וינגייט (S.N.S) ששימשו להתקפה. כוחות אלה השתתפו במערכה הצבאית נגד הפלסטינים. המאבק הפלסטיני היה מכוון נגד השלטון הבריטי מהטעם הפשוט שהבריטים - לא היהודים - היו השליטים בפלסטין. הנציב העליון, החוק, בתי-המשפט, בתי-הסוהר, הצבא, והמשטרה, היו בריטים.

בישוב היהודי תואר המרד כמכוון נגד יהודים, והעיתונות כינתה אותו בשם: "המאורעות".

בתגובה לכך פרסם אחד ממנהיגי המרד את הקריאה הבאה ליהודים.

הקריאה פורסמה בספטמבר 1938 ב"קול העם" (ביטאון המפלגה הקומוניסטית בפלסטין) בגיליון מס' 18. היא פורסמה מחדש במרץ 1979 בגיליון "מצפן" מספר 85/86 .]

אל העם היהודי בארץ ומחוצה לה

כשקמנו בהתקוממותנו סמכנו קודם כל על אלוהים, ועוד וקם העולם הערבי והמוסלמי לעזרה וסעד לנו במלחמת שחרורנו הקדושה, ומאחורי העולם הערבי אחזת העולם הדמוקרטי. שלוש שנים עברו כבר על התקוממותנו זאת, ונשארנו עומדים במערכה ללא רתיעה מפני אמצעי ההרג החדישים וחוקי האימפריאליזם הקטלני.

תקיפים עמדנו ותגדל אמונתנו והכרתנו בצדקת מלחמתנו הלאומית.

כמיהתנו לחופש, הצלת מולדתנו מסכנת האימפריאליזם הבריטי ובת בריתו הציונות הם

אשר הניעונו למלחמתנו זו. תנועתנו היא תנועת שחרור לאומי ומתכוונת נ' האימפריאליזם והציונות ונגד כל מי שעומד למכשול לנו בדרך לחופש.

תנועתנו איננה נשענת לכן לחלוטין על איבה דתית או גזעית.

האנגלים ומנהיגי הציונות ה"מתאנגלים" מעלימים מכם במזיד אמת זו ומציגים את תנועתנו כדתית וגזענית. כוונתם היא להשאירכם אויבים לנו למען יוכלו לגייס אתכם להגשמת החלוקה ולהגנת האינטרסים הבריטים והציונים: שמירת קו הנפט, הרכבת והגבולות, ולו יביא דבר זה השמדה לערבים ולכם גם יחד.

מנהיגיכם הציונים הבוגדים מרמים ומנצלים אתכם עתה להגנת ענייני האימפריאליזם כמו שהוליכו אתכם שולל בהביאם אתכם ארצה ובתארם לכם אותה כ"זבת חלב ודבש" - באמצעות מנהיגיכם הבוגדים מסיתה אתכם בריטניה לצאת נגד הערבים כשהיא מתימרת לעמוד לימינכם תמיד.

את בריטניה אנו יודעים היטב. אנו יודעים כי היא לא תירתע מלהפקיר אתכם בעת שענייניה יתבעו זאת. עיניכם הרואות את התהפוכות במצב הבין-לאומי. וכשתעזוב אתכם בריטניה לנפשכם מה יועילו לכם מנהיגיכם ? הם לא יועילו לכם כמו שלא הועילו לעמם מנהיגי הארמנים והאשורים. מנהיגים אלה עוררו את עמם בהסתת בריטניה ובני בריתה נגד תורכיה ועיראק וכשנחלו מפלה לא באה בריטניה להגן עליהם ועזבה אותם לנפשם לרחמי התורכים והערבים.

הננו מייעצים לכם להיבדל מהאנגלים וממנהיגיכם אשר מכרו אתכם לאנגליה ולא להילחם בתנועת העצמאות הערבית. ע"י כך תבטיחו את שלומכם ותהיו שלווים.

אנו דוחים את החלוקה, רוצים לשחרר את פלשתינה כולה מעול האימפריאליזם ולהקים ממשלה דמוקרטית נבחרת בארץ.

ואשר ליהודים, הרי הם יחיו בשלום כמו שחיו לפני שבאו האנגלים וכמו שכיום הם חיים בארצות ערב השונות. שקר הוא כי כוונתנו "לזרוק אתכם הימה" או שננהג אתכם כפי שמתנהגים באירופה.

זמן רב חיו היהודים בצל הערבים והמוסלמים והאם עשו להם מה שעושים להם היום באירופה ? האם לא היו חכמיכם ברפואה ובפילוסופיה, דוגמת בן-מימון, צד בצד עם חכמי הערבים בחצרות הנסיכים בספרד ? וחיו בשלום בתקופת המלך פייסל וראזי בעיראק ?

זו התחייבותנו לכם להבטיח את שלומכם וחופשתכם כל זמן שלא תפעלו בשיתוף עם האימפריאליזם נגדנו.

ושלום, מפקד המורדים עארף עבד-אל-ראזק

טייבה, ספטמבר 1938

נספח 10

ראיון ראש הממשלה גולדה מאיר עם עורך "במחנה"

("במחנה" גיליון יום העצמאות, מאי 1970, ע' 22)

ליבני (עורך "במחנה") : כיום באים הפלשתינאים לידי ביטוי באמצעות ארגון השחרור הפלשתינאי. אין גורם מרכזי אחר שמבטא אותם. יש הסבורים כי אל לנו להתנגד לאפשרות ארגונם של הפלשתינאים בגדה כגוף מדיני, בתנאי כמובן, שיתבסס על נכונות לדו-קיום. דבר זה כרוך, אולי, בהכרה מסוימת בישות פלשתינאית.
איך את מתייחסת לכך, בהקשר זה ?

גבי מאיר : קודם כל אנחנו מדברים על ישות פלשתינאית, שנית אנחנו מניחים שהיא תרצה דו-קיום. ואז, אחרי שתי הנחות אלה, אנחנו אומרים : מדוע לא לעשות שלום אתם ?

קודם כל צריך לברר מה זה ישות פלשתינאית.

זה דבר נפרד מירדן ? ומהפלשתינאים בירדן ?

זה איזה עם מיוחד של הגדה המערבית ?

מתי הם נהפכו לעם ?

סביב השולחן הזה אולי יש מישהו שלא היה פלשתינאי אבל אני פלשתינאית. משנת 1921 עד 1948 היה לי פספורט אחר וידעתי שבפלשתינה יש ערבים ויש יהודים, וכולם פלשתינאים. הגדה המערבית מעולם לא נמסרה רשמית, חוקית, לעבדאללה. אבל הוא קם בוקר בהיר אחד, ועשה סיפוח. לקח את הגדה המערבית ואמר שזה שייך לירדן.

היו רק שתי מדינות שהכירו בזה, אנגליה ופקיסטן. מדוע הפלשתינאים בגדה המערבית קיבלו את הסיפוח הזה - ברצון או שלא ברצון, אבל בכל אופן בלי התקוממות של חומר נפץ ומוקשים ? מדוע קיבלו את האזרחות הירדנית, השתתפו בבחירות לפרלמנט, היו חברי פרלמנט, היו חברי ממשלת ירדן ? מה קרה ?

מדוע הם התעוררו כישות פלשתינאית רק אחרי מלחמת ששת הימים ?

מה מבדיל בין פלשתינאי בשכם לפלשתינאי בעמאן ?

שפה ? דת ? תרבות ? מדוע שם זה "עם ירדני" ופה זה עם פלשתינאי ?

מה פירוש המלה "ישות פלשתינאית" ? יש עוד עם ערבי נוסף ?

רוב האוכלוסייה בירדן הם מי שהיו פלשתינאים. חלק מערביי פלשתינה נשארו בארץ וה־ עכשיו אזרחי מדינת ישראל. חלק הם אזרחי ירדן. חלק - בגלל זה שמצרים לא נתנה לה־ להיכנס לארצה, לא נתנה להם אזרחות, ולא נתנה להם שום דבר - הם פלשתינאים. אב־ אינני יודעת מתי נולד עוד עם אחד, מחוץ לערבים שהיו בפלשתינה, ואח״כ קיבלו אזרחו־ ירדנית ?

אם הם יקומו ויחליטו שהם רוצים לקרוא לירדן פלשתינה - זה לא עסקי.

לא אתנגד לזה. לא אכריז עליהם מלחמה בגלל זה.

אבל אם הם רוצים פתאום להפוך מחדש את מדינת ישראל לפלשתינה - לזה אני מתנגדת.

זה באשר לישות פלשתינאית.

-בית. מי מהם אמר שהם ממש רוצים לחיות אתנו בדו-קיום ?

הדבר הכי ליברלי ששמעתי מפי ערפאת, בהיותו דמוקרט גדול, הוא שישראל צריכה להיות מדינה דמוקרטית, ויחיו בה מוסלמים, יהודים, ונוצרים. ספק אם כל היהודים צריכים להישאר, כי באיזה מקום קראתי שהוא מוכן להמליץ לממשלת עיראק שהיא תקבל אח יהודי עיראק בחזרה. מי שהיה שר חוץ עיראקי - הוא כבר בעולם הטוב - יחד עם נורי סעיד אמר לי פעם מבמת עצרת האו״ם : ״גולדה מאיר, תחזרי למילווקי״.

אינני יודעת אם מילווקי תקבל אותי, אם עיראק תקבל את יהודי עיראק, אם לוב תקבל את יהודי לוב. אבל אחרי שהוא יחלק את היהודים לארצות מוצאם, אז הוא יהיה דמוקרט ופה יהיה דו-קיום. זה הדבר הכי ליברלי ששמעתי מפיו.

אז איפה הדו-קיום ?

נספח 11

ההיסטוריה לא תסלח

[מתוך ראיון של רוביק רוזנטל עם ויקטור שם-טוב [*שר הבריאות בממשלת גולדה מאיר*] בנספח "אנשי המלחמה" של "מעריב", 29.9.1998, (ע' 70) במלאת 25 שנה למלחמת יום הכיפורים, 1973). הבהרות בסוגרים מרובעים - עקיבא אור.]

* * *

את הסירוב של הממשלה לקבל בפברואר 1971 את יוזמת גונאר יארינג, השליח מטעם האו"ם, מכנה שם-טוב "קטסטרופלי".

שם-טוב: *"אי אפשר לסלוח על זה. ההיסטוריה לא תסלח.*

בא שליח האו"ם, שהוא למעשה פועל על דעת שתי המעצמות [ארה"ב וברה"מ] *לא יכול להיות שיארינג ייזום דבר כזה - לכתוב שני מכתבים, כמעט באותו נוסח, לישראל ולמצרים - בלי לדבר עם דוברינין* [שגריר ברה"מ בארה"ב] *ובלי לדבר עם קיסינג'ר* [יו"ר המועצה לביטחון לאומי של ארה"ב]. *גלילי הפיקח אומר לגולדה הפיקחית:*

' אל תרוצי לענות. הלא סאדאת אומר שאין שלום בדור הזה, והוא צריך בתשובה להתחייב על שלום מלא תמורת כל סיני. הוא ישיב ליארינג בשלילה, וכך לא נצטרך לענות'. כעבור שבוע, ב- 10 לפברואר, הגבר סאדאת אומר רשמית לממשלת ישראל, במסמך בינלאומי, שהוא מוכן לחתום על חוזה שלום עם ישראל בתנאי ביטחון שיוסכם עליהם, ובתנאי שיקבל ריבונות על כל סיני. אפילו אין מילה על היישובים [אין דרישה לפינוי ההתנחלויות הישראליות בסיני].

גלילי וגולדה במבוכה רבה. בניגוד לתחזיות שלהם סאדאת נתן תשובה חיובית.

מה עושה הממשלה ? גלילי מוציא את קווי היסוד של הממשלה, אותם חיבר בעצמו, ואומר :

' כולנו אחראים לקווי היסוד של הממשלה, בהם כתוב שאנחנו לא חוזרים לגבולות 1967 . יארינג מבקש שנתחייב לכך מראש. ולכן התשובה שלנו שלילית :

אפילו תמורת חוזה שלום ישראל לא תחזור לגבולות 1967."

הנימוק הליגליסטי של גלילי שיתק את הממשלה. גם את שרי מפ"ם.

איש לא העלה בדעתו אפילו נוסחה פתלתלה שתאפשר המשך התהליך.

שם-טוב: *"אפשר היה ליצור דינמיקה של מו"מ שלא הייתה מחייבת את הממשלה המצרית לחשוב על אופציות צבאיות. הרי סאדאת הלך לאופציה צבאית כדי לפתוח תהליך מדיני.*

זו הייתה הזדמנות אדירה לפתוח במו״מ. במקום זה הלכה הממשלה והתבצרה בסירוב
גולדה הובילה את הסירוב, גלילי היה היועץ.
פה היה אולי אחד הכישלונות של השמאל היוני.
לא אמרנו: יבואו נשנה את קווי היסוד, בואו נכתוב שאנחנו מוכנים לשקול חזרה לגבולות 1967 ולפתוח תהליך מדיני. התשובה השלילית הייתה שגיאה גדולה.

(״מעריב״ 29.9.1998)

נספח 12

כרוז שפורסם ב"הארץ" ב 22.9.1967

זכותנו להתגונן מפני השמדה אינה מקנה לנו את הזכות לדכא אחרים.

כיבוש גורר אחריו **שלטון זר**

שלטון זר גורר אחריו **התנגדות**

התנגדות גוררת אחריה **דיכוי**

דיכוי גורר אחריו **טרור וטרור נגדי**

קורבנות הטרור הם בדרך כלל אנשים חפים מפשע

החזקת השטחים הכבושים תהפוך אותנו לעם של רוצחים ונרצחים

נצא מהשטחים הכבושים מיד

שמעון צבר	חיים הנגבי	רפי זכרוני
דויד ארנפלד	אורי ליפשיץ	אריה בובר
דן עומר	ד"ר משה מחובר	שניאור שרמן
ראיף אליאס	אלי אמינוב	יהודה רוזנשטראוך

הספר סוקר את התפתחות יחסי ישראל-ערב בשנים 1961-1948 כפי שהשתקפו בעיתונות הישראלית ומעל במת הכנסת. דעות כל החוגים בישראל - מ"חירות" עד מק"י - מובאות בהרחבה מפי דובריהם המוסמכים ביותר.

רבים ימצאו כאן לראשונה תאור מפורט של עובדות נשכחות.

המעטים היודעים את העובדות יופתעו להיווכח באיזו מידה מסוגל מנגנון תעמולה ממלכתי לעצב לא רק את השקפתו של האזרח אלא גם את זכרונו.

המחיר 3.50 ל"י